

Kristina KENSTAVIČIENĖ

DAKTARO DISERTACIJA

**VALSTYBĖS GYNYBOS KONSTITUCINIS
INSTITUTAS: TEISINIO REGULIAVIMO
RAIDA IR PROBLEMAS**

**SOCIALINIAI MOKSLAI,
TEISĖ (S 001)**
VILNIUS, 2021

MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETAS

Kristina Kenstavičienė

VALSTYBĖS GYNYBOS KONSTITUCINIS
INSTITUTAS: TEISINIO REGULIAVIMO RAIDA
IR PROBLEMAS

Daktaro disertacija
Socialiniai mokslai, teisė (S 001)

Vilnius, 2021

Daktaro disertacija rengta 2011–2020 metais, ginama Mykolo Romerio universitete pagal Mykolo Romerio universitetui su Vytauto Didžiojo universitetu Lietuvos Respublikos švietimo, mokslo ir sporto ministro 2019 m. vasario 22 d. įsakymu Nr. V-160 suteiktą doktorantūros teisę.

Mokslinis vadovas:

prof. dr. Vytautas Sinkevičius (Mykolo Romerio universitetas, socialiniai mokslai, teisė, S 001).

TURINYS

IVADAS.....	7
1. VALSTYBĖS GYNYBOS SAMPRATA.....	23
2. VALSTYBĖS GYNYBOS TEISINIO REGULIAVIMO ISTORINĖ RAIDA LIETUVOJE.....	28
2.1. Valstybės gynybos teisinis reglamentavimas nuo LDK laikų iki 1918 m.....	28
2.2. Valstybės gynybos konstitucinis institutas tarpukariu (1918–1940 m.).....	33
2.2.1. Valstybės gynybos konstituciniai pagrindai Lietuvos valstybės laikinųjų konstitucijų pamatiniuose dėsniuose.....	33
2.2.2. Valstybės gynybos konstituciniai pagrindai 1922, 1928 ir 1938 metų konstitucijose.....	35
2.2.3. Valstybės gynybos ordinarinis reguliavimas tarpukariu (1918–1940 m.).....	38
2.3. Valstybės gynybos teisinis reguliavimas atstačius Lietuvos nepriklausomybę 1990 m. kovo 11 d.....	47
Apibendrinimas.....	65
VALSTYBĖS GYNYBOS KONSTITUCINIS INSTITUTAS 1992 M. SPALIO 25 D. LIETUVOS RESPUBLIKOS KONSTITUCIJOJE.....	67
3. GINKLUOTŲJŲ PAJĖGŲ PANAUDOJIMO KONSTITUCINIAI PAGRINDAI.....	67
3.1. Konstitucinis valstybės apsaugos užtikrinimo tikslas ir pareiga sudaryti bei išlaikyti ginkluotąsias pajėgas.....	68
3.2. Ginkluotųjų pajėgų panaudojimas karinei gynybai, garantuojant išorinį Lietuvos valstybės saugumą.....	71
3.3. Ginkluotųjų pajėgų panaudojimas valstybės viduje ne karinei gynybai, garantuojant vidinį Lietuvos valstybės saugumą.....	81
Apibendrinimas.....	91
4. VALSTYBĖS VALDŽIOS INSTITUCIJOS, UŽTIKRINANČIOS VALSTYBĖS GYNYBĄ.....	93
4.1. Pagrindinius sprendimus valstybės gynimo klausimais priimančios institucijos: Seimas ir Prezidentas, kaip vyriausiasis ginkluotųjų pajėgų vadas.....	95
4.2. Valstybės gynimo reikalų tvarkymo institucijos.....	111
4.3. Valstybės gynimo tarybos sudėtis, veiklos organizavimas ir įgaliojimai.....	118
Apibendrinimas.....	132
5. KARO PRIEVOLĖS KONSTITUCINIAI PAGRINDAI IR KAI KURIE ORDINARINIO TEISINIO REGULIAVIMO KONSTITUCINGUMO ASPEKTAI.....	135
5.1. Karo prievolės konstitucinė samprata.....	138
5.2. Karo prievolė pagrįsta karinio teisingumo principu.....	142
5.3. Alternatyvioji krašto apsaugos tarnyba: paritetinė ar diskriminacinė karo tarnybos atžvilgiu?.....	153
5.4. Atleidimas nuo karo prievolės ir karo tarnybos atidėjimas.....	162
5.4.1. Užsieniečiai ir asmenys, turintys kelias pilietybes.....	164
5.4.2. Amžiaus riba.....	166

5.4.3. Sveikatos būklė	169
5.4.4. Moterys.....	172
5.4.5. Besimokantys (KPI 15 str.1 d. 1–2 p.)	180
5.4.6. Politikai, teisėjai ir valstybės statutiniai pareigūnai (KPI 15 str. 1 d. 3–9 ¹ p.).....	181
5.4.7. Įtariamieji, kaltinamieji bei atliekantys (atlikę) laisvės atėmimo bausmę (KPI 15 str. 1 d. 10 p.).....	190
5.4.8. Nėščiosios, auginantys vaiką, globėjai, rūpintojai (KPI 15 str. 1 d. 11–13, 13 ² , 13 ³ p.).....	190
5.4.9. Dvasininkų „privilegija“ (KPI 15 str. 1 d. 13 ¹ p.).....	191
5.4.10. Neproporcingai didelė žala asmeniniams ar visuomeniniams interesams (KPI 15 str. 1 d. 14 p.).....	197
5.5. Karo prievolės kompensavimo mokestis	200
Apibendrinimas.....	213
6. KONSTITUCINĖ PASIPRIEŠINIMO TEISĖ	216
6.1. Pasipriešinimo teisės idėja ir trumpa istorinės genėzės apžvalga pasaulyje	216
6.2. Pasipriešinimo teisės konstitucinis turinys	223
6.2.1. Subjektų, turinčių pasipriešinimo teisę, ratas.....	224
6.2.2. Pasipriešinimo teisės įgyvendinimo pradžia bei pabaiga	228
6.2.3. Pasipriešinimo teisė, kaip ultima ratio	231
6.2.4. Kėsinimosi objektas, pobūdis bei subjektai	235
6.2.5. Pasipriešinimo formos bei priemonės, leistinos pagal konstituciją ir būtinos pasipriešinimu saugomų konstitucinių vertybių išsaugojimui, atkūrimui.....	242
Apibendrinimas.....	248
IŠVADOS IR PASIŪLYMAI.....	250
LITERATŪROS SĄRAŠAS	258
SANTRAUKA	291
SUMMARY	319

DISERTACIJOJE NAUDOJAMI SUTRUMPINIMAI:

angl.	– angliškai
aut. past.	– autorės pastaba
ES	– Europos Sąjunga
ESTT	– Europos Sąjungos Teisingumo Teismas (iki 2009 m. gruodžio 1 d. – ETT).
EŽTT	– Europos Žmogaus Teisių Teismas
et al.	– et alii (liet. ir kiti)
GG	– Grundgesetz (liet. Vokietijos Pagrindinis Įstatymas)
JAV	– Jungtinės Amerikos Valstijos
KASOKTĮ	– Lietuvos Respublikos krašto apsaugos sistemos organizavimo ir karo tarnybos įstatymas
KPI	– Lietuvos Respublikos karo prievolės įstatymas
karin.	– karininkas
kpt.	– kapitonas
liet.	– lietuviškai
lot.	– lotyniškai
LR	– Lietuvos Respublika
LŠS	– Lietuvos šaulių sąjunga
LTSR	– Lietuvos tarybų socialistinė respublika
NPPKT	– nuolatinė privalomoji pradinė karo tarnyba
NSPI	– Lietuvos Respublikos nacionalinio saugumo pagrindų įstatymas
pastr.	– pastraipa
sak.	– sakiny
v.	– versus
VGT	– Valstybės gynimo taryba
VRK	– Vyriausioji rinkimų komisija
vok.	– vokiškai
TSRS	– Tarybų socialistinių respublikų sąjunga
t. t.	– taip toliau
žr.	– žiūrėti

ĮVADAS

„Ginklo dera griebtis paskiausiai, kai kitų priemonių nepakanka“.

Nikolas Makiavelis

Darbo aktualumas

Iki XX amžiaus pradžios tarptautinė teisė pripažino kiekvienos valstybės teisę panaudoti prieš kitą valstybę karines priemones – *jus ad bellum*. Tik po Pirmojo pasaulinio karo Tautų Sąjunga dokumentiškai patvirtino ir pasmerkė agresiją¹. Taigi, tradiciškai pagrindine grėsme nacionaliniam saugumui yra laikomas karinis užpuolimas.

Atkūrus nepriklausomą Lietuvos valstybę (1990 m. kovo 11 d.) buvo pradėti kurti valstybės gynimo ir su juo susijusio tarptautinio bendradarbiavimo bei krašto apsaugos sistemos organizavimo teisiniai (konstituciniai) pagrindai. Nuo 1991 m. rugsėjo 17 d. Lietuva tapo Jungtinių Tautų² nare, o nuo 2004 m. kovo 29 d., kai įsigaliojo 2004 m. kovo 10 d. Seimo ratifikuota Šiaurės Atlanto Sutartis³, – NATO nare. Lietuvos Respublikai tapus Šiaurės Atlanto Sutarties Organizacijos nare, jos geopolitinė ir saugumo aplinka iš esmės pasikeitė, kadangi valstybių narystė NATO ir kolektyvinės gynybos principu grindžiama jos gynyba yra veiksminga ir patikima bet kurio agresoriaus atgrasinimo priemonė bei geriausiai užtikrina konstitucinių vertybių apsaugą.

Dėl pasikeitusios saugumo aplinkos ir kokybiškai kitokių ginkluotųjų pajėgų uždavinių 1990–2010 m. daugumoje Europos ir NATO valstybių vyko gynybos reformos: mažinti neberekalingi kariniai teritoriniai vienetai, laikinai sustabdyta ar atsisakyta privalomosios pradinės karo tarnybos, o kariuomenės imta formuoti dažniausiai iš profesionalių ir savanorių karių, atsisakyta nenaudojamos infrastruktūros ir pasenusios karinės įrangos⁴. Visgi Rusijos agresija prieš kaimynines valstybes – aneksuotas Krymas, okupuotos Rytų Ukrainos, Gruzijos, Moldovos teritorijos, Kaliningrado (Karaliaučiaus) srityje telkiamos didelio masto puolamojo pobūdžio pajėgos ir rengiamos jų pratybos, kuriose imituojami kariniai veiksmai prieš NATO, – parodo, kad karinė grėsmė yra padidėjusi, o valstybės saugumo aplinka yra sunkiai prognozuojama ir dinamiška⁵. Valstybės suverenumui ir teritoriniam vientisumui kelia grėsmę ne tik karinės,

¹ Vaclovas Bagdonavičius, et al. *Lietuvos nacionalinis saugumas: teorija ir realijos* (Vilnius: Filosofijos, sociologijos ir teisės institutas. 1994), 14.

² Ši tarptautinė organizacija įsteigta ir veikia pagal 1945 m. birželio 26 d. pasirašytą Jungtinių Tautų Chartiją, kurios 51 straipsnyje yra pripažįstama kiekvienos valstybės, Jungtinių Tautų narės, teisė į individualią ir kolektyvinę savigyną.

³ Pagal Šiaurės Atlanto Sutarties nuostatas NATO savo veiklą grindžia trimis pagrindiniais principais: taikaus tarptautinių ginčų sprendimo, įėjusio nenaudojimo ir kolektyvinės savigynos.

⁴ Masinės, iš privalomosios karo tarnybos karių sudarytos kariuomenės tiko NATO valstybėms rengiantis ilgiems įprastiems karams ir lėtai judančiai fronto linijai. Šiuolaikines grėsmes, galinčias kilti bet kur ir bet kada, laiku tinkamai pašalinti gali tik greitai reaguojančios, mobilios, profesionalios ir gerai ginkluotos pajėgos. Naujos misijos reikalauja, kad karys būtų visapusiškai profesionalus. Žr.: Krašto apsaugos ministerija, *Lietuvos gynybos politikos „Baltoji knyga“*, atsakingas redaktorius: Kęstutis Paulauskas (Vilnius: Krašto apsaugos ministerija. 2006), 12.

⁵ Be to, šiandien ir NATO kitokia nei 1989 m. Subyrėjus SSRS iki tol tradicine laikyta NATO misija pasipriešinti galimai Sovietų Sąjungos ekspansijai nebeteko prasmės. Tradicinės karinės agresijos prieš suverenių valstybių teritoriją grėsme keičia nauji neįprasti saugumo iššūkiai. Etniniai konfliktai, masinio naikinimo ginklų plėtra, tarptautinis terorizmas,

bet ir naujos, nekarinės grėsmės, kadangi į valstybės suverenitetą gali būti pasikėsinta užmaskuotomis (taikiomis ar nekarinėmis) priemonėmis (pvz., informacinėmis, kibernetinėmis, energetinėmis, ekonominėmis, finansinėmis, teisinėmis, diplomatinėmis). Todėl valstybės gynyba yra svarbi valstybės nepriklausomybės ir teritorinio vientisumo išsaugojimui, kartu išlieka aktuali valstybės gynybos konstitucinio instituto ir su juo susijusio teisinio reguliavimo analizė. Esant ekstraordinarinėms situacijoms (karo ar nepaprastosios padėties metu) valstybės valdžios institucijos gali imtis išskirtinių priemonių grėsmėms pašalinti. Tačiau ir ypatingų situacijų metu valstybės valdžios institucijos negali nepaisyti teisinės valstybės principo ir kitų reikalavimų, kylančių iš Konstitucijos, tam, kad nebūtų piktnaudžiaujama išskirtinėmis priemonėmis. Būtina išanalizuoti, kam Konstitucija nustato pareigą ginti valstybę ir kokiais būdais bei priemonėmis ji ginama. Taip pat būtina išsiaiškinti, kas pagal Konstituciją turi įgaliojimus priimti sprendimus valstybės gynybos klausimais. Išsamesnis suvokimas apie valstybės gynybos konstitucinį institutą gali padėti apsaugoti valstybę (ir jos konstitucinę santvarką) bei sumažinti galimybę kilti tarptautiniams (ginkluotiems) konfliktams, ypač jei sprendimai dėl valstybės gynybos susiję su karinės jėgos panaudojimu, taip pat būtų geriau užtikrinama ginkluotųjų pajėgų civilinė kontrolė.

Lietuvos Konstitucijos preambulė, kuri kaip „raktas konstitucinio reguliavimo sistamai suprasti“⁶, skelbia valstybės gynimo svarbą: „Lietuvių tauta prieš daugelį amžių sukūrusi Lietuvos valstybę, <...> šimtmečiais atkakliai gynusi savo laisvę ir nepriklausomybę, <...>“. Nacionalinio saugumo pagrindų įstatyme⁷ nacionalinio saugumo objektai išvardijami pradedant nuo *žmogaus* ir *tautos*, kaip pirmąpradžio valstybės kūrėjo, o tik po to nurodoma *valstybės nepriklausomybė*, konstitucinė santvarka, valstybės teritorijos vientisumas. Žmogus (atitinkamai tauta) ir valstybė yra pagrindinė ašis apie kurią sukasi ne tik nacionalinis saugumas, bet ir valstybės gynyba, kadangi valstybės klestėjimas ir žmonių gerovės kūrimas galimas pirmiausiai saugioje valstybėje. P. Leonas taip pat teigė, kad „karo jėgos organizavimas yra didžiausias valstybės uždavinys dėl to, kad sėkmingas apsigynimas nuo priešų lemia jos gyvybę“⁸. Visgi Lietuvos Konstitucinis Teismas yra konstatavęs, kad „pasirengimas ginti valstybę yra gana plati sąvo-

nelegali migracija, organizuotas nusikalstamumas tapo pagrindinėmis grėsmėmis Europos (o tuo pačiu ir atskirų valstybių – *aut. past.*) saugumo aplinkai. Saugumo aplinka dabar yra labai dinamiška – vienu grėsmių tikimybė mažėja, kitų – auga, todėl ir moderni šiuolaikinė kariuomenė turi būti organizuota taip, kad galėtų lankščiai ir greitai prisitaikyti prie atitinkamų pokyčių. Iki XXI a. pagrindinė kiekvienos valstybės kariuomenės misija buvo atgrasinti nuo galimo ginkluotos jėgos panaudojimo prieš valstybę ir ginti teritoriją, jeigu ją užplūto. Nors atgrasinimas tebėra svarbi šiuolaikinės kariuomenės paskirtis, tačiau keičiasi pats atgrasinimo objektas, priešas: pagrindiniu grėsmės šaltiniu tampa jau ne kitų valstybių ginkluotos pajėgos, bet nevalstybiniai dariniai, teroristinės grupuotės, dažnai remiamos autoritarinių režimų ir naudojančios nekonvencines kovos priemones. Tokios priemonės jau nukreiptos ne prieš valstybių teritoriją ir net ne prieš karinius objektus, bet prieš lengvai pažeidžiamus veiklos centrus (ambasadas, oro uostus, autobusų ir traukinių stotis), strateginę ekonomikos infrastruktūrą (naftos gręžimo platformas) ar tiesiogiai prieš civilius gyventojus (masinio susibuvimo vietas, stadionus ir pan.). Žr.: Krašto apsaugos ministerija, *Lietuvos gynybos politikos „Baltoji knyga“*, atsakingas redaktorius: Kęstutis Paulauskas (Vilnius: Krašto apsaugos ministerija, 2006), 11.

⁶ Egidijus Jarašiūnas, „Lietuvos Respublikos 1992 m. Konstitucija: jau pagrindinio įstatymo iki aukščiausiosios teisės“, iš *Lietuvos konstitucinė teisė: raida, institucijos, teisių apsauga, savivalda: kolektyvinė monografija*, Toma Birmontienė, ir kt. (Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2007), 103.

⁷ Lietuvos Respublikos nacionalinio saugumo pagrindų įstatymas. *Valstybės žinios*. 1997, Nr. 2-16.

⁸ Petras Leonas, *Teisės enciklopedijos paskaitos: Sociologijos paskaitos. T.II* (Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2005), 88.

ka“, kuri „negali būti suprantamas tik kaip tarnyba kariniam parengimui įgyti“⁹. Todėl yra svarbu, kad piliečiai, net ir neatliekantys tikrosios karo tarnybos, būtų iš anksto tinkamai parengti ginti valstybę. Būtina ugdyti visuomenės sąmoningumą įsitraukti į valstybės gynybą atliekant ne tik karo prievolę, bet ir pasinaudojant pasipriešinimo teise. Kaip nurodo E. Bajarūnas, V. Keršanskas, „ginantis nuo hibridinių grėsmių, privalu vadovautis visapusiškos (angl. comprehensive) gynybos koncepcija“¹⁰.

Konstitucinės teisės doktrinoje¹¹ sutinkamas *visuotinės gynybos principas*, kurį suponuoja Konstitucijos 3 straipsnio 2 dalis¹², o taip pat 139 straipsnio 1 dalis¹³. Tačiau reikėtų papildyti, kad ši visuotinės gynybos principą netiesiogiai suponuoja ir kiti Konstitucijos straipsniai, kuriuose numatytas ne tik Tautos ir kiekvieno piliečio, bet ir atitinkamų civilinių institucijų (Seimo, Prezidento, Valstybės gynimo tarybos, Vyriausybės, krašto apsaugos ministro) bei karinių ir sukarintų valstybės institucijų (ginkluotųjų pajėgų, kariuomenės vado) dalyvavimas valstybės gynime: 67 straipsnio 20 punktas¹⁴, 84 straipsnio 16 punktas¹⁵, 140 straipsnio 1 ir 3 dalys¹⁶, 141 straipsnis¹⁷, 142 straipsnis¹⁸.

Todėl aktualu ir būtina išanalizuoti valstybės gynybos konstitucinio instituto atskirus elementus, t. y. subjektus, kurie pagal Konstituciją vadovauja, organizuoja ar vykdo valstybės gynybą (Respublikos Prezidentas, Seimas, Vyriausybė, krašto apsaugos

⁹ „šalies gynybos poreikiai ir priemonės gali būti labai įvairūs, apimantys ne tik kariuomenės ir ginkluotės didinimą siekiant sustiprinti valstybės karinę galią, bet ir su ginkluota gynyba tiesiogiai nesusijusias informacines-technologines, gamybines ir kitas panašaus pobūdžio priemones, tam tikru aspektu lemiančias valstybės karinės galios stiprinimą“. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2017 m. liepos 4 d. nutarimas. TAR, 2017-07-04, Nr. 1147. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2009 m. rugsėjo 24 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2009, Nr. 115-4888.

¹⁰ Eitvydas Bajarūnas ir Vytautas Keršanskas, „Hibridinės grėsmės: turinio, keliamų iššūkių ir priemonių įveikti jas analizė“, *Lietuvos metinė strateginė apžvalga 2017–2018* 16 tomas (2018): 151.

¹¹ Dainius Žalimas, „Valstybės gynimo konstituciniai pagrindai“, iš *Lietuvos konstitucinė teisė*, redakcinė kolegija: Egidijus Jarašiūnas, Vytautas Sinkevičius, Juozas Žilys, Milda Vainiūtė (Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2017), 782.

¹² „Tauta ir kiekvienas pilietis turi teisę priešintis bet kam, kas prievarta kėsina į Lietuvos valstybės nepriklausomybę, teritorijos vientisumą, konstitucinę santvarką“.

¹³ „Lietuvos valstybės gynimas nuo užsienio ginkluoto užpuolimo – kiekvieno Lietuvos Respublikos piliečio teisė ir pareiga“.

¹⁴ Seimas „įveda tiesioginį valdymą, karo ir nepaprastąją padėtį, skelbia mobilizaciją ir priima sprendimą panaudoti ginkluotąsias pajėgas“.

¹⁵ Respublikos Prezidentas „ginkluoto užpuolimo, gresiančio valstybės suverenumui ar teritorijos vientisumui, atveju priima sprendimus dėl gynybos nuo ginkluotos agresijos, karo padėties įvedimo, taip pat dėl mobilizacijos ir pateikia šiuos sprendimus tvirtinti artimiausiam Seimo posėdžiui“.

¹⁶ „Svarbiausius valstybės gynybos klausimus svarsto ir koordinuoja Valstybės gynimo taryba, į kurią įeina Respublikos Prezidentas, Ministras Pirmininkas, Seimo Pirmininkas, krašto apsaugos ministras ir kariuomenės vadas. <...> Už valstybės ginkluotųjų pajėgų tvarkymą ir vadovavimą joms Seimui yra atsakingi Vyriausybė, krašto apsaugos ministras, kariuomenės vadas. <...>“.

¹⁷ „Asmenys, atliekantys tikrąją karo arba alternatyviąją tarnybą, taip pat neišėję į atsargą krašto apsaugos sistemos, policijos ir vidaus tarnybos karininkai, puskarininkiai ir liktiniai, kitų sukarintų ir saugumo tarnybų apmokami pareigūnai negali būti Seimo nariais ir savivaldybių tarybų nariais. Jie negali užimti renkamų ar skiriamų pareigų civilinėje valstybinėje tarnyboje, dalyvauti politinių partijų ir politinių organizacijų veikloje“.

¹⁸ „Seimas įveda karo padėtį, skelbia mobilizaciją ar demobilizaciją, priima sprendimą panaudoti ginkluotąsias pajėgas, kai pririekia ginti Tėvynę arba vykdyti Lietuvos valstybės tarptautinius įsipareigojimus. Ginkluoto užpuolimo atveju, kai kyla grėsmė valstybės suverenumui ar teritorijos vientisumui, Respublikos Prezidentas nedelsdamas priima sprendimą dėl gynybos nuo ginkluotos agresijos, įveda karo padėtį visoje Valstybėje ar jos dalyje, skelbia mobilizaciją ir teikia šiuos sprendimus tvirtinti artimiausiam Seimo posėdžiui, o tarp Seimo sesijų – nedelsdamas šaukia neeilinę Seimo sesiją. Seimas patvirtina arba panaikina Respublikos Prezidento sprendimą“.

ministras, kariuomenės vadas, ginkluotosios pajėgos, piliečiai), taip pat kai kurias priemones, visų pirma, konstitucines, taikomas valstybės gynybai užtikrinti (ginkluotųjų pajėgų panaudojimas, karo padėties įvedimas, mobilizacijos paskelbimas, karo ir alternatyvioji krašto apsaugos tarnyba, tautos ir kiekvieno piliečio konstitucinė teisė priešintis).

Tiriamoji problema

Konstitucijos XIII skirsnio „Užsienio politika ir valstybės gynimas“ nuostatos įtvirtina valstybės gynybos, *inter alia* valstybės saugumo, konstitucinius pagrindus: 135 ir 136 straipsniai (valstybės tarptautinio bendradarbiavimo, susijusio su *inter alia* valstybės gynyba, konstituciniai pagrindai¹⁹ bei karo propagandos draudimo principas), „137 straipsnis (masinio naikinimo ginklų ir užsienio karinių bazių draudimo principai), 139 straipsnis (karo prievolės, karo ir alternatyviosios krašto apsaugos tarnybos bei krašto apsaugos organizavimo pagrindai), 140 straipsnis (valstybės gynimo institucijos), 141 straipsnis (karinėse ir sukarintose valstybės institucijose tarnaujančių asmenų veiklos ribojimai), 142 straipsnis (ginkluotųjų pajėgų panaudojimo, karo padėties ir mobilizacijos pagrindai), 144 straipsnis (nepaprastosios padėties pagrindai)²⁰, 145 straipsnis (žmogaus teisių ir laisvių ribojimas karo ar nepaprastosios padėties metu), 146 straipsnis (karių ir valstybės gynėjų teisių pagrindai). Tačiau valstybės gynybos konstitucinį institutą sudaro ir kiti pavieniai Konstitucijos straipsniai: 3 straipsnio 2 dalis (konstitucinė pasipriešinimo teisė), 8 straipsnis (valstybinės valdžios ar jos institucijos užgrobimo smurtu neteisėtumas ir antikonstitucingumas), 67 straipsnio 20 punktą (Seimo teisė įvesti tiesioginį valdymą, karo ir nepaprastąją padėtį, skelbti mobilizaciją, panaudoti ginkluotąsias pajėgas), 84 straipsnio 14–16 punktai (Prezidento teisė skirti ir atleisti kariuomenės vadą Seimo pritarimu, suteikti aukščiausius karinius laipsnius, priimti sprendimą dėl valstybės gynybos), 94 straipsnio 1 punktą (Vyriausybės konstitucinė pareiga saugoti Lietuvos Respublikos teritorijos neliečiamybę, garantuoti valstybės saugumą ir viešąją tvarką).

Teisės mokslinėje doktrinoje pripažįstamas Konstitucijos normų abstraktumas, kuris kartu su Konstitucijos normų „konkurencija“ bei Konstitucijos sisteminiu pobūdžiu determinuoja Konstitucijos interpretavimo poreikį²¹, *inter alia* valstybės gynybos konstitucinio instituto nuostatų, sudarančių atskirus šio instituto elementus, turinio interpretavimo poreikį. Lietuvos mokslinėje doktrinoje valstybės gynybos konstitucinis institutas nėra sistemiskai išnagrinėtas arba tirtas tik fragmentiškai. Tyrime analizuojamas valstybės gynybos teisinio reguliavimo problemas sieja fundamentalus klausimas: koks yra konstitucinio valstybės gynybos institutą sudarančių normų, kurios nustato valstybės gynybos subjektus ir jiems Konstitucija priskirtas

¹⁹ Reikia pažymėti, kad šis tarptautinis bendradarbiavimas susijęs ir su valstybės geopolitinės orientacijos principu, kuris išvedamas iš Konstitucinio akto „Dėl Lietuvos Respublikos narystės Europos Sąjungoje“.

²⁰ Dainius Žalimas, „Valstybės gynimo konstituciniai pagrindai“, iš *Lietuvos konstitucinė teisė*, redakcinė kolegija: Egidijus Jarašiūnas, Vytautas Sinkevičius, Juozas Žilys, Milda Vainiūtė (Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2017), 782.

²¹ Gediminas Mesonis, *Konstitucijos interpretavimo metodologiniai pagrindai* (Vilnius: Registrų centras, 2010), 43.

valstybės gynimo priemonės, turinys, determinuojantis ordinarinį valstybės gynbos teisinį reguliavimą?

Todėl susiduriama su poreikiu išskirti kelias sąlygiškai savarankiškas probleminių klausimų grupes, kurias nulemia konstitucinį valstybės gynbos institutą sudarančių normų sugrupavimas pagal šio instituto elementus (valstybės gynbos subjektus bei priemones). Tačiau pirmiausia, būtina suprasti sąvoką „valstybės gynimas“, o turinio analizė lemia tolimesnę tyrimo kryptį. Toliau būtina išsiaiškinti, kaip istoriniame kontekste kito valstybės gynbos konstitucinis institutas, kokios buvo šio instituto teisinio reglamentavimo problemos retrospektyviniu požiūriu ir kokia jų reikšmė perspektyviniu požiūriu. Trečias bei ketvirtas probleminių klausimų blokas skiriamas instituciniams (kariniams ir civiliniams) valstybės gynimo subjektams. Būtina atsakyti, ar Konstitucija leidžia panaikinti kariuomenę (ginkluotąsias pajėgas), todėl šis klausimas siejamas su kariuomenės sudarymo konstituciniu pagrindimu. Be to, kokiais konstituciškai teisėtai tikslais gali būti panaudojamos ginkluotosios pajėgos. Ar valstybėje esanti ginkluota jėga – kariuomenė (ginkluotosios pajėgos) – gali imtis valstybės gynbos savarankiškai, be jokio įgaliojimo, o gal ši jėga gana plačiu mastu gali būti naudojama ir valstybės viduje nesant ginkluoto valstybės užpuolimo?

Civilinės valstybės gynimo institucijos analizuojamos keliant probleminių klausimų, kokios valstybės valdžios institucijos priima sprendimus valstybės gynimo klausimais, visų pirma, dėl ginkluotos valstybės gynbos, karo padėties ar mobilizacijos paskelbimo, ir kaip jos šį įgaliojimą pasidalija tarpusavyje. Be to, kaip demokratinis civilinis karių ir sukarintų valstybės institucijų kontrolės principas lemia atsakomybės už valstybės gynimą pasiskirstymą tarp civilinių ir karinių valstybės gynimo institucijų.

Kartu analizuojama, kokią vietą valstybės gynimo institucijų sistemoje užima Valstybės gynimo taryba, atsižvelgiant į jos konstitucinę sudėtį, veiklos organizavimą ir kompetenciją. Ar konstitucinė nuostata „Valstybės gynimo taryba svarsto ir koordinuoja svarbiausius valstybės gynbos klausimus“ implikuoja šiai institucijai teisę priimti imperatyvius sprendimus Vyriausybei, krašto apsaugos ministrui, kariuomenės vadui, *inter alia* Seimui, kuriam pastarieji atsakingi už valstybės ginkluotųjų pajėgų tvarkymą ir vadovavimą joms? Todėl atsižvelgiant į valdžių padalijimo principą bei Lietuvos valstybės geopolitinės orientacijos principą sprendžiama, kokios yra valstybės gynimo reikalų tvarkymo institucijos ir kaip jos tarpusavyje pasidalija įgaliojimus valstybės gynimo klausimais.

Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas 2009 m. rugsėjo 24 d. nutarime buvo pasisakęs dėl karo prievolės sustabdymo konstitucingumo, tačiau tai nereiškia, kad visi su karo prievole susiję klausimai išnagrinėti. 2015 m. Lietuvoje atnaujinus karo prievolės vykdymą, kitas probleminis klausimas, su kuriuo susiduriame, – teisė į karo prievolės lygiateisiškumą arba, kaip vadinama Vokietijos konstitucinėje bei mokslinėje doktrinoje, karinio teisingumo principo²² (vok. k. *der Grundsatz der Wehrgerechtigkeit*)

²² Reikia pastebėti, kad „karinio teisingumo“ terminas gali būti suprantamas dvejopai: 1) kaip visuotinės karo prievolės lygiateisiškumas; 2) kaip specialiu karo lauko teismų vykdomas teisingumas. Tačiau šiame disertaciniame darbe, atsižvelgiant į tyrimo objektą, bus remiamasi kariniu teisingumu suprantamu, kaip visuotinės karo prievolės vykdymas asmenų lygiateisiškumo požiūriu.

užtikrinimas. Atsakius į šį klausimą, atsakytume ir dėl karo prievolės (ne)konstitucingumo, kai atlikti karo tarnybą yra pašaukiami ne visi valstybės piliečiai, kadangi ginkluotosios pajėgos formuojamos remiantis karinio personalo poreikiu. Be kita ko, kyla klausimas, ar moterų atleidimas nuo karo prievolės (ir ypač jei Konstitucija *expressis verbis* to nenumato) tikrai remiasi objektyviu pagrindu. Svarstytina, ar būtų galima pasiekti karinį teisingumą įvedant karo prievolės kompensavimo mokestį visiems netarnaujantiems karo prievolinkams. Atsižvelgiant į tai, kad karo prievolė yra įgyvendinama ne tik privalomosios, bet ir ją pakeičiančios alternatyviosios krašto apsaugos tarnybos pagrindu, analizuojama, ar alternatyvioji krašto apsaugos tarnyba yra paritetinė ar diskriminacinė karo tarnybos atžvilgiu? Be to, remiantis Konstitucijos 139 straipsnio 2 dalies eksplicitine nuostata, kyla klausimas, ar alternatyvioji krašto apsaugos tarnyba gali būti karo prievolinko laisvai, savo nuožiūra pasirenkama vietoje privalomosios karo tarnybos? Svarstytina, ar karo prievolę administruojanti institucija gali pati nuspręsti skirti ar ne atlikti alternatyviąją krašto apsaugos tarnybą, jei pakanka karo prievolinkų, atliekančių karo tarnybą pagal Seimo patvirtintus ribinius karių skaičius. Taip pat problema kyla ir dėl to, kad pagal dabartinį teisinį reguliavimą alternatyvioji krašto apsaugos tarnyba gali būti paskiriama atlikti krašto apsaugos sistemos institucijose.

Galiausiai, kyla klausimas, kaip valstybės gynimo visuotinumas, imperatyvumas lemia Konstitucijos 3 straipsnio 2 dalyje įtvirtintos tautos ir kiekvieno piliečio „teisę priešintis bet kam, kas prievarta kėsina į Lietuvos valstybės nepriklausomybę, teritorijos vientisumą, konstitucinę santvarką“ turinį. Svarbu išsiaiškinti, kam Konstitucija suteikia teisę priešintis, kada galima pradėti naudotis pasipriešinimo teise, o kada reikia ją baigti, be to, kas gali būti ginama konstitucine pasipriešinimo teise ir kokios jos formos bei priemonės, leistinos pagal Konstituciją.

Darbo naujumas ir reikšmė

Disertacinis darbas naujas dviem aspektais: 1) jame pirmą kartą išsamiai, sistemiskai nagrinėjamas valstybės gynybos institutas kaip konstitucinės teisės dalis, kadangi Lietuvos teisės moksle tirti tik atskiri šio instituto aspektai ir iki šiol nebuvo kompleksinio tyrimo. Be to, valstybės gynyba, kaip mokslinių tyrinėjimų objektas, dažniausia analizuojama politologiniu arba tarptautinės teisės aspektais, nenagrinėjant valstybės gynybos konstituciniu požiūriu; 2) disertaciniame darbe nagrinėjamos valstybės gynybos teisinio reguliavimo problemos (kaip pavyzdžiui, karo prievolės konstitucingumo pagrindai, *inter alia* moterų karinė prievolė, karinio teisingumo užtikrinimas, pasipriešinimo teisės konstitucinis turinys), kurios Lietuvos teisinėje mokslinėje doktrinoje taip pat nebuvo analizuojamos.

Disertacinis darbas yra pirma išsami valstybės gynimo, kaip konstitucinės teisės instituto, studija, kuri turi mokslinę teorinę ir praktinę reikšmę. Tikimasi, kad disertacinis darbas bus naudingas praktiniu aspektu, kadangi jame bandoma atskleisti ydingas, o gal net, autorės nuomone, Konstitucijai prieštaraujančias įstatymų nuostatas. Todėl darbe siūloma, kaip galima tobulinti esamą teisinį reglamentavimą, kad jis būtų ne tik aiškesnis, bet, svarbiausia, atitiktų aukščiausiąją teisę – Konstituciją, nes bū-

tent tokį siekį teisėkūros subjektams ne viename savo nutarimų akcentuoja Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas. Taigi įstatymų leidėjas galės tyrimo rezultatus bei pateiktus pasiūlymus panaudoti parlamentinėje praktikoje tobulindamas valstybės gynybos teisinį (konstitucinį) reguliavimą.

Fundamentalių valstybės gynybos pagrindų analizė ir ištyrimas padės karo prievolininkams bei krašto apsaugos institucijų darbuotojams ir pareigūnams realizuoti praktinius karo prievolės aspektus, ypač vykdant šaukimus į nuolatinę privalomąją karinę tarnybą ir sprendžiant dėl karo prievolininko karo tarnybos atidėjimo, jei karo prievolininkas atsisako karo tarnybos dėl religinių ar pacifistinių įsitikinimų ir jei jam turėtų būti paskirta atlikti alternatyviąją krašto apsaugos tarnybą.

Mokslinių teorinių požiūrių tyrimo rezultatai galėtų būti reikšmingi tolimesniam kai kurių valstybės gynybos konstitucinio instituto klausimų, kurie šiame darbe dėl ribotos darbo apimties tik paminėti (kaip pavyzdžiui, valstybės gynybos konstituciniai principai), mokslinės doktrinos plėtojimui. Be to, tyrimo rezultatai gali būti panaudoti pedagoginiais ar edukaciniais tikslais, t. y. studijuojant Lietuvos konstitucinės teisės, lyginamosios konstitucinės teisės disciplinas: studentai supažindinami su Lietuvos valstybės gynybos konstituciniu institutu ir kai kuriais jo aspektais (ypatmais) užsienio valstybėse.

Tyrimo objektas

Disertacinio darbo tyrimo objektas – valstybės gynybos konstitucinio instituto normos, kurios nustato valstybės gynybos subjektus ir jiems Konstitucija priskirtas valstybės gynimo priemonės, taip pat valstybės gynybos teisinio reglamentavimo raida ir problemos. Kartu tai *a priori* nubrėžia tam tikras šio darbo tyrimo ribas, kadangi darbe nebus nagrinėjami tokie teisiniai režimai, kaip nepaprastoji padėtis, mobilizacija ar karo padėtis, o tik apsiribojama valstybės valdžios institucijų įgaliojimų pasidalijimu, kai priimami sprendimai panaudoti minėtas valstybės gynimo priemones Konstitucijos 142 straipsnyje numatytais pagrindais. Be to, darbe nebus paliesti tokie klausimai kaip: Seimo, Prezidento ar savivaldybių tarybų įgaliojimų pratęsimas karo veiksmų metu (Konstitucijos 143 str.), piliečių teisių ir laisvių ribojimas karo ar nepaprastosios padėties metu (145 str.), karių teisės ir laisvės (karo tarnybos metu ir baigus tarnybą) (Konstitucijos 146 str.), nebus tiriami ir tokie valstybės gynimo konstituciniai principai, kaip karo propagandos draudimo (Konstitucijos 135 str. 2 d.) ar masinio naikinimo ginklų draudimo (Konstitucijos 137 str.) principai.

Šiame darbe taip pat nenagrinėjami klausimai, susiję su „hibridiniu karu“, kuris po Rusijos Federacijos įvykdytos Krymo aneksijos 2014 m. ir Rytų Ukraino teritorijos okupacijos tapo ypač aktualus karybos ekspertams, politikams ar krašto apsaugos institucijų pareigūnams. Visgi šis naujas Lietuvos Respublikos Konstitucijoje eksplicitiškai neįtvirtintas terminas pastaruosius kelerius metus plačiai naudojamas ne tik visuomenės informavimo priemonėse, bet ir teisėkūroje²³. Todėl kai kurie su hibridinėmis

²³ Lietuvos Respublikos Seimo 2002 m. gegužės 28 d. nutarime Nr. IX-907 „Dėl Nacionalinio saugumo strategijos patvirtinimo“ minimos ne tik „hibridinės grėsmės“, bet ir „hibridinis karas“, „Hibridinės atakos“, kaip sukeliančios valstybėje krizes, nurodomos Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2019 m. kovo 27 d. nutarimo Nr. 289 (TAR, 2019, Nr. 5064) priedo

grėsmėmis susiję aspektai, kai nepaprastosios padėties, sukeltos krizės, metu naudojamos ginkluotosios pajėgos vidiniam valstybės saugumui užtikrinti, neišvengiamai analizuojami šiame darbe.

Darbo tikslas ir uždaviniai

Disertacinio darbo tikslas – išanalizuoti valstybės gynybos konstitucinį institutą ir su juo susijusį teisinį reguliavimą bei atskleisti teisinio reglamentavimo problemas.

Tam, kad būtų pasiektas tyrimo tikslas, išsikeliama šie disertacinio darbo uždaviniai:

1. Išanalizuoti valstybės gynybos sampratą plačiaja ir siaurąja prasme bei pateikti valstybės gynybos konstitucinio instituto sąvoką.
2. Ištirti valstybės gynybos konstitucinio instituto raidą bei teisinio reguliavimo problemas istoriniu kontekstu.
3. Atlikti ginkluotųjų pajėgų panaudojimo – tiek pagal pirminę paskirtį – karinei (individualiai ir (ar) kolektyvinei) valstybės gynybai, tiek teikiant pagalbą valstybės institucijoms – konstitucinių pagrindų analizę.
4. Išanalizuoti pagrindinių sprendimus valstybės gynimo klausimais priimančių institucijų (Seimo ir Prezidento, kaip vyriausiojo ginkluotųjų pajėgų vado) ir valstybės gynimo reikalų tvarkymo institucijų (Vyriausybės, krašto apsaugos ministro, kariuomenės vado) įgaliojimus ir tarpusavio santykius, kai panaudojamos valstybės gynimo priemonės.
5. Išnagrinėti Valstybės gynimo tarybos, kaip vienos iš svarbiausių su valstybės gynyba susijusių klausimų svarstymo ir jų koordinavimo konstitucinės institucijos, sudėtį, veiklos organizavimą bei įgaliojimus.
6. Ištirti visuotinės karo prievolės konstitucinius pagrindus bei kai kurių ordinario reguliavimo nuostatų, susijusių su atleidimu nuo karo prievolės ir karo tarnybos atidėjimu, konstitucingumo problemas bei pateikti jų sprendimo būdus.
7. Atlikti pasipriešinimo teisės, kaip valstybės gynybos vienos iš priemonių, konstitucinio turinio analizę, pateikiant šios teisės genezę pasaulyje.

Ginamieji disertacijos teiginiai

1. Valstybės gynybos konstitucinis institutas nustato prioritetinių konstitucinių vertybių apsaugos ir gynimo konstitucinius pagrindus, kurie apima valstybės gynybos subjektus (civilines ir karines valstybės institucija bei piliečius) ir imperatyvą užtikrinti valstybės gynybą jiems Konstitucijos priskirtais būdais (priemonėmis).
2. Iš Konstitucijos įstatymų leidėjui kyla pareiga sudaryti konstituciškai institucionalizuotą valstybės gynybos elementą – kariuomenę (ginkluotąsias pajėgas) ir panaudoti jas pagal pirminę paskirtį – individualiai ar kolektyvinei gynybai.

aiškinamajame rašte, o taip pat „hibridinių grėsmių“ stebėjimo, veiksmingo užkardymo bei valdymo siekiama Lietuvos Respublikos Seime atstovaujamų partijų 2018 m. rugsėjo 10 d. susitarime “Dėl Lietuvos gynybos politikos gairių” (žiūrėta 2019 m. spalio 14 d., <https://lr.v.lt/lt/naujienos/pasirasytas-susitarimas-del-lietuvos-gynybos-politikos-gairiu>).

3. Demokratinis civilinis karių ir sukarintų valstybės institucijų kontrolės principas lemia, kad civilinės ir karinės institucijos yra atskiros, karinės valstybės institucijos yra atskaitingos civilinėms valstybės institucijoms ir jų kontroliuojamos, o valstybės geopolitinė orientacija ir valdžių padalijimo principas lemia, kad valstybės gynimo institucijos savo kompetencijos ribose priima ir įgyvendina sprendimus valstybės gynimo klausimais, užtikrindamos, kad būtų laikomasi priimtų įsipareigojimų tarptautinės taikos, saugumo ir gynybos stiprinimo srityse.
4. Įstatymų leidėjui sprendžiant dėl kariuomenės organizavimo vienos ar kelių karo tarnybos rūšių (profesinės, savanoriškosios ar privalomosios karo tarnybos) pagrindu, ši sprendimą saisto konstituciniai reikalavimai: karinio teisingumo (asmenų lygiateisiškumo) principas ir ginkluotųjų pajėgų veiksmingumas.

Tyrimų apžvalga

Nagrinėjant valstybės gynybos konstitucinio instituto teorinius bei praktinius aspektus kompleksškai, disertaciniame darbe remiamasi teisės mokslininkų darbais: monografijomis, mokslinėmis studijomis ir straipsniais. Pastebėtina, kad valstybės gynimo temos kai kurie aspektai daugiausiai nagrinėjami istorikų, tarptautinės humanitarinės teisės mokslininkų ar karybos specialistų (karių ir krašto apsaugos institucijų pareigūnų) darbuose. Juose valstybės gynyba netiriama, kaip konstitucinės teisės institutas, o analizė paprastai apsiriboja istoriniu, tarptautinės teisės, kariniu ar politologiniu aspektais. Šioje disertacijoje pratęsimi ankstesni tyrimai, analizės ir išvalgos, kurių pagrindu toliau plėtojami su valstybės gynyba susiję klausimai konstitucinės teisės plotmėje.

D. Žalimo²⁴, E. Šileikio²⁵ moksliniai tyrinėjimai yra svarbūs pagrindinėms sąvokoms, susijusioms su valstybės gynybos konstituciniu institutu, nagrinėti ir apibrėžti. D. Žalimas tyrė ne tik valstybės gynimo sampratą, bet ir analizavo valstybės gynimo konstitucinius principus: valstybės geopolitinės orientacijos²⁶ ir užsienio valstybių karinių bazių draudimo²⁷. A. Gricius, K. Paulauskas atlikto demokratinės civilinės ginkluotųjų pajėgų kontrolės principo įgyvendinimo praktikoje analizę²⁸. Šio konstitucinio principo turinį tyrė ir kpt. Tomas Balkus²⁹.

²⁴ Dainius Žalimas, „Valstybės gynimo konstituciniai pagrindai“, iš *Lietuvos konstitucinė teisė*, redakcinė kolegija: Egidijus Jarašiūnas, Vytautas Sinkevičius, Juozas Žilys, Milda Vainiūtė (Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2017).

²⁵ Egidijus Šileikis, *Alternatyvi konstitucinė teisė* (Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2005).

²⁶ Dainius Žalimas, „Konstitucinis Lietuvos Respublikos užsienio politikos tikslų ir principų įtvirtinimas“, *Konstitucinė jurisprudencija: Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo biuletenis* Nr. 1(25) (2012): 373–402; Dainius Žalimas, „Valstybės geopolitinės orientacijos principas Lietuvos Respublikos Konstitucijoje“, *Konstitucinė jurisprudencija: Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo biuletenis* Nr. 4 (36) (2014): 211–217.

²⁷ Dainius Žalimas, „Konstitucinio užsienio valstybių karinių bazių draudimo turinys“, *Konstitucinė jurisprudencija: Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo biuletenis* Nr. 1(9) (2008): 339–356.

²⁸ Algirdas Gricius, Kęstutis Paulauskas, „Demokratinė civilinė ginkluotųjų pajėgų kontrolė Lietuvoje“, *Lietuvos metinė strateginė apžvalga 2002*, (2003): 217–236.

²⁹ Tomas Balkus, „Civilijų demokratinė kariuomenės kontrolė“, *Kardas* Nr. 5 (452) (2011): 9–13.

Apie atskirus valstybės gynybos instituto aspektus (galima teigti, kad pakankamai fragmentiškai) savo straipsniuose ir (arba) pranešimuose yra užsiminę ir kiti Lietuvos teisės mokslininkai: J. Žilys³⁰, V. Sinkevičius³¹, G. Mesonis³².

Lietuvos Respublikos Prezidento, *inter alia* kaip kai vyriausiojo ginkluotųjų pajėgų vado, statusą ir įgaliojimus nagrinėjo bei analizavo P. Vinkleris³³ 2002 metais. Šiandien dauguma įstatymų ir įstatymų lydymųjų aktų yra pakitę, todėl kai kurios P. Vinklerio tyrimo išvados prarado aktualumą.

Nepaprastosios padėties teisinį reguliavimą išanalizavo A. Vainorienė³⁴. Autorė tyrė nepaprastosios padėties ištakas (pradedant nuo Senovės Romos laikų), taip pat nepaprastosios padėties teisinius pagrindus tarptautinėje viešojoje teisėje, tyrė ne tik Lietuvos nepaprastosios padėties teisinius pagrindus (konstitucinį bei įstatyminį reguliavimą), bet ir atliko užsienio valstybių konstitucinės teisės lyginamąjį tyrimą nepaprastosios padėties reguliavimo kontekste.

Karo padėtį, kuri Lietuvoje tarpukariu ilgą laiką veikė *de facto*, įvairiais aspektais (pa-teikiant nepaprastosios (ypatingosios) padėties rūšis, karo padėties praktinį funkcionavimą valstybės valdyme, ginkluotose pajėgose, visuomenėje, tame tarpe ir mobilizaciją, valstybines rekvizicijas, karo komendantų veiklą) išsamiai tyrė istorikas M. Kuodys³⁵.

Valstybės gynybos teisinio reglamentavimo Lietuvoje istorinei raidai suprasti reikšmingi E. Jarašiūno³⁶ ir M. Maksimaičio³⁷, V. Vaičiaičio³⁸ darbai. Lietuvos kariuomenės

³⁰ Juozas Žilys, „1992 m. birželio 14 d. referendumas dėl buvusios SSRS kariuomenės besąlygiško ir neatidėliotino išvedimo iš Lietuvos Respublikos teritorijos 1992 metais ir žalos Lietuvai atlyginimo konstitucinėje genezėje“, *Jurisprudencija* 18(2) (2011); Juozas Žilys, „Lietuvos Respublikos Laikinojo Pagrindinio Įstatymo politinė genezė: pagrindiniai formos ir turinio sąveikos bruožai“, iš *Lietuvos konstitucinė teisė*, redakcinė kolegija: Egidijus Jarašiūnas, Vytautas Sinkevičius, Juozas Žilys, Milda Vainiūtė (Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2017); Juozas Žilys, „1991 m. vasario 9 d. visuotinė gyventojų apklausa (plebiscitas) konstitucingumo raidos kontekste“, iš *Lietuvos konstitucinė teisė*, redakcinė kolegija: Egidijus Jarašiūnas, Vytautas Sinkevičius, Juozas Žilys, Milda Vainiūtė (Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2017).

³¹ Vytautas Sinkevičius, „Konstitucinis aktas „Dėl Lietuvos Respublikos nesiungimo į postsovietines Rytų sąjungas““, iš *Lietuvos konstitucionalizmas: ištakas, raida ir dabartis*, Algirdas Jakubčionis, Egidijus Jarašiūnas, Jevgenij Machovenko, Mindaugas Maksimaitis, Vytautas Sinkevičius, Irena Valikonytė, Dainius Žalimas, Juozas Žilys (Vilnius: Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas, 2018); Vytautas Sinkevičius, *Lietuvos parlamento teisė: vadovėlis*. Vilnius: Mykolo Romerio Universitetas, 2013; Vytautas Sinkevičius, „Kovo 11-oji: Nepriklausomybės atkūrimo teisinė konstrukcija“, *Jurisprudencija* 3(121) (2010); Vytautas Sinkevičius, „Lietuvos Laisvės Kovos Sąjūdžio Tarybos 1949 m. vasario 16 d. deklaracija Lietuvos teisės sistemoje“, iš *Regnum est: 1990 M. Kovo 11-osios Nepriklausomybės Aktui – 20: Liber amicorum Vytautui Landsbergiui*, atsakingasis redaktorius Gediminas Mesonis (Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2010).

³² Gediminas Mesonis, „1990 m. kovo 11 d. nepriklausomybės aktas: politinė valia teisinėje formoje“, iš *Regnum est: 1990 M. Kovo 11-osios Nepriklausomybės Aktui – 20: Liber amicorum Vytautui Landsbergiui*, atsakingasis redaktorius Gediminas Mesonis (Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2010).

³³ Paulius Vinkleris, *Lietuvos Respublikos Prezidento statusas ir įgaliojimai* (Vilnius: VĮ Teisinės informacijos centras, 2002).

³⁴ Aušra Vainorienė, „Nepaprastosios padėties teisiniai pagrindai“ (daktaro disertacija, Vilniaus universitetas, 2018).

³⁵ Modestas Kuodys, „Karo padėties režimas Lietuvos Respublikoje 1919–1940 m.“ (daktaro disertacija, Vytauto Didžiojo universitetas, 2009).

³⁶ Egidijus Jarašiūnas, „Konstitucionalizmo priešistorė: Ištakos ar pirmavaizdis?“, *Jurisprudencija* 4(118) (2009): 21–46.

³⁷ Mindaugas Maksimaitis, „1920 m. Laikinoji Lietuvos Valstybės Konstitucija“, iš *Lietuvos konstitucinė teisė*, redakcinė kolegija: Egidijus Jarašiūnas, Vytautas Sinkevičius, Juozas Žilys, Milda Vainiūtė (Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2017); Mindaugas Maksimaitis, „Dar apie 1919 metų Lietuvos Laikinosios Konstitucijos pamatinius dėsnius“, *Teisė* 107 (2018): 157–164; Mindaugas Maksimaitis, „Lietuvos valstybės konstitucingumo ištakos LDK ir Abiejų Tautų Respublikoje“, iš *Lietuvos konstitucinė teisė*, redakcinė kolegija: Egidijus Jarašiūnas, Vytautas Sinkevičius, Juozas Žilys, Milda Vainiūtė (Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2017); Mindaugas Maksimaitis, „Rusijos teisės šaltiniai Lietuvoje 1918–1940 m.“, *Jurisprudencija* 19(2) (2012): 403–418.

³⁸ Vaidotas Vaičiaitis, „1791 m. gegužės 3-iosios Konstitucija ir Lietuvos konstitucingumo tradicija“, *Parlamento studijos* 14 (2013), http://www.parlamentostudijos.lt/Nr14/14_toise_1.htm.

formavimą ar nepriklausomybės kovas 1918–1940 m. tyrinėjo istorikai V. Lesčius³⁹, J. Vaičenonis⁴⁰. Paminėtini Č.V. Stankevičiaus⁴¹ bei G. Surgailio darbai⁴², kuriuose detaliai išanalizuotas Rusijos kariuomenės išvedimas iš Lietuvos 1990–1993 m. Apie karinę reformą Lietuvoje atsisakant privalomojo šaukimo į karo tarnybą ir pereinant prie profesionalios bei savanorių kariuomenės yra atskiras leidinys, parengtas Lietuvos karo akademijos,⁴³ kuriame publikuoti kariškių, dirbančių krašto apsaugos sistemoje, straipsniai. Todėl šiame disertaciniame darbe nenagrinėjami privalomosios karo, savanoriškosios ar profesinės karo tarnybos privalumai bei trūkumai. Priešingai, bandoma analizuoti karo prievolę konstitucingumo aspektu, nes Lietuvos teisės mokslininkų darbų šiuo klausimu stinga.

V. Vadapalas⁴⁴ analizavo Jungtinių Tautų Chartijos sukurtą kolektyvinio saugumo sistemą bei pasaulinę praktiką palaikant tarptautinę taiką ir saugumą, apibrėžia saviginos sąvokas, įtvirtintą Jungtinių Tautų Chartijos 51 straipsnyje, sampratą ir jos vykdymo sąlygas. Autorius aptaria ir pateikia sąvokas „ginkluotas užpuolimas“ ir „agresija“. J. Žilinskas⁴⁵, S. Katuoka⁴⁶, V. Vasiliauskienė⁴⁷ savo moksliniuose darbuose taip pat apibrėžia sąvoką „ginkluotas užpuolimas“, nagrinėja agresijos sampratą bei teroristų veiksmus kaip ginkluotą užpuolimą.

E. Bajarūnas ir V. Keršanskas bendrame straipsnyje⁴⁸ nagrinėja ypač aktualią hibridinio karo temą teoriniu bei praktiniu aspektais, remdamiesi besitęsiančia karine agresija Rytų Ukrainoje ir įvykdyta Krymo aneksija. Autoriai pateikia hibridinių grėsmių turinio analizę, taip pat tiria iššūkius ir priemones šioms grėsmėms įveikti. K. Kilinskas⁴⁹ taip pat tiria hibridinį karą, tačiau pirmiausiai analizuoja hibridinio karo teorijos raidą, susiformavimo aplinkybes bei receptiją vakarų valstybių ir Rusijos kariuomenėje.

³⁹ Vytautas Lesčius, *Lietuvos kariuomenė nepriklausomybės kovose 1918-1920 m.* (Vilnius: Generolo Jono Žemaičio Lietuvos karo akademija, 2004).

⁴⁰ Jonas Vaičenonis, „Lietuvos kariuomenės skaičiai 1920–1939 m.“, iš *Karo archyvas. T. 17*, atsakingasis redaktorius Gintautas Surgailis (Vilnius: Generolo Jono Žemaičio Lietuvos karo akademija, 2002).

⁴¹ Česlovas Vytautas Stankevičius, *Sudėtingas Lietuvos derybų su Maskva kelias 1990–1992 metais* (Vilnius: Petro ofsetas, 2013).

⁴² Gintautas Surgailis, *Rusijos kariuomenės išvedimas, 1990–1993* (Vilnius: Generolo J. Žemaičio Lietuvos karo akademija, 2005).

⁴³ Tomas Jermalavičius, „Karo prievolė Lietuvoje: orientyrai diskusijai“; Jurgis Norgėla, „Lietuvos stojimas į NATO ir profesionalioji kariuomenė“; Robertas Šapronas, „Ar vis dar reikia Lietuvai šauktinių karių?“, iš *Profesionalioji kariuomenė: vakarų šalių patirtis ir perspektyvos Lietuvoje: monografija*, atsakingoji redaktorė Jūratė Novagrockienė (Vilnius: Generolo Jono Žemaičio Lietuvos karo akademija, 2005).

⁴⁴ Vilenas Vadapalas, *Tarptautinė teisė* (Vilnius: Eugrimas, 2006).

⁴⁵ Justinas Žilinskas, „Ginkluoto konflikto samprata tarptautinėje humanitarinėje teisėje ir jos taikymo problemos moderniuose ginkluotuose konfliktuose“, *Jurisprudencija* 2(104) (2008): 91–100.

⁴⁶ Saulius Katuoka, „Agresijos samprata tarptautinėje teisėje“, *Jurisprudencija* Nr. 10(88) (2006): 16–21.

⁴⁷ Violeta Vasiliauskienė, „Ginkluoto konflikto samprata ir „karas su terorizmu““, *Teisė* 82 (2012): 180–197.

⁴⁸ Violeta Vasiliauskienė, „Kova su terorizmu tarptautinės humanitarinės teisės kontekste“ (daktaro disertacija, Vilniaus universitetas, 2014).

⁴⁹ Eitvydas Bajarūnas ir Vytautas Keršanskas, „Hibridinės grėsmės: turinio, keliamų iššūkių ir priemonių įveikti jas analizė“, *Lietuvos metinė strateginė apžvalga 2017-2018* 16 tomas (2018): 127–172.

⁴⁹ Kęstutis Kilinskas, „Hibridinis karas: orientuojanti ar klaidinanti sąvoka analizuojant Rusijos karinius veiksmus Ukrainoje?“, *Lietuvos metinė strateginė apžvalga 2015-2016* 14 tomas (2016): 131–149.

Tuo tarpu E. Leonaitė bei D. Žalimas⁵⁰ Krymo aneksiją nagrinėja tarptautinės teisės kontekste, jėgos draudimo principo ir tautų apsisprendimo principo aspektais.

Pastebėtina, kad Lietuvos teisės mokslininkų darbuose stinga sisteminio požiūrio į problemas, susijusias su valstybės gynyba kaip konstitucinės teisės institutu. Todėl disertaciniame darbe remtasi užsienio teisės mokslininkų veikalais, kuriuose sprendžiamos atskiros teisinės problemos valstybės gynimo klausimais. Kadangi nemažai duomenų surinkta stažuotės Vokietijos Frydricho – Aleksanderio Erlangeno – Niurnbergo universitete metu naudojantis šio universiteto bibliotekos ištekliais (mokslinėmis studijomis, teisės žurnalais, moksliniais straipsniais, disertacijomis valstybės gynybos srityje) ir elektroninėmis duomenų bazėmis (OPACplus, Duncker&Humblot eLibrary, Juris – das Rechtsportal ir pan.), todėl disertacinio darbo rezultatai pasiekti remiantis daugiausiai germaniškos teisės (Vokietija, Austrija, Šveicarija) autoritetinių mokslininkų, kurie nagrinėja įvairius valstybės gynybos teisinio reguliavimo aspektus, tyrimais ir konstitucinės justicijos institucijų bei tarptautinių teismų doktrina.

Ginkluotųjų pajėgų panaudojimą valstybės gynybai nuo išorinio ginkluoto užpuolimo ar valstybės viduje yra tyrę F. Kirchhof⁵¹, D. Wiefelspütz⁵², K. Ipsen⁵³, M. Zimmer⁵⁴, K. Doehring⁵⁵, A. Ranzelzhofer⁵⁶. K. N. Trapp⁵⁷ sutelkia dėmesį į teisę panaudoti karinę jėgą saviginos tikslais, ypač ginantis nuo nevalstybinių subjektų (teroristinių išpuolių).

Įstatymų leidžiamosios ir vykdomosios valdžių karinių įgaliojimų pasidalijimą nagrinėjo Y. Hasebe⁵⁸, Jordan J. Paust⁵⁹, Laurence H. Tribe⁶⁰, G. Dürig ir V. Epping⁶¹.

⁵⁰ Erika Leonaitė ir Dainius Žalimas, „Krymo aneksija ir mėginimas ją pateisinti tarptautinės teisės kontekste“, *Lietuvos metinė strateginė apžvalga 2015-2016*, 14 tomas (2016): 11–57.

⁵¹ Ferdinand Kirchhof, „Verteidigung und Bundeswehr“, iš *Handbuch des Staatsrechts. Band IV: Aufgaben des Staates. Dritte Auflage*, Josef Isensee, Paul Kirchhof (Heidelberg: C. F. Müller Verlag, 2006).

⁵² Dieter Wiefelspütz, *Der Einsatz bewaffneter deutscher Streitkräfte und der Konstitutive Parlamentsvorbehalt* (Baden-Baden: Nomos, 2003); Dieter Wiefelspütz, *Reform der Wehrverfassung* (Frankfurt am Main, Verl. für Polizeiwiss., Lorei, 2008).

⁵³ Knut Ipsen, *Rechtsgrundlagen und Institutionalisierung der atlantisch-westeuropäischen Verteidigung* (Hamburg: Hansischer Gilddenverlag Heitmann, 1967).

⁵⁴ Mark Zimmer, *Einsätze der Bundeswehr im Rahmen kollektiver Sicherheit: Staats- und völkerrechtliche Grundlagen unter Berücksichtigung des BVerfG-Urteils vom 12.07.1994*. (Peter Lang GmbH, 1995).

⁵⁵ Karl Doehring, „Das Friedensgebot des Grundgesetzes“, iš *Handbuch des Staatsrechts. Band VII: Normativität und Schutz der Verfassung – Internationale Beziehungen*, Josef Isensee, Paul Kirchhof (Heidelberg: C. F. Müller Verlag, 1992).

⁵⁶ Albrecht Ranzelzhofer, „GG Art. 24“, iš *Kommentar zum Grundgesetz. 66. Ergänzungslieferung 2012*, Günter Dürig, Theodor Maunz, *beck-online. Die Datenbank*, žiūrėta 2013 m. birželio 26 d., <http://beck-online.beck.de/>.

⁵⁷ Kimberley N. Trapp, „Back to Basics: Necessity, Proportionality, and the Right of Self-Defence against Non-State Terrorist Actors“, *The International and Comparative Law Quarterly* Nr. 56(1) (2007): 141–156; Kimberley N. Trapp, „The Use of Force against Terrorists: A Reply to Christian J. Tams“, *The European Journal of International Law* Nr. 20(4) (2009): 1049–1055.

⁵⁸ Yasuo Hasebe, „War Powers“, iš *The Oxford handbook of comparative constitutional law*, Michel Rosenfeld, Andrés Sajó (Oxford: Oxford University Press, 2012).

⁵⁹ Jordan J. Paust, „Constitutionality of U.S. Participation in the United Nations-Authorized War in Libya“, *Emory International Law Review* Vol. 26 Issue 43 (2012): 43–67.

⁶⁰ Laurence H. Tribe, *American Constitutional Law, 3rd edn, volume I*. (The Foundation Press, 1999).

⁶¹ Volker Epping, „GG Art. 65a“, iš *Kommentar zum Grundgesetz. 66. Ergänzungslieferung 2012*, Günter Dürig, Theodor Maunz, *beck-online. Die Datenbank*, žiūrėta 2013 m. birželio 26 d. <http://beck-online.beck.de/>.

Karo prievolę, kaip atskirą institutą, analizavo T. Blome⁶², J. Fleischhauer⁶³, W. Heun⁶⁴, R. Scholz⁶⁵, K. Stern⁶⁶. A. Voßkuhle⁶⁷, kaip ir T. Blome, J. Fleischhauer savo darbuose kėlė klausimą dėl karo prievolės kompensacijos mokėjimo, kai neatliekama karo prievolės pareiga natūra. Karo prievolės konstitucingumą JAV, ypač taikos metu, analizavo H. A. Freeman⁶⁸, J. Britt⁶⁹.

Pasipriešinimo teisės turinį tyrė W.Höfiling⁷⁰, R. Herzog⁷¹, M.Kloepfer⁷², K.-P. Sommermann⁷³, J.Heinemann⁷⁴, R. Dolzer⁷⁵, J. Isensee⁷⁶. Krymo aneksijos kontekste Y.Razmetaeva⁷⁷ analizavo teisę priešintis ir teisę sukilti, pateikdama šių teisių sampratą, realizavimo sąlygas, tikslus ir formas.

Darbo metodologija

Darbe, norint visapusiškai išanalizuoti tiriamus reiškinius bei pasiekti planingą mokslinį pažinimą, naudojami įvairūs teoriniai tyrimo metodai (*dokumentų analizės, sisteminės analizės, lingvistinis, lyginamasis istorinis, lyginamasis, sintezės*), analizuojant skirtingą mokslinę doktriną, Lietuvos bei užsienio valstybių konstitucijas, teisės

⁶² Thomas Blome, *Das Grundrecht auf Wehrgleichheit* (Peter Lang GmbH, Internationaler Verlag der Wissenschaften, 2012).

⁶³ Jens Fleischhauer, *Wehrpflichtarmee und Wehrgerechtigkeit: Die Verfassungsmäßigkeit der allgemeinen Wehrpflicht im Blickwinkel sicherheitspolitischer, gesellschaftlicher und demographischer Veränderungen* (Hamburg: Verlag Dr. Kovac, 2007).

⁶⁴ Werner Heun, „Artikel 12a. Wehr- und Ersatzdienstpflicht“, iš *Grundgesetz-Kommentar*. Band I, Artikel 1-19. 3. Auflage, Horst Dreier (Tübingen: Mohr Siebeck, 2013).

⁶⁵ Rupert Scholz, „GG Art. 12a“, iš *Kommentar zum Grundgesetz. 66. Ergänzungslieferung 2012*, Günter Dürig, Theodor Maunz, *beck-online. Die Datenbank*, žiūrėta 2013 m. birželio 26 d., <http://beck-online.beck.de/>.

⁶⁶ Klaus Stern, *Das Staatsrecht der Bundesrepublik Deutschland: Staatsorgane, Staatsfunktionen, Finanz- und Haushaltverfassung, Notstandsverfassung. Band II.* (München: Verlag C. H. Beck, 1980).

⁶⁷ Andreas Voßkuhle, *Das Kompensationsprinzip. Grundlagen einer prospektiven Ausgleichsordnung für die Folgen privater Freiheitsbetätigung – Zur Flexibilisierung des Verwaltungsrechts am Beispiel des Umwelt- und Planungsrechts* (Mohr Siebeck, 1999).

⁶⁸ Harrop. A. Freeman, „The Constitutionality of Peacetime Conscriptio“, *Faculty Publications Paper 1057* (1945): 40–82.

⁶⁹ Jason Britt, „Unwilling Warriors: An Examination of the Power to Conscript in Peacetime“, *Northwestern Journal of Law & Social Policy* Vol. 4, Issue 2 (2009): 399-423.

⁷⁰ Wolfram Höfiling, „Widerstand im Rechtsstaat“, iš *Handbuch der Grundrechte in Deutschland und Europa. Band II*, Detlef Merten, Hans-Jürgen Papier (Heidelberg: V. C. F. Müller Verlag, 2013).

⁷¹ Roman Herzog, „GG Art. 20“, iš *Kommentar zum Grundgesetz. 66. Ergänzungslieferung 2012*, Günter Dürig, Theodor Maunz, *beck-online. Die Datenbank*, žiūrėta 2013 m. birželio 26 d., <http://beck-online.beck.de/>.

⁷² Michael Kloepfer, *Verfassungsrecht. Band II: Grundrechte. 1. Auflage* (München: Beck, 2010).

⁷³ Karl-Peter Sommermann, „Artikel 20“, iš *Kommentar zum Grundgesetz: GG Band 2: Artikel 20 bis 82*, Hermann Mangoldt, Friedrich Klein, Christian Starck, Bernhard Kempen, Peter J. Tettinger, Rudolf Streinz, Claus Dieter Classen et al. (München: Verlag C. H. Beck, 2010).

⁷⁴ Jan Heinemann, „Das Widerstandsrecht nach Art. 20 Abs. 4 GG.“, iš *Wehrhafte Demokratie: Beiträge über die Regelungen zum Schutze der freiheitlichen demokratischen Grundordnung*, Markus Thiel (Tübingen: Mohr Siebeck, 2003).

⁷⁵ Rudolf Dolzer, „Der Widerstandsfall“, iš *Handbuch des Staatsrechts. Band VII: Normativität und Schutz der Verfassung – Internationale Beziehungen*, Josef Isensee, Paul Kirchhof (Heidelberg: C. F. Müller Verlag, 1992).

⁷⁶ Josef Isensee, *Das legalisierte Widerstandsrecht. Eine staatsrechtl. Analyse d. Art. 20 Abs. 4 Grundgesetz*. Berlin, Zürich, (Gehlen: Bad Homburg [u. a.] 1969).

⁷⁷ Yulia Razmetaeva, „The Right to Resist and the Right of Rebellion“, *Jurisprudencija* 21(3) (2014): 758–784.

aktus taip pat konstitucinės justicijos institucijų ir EŽTT bei ESTT jurisprudenciją, susijusią su tyrimo objektu. Pirmiausiai taikytas *dokumentų analizės metodas*, nagrinėjant Lietuvos ir kitų valstybių konstitucijas ir kitus teisės aktus, Lietuvos Konstitucinio Teismo, tarptautinių teismų ir užsienio valstybių teismų baigiamuosius aktus.

Sisteminės analizės metodu nustatyti ir išskirti valstybės gynybos institutą sudarančios elementai ir jų ypatybės bei tarpusavio ryšiai, taip pat šio instituto vieta ir reikšmė konstitucinio reguliavimo visumoje. Šis metodas taikytas sistemškai analizuojant atskirų konstitucijos nuostatų turinį: tiek kartu su kitomis konstitucijos nuostatomis, tiek atsižvelgiant į Lietuvos Konstitucinio Teismo ar tarptautinių teismų ir užsienio valstybių teismų doktriną.

Lingvistiniu metodu nustatytas konstitucijų ir kitų teisės aktų turinys bei prasmė, remiantis jų žodine išraiška⁷⁸. Tiriamų dokumentų tekstai analizuoti vadovaujantis gramatikos, sintaksės ir kitomis kalbos taisyklėmis.

Lyginamasis istorinis metodas taikytas analizuojant senesnius ir naujausius literatūros šaltinius bei anksčiau ir šiuo metu galiojančius teisės aktus, kurie leido susipažinti su valstybės gynybos institutu įvairiais istoriniais laikotarpiais, taip pat įvertinti istorinę patirtį bei atskleisti, kokios priežastys lėmė teisinio reguliavimo pokyčius. Istorinis metodas leido suprasti 1992 m. spalio 25 d. Konstitucijos 3 straipsnio 2 dalies ar Konstitucijos sudedamųjų dalių (Konstitucinio įstatymo „Dėl Lietuvos valstybės“ ir Konstitucinio akto „Dėl Lietuvos Respublikos nesijungimo į postsovietines Rytų sąjungas“) atsiradimą nulėmusius įvykius bei kontekstą po 1990 kovo 11 d. nepriklausomybės paskelbimo. Istorinis metodas pasitelktas atskleidžiant pasipriešinimo teisės genezę pasaulyje.

Lyginamuoju metodu atskleisti įvairių valstybių konstitucinių nuostatų panašumai ir skirtumai, kurie sugretinti su Lietuvos valstybės gynybos instituto teisiniu reguliavimu, tuo pačiu pasiremta užsienio valstybių patirtimi, kad būtų galima spręsti Lietuvos teisinio reguliavimo problemas, kylančias valstybės gynybos srityje. Remiantis išanalizuotais faktais, darbe taikytas *sintezės metodas*, nustatant, kokie Lietuvos valstybės gynybos konstitucinio instituto aspektai yra atskleisti ir koks yra ši institutą sudarančių nuostatų turinys bei teisinio reguliavimo problemos.

Tyrimo rezultatai ir darbo struktūra

Disertacinį darbą sudaro įvadas, dėstomoji dalis, išvados ir pasiūlymai, naudotos literatūros sąrašas, santraukos lietuvių bei anglų kalbomis. Atsižvelgiant į išsikeltus tyrimo uždavinius, darbo dėstomąją dalį sudaro šeši skyriai, kurie suskirstyti į atskirus

⁷⁸ Visgi Konstitucini Teismas savo jurisprudencijoje yra konstatavęs, „Konstitucijos negalima aiškinti vien pažodžiui, vien taikant lingvistinį (verbalinį) metodą“; tačiau negalima suabsoliotinti „ir jokio kito Konstitucijos aiškinimo metodo; aiškinant Konstituciją privalu taikyti įvairius teisės aiškinimo metodus: sisteminį, bendrųjų teisės principų, loginį, teleologinį, įstatymų leidėjo ketinimų, precedentų, istorinį, lyginamąjį ir kt.; tik šitaip – visapusiškai – aiškinant Konstituciją galima sudaryti prielaidas realizuoti jos, kaip visuomenės sutarties ir aukščiausios teisinės galios akto, paskirtį, užtikrinti, kad nebus nukrypta nuo Konstitucijos prasmės, nebus paneigta Konstitucijos dvasia ir gyvenime bus įtvirtintos tos vertybės, kuriomis Tauta grindžia savo pačios priimtą Konstituciją“ (Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2004 m. gegužės 25 d., 2004 m. gruodžio 13 d., 2006 m. kovo 28 d., 2006 m. birželio 6 d., 2009 m. rugsėjo 24 d., 2012 m. vasario 27 d. nutarimai.).

poskyrius bei skirsnius, atskleidžiančius atskirus valstybės gynybos instituto aspektus, o jų visuma sudaro sisteminę valstybės gynybos konstitucinio instituto mokslinę analizę. Įvade pristatomas disertacinio darbo aktualumas, tiriamoji problema, darbo naujumas ir reikšmė, darbo tikslas ir uždaviniai, ginamieji disertacijos teiginiai, taip pat pateikta disertacinio darbo tema atliktų tyrimų Lietuvoje ir užsienyje apžvalga, darbo metodologija.

Pirmajame disertacinio darbo skyriuje nagrinėjamas valstybės saugumo užtikrinimo poreikis ir valstybės gynyba, kaip dvi tarpusavyje susijusios kategorijos, taip pat valstybės apsaugos ir konstitucijos apsaugos tarpusavio ryšys. Pabaigoje, pateikiama termino „valstybės gynyba“ samprata siauruoju ir plačiuoju aspektu, taip pat suformuojamas valstybės gynybos konstitucinio instituto apibrėžimas.

Antrajame skyriuje analizuojama valstybės gynybos teisinio reguliavimo raida nuo XIV a. pab., kuri siejama su LDK rašytinės teisės atsiradimu, iki 1918 m., aptariami Lietuvos valstybės gynybos konstituciniai pagrindai ir ordinarinis reguliavimas nuo 1918 m. iki 1940 m. Disertacinio darbo antrajame skyriuje analizuojamos po Lietuvos nepriklausomybės paskelbimo 1990 m. kovo 11 d. iškilusios problemos dėl sovietinės kariuomenės išvedimo iš Lietuvos teritorijos ir savos kariuomenės organizavimo, ypač atsižvelgiant į tai, kad Laikinasis pagrindinis įstatymas tuo metu beveik nenustatė jokių valstybės gynimo konstitucinių pagrindų.

Trečiajame skyriuje nagrinėjami ginkluotųjų pajėgų, kaip karinės valstybės gynybos priemonės, panaudojimo konstituciniai pagrindai. Pirmiausiai analizuojama, kaip konstitucinis valstybės apsaugos užtikrinimo tikslas įpareigoja įstatymų leidėją sudaryti ginkluotąsias pajėgas. Tiriamos ginkluotųjų pajėgų panaudojimo ribos, išskiriant dvi grupes atvejų, kada galimas jų panaudojimas, t. y. karinei gynybai, garantuojant išorinį Lietuvos valstybės saugumą, taip pat vykdant prisiimtus tarptautinius įsipareigojimus (kolektyvinėje gynyboje), ir ne karinei gynybai valstybės viduje, garantuojant vidinį Lietuvos valstybės saugumą.

Ketvirtajame skyriuje nagrinėjami pagrindiniai konstituciniai subjektai ir valstybės valdžios institucijos, dalyvaujantys valstybės gynybos (siauruoju požiūriu) vadovavime, organizavime ar vykdyme, jų įgaliojimai ir tarpusavio santykiai, kai panaudojamos valstybės gynimo priemonės. Iš pradžių tiriamos pagrindinius sprendimus valstybės gynimo klausimais priimančios institucijos: Seimas ir Prezidentas, kaip vyriausiasis ginkluotųjų pajėgų vadas; po to – valstybės gynimo reikalų tvarkymo institucijos: Vyriausybė, krašto apsaugos ministras, kariuomenės vadas. Taip pat analizuojama, kaip Vokietijoje, D. Britanijoje, Prancūzijoje ir Jungtinėse Amerikos Valstijose (toliau – JAV) karinius įgaliojimus, tame tarpe dėl ginkluotųjų pajėgų panaudojimo, dalinasi įstatymų leidžiamoji ir vykdomoji valdžios. Skyriaus pabaigoje tiriama Lietuvos Valstybės gynimo tarybos sudėtis, veiklos organizavimas ir kompetencija bei įgaliojimai. Išanalizavus užsienio valstybių (Austrijos, Vokietijos, Estijos, D. Britanijos, JAV, Prancūzijos, Lenkijos, Turkijos, Ukrainos) Nacionalinio saugumo (gynybos) tarybų ypatumus siūloma atitinkamai pakeisti Lietuvos Konstitucijos 140 straipsnį, nustatant naują Valstybės gynimo tarybos pavadinimą, šią instituciją atitinkančią kompetenciją bei sudėtį.

Penktajame skyriuje analizuojami visuotinės karo prievolės konstituciniai pagrindai bei kai kurių Karo prievolės įstatymo nuostatų, susijusių su atleidimu nuo karo prievolės ir karo tarnybos atidėjimu, konstitucingumo problemos bei pateikiami jų sprendimo būdai. Todėl vienas iš klausimų, ar visuotinė karo prievolė, kai ji įgyvendinama, atitinka konstitucinį asmenų lygiateisiškumo bei karinio teisingumo principus. Atitinkamai keliamas klausimas, kaip karo prievolę lemia konstitucinis valstybės apsaugos užtikrinimo tikslas. Atsakant į išsikeltus klausimus atsigręžta į gausią ir ilgametę Vokietijos, Šveicarijos konstitucinę doktriną, kurioje pateikiami konstitucijos išaiškinimai, susiję su (visuotine) karo prievole, neabejotinai galintys pasitarnauti interpretuojant Lietuvos Konstitucijoje įtvirtintą (visuotinę) karo prievolę. Siekiant asmenų lygiateisiškumo, *inter alia* karinio teisingumo, kai įgyvendinama karo prievolė, darbo autorė pateikia pasiūlymą nustatyti (ar bent jau apsvarstyti idėją nustatyti) karo prievolės kompensavimo mokestį Lietuvoje, atsižvelgiant į Šveicarijos pavyzdį.

Šeštajame skyriuje analizuojamas pasipriešinimo teisės, kaip valstybės gynybos vienos iš priemonių, konstitucinis turinys, pateikiant šios teisės genezę pasaulyje. Analizuojamas šios teisės kaip *ultima ratio* pobūdis bei įgyvendinimo pradžia ir pabaiga. Yra atskleidžiamas subjektų, kurie kėsinaisi į konstitucinę santvarką ar valstybės būvį *per se*, ratas, o taip pat subjektų, turinčių pasipriešinimo teisę, ratas. Analizuojamos pasipriešinimo formos ir priemonės, leistinos pagal konstituciją bei būtinos pasipriešinimu saugomų konstitucinių vertybių išsaugojimui ir atkūrimui. Šie klausimai nagrinėjami remiantis ne tik Lietuvos, bet ir skirtingų valstybių (Argentinos, Čekijos, Graikijos, Portugalijos, Slovakijos, Vengrijos, Vokietijos) konstitucijų nuostatomis, įtvirtinančiomis teisę priešintis.

1. VALSTYBĖS GYNYBOS SAMPRATA

Bendrieji terminai *gynyba*, *gynimas* skirtinguose kontekstuose įgyja skirtingas reikšmes⁷⁹. Tačiau šiame darbe bus analizuojama valstybės gynyba, ne karinės taktikos ar technikos prasme, o kaip konstitucinis institutas, kurio pagrindai įtvirtinti Konstitucijos XIII skirsnyje „Užsienio politika ir valstybės gynimas“. Nors apie šį konstitucinį institutą reikėtų kalbėti pradedant nuo pirmųjų konstitucijų pasaulyje atsiradimo, visgi (valstybės) gynybos ir saugumo klausimai koegzistuoja gerokai anksčiau.

Jau I a. po Kr. terminas *securitas* buvo suprantamas kaip ilgalaikė ir stabili *pax romana* (iš lot. k. – „Romos taika“). Tačiau nuo kitų valstybių nepriklausomos valstybės termino dar nebuvo. Romos valstybė buvo pasaulinė – imperinė, o ne teritorinė, pagal dabartinį supratimą apie valstybę. Kaip nurodo M. Rōmeris, „pasaulinė Romos Imperija kuriam laikui sucementavo pasaulio taiką. <...> pašalino karą tarp tautų“⁸⁰. Viduramžiais, įsigalint feodalizmui, pradėtos naudoti saugumo sutartys, kuriose buvo numatyta dvi ar daugiau pusių apsaugoti nuo pavojų gyvybei ir turtui, dažnai naudojant formulę *pax et securitas* (iš lot. k. – „taika ir saugumas“). XII a. ir XIII a. saugumo koncepcija susiaurėjo ir apsiribojo infrastruktūros objektų apsauga. Pastebėtina, kad feodalinėje visuomenėje vyravo „privatiniai karai“, kurie vyko ne tarp valstybių, bet tarp individų. Tokiuose karuose teisėtai buvo laikyti nužudymai, plėšimai, gaisrai, t. y. šiandieninėje demokratinėje valstybėje baustinos nusikalstamos veikos. Valstybinė valdžia buvo bejėgė palaikyti taiką ir viešąją tvarką. Kitaip tariant, ši monopolinė valstybės funkcija – užtikrinti vidinį valstybės saugumą – buvo apleista. Tik XV a. „saugumas“ vėl pradėtas vartoti platesne prasme, kaip suverenios valstybės ir žmonių apsauga, priskiriama valstybės valdžios užduočiai. Su valstybės valdžių konstituiravimu saugumas tapo valstybės užduotimi, kartu atsirado skirtumas tarp vidaus ir išorės saugumo⁸¹.

Išorinis saugumas yra ginamas diplomatinėmis priemonėmis. Kai būtina, naudojama ir karinė jėga prieš kitų valstybių ar valstybinių bendruomenių išpuolius savoje teritorijoje, remiantis tarptautine teise, taip pat dvišaliais ar daugiašaliais susitarimais. Priešingai vidinis saugumas apima viešąjį valstybės saugumą, taip pat asmenų apsaugą nuo pavojų, kurie gresia dėl kitų asmenų, pavyzdžiui, gyvybės ir sveikatos, laisvės ir nuosavybės apsauga⁸². Tradiciškai esant valstybės užpuolimui prireikia ginkluotųjų pajėgų, turinčių plačius įgaliojimus panaudoti karinę jėgą ir techniką. Tokiam kariniam veikimui keliamas reikalavimas laikytis nustatytų tarptautinės humanitarinės teisės normų. Valstybių kūrimosi pradžioje kariuomenė tarnavo kaip valdovo įrankis, o kareiviai

⁷⁹ Pvz.: teisminiuose procesuose vyksta gynyba; aukštojoje mokykloje studentų baigiamųjų darbų gynyba; sportinėse žaidynėse gynimasis nuo priešininkų.

⁸⁰ Mykolas Rōmeris, *Valstybė ir jos konstitucinė teisė. D. 2. Konstitucinės institucijos. T. 1. Suverenitetas* (Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto Teisų fakultetas. 1939), 7.

⁸¹ Ines-Jacqueline Werkner, „Die Verflechtung innerer und äußerer Sicherheit. Aktuelle Tendenzen in Deutschland im Lichte europäischer Entwicklungen“, *Zeitschrift für Außen Sicherheitspolitik* 4 (2011): 67–68.

⁸² Wilhelm Knelangen, *Das Politikfeld innere Sicherheit im Integrationsprozess. Die Entstehung einer europäischen Politik der inneren Sicherheit* (Opladen: Leske & Budrich, 2001), 40.

buvo tik samdiniai, aptarnaujantys valstybės kūrėjų siaurus politinius ar strateginius interesus. Ankstyvosios šiuolaikinės valstybės Europoje gimė kaip karo mašinos, kurių dėmesys lėšų didinimui teritorijai plėsti ir konsoliduoti reiškė, kad valstybinio elito santykiai su gyventojais buvo apriboti išgavimu, apmokestinimu ir plėšimu⁸³. Todėl O. Hintze pažymi, kad „pirminės valstybės konstitucija yra karo konstitucija, kariuomenės konstitucija“⁸⁴. Toks konstitucijos terminas taikomas valstybės būklės aprašymui.

Nuo XVIII a. konstitucijose, kurios kartais dar apibūdinamos kaip „civilinės konstitucijos“⁸⁵, karinių klausimų reglamentavimui nors ir neskiriamas pagrindinis dėmesys, tačiau jie vis tiek nebuvo palikti nuošalyje, kaip nereikšmingi ar nesvarbūs. 1791 m. gegužės 3 d. pirmojoje Lietuvos-Lenkijos (o kartu ir Europos) Konstitucijoje buvo nustatyta, kad: „tauta privalo pati gintis nuo užpuolimų ir išsaugoti savo neliečiamumą“⁸⁶. 1787 m. Jungtinių Amerikos Valstijų Konstitucijos⁸⁷ preambulėje irgi panašiai formuluojama: „Mes, Jungtinių Valstijų Tauta, siekdami [...] organizuoti bendrą gynybą, [...]“. Cituojamos nuostatos atskleidžia, kad viena pagrindinių valstybės funkcijų – išorinio valstybės saugumo užtikrinimas, apsaugant visuomenę nuo kylančių grėsmių. „Valstybei, net ir jos rudimentinėse formose, niekada netrūko šios veiklos. Gynyba nuo bendrų išorinių pavojų visais laikais buvo veiksmingiausias motyvas sudarant galingus susivienijimus“⁸⁸. Tačiau istoriškai valstybės (vidinio ir išorinio) saugumo koncepcija išsivystė su Vestfalijos taika bei šiuolaikinės nacionalinės valstybės konstitucionalizacija⁸⁹.

XX a. konstitucijose taip pat išsakomas susirūpinimas dėl valstybės gynybos (apsaugos nuo išorės), kaip valstybės tikslo pareiškimas, pvz., Austrijos Konstitucijos⁹⁰ 79 straipsnio 1 dalis („Užtikrinti šalies karinę gynybą yra federalinės kariuomenės pareiga. <...>“), Šveicarijos Konstitucijos⁹¹ 2 straipsnio 1 dalis („Šveicarijos Federacija gina Tautos laisvę ir teises ir gina šalies nepriklausomybę ir saugumą“) ir 58 straipsnio 2 dalis („Kariuomenė tarnauja užkertant kelią karui ir skatina taikos palaikymą; ji gina šalį ir jos gyventojus. <...>“). Šiose konstitucinėse nuostatose formuluojamas aiškus valstybės apsaugos pavedimas kariuomenei.

⁸³ Keith Krause, *Towards a practical human security agenda* (DCAF Policy Paper 26. Genf: Geneva Centre for the Democratic Control of Armed Forces, 2007), 11.

⁸⁴ Otto Hintze, „Staatsverfassung und Heeresverfassung“. Iš *Staat und Verfassung. Gesammelte Abhandlungen zur allg. Verfassungsgeschichte, 2. Auflage*. Gerhard Oestreich, Otto Hintze (1962), 53.

⁸⁵ Klaus Stern, *Das Staatsrecht der Bundesrepublik Deutschland: Staatsorgane, Staatsfunktionen, Finanz- und Haushaltverfassung, Notstandsverfassung. Band II*. (München: Verlag C. H. Beck, 1980), 844.

⁸⁶ Klaus Stern, *Das Staatsrecht der Bundesrepublik Deutschland: Staatsorgane, Staatsfunktionen, Finanz- und Haushaltverfassung, Notstandsverfassung. Band II*. (München: Verlag C. H. Beck, 1980), 846.

⁸⁷ Constitution of the United States, žiūrėta 2014 m. liepos 1 d., http://www.senate.gov/civics/constitution_item/constitution.htm.

⁸⁸ Georg Jellinek, *Allgemeine Staatslehre, 3. Auflage* (Berlin: O. Häring, 1924), 255.

⁸⁹ Ines-Jacqueline Werkner, „Die Verflechtung innerer und äußerer Sicherheit. Aktuelle Tendenzen in Deutschland im Lichte europäischer Entwicklungen“, *Zeitschrift für Außen Sicherheitspolitik* 4 (2011): 67.

⁹⁰ Bundes-Verfassungsgesetz der Republik Österreich vom 19. Dezember 1945, žiūrėta 2019 m. birželio 7 d., <https://www.ris.bka.gv.at/GeltendeFassung.wxe?Abfrage=Bundesnormen&Gesetzesnummer=10000138>.

⁹¹ Bundesverfassung der Schweizerischen Eidgenossenschaft vom 18. April 1999, žiūrėta 2019 m. rugpjūčio 2 d., <http://www.admin.ch/opc/de/classified-compilation/19995395/index.html#a37>.

Kiekvienos valstybės saugumo užtikrinimo poreikį, ko gero, galėtume sulyginti su Abrahamo Haroldo Maslow pateikta žmogaus poreikių hierarchija⁹², kurioje pirmoje vietoje atsiduria su žmogaus buvimu *per se* susiję fiziologiniai poreikiai ir iš karto po jų seka su saugumu susiję poreikiai, skirti pirminiam poreikiui užtikrinti. Lygiai taip pat ir iš valstybės (ją sudarančios teritorijos, tautos ir valdžios) egzistavimo užtikrinimo kyla saugumo poreikis, kurio vienas iš būdų kaip tik ir yra valstybės karinė gynyba. Charles de Montesquieu taip pat teigė, kad „valstybės gyvenimas panašus į žmogaus gyvenimą. <...> valstybė turi teisę kariauti, kad galėtų apsiginti“⁹³. Valstybės saugumo poreikį steigiamoji valdžia patvirtino konstituciškai, nustatydamą, kad „Lietuvos Respublika, <...>, siekia užtikrinti šalies saugumą ir nepriklausomybę, piliečių gerovę ir pagrindines jų teises bei laisves <...>“ (Konstitucijos 135 str. 1 d.).

Vadinasi, galima teigti, kad valstybės saugumas ir valstybės gynyba – dvi tarpusavyje susijusios kategorijos. Atitinkamai valstybės gynyba skirta tiek valstybės vidiniam, tiek išoriniam saugumui užtikrinti. Tai suponuoja dvejopą termino *valstybės gynyba* aiškinimą, pateikiant jos sampratą plačiau ir siaurąja prasmėmis. Lietuvos Konstitucijos XIII skirsnio („Užsienio politika ir valstybės gynimas“) bei kitų skyrių atitinkami straipsniai taip pat lemia dvejopą valstybės gynimo konstitucinio instituto sampratą, kuri ir mokslinėje doktrinoje gan panašiai apibūdinama⁹⁴.

Siaurąją prasme valstybės gynimas aiškintinas kaip valstybės gynimas nuo užsienio ginkluoto užpuolimo arba kai kada kaip karinė valstybės gynyba, užtikrinant išorinį valstybės saugumą. Tokiu atveju gynimo objektas – valstybės nepriklausomybė, teritorinis vientisumas, t. y. valstybės egzistavimas. Šiam objektui apginti Konstitucijoje yra numatytos atitinkamos priemonės (karo prievolė, ginkluotųjų pajėgų panaudojimas, karo padėtis, mobilizacija, piliečių pasipriešinimas⁹⁵), o taip pat valstybės gynimo institucijos.

Plačiąją prasme valstybės gynimas suprantamas kaip valstybės gynimas siaurąja prasme ir konstitucinės santvarkos gynimas, t. y. valstybės gynimas, skirtas ne tik išoriniam, bet ir vidiniam valstybės saugumui užtikrinti, todėl ir gynimo objektas apima daugiau konstitucinių vertybių.

Konstitucinis Teismas yra konstatavęs, kad „Lietuvos Respublikos konstitucinė santvarka grindžiama žmogaus ir piliečio teisių bei laisvių, kaip didžiausios vertybės,

⁹² Abraham Harold Maslow, „A Theory of Human Motivation“, *Psychological Review* 50(4) (1943): 370-396, žiūrėta 2014 m. liepos 10 d., <http://psychclassics.yorku.ca/Maslow/motivation.htm>.

⁹³ Charles-Louis De Secondat Montesquieu, *Apie įstatymų dvasią* (Vilnius: Mintis, 2004), 141.

⁹⁴ Žr.: Dainius Žalimas, „Valstybės gynimo konstituciniai pagrindai“, iš *Lietuvos konstitucinė teisė*, redakcinė kolegija: Egidijus Jarašiūnas, Vytautas Sinkevičius, Juozas Žilyis, Milda Vainiūtė (Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2017), 781; Egidijus Šileikis, *Alternatyvi konstitucinė teisė* (Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2005), 567.

⁹⁵ Gali būti pateikiamas dar vienas valstybės gynybos termino aiškinimas priklausomai nuo taikomų priemonių. Tai lemia, pirmiausiai, Austrijos Konstitucijos 9a str. 1 d. nuostata, kuri įtvirtina, kad „visapusi valstybės gynimą sudaro karinė, intelektinė, civilinė ir ekonominė valstybės gynyba“. *Karinė valstybės gynyba* yra kariuomenės pareiga, *intelektinei valstybės gynybai* priskiriamos priemonės skatinančios ir didinančios piliečių vidinį (psichologinį) pasirėngimą gynybai, *civilinė valstybės gynyba* apima tokias priemones kaip naudojimas apsaugos patalpų gyvenamuosiuose namuose, *ekonominė valstybės gynybai* priklauso, pvz. naudojimas būtinųjų rezervų tokių kaip maisto produktai ar energijos šaltiniai. Visos šios priemonės laikomos lygiavertėmis naudojamomis visapusiškame valstybės gynime. Tuo tarpu piliečių taikomos aktyviojo ar pasyviojo pasipriešinimo nuo užpuolimo iš išorės priemonės gali būti priskiriamos prie *civilinės valstybės gynybos* ir dar yra apibūdinamos kaip *socialinė valstybės gynyba*. Žr.: Ludwig K. Adamovich, Bernd-Christian Funk, ir Gerhart Holzinger, *Österreichisches Staatsrecht. Band 2: staatliche Organisation* (Springer-Verlag Vienna, 2008), 235.

prioritetu, taip pat principais, įtvirtinančiais Tautos suverenitetą, valstybės nepriklausomybę ir teritorinį vientisumą, demokratiją, valstybės valdymo formą – respubliką, valstybės valdžių atskyrimą, jų savarankiškumą ir pusiausvyrą, vietos savivaldą ir pan. Saugoti konstitucinę santvarką – tai reiškia neleisti, kad būtų kėsinamasi į Konstitucijoje nustatytus socialinius, ekonominius, politinius santykius, sudarančius asmens, visuomenės ir valstybės gyvenimo pagrindus⁹⁶.

J. Becker pastebi, kad valstybės apsauga yra senesnis terminas, o konstitucijos apsauga⁹⁷ – naujesnis. Terminas „valstybės apsauga“ tradiciškai asocijuojasi su valstybės gynimu nuo išorės priešų. Tačiau konstitucijos apsaugos objektas yra ne valstybės būvis *per se*, bet ypatinga valstybės forma, kaip ji nustatyta rašytoje ar nerašytoje konstitucijoje, t. y. laisva demokratinė konstitucinė santvarka. Atitinkamai valstybės apsauga ir konstitucijos apsauga nėra tas pats. Visgi akivaizdu, kad abiejų terminų turinys iš dalies sutampa, valstybės apsauga yra platesnis terminas, o konstitucijos apsauga – siauresnis⁹⁸. O tai iš esmės atitinka valstybės gynimo plačiąja prasme sampratą, kuri, kaip minėta, apima konstitucinės santvarkos apsaugą. Platesnioji samprata kartu determinuoja, kad bus taikomos valstybės gynimo priemonės, skirtos ne tik valstybės būviui apginti, bet ir papildomos – konstitucinei santvarkai (ar visuomenės rimčiai) apsaugoti, kaip tai numato Konstitucijos 144 straipsnio 1 dalis (nepaprastoji padėtis) ar 3 straipsnio 2 dalis (tautos ir piliečių teisė priešintis)⁹⁹.

Tai, kad Konstitucijos 144 straipsnis, nustatantis nepaprastosios padėties institutą, įtrauktas į Konstitucijos XIII skirsnį „Užsienio politika ir valstybės gynimas“, viena vertus, suformuoja pirminę nuomonę, jog tai yra dar viena ginkluoto valstybės gynimo nuo išorinių užpuolimų priemonė, tačiau, kita vertus, Konstitucijos 144 straipsnio turinys ir sisteminis Konstitucijos XIII skirsnio aiškinimas suponuoja išvadą, kad tai yra, kaip minėta, valstybės gynimo plačiąja prasme viena iš priemonių, skirtų vidiniam valstybės saugumui užtikrinti. Be to, ir D. Žalimas nurodo, kad konstitucinė valstybės gynimo plačiąja prasme samprata yra „tapati valstybės apsaugos nuo išorės ir vidaus grėsmių funkcijai“¹⁰⁰, t. y. ne tik Lietuvos valstybės nepriklausomybės, teritorijos vientisumo (tai atitinka karo padėtį), bet ir konstitucinės santvarkos bei visuomenės rim-

⁹⁶ Žr.: Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2009 m. rugsėjo 24 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2009, Nr. 115-4888; Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1999 m. lapkričio 23 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 1999, Nr. 101-2916.

⁹⁷ Tačiau šiame kontekste naudojamas konstitucijos apsaugos terminas nėra tinkamas, nes konstitucija, pirmiausiai, suprantama kaip pagrindinis, aukščiausias teisinės galios teisės aktas. Todėl tinkamesnis konstitucinės santvarkos apsaugos terminas.

⁹⁸ Jürgen Becker, „Die wehrhafte Demokratie des Grundgesetzes“, iš *Handbuch des Staatsrechts. Band VII: Normativität und Schutz der Verfassung – Internationale Beziehungen*, Josef Isensee, Paul Kirchhof (Heidelberg: C. F. Müller Verlag, 1992), 334.

⁹⁹ Galima pastebėti, kad konstitucinės santvarkos apsauga neturėtų būti suprantama tik kaip nepaprastosios padėties taikymas ar tautos ir piliečių teisė priešintis. Pastarosios priemonės išvedamos iš valstybės gynimo konstitucinio instituto ir jį implikuojančių konstitucinių normų. Tačiau reikėtų sutikti, kad kalbant apie konstitucinės santvarkos apsaugą viso konstitucinio reguliavimo kontekste turėtume daugybę priemonių, pavyzdžiui, teisės aktų konstitucingumo kontrolė, apkaltos procesas, Konstitucijos keitimo ribojimai, reikalavimai teisėkūros subjektams, valstybės valdžios institucijų politikų ir teisėjų konstitucinė priesaika ir t. t.

¹⁰⁰ Dainius Žalimas, „Valstybės gynimo konstituciniai pagrindai“, iš *Lietuvos konstitucinė teisė*, redakcinė kolegija: Egidijus Jarašiūnas, Vytautas Sinkevičius, Juozas Žilys, Milda Vainiūtė (Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2017), 781.

ties (tai atitinka nepaprastą padėtį) apsauga (gynimas). Vadinas, valstybės gynimas siaurąja prasme neapima nepaprastosios padėties.

Taigi galima teigti, kad kalbėdami apie valstybės gynimą siaurąja prasme apibrėžiame valstybės, kaip jos teritorinės, žmogiškosios (pilietinės tautos) bei valstybinės valdžios „substancijos“ egzistavimo, gynybą nuo išorinių ginkluotų užpuolimų, o kalbėdami apie valstybės gynimą plačiąja prasme aptariame ne tik valstybės formaliojo egzistavimo gynybą nuo išorinių grėsmių, bet ir jos turiningojo egzistavimo, kurį įprasmina konstitucinė santvarka paremta demokratiniu valdymu, teisinės valstybės principais, gynybą.

Kaip jau minėta, Konstitucijos XIII skirsnio „Užsienio politika ir valstybės gynimas“ nuostatos ir kiti pavieniai Konstitucijos straipsniai bei Konstitucinio Teismo doktrina¹⁰¹, atskleidžianti šių nuostatų turinį, sudaro valstybės gynybos konstitucinį institutą. Šį institutą sudarančias normas būtų galima sugrupuoti į: 1) normas, kurios nustato subjektus, kurie pagal Konstituciją vadovauja, organizuoja ar vykdo valstybės gynybą (Respublikos Prezidentas, Seimas, Vyriausybė, krašto apsaugos ministras, kariuomenės vadas, ginkluotosios pajėgos, piliečiai); 2) normas, kurios nustato priemonės, visų pirma, konstitucinės, taikomas valstybės gynybai užtikrinti (karo ir alternatyvioji krašto apsaugos tarnyba, nepaprastosios padėties bei karo padėties įvedimas, mobilizacijos paskelbimas, ginkluotųjų pajėgų panaudojimas, tautos ir kiekvieno piliečio konstitucinė teisė priešintis); 3) normas, kurios įtvirtina žmogaus teisių ir laisvių ribojimo karo ar nepaprastosios padėties metu, taip pat karių ir valstybės gynėjų teisių konstitucinius pagrindus; 4) normas, kurios nustato konstitucinius principus, susijusius su valstybės gynyba, pavyzdžiui, karo propagandos draudimo principas, masinio naikinimo ginklų ir užsienio karinių bazių draudimo principai, visuotinės gynybos principas, demokratinis civilinis karinių ir sukarintų valstybės gynimo institucijų kontrolės principas.

Todėl galima teigti, kad *valstybės gynybos konstitucinis institutas* – tai konstitucinės teisės normų visuma, kuri reguliuoja teisinius santykius tarp pagrindinių valstybės gynimo užtikrinimo subjektų (civilinių ir karinių valstybės institucijų, piliečių), kai panaudojamos konstitucinės valstybės gynimo priemonės, taip pat nustato konstitucinius principus, susijusius su valstybės gynyba.

Šiame darbe valstybės gynybos konstitucinio instituto (jį sudarančių elementų) tyrimas bus paremtas valstybės gynimo siaurąja samprata, tačiau kartu bus nagrinėjami kai kurie valstybės gynimo plačiąja prasme klausimai, būtent, kada valstybės konstitucinės santvarkos apsaugai gali būti panaudojamos ginkluotosios pajėgos ir kada tauta ir piliečiai turi teisę priešintis (3 str. 2 d.).

¹⁰¹ Kaip antai: Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1996 m. gegužės 29 d. sprendimas. *Valstybės žinios*. 1996, Nr. 57-1364; Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2002 m. liepos 2 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2002, Nr. 69-2832; Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2009 m. rugsėjo 24 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2009, Nr. 115-4888; Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2011 m. kovo 15 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2011, Nr. 32-1503; Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2015 m. lapkričio 4 d. nutarimas. *TAR*, 2015-11-04, Nr. 17587; Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2017 m. liepos 4 d. nutarimas. *TAR*, 2017-07-04, Nr. 1147; Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2018 m. birželio 6 d. nutarimas. *TAR*, 2018-06-06, Nr. 9478; ir kt.

2. VALSTYBĖS GYNYBOS TEISINIO REGULIAVIMO ISTORINĖ RAIDA LIETUVOJE

2.1. Valstybės gynybos teisinis reglamentavimas nuo LDK laikų iki 1918 m.

Būtų klaidinga manyti, kad valstybės gynybos teisinis reglamentavimas Lietuvoje buvo pradėtas tik tarpukariu (1918-1940 m.). Tačiau pirmaisiais lietuvių tautos valstybingumo susiformavimo metais, kai XIII a. susikūrė Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė (toliau – LDK), teisinių santykių reguliavime vyravo paprotinė teisė. Todėl šioje darbo dalyje bus apžvelgta valstybės gynybos teisinio reguliavimo istorinė raida nuo XIV a. pab., kuri siejama su LDK rašytinės teisės atsiradimu, iki 1918 m., kai buvo atkurta nepriklausoma Lietuvos valstybė.

Kaip minėta, nuo XIV a. pab. iki XVI a. pr. LDK šalia paprotinės teisės atsiradusi rašytinė teisė kartu įtvirtino pirmąsias nuostatas, reglamentavusias kai kuriuos su valstybės gynyba (siaurąja prasme) susijusius klausimus. Šios teisės nuostatos įtvirtino jau gyvenime praktikuotas teises ir pareigas. Pavyzdžiui, 1387 m. vasario 20 d. pirmoji **bendravalstybinė privilegija**¹⁰² suteikta Lietuvos didžiojo kunigaikščio Jogailos Lietuvos bajorams, priėmusiems katalikų tikėjimą, numatė pareigą vykdyti „karo prievolę pagal senąją paprotį, t. y. į karą vykti savo lėšomis ir savo ginklais, o jeigu tektų vytis priešą, tai privalėtų daryti kiekvienas vyras, galįs naudoti ginklą“¹⁰³. Karo prievolės pareiga bajorijai buvo pakartota ir vėlesniuose Lietuvos teisės aktuose: Vytauto ir Jogailos 1413 m. spalio 2 d. bendravalstybinėje privilegijoje, Žygimanto Kęstučio 1434 m. gegužės 6 d. privilegijoje, Kazimiero 1447 m. gegužės 2 d. privilegijoje¹⁰⁴. Pastarojoje bajorams netgi suteikta teisė laisvai vykti į užsienį, išskyrus prieš kraštus, mokyti kariškų dalykų, tačiau net ir tokiu atveju bajorų dvarai turėjo visiškai atlikti karo prievolę¹⁰⁵. 1447 m. Kazimiero privilegijos buvo pakartotos ir 1492 m. rugpjūčio 6 d. Aleksandro privilegijoje¹⁰⁶, kurios paskelbtos atsidėkojant ponams už jo išrinkimą 1492 m. liepos 18 d.

¹⁰² Lietuvos teisės istorijos darbuose pripažįstama, kad Lietuvos didžiųjų kunigaikščių privilegijos – tai konstituciniai teisės aktai, turėję aukščiausią teisinę galią. Žr.: Jevgenij Machovenko, „Nacionalinės teisės tradicijos ir paveldo vaidmuo reguliuojant piliečio ir valstybės santykius 1791 m. gegužės 3 d. Konstitucijoje“, *Parlamento studijos* Nr.13 (2012), http://www.parlamentostudijos.lt/Nr13/13_teise_1.htm; Stasys Vansevičius, S. *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės žemės privilegijos*. Vilnius: Vilniaus universitetas, 1962.

V. Andriulis taip pat nurodo, kad didžiojo kunigaikščio valdžia turėjo primatą kuriant teisę didžiosios kunigaikštystės teritorijoje, kuri buvo jo domenas (nuosavybė). Žr.: Vytautas Andriulis ir kt., *Lietuvos teisės istorija* (Vilnius: Justitia, 2002), 36, 38.

Tačiau viduramžiais konstitucijomis vadintas privilegijas, kuriose aptinkami atskiri konstitucionalizmo elementų istoriniai prototipai, „galima apibūdinti tik kaip *konstitucionalizmo priešistorę, kurioje* konstitucionalizmo kaip nuoseklios doktrinos (ką jau kalbėti apie konstitucinį reguliavimą ar teisinę tvarką) dar nebuvo“. Žr.: Egidijus Jarašiūnas, „Konstitucionalizmo priešistorė: Ištakos ar pirmavaizdis?“, *Jurisprudencija* 4(118) (2009): 23, 27.

¹⁰³ Vytautas Andriulis ir kt., *Lietuvos teisės istorija* (Vilnius: Justitia, 2002), 58–60.

¹⁰⁴ Kazimiero 1447 m. privilegijos ir vėlesnės bajorams buvo suteikiamos mainais už mokesčių mokėjimą, kurie buvo būtini vykstant nuolatiniam karui su Maskva. Kartu su gaunamomis privilegijomis didėjo bajorų įtaka politiniame (valstybės valdymo) gyvenime, pirmiausiai per Seimą.

¹⁰⁵ Vytautas Andriulis ir kt., *Lietuvos teisės istorija* (Vilnius: Justitia, 2002), 61–62.

¹⁰⁶ Šioje privilegijoje buvo numatytas LDK Seimas, sudarytas iš bajorų, be to, patvirtintos Ponų tarybos teisės, kuriomis kartu suvaržyti Didžiojo kunigaikščio įgaliojimai sprendžiant valstybės klausimus. Taip pat nustatytas įpareigojimas

Karo prievolė bajorijai buvo nustatyta atsižvelgiant į dvarų žemės dydžius ir turimus baudžiauninkų skaičius bei įvairius valdymo tipus. Kiekvienas bajoras turėjo pats rūpintis, kaip atlikti karo prievolę, o stambesni žemės savininkai (žemininkai) ne tik patys karo metu tarnavo, bet ir privalėjo prie savęs laikyti karinį dalinį. 1528 m. Vilniaus seimas buvo nutaręs, kad turintieji dvaruose valstiečių, nuo aštuonių tarnybų (žemės vienetų) privalo skirti vieną pėstininką ir geru arkliu bei ginkluotu ietimi karį raitelį, kuris turėtų šarvą, šalną, kardą, drabužius, spalvotą ženklą ir dvi pintines. Arklys turėjo kainuoti ne mažiau kaip šešias kapas grašių, iš šios kainos išsirutuliojo piniginis mokestis – arklinis. Tačiau ir patys bajorai vis tiek turėjo stoti į karo tarnybą, nepaisant to, kad pristatinėjo ginkluotus karius. Karo prievolę bei pareigą pristatyti tam tikrą kareivių skaičių turėjo ir dvasininkai. Tuo laikmečiu paskelbus visuotinę šaukimą ar mobilizaciją, ir negalint pristatyti arklio, pačiam ginkluotam atvykti į kariuomenę ar atsiųsti tam tikro skaičiaus kareivių, buvo nustatytas karo prievolės mokestis (arklinis). Ilgainiui šis mokestis, kurio dydis priklausė nuo valstiečių skaičiaus, buvo privalomas ponams, didikams, bajorams ir dvasininkams¹⁰⁷.

Nuo XVI a. prasidėjo teisės sistemos kodifikacija (statutų teisė¹⁰⁸), kuri reiškė naują LDK rašytinės teisės raidos etapą. **Pirmasis Lietuvos Statutas** (1529 m.) skelbė LDK suverenumą ir teritorijos neliečiamumą: „Didysis kunigaikštis įsipareigoja saugoti Lietuvos nepriklausomybę, garbę, teritorinę vientisumą, užkirsti kelią svetimšalių įsigalėjimui, nemažinti valstybės žemių, pagal išgales atsiimti prarastąsias“¹⁰⁹. Didysis Kunigaikštis taip pat įsipareigojo tartis su Ponų taryba ir suteikė teisę „bajorams vykti į užsienį mokytis karybos“¹¹⁰. **Antrasis Lietuvos Statutas** (1566 m.) taip pat nustatė LDK teritorijos neliečiamumą, o valstybės valdyme išplėtė Seimo, kaip bajorų suvažiavimo, kompetenciją, pavesdamas jam svarstyti visus esminius gynybos ir teisingumo reikalus, nustatydamas, kad visi įstatymai turi būti išimtinai priimami tik Seime. Tokiu būdu galutinai pereita nuo vienasmenio (Didžiojo kunigaikščio) įstatymų priėmimo prie kolektyvinio (Seime), kartu sumažintas ir Ponų tarybos vaidmuo. Kita vertus, Lietuvos didysis kunigaikštis nominaliai išliko vyriausiuoju kariuomenės vadu, o kartu su Ponų taryba atliko ir vykdomosios valdžios funkcijas¹¹¹.

Didžiajam kunigaikščiui neleisti naujų įstatymų be Ponų tarybos pritarimo. Ponų tarybos sudėtyje buvo iš viso apie 35–50 žmonių (paprastai diduomenės atstovai, *inter alia* kariuomenės vadas).

Tuo tarpu Seimui suteikta teisė rinkti Didįjį kunigaikštį, svarstyti ne tik vidaus ir užsienio politikos ar mokesčių politikos, bet ir karo klausimus, kontroliuoti valstybės išdą. Tačiau įstatymų leidybos teisės Seimas dar neturėjo. Žr.: „Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės parlamentas (XV–XVIII a.)“, LRS, žiūrėta 2018 m. sausio 11 d., http://www3.lrs.lt/pls/inter/w5_show?p_r=1003&p_k=1.

¹⁰⁷ Vytautas Andriulis ir kt., *Lietuvos teisės istorija* (Vilnius: Justitia, 2002), 146–147.

¹⁰⁸ Postatutiniu laikotarpiu statutų teisė buvo papildoma seimų priimamais teisės aktais – konstitucijomis.

¹⁰⁹ Mindaugas Maksimaitis, „Lietuvos valstybės konstitucingumo ištakos LDK ir Abiejų Tautų Respublikoje“, iš *Lietuvos konstitucinė teisė*, redakcinė kolegija: Egidijus Jarašiūnas, Vytautas Sinkevičius, Juozas Žilys, Milda Vainiutė (Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2017), 81.

¹¹⁰ Mindaugas Maksimaitis, „Lietuvos valstybės konstitucingumo ištakos LDK ir Abiejų Tautų Respublikoje“, iš *Lietuvos konstitucinė teisė*, redakcinė kolegija: Egidijus Jarašiūnas, Vytautas Sinkevičius, Juozas Žilys, Milda Vainiutė (Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2017), 81.

¹¹¹ Vytautas Andriulis ir kt., *Lietuvos teisės istorija* (Vilnius: Justitia, 2002), 127.

Po 1569 m. Liublino unijos¹¹² susidariusioje *Abiejų Tautų Respublikoje* LDK išsaugojo atskirą teritoriją, kurioje veikė ne tik atskiras administracinis aparatas, bet ir kariuomenė. Patvirtinus trečiąjį Lietuvos Statutą (1588 m.) buvo numatyta, kad įstatymai leidžiami tik bendrame (Lietuvos ir Lenkijos) Seime. Be to, įstatymai turėjo būti priimami tik sutinkant visiems jame atstovaujamiems luomams¹¹³. Nors Seimas svarstė svarbiausius valstybės reikalus – karo, taikos, santykių su užsienio šalimis, ekonominius, finansinius, tačiau *liberum veto* lėmė, kad Seimas dirbo nerezultatyviai. Seimui buvo atsakingas jo paties renkamas Karalius, kuris kartu su ministrais sudarė vykdomąją valdžią. Ministrais buvo kariuomenės vadai (didysis etmonas ir jo pavaduotojas lauko etmonas), kancleris ir vicekancleris, 2 maršalkos ir 2 išdininkai¹¹⁴. Ministrai kartu buvo ir senatoriai, aukštųjų parlamento rūmų nariai, kuriuos iki gyvos galvos skyrė Karaliaus. Tad tuo laiku civilinės ir karinės valdžios dar nebuvo atskirtos.

Nuo 1590 m. samdomajai kariuomenei išlaikyti ir kitiems kariniams reikalams buvo leidžiama rinkti kvartą – mokesčių į valstybės išdą iš Lenkijos ir Lietuvos Didžiosios kunigaikštystės karališkųjų žemės valdų¹¹⁵. Valstybės išdo dalis, skirta išimtinai karo reikmėms (samdomajai kariuomenei, karo reikmėms įsigyti, karo pasiuntiniams, šnipams ir kitiems sumokėti), buvo nepaprastosios pajamos, kurias sudarė anatos,¹¹⁶ *inter alia* karo kontribucijos ir grobis, vainikavimo mokestis ir kt. Tačiau nepaprastosios pajamos buvo nenuolatinės, nes susidarydavo tik Seimui nutarus rinkti mokesčius. O tai neužtikrino, kad valstybės išde visuomet būtų atsargų, kurios padėtų išlaikyti pakankamai ginkluotųjų pajėgų valstybės sienai ginti, netikėtai užpuolus priešui¹¹⁷.

Vadinamajame Ketverių metų Seime (1788–1792 m.) buvo svarstomos reformos ir tokio svarstymo rezultatu tapo – **1791 m. gegužės 3 d. Konstitucija („Valdymo įstatymas“)**¹¹⁸ – pirmoji Europoje rašytinė konstitucija, įtvirtinusi konstitucinę monarchiją. LDK prarado turėtą konfederacijos subjekto juridinį statusą, o LDK bajorai pradėti traktuoti kaip priklausantys lenkų tautai¹¹⁹. Atitinkamai kariuomenė bei išdas, kurie iki tol buvo atskiri, imti valdyti bendrai. Bajorų luomui suteikta pirmenybė, ir nors papildomų privilegijų negavo, tačiau buvo patvirtintos ir užtikrinamos ankstesniais teisės aktais (įstatymais, statutais, privilegijomis) suteiktos teisės (II str.). Svarbus

¹¹² 3 paragrafe skelbta, kad „Lenkijos Karalystė ir Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė jau yra vienas nedalomas, vienalytis kūnas, taip pat vienalytė valstybė, viena ir bendra valstybė, kuri iš dviejų valstybių ir dviejų tautų susidėjo ir susijungė į vieną visuomenę“. Žr.: Vytautas Andriulis ir kt., *Lietuvos teisės istorija* (Vilnius: Justitia, 2002), 153.

¹¹³ Luomais buvo laikomi Karalius, Senatas ir pavietų seimelių atstovai Seime.

¹¹⁴ Visų pareigybių ministrų buvo po 2: po vieną – iš Lenkijos ir Lietuvos. Žr.: „Seimas Abiejų Tautų Respublikoje (XVI–XVIII a.)“, *LRS*, žiūrėta 2018 m. sausio 11 d., http://www3.lrs.lt/pls/inter/w5_show?p_r=1004&p_k=1.

¹¹⁵ Šio mokesčio dydis buvo 1/4 dalis valdų metinių pajamų. Iš pradžių kvarta buvo nenuolatinė ir imama tik tais metais, kada nutardavo Abiejų Tautų Respublikos Seimas. Nuo 1633 m. mokesčių pradėta imti kasmet, nes trūko lėšų karo amunicijai įsigyti. Tačiau panaikintas po Trečiojo Abiejų Tautų Respublikos padalijimo (1795 m.). Žr.: Antanas Tyla, „Kvarta (mokestis)“, iš *Visuotinė lietuvių enciklopedija, T. XI* (Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2007), 366.

¹¹⁶ Anatos – arkivyskupų, vyskupų ir abatų mokestis už gautas beneficijas, kitaip tariant, pajamų, gautų iš suteikto turto mokestis, kuris buvo skirtas karo reikalams.

¹¹⁷ Vytautas Andriulis ir kt., *Lietuvos teisės istorija* (Vilnius: Justitia, 2002), 141–145.

¹¹⁸ Eligijus Raila, *1791 m. gegužės 3 d. Konstitucija* (Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2001).

¹¹⁹ Vaidotas Vaičiaitis, „1791 m. gegužės 3-iosios Konstitucija ir Lietuvos konstitucingumo tradicija“, *Parlamento studijos* 14 (2013), http://www.parlamentostudijos.lt/Nr14/14_teise_1.htm.

1789 m. balandžio 18 d. Seimo priimtas miestų įstatymas („Mūsų karališkieji laisvieji miestai Respublikos valstybėse“), tapęs Konstitucijos sudėtine dalimi. Šis įstatymas numatė, kad ne tik bajorai, bet ir miestiečių luomas buvo piliečiai (1 str. 11 p.), kuriems suteikta teisė įgyti bajoro titulą, jeigu atitinka numatytus reikalavimus (vienas iš tokiu – pasižymėjus kariuomenėje, dirbant civilinėje-karinėje tvarkos komisijoje ir pan.) (2 str. 7 p.). Be to, miestiečių luomo piliečiai galėjo kariuomenėje (išskyrus tautinę kavaleriją) įgyti karininkų rangus, t. y. galėjo siekti karinių laipsnių (2 str. 8 p.). Tačiau tik bajorai buvo laikomi Konstitucijos gynėjais: „Kiekvieno bajoro dorybei, pilietiškumui ir garbei patikime gerbti jos [konstitucijos – aut. past.], kaip tėvynės ir mūsų laisvių vienintelės tvirtovės, šventumą ir saugoti jos patvarumą“ (Valdymo įstatymo II str.). Valdymo įstatymo paskutinis XI straipsnis „Tautos karinė jėga“ buvo skirtas valstybės gynybos konstituciniams pagrindams įtvirtinti. Tauta, kuri reiškė ne vien tik bajorus, bet apėmė ir miestiečius bei valstiečius, buvo laikoma valstybės vientisumo ir nepriklausomybės gynėja. Kariuomenė apibrėžta kaip iš tautos kylanti bei jos sutelkta gynybinė jėga, kurios paskirtis yra saugoti „tautos sienas ir visuotinę ramybę“. Taigi galime teigti, jog kariuomenė galėjo būti panaudota ne tik valstybės gynybai nuo išorės gresiančio prieso („krašto gynybai“), bet ir tam tikrai atvejais valstybės viduje – „tvirtovių ir sienų apsaugai arba įstatymo pagalbai, jeigu kas nepaklustų jo vykdymui“ (policinėms funkcijoms vykdyti). Paminėtina, kad tarnavusieji kariuomenėje privalėjo prisiekti ištikimybę „tautai ir karaliui ir tautos Konstitucijos gynybai“. Kariuomenė, įgyvendindama savo įgaliojimus, turėjo paklusti karaliaus vykdomajai valdžiai. Pastarajai valdžiai Konstitucija draudė skelbti karus, galutinai (*definitive*) sudaryti taiką, pasirašyti sutartis ar kitus diplomatinius aktus, išskyrus laikinas derybas su užsieniečiais, o laikini bei einamieji, su krašto ramybe bei saugumu susiję reikalai, turėjo būti pranešti artimiausiam Seimo posėdžiui. Karalius buvo ne tik valstybės vadovas, bet ir „krašto karinių pajėgų“ vadovas karo metu. Jis skyrė kariuomenės vadus, tvirtino karininkus (VII str.).

Valdymo įstatyme buvo reglamentuota Įstatymo sargyba (toliau – Sargyba) arba Karaliaus taryba, kurios paskirtis buvo padėti Karaliui prižiūrėti įstatymų įgyvendinimą. Į Sargybos sudėtį įėjo: 1) Karalius, kaip Lenkijos dvasininkijos galva, kuri pavaduoti galėjo pirmasis *ex ordine* vyskupas, 2) penki ministrai (policijos, antspaudo, *belli* (karo), išdo ir užsienio reikalų), 3) du sekretoriai, bet be balso teisės. Stebėtojo teisėmis Sargybos posėdžiuose galėjo dalyvauti pilnametis sosto įpėdinis bei Seimo maršalka. Pastarasis reikalui esant (pvz., pasienio karo atveju, esant vidaus neramumams, revoliucijoms ir t. t.) turėjo sušaukti Seimą. Sargyba Karaliaus vardu leido rezoliucijas, pasirašytas jo ir dar vieno ministro, esančio Sargybos nariu. Tai galima vertinti, kaip Karaliaus išleisto teisės akto kontrasignaciją.

Administraciniuose vienetuose (vaivadijose) buvo įsteigtos civilinės-karinės tvarkos komisijos, kurių nariai (komisarai) rinkti seimeliuose, ir kurios buvo prižiūrimos Sargybos. Tačiau ir centriniu valstybės valdymo lygmeniu, t. y. prie Sargybos, buvo įsteigtos keturios komisijos (1) edukacijos, 2) policijos, 3) kariuomenės, 4) išdo, kurių komisarų rinko Seimas (VII str.). Šios komisijos, padėjusios įgyvendinti įstatymus, buvo vykdomosios valdžios dalis. Valdymo įstatymas ministrams,ėjusiems pareigas

Sargyboje ar komisijoje, nesuteikė balso teisės Seime, be to, kaip ir daugelis šiuolaikinių demokratinių konstitucijų, priskyrė Seimui įgaliojimą priimti nutarimus *inter alia* dėl karo, taikos, galutinių sąjunginių sutarčių ratifikavimo (VI str.).

1791 m. spalio 20 d. Ketverių metų Seimas priėmė įstatymą „Abiejų Tautų tarpusavio įsipareigojimas“, kuris tapo esmine 1791 m. gegužės 3 d. Konstitucijos pataisa. Pagal šį įstatymą Lietuva kaip ir Lenkija turėjo būti atstovaujama paritetiškai, t. y. „pusė Iždo ir Karo komisijų bei trečdalis Policijos komisijos narių turėjo būti iš Lietuvos: „Abiejų Tautų karo komisiją ir Iždo komisiją turi sudaryti po lygiai asmenų – pusė iš Karūnos, o kita pusė iš Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos“. Komisijoms paeiliui tiek pat laiko turėjo pirmininkauti Lietuvos ir Lenkijos atstovai“¹²⁰.

1794 m. okupavus LDK, 1795 m. įvykus trečiajam Abiejų Tautų Respublikos padalijimui, Jekaterina II įsakų prijungė LDK prie Rusijos imperijos. Palaipsniui LDK teisės normos neteko teisinės galios, kaip neatitinkančios okupanto teisės sistemos. Todėl nutrūko *inter alia* LDK savarankiškų teisės normų, susijusių su valstybės gynimu, kūrimas. Iš karto po Lietuvos teritorijų inkorporavimo į imperijos sudėtį valstiečiams buvo įvesta rekrutų prievolė – atlikti karinę tarnybą. Nuo 1797 m. Lietuvoje buvo įvesta Lietuvos karinio gubernatoriaus pareigybė¹²¹. 1839 m. vasarą buvo išspausdintas Karo įstatymų rinkinys¹²². Po 1863 m. sukilimo buvo įvesta karo padėtis, o aukščiausių politinę priežiūrą caras pavedė generalgubernatoriui, kuris turėjo neribotus įgaliojimus. Karo padėtis buvo panaikinta tik 1872 m.¹²³. Aleksandro II įsaku 1874 m. įvesta visuotinė prievolė¹²⁴.

Nuo 1881 m. rudens iki Pirmojo pasaulinio karo galiojo Rusijos imperijos „Nuostatų dėl priemonių apsaugoti valstybinę santvarką ir viešąją rimtį“ 28–31 straipsniai („Taisyklės, dėl vietovių, kuriose nepaskelbta ypatingoji padėtis“)¹²⁵. 1901 m. pab. – 1904 m. pab. Vilniaus mieste bei gubernijoje buvo įvesta sustiprintos apsaugos padėtis, 1905 m. pab. – 1908 m. pab. Suvalkų gubernijoje – karo padėtis, po to vienerius metus – sustiprintos apsaugos padėtis. 1914 m. caro įsaku visose lietuviškose gubernijose (Vilniaus, Kauno, Suvalkų) paskelbta karo padėtis, kuri suteikė generalgubernatoriui, o jam nesant gubernatoriams plačius įgaliojimus: leisti privalomus potvarkius, bausti už jų pažeidimą (areštu ar pinigine bauda), drausti susirinkimus, riboti gyvenamosios vietos pasirinkimą, drausti leidinių leidimą, uždaryti mokyklas ir pan. Galima teigti, kad tuo laiku taikyta sustiprintos apsaugos padėtis bei valstybės gynybos priemonė – karo padėtis, kuri demokratinėse valstybėse skelbiama esant ginkluotam užpuolimui iš išorės, – pasitarnavo valstybės vidiniams visuomeninio bei politinio gyvenimo neramumams, sukilimams malšinti, „opozicinių elementų“¹²⁶ persekiojimui.

¹²⁰ Eligijus Raila, „Abiejų Tautų tarpusavio įsipareigojimas (1791.10.20)“, *Magnus Ducatus Lithuaniae*, 2013 m. vasario 26 d., <http://www.mdl.projektas.vu.lt/apie-projekta/mdl-kalendorius/tarpusavio-ispapareigojimas/>.

¹²¹ Vytautas Andriulis ir kt., *Lietuvos teisės istorija* (Vilnius: Justitia, 2002), 251–252.

¹²² Vytautas Andriulis ir kt., *Lietuvos teisės istorija* (Vilnius: Justitia, 2002), 277.

¹²³ Vytautas Andriulis ir kt., *Lietuvos teisės istorija* (Vilnius: Justitia, 2002), 279–280.

¹²⁴ Vytautas Andriulis ir kt., *Lietuvos teisės istorija* (Vilnius: Justitia, 2002), 283.

¹²⁵ Vytautas Andriulis ir kt., *Lietuvos teisės istorija* (Vilnius: Justitia, 2002), 283.

¹²⁶ Vytautas Andriulis ir kt., *Lietuvos teisės istorija* (Vilnius: Justitia, 2002), 284.

2.2. Valstybės gynybos konstitucinis institutas tarpukariu (1918–1940 m.)

2.2.1. Valstybės gynybos konstituciniai pagrindai Lietuvos valstybės laikinųjų konstitucijų pamatiniuose dėsniuose

XX a. pradžioje atkuriamą Lietuvos valstybę susidūrė su poreikiu iš naujo kurti valstybės valdymo konstitucinius pagrindus bei detalizuoti jį ordinariu reguliavimu. Nacionalinės teisėkūros pagrindų konstitucionalizavimas prasidėjo 1918 m. lapkričio 2 d. Valstybės Tarybai priėmus Lietuvos Valstybės Laikinosios Konstitucijos pamatinius dėsnius¹²⁷ (toliau – 1918 m. laikinoji Konstitucija). Šio laikinojo konstitucinio akto 11 straipsnio d) ir e) punktai numatė, kad Valstybės Tarybos Prezidiumas skiria aukštesniuosius kariuomenės ir civilinius Valstybės valdininkus; laiko savo žinioj kariuomenę ir skiria vyriausiąjį kariuomenės vadą¹²⁸. Minėtos konstitucinės nuostatos reiškė ne tik tai, kad kariuomenė buvo priskirta prie vykdomosios valdžios, bet ir jos civilinę kontrolę. Be to, pagal 1918 m. laikinąją Konstituciją kariuomenės paskirtis buvo – ginti Lietuvos nepriklausomybę bei josios žemių neliečiamybę. Paminėtinas 25 str. „Karo metu, taip pat Valstybei gresiančiam sukilimui ar riaušėms neprileisti yra taikinami ypatingi įstatai, kuriais laikinai suvaržomos piliečių laisvės garantijos“. Jis skirtas, pirmiausiai, piliečių teisių ir laisvių ribojimams karo, sukilimų ar riaušių metu reglamentuoti. Tačiau tokie ribojimai buvo galimi tik ypatingųjų įstatų pagrindu. Daugiau nebuvo įtvirtintų jokių eksplicitinių valstybės gynybos (siaurąja prasme) konstitucinių pagrindų.

1919 m. balandžio mėn. 4 d. Lietuvos Valstybės Laikinosios Konstitucijos pamatiniuose dėsniuose¹²⁹ (toliau – 1919 m. redakcijos laikinoji Konstitucija¹³⁰) naujų nuostatų valstybės gynybai reglamentuoti nenustatyta. Tačiau tie įgaliojimai, kuriuos turėjo Valstybės Tarybos Prezidiumas, buvo priskirti Valstybės Prezidentui. M. Maksimaitis nurodo, kad „Laikinosios Konstitucijos Pamatinių Dėsnių 1919 m. redakcijos nuostatos sudarė sąlygas sustiprinti vykdomosios valdžios institucijas, užtikrinti karo sąlygoms reikalingą valdymo centralizavimą ir operatyvumą“¹³¹. Išliko ir tai, kad karo metu, valstybėje gresiant sukilimui ar riaušėms turi būti taikomi ypatingi įstatai. Nei

¹²⁷ Lietuvos Valstybės Laikinosios Konstitucijos pamatiniai dėsniai. *Laikinosios Vyriausybės žinios*. 1918, Nr. 1–1.

¹²⁸ Šie įgaliojimai buvo įgyvendinami Valstybės Tarybos vardu. Atsižvelgiant į tai, kad Prezidiumas buvo kolegialioji institucija, kurią sudarė prezidentas ir du viceprezidentai, Prezidiumo priimami teisės akta turėjo būti visų trijų jo narių pasirašyti. Tačiau tam, kad įgytų teisinę galią, jie dar turėjo būti ministerio pirmininko arba atitinkamo ministerio kontrasignuojami (12, 13 str.). 1918 m. gruodžio 29 d. Valstybės Tarybos Prezidiumas paskelbė nutarimą („Trijų Prezidiumo nutarimas“, *Lietuvos aidas*, Nr. 165), kuriame numatyta, jog ir kiekvieno skyriumi parašas yra tolygus visų trijų Prezidiumo parašui. Šis nutarimas 1919 m. sausio 23 d. patvirtintas Valstybės Tarybos rezoliucija. Tai laikoma pirmąja 1918 m. laikinosios Konstitucijos 13 str. pataisa. Žr.: Vytautas Andriulis ir kt., *Lietuvos teisės istorija* (Vilnius: Justitia, 2002), 317.

¹²⁹ Lietuvos Valstybės Laikinosios Konstitucijos pamatiniai dėsniai. *Laikinosios Vyriausybės žinios*. 1919, Nr. 6–24.

¹³⁰ M. Maksimaitis pažymi, kad 1919 m. balandžio mėn. 4 d. Lietuvos Valstybės Laikinosios Konstitucijos pamatiniai dėsniai iš tiesų tėra 1918 m. lapkričio mėn. 2 d. Lietuvos Valstybės Laikinosios Konstitucijos pamatinių dėsnių nauja redakcija, bet ne nauja laikinoji konstitucija. Tokią išvadą autorius pagrindžia Valstybės tarybos XIV sesijos, sušauktos 1919 m. balandžio 1 d., posėdžiuose vykusių svarstymų dėl Laikinosios Konstitucijos Pamatinių Dėsnių pakeitimo ir papildymo eiga. Žr.: Mindaugas Maksimaitis, „Dar apie 1919 metų Lietuvos Laikinosios Konstitucijos pamatinius dėsnius“, *Teisė* 107 (2018): 158–159.

¹³¹ Mindaugas Maksimaitis, „Dar apie 1919 metų Lietuvos Laikinosios Konstitucijos pamatinius dėsnius“, *Teisė* 107 (2018): 160.

1918 m., nei 1919 m. laikinosios konstitucijos nenustatė, kas turi priimti ypatinguosius įstatus bei kokia jų teisinė galia. Kita vertus, ta aplinkybė, kad ypatingaisiais įstatais laikinai galėjo būti suvaržomos piliečių laisvės garantijos, leidžia teigti, jog savo teisine galia tai įstatymams prilygstantis teisės aktas, nors laikinosios konstitucijos to *expressis verbis* nenustatė.

1920 m. birželio 12 d. Laikinojoje Lietuvos Valstybės Konstitucijoje¹³² (toliau – 1920 m. laikinoji Konstitucija) buvo numatyta dar mažiau valstybės gynybos konstitucinių pagrindų. Nors išliko nuostata, kad Prezidentas skiria aukštesniuosius kariuomenės ir civilinius Valstybės valdininkus, tačiau nebeminima, kas skiria vyriausiąjį kariuomenės vadą, prie kurios valstybės valdžios priskiriama kariuomenė, juo labiau, kokia jos paskirtis ar funkcijos. 1920 m. laikinosios Konstitucijos 16 straipsnio pirmoje pastaboje buvo numatyta, kad „Karo metu, taip pat Valstybei gresiančiam pavojui pašalinti, konstitucinės garantijos įstatymų keliu gali būti sustabdytos“. Skirtingai nei ankstesnėse laikinosiose konstitucijose nebemini ypatingi įstatai, kurie turėtų būti taikomi tokiu atveju. Kita vertus, išliko du ypatingos padėties teisiniai režimai – karo metas (padėtis) bei kiti pavojai, kurie kelia grėsmę valstybei. Beje, kitais pavojais pagal 1918 m. ir 1919 m. laikinąsias konstitucijas buvo laikomi – sukilimai, riaušės.

1918 m., 1919 m. ir 1920 m. laikinosiose konstitucijose, skirtingai nei 1992 m. Konstitucija, *expressis verbis* neįtvirtinta krašto apsaugos ministro pareigybė, tačiau *de facto* ji buvo. Valstybės vadovas (Valstybės Tarybos Prezidiumas, Prezidentas) tvirtino Ministrų Kabineta (Vyriausybę), kurį sudarė Ministras Pirmininkas. Be to laikinosiose konstitucijose buvo numatyta, kad parlamento (Valstybės Tarybos, Steigiamojo Seimo) nariai, įėję į Ministrų Kabineta, ir toliau galėjo eiti pareigas parlamente. Rodos, tokios konstitucinės nuostatos niekuo nesiskyrė nuo dabartinės Konstitucijos. Tačiau tarpukariu krašto apsaugos ministrais paprastai buvo skiriami kariškiai¹³³. Vadinasi, pagal laikinąsias konstitucijas ministrai, *inter alia* karininkas einantis krašto apsaugos ministro pareigas, galėjo būti Valstybės Tarybos ar Steigiamojo Seimo nariu. Tam palankūs buvo laikinieji konstituciniai pagrindai, kurie skirtingai nei 1992 m. Lietuvos Konstitucijos 141 str. ar 140 str. 3 d., tuo laiku dar nenustatė draudimo krašto apsaugos sistemos karininkui užimti renkamas ar skiriamas pareigas civilinėje valstybinėje tarnyboje, taip pat kariui būti krašto apsaugos ministru neišėjus į atsargą¹³⁴. Manytina,

¹³² Laikinoji Lietuvos Valstybės Konstitucija. *Vyriausybės žinios*. 1920, Nr. 37–407.

¹³³ Lietuvai atkuriant valstybę 1918–1920 m. teko kovoti su besikėlusiais į jos nepriklausomybę trimis priešais – bermontininkais, Sovietų Rusijos bei Lenkijos kariuomenėmis (plačiau apie Lietuvos kariuomenės nepriklausomybės kovas Žr.: Vytautas Lesčius, *Lietuvos kariuomenė nepriklausomybės kovose 1918–1920 m.* (Vilnius: Generolo Jono Žemaičio Lietuvos karo akademija, 2004). Nors iš pradžių buvo manoma, kad Lietuvai kariuomenė nereikalinga, nes neketinama kariauti, tačiau po karininkų spaudimo 1918 m. lapkričio 23 d. Ministras Pirmininkas A. Voldemaras, tuo metu buvęs ir Užsienio reikalų ministras bei Krašto apsaugos ministras, pasirašė įsakymą Nr. 1, kuriuo įkurta Apsaugos Taryba ir pradėta formuoti Lietuvos kariuomenė. Tačiau tik savanoriškais pagrindais, o tai lėtino kariuomenės kūrimąsi. Todėl 1918 m. gruodžio 24 d. karininkai privertė Ministrą Pirmininką į krašto apsaugos ministro postą paskirti karininką Mykolą Velykį (tai laikoma pirmuoju kariniu perversmu nepriklausomybę atkūrusioje Lietuvoje). Visgi gruodžio 26 d. atsistatydino visa Vyriausybė, *inter alia* krašto apsaugos ministras karin. M. Velykis. Tačiau ir vėlesnėse vyriausybėse, ypač vykstant ginkluotoms kovoms su bermontininkais, bolševikais bei lenkais, krašto apsaugos ministrais buvo skiriami aukšto rango karininkai. Tik 1921 m. krašto apsaugos ministru paskirtas civilis Jonas Šimkus.

¹³⁴ Pastebėtina, kad 1919 m. balandžio 4 d. Ministrų Kabinetas paskelbė įstatymą, kuriuo nustatė kariškiams, atliekantiems aktyviąją karinę tarnybą, draudimus dalyvauti politikoje: 1) priklausyti politinėms partijoms ar kitoms politinėms orga-

kad toks teisinis reguliavimas ydingas, kadangi karininkas ne tik galėjo užimti pareigas civilinėje valstybinėje tarnyboje, bet ir būti tos pačios institucijos kontroliuojamas.

Be to, laikinosiose konstitucijose dar nenumatytas valstybės vadovas, kaip vyriausiasis ginkluotųjų pajėgų vadas, Valstybės gynimo taryba, kaip minėta, nenumatytas draudimas civiliams valstybės tarnautojams tuo pačiu metu eiti pareigas kariuomenėje, karo ir nepaprastosios padėties įvedimo tvarka, karo prievolė ar piliiečių pasipriešinimo teisė, kai yra kėsiniama į valstybės nepriklausomybę, teritorinį vientisumą, konstitucinę santvarką. Tai suponavo gana plačią diskrecijos laisvę įstatymų leidėjui šiuos klausimus reglamentuoti ordinariniais teisės aktais, kurie bus apžvelgti 2.2.3. skirsnyje.

2.2.2. Valstybės gynybos konstituciniai pagrindai 1922, 1928 ir 1938 metų konstitucijose

Lyginant su laikinosiomis konstitucijomis, nuolatinės tarpukario konstitucijos nustatė detalesnius valstybės gynybos konstitucinius pagrindus. Buvo net atskiri skyriai valstybės gynimo konstituciniams pagrindams įtvirtinti: 1922 m. ir 1928 m. konstitucijose VIII skyrius buvo įvardytas kaip „Respublikos gynimas“, o 1938 m. Konstitucijoje XVIII skyrius – „Valstybės gynimas“, nors valstybės gynimo konstituciniai pagrindai įtvirtinti ir kitų skyrių nuostatose. Todėl toliau detaliau panagrinėkime tarpukario nuolatinės (1922, 1928 ir 1938 metų) konstitucijas.

Pirmiausiai paminėtina, kad pagal 1922 m. Lietuvos Valstybės Konstituciją¹³⁵ (53 § 1 pastr.), 1928 m. Lietuvos Valstybės Konstituciją¹³⁶ (55 str.) bei 1938 m. Lietuvos Konstituciją¹³⁷ (135 str. 1 d.), kaip ir 1992 m. Konstituciją (140 str. 2 d.), valstybės vadovas buvo laikomas ginkluotųjų pajėgų vyriausiuoju vadu¹³⁸. Remiantis 1922 m. Konstitucijos 53 § karo metu turėjo būti skiriamas Vyriausiasis Kariuomenės Vadas. Šį įgaliojimą Respublikos Prezidentas įgyvendino Ministrų Kabineto siūlymu¹³⁹. Tačiau 1928 m. Konstitucijos 50 straipsnis įtvirtino tik tai, kad Respublikos Prezidentas skiria

nizacijoms bei dalyvauti jų veikloje; 2) steigti organizaciją, rengti mitingus ar susirinkimus politiniais tikslais; 3) dalyvauti civilių rengiamuose mitinguose bei karinės vadovybės leidimo. Žr.: Draudžiamasis įstatymas dalyvauti kariškiams politikoje. *Laikinosios Vyriausybės žinios*. 1919, Nr. 5–63.

¹³⁵ Lietuvos Valstybės Konstitucija. *Vyriausybės žinios*. 1922, Nr. 100–799.

¹³⁶ Lietuvos Valstybės Konstitucija. *Vyriausybės žinios*. 1928, Nr. 275–1778.

¹³⁷ Lietuvos Konstitucija. *Vyriausybės žinios*. 1938, Nr. 608–4271.

¹³⁸ 1922 m. Konstitucijos 53 § buvo nustatyta, kad „Respublikos Prezidentas yra vyriausias visų Respublikos ginkluotųjų pajėgų viršininkas“; 1928 m. Konstitucijos 55 straipsnyje – „Respublikos Prezidentas yra visų respublikos ginkluotųjų pajėgų vyriausias vadas“; 1938 m. Konstitucijos 135 straipsnyje – „Respublikos Prezidentas yra Vyriausiasis Ginkluotųjų Pajėgų Vadas“. Visgi 1922 m. Konstitucijoje vietoje formulotės „vadas“ įtvirtinta „viršininkas“, o 1938 m. Konstitucijoje įtvirtinta ne „visų respublikos ginkluotųjų pajėgų“, o tiesiog „ginkluotųjų pajėgų“, tačiau turinio prasme tai esmės nekeičia.

¹³⁹ Dabar Lietuvoje galiojantis Krašto apsaugos sistemos organizavimo ir karo tarnybos įstatymas (aktuali redakcija nuo 2020-07-01) numato panašiai, jog „paskelbus karo padėtį, Respublikos Prezidento dekretu kariuomenės vadas skiriamas visų valstybės ginkluotųjų pajėgų vadu, pavaldžiu gynybos veiksnių civilinei vadovybei“ (13 str. 9 d.), tačiau Prezidentas dekretą išleidžia vienasmeniškai ir Vyriausybės siūlymo nereikia. Kita vertus, kariuomenės vadas turi būti ir taikos metu, o į pareigas jį skiria ir iš jų atleidžia Respublikos Prezidentas Seimo pritarimu (1992 m. Konstitucijos 84 str. 14 p.). Žr.: Krašto apsaugos sistemos organizavimo ir karo tarnybos įstatymas. *Valstybės žinios*. 1998, Nr. 49–1325.

ir atleidžia visų laipsnių karininkus, todėl 1928–1935 m. kariuomenės vadas nebebuvo skiriamas, o šias pareigas ėjo Vyriausiojo štabo viršininkas¹⁴⁰. 1938 m. Konstitucijoje grąžinta nuostata, kad Respublikos Prezidentas skiria ir atleidžia Kariuomenės Vadą (136 str.), nepriklausomai nuo to, ar valstybėje yra karo, ar taikos metas.

Kadangi pagal 1922 m. Konstituciją Respublikos Prezidentas buvo „politškai neatsakinga Vyriausybės viršūnė“¹⁴¹, todėl tik Ministrų Kabinetas ar atitinkamas ministras (krašto apsaugos ministras) buvo atsakingi Seimui už ginkluotų pajėgų tvarkymą ir vadovavimą (53 § 2 pastr.)¹⁴². 1928 m. Konstitucija minėtos nuostatos nebeįtvirtino, nors Ministrų Kabineto bei atskirų ministrų (krašto apsaugos ministras – ne išimtis) atsakomybė Seimui išliko. Pasak M. Riomerio, valstybės vadovas pagal 1928 m. Konstituciją laikomas „valdžios tvarkytoju, netgi valstybinės taikos reguliatoriumi“¹⁴³, todėl yra manoma, kad Prezidentui atiteko tiesioginis ginkluotų pajėgų tvarkymas bei vadovavimas¹⁴⁴. 1938 m. Konstitucijoje Prezidentas išskirtas iš Vyriausybės sudėties¹⁴⁵, be to, jau *expressis verbis* nustatyta, kad jis tvarkė valstybės gynimo reikalus „valstybės gynimo metu“ (karo padėties metu). Šiam įgaliojimui įgyvendinti jis leido įsakymus, kurie turėjo įstatymo galią. Prezidentas galėjo net ankstesnius įstatymus, kuriais „tvarkomi valstybės gynimo reikalai“, pakeisti savo įsakymais. Respublikos Prezidento įsakymai turėjo būti Ministro Pirmininko kontrasignuojami (138 str.). Tačiau net ir esant įprastai (taikos) padėčiai valstybės vadovas galėjo spręsti valstybės gynimo reikalus, kadangi Konstitucijos 135 str. 2 d. įtvirtino, jog „Ginkluotųjų Pajėgų sudarymas, vadovybės organizacija ir kompetencija nustatomi įstatymu“¹⁴⁶. 1922 m. Konstitucija taip pat numatė, kad ginkluotų pajėgų organizacija bei komplektavimas reglamentuojami įstatymu (76 §), kita vertus, įstatymų leidyba dar tebebuvo išimtinė Seimo, bet ne Prezidento kompetencija.

¹⁴⁰ Žr.: Vytautas Andriulis ir kt., *Lietuvos teisės istorija* (Vilnius: Justitia, 2002), 377.

Nors sutinkama ir kita nuomonė, kad valstybės vadovas, kaip visų ginkluotų pajėgų vyriausiasis vadas, kartu turėjo teisę pats atlikti ir vyriausiojo kariuomenės vado funkcijas. Žr.: Paulius Vinkleris, *Lietuvos Respublikos Prezidento statusas ir įgaliojimai* (Vilnius: VĮ Teisinės informacijos centras, 2002), 39.

¹⁴¹ Paulius Vinkleris, *Lietuvos Respublikos Prezidento statusas ir įgaliojimai* (Vilnius: VĮ Teisinės informacijos centras, 2002), 45.

¹⁴² Tokia nuostata nors ir ne identiška, tačiau savo turiniu labai artima 1992 m. Konstitucijos 140 str. 3 d. 1 sak.: „Už valstybės ginkluotųjų pajėgų tvarkymą ir vadovavimą joms Seimui yra atsakingi Vyriausybė, krašto apsaugos ministras, kariuomenės vadas.“

¹⁴³ Riomeris, M. 1928 m. *Lietuvos Valstybės Konstitucijos reforma*. Kaunas, 28–29, cituota iš Paulius Vinkleris, *Lietuvos Respublikos Prezidento statusas ir įgaliojimai* (Vilnius: VĮ Teisinės informacijos centras, 2002), 39.

¹⁴⁴ Paulius Vinkleris, *Lietuvos Respublikos Prezidento statusas ir įgaliojimai* (Vilnius: VĮ Teisinės informacijos centras, 2002), 39.

Darbo autorės nuomone, šis požiūris teisinga tuo aspektu, kad valstybės vadovas dalyvaudamas Ministrų Kabineto posėdžiuose juose pirmininkavo bei reikalavo iš Ministrų Kabineto ir krašto apsaugos ministro „pranešimų apie jų darbą“ (56 str.), *inter alia* valstybės gynbos klausimais. Tačiau tikrasis ginkluotų pajėgų tvarkytojas liko krašto apsaugos ministras su Ministrų Kabinetu.

¹⁴⁵ Prezidentui atleidus Ministrą Pirmininką, atleidžiama ir visa Ministrų Taryba, kurios sudėtyje buvo krašto apsaugos ministras (97 str. 2 d.). Be to, kaip ir 1928 m. Konstitucijoje nebebuvo nuostatos, kad ministrai turi turėti Seimo pasitikėjimą.

¹⁴⁶ Reikia pastebėti, kad tiek pagal 1928 m. Konstitucijos 53 str., tiek pagal 1938 m. Konstitucijos 110 str. Respublikos Prezidentas galėjo leisti įstatymus, jei nebuvo Seimo ar nevyko jo sesijos. Atsižvelgiant į tai, kad, 1927 m. balandžio 27 d. paleidus Seimą, nauji tautos atstovybės rinkimai nebuvo rengiami beveik dešimtmetį (iki 1936 m. vidurio, o tai buvo dar vienas 1922 m. Konstitucijos reikalavimo pažeidimas po 1926 m. gruodžio mėn. įvykdyto perversmo), bet ir sudarė prielaidas valstybės vadovui vienasmeniškai priimti įstatymus, *inter alia* valstybės gynbos klausimais.

1922 m. Konstitucijoje taip pat buvo įtvirtinta, kad tik Seimas yra įgaliotas „pradėti ar baigti karą“ (31 § 1 pastr.), o 1928 m. Konstitucijoje Seimui palikta tik pritarimo teisė pradėti ar baigti karą (33 str.), teisė imtis karo veiksmų palikta Vyriausybei, kurios sudėtyje buvo, kaip minėta, Respublikos Prezidentas, kuris ir pirmininkavo Ministrų Kabineto posėdžiuose. Abejoms konstitucijoms buvo bendra tai, kad Seimo sprendimas dėl karo pradėjimo nebuvo būtinas dviem atvejais: 1) kita valstybė¹⁴⁷ paskelbtų karą Lietuvai, arba 2) jei „priešininkas, karo nepaskelbęs, yra peržengęs Lietuvos sieną“ (1922 m. Konstitucijos 31 § 2 pastr. ir 1928 m. Konstitucijos 33 str.). Tuo tarpu 1938 m. Konstitucija nustatė, kad tik Respublikos Prezidentas Ministrų Tarybos pasiūlymu turėjo teisę spręsti dėl mobilizacijos, karo ir taikos, tačiau esant Seimui, buvo būtinas Seimo sutikimas taikai spręsti (141 str. 2 d.). Kaip minėta, įgyvendindamas šiuos įgaliojimus valstybės vadovas leido įsakymus, turinčius įstatymo galią.

Tiek 1922 m. Konstitucija (32 §), tiek ir 1928 m. Konstitucija (34 str.) nustatė, kad „kilus karui, ginkluotam sukilimui ar kitokiems pavojingiems neramumams valstybėje, Ministrų Kabinetai pasiūlius, Respublikos Prezidentas gali visoje valstybėje arba tam tikrose jos dalyse įvesti karo arba kitą kurią nepaprastą padėtį, laikinai sustabdyti konstitucines piliečių teisių garantijas <....> ir imtis priemonių pavojui atremti ar pašalinti, vartojant ir ginkluotą pajėgą“. Tačiau pagal 1922 m. Konstituciją dar buvo būtina apie tai pranešti Seimui, kuris Vyriausybės sprendimą turėjo pavirtinti arba atmesti, o 1928 m. Konstitucijoje tokio reikalavimo neliko. 1938 m. Konstitucija nustatė abstraktesnio pobūdžio objektus („viešoji tvarka“ arba „valstybės saugumas“), kuriems kilus pavojui, Respublikos Prezidentas Ministrų Tarybos siūlymu galėjo skelbti vieną iš „nepaprastojo meto“ rūšių („sustiprintos Valstybės apsaugos metą“ arba „Valstybės gynimo metą“) (139 str.), kurie detalčiau bus apžvelgti šio darbo 2.2.3. skirsnyje. Minėti ypatingi teisiniai režimai galėjo būti įvesti visoje valstybėje arba tam tikroje jos dalyje, be to, galėjo būti suvaržytos ar sustabdytos jau nebe tam tikros, o visos piliečių teisės, išskyrus Konstitucijos 20 straipsnyje nustatytas (sąžinės laisvę, laisvę priklausyti bažnyčiai ar „tikibinei organizacijai“, teisę atlikti tikybos pareigas).

Tiek 1922 m. Konstitucija (76 §), tiek ir 1928 m. Konstitucija (77 str.) turėjo identišką normą: „Respublikai ginti organizuojamos ginkluotos pajėgos. Ginkluotų pajėgų organizaciją, komplektavimo būdus, rūšį ir tarnybos laiką nurodo įstatymas“. Skirtumas tik tas, kad kaip minėta pagal 1922 m. Konstituciją įstatymus, *inter alia* susijusius su ginkluotų pajėgų organizavimu, leido Seimas, o pagal 1928 m. Konstituciją – Prezidentas su Ministrų Kabinetu.

1922 m. ir 1928 m. Lietuvos konstitucijos nustatė vienodus ir karo prievolės, kaip vienos iš valstybės gynybos priemonių, konstitucinius pagrindus: „Visi Respublikos piliečiai dalyvauja jos teritorijos gynime įstatymuose nurodyta tvarka“ (1922 m. Konstitucijos 75 § ir 1928 m. Konstitucijos 76 str.), tačiau „dvasininkai yra atleidžiami nuo karinės prievolės“ (1922 m. Konstitucijos 83 §. 3 pastr. ir 1928 m. Konstitucijos 84. 3 pastr.). Atitinkamai įstatymų leidėjas turėjo reglamentuoti karo prievolės įgyvendinimo būdus bei tvarką, *inter alia* atleidimo nuo jos pagrindus, nepaneigiant konstitucinio reikalavimo

¹⁴⁷ Konstitucijoje vietoje formuluočių „užsienio valstybė“ ar „ginkluotas užpuolimas“ *expressis verbis* buvo įtvirtinta – „priešininko šalis“.

dvasininkus atleisti nuo karinės prievolės. 1938 m. Konstitucijoje įtvirtinta pilietinė pareiga – „Valstybę gina visi piliečiai“ (133 str. 1 sak.), o valstybei imperatyvas – piliečius atitinkamai parengti valstybės gynybai (134 str. 1 sak.), nes „gynimo branduolį sudaro kariuomenė“ (133 str. 2 sak.). Konstitucijoje nebenumatyti atleidimo nuo karo prievolės pagrindai, valstybės gynyba padaryta absoliučia pareiga. Tačiau žiūrint į Konstituciją sistemiškai, kaip į vientisą teisės aktą, galima daryti išvadą, kad karo prievolė galėjo būti reglamentuojama ankstesniais (priimtais iki 1938 m. Konstitucijos) įstatymais, kurie ir toliau galiojo, nebent būtų Prezidento pakeisti (138 str. 1 d.). Be to, paskutinioji tarpukario Konstitucija nustatė ir gan bendro pobūdžio normą, kad „tautos ūkis derinamas su Valstybės gynimo reikalavimais“¹⁴⁸ (134 str.).

1938 m. Konstitucija tarpukariu išsiskyrė dar ir tuo, kad pirmą kartą buvo konstitucionalizuota Respublikos Prezidento patariamoji valstybės gynybos klausimais institucija – Valstybės Gynimo Taryba. Kartu Konstitucijoje buvo įtvirtinta, kad Valstybės Gynimo Tarybos sudėtis bei kompetencija turi būti nustatomi įstatymu (137 str.).

2.2.3. Valstybės gynybos ordinarinis reguliavimas tarpukariu (1918–1940 m.)

Nepriklausomybę paskelbusios Lietuvos ordinariniame reguliavime valstybės gynybos klausimais pasinaudota buvusios carinės Rusijos imperijos teisės aktų pavyzdžiais¹⁴⁹. Atsižvelgiant į susiklosčiusias istorines aplinkybes, tarpukaris Lietuvoje pasižymėjo ypatingų teisinių režimų („karo stovio“ ar „sustiprintos apsaugos“¹⁵⁰) taikymu. Kaip pastebi M. Kuodys¹⁵¹, tarpukariu daugelis Vidurio Rytų Europos valstybių trumpai, ar kartais net po kelis kartus buvo įsivedusios karo padėtį, tačiau Lietuvoje toks režimas truko, ko gero, ilgiausiai. Minėtas ypatingas teisinis režimas paprastai buvo įvedamas pasienio ruožuose, kur manyta, kad gali kilti karinė grėsmė iš užsienio, vykstant pučams ar po karinių perversmų.

¹⁴⁸ Nors ir ne identiška, tačiau panaši nuostata įtvirtinta 1992 m. Konstitucijos 46 str. 3 dalyje: „Valstybę reguliuoja ūkinę veiklą taip, kad ji tarnautų bendrai tautos gerovei“. Atitinkamai valstybės gynyba taip pat gali būti priskiriama prie tokių konstitucinių vertybių, kurios pasitarauja bendrai tautos gerovei. Todėl minėtas konstitucinis pagrindas determinuoja ordinarinį reguliavimą, kuriame įtvirtinta, kad ūkio subjektų veikla pertvarkoma valstybei ginti („Mobilizacija – valstybės, savivaldybių institucijų ar įstaigų ir ūkio subjektų veiklos pertvarkymas, taip pat karo prievolinkų šaukimas į privalomąją karo tarnybą valstybei ginti ir (ar) Lietuvos Respublikos tarptautiniams įsipareigojimams vykdyti“ (2 str. 13 p.)). Lietuvos Respublikos mobilizacijos ir priimančios šalies paramos įstatymas. *Valstybės žinios*. 1996, Nr. 116–2695).

¹⁴⁹ „Plačiausiu mastu Lietuvos nepriklausomoje valstybėje buvo receptuota <...> buvusios Rusijos imperijos įstatymai. <...> Pagrindinis to laikotarpio Rusijos imperijos sisteminis teisės šaltinis buvo jos įstatymų sąvadas“, kuris buvo priimtas 1832 m., o Lietuvoje įvestas 1840 m., taip „panaikinus joje Lietuvos Statutu besiremiančios vadinamosios vietinės teisės galiojimą“. Atkuriamoje Lietuvos valstybėje įstatymų leidėjas intensyviai novelizavo – „keičiant, papildant ar naikinant – Sąvade esančius senuosius įstatymus ar jų nuostatus“, kaip pavyzdžiui IV tomą, kuris buvo skirtas rekrūtams ir zemstvinėms prievolėms. Mindaugas Maksimaitis, „Rusijos teisės šaltiniai Lietuvoje 1918–1940 m.“, *Jurisprudencija*, 2012, 19(2): 407–408.

¹⁵⁰ Pastebėtina, kad to laikotarpio terminija skiriasi nuo tos, kuri yra naudojama atkurtos nepriklausomos Lietuvos valstybės konstituciniame bei ordinariniame reguliavime. Vieni iš tokių pavyzdžių, tai 1992 m. Konstitucijoje naudojami „karo padėties“ bei „nepaprastosios padėties“ terminai, kaip ypatingi teisiniai režimai, kurie tarpukariu atitinkamai vadinti „karo stoviu“ bei „sustiprinta valstybės apsauga“. Plačiau apie terminų skirtumus, panašumus bei apibrėžimus žr.: Modestas Kuodys, „Karo padėties režimas Lietuvos Respublikoje 1919–1940 m.“ (daktaro disertacija, Vytauto Didžiojo universitetas, 2009). Tačiau šiame darbe siekiant išlaikyti sąvokų vienodumą vietoje anuometinio termino „karo stovis“ bus naudojamas terminas – „karo padėtis“.

¹⁵¹ Modestas Kuodys, „Karo padėties režimas Lietuvos Respublikoje 1919–1940 m.“ (daktaro disertacija, Vytauto Didžiojo universitetas, 2009), 27.

Tačiau pirmiausiai, kaip minėta, nepriklausomybės kovose Lietuva susidūrė su poreikiu kurti savą *kariuomenę*. 1918 m. lapkričio 23 d. Ministras Pirmininkas pasirašė įsakymą Nr. 1, kuriuo įkurta Apsaugos Taryba ir pradėta formuoti Lietuvos kariuomenė. Antroji tarpukario Vyriausybė 1918 m. gruodžio 29 d. išplatino Ministro Pirmininko ir Krašto apsaugos ministro pasirašytą kvietimą¹⁵² savanoriškai stoti į Lietuvos kariuomenę, o taip pat sąlygas įstojimo į Lietuvos krašto apsaugą¹⁵³. Buvo nustatyta, kad Lietuvos valstybės krašto apsauga (kariuomenė) yra „Vyriausybės žinioje ir klauso krašto Apsaugos Ministerio“. Taip bent iš dalies buvo įtvirtintas karinių institucijų atskaitingumas ir pavaldumas civilinėms valstybės valdžios institucijoms. Nors kvietime kreiptasi į visus Lietuvos piliečius, tačiau kviečiami buvo tik vyrai. Kariuomenės sudarymas buvo reglamentuotas 1919 m. rugsėjo 27 d. priėmus Laikinosius naujokų šaukimo įstatus¹⁵⁴, kuriuose ne tik įtvirtinta visuotinė karo prievolė, bet ir nustatyta naujokų pašaukimo į karo tarnybą tvarka bei atleidimo nuo tarnybos pagrindai¹⁵⁵. Šiuose įstatuose buvo nustatyta, kad „Tėvynės gynimas yra kiekvieno Lietuvos piliečio šventa pareiga“, kurią visi vyrai, privalo atlikti, kai yra pašaukiami. Nors moterys taip pat laikomos pilietėmis, tačiau šaukimas į karo prievolę vėl taikytas tik vyrams. 1922 m. gegužės 2 d. Steigiamasis Seimas priėmė Karinės prievolės įstatymą¹⁵⁶, kuriame patikslintas įstatuose buvęs nesuderinamumas ir nustatyta, kad „Kiekvienas Lietuvos pilietis vyras atlieka karinę prievolę“¹⁵⁷, taip netiesiogiai moterys buvo atleidžiamos nuo karo

¹⁵² Pašaukimas savanorių į krašto apsaugą. *Laikinosios Vyriausybės žinios*. 1918, Nr. 1–3.

Iki 1919 m. kovo 5 d. į kariuomenę buvo įstoje apie 3 000 savanorių. „Nepriklausomybės kovų pabaigoje Lietuvos kariuomenė išaugo iki 40 600 karių. <...> iki 1922 m. kariuomenė nebuvo ženkliai mažinama, o tuo metu Lietuvos kariuomenė sudarė iš viso 52 963 kariai.“ Tačiau 1922–1924 m. kariuomenė pradėta pertvarkyti taikos meto sąlygoms, t. y. ją pradėta mažinti. („1918 m. lapkričio 23 d. atkurta LR kariuomenė“, *Lietuvos kariuomenė*, žiūrėta 2019 m. lapkričio 6 d., http://kariuomene.kam.lt/lt/kariuomenes_atributika/karo_istorija/1918_m_lapkricio_23_d_atkurta_lr_kariuomene.html). 1922 m. Lietuvos Vyriausybė nors ir suvokdama pavojų būti užpultai kaimyninės Lenkijos, tačiau „Vyriausybei reikalaujant, 1922 m. spalio pirmoje pusėje buvo numatyta išleisti į atsargą iki 15000 karavių.“ Karo vadovybė priešė prieš išvadą, kad „taip elgdamasi Vyriausybė supranta numatomos priemonės galimus neigiamus padarinius ir nereikalauja karo vadovybės atsakomybės“. Iš: Vytautas Lesčius, „Lietuvos kariuomenės gynybos planai ir priemonės galimai lenkų agresijai atremti 1921–1937 m.“, iš *Karo archyvas*. T. 28., atsakingasis redaktorius Gintautas Surgailis (Vilnius: Generolo Jono Žemaičio Lietuvos karo akademija, 2013), 164, 170.

Galiausiai, 1939 m. rugsėjo 1 d. tarp Lenkijos ir Vokietijos kilęs karas lėmė ir Lietuvos kariuomenės skaičiaus didėjimą. 1939 m. rugsėjo 17 d. paskelbus mobilizaciją bendras karių skaičius buvo 89 470. Žr.: Jonas Vaičenonis, „Lietuvos kariuomenės skaičiai 1920–1939 m.“, iš *Karo archyvas*. T. 17, atsakingasis redaktorius Gintautas Surgailis (Vilnius: Generolo Jono Žemaičio Lietuvos karo akademija, 2002), 177.

¹⁵³ Sąlygos įstojimo į Lietuvos krašto apsaugą. *Laikinosios Vyriausybės žinios*. 1918, Nr. 1–4.

¹⁵⁴ Laikinieji naujokų šaukimo įstatymai. *Laikinosios Vyriausybės žinios*. 1919, Nr. 13.

¹⁵⁵ Paprastai atleidžiami buvo tie, kurie dar buvo moksleiviai; taip pat vienintelis arba vyriausias darbu tinkamas sūnus, jei kiti šeimos nariai netinkami darbu; studentai iki 28 m.; mokytojų mokiniai; dvasinių seminarijų mokiniai; mokytojai, jei mokytojavo ne mažiau kaip 6 mėn.; vienas iš brolių dvynių.

Vėliau Laikinieji naujokų šaukimo įstatymai buvo ne kartą keičiami tikslinant atleidimo nuo karo prievolės pagrindus ar kada asmuo laikomas netinkamu darbu.

¹⁵⁶ Karinės prievolės įstatymas. *Vyriausybės žinios*. 1922, Nr. 91–760.

¹⁵⁷ Įstatyme buvo numatyta, kad kariuomenės šaukiami 20 metų sulaukę vyrai ir priimami tarnybon pagal ištrauktus burtus, kadangi kasmet įstatymu turėjo būti nustatomas šaukiamų asmenų skaičius. Tokio įstatymo projektą iki gegužės 1 dienos turėjo pateikti Vyriausybė. Bendras tarnavimo kariuomenėje laikas buvo nuo 2 iki 3 metų, priklausomai nuo tarnybos rūšies. Tačiau „karo politinėms aplinkybėms reikalaujant, Krašto Apsaugos Ministeris savo nuožiūra gali laikyti karus kadrinėje kariuomenėje tris mėnesius ilgiau <...>“ (7 §). Piliečiai, grįžę užsienio, tuo atveju jeigu iki 32 m. amžiaus nebuvo atlikę karinės tarnybos, taip pat turėjo ją atlikti. Įstatymas įgalino ir savanoriškąją karo tarnybą, tačiau taip pat tik vyrams ir tik nuo 18 ligi 20 metų amžiaus (taikos metu) arba nuo 17 metų amžiaus (karo metu). Naujokų šaukimas pavestas Vidaus reikalų ministru.

prievolės. Įstatymas buvo ne kartą keistas bei papildytas, kol galiausiai 1936 m. birželio 30 d. įsigaliojo naujos redakcijos Karinės prievolės įstatymas¹⁵⁸. Šio Įstatymo 1 str. skelbė, kad „Lietuvos <...> gynimas yra visų Lietuvos piliečių ir visų lietuvių aukščiausias tikslas ir garbingiausia pareiga.“, o 2 str. patikslino, kad šiam tikslui pasiekti atliekama karinė prievolė, tačiau „kiekvienas Lietuvos pilietis-vyras turi pats ją atlikti“¹⁵⁹. Pastebėtina, kad tarpukariu karinės prievolės atlikimas buvo suprantamas tik kaip karinė tarnyba, *inter alia* būnant rezerve („atsargoje arba apsaugoje“¹⁶⁰), tačiau alternatyvi krašto apsauga ne tik, neregamentuota, bet net neminama. Kita vertus, atsiranda nuostata leidžianti savanorišką moterų tarnybą, tačiau tik karo metu ir tik eiti neriukuotės pareigas kariuomenėje, jos įstaigose ir įmonėse (7 str.). Įstatymas diferencijavo karo prievolės atleidimo¹⁶¹ bei atidėjimo pagrindus, kurių sąrašas buvo gana platus, o įstatymo vykdymas pavestas jau ne Vidaus reikalų ministrui, bet Krašto apsaugos ministrui per įstatyme numatytas institucijas¹⁶². Šaukiami buvo 21 m. amžiaus vyrai, o karo metu – 18 m.¹⁶³ Neatlikus karinės tarnybos šaukimo metu, karo prievolė išlikdavo iki 35 metų (taikos metu), o karo metu – iki 45 metų. Pati tarnyba truko 1,5 metų (nors Krašto apsaugos ministras galėjo tarnybą pratęsti, kurios bendras terminas būtų 2 metai), o karo metu – „kol reikalauja valstybės saugumas“ (112–113 str.).

Tarpukariu pirmą kartą nustatyti ir **karo mokesčiai**, kaip alternatyva neatliekančioms karinės tarnybos. Šiems klausimams reglamentuoti minėtame 1936 m. Karinės prievolės įstatyme buvo atskira VIII. dalis „Karo mokesčiai“, kurią verta paanalizuoti, juo labiau, kad net ir šiais laikais yra svarstymų¹⁶⁴ tokius mokesčius nustatyti, kurie, manoma, prisideda išlaikant visuotinės karo prievolės lygiateisiškumą.

Įstatyme buvo nustatyta, kad mokesčio mokėtojai yra vyrai, kurie buvo „nepaimti į tikrąją karo tarnybą arba iš jos paleisti neištarnavus nustatyto laiko“. Kadangi moterys nebuvo laikomos karo prievolinkėmis, tai joms karo mokestis netaikytas. Mokestis turėjo būti mokamas 15 metų ir susidėjo iš dviejų dalių: pagrindinę mokesčio dalį mokėjo visi vienodo dydžio, o papildomą mokestį – „proporcingai turimam turtui bei uždarbiui“ (184 str.). Ministrų Kabinetai buvo pavesta nustatyti karo mokesčio dydį, mokėjimo tvarką bei paskirtį¹⁶⁵. Mokesčio mokėjimo terminas galėjo būti sumažin-

¹⁵⁸ Karinės prievolės įstatymas. *Vyriausybės žinios*. 1936, Nr. 538–3734.

¹⁵⁹ Asmuo, negalėjęs įrodyti savo pilietybės, atliko karinę prievolę kaip Lietuvos pilietis (6 str.).

¹⁶⁰ „Atlikusieji tarnybą trylika metų buvo laikomi atsargoje ir galėjo būti šaukiami trumpalaikiai tarnybai, o vėliau dar dešimt metų buvo apsaugoje. Nepašauktieji į tikrąją tarnybą dvylika metų buvo laikomi naujokų rezerve, o po to trylika metų buvo apsaugoje“.

Vytautas Andriulis ir kt., *Lietuvos teisės istorija* (Vilnius: Justitia, 2002), 378.

¹⁶¹ Nuo karinės prievolės buvo atleidžiami: 1) dėl „nesveikatos ir kūno ydų“ netinkami; 2) dvasininkai bei dvasinių mokyklų, pagal skelbiamą sąrašą, auklėtiniai; 3) jei asmeniui „teismo yra atimtos teisės“ (16 str.).

¹⁶² Naujokų šaukimas, mobilizacijos vykdymas buvo pavestas apskrityse veikusioms karinės prievolės komisijoms, kurių pirmininkais buvo apskričių komendantai, o nariai – apskričių viršininkais (arba jo pavaduotojas) ir apskrities tarybos 1 metams išrinktas atstovas.

¹⁶³ Savanoriai vyrai galėjo atlikti karinę tarnybą nuo 18–25 m., o karo metu ne jaunesni kaip 17 m. (90 str.).

¹⁶⁴ Thomas Blome, *Das Grundrecht auf Wehrgleichheit* (Peter Lang GmbH, Internationaler Verlag der Wissenschaften, 2012).

¹⁶⁵ Tai, kad įstatymo įgyvendinimo tvarką turi nustatyti vyriausybė priimdama poįstatyminį teisės aktą, neprieštarauja Konstitucijai, tačiau reikia pastebėti, kad jei tokį teisinį reguliavimą vertintume atsižvelgiant į 1992 m. Konstituciją bei konstitucinę doktriną, tai tokiu teisės aktu neturėtų būti nustatomas mokesčio dydis, kadangi vienas iš pagrindinių

tas priklausomai nuo ištarnauto laiko: taikos metu 1 tarnybos diena atitiko 15 dienų mokesčio mokėjimo, o karo metu – dvigubai (30 dienų mokesčio mokėjimo). Visgi, buvo išimčių, leidusių karo mokesčio tam tikriems asmenims nemokėti: 1) asmenys, kurie dėl neįgalumo ar sveikatos neturėjimo, negalėjo dirbti ir neturėjo turto, 2) asmenys, apdovanoti Vyčio kryžiaus ordinu ar Vyčio kryžiumi, 3) asmenys, tapę neįgaliais dėl karo (186 str.). Visiems kitiems, kurie privalėjo mokėti karo mokesť, bet jo nesumokėjo, Ministrų Kabineto nutarimu galėjo būti paskirta „darbo valstybės reikalams prievolė“ (188 str.).

Kaip minėta, kita tarpukariu plačiai taikyta valstybės gynimo (siaurąją prasme) priemonė buvo ypatingų teisinių režimų („*karo stovio*“ ar „*sustiprintos valstybės apsaugos*“) taikymas. Iš pradžių, nesant aiškesnių konstitucinių pagrindų, įstatymų leidėjas turėjo gana plačią diskreciją įstatymais nustatyti šių teisinių režimų įgyvendinimo tvarką. Pirmosiose laikinosiose konstitucijose buvo tik reikalavimas taikyti ypatingus įstatus karo metu, gresiant sukilimui ar riaušėms. Todėl įstatymų leidėjas turėjo pasirinkti teisės akto formą – ypatinguosius įstatus, – reglamentuojant karo padėtį ar kitus ypatingus teisinius režimus.

1919 m. vasario mėn. 7 d. Ministrų Kabinetas priėmė Ypatinguosius valstybės apsaugos įstatus¹⁶⁶, kurie pasižymėjo tuo, jog savo teisine galia tai buvo įstatymas¹⁶⁷. 1919 m. balandžio mėn. paskelbta nauja Ypatingųjų valstybės apsaugos įstatų¹⁶⁸ redakcija, kurią ši kartą priėmė Valstybės Taryba. Formos ir turinio prasme teisės aktai beveik nesiskyrė. Nauja buvo tai, kad karo padėtį galėjo paskelbti Aukštasis Valstybės Tarybos Prezidiumas¹⁶⁹, bet ne Ministrų Kabinetas, kaip anksčiau, o karo veiksmų zonoje – „Vyriausiasis karo vadas“, kurio pareigybė buvo virtusi anachronizmu¹⁷⁰. Ypatingieji valstybės apsaugos įstatatai buvo ne kartą keičiami ir papildomi. Galiausiai, Respublikos Prezidentas 1939 m. gegužės 10 d. inkorporavo juos į Nepaprastojo meto įstatymą¹⁷¹, kuriame „valstybės gynimo metą“ (kitaip dar vadinamą – „karo stovį“) nustatė blanketinis straipsnis¹⁷². Ypatingieji valstybės apsaugos įstatatai su pakeitimais bei papildymais

teisėkūros subjektams keliamų reikalavimų yra tai, kad visa, kas yra susiję su žmogaus teisių ir laisvių bei pareigų nustatymu, turi būti reglamentuojama įstatymo galią turinčiu teisės aktu (Konstitucinio Teismo 1995 m. spalio 26 d. nutarimas).

¹⁶⁶ Ypatingi valstybės apsaugos įstatatai. *Laikinosios Vyriausybės žinios*. 1919, Nr. 4–42.

¹⁶⁷ Šie įstatatai buvo priimti remiantis Lietuvos Valstybės Laikinosios Konstitucijos pamatinių dėsnių 25 punktu bei 30 punktu nustačiusiu, kad Ministrų Kabinetai teisę tarp Valstybės Tarybos sesijų leisti laikinuosius įstatymus, kurie turėjo būti pateikti Valstybės Tarybai patvirtinti, pakeisti ar atvesti artimiausios sesijos metu. Todėl 1919 m. kovo 5 d. Ypatingi valstybės apsaugos įstatatai pakartotinai buvo priimti Valstybės Tarybos.

¹⁶⁸ Ypatingi valstybės apsaugos įstatatai. *Laikinosios Vyriausybės žinios*. 1919, Nr. 5–55.

¹⁶⁹ Atkreiptinas dėmesys, kad naujuosiuose Ypatinguosiuose valstybės apsaugos įstatuose (1919 m. balandžio 4 d. redakcija) palikta Valstybės Tarybos Prezidiumo institucija, kuri pagal 1919 m. balandžio 4 d. priimtą Laikinąją Konstituciją buvo pakeista į Valstybės Prezidento pareigybę. Tačiau ir vėlesniuose įstatų pakeitimuose šis nesuderinamumas nebuvo panaikintas, todėl įsakymus dėl karo stovio pasirašinėjo Valstybės Prezidentas, bet ne Valstybės Tarybos Prezidiumas, kaip numatė įstatatai.

¹⁷⁰ Modestas Kuodys, „Karo padėties režimas Lietuvoje 1919–1940 m.“ (daktaro disertacija, Vytauto Didžiojo universitetas, 2009), 32.

¹⁷¹ Nepaprastojo meto įstatymas. *Vyriausybės žinios*. 1939, Nr. 644–4701.

¹⁷² 17 straipsnis: „Valstybės gynimo metu veikia Ypatingieji valstybės apsaugos įstatatai (<...>)“. (Skliaustuose nurodyti ankstesni Ypatingųjų valstybės apsaugos įstatų pakeitimai bei papildymai – aut. past.).

nebuvo panaikinti, tačiau ir Nepaprastojo meto įstatymas numatė tą pačią „valstybės gynimo meto“ skelbimo tvarką¹⁷³. Šį ypatingą teisinį režimą (įstatyme įvardytą kaip vieną iš „nepaprastojo meto“ rūšių šalia „sustiprintos valstybės apsaugos“) skelbia bei atšaukia Respublikos Prezidentas Ministrų Tarybos siūlymu (1 str.). Tokiame Prezidento teisės akte turėjo būti nurodoma ne tik ypatingojo teisinio režimo rūšis („valstybės gynimo“ ar „sustiprintos valstybės apsaugos“ metas) bet ir jo veikimas teritoriniu aspektu. Įvedus „valstybės gynimo metą“ kariniai pareigūnai – karo komendantai – turėjo vykdyti Ypatinguose valstybės apsaugos įstatuose nustatytas funkcijas, o įvedus „sustiprintos valstybės apsaugos metą“¹⁷⁴ – apskričių viršininkai, kaip centrinės, *inter alia* civilinės valdžios atstovai vietose, Nepaprastojo meto įstatyme nustatytas funkcijas. Kaip minėta, dėl nuolatinųjų įtemptų santykių su lenkais, komunistų keliamos grėsmės ir kitų vidinių politinių aplinkybių ypatingieji teisiniai režimai („karo padėtis“ ar „sustiprintos valstybės apsaugos padėtis“) galiojo vos ne visą tarpukarį visoje Lietuvos teritorijoje ar tam tikroje jos dalyje¹⁷⁵.

Pirmieji teisės aktai, kuriais įvesta karo padėties¹⁷⁶, buvo priimti Ministrų Kabineto, kaip ir buvo numatyta Ypatingųjų Valstybės Apsaugos įstatų (1919 m. kovo

¹⁷³ Kaip minėta, nuo 1922 m., kai buvo priimtos nuolatinės konstitucijos, atsirado aiškūs subjektai, galėję įvesti bei panaikinti „karo ar kitą neparastąją padėtį“: pagal 1922 m. Konstituciją šiuos ypatingus teisinius režimus įvedavo Respublikos Prezidentas Ministrų Tarybos siūlymu bei turėjo teikti Seimui šį sprendimą patvirtinti arba atmeti, pagal 1928 m. ir 1938 m. Konstitucijas – tik Respublikos Prezidentas Ministrų Kabineto (Tarybos) siūlymu. Be to, pagal tarpukario nuolatinės konstitucijas toks Respublikos Prezidento teisės aktas turėdavo būti kontrasignuojamas Ministro Pirmininko ar atitinkamo ministro.

¹⁷⁴ Reikia pažymėti, kad tarpukariu atsiradęs „sustiprintos valstybės apsaugos“ teisinis režimas negali būti visiškai sulyginamas su „nepaprastosios padėties“ teisiniu režimu pagal 1922 m. Konstituciją, nors abiem atvejais įvedimo terminas (6 mėn.) sutampa. M. Kuodis apibūdina kaip „administracinį – policinį“. Sustiprintos apsaugos padėčiai būdinga tai, kad panašios į karo komendanto funkcijos buvo suteiktos vidaus reikalų ministru, kuris įgyvendindamas tokius savo įgaliojimus leido privalomus įsakymus ir kurių vykdymo priežiūra pavesta apskričių viršininkams. Pastarieji už tokių įsakymų nevykdymą galėjo skirti pinigines baudas ar areštus, taip buvo rūpinamasi viešąja tvarka ir valstybės vidiniu saugumu. Kartu siekta kariauomenę panaudoti tik pagal pirminę paskirtį – ginti valstybę. Ir nors apskričių viršininkai turėjo mažiau įgaliojimų nei karo komendantai, visgi pakankamai, kad galėtų efektyviai kontroliuoti visuomeninį gyvenimą valstybėje kilus ginkluotam sukilimui ar kitokiems pavojingiems neramumams. Šis teisinis režimas pirmą kartą buvo reglamentuotas 1925 m. gegužės 19 d. Sustiprintos Apsaugos Įstatyme, o realiai įgyvendintas 1938 m. gruodžio 10 d. (Kauno mieste bei apskrityje dėl „opoziciškai nusiteikusių studentų sukeltų neramumų“. Žr.: „Įvestas sustiprintos apsaugos metas Kauno mieste ir apskrityje“. Šaltinis. 1938 m. gruodžio 17 d., 51(1153):830.) ir 1939 m. kovo 22 d. (visoje likusioje Lietuvos dalyje, išskyrus Klaipėdos kraštą. Žr.: Respublikos Prezidento aktas. *Vyriausybės žinios*. 1939, Nr. 637–4643.). Tačiau 1939 m. gegužės 10 d. Nepaprastojo meto įstatymu 1925 m. Sustiprintos Apsaugos Įstatymas panaikintas, o jo nuostatos perkeltos į naujos redakcijos Nepaprastojo meto įstatymą. „Sustiprintos valstybės apsaugos“ metai tiek pagal 1925 m. Sustiprintos Apsaugos Įstatymą, tiek ir pagal 1939 m. Nepaprastojo meto įstatymą skelbė bei panaikino Respublikos Prezidentas. Visgi 1939 m. Nepaprastojo meto įstatymas numatė, kad turi būti ir Ministrų Tarybos siūlymas. Be to, įtvirtinta nuostata, kad karo padėties metu civilinės valdžios atstovai, *inter alia* apskričių viršininkai, privalėjo vykdyti karo komendantų nurodymus (18 str.). Žr.: Sustiprintos Apsaugos Įstatymas. *Vyriausybės žinios*. 1925, Nr. 194–1318; Nepaprastojo meto įstatymas. *Vyriausybės žinios*. 1939, Nr. 644–4701.; Modestas Kuodys, „Karo padėties režimas Lietuvos Respublikoje 1919–1940 m.“ (daktaro disertacija, Vytauto Didžiojo universitetas, 2009), 38–39, 48; Vytautas Andriulis ir kt., *Lietuvos teisės istorija* (Vilnius: Justitia, 2002), 335–337.

¹⁷⁵ Vytautas Andriulis ir kt., *Lietuvos teisės istorija* (Vilnius: Justitia, 2002), 336.

¹⁷⁶ 1919 m. vasario 10 d. Ministrų kabinetas įvedė Lietuvoje karo padėtį, tačiau tik toje vietoje, kur veikia Lietuvos kariuomenė, kariaudama su priešinku, t. y. palei fronto liniją. Įsakymu dėl karo stovio paskelbimo (Žr.: Įsakymas dėl karo stovio paskelbimo. *Laikinosios Vyriausybės žinios*. 1919, Nr. 4–47) nustatytoje teritorijoje karo padėties teisinio režimo įgyvendinimo tvarka buvo reglamentuojama Ypatingaisiais valstybės apsaugos įstatais, nors įsakymas *to expressis verbis* nenustatė. Tą patį mėnesį buvo priimti kiek detalesni įsakymai (Žr.: Įsakymas dėl karo stovio paskelbimo. *Laikinosios Vyriausybės žinios*. 1919, Nr. 4–48; Įsakymas dėl karo stovio paskelbimo. *Laikinosios Vyriausybės žinios*.

5 d. redakcija) 1 straipsnyje. Teisės akto forma buvo – įsakymas¹⁷⁷. Tačiau remiantis jau naujos (1919 m. balandžio 4 d.) redakcijos Ypatingųjų Valstybės Apsaugos įstatų 1 straipsniu 1920 m. kovo 4 d. išleistą įsakymą¹⁷⁸ pasirašė valstybės vadovas. Kadangi 1919 m. laikinoji Konstitucija numatė Prezidento aktų kontrasignaciją (11 str.), todėl minėtas įsakymas buvo pasirašytas krašto apsaugos ministro (majoro Merkio, ėjusio ir „Vyriausiojo Kariuomenės Vado“ pareigas). Atgavus lenkų okupuotą Vilniaus kraštą, 1920 m. liepos 18 d. jame buvo įvesta karo padėtis „Lietuvos Vyriausybės įsakymu“¹⁷⁹, kurį pasirašė Steigiamojo Seimo pirmininkas, ėjęs Respublikos Prezidento pareigas¹⁸⁰, ir krašto apsaugos ministras, *inter alia* ėjęs Vyriausiojo Kariuomenės Vado pareigas, o taip pat Ministras Pirmininkas. Tačiau 1920 m. laikinoji Konstitucija tokio dvigubo kontrasignavimo imperatyvo nenumatė.

Kadangi Steigiamajame Seime vyravo parlamentinės respublikos šalininkai, kurie buvo linkę Seimą laikyti visos valdžios šaltiniu ir vykdytoju¹⁸¹, nuo 1920 m. liepos 24 d. karo padėtis buvo įvedama bei panaikinama nebe vykdomosios valdžios įsakymais,

1919, Nr. 4–49) dėl karo stovio paskelbimo Seinių, Kauno, Alytaus, Vilkaviškio, Marijampolės miestuose ir apskrityse bei Kalvarijos mieste. Šiuose įsakymuose atsiranda nuoroda į Ypatinguosius valstybės apsaugos įstatus. Ne tik remiantis šių įstatų 1 § įvesta karo padėtis, bet ir jos vykdymas turėjo būti pagal Ypatinguosius valstybės apsaugos įstatus, kurie suteikė karo komendantams plačius įgaliojimus leidžiant privalomus įsakymus, ribojančius tam tikras žmogaus teises ir laisves (pvz., susirinkimų laisvę, ūkinės veiklos laisvę, kilnojimosi laisvę ir pan.).

¹⁷⁷ Būtų galima diskutuoti dėl tokių įsakymų teisinės galios, o kartu ir vietos teisės aktų hierarchijoje. Pirmiausiai, Laikinosiose Konstitucijose buvo numatyta, kad įstatymų leidybos iniciatyvos teisė priklausė parlamentui (Valstybės Tarybai pagal 1918 m. ir 1919 m. laikinąsias konstitucijas ir Steigiamajam Seimui pagal 1920 m. laikinąją Konstituciją) bei Ministrų Kabinetui. Tačiau pagal 1918 m. laikinąją Konstituciją buvo numatytas reikalavimas Ministrų Tarybos priimtą įstatymą tarp parlamento sesijų teikti Valstybės Tarybai artimiausioje sesijoje (30 str.), o pagal 1919 m. laikinąją Konstituciją Ministrų Tarybos priimto ir Prezidento pasirašyto įstatymo nebereikėjo teikti Valstybės Tarybai (13 str.). Tačiau tokie įsakymai dėl karo padėties įvedimo nebuvo teikiami Valstybės Tarybai. Be to, buvo priimti remiantis įstatymo galia turinčiu teisės aktu – Ypatingaisiais Valstybės Apsaugos įstatais, kurie numatė teisės akto formą – įsakymą. Todėl galima teigti, kad įsakymai dėl karo padėties įvedimo buvo kaip įstatymą įgyvendinantys teisės aktai, t. y. poįstatyminiai.

¹⁷⁸ Įsakymas „Dėl ypatingųjų krašto apsaugos įstatų“. *Laikinosios Vyriausybės žinios*. 1920, Nr. 20–255. 1919 m. rudenį karo padėtis egzistavo didžiojoje Lietuvos dalyje, išskyrus bermontininkų kontroliuojamą šiaurinį regioną bei Lenkijos kariuomenės užimtą pietrytinį pakraštį. Kadangi situacija šalyje šiek tiek stabilizavosi, be to, reikėjo surengti Steigiamojo Seimo rinkimus, nuspręsta visur, kur tik įmanoma atsakyti ypatingo teisinio režimo. Todėl 1920 m. kovo 4 d. įsakymu panaikinta karo padėtis visoje Lietuvoje, išskyrus kariuomenėje, geležinkelių zonoje bei kai kuriose pietų ir pietryčių Lietuvos apskrityse ar atskirose jų dalyse. Žr.: Modestas Kuodys, „Karo padėties režimas Lietuvos Respublikoje 1919–1940 m.“ (daktaro disertacija, Vytauto Didžiojo universitetas, 2009), 45. Nors įsakymas paliko kai kur galioti karo padėtį, kuri turėjo būti įgyvendinama pagal Ypatinguosius Valstybės Apsaugos įstatus, tačiau kartu suteikta teisė rengti priešrinkiminius Steigiamojo Seimo rinkimus.

¹⁷⁹ Lietuvos Vyriausybės įsakymas. *Vyriausybės žinios*. 1920, Nr. 40–418. Tačiau tai neišgelbėjo krašto, nes lenkų generolas Želigovskis 1920 m. spalio 9 d. vis tiek užėmė Vilniaus kraštą, o spalio 12 d. paskelbė apie įkurtą Vidurio Lietuvos valstybę, kurią valdė iki pat Antrojo pasaulinio karo. Tik pagal 1939 m. spalio 10 d. Lietuvos ir Sovietų Sąjungos „Savitarpio pagalbos“ sutartį atgavus Vilniaus kraštą ir 1939 m. spalio 27 d. Lietuvos kariuomenei vėl įžengus į Vilnių, tą pačią dieną mieste ir jo apylinkėse buvo įvesta karo padėtis. Žr.: Modestas Kuodys, „Karo padėties režimas Lietuvos Respublikoje 1919–1940 m.“ (daktaro disertacija, Vytauto Didžiojo universitetas, 2009), 48.

¹⁸⁰ 1920 m. gegužės 15 d. savo veiklą pradėjęs tautos išrinktas Steigiamasis Seimas (kairysis sparnas ir ypač socialdemokratai) iš pradžių svarstė, ar iš viso reikalinga valstybės vadovo institucija. Todėl buvo pasiektas kompromisas (su krikščionimis demokratais, kurie pasisakė už valstybės vadovo institucijos išsaugojimą), kad bus susilaikyta nuo Prezidento rinkimų, o jo pareigas eis Steigiamojo Seimo Pirmininkas (iki tol, kol bus išrinktas Respublikos Prezidentas), kaip ir numatė 1920 m. laikinosios Konstitucijos 9 straipsnis.

¹⁸¹ Mindaugas Maksimaitis, „1920 m. Laikinoji Lietuvos Valstybės Konstitucija“, iš *Lietuvos konstitucinė teisė*, redakcinė kolegija: Egidijus Jarašiūnas, Vytautas Sinkevičius, Juozas Žily, Milda Vainiūtė (Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2017), 90.

kaip tai buvo numatyta vis dar galiojusiuose Ypatinguose Valstybės apsaugos įstatuose, bet parlamento įstatymais¹⁸². Manytina, kad vadovavimasis parlamento viršenybės principu negalėjo pateisinti galiojusio teisinio reguliavimo, nustatyto minėtuose įstatuose, nepaisymo. Be to, ir 1920 m. laikinojoje Konstitucijoje buvo įtvirtinta nuostata, kad „karo metu <...> konstitucinės garantijos įstatymų keliu gali būti sustabdytos“, kuri, autorės nuomone, reiškė, kad konstitucinės garantijos galėjo būti sustabdytos įstatymo (įstatuose) nustatyta tvarka. Nors laikinoji konstitucinė formuluotė gal ir leidžia pateikti kitą interpretavimą – kaip galimybę Steigiamajam Seimui priimti įstatymą, kuriuo įvedama karo padėtis, stabdanti konstitucines garantijas. Tačiau net ir tokiu atveju vis tiek liktų prieštaravimas Ypatinguose Valstybės apsaugos įstatuose nustatyta karo padėties įvedimo tvarkai.

1926 m. birželio 17 d. Seimas priėmė Karo stovio panaikinimo įstatymą¹⁸³, kuriuo panaikinama karo padėtis Lietuvoje, išskyrus vieno kilometro platumo zoną prie demarkacijos linijos¹⁸⁴. Iš vienos pusės, toks įstatymas prieštaravo anuomet galiojusį Ypatingųjų Valstybės apsaugos įstatų 5 straipsniui, pagal kurį karo padėtį galėjo panaikinti tik valstybės vadovas. Kita vertus, Konstitucijos 106 § numatė, kad tik Konstitucijai neprieštaraujantys įstatymai „palieka galioje“. Vadinasi, Ypatingieji Valstybės apsaugos įstatatai, ta apimtimi, pirmiausiai dėl karo padėties įvedimo, kuria prieštaravo Konstitucijai, nebebuvo taikomi. Tačiau 1922 m. Konstitucija, taip pat ir vėlesnės, *expressis verbis* neįtvirtino karo padėties atšaukimo. Visgi, atsižvelgiant į tai, kad Seimas turėjo galutinai patvirtinti arba atmesti Vyriausybės sprendimą įvesti karo padėtį, manytina, kad tik Seimas galėjo šį teisinį režimą ir atšaukti. Todėl atitinkamai Ypatingųjų Valstybės apsaugos įstatų 5 straipsnis, suteikęs teisę panaikinti karo padėtį tik valstybės vadovui, taip pat nebeatitiko naujųjų karo padėties atšaukimo konstitucinių pagrindų.

¹⁸² Geopolitinė situacija (karo veiksmų tarp Lenkijos kariuomenės ir Raudonosios armijos) privertė 1920 m. liepos 24 d. Steigiamąjį Seimą visoje Lietuvoje įvesti karo padėtį (įstatymas karo stoviui įvesti. *Vyriausybės žinios*. 1920, Nr. 41–430). Įstatymą promulgavo Steigiamojo Seimo Pirmininkas, ejęs Respublikos Prezidento pareigas, bei kontrasignavo Ministras Pirmininkas, kaip tai numatė 1920 m. laikinosios Konstitucijos 10 straipsnis. Paskelbimo teisiniu pagrindu pirmą kartą nurodyta Konstitucijos 16 straipsnio 1 pastaba, nors vykdymas kaip ir anksčiau turėjo būti pagal Ypatinguosius valstybės apsaugos įstatus. Lyginant su ankstesniais teisės aktais, kuriais įvesta karo padėtis, pirmą kartą paskelbta, kad sustabdomos konstitucinės garantijos, be to, įvedama mirties baudmė (tokia išlyga buvo numatyta ir Konstitucijos 16 straipsnyje bei jo 1 pastaboje).

1922 m. rugpjūčio 17 d. Steigiamasis Seimas priėmė šio įstatymo pakeitimą (įstatymo karo stoviui įvesti pakeitimas. *Vyriausybės žinios*. 1922, Nr. 105–823), nors jau galiojo 1922 m. rugpjūčio 1 d. Lietuvos Valstybės Konstitucija, kuri, kaip minėta, numatė, kad, Ministrų Kabinetai pasiūlius, Respublikos Prezidentas visoje valstybėje arba tam tikrose jos dalyje galėjo įvesti karo padėtį, tačiau taip pat turėjo teikti šį sprendimą Seimui pavirtinti arba atmesti. Kita vertus, dar tik buvo rengiamasi pirmojo Seimo rinkimams pagal 1922 m. Konstituciją, todėl ir buvo būtina atsisakyti karo padėties. 1922 m. rugsėjo 8 d. paskelbtas įstatymas numatė, kad tam tikrose vietose panaikinama karo padėtis. Tačiau kariuomenė, geležinkelių zona vis tiek išliko karo padėties teisiniame režime, liko veikti ir karo teismai. Kariuomenės vadui suteikta teisė uždrausti susirinkimus bei įvesti komendantą valandą nuo 23 val., po kurios piliečių judėjimas buvo apribotas, tačiau vietose, kur liko galioti karo padėtis, suteikta teisė rengti priešrinkiminius Seimo susirinkimus.

¹⁸³ Karo stovio panaikinimo įstatymas. *Vyriausybės žinios*. 1926, Nr. 229–1489.

¹⁸⁴ Pastebėtina, kad 1922 m. nuolatinėje Konstitucijoje ir Ypatinguose Valstybės apsaugos įstatuose numatyta karo padėties įvedimo tvarka sutapo tik ta apimtimi, kad valstybės vadovas galėjo visoje valstybėje arba tam tikrose jos dalyse įvesti karo padėtį. Tačiau Konstitucijoje prieš tai dar buvo numatytas reikalavimas – Ministrų Kabineto siūlymas, be to, kaip atsvara šiam vykdomosios valdžios įgaliojimui – minėto sprendimo tvirtinimas arba atmetimas Seime (32 §). Akivaizdu, kad ordinarinis reguliavimas nebeatitiko naujų konstitucinių pagrindų, todėl turėjo būti taikomos Konstitucijos nuostatos.

Įprasta (taikos) padėtis valstybėje truko neilgai. 1926 m. brendo perversmas, kurio pagrindiniai vykdytojai buvo karininkai¹⁸⁵. 1926 m. gruodžio 17 d. nušalinę prezidentą Kazį Grinių, kuriam paskyrė namų areštą, toliau „perdavė valdžią“ civiliams (Tautininkų sąjungos nariams¹⁸⁶). Bet perversmui piliečiai nesipriešino, nors jo vykdytojai, rodos, turėjo gana „gerus“ siekius – apsaugoti Lietuvos nepriklausomybę ir neleisti Seimui bei Vyriausybei perduoti valstybės valdymo bolševikams bei svetimtaučiams. Akivaizdu, kad karininkai viršijo savo įgaliojimus, nes konstitucinės santvarkos apsauga, visų pirma, yra civilinių valstybės institucijų pareiga, tačiau, jei ji nevykdoma ar negalima įvykdyti, – piliečių teisė. Neteisėtas ir perversmininkų karo padėties visoje valstybėje paskelbimas, kadangi tokia teisė priskiriama ne kariškiams, bet civilinėms valstybės institucijoms. Pastebėtina, kad 1926 m. gruodžio 17 d. kariškių paskelbtame pareiškime Kauno mieste įvestas „apgulos stovis“, kuris nei konstituciniu, nei įstatyminiu lygmeniu nebuvo numatytas. M. Kuodys daro prielaidą, kad šis teisinis režimas perimtas iš carinės Rusijos laikų¹⁸⁷. Tačiau iš karto po Prezidento rinkimų, 1926 m. gruodžio 20 d., Ministras Pirmininkas teikė naujam valstybės vadovui siūlymą¹⁸⁸ (kaip tai buvo numatyta 1922 m. Konstitucijos 32 §) įvesti karo padėtį visoje Lietuvoje. Tą pačią dieną Respublikos Prezidentas, remdamasis minėtu siūlymu bei Konstitucijos 32 §, paskelbė aktą¹⁸⁹, kuriuo patvirtino karo padėtį visoje Lietuvoje ir laikinai sustabdė konstitucines piliečių teisių garantijas, o kartu įgalino karo komendantų valdžią. Tačiau Seimui nebuvo pranešta apie šį sprendimą, todėl Seimas nei patvirtino, nei atmetė minėtą Prezidento aktą¹⁹⁰. Taip pasibaigė Lietuvos Respublikos demokratinės raidos etapas ir prasidėjo autoritarinio režimo laikotarpis¹⁹¹, trukęs trylika su puse metų.

¹⁸⁵ J. Andriškevičius pastebi: „<...> prieškario Lietuvos kariuomenės kariškių nepavyko atskirti nuo politikavimo (per tą laikotarpį buvo 17 bandytų įvykdyti arba įvykdyti valstybės perversmų, iš kurių 11-oje dalyvavo kariškiai)“. Žr.: Jonas Andriškevičius, „Lietuvos kariuomenės vado institucijos atkūrimas“, iš *Krašto apsaugai – 15. 2005 m. balandžio 22 d. konferencijos medžiaga*, atsakingasis redaktorius Gintautas Surgailis (Vilnius: Krašto apsaugos ministerija ir Generolo Jono Žemaičio Lietuvos karo akademija, 2005), 43.

¹⁸⁶ Pastarieji laikydami formalių Konstitucijos reikalavimų legalizavo perversmo padarinius. Pirmiausiai, atstatydino Ministrų Kabinatą, po to Prezidentas K. Grinius pavedė A. Voldemarui, tautininkų veikėjui, sudaryti naują Ministrų Kabinatą, o pats atsistatydino. Galiausiai, gruodžio 19 d. Seimas, kuriame nebebuvo pašalintųjų politinių partijų atstovų, Prezidentu išrinko Antaną Smetoną. Tačiau vienas neteisėtumas liko, kadangi Prezidentas turėjo būti renkamas absoliučia visų Seimo narių balsų dauguma, o buvo išrinktas tik 38 balsų dauguma (iš 85). Valstybėje įsigalėjo autoritarinis valdymas.

¹⁸⁷ Modestas Kuodys, „Karo padėties režimas Lietuvos Respublikoje 1919–1940 m.“ (daktaro disertacija, Vytauto Didžiojo universitetas, 2009), 33.

¹⁸⁸ Karo stovio įvedimo aktas. *Vyriausybės žinios*. 1926, Nr. 242–1582.

¹⁸⁹ Respublikos Prezidento aktas. *Vyriausybės žinios*. 1926, Nr. 242–1582a.

¹⁹⁰ 1927 m. balandžio 12 d., paleidus Seimą, kartu neliko institucijos, kuri turėjo suteikti Prezidento sprendimui įvesti karo padėtį teisėtumą, o kartu gal net ir legitimumą.

¹⁹¹ Šiuo laikotarpiu A. Smetonos nuosaikios („aksoinės“) diktatūros „atramos buvo karininkija, politinė policija, tautininkų partija su jos įtakoje buvusiomis visuomeninėmis organizacijomis (šauliai, jaunalietuviai, skautai, J. Basanavičiaus mokytojų sąjunga ir kt.), biurokratinis valdžios aparatas“. Žr.: Liudas Truska, „Parlamentarizmo I Lietuvos Respublikoje (1918–1940 m.) bruožai“, *Parlamento studijos 2* (2004), http://www.parlamentostudijos.lt/Nr3/Istorija_Truska.htm.

Minėta, kad 1938 m. Konstitucijoje pirmą kartą buvo konstitucionalizuota **Valstybės Gynimo Taryba**. Tačiau ši institucija reglamentuota įstatyme gerokai anksčiau. 1934 m. Prezidentas priėmė Kariuomenės vadovybės įstatymą¹⁹², kuriame buvo įtvirtinta, kad: „prie Respublikos Prezidento yra Valstybės Gynimo Taryba“ (3 str.). Nors įstatyme ši institucija buvo reglamentuota lakoniškai (tam skirta vos 6 straipsniai), tai vis tiek atitiko 1938 m. Konstitucijoje įtvirtintą reikalavimą: Valstybės Gynimo Tarybos sudėtį bei kompetenciją nustatyti įstatymu.

Valstybės Gynimo Tarybos nariais *ex officio* buvo 1) Prezidentas, 2) Ministras Pirmininkas, 3) Krašto apsaugos ministras, 4) Finansų ministras, 5) Užsienio ministras, 6) Vidaus reikalų ministras, 7) Kariuomenės tiekimo viršininkas ir 8) Kariuomenės vadas, kuris kartu buvo Valstybės gynimo tarybos referentas. Kitų ministrų dalyvavimas buvo leistinas tik tuomet, jei būtų svarstomi su jų valdomos ministerijos sritimi susiję klausimai (4 str.). Valstybės Gynimo Tarybos kompetencija – svarstyti valstybės gynimo reikalus, tačiau funkcijos įstatyme nedetalizuotos. Tarybos posėdžius šaukė ir jiems pirmininkavo Prezidentas arba Ministras Pirmininkas, Prezidentui davus tokį pavedimą (7 str.). Valstybės Gynimo Tarybai priėmus nutarimą, jį pasirašydavo Prezidentas¹⁹³. Tik tuomet jis būdavo vykdomas (6 str.). Įstatyme nedetalizuota, kas privalėjo vykdyti nutarimus, ar jie buvo privalomi ar tik rekomendaciniai. Nenustatyta ir Tarybos darbo tvarka, tik pabrėžiama, kad Prezidentas turėjo patvirtinti Valstybės Gynimo Tarybos darbo statutą (8 str.).

Galima teigti, kad Valstybės Gynimo Taryba buvo kaip kariuomenės vadovybės bendro darbo strateginiais valstybės gynybos ar su ja susijusiais klausimais institucija. 1935 m. sausio mėn. įsigaliojus minėtam įstatymui, buvo sušauktas pirmasis Valstybės Gynimo Tarybos posėdis, kuriame svarstytas klausimas dėl kariuomenės finansavimo didinimo. Tačiau labiausiai istorijoje žinomas 1940 m. vasario mėn. vykęs posėdis, kuriame apsvaistyta SSRS (Sovietų Sąjungos) agresijos grėsmė, bei 1940 gegužės mėn. posėdis, kuriame nutarta agresijai pasipriešinti ginklu. Šis sprendimas visgi nebuvo įgyvendintas¹⁹⁴.

¹⁹² Įstatymą sudarė penkios nenumuotos dalys: „Respublikos Prezidentas“, „Krašto Apsaugos Ministeris“, „Kariuomenės Vadas“, „Kariuomenės Tiekimo Viršininkas“, „Baigiamasis nuostatas“. Galima teigti, kad šie asmenys buvo laikomi kariuomenės vadovybe, kurios „priešakyje“ – Prezidentas, kaip „visų respublikos ginkluotųjų pajėgų vyriausiasis vadas“. Manytina, kad ir įstatymo dalių eiliškumas nustatytas ne atsitiktinai, o pagal juose nurodytų pareigūnų pavaldumą ar atskaitingumą vienas kitam. Krašto apsaugos ministras buvo laikomas visos kariuomenės viršininku, kuriam pavaldūs *inter alia* kariuomenės vadas bei kariuomenės tiekimo viršininkas. Ir nors pastarasis nebuvo pavaldus kariuomenės vadui, visgi savo darbą privalėjo derinti su kariuomenės vadu, jo reikalavimais. Atskirose įstatymo dalyse reglamentuota Respublikos Prezidento, krašto apsaugos ministro, kariuomenės vado bei kariuomenės tiekimo viršininko funkcijos ir įgaliojimai būnant kariuomenės vadovybės dalimi, taip pat sprendžiant valstybės gynybos klausimus. Beje, Prezidentui suteikta teisė duoti įsakymus kariuomenės vadui sustabdyti ar pradėti karo veiksmus, kai paskelbiamas karas Lietuvai ar tiesiog puolama Lietuvos valstybės teritorija.
Žr.: Kariuomenės vadovybės įstatymas. *Vyriausybės žinios*. 1934, Nr. 465–3259.

¹⁹³ Valstybės Gynimo Tarybos protokolus pasirašydavo visi posėdžio dalyviai. Žr.: Gediminas Radvilas, „Valstybės gynimo taryboje – Lietuvos Respublikos ypatingieji klausimai“, *Kardas* Nr. 54(452) (2011): 5.

¹⁹⁴ Žr.: Gediminas Radvilas, „Valstybės gynimo taryboje – Lietuvos Respublikos ypatingieji klausimai“, *Kardas* Nr. 54(452) (2011): 5; „Lietuvos okupacija ir aneksija 1940 metais“, *archyvai.lt*, žiūrėta 2018 m. sausio 29 d., <http://www.archyvai.lt/exhibitions/okupac/pratarame.htm>.

Sovietų Sąjungai panaudojus spaudimą ir 1939 m. spalio 10 d. Lietuvai pasirašius savitarpio pagalbos sutartį, *inter alia* Vilniaus ir Vilniaus srities perdavimo Lietuvai sutartį, su SSRS, keturiuose Lietuvos vietovėse buvo dislokuota 20000 Raudonosios armijos karių. Todėl Lietuva ne tik prarado neutralios valstybės statusą¹⁹⁵, tačiau kartu buvo sudarytos prielaidos jos okupacijai. 1940 m. birželio 14 d. gavus ultimatumą iš SSRS, Lietuvos Vyriausybės posėdyje iš pradžių svarstyta nesutikti su ultimatumu bei ginklu priešintis agresijai. Tačiau dauguma vyriausybės narių ir posėdyje dalyvavusių kariuomenės vadų tokį Prezidento siūlymą atmetė kaip nepriimtina, todėl nutarta nesipriešinti¹⁹⁶. Nors 1940 m. birželio 16 d. Ministrų Tarybai pasiūlius (Nr. 674) bei remiantis 1938 m. Konstitucijos 139 straipsniu A. Merkys, ėjęs Lietuvos Respublikos Prezidento pareigas, visoje Lietuvoje paskelbė valstybės gynimo metą, šis Prezidento aktas¹⁹⁷ buvo Ministro Pirmininko kontrasignuotas. Minėtas sprendimas, kaip pastebi M. Kuodys, buvo priimtas „ne siekiant desperatiškai suorganizuoti nepriklausomybės gynimą, bet norint užkirsti kelią nepageidaujamiems ekscesams, galintiems sukelti „nepatogumų“ okupantams“¹⁹⁸.

2.3. Valstybės gynybės teisinis reguliavimas atstačius Lietuvos nepriklausomybę 1990 m. kovo 11 d.

1990 m. kovo 11 d. Lietuvos Respublikos Aukščiausioji Taryba konstituciniu dokumentu – Aktu „Dėl Lietuvos nepriklausomos valstybės atstatymo“ – užbaigė penkiasdešimt metų trukusią sovietinę okupaciją Lietuvoje. Remiantis valstybės tęstinumo idėja tą dieną Lietuvos Respublikos Aukščiausioji Taryba paskelbė ir kitus valstybingumo bei konstitucinės santvarkos atkūrimo dokumentus¹⁹⁹. D. Žalimas šiuos aktus pagal

¹⁹⁵ 1939 m. sausio 10 d. Seimas priėmė Neutralumo įstatymą (*Vyriausybės žinios*. 1939, Nr. 632–4535), kuriuo buvo nustatyti tam tikri apribojimai kariaujančioms valstybėms Lietuvos teritorijoje, bet pirmiausiai uždrausti kariniai veiksmai Lietuvos teritorijoje ar Lietuvos teritoriją naudoti kaip bazę kariniams veiksams su priešu. Įstatymo taikymas susietas su Prezidento akto, kuriuo nustatoma taikymo data ir ribos, išleidimu. 1939 rugsėjo 1 d. buvo paskelbtas minėtas Prezidento aktas (*Vyriausybės žinios*. 1939, Nr. 660–4839), kuris susidėjo tik iš trijų punktų: 1) prasidėjus karo veiksams tarp kitų valstybių, Lietuva lieka neutrali; 2) Lietuvos teritorijoje draudžiami veiksmai, kurie pagal tarptautinės teisės normas pažeidžia valstybės neutralumą; 3) kad Lietuva išliktų neutrali nuo 1939 rugsėjo 1 d. kariaujančioms valstybėms taikomi Neutralumo įstatymas.

¹⁹⁶ Tai kartu reiškė, kad ultimatumas yra priimtas. Todėl Prezidentas A. Smetona prieš pasitraukdamas iš Lietuvos birželio 15 d. remdamasis 1938 m. Konstitucijos 71 straipsniu pavėdė A. Merkiui laikinai jį pavaduoti. Žr.: „Lietuvos okupacija ir aneksija 1940 metais“, *archyvai.lt*, žiūrėta 2018 m. sausio 29 d., <http://www.archyvai.lt/exhibitions/okupac/pratarme.htm>.

¹⁹⁷ Lietuvos Respublikos Prezidento 1940 m. birželio 16 d. aktas Nr. 753 dėl valstybės gynimo meto paskelbimo, *LCVA*, f. 922, ap. 1, b. 59, l. 94., *archyvai.lt*, žiūrėta 2019 m. sausio 28 d., <http://www.archyvai.lt/exhibitions/okupac/p20.htm>.

¹⁹⁸ Modestas Kuodys, „Karo padėties režimas Lietuvos Respublikoje 1919–1940 m.“ (daktaro disertacija, Vytauto Didžiojo universitetas, 2009), 48.

Nei Lietuvos Vyriausybė, nei kariuomenė nemėgino ginti valstybės. Priešingai, Lietuvos kariuomenės vadai tarėsi su Raudonosios armijos vadovybe dėl dalinių dislokavimo Lietuvos teritorijoje. Vyriausybė bandė sudaryti įspūdį, kad SSRS kariuomenė įvesta į Lietuvą neva jos saugumo sumetimais, kartu klaidinuo tautą bei tarptautinę bendruomenę bandydama sudaryti okupacijos teisėtumo prielaidas. Žr.: „Lietuvos okupacija ir aneksija 1940 metais“, *archyvai.lt*, žiūrėta 2018 m. sausio 29 d., <http://www.archyvai.lt/exhibitions/okupac/pratarme.htm>.

¹⁹⁹ 1) Deklaraciją „Dėl Lietuvos TSR Aukščiausiosios Tarybos deputatų igaliojimų“, 2) įstatymą „Dėl valstybės pavadinimo ir herbo“, 3) aktą „Dėl Lietuvos nepriklausomos valstybės atstatymo“, 4) įstatymą „Dėl 1938 metų gegužės 12 dienos

jų esmę bei pobūdį įvardija kaip *konstitutyvinius* ar net *restitutinius aktus*, kadangi jie ne sukūrė naują valstybę, o atkūrė egzistuojančios valstybės suverenitetą²⁰⁰. Vienas tokių Kovo 11-osios aktų – Lietuvos Respublikos Laikinis Pagrindinis Įstatymas²⁰¹, kuris gali būti vadinamas pirmąją laikinąją Konstitucija nepriklausomybę atstaciūsoje Lietuvoje. Lyginant Laikinąjį Pagrindinį Įstatymą su 1992 m. Konstitucija jame nėra valstybės gynybai skirto atskiro skirsnio, tačiau paminėtini šie straipsniai: 8 straipsnis uždraudė karo propagandą Lietuvos Respublikoje²⁰² ir numatė, kad krašto apsauga turi reglamentuoti atskiras įstatymas; 39 straipsnis įtvirtino karo prievolės pagrindus („Lietuvos pilietis privalo saugoti Lietuvos Valstybės interesus ir ją ginti. Karinė tarnyba Lietuvos Respublikos kariuomenėje – garbinga Lietuvos piliečių pareiga“); 78 straipsnio 2 dalies 13 punktą įtvirtino Aukščiausiosios Tarybos kompetenciją nustatyti reikiamas priemones valstybės saugumui ir viešajai tvarkai užtikrinti, *inter alia* prireikus, svarstyti nacionalinių ir tarpnacionalinių santykių klausimus. Laikinis Pagrindinis Įstatymas buvo ne kartą keistas, tačiau reikšmingiausiu laikytinas 1991 m. vasario 28 d. Laikinojo Pagrindinio Įstatymo papildymas²⁰³, kurį sąlygojo 1991 m. sausio 13-osios d. įvykiai. 2 straipsnis buvo papildytas nuostata, kad „Lietuvos Respublikos piliečiai turi teisę priešintis bet kam, kas prievarta kėsina į Lietuvos valstybės suverenumą ir vientisumą“. Ši nuostata buvo perkelta ir į 1992 m. spalio 25 d. Lietuvos Respublikos Konstituciją.

Laikinajame Pagrindiniame Įstatyme stigo daugelio nuostatų, susijusių su valstybės gynyba, kurios nustatytos 1992 m. Konstitucijoje²⁰⁴. Laikinajame Pagrindiniame Įstatyme randamos tik pirmosios konstitucinės prielaidos spręsti su krašto apsauga

Lietuvos konstitucijos galiojimo atstatymo“; 5) įstatymą „Dėl Lietuvos Respublikos Laikinojo Pagrindinio Įstatymo“. Tačiau šiame darbe nebus tiriama šių aktų turinys ir statusas. Išsamiau apie 1990 m. kovo 11 d. Aukščiausiosios Tarybos priimtus aktus žr.: Vytautas Sinkevičius, „Kovo 11-oji: Nepriklausomybės atkūrimo teisinė konstrukcija“, *Jurisprudencija* 3(121) (2010): 55–71. Dainius Žalimas, „Sąjūdis ir Lietuvos Respublikos Nepriklausomybės atkūrimas“, iš *Kelias į nepriklausomybę: Lietuvos Sąjūdis 1988–1991*, sudarė Bronislovas Genzelis, Angonita Rupšytė (Kaunas: Šviesa, 2010), 163–218. Gediminas Mesonis, „1990 m. kovo 11 d. nepriklausomybės aktas: politinė valia teisinėje formoje“, iš *Regnum est: 1990 M. Kovo 11-osios Nepriklausomybės Aktui – 20: Liber amicorum Vytautui Landsbergiui, atsakingasis redaktorius Gediminas Mesonis* (Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2010).

²⁰⁰ Dainius Žalimas, „1990 m. kovo 11 d. Lietuvos Respublikos nepriklausomybės atkūrimo teisiniai aktai“, *bernardinai.lt*, 2009 m. kovo 9 d., <http://www.bernardinai.lt/straipsnis/2009-03-09-dainius-zalimas-1990-m-kovo-11-d-lie-tuvos-respublikos-nepriklausomybes-atkurimo-teisiniai-aktai/17944>.

²⁰¹ Lietuvos Respublikos įstatymas „Dėl Lietuvos Respublikos Laikinojo Pagrindinio Įstatymo“. *Vyriausybės žinios*. 1990, Nr. 9–224.

²⁰² Ši nuostata atkartota ir 1992 m. Konstitucijos 135 straipsnio 2 dalyje, kuri „ne tik suponuoja valstybės pareigą drausti karo propagandą jos viduje, t. y. užkirsti kelią jos jurisdikcijai priklausančių fizinių ir juridinių asmenų atitinkamai veiklai“, bet ir „pirmiausia reiškia pačios Lietuvos Respublikos išpareigojimą tarptautinių santykių srityje neskleisti, neskatinti ir nepalaikyti karo propagandos“. Dainius Žalimas pateikia tokį apibrėžimą: „karo propaganda yra karo idėjų skleidimas pateikiant karą kaip teigiamą ir skatintiną užsienio politikos įgyvendinimo priemonę, taip pat viešai raginant ginklu pulti kitas valstybes ar tautas; tačiau karo propaganda nėra Tėvynės gynimo idėjų propagavimas raginant aktyviai priešintis agresijai ar kitokiam ginkluotam valstybės užpuolimui, remti dalyvavimą tarptautinėse taikos ir saugumo palaikymo operacijose“.

Dainius Žalimas, „Konstitucinis Lietuvos Respublikos užsienio politikos tikslų ir principų įtvirtinimas“, *Konstitucinė jurisprudencija: Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo biuletenis* Nr. 1(25) (2012): 389.

²⁰³ Lietuvos Respublikos įstatymas „Dėl Lietuvos Respublikos Laikinojo Pagrindinio Įstatymo 2 straipsnio papildymo“. *Lietuvos aidas*. 1991, Nr. 44–0.

²⁰⁴ Reikia atsižvelgti į tai, kad Laikinojo Pagrindinio Įstatymo turinį sąlygojo keletas jo parengimo bei priėmimo aplinkybių, pavyzdžiui: Laikinojo Pagrindinio Įstatymo rengėjai nekėlė sau uždavinio sukurti originalų Konstitucijos

susijusius klausimus. Sprendimus šiais klausimais reikėjo priimti skubiai, nes Sovietų Sąjunga reikalavo atšaukti Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo aktą, kurio nepripažino ir laikė neteisėtu. Todėl Sovietų Sąjunga Lietuvos atžvilgiu ėmė taikyti politinio, propagandinio, psichologinio, karinio ir ekonominio spaudimo priemones, o taip pat ir ekonominę blokadą. Be to, Lietuvoje vis dar buvo sovietų armija, kuri liko lojali Sovietų Sąjungai ir vykdė jos politinės vadovybės nurodymus, todėl kėlė grėsmę Lietuvos nepriklausomybei, suverenitetui bei teritoriniam vientisumui.

Viena iš pirmųjų užduočių Aukščiausiai Tarybai buvo užtikrinti, kad iš Lietuvos teritorijos būtų išvesta okupacinė kariuomenė, taip pat atkurta Lietuvos kariuomenė. 1990 m. kovo 12 d. Aukščiausioji Taryba, remdamasi įstatymo „Dėl Lietuvos Respublikos Laikinojo Pagrindinio Įstatymo“ 3 straipsniu, priėmė nutarimą „Dėl 1967 m. spalio 12 d. TSRS visuotinės karinės prievolės įstatymo negaliojimo Lietuvos Respublikos teritorijoje“²⁰⁵. Kovo 19 d. Aukščiausioji Taryba priėmė pareiškimą „Dėl Tarybinių ginkluotųjų pajėgų Lietuvoje statuso“²⁰⁶, o Sąjūdžio būstinėje buvo pradėti registruoti savanoriai krašto apsaugai²⁰⁷. Po šių teisės aktų priėmimo, kuriais sovietiniai teisės aktai, susiję su karo prievole Lietuvos piliečiams, pripažinti negaliojančiais, o sovietinės armijos buvimas Lietuvos teritorijoje neteisėtas, nuosekliai buvo priimami kiti teisės aktai, sudarę pagrindą nepriklausomos Lietuvos kariuomenės suformavimui bei krašto apsaugos organizavimui. Kadangi Sovietų Sąjunga paskelbė 1990 m. pavasario šaukimą į sovietinę kariuomenę, Lietuvos Respublikos Aukščiausioji Taryba 1990 m. kovo 14 d. nutarimu²⁰⁸ nutraukė Sovietų Sąjungos gynybos ministerijos karinių komisariatų veiklą Lietuvoje, o balandžio 9 d. nutarimu „Dėl Lietuvos Respublikos piliečių šaukimo į TSRS ginkluotąsias pajėgas“ buvo išaiškinta dėl Lietuvos piliečių karinės prievolės okupacinei valdžiai²⁰⁹. Vadinasi, Lietuvos Respublikos piliečiai, kurie atsisakė atlikti

projektą, o parengė projektą, kuriame panaudotos Sąjūdžio rinkimų programos nuostatos dėl valstybingumo atkūrimo ir konstitucinės raidos, be to, atsižvelgta į 1918–1940 m. Lietuvos Respublikos konstitucinį paveldą.

Juozas Žilys, „Lietuvos Respublikos Laikinojo Pagrindinio Įstatymo politinė teisinė genezė: pagrindiniai formos ir turinio sąveikos bruožai“, iš *Lietuvos konstitucinė teisė*, redakcinė kolegija: Egidijus Jarašiūnas, Vytautas Sinkevičius, Juozas Žilys, Milda Vainiūtė (Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2017), 135.

²⁰⁵ Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos 1990 m. kovo 12 d. nutarimas Nr. I-17 „Dėl 1967 m. spalio 12 d. TSRS visuotinės karinės prievolės įstatymo negaliojimo Lietuvos Respublikos teritorijoje“. *Valstybės žinios*. 1990, Nr. 9-233.

²⁰⁶ Šiuo pareiškimu pabrėžta, kad „Tarybinė Armija įžengė į Lietuvą 1940 m. birželio 15 d. kaip TSRS agresijos įrankis ir okupuojanti jėga“. Kadangi po Lietuvos nepriklausomybės atstatymo „ši teisiškai neapibrėžto statuso kitos valstybės kariuomenė“, kuri „pavaldi tik savo karinei ir savosios valstybės politinei vadovybei“, ir toliau naudojosi Lietuvos Respublikos teritorija, buvo reikalaujama tos kariuomenės išvedimo.

Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos 1990 m. kovo 19 d. pareiškimas „Dėl Tarybinių ginkluotųjų pajėgų Lietuvoje statuso“. *Valstybės žinios*. 1990, Nr. 9-255.

²⁰⁷ „TSRS Baltijos karinės apygardos vadas generolas-pulkininkas Fiodoras Kuzminas įsakė visiems Lietuvos „dezertyrams sugrįžti į savo dalinius per 4 dienas“. Įsakyme pasakyta, kad nepaklusę įsakymui po 4 dienų bus sugrąžinti jėga. <...> TSRS Prezidentas M. Gorbačiovas atsiuntė raštą Lietuvos Aukščiausios Tarybos pirmininkui V. Landsbergiui. Šiame rašte reikalaujama nutraukti krašto apsaugoje norinčių tarnauti savanorių registraciją.“

„Svarbesnieji valstybės atstatymo 1990 03 11–1992 10 25 įvykiai“, Lietuvos Respublikos Seimas, 2019 m. lapkričio 6 d., <https://www.lrs.lt/datos/kovo11/ivykiai.htm>.

²⁰⁸ Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos 1990 m. kovo 14 d. nutarimas Nr. I-24 „Dėl TSRS gynybos ministerijos karinių komisariatų, esančių Lietuvos Respublikos teritorijoje, veiklos nutraukimo“. *Lietuvos aidas*. 1990, Nr. 11-0.

²⁰⁹ Aukščiausioji Taryba nurodė, kad: 1) Lietuvos Respublikos įstatymai Lietuvos piliečiams nenustato pareigos (tačiau ir nedraudžia) tarnauti kitų valstybių ginkluotuosiose pajėgose. Todėl kiekvienas Lietuvos Respublikos pilietis, nelaikantis savęs TSRS piliečiu, yra laisvas apsispręsti, stoti ar nestoti tarnauti ne Lietuvos Respublikos kariuomenėje; 2) prievartinis

karinę tarnybą Sovietų Sąjungos kariuomenėje, negalėjo būti laikomi dezertyrais ir negalėjo būti traukiami baudžiamojon atsakomybėn pagal Sovietų Sąjungos įstatymus²¹⁰.

1990 m. balandžio 25 d. įkuriamas Krašto apsaugos departamentas prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės²¹¹. 1990 m. liepos 17 d. Aukščiausioji Taryba priima Lietuvos Respublikos laikinąjį krašto apsaugos prievolės įstatymą²¹², kuriame karo prievolė nustatoma kiekvienam vyrui nuo 19–27 m., o savanoriška karo tarnyba – nuo 18 m. Tikrosios karo tarnybos trukmė – 12 mėnesių. Moterų karinė tarnyba buvo numatyta tik kaip savanoriška. Taip pat atsiranda teisė dėl savo įsitikinimų atsisakyti atlikti karo tarnybą, vietoje jos atlikti „alternatyviąją (darbo) tarnybą valstybiniuose darbo būriuose, humanistinėse bei komunalinėse tarnybose“ (8 str.), tačiau šios tarnybos įgyvendinimo tvarką ir trukmę turėjo nustatyti atskiras įstatymas²¹³, pagal kurį alternatyvios (darbo) tarnybos trukmė – 24 mėnesiai. Be je, piliečiams, baigusiems aukštąsias mokyklas, tarnybos trukmė buvo dvigubai trumpesnė (atitinkamai 6 ir 12 mėn.). Tačiau abejotinas tokios nuostatos suderinamumas su asmenų lygybės principu, kadangi asmenų diferencijavimas nėra pagrįstas objektyviu pagrindu, mat ne kiekvienas pilietis norėjo ar turėjo galimybę baigti aukštąjį mokslą. Taigi, pagal šią nuostatą, pilietis, nebaigęs aukštojo mokslo, atsidurdavo blogesnėje teisinėje padėtyje (pvz. karo tarnybos trukmė 12 mėn.), lyginant su tuo piliečiu, kuris baigė aukštąjį mokslą ir dėl to buvo atleidžiamas nuo pusės tarnybos laiko.

Įstatyme taip pat numatyta, kad šauktinų skaičių nustato Lietuvos Respublikos Vyriausybė²¹⁴ (18 str. 2 d.). Nuo krašto apsaugos tarnybos visiškai atleidžiami: 1) piliečiai, kurie dėl sveikatos būklės, negali jos atlikti; 2) dvasinių mokyklų auklėtiniai, dvasininkai, 3) asmenys, baigę aukštąsias mokyklas ir visą karinio mokymo kursą (23 str.). Pastarieji, nors ir atleidžiami nuo tarnybos, tačiau buvo laikomi atsargos prievolinin-

Lietuvos Respublikos piliečių šaukimas į kitų valstybių ginkluotąsias pajėgas Respublikos įstatymų požiūriu yra neteisėtas, nes tai yra mėginimas jėga taikyti Lietuvoje negaliojančius svetimoms valstybės įstatymus; 3) 1990 m. kovo 14 d. panaikinus TSRS karinius komisariatų Lietuvoje, Respublikos valstybinių organų dalyvavimas ir parama šaukiant Lietuvos Respublikos piliečius į karinę tarnybą TSRS ginkluotuosiose pajėgose tapo negalimi, o tiesioginis TSRS kariškių veikimas imant jaunuolius karinei tarnybai nėra leistas. Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos 1990 m. balandžio 9 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos piliečių šaukimo į TSRS ginkluotąsias pajėgas“. *Lietuvos aidas*. 1990, Nr. 18-0.

²¹⁰ Todėl Aukščiausioji Taryba 1990 m. kovo 12 d. priėmė įstatymą „Dėl kai kurių Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso ir Lietuvos Respublikos administracinių teisės pažeidimų kodekso straipsnių pripažinimo netekusiais galios“ (*Valstybės žinios*. 1990, Nr. 9-232), kuriame pripažinti netekusiais galios Lietuvos TSR baudžiamojo kodekso 79, 210, 211 straipsniai, nustatę atsakomybę už vengimą eilinio šaukimo į tikrąją karinę tarnybą, karinės įskaitos taisyklių pažeidimą, karo prievolिनكو vengimą atlikti mokomuosius pratimus.

²¹¹ Pirmasis bandymas įkurti krašto apsaugą vykdančią valstybės instituciją buvo padarytas 1990 m. kovo 23 d. LR Aukščiausiojoje Taryboje tvirtinant Vyriausybės ministrus. Tačiau Ministrės Pirmininkės siūlymo skirti krašto apsaugos ministrą dalis Aukščiausiosios Tarybos deputatų nepalaikė, nes daugelis manė, kad Lietuva turi būti ne tik neutrali, bet ir demilitarizuota valstybė. Jurgis Norgėla, „Lietuvos stojimas į NATO ir profesionalioji kariuomenė“, iš *Profesionalioji kariuomenė: vakarų šalių patirtis ir perspektyvos Lietuvoje: monografija*, atsakingoji redaktorė Jūratė Novagrockienė (Vilnius: Generolo Jono Žemaičio Lietuvos karo akademija, 2005), 50.

²¹² Lietuvos Respublikos laikinasis krašto apsaugos prievolės įstatymas. *Lietuvos aidas*. 1990, Nr. 45-0.

²¹³ Lietuvos Respublikos alternatyvios (darbo) tarnybos prievolės įstatymas. *Lietuvos aidas*. 1990, Nr. 106-0. 1996 m. spalio 22 d. priimamas Lietuvos Respublikos karo prievolės įstatymas (*Valstybės žinios*. 1996, Nr. 106-2427), kuris su pakeitimais galioja iki šiol ir kuris panaikino tiek Laikinąjį krašto apsaugos prievolės įstatymą, tiek Alternatyvios (darbo) tarnybos prievolės įstatymą.

²¹⁴ Pagal Karo prievolės įstatymą (redakcija nuo 2020-07-01) „šaukimas vykdomas, iki pašaukiamas krašto apsaugos ministro nustatytas nuolatine privalomąją pradinę karo tarnybą atliksiančių karių skaičius“ (6 str. 4 d.).

kais. Šis sąrašas nėra galutinis, kadangi buvo numatyta, jog „atskirų kategorijų piliečiai Lietuvos Respublikos Vyriausybės sprendimu gali būti atleisti nuo tikrosios krašto apsaugos tarnybos arba ji gali būti jiems atidėta“²¹⁵. Taigi įstatymas leido poįstatyminiu teisės aktu nustatyti ir kitus atidėjimo ar atleidimo nuo karo tarnybos pagrindus. Pagal įstatymo 23 str. 3 d. „asmenys, kurie teismo nuosprendžiu nuteisti laisvės atėmimo bausme daugiau kaip 3 metams, tikrojon krašto apsaugos *tarnybon neimami*“ (išskirta aut.). Tokia įstatymo formuluotė suponuoja, kad asmenys nuteisti laisvės atėmimo bausme daugiau kaip 3 metams buvo netiesiogiai atleidžiami nuo krašto apsaugos tarnybos.

Laikinajame krašto apsaugos prievolės įstatyme sutinkama dar viena blanketinė norma, kad „krašto apsaugos tarnybą reglamentuoja Krašto apsaugos tarnybos įstatymas“ (12 str.). Tokia nuostata buvo įtvirtinta ir Laikinojo Pagrindinio Įstatymo 8 straipsnyje. 1990 m. lapkričio 20 d. Aukščiausioji Taryba priėmė Krašto apsaugos tarnybos įstatymą²¹⁶. Įstatymas reguliavo kai kuriuos karo tarnybos atlikimo aspektus, kario statusą. Krašto apsaugos tarnybos įstatyme nustatyta, kad Lietuvos Respublikos Aukščiausioji Taryba, Ministras Pirmininkas, Krašto apsaugos departamento generalinis direktorius²¹⁷ suteikia karinius laipsnius²¹⁸ (11 straipsnis), taip pat į tarnybines pareigas skiria ir iš jų atleidžia karininkus²¹⁹ (29 straipsnis). Įstatyme nebuvo nuostatų susijusių nei su kariuomenės, *inter alia* kariuomenės vado statusu ar vadovavimu valstybės gynybai, nei su krašto apsaugos sistemos organizavimu bei valdymu (civilių demokratine kariuomenės kontrole, sprendimų dėl mobilizacijos, karo padėties paskelbimo, ginkluotųjų pajėgų panaudojimo ir dėl gynybos nuo ginkluotos agresijos priėmimo), arba, kitaip tariant, buvo *teisinis vakuumas*. Pažymėtina, kad po Lietuvos Respublikos nepriklausomybės atkūrimo valstybės gynybos teisinis reguliavimas dar

²¹⁵ Pagal įstatymą buvo numatyti tik dvi grupės pagrindų, kada tikroji krašto apsaugos tarnyba atidedama, t. y. mokslui baigti (mokiniais ir moksleiviams iki 24 m., aukštųjų mokyklų studentams (išskyrus neakivaizdinių skyrių) – iki 26 metų, aspirantams) arba dėl šeimyninių aplinkybių (jeigu šaukiamasis yra vienintelis maitintojas šeimos narių, kuriuos pagal įstatymą jis privalo išlaikyti arba jeigu šaukiamasis turi du ar daugiau nepilnamečių vaikų).

²¹⁶ Lietuvos Respublikos krašto apsaugos tarnybos įstatymas. *Lietuvos aidas*. 1990, Nr. 132-0.

²¹⁷ Ši pareigybė iš dalies atitiko krašto apsaugos ministro pareigas, kurios *de jure* ir *de facto* atsirado 1991 m. spalio 10 d. Lietuvos Respublikos Aukščiausiajai Tarybai paskyrus pirmąjį krašto apsaugos ministrą.

²¹⁸ Pagal 1992 m. Konstitucijos 84 straipsnio 15 punktą Respublikos Prezidentas suteikia aukščiausius karinius laipsnius, o pagal Konstitucijos 85 straipsnį, ir KASOKTĮ (redakcija nuo 2020 07 01) 10 straipsnio 2 dalies 14 punktą krašto apsaugos ministras pasirašo Respublikos Prezidento aktus-dekretus dėl aukščiausių karinių laipsnių suteikimo. KASOKTĮ 55 straipsnis detalizuoja teisės suteikti karių laipsnius tvarką. Pagal 1 d. pirmąjį karininko laipsnį kariūnams, baigusiems karo mokymo įstaigą arba Lietuvos aukštąją mokyklą ir karinio rengimo programą Akademijoje, krašto apsaugos ministro teikimu suteikia Respublikos Prezidentas. Kitais atvejais pirmąjį karininko laipsnį suteikia krašto apsaugos ministras, o pagal 2 d. pulkininko (jūrų kapitono), generolų ir admiralų laipsnius suteikia Respublikos Prezidentas.

²¹⁹ Pagal 1992 m. Konstitucijos 84 straipsnio 14 punktą ir KASOKTĮ 13 straipsnio 1 dalį Respublikos Prezidentas Seimo pritarimu skiria ir atleidžia kariuomenės vadą. Pastarasis, „laikydamas krašto apsaugos ministro nustatytos tvarkos, skiria karius į pareigas, perkelia ir atleidžia iš jų, pradedant kuopos vadu ir baigiant bataliono vado pavaduotoju ir tolygiomis pareigomis, taip pat perkelia iš vieno junginio į kitą arba iš vienos pajėgų rūšies į kitą ne aukštesnio kaip majoro laipsnio karius“ (KASOKTĮ 13 straipsnio 7 dalies 24 punktas). Tuo tarpu krašto apsaugos ministras „skiria į pareigas ir iš jų atleidžia krašto apsaugos generalinį inspektorių ir Generolo Jono Žemaičio Lietuvos karo akademijos viršininką, kariuomenės vado teikimu skiria į pareigas ir iš jų atleidžia Gynybos štabo viršininką, kariuomenės pajėgų rūšių vadus, krašto apsaugos savanorių pajėgų vadą, teisės aktų nustatyta tvarka skiria į pareigas ir iš jų atleidžia karinius atstovus ir specialiuosius atašė bei jų pavaduotojus ir padėjėjus“ (KASOKTĮ 10 str. 2 d. 17 p.).

ilgai buvo su teisės spragomis (*lacuna legis*)²²⁰, kurias lėmė objektyvūs veiksniai, susiję su naujų visuomeninių santykių susiformavimu ir teisėkūros subjektų vėlavimu laiku tuos naujus santykius sureguliuoti, kitaip tariant, įstatymų leidėjas nespėjo laiku reaguoti į pasikeitusią tikrovę²²¹. Tačiau negalima atmesti ir tos aplinkybės, kad „tuo metu Lietuvoje buvo dislokuotos stambios sovietinės armijos pajėgos – apie 35 tūkst. sovietinių karių“²²², todėl valstybės gynybos teisinių pagrindų teisėkūra turėjo būti ne tik nuosekli, laipsniška, bet ir atsargi²²³, kad neišprovokuotų Sovietų Sąjungos priešiško atsako – karinės agresijos. 1990 m. rugpjūčio 20 d. prie Krašto apsaugos departamento įsteigta Apsaugos tarnyba²²⁴, kuriai pavesta garantuoti ypač svarbių Lietuvai objektų saugumą. „Rugsėjo 10 d. Krašto apsaugos departamentas įsteigė Pasienio apsaugos tarnybą. <...> Prisidengus sienos apsaugos būtinumu buvo galima steigti kitus Krašto apsaugos departamento padalinius“²²⁵.

1991 m. sausio 7 d. Aukščiausios Tarybos Pirmininkui buvo pranešta apie prievartinį jaunuolių ėmimą į tarybinę armiją TSRS gynybos ministro įsakymu, tam pasitelkiant specialios paskirties desantininkų divizioną, kuri bus įvesta į Lietuvą²²⁶. Reaguodama į tai Aukščiausioji Taryba tą pačią dieną priėmė pareiškimą („Dėl TSRS ginkluotųjų pajėgų veiksmų“²²⁷), kuriame akcentuoti Sovietų Sąjungos ginkluotųjų pa-

²²⁰ Antai Lietuvos Respublikos Aukščiausioji Taryba 1990 m. spalio 16 d. protokoliniu nutarimu Nr. I-683 pavedė Vyriausybei iki 1990 m. gruodžio 1 d. parengti ir pateikti Aukščiausiajai Tarybai svarstyti Lietuvos Respublikos mobilizacijos įstatymo projektą. Tačiau Lietuvos Respublikos mobilizacijos ir mobilizacinio rezervų rengimo įstatymas buvo priimtas 1996 m. lapkričio 19 d. (*Valstybės žinios*. 1996, Nr. 116-2695). Pavyzdžiui, Lietuvos Respublikos karo padėties įstatymas buvo priimtas 2000 m. birželio 8 d. (*Valstybės žinios*, 2000-06-28, Nr. 52-1482), o Lietuvos Respublikos ginkluotos gynybos ir pasipriešinimo agresijai įstatymas – 2000 m. liepos 17 d. (*Valstybės žinios*. 2000, Nr. 64-1927). Tuo tarpu Lietuvos Respublikos tarptautinių operacijų, pratybų ir kitų karinio bendradarbiavimo renginių įstatymas priimtas 1994 m. liepos 19 d. (*Valstybės žinios*. 1994, Nr. 58-1133), kadangi Lietuva nuo 1991 m. rugsėjo 17 d. tapo Jungtinių Tautų nare, o nuo 1994 m. pradėjo dalyvauti JT taikos palaikymo misijose.

²²¹ Vytautas Sinkevičius, „Legislatyvinė omisija Konstitucinio Teismo nutarimuose: kai kurie diskusiniai klausimai“, *Jurisprudencija* 24(2) (2017): 239.

Egidijus Jarašiūnas ir Ernestas Spruogis, „Legislatyvinės omisijos problemos konstitucinėje jurisprudencijoje“, *Konstitucinė jurisprudencija: Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo biuletenis* Nr. 4 (80) (2007): 370–372.

²²² Jurgis Norgėla, „Lietuvos stojimas į NATO ir profesionalioji kariuomenė“, iš *Profesionalioji kariuomenė: vakarų šalių patirtis ir perspektyvos Lietuvoje: monografija*, atsakingoji redaktorė Jūratė Novagrockienė (Vilnius: Generolo Jono Žemaičio Lietuvos karo akademija, 2005), 49.

²²³ Dar Sąjūdžio rinkiminėje programoje prieš 1990 m. vasario 24 d. Lietuvos TSR Aukščiausiosios Tarybos rinkimus vienas iš uždavinių buvo siekti neutraliteto kaip aukščiausio užsienio politikos tikslo, kuris visgi buvo labiau taktinis, kad nesukeltų nereikalingos tarptautinės įtampos ir lengviau įtikinti Sovietų Sąjungą dėl kariuomenės išvedimo iš Lietuvos. Žr.: Dainius Žalimas, „Sąjūdžio kelias į Kovo 11-ąją: nuo „tarybinio“ valstybingumo iki Lietuvos valstybės tęstinumo koncepcijos“, iš *Regnum est: 1990 M. Kovo 11-osios Nepriklausomybės Aktui – 20: Liber amicorum Vytautui Landsbergiui*, atsakingasis redaktorius Gediminas Mesonis (Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2010), 101.

²²⁴ Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1990 m. rugpjūčio 20 d. potvarkis Nr. 216p „Dėl Apsaugos tarnybos prie Krašto apsaugos departamento įsteigimo“, *KAM*, žiūrėta 2019 m. gegužės 14 d. https://kam.lt/lt/naujienos_874/aktualijos_875/krasto_apsaugos_departmentui__30_31076.html.

²²⁵ Jurgis Norgėla, „Lietuvos stojimas į NATO ir profesionalioji kariuomenė“, iš *Profesionalioji kariuomenė: vakarų šalių patirtis ir perspektyvos Lietuvoje: monografija*, atsakingoji redaktorė Jūratė Novagrockienė (Vilnius: Generolo Jono Žemaičio Lietuvos karo akademija, 2005), 51.

²²⁶ „Svarbesnieji valstybės atstatymo 1990 03 11–1992 10 25 įvykiai“, *LRS*, žiūrėta 2019 m. lapkričio 6 d., <https://www.lrs.lt/datos/kovo11/ivykiai.htm>.

²²⁷ Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos 1991 m. sausio 7 d. pareiškimas „Dėl TSRS ginkluotųjų pajėgų veiksmų“ *Valstybės žinios*. 1991, Nr. 2–47.

jėgų veiksmai ne tik kaip nusikalstami suverenios Lietuvos Respublikos atžvilgiu, bet ir kaip „nauja TSRS agresija prieš laisvės siekiančią Lietuvą“. Pareiškimu kartu kreiptasi į žmogaus teisių gynimo ir kitas tarptautines organizacijas, kad ši agresija būtų pasmerkta su konkrečiomis pasekmėmis. Tuo pačiu paraginti jaunuoliai ir toliau vengti sovietinės armijos, pateikti būdai ir priemonės, kaip tai padaryti. Taigi tuometinis atsakymas atlikti sovietinę karo prievolę atitinka pasyvaus pasipriešinimo formą. Kartu Aukščiausios Tarybos pareiškimė buvo viltasi, kad ne tik jaunuoliai, bet ir Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerijos bei krašto apsaugos pareigūnai išliks ištikimi Tėvynei. 1991 m. sausio 11 d. Aukščiausioji Taryba priima dar du pareiškimus dėl Sovietų Sąjungos Prezidento reikalavimų, karinės prievartos bei ketinimo „užgrobti valdžią Lietuvos Respublikoje“, o taip pat kreipimąsi „Į Lietuvos Respublikos žmones“²²⁸. Jame nurodyta, kad Sovietų Sąjungos agresyvūs veiksmai panaudojant ginkluotą jėgą kelia grėsmę Lietuvos nepriklausomybei. Todėl Lietuvos gyventojai kviečiami ne tik „nedalyvauti jokiuose okupacinių jėgų arba joms pavaldžių organizacijų rengiamuose rinkimuose, referendumuose ar kituose politiniuose renginiuose“, bet ir „priešintis agresijai visomis įmanomomis priemonėmis“²²⁹. Reikia pastebėti, kad nebuvo teisinio reguliavimo apie Valstybės gynimo tarybą ar atitinkamą instituciją, pareigūną(-us), kurie vadovautų valstybės gynybai ir karinėms operacijoms. Nebuvo ir nuostatų dėl karo padėties ar mobilizacijos paskelbimo, todėl neturėta galimybių panaudoti šias priemones gintis nuo sovietų armijos agresijos Lietuvos teritorijoje.

Šiuos klausimus iš dalies bandyta spręsti Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos 1991 m. sausio 12 d. nutarimu „Dėl priemonių Lietuvos Respublikai ginti“²³⁰. Jame pirmu punktu Aukščiausioji Taryba Sovietų Sąjungos veiksmus prieš Lietuvos Respubliką²³¹ įvertino „kaip *atvirą karinę agresiją*, kuri turi būti nedelsiant nutraukta“ (išskirta aut.). Vadinasi, šiuo poįstatyminiu teisės aktu buvo bandyta neskelbiant karo padėties konstatuoti, kad yra užpulta nepriklausoma valstybė, todėl atsirado pagrindas imtis atitinkamų valstybės gynybos priemonių. Kartu Sovietų Sąjunga buvo raginama nutraukti agresiją, priešingu atveju atsirastų teisėtas pagrindas Lietuvai visais leistiniais būdais priešintis (imtis individualios gynybos nuo ginkluotos agresijos). Kad valstybės gynyba būtų labiau koordinuota, visų pirma, aukščiausiuoju ir strateginiu lygmeniu, 2 punkte pavesta Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumui kartu su Vyriausybe sudaryti Lietuvos Respublikos laikinąją gynybos vadovybę, kurios sudėtį ir statusą turėjo tvirtinti Aukščiausioji Taryba. 3 punkte Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ir krašto apsaugos padaliniais svarbiausiųjų valstybinių objektų užpuolimo atvejais suteikta teisė

²²⁸ Šie pareiškimai nebuvo paskelbti, tačiau šiuo metu, kaip ir daugelis kitų Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos pareiškimų, priimtų tuo laikotarpiu, publikuojami Lietuvos Respublikos Seimo tinklalapyje. Plačiau: „Aukščiausiosios Tarybos dokumentai“, LRS, žiūrėta 2019 m. lapkričio 19 d., https://www.lrs.lt/sip/portal.show?p_r=4076&p_k=1.

²²⁹ Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos 1991 m. sausio 11 d. kreipimasis į Lietuvos Respublikos žmones. *Valstybės žinios*. 1991, Nr. 3–54.

²³⁰ Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos 1991 m. sausio 12 d. nutarimas Nr. I-934 „Dėl priemonių Lietuvos Respublikai ginti“. *Lietuvos aidas*. 1991, Nr. 9–0.

²³¹ „TSRS reguliariosios ginkluotosios pajėgos sausio 11–12 d. toliau plėtė savo operacijas. Buvo ginklu užgrobiami bei niokojami valstybiniai objektai ir teisėsaugos įstaigos, blokuojami keliai, transportas ir ryšiai. Yra žuvusių, sužeistų ir pagrobtų“.

priešintis bet kuriam užpuolikui. Minėtieji padaliniai, jei juos vertintume pagal dabar galiojantį KASOKTĮ (3 str. 1 d. 2 p.), atitiktų ginkluotąsias pajėgas (įvedus karo padėtį ar ginkluotos gynybos nuo agresijos (karo) atveju, t. y. net ir neįvedus karo padėties). Atkreiptinas dėmesys, kad nebuvo detalizuotas „svarbiausiųjų valstybinių objektų“ sąrašas, be to, abstrakčiai suteikta teisė priešintis bet kuriam užpuolikui. Viena vertus, tokios formuluotės pasirinkimą lėmė jau minėtas teisinis vakuumas, kadangi nebuvo nei karo padėties, nei mobilizacijos įstatymų, kita vertus, galima daryti prielaidą, kad tai buvo sąmoningas pasirinkimas, nenorint konfrontuoti ir suteikti pretekstą okupantui manyti, kad ruošiamasi imtis puolamųjų karinių veiksmų, kas būtų vertintina kaip karinė agresija iš Lietuvos valstybės pusės. Tačiau Lietuvoje veikė ne tik Sovietų Sąjungos kariuomenė, bet ir, kaip nurodė Aukščiausioji Taryba, – „grupė anonimų, pasivadavusių „nacionalinio gelbėjimo komitetu“²³². Jie galėtų būti laikomi nutarime abstrakčiai nurodytu „bet kuriuo užpuoliku“, kėsinosi į valstybės nepriklausomybę subjektu.

1990 m. sausio 13 d. Aukščiausioji Taryba kreipdamasi į pasaulio valstybių vyriausybes konstatavo, kad „TSR Sąjunga pradėjo *nepaskelbtą karą* prieš Lietuvos Respubliką“²³³ (išskirta aut.). Tą pačią dieną Aukščiausioji Taryba priėmė nutarimą Nr. I-936 „Dėl Lietuvos Respublikos Laikinosios gynybos vadovybės sudarymo“²³⁴, į kurios sudėtį paskirtas Aukščiausiosios Tarybos pirmininkas, kiti Aukščiausiosios Tarybos (parlamento) nariai, taip pat vykdomosios valdžios atstovai (Ministras Pirmininkas, Krašto apsaugos departamento direktorius, Vidaus reikalų ministro pavaduotojas)²³⁵. Laikinosios gynybos vadovybės (toliau – LGV) sudėtis skyrėsi nuo 1992 m. priimtoje Konstitucijoje 140 straipsnio 1 dalyje²³⁶ nustatytos Valstybės gynimo tarybos (toliau – VGT) sudėties, kadangi nei prezidento, kaip vyriausiojo ginkluotųjų pajėgų vado, nei kariuomenės vado institucijos dar nebuvo atkurtos. Be to, LGV nariai pareigas ėjo ne *ex officio*, o tik paskyrus juos įstatymų leidžiamajai valdžiai poįstatyminiu teisės aktu.

Sudarius laikinąją gynybos vadovybę, kartu nustatytos jos kompetencijos sritys bei veiklos atskaitomybė. LGV buvo pavesta neįprasta užduotis – *sudaryti* Lietuvos

²³² Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos 1991 m. sausio 14 d. pareiškimas „Dėl Tarybų Sąjungos masinės informacijos priemonių dezinformacijos apie padėtį Lietuvos Respublikoje“, LRS, žiūrėta 2019 m. lapkričio 29 d. <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.118708>

²³³ Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos 1991 m. sausio 13 d. kreipimasis į pasaulio vyriausybes. *Valstybės žinios*. 1991, Nr. 3–65.

²³⁴ Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos 1991 m. sausio 13 d. nutarimas Nr. I-936 „Dėl Lietuvos Respublikos Laikinosios gynybos vadovybės sudarymo“. *Valstybės žinios*. 1991, Nr. 3–58.

²³⁵ Lietuvos Respublikos laikinosios gynybos vadovybės nariai: 1) V. Landsbergis, Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos Pirmininkas, 2) A. Šimėnas, Lietuvos Respublikos Ministras Pirmininkas; tačiau jau tą pačią dieną jam dingus, jį pakeitė G. Vagnorius (Žr.: Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos 1991 m. sausio 13 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos 1991 m. sausio 13 d. nutarimo papildymo“. *Valstybės žinios*. 1991, Nr. 3–68), 3) Z. Vaišvila, Ministro Pirmininko pavaduotojas, Aukščiausiosios Tarybos narys, 4) A. Butkevičius, Krašto apsaugos departamento prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės generalinis direktorius 5) V. Zabarauskas, vidaus reikalų ministro pavaduotojas, 6) M. Laurinkus, Aukščiausiosios Tarybos narys, 7) R. Ozolas, Aukščiausiosios Tarybos narys, 8) A. Abišala, Aukščiausiosios Tarybos narys.

²³⁶ Dabar Valstybės gynimo tarybos nariais *ex officio* yra Respublikos Prezidentas, Ministras Pirmininkas, Seimo Pirmininkas, krašto apsaugos ministras ir kariuomenės vadas.

Respublikos *gynimo struktūras* bei *koordinavimo grupes*. Tokios užduoties dabartinė VGT neturi, nes parastai ginkluotųjų pajėgų sudarymas yra išimtinė parlamento kompetencija. Tačiau tai suprantama, kadangi Lietuvos kariuomenė dar nebuvo atkurta. LGV taip pat buvo pavesta *vadovauti visapusiškai Lietuvos gynybai*, kuri turėjo apimti „fizinės (karinės), politinės, informacinės ir kitokios gynybos“ veiksmus. Šių įgaliojimų terminas – „kol TSR Sąjungos užpuolimas ir karas prieš Lietuvą nebus nutrauktas“.

Laikinosios gynybos vadovybės sprendimai nebuvo rekomendaciniai ar patariamieji, kaip dabartinės Valstybės gynimo tarybos. LGV sprendimų privalomumas eksplicitiškai buvo patvirtintas praėjus pusmečiui po jos sudarymo. 1991 m. liepos 30 d. Aukščiausioji Taryba priėmė įstatymą dėl Lietuvos Respublikos Laikinosios gynybos vadovybės įgaliojimų²³⁷. Šiame įstatyme buvo įtvirtinta, kad pavojaus atveju LGV turi teisę priimti valstybės gynimui reikalingus neatidėliotinus sprendimus, kurie būtų *privalomi* visoms vykdomosios valdžios institucijoms. Tačiau buvo tam tikras LGV veiklos ribojimas: sprendimu dėl valstybės gynybos negalėjo būti apribotos piliečių konstitucinės teisės ir laisvės. Vadinasi, galima teigti, kad LGV galėjo priimti sprendimą gintis nuo ginkluoto užpuolimo (agresijos), *inter alia* panaudoti ginkluotąsias pajėgas (nors jų (at)kūrimas dar tik pradėtas), skelbti karo ar nepaprastąją padėtį, tačiau demokratinėse valstybėse tokių sprendimų priėmimo įgaliojimas paprastai suteikiamas valstybės vadovui ir parlamentui²³⁸.

Kitoniška buvo ir tai, kad už savo veiklą LGV buvo atskaitinga Aukščiausiajai Tarybai²³⁹, o įstatyme dėl Laikinosios gynybos vadovybės įgaliojimų įtvirtinta teisė Aukščiausiajai Tarybai bet kurį LGV sprendimą sustabdyti arba atšaukti. Tokiu būdu, nepaisant, kad buvo įtempta geopolitinė situacija ir neretai reikėjo skubių sprendimų, vis tiek išlaikytas konstitucinis valdžių padalijimo principas, *inter alia* valstybės valdžių bendradarbiavimas bei pusiausvyra.

Visgi VGT su savo pirmtake turi tam tikrą, procedūrinių jų veiklos panašumų. LGV posėdžiai taip pat turėjo būti protokoluojami, o sprendimai priimami balsų dauguma. Tačiau Laikinosios gynybos vadovybės posėdžiuose, kuriuose priimami sprendimai, turėjo dalyvauti ne mažiau kaip du trečdaliai LGV narių, t. y. ne mažiau kaip 6 nariai. Vadinasi, sprendimai galėjo būti priimami, jei už sprendimą balsuotų ne mažiau kaip 4 nariai. Toks skaičius atitiko pusę Laikinosios gynybos vadovybės narių.

Sausio 13 d. Vilniuje, prie Aukščiausiosios Tarybos rūmų ir kitų strateginių objektų (Vyriausybės, Televizijos bokšto ir Lietuvos radijo bei televizijos, Spaudos rūmų) rinkosi žmonės į taikius mitingus, taip išreiškdami pritarimą Aukščiausiosios Tarybos sprendimams bei protestuodami prieš sovietinės kariuomenės veiksmus. Taigi pasirinko vieną iš valstybės gynybos priemonių ir formų – *žmonių teisę priešintis* tam, kas

²³⁷ Lietuvos Respublikos įstatymas „Dėl Lietuvos Respublikos Laikinosios gynybos vadovybės įgaliojimų“. *Lietuvos aidas*. 1991, Nr. 151–0.

²³⁸ G. Radvilas pastebi, kad „Laikinosios gynybos vadovybės posėdžiuose buvo sprendžiami patys svarbiausi Lietuvos valstybės gynybos, laisvės išsaugojimo, svetimos kariuomenės išvedimo, šalies pripažinimo pasaulyje klausimai“. Žr.: Gediminas Radvilas, „Valstybės gynimo taryboje – Lietuvos Respublikos ypatingieji klausimai“, *Kardas* Nr. 54(452) (2011): 6.

²³⁹ Atskaitomybė Aukščiausiajai Tarybai buvo patvirtinta tiek 1991 m. sausio 13 d. nutarime dėl LGV sudarymo, tiek 1991 m. liepos 30 d. įstatyme, nustatančiame jos įgaliojimus.

kėsinaisi į teisėtą (konstitucinę) santvarką ir valstybės nepriklausomybę. Kartu Sausio 13-osios tragiški įvykiai prie Televizijos bokšto ir Lietuvos radijo bei televizijos, Spaudos rūmų turi būti vertinami kaip *agresijos aktas*²⁴⁰ prieš Lietuvą. Nors 1940 m. birželio 15 d. Lietuva buvo okupuota, tačiau tai nepanaikino teisinio valstybės suverenumo ir nepakeitė tautos valstybinio apsisprendimo atkurti Lietuvos valstybę 1918 m. vasario 16 d. Nepriklausomybės Aktu. Taigi 1990 m. kovo 11 d. paskelbtais konstituciniais aktais teisėtai atkurta nepriklausoma Lietuva bei jos suverenių galių vykdymas, kuris buvo panaikintas 1940 m. svetimos jėgos. Atitinkamai Sovietų Sąjungos teisinės sistemos taikymas, o taip pat jų ginkluotųjų pajėgų buvimas bei veiksmai Lietuvoje – neteisėtas, vadinasi, iš neteisėtumo negali kilti jokia teisė (*ex injuria jus non oritur*). Sovietų Sąjunga ir Lietuvos Respublika ne tik nuo 1990 m. kovo 11 d., bet ir nuo 1940 m. birželio 15 d. Lietuvos Respublikos teritorijos okupacijos laikytinos kaip dvi atskiros bei nepriklausomos valstybės²⁴¹, todėl taikomas jų teritorinis neliečiamumas tiek tarptautinės teisės, tiek ir konstitucinės teisės požiūriu. Vadinasi, minėtieji Sausio 13-osios įvykiai vertintini kaip agresijos aktas, o ne sovietinių ginkluotųjų pajėgų reagavimas į mėginimą įvykdyti valstybinį perversmą Lietuvos Respublikoje. Išvadą patvirtina ir D. Žalimo mintis, kad 1991 m. liepos 29 d. Sovietų Sąjunga ir Lietuva pasirašė Sutartį dėl tarpvalstybinių santykių pagrindų²⁴², kurioje pripažino viena kitos suverenitetą ir nepriklausomybę. „Tai reiškia, jog Rusija pripažino ne tik svarbiausio Akto dėl Lietuvos Nepriklausomos Valstybės atstatymo, bet visų 1990 m. kovo 11 d. teisės aktų, atkūrusių Lietuvos Respublikos nepriklausomybę, nuostatas. Vadinasi, pripažindama tokį Lietuvos Respublikos tarptautinį teisinį statusą, Rusija pripažino ir 1990 m. kovo 11 d. aktuose konstatuotą sovietinės agresijos prieš Lietuvą faktą, ir Lietuvos teritorijos okupacijos bei aneksijos neteisėtumą, ir šiuose aktuose įtvirtintą nepriklausomos Lietuvos valstybės tęstinumą, ir šiais aktais įgyvendintą Lietuvos Tautos mandatą Aukščiausiajai Tarybai – Atkuriamajam Seimui atkurti Lietuvos Respublikos nepriklausomybę. Kitaip tariant, Rusija pripažino, kad Lietuvos Respublika, kaip valstybė ir tarptautinės teisės subjektas, atsirado 1918 m. vasario 16 d. Nepriklausomybės akto pagrindu, o 1990 m. kovo 11 d. tik išsivadavo iš 1940 metais prasidėjusios sovietinės okupacijos“. Kartu reikia pritarti D. Žalimo teiginiui, kad 1991 metais buvo

²⁴⁰ „Naktį iš sausio 12 į 13-ąją, pastodami kelią agresorių tankams, gindami Lietuvos Nepriklausomybę, žuvo keliolika be-ginklių Lietuvos žmonių, daugiau kaip šimtas sužeistų“. Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos 1991 m. sausio 13 d. pareiškimas. *Valstybės žinios*. 1991, Nr. 3-67.

„TSRS ginkluotosios pajėgos 1991 metų sausio mėnesio pradžioje Vilniuje smurtu užgrobė Spaudos rūmus, Lietuvos radijo ir televizijos rūmus, televizijos bokštą, Vilniaus radijo mazgą bei kai kurių kitų įstaigų pastatus, suniokojo pa-talpas, įrengimus, plėšikavo. Priešiškų akcijų metu buvo žiauriausiu būdu nužudyti ir sužaloti pastatus saugoję taikūs žmonės“. Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos 1991 m. sausio 14 d. pareiškimas „Dėl TSRS ginkluotųjų pajė-gų neteisėtų veiksmų“, žiūrėta 2019 m. lapkričio 29 d. <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.118494>.

²⁴¹ D. Žalimas taip pat nurodo, kad 1940–1990 m. laikotarpį Lietuvos Respublika ir SSRS buvo skirtingos valstybės ir tarptautinės teisės subjektai. Žr.: Dainius Žalimas, „Sąjūdžio kelias į Kovo 11-ąją: nuo „tarybinio“ valstybingumo iki Lietuvos valstybės tęstinumo koncepcijos“, iš *Regnum est: 1990 M. Kovo 11-osios Nepriklausomybės Aktui – 20: Liber amicorum Vytautui Landsbergiui*, atsakingasis redaktorius Gediminas Mesonis (Vilnius: Mykolo Romerio universite-tas, 2010), 79.

²⁴² 1991 m. liepos 29 d. sutartis tarp Rusijos Tarybų Federacinės Socialistinės Respublikos ir Lietuvos Respublikos „Dėl tarpvalstybinių santykių pagrindų“, *LRS. Žiūrėta* 2020 m. gegužės 28 d. <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.97613>

pripažinta ne Lietuvos valstybė, o nauja teisėta Lietuvos Respublikos vyriausybė, kaip valdžios institucija²⁴³.

Pagal Laikinojo Pagrindinio Įstatymo 8 straipsnio 2 dalį karo propaganda buvo draudžiama, o sovietinė agresija prieš Lietuvą pirmiausiai pasireiškė kaip kariniai ginkluotųjų pajėgų veiksmai Lietuvoje. Tačiau galima įžvelgti kitų formų propagandų, kai buvo manipuluojama informacija, iškreipomi faktai, turint tikslą klaidinti ir palaužti Lietuvos valstybės valdžią ir visuomenę. Kaip nurodo D. Žalimas, aiškinantis karo propagandos principą, reikia atsižvelgti į tarptautinės teisės normas, tame tarpe, į „JT Generalinės Asamblėjos 1947 m. lapkričio 3 d. rezoliuciją Nr. 110(II) dėl priemonių prieš naujo karo propagandą ir kurstytojus²⁴⁴, kurioje buvo pasmerkta *visų formų propaganda* (išskirta aut.), nukreipta prieš taiką arba galinti išprovokuoti ar paskatinti grėsmę taikai, taikos pažeidimą ar agresijos aktą²⁴⁵. Tą patvirtina Aukščiausiosios Tarybos 1991 m. sausio 14 d. pareiškimas „Dėl Tarybų Sąjungos masinės informacijos priemonių dezinformacijos apie padėtį Lietuvos Respublikoje“²⁴⁶ bei nutarimas Nr. I-946 „Dėl vadinamojo „nacionalinio gelbėjimo komiteto“ veiklos politinio ir teisinio įvertinimo“²⁴⁷, kuriame be kita ko šio „Lietuvos gelbėjimo“ komiteto „antivalstybinis, antikonstitucinis pobūdis visapusiškai paaiškintas“²⁴⁸.

²⁴³ „Lietuvos Respublikos, kaip valstybės, pripažinti nereikėjo, nes šią valstybę tarptautinė bendrija pripažino dar 1920–1922 metais ir toks pripažinimas galiojo visą 1940–1990 metų Lietuvos okupacijos laikotarpį. Tačiau okupacija nutraukė aukščiausių Lietuvos valstybės institucijų veiklą, todėl reikėjo pripažinti 1990 metais po laisvų rinkimų ir nepriklausomybės atkūrimo suformuotą naują Lietuvos Respublikos vyriausybę (valdžią), kaip vienintelę teisėtą Lietuvos valstybės atstovę tarptautiniuose santykiuose, su kuria turėjo būti atkurti diplomatiniai santykiai“. Dainius Žalimas, „SSRS agresija prieš Lietuvos Respubliką 1991 metų sausį: tarptautiniai teisiniai aspektai (III)“, *bernardinai.lt*, 2010 m. sausio 13 d., <http://www.bernardinai.lt/straipsnis/2010-01-13-dainius-zalimas-ssrs-agresija-pries-lietuvas-respublika-1991-metu-sausi-tarptautiniai-teisiniai-aspektai-iii/38246>.

²⁴⁴ UN General Assembly, *Measures to be taken against propaganda and the inciters of a new war*, 3 November 1947, A RES/110, žiūrėta 2019 m. lapkričio 25 d., <https://www.refworld.org/docid/3b00f08e58.html>

²⁴⁵ Dainius Žalimas, „Konstitucinis Lietuvos Respublikos užsienio politikos tikslų ir principų įtvirtinimas“, *Konstitucinė jurisprudencija: Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo biuletėnis* Nr. 1(25) (2012): 390.

²⁴⁶ „Tarybų Sąjungos telegramų agentūra TASS, ja pasikliaujanti centrinė televizija, radijas ir dalis laikraščių siekia žūbtūti įrodyti, kad Lietuvos Respublikos konstituciniai valdžios organai neva ima nebekontroliuoti padėties, kad tik minėtas anonimams „nacionalinio gelbėjimo komitetas“ yra padėties „šeimininkas“ ir yra remiamas Lietuvos žmonių daugumos. Šiems tikslams pasiekti griebiamasi Šmeižtų ir dezinformacijos.“ Buvo nutyliama, kad Lietuvos Respublikos radijo ir televizijos patalpas bei televizijos bokštą ir radiją saugojo tūkstančiai taikių ir beginklių žmonių, o meluojama sumazinant auškų skaičių. Iš: Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos 1991 m. sausio 14 d. pareiškimo „Dėl Tarybų Sąjungos masinės informacijos priemonių dezinformacijos apie padėtį Lietuvos Respublikoje“.

²⁴⁷ „Vadinamasis „nacionalinio gelbėjimo komitetas“ kursto nacionalinę nesantaiką ir socialinius neramumus, ragina žmones pažeisti normalų ūkio funkcionavimą, darbo kolektyvų gyvenimo ritmą“. Iš: Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos 1991 m. sausio 14 d. nutarimo Nr. I-946 „Dėl vadinamojo „nacionalinio gelbėjimo komiteto“ veiklos politinio ir teisinio įvertinimo“. *Lietuvos aidas*. 1991, Nr. 10-0.

Tačiau agresija prieš Lietuvą Sausio 13-osios įvykiais nesibaigė, kadangi Aukščiausioji Taryba 1991 m. sausio 28 d. pasaulio bendruomenę informavo, kad TSRS prezidento 1991 m. sausio 26 d. įsaku ir TSRS gynybos ir TSRS vidaus reikalų ministrų 1990 m. gruodžio 29 d. įsakymais „oficialiai leidžiama TSRS VSK, ir vidaus kariuomenės neribota savivalė, numatant nuo 1991 m. vasario 1 d. ištisą parą su sunkiaja šarvuota ginkluote patruliuoti miestuose, veržtis į bet kurias patalpas, ieškoti „nusikaltėlių“ manifestacijose“. Iš: Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos 1991 m. sausio 28 d. pareiškimo „Dėl agresijos prieš Lietuvą plėtimo ir karinės diktatūros grėsmės TSR Sąjungoje“. *Valstybės žinios*. 1991, Nr. 4-114.

²⁴⁸ Juozas Žilys, „1991 m. vasario 9 d. visuotinė gyventojų apklausa (plebiscitas) konstitucingumo raidos kontekste“, iš *Lietuvos konstitucinė teisė*, redakcinė kolegija: Egidijus Jarašiūnas, Vytautas Sinkevičius, Juozas Žilys, Milda Vainiūtė (Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2017), 143.

Sausio 13-osios įvykiai, sukėlę realų pavojų Lietuvos egzistencijai, paskatino priimti įstatymą dėl Vyriausybės emigracijoje²⁴⁹, valstybės tęstinumui užtikrinti, jei Aukščiausioji Taryba negalėtų susirinkti ir laisvai priimti sprendimų. Kaip atsakas į Tarybų Sąjungos vadovybės planus 1991 m. kovo 17 d. surengti referendumą dėl TSRS išlikimo, kuris turėjo įvykti ir Lietuvoje²⁵⁰, 1991 m. sausio 16 d. Aukščiausioji Taryba priėmė nutarimą Nr. I-956 „Dėl Lietuvos Respublikos gyventojų apklausos“²⁵¹, kuriuo pavesta Vyriausybei ir savivaldybėms surengti Lietuvos Respublikos piliečių visuotinę apklausą dėl naujos rengiamos Lietuvos Respublikos Konstitucijos teiginio, kad „Lietuvos valstybė yra nepriklausoma demokratinė respublika“²⁵². Kaip pažymi V. Sinkevičius, 1991 m. vasario 9 d. surengta visuotinė apklausa (plebiscitas) reiškė ne tai, kad „gyventojai turės apsispręsti dėl valstybės suvereniteto ar valstybės formos“ ar kad „galutinai legitimavo 1990 m. kovo 11 d. Nepriklausomybės aktą“²⁵³. Priešingai, tai „reiškė, kad 1990 m. kovo 11 d. atkurta Lietuvos valstybės nepriklausomybė rengiamos apklausos tvarka negali būti kvestionuojama“²⁵⁴, kadangi „nuostata dėl valstybės suvereniteto ir valstybės formos turėjo konstitucinį statusą dar iki 1991 m. vasario 9 d. visuotinės apklausos (plebiscito)“²⁵⁵ tiek pagal 1990 m. Kovo 11-osios Aktą, tiek pagal Laikinąjį Pagrindinį Įstatymą.

Kartu dar labiau paspartėjo tolesnis krašto apsaugos formavimas. 1991 m. sausio 17 d. įstatymu įkurta Savanoriškoji krašto apsaugos tarnyba²⁵⁶, kuri buvo sudėtinė krašto apsaugos sistemos dalis. Savanoriškai krašto apsaugos tarnybai priskirtus tikslus²⁵⁷ būtų galima sugrupuoti į taikos ir karo meto, taip pat teikti pagalbą kitoms valstybės institucijoms. Nei Savanoriškosios krašto apsaugos tarnybos įstatyme, nei Krašto apsaugos tarnybos įstatyme nebuvo nuostatų, susijusių su paramos teikimu, užduotimis valstybių sąjungininkių ginkluotosioms pajėgoms, kadangi Lietuva tuo metu dar nepriklausė tarptautinei kolektyvinės gynybos sistemai (NATO ir JT). Rei-

²⁴⁹ Įstatymas dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės emigracijoje. *Lietuvos aidas*. 1991, Nr. 9-0.

²⁵⁰ Vytautas Sinkevičius, „Kaip Lietuvoje atsirado pirmasis konstitucinis įstatymas“, *Jurisprudencija* 21(2) (2014): 422.

²⁵¹ Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos 1991 m. sausio 16 d. nutarimas Nr. I-956 „Dėl Lietuvos Respublikos gyventojų apklausos“. *Lietuvos aidas*. 1991, Nr. 12-0.

²⁵² Visuotinė apklausa (plebiscitas) įvyko 1991 m. vasario 9 d., o į jame dalyvavo 84,74 proc. visų rinkėjų, iš kurių 90,24 proc. pritarė minėtam teiginiui. Todėl, remdamasi apklausos rezultatu, 1991 m. vasario 11 d. Aukščiausioji Taryba priėmė konstitucinį įstatymą „Dėl Lietuvos Valstybės“ (*Lietuvos aidas*, 1991-02-13, Nr. 31-0), kuris priėmus 1992 m. Konstituciją, tapo jos sudedamąja dalimi, kaip tai numatyta Konstitucijos 150 straipsnyje. Teiginys „Lietuvos valstybė yra nepriklausoma demokratinė respublika“ tapo konstitucine norma ir pamatiniu valstybės principu, kuriam suteikta ypatinga apsauga, kadangi ji pakeisti galima tik „Lietuvos tautos visuotinės apklausos (plebiscito) būdu, jeigu už tai pasisakytų ne mažiau kaip trys ketvirtadaliai Lietuvos piliečių, turinčių aktyviają rinkimų teisę“. „Ankstesni referendumai“, Lietuvos Respublikos Vyriausioji rinkimų komisija, žiūrėta 2019 m. lapkričio 29 d., <https://www.vrk.lt/ankstesni>.

²⁵³ Vytautas Sinkevičius, „Kaip Lietuvoje atsirado pirmasis konstitucinis įstatymas“, *Jurisprudencija* 21(2) (2014): 437.

²⁵⁴ Vytautas Sinkevičius, „Kaip Lietuvoje atsirado pirmasis konstitucinis įstatymas“, *Jurisprudencija* 21(2) (2014): 434.

²⁵⁵ Vytautas Sinkevičius, „Kaip Lietuvoje atsirado pirmasis konstitucinis įstatymas“, *Jurisprudencija* 21(2) (2014): 434.

²⁵⁶ Lietuvos Respublikos savanoriškosios krašto apsaugos tarnybos įstatymas. *Lietuvos aidas*. 1991, Nr. 14-0.

²⁵⁷ Savanoriškosios krašto apsaugos tarnybos tikslai: 1) rengti krašto apsaugos specialistus; 2) saugoti svarbius valstybinius, ūkio objektus; 3) padėti likviduoti ekologinių katastrofų, stichinių nelaimių padarinius; 4) esant būtinybei, padėti pasienio apsaugos tarnyboms saugoti pasienį, o policijai – užtikrinti viešąją tvarką, palaikyti visuomenės rimtį ir saugumą; 5) gresiant valstybės saugumui, vykdyti teritorinę krašto gynybą; 6) pagal Lietuvos Respublikos Vyriausybės atskirus nutarimus atlikti valstybines užduotis (2 straipsnis).

kėjo tarptautinių susitarimų, norint tapti transatlantinės kolektyvinės gynybos sistemos dalimi. Lietuvos Respublikos valstybės gynyba tuo laiku rėmėsi tik individualios gynybos principu. Reikia pastebėti, kad tik po to, kai 1991 m. rugsėjo 6 d. Sovietų Sąjungos Valstybės Taryba pripažino atkurtą Lietuvos Respublikos nepriklausomybę, priimdama tos dienos nutarimą dėl Lietuvos Respublikos nepriklausomybės pripažinimo²⁵⁸, 1991 m. rugsėjo 17 d. Lietuva tapo Jungtinių Tautų nare²⁵⁹. Kariuomenės atkūrimo procesas artėjo prie pabaigos. 1991 m. spalio 10 d. Vyriausybei priėmus nutarimą Nr. 413 „Dėl naujokų šaukimo tikrojon krašto apsaugos ir alternatyviojon (darbo) tarnybon“²⁶⁰, pirmą kartą atkurtoje valstybėje, vadovaujantis Laikinoju krašto apsaugos prievolės įstatymu, pradėti naujokų šaukimai atlikti krašto apsaugos tarnybą. Kariuomenės kūrimas pasižymėjo tuo, kad pakako savanorių, kurių buvo netgi daugiau nei reikėjo kariuomenei ir leido apginklavimo galimybės²⁶¹. Galiausiai atkurtos kariuomenės faktas *de jure* patvirtintas 1992 m. lapkričio 19 d. Lietuvos Respublikos Aukščiausiajai Tarybai priėmus „Lietuvos Respublikos kariuomenės atkūrimo aktą“²⁶², nors kariuomenė iš tiesų atkurta jau 1992 m. spalio 25 d. Konstitucijoje (48 str. 4 d., 84 str. 14 p., 140 str. 1, 3 d.). Kariuomenės vado institucija taip pat atsiranda tik priėmus 1992 m. spalio 25 d. Konstituciją, kurios 84 straipsnio 14 punkte nustatyta, jog kariuomenės vadą Seimo pritarimu skiria ir atleidžia Respublikos Prezidentas. Tačiau *de facto* kariuomenės vadas buvo paskirtas beveik po metų, t. y. 1993 m. spalio 19 d.²⁶³.

²⁵⁸ Dainius Žalimas, „SSRS agresija prieš Lietuvos Respubliką 1991 metų sausį: tarptautiniai teisiniai aspektai (III)“, *bernardinai.lt*, 2010 m. sausio 13 d., <http://www.bernardinai.lt/straipsnis/2010-01-13-dainius-zalimas-ssrs-agresija-priest-lietuvos-respublika-1991-metu-sausi-tarptautiniai-teisiniai-aspektai-iii/38246>.

²⁵⁹ NATO valstybe nare Lietuva tapo gerokai vėliau, kai 2004 m. kovo 10 d. Seimas ratifikavo Šiaurės Atlanto sutartį, kuri Lietuvoje įsigaliojo 2004 m. kovo 29 d. Europos Sąjungos valstybe nare Lietuva tapo 2004 m. gegužės 1 d., o 2008 m. gegužės 8 d. Seimas priėmė Lietuvos Respublikos įstatymą dėl Lisabonos sutarties, iš dalies keičiančios Europos Sąjungos sutartį ir Europos bendrijos steigimo sutartį, ratifikavimo (*Valstybės žinios*, 2008, Nr. 56-2123). Atsirado Lietuvos tarptautiniai įsipareigojimai, kylantys iš narystės Europos Sąjungoje, *inter alia* Lisabonos sutarties, kurie yra susiję be kita ko su Europos Sąjungos bendros saugumo ir gynybos politikos vykdymu, o taip pat tokiomis misijomis už Europos Sąjungos ribų, kurios skirtos taikai palaikyti, konfliktų prevencijai ir tarptautiniams saugumui stiprinti laikantis Jungtinių Tautų Chartijos principų (pagal Lisabonos sutarties 28a straipsnį) (Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2011 m. kovo 15 d. nutarimas). Lietuva tapo europinės bei transatlantinės saugumo ir gynybos sistemos dalimi. Tokį bendradarbiavimą pateisinantys konstituciniai pagrindai įtvirtinti įvairiose 1992 m. Konstitucijos nuostatose: 135 str., 136 str., 138 str., o taip pat Konstitucijos sudedamąja dalimi esančiame Konstituciniame akte „Dėl Lietuvos Respublikos narystės Europos Sąjungoje“. Išsamiau apie Lietuvos ginkluotųjų pajėgų dalyvavimą tarptautinėse operacijose, o taip pat apie problemas, susijusias su Lietuvos stojimu į NATO ar ES nagrinėja: Žaneta Ulozevičiūtė, „Lietuvos dalyvavimas tarptautinėse taikos operacijose: narystės NATO ir ES iššūkiai“, *Lietuvos metinė strateginė apžvalga* t. 3 (2004): 215-228; Dainius Žalimas, „Teisinis kelias į NATO: vieno įstatymo istorija“, iš *Lietuva ir NATO: 10 metų kartu*, redakcinės kolegijos pirmininkas Juozas Olekas (Vilnius: Lietuvos Respublikos krašto apsaugos ministerija, 2014); Vilenas Vadapalas, „Lietuvos Respublikos stojimo į Europos Sąjungą konstituciniai pagrindai“, iš *Europos Sąjungos teisė ir Lietuva*, mokslinis redaktorius Vilenas Vadapalas (Vilnius: Justitia, 2002).

²⁶⁰ Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1991 m. spalio 10 d. nutarimas Nr. 413 „Dėl naujokų šaukimo tikrojon krašto apsaugos ir alternatyviojon (darbo) tarnybon“. *Valstybės žinios*. 1991, Nr. 31-845.

²⁶¹ Jurgis Norgėla, „Lietuvos stojimas į NATO ir profesionalioji kariuomenė“, iš *Profesionalioji kariuomenė: vakarų šalių patirtis ir perspektyvos Lietuvoje: monografija*, atsakingoji redaktorė Jūratė Novagrockienė (Vilnius: Generolo Jono Žemaičio Lietuvos karo akademija, 2005), 52.

²⁶² Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos 1992 m. lapkričio 19 d. aktas Nr. I-3066 „Lietuvos Respublikos kariuomenės atkūrimo aktas“. *Lietuvos aidas*. 1992, Nr. 229-0.

²⁶³ Respublikos Prezidentas 1993 m. rugsėjo 24 d. dekretu Nr. 141 „Dėl Lietuvos Respublikos kariuomenės vado kandidatūros“ (*Valstybės žinios*, 1993, Nr. 50-985) teikė Seimui kariuomenės vado kandidatūrą, o Seimas pritarė 1993 m. spalio 19 d. nutarimu Nr. I-278 „Dėl Lietuvos Respublikos kariuomenės vado kandidatūros“ (*Valstybės žinios*. 1993, Nr. 55-1066).

Kitas svarbus uždavinys, kurį nuo pat 1990 m. kovo 11 d. Nepriklausomybės akto paskelbimo teko ilgai spręsti Aukščiausieji Tarybai – sovietinės kariuomenės išvedimas iš Lietuvos teritorijos. Dar 1990 m. kovo 13 d. Aukščiausioji Taryba kreipimėsi į SSRS Aukščiausiosios Tarybos Pirmininką²⁶⁴ nurodė, kad nuo 1940 m. birželio 15 d. SSRS ginkluotųjų pajėgų dalinių buvimas Lietuvos teritorijoje neturėjo ir neturi teisinio pagrindo. Kartu Aukščiausioji Taryba kvietė Sovietų Sąjungos Vyriausybę artimiausiu ir abiem šalims palankiu metu pradėti derybas dėl kariuomenės dalinių statuso, dislokavimo ir visiško išvedimo iš Lietuvos Respublikos teritorijos. Be to, nurodyta, kad tol, kol nebus išspręsti minėti klausimai, SSRS ginkluotosios pajėgos, vidaus, valstybės saugumo ir pasienio kariuomenė Lietuvos teritorijoje neturėtų vykdyti manevrų, perdislokavimo ir esamo kontingento didinimo.

Iki pat 1991 m. sausio 13 d. buvo įvairių bandymų derėtis su Sovietų Sąjungos valdžia ir taikiai spręsti sovietinės kariuomenės išvedimo iš Lietuvos teritorijos klausimą, tačiau minėtieji Sausio 13-osios įvykiai lėmė, kad derybos kuriam laikui nutrūko²⁶⁵. 1991 m. balandžio–liepos mėn. Sovietų Sąjungos kariškiai toliau vykdė agresijos aktus: užpuldinėjo bei padeginėjo Lietuvos muitinės ir pasienio kontrolės postus, buvo sužeisti ir nužudyti muitinės ir policijos pareigūnai. Todėl 1991 m. rugpjūčio 1 d. Aukščiausioji Taryba kreipėsi²⁶⁶ į visas pasaulio demokratines valstybes „prašydama imtis neatidėliotinių veiksmų, kad KGB ir visos kitos TSRS represinės struktūros būtų nedelsiant išvestos iš Lietuvos Respublikos teritorijos ir tuo pašalinta grėsmė taikai bei žmonių saugumui“. Šiuo klausimu reikšminga jau minėta 1991 m. liepos 29 d. sutartis tarp Lietuvos ir Sovietų Sąjungos „Dėl tarpvalstybinių santykių pagrindų“, kurioje „teisiškai buvo pripažintas Lietuvos aneksijos faktas, o kartu ir SSRS ginkluotųjų pajėgų vaidmuo aneksuojant Lietuvą“²⁶⁷. Pasirašančios šalys įsipareigojo „tarpusavio santykiuose *nenaudoti jėgos ir grasinimo jėga*, nesikišti viena kitos vidaus reikalus, *gerbti suverenitetą, teritorinį vientisumą* ir sienų neliečiamybę pagal Saugumo ir bendradarbiavimo Europoje pasitarimo principus“ (1 str. 3 d.) (išskirtas aut.). Tai vertintina kaip dar vienas teisėtas pretekstas reikalauti sovietinės kariuomenės išvedimo iš Lietuvos

Pirmasis Lietuvos kariuomenės vadas Jonas Andriškevičius savo pranešime (2005 m. balandžio 22 d. konferencijoje) buvo nurodęs, kad „diskusijose apie kariuomenės vado instituciją tuometinis krašto apsaugos ministras A. Butkevičius yra sakęs: „Kariuomenės vado institucija yra archaizmas, t. y. karinė pozicija, kuri įvairiais aspektais dubliuoja ministrą. Ir dėl to atsiranda karinių struktūrų dvilypystė ir dvilypumas. Tokia padėtis neleidžia tinkamai įgyvendinti civilinių arba demokratinės kontrolės principo karinėse pajėgose“. Žr.: Jonas Andriškevičius, „Lietuvos kariuomenės vado institucijos atkūrimas“, iš *Krašto apsaugai – 15. 2005 m. balandžio 22 d. konferencijos medžiaga*, atsakingasis redaktorius Gintautas Surgailis (Vilnius: Krašto apsaugos ministerija ir Generolo Jono Žemaičio Lietuvos karo akademija, 2005), 43.

²⁶⁴ Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos 1990 m. kovo 13 d. kreipimasis į TSRS Aukščiausiosios Tarybos Pirmininką. *Valstybės žinios*. 1990, Nr. 9-234.

²⁶⁵ Visas derybų procesas nebus šioje disertacijoje pateikiamas ar analizuojamas, kadangi išsamiai ir chronologiškai yra aprašytas monografijoje: Gintautas Surgailis, *Rusijos kariuomenės išvedimas, 1990–1993* (Vilnius: Generolo Jono Žemaičio Lietuvos karo akademija, 2005). Apie derybas dėl okupacinės kariuomenės išvedimo rašė ir Česlovas Vytautas Stankevičius (*Sudėtingas Lietuvos derybų su Maskva kelias 1990–1992 metais*. Vilnius: Petro ofsetas, 2013).

²⁶⁶ Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos 1991 m. rugpjūčio 1 d. kreipimasis į visas pasaulio demokratines valstybes dėl TSRS represinių struktūrų išvedimo iš Lietuvos. *Valstybės žinios*. 1991, Nr. 23-607.

²⁶⁷ Juozas Žilys, „1992 m. birželio 14 d. referendumas dėl buvusios SSRS kariuomenės besąlygiško ir neatidėliotino išvedimo iš Lietuvos Respublikos teritorijos 1992 metais ir žalos Lietuvai atlyginimo konstitucinėje genezeje“, *Jurisprudencija* 18(2) (2011): 478.

teritorijos, kadangi ši sutartis buvo ne vienašalis Lietuvos Respublikos teisės aktas, priimtas Aukščiausios Tarybos, kaip tautos atstovybės, bet dvišalė sutartis, kurios nuostatos įpareigojo Sovietų Sąjungą, kaip sutarties šalį²⁶⁸. Todėl Aukščiausioji Taryba jau 1991 m. rugpjūčio 27 d. priėmė nutarimą Nr. I-1705 „Dėl visiško SSRS ginkluotųjų pajėgų išvedimo iš Lietuvos Respublikos“²⁶⁹. Buvo reikalaujama iš Sovietų Sąjungos, kad „ji suderintais su Lietuvos Respublikos terminais visiškai išvestų iš Lietuvos Respublikos teritorijos SSRS sausumos kariuomenės, karinio jūrų laivyno, karinių oro pajėgų, raketinės ir visų kitų kariuomenės rūšių dalinius“. Be to, prašyta, kad ši reikalavimą ryžtingai paremtų JAV, Jungtinės Didžiosios Britanijos ir Šiaurės Airijos karalystės bei Prancūzijos Respublikos vyriausybės, o Jungtinių Tautų narės reikalautų, kad Sovietų Sąjunga besąlygiškai įvykdytų šį teisėtą Lietuvos Respublikos reikalavimą. Lietuvos ir Rusijos, kaip SSRS teisių perėmėjos, derybos šiuo klausimu vėl suintensyvėjo nuo 1991 m. gruodžio 24 d. iširus Sovietų Sąjungai. Derybos Lietuvai nebuvo naudingos ir rezultatyvios, kadangi Rusija vilkino šį procesą, o abiejų derybinių pusių siekiai buvo skirtingi: Lietuva siekė visiško kariuomenės išvedimo, o Rusija – kariuomenės buvimo įteisinimo bei teisių ir laisvių, pvz. karinių dalinių manevravimo laisvės²⁷⁰. Todėl imta svarstyti, kad tautos priimtas sprendimas (referendumu) paspartins derybas ir bus nenuginčijamas argumentas dėl būtinumo išvesti svetimos valstybės ginkluotąsias pajėgas²⁷¹.

1992 m. birželio 8 d., t. y. artėjant referendumui („Dėl buvusios TSRS kariuomenės, dabar priklausančios Rusijos Federacijai, besąlygiško ir neatidėliotino išvedimo iš Lietuvos Respublikos teritorijos 1992 metais ir padarytos žalos Lietuvai atlyginimo“), Aukščiausioji Taryba priėmė Konstitucinį aktą „Dėl Lietuvos Respublikos nesijungimo į postsovietines Rytų sąjungas“²⁷². Konstituciniame akte nustatytas konstitucinis principas, kad „Lietuvos Respublikos teritorijoje negali būti jokių Rusijos, Nepriklausomų Valstybių Sandraugos ar į ją įeinančių valstybių karinių bazių ir kariuomenės dalių“²⁷³. „Tai buvo Lietuvos valstybės atsakas į jai įvairiais būdais teiktus siūlymus

²⁶⁸ Tačiau buvo baiminamasi, kad sutartyje minima nepriklausomybė, suverenitetas gali būti interpretuojami voliuntaristiškai, todėl svarstyta galimybė atskiru dokumentu nustatyti, kad Lietuva nėra ir nebus įtraukiama į esamas ar kuriamas SSRS sąjungas ar sandraugas. Todėl 1991 m. rugpjūčio 20 d. priimtoje protokolinėje rezoliucijoje pabrėžta, kad Lietuvos ir Rusijos valstybių tarpusavio santykiai yra ir bus tik dvišaliai ir nenumato šių valstybių ryšių vystymosi į Tarybų Sąjungą. Juozas Žilys, „1992 m. birželio 14 d. referendumas dėl buvusios SSRS kariuomenės besąlygiško ir neatidėliotino išvedimo iš Lietuvos Respublikos teritorijos 1992 metais ir žalos Lietuvai atlyginimo konstitucinėje genezėje“, *Jurisprudencija* 18(2) (2011): 479.

²⁶⁹ Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos 1991 m. rugpjūčio 27 d. nutarimas Nr. I-1705 „Dėl visiško SSRS ginkluotųjų pajėgų išvedimo iš Lietuvos Respublikos“. *Valstybės žinios*. 1991, Nr. 25-672.

²⁷⁰ Taip pat buvo siekiama sąlygų „kariniams daliniams atlikti savo funkcijas ir padengti dalį jų išlaikymo išlaidų; užtikrinti kariniams daliniams teisę laisvai naudotis visais reikalingais pastatais ir teritorijomis, aerodromais, ryšių bei kita karine infrastruktūra“ ir pan. Zr.: Česlovas Vytautas Stankevičius, *Sudėtingas Lietuvos derybų su Maskva kelias 1990–1992 metais* (Vilnius: Petro ofsetas, 2013), 60-61.

²⁷¹ Juozas Žilys, „1992 m. birželio 14 d. referendumas dėl buvusios SSRS kariuomenės besąlygiško ir neatidėliotino išvedimo iš Lietuvos Respublikos teritorijos 1992 metais ir žalos Lietuvai atlyginimo konstitucinėje genezėje“, *Jurisprudencija* 18(2) (2011): 480-482.

²⁷² Konstitucinis aktas „Dėl Lietuvos Respublikos nesijungimo į postsovietines Rytų sąjungas“. *Lietuvos aidas*. 1992, Nr. 111-0.

²⁷³ Priėmus 1992 m. spalio 25 d. Konstituciją. Konstitucinis aktas „Dėl Lietuvos Respublikos nesijungimo į postsovietines Rytų sąjungas“ pripažintas Konstitucijos sudedamąja dalimi (Konstitucijos 150 str.). Šis konstitucinis aktas, o būtent jo

prisijungti prie subyrėjusios Sovietų Sąjungos pagrindu įkurtos Nepriklausomų valstybių sandraugos ir planuojamų kurti kitų posovietinių sąjungų“, o kartu ir siekis „paskatinti Rusijos Federaciją nevilkinti tarpvalstybinių jos ir Lietuvos Respublikos derybų dėl Lietuvoje likusios buvusios Sovietų Sąjungos kariuomenės“²⁷⁴ išvedimo iš Lietuvos. Konstituciniame akte be kita ko buvo nustatyta, kad Lietuva „niekada ir jokiai pavidalu nesijungti į jokias buvusios SSRS pagrindu kuriamas naujas politines, karines, ekonomines ar kitokias valstybių sąjungas bei sandraugas“. Kaip pažymi V. Sinkevičius, ši nuostata „atspindi Lietuvos geopolitinę orientaciją – ji nepriklauso Rytų erdvei“²⁷⁵. Aukščiausioji Taryba Konstituciniam aktui įgyvendinti priėmė nutarimą²⁷⁶, kuriame Lietuvos Respublikos Vyriausybė ir Valstybinė derybų su Rusija dėl kariuomenės išvedimo delegacija įpareigotos griežtai laikytis minėto Konstitucinio akto nuostatų ir toliau reikalauti, kad visa Rusijos kariuomenė būtų besąlygiškai išvesta iš Lietuvos Respublikos teritorijos 1992 metais.

1992 m. birželio 14 d. įvyko referendumas „Dėl buvusios TSRS kariuomenės, dabar priklausančios Rusijos Federacijai, besąlygiško ir neatidėliotino išvedimo iš Lietuvos Respublikos teritorijos 1992 metais ir padarytos žalos Lietuvai atlyginimo“. Jame dalyvavo 76,05 proc. rinkėjų, o SSRS kariuomenės išvedimui pritarė 68,95 proc. nuo bendro rinkėjų skaičiaus, arba 90,67 proc. nuo dalyvavusių balsavime²⁷⁷. Turint kvalifikuotos daugumos tautos valią dėl SSRS kariuomenės išvedimo, 1992 m. rugsėjo 8 d. Rusijoje įvyko Lietuvos ir Rusijos vadovų baigiamasis susitikimas šiuo klausimu. Jo metu pasirašyti trys susitarimai, *inter alia* grafikas, kurį derino abiejų šalių krašto apsaugos ministrai, dėl Rusijos kariuomenės išvedimo, pagal kurį Rusijos kariuomenė iš

3 straipsnis kaip *lex specialis* sistemaiškai aiškintinas su Konstitucijos 137 straipsnyje nustatytu bendro pobūdžio draudimu: „Lietuvos Respublikos teritorijoje negali būti masinio naikinimo ginklų ir užsienio valstybių karinių bazių“.

Karinių bazių terminas nėra apibrėžtas nei konstitucinėje jurisprudencijoje, nei Lietuvos ar tarptautiniuose teisės aktuose. Tačiau atsižvelgiant į karybos specialistų, užsienio teisės mokslinę doktriną ir AAP-6 (2008) „NATO terminų bei apibrėžimų žodyną (anglų ir prancūzų kalbomis)“ D. Žalimas pateikia tokią užsienio valstybės karinės bazės apibrėžimą: tai karinė teritorija, kuri pagal tarptautinę sutartį ar susitarimą neterminuotai arba ilgą laiką yra valdoma kitos valstybės ginkluotųjų pajėgų ir naudojama išskirtinai jų reikmėms. Be to, užsienio valstybės karinė bazė, kuri draudžiama pagal Konstitucijos 137 straipsnį, turi atitikti šiuos požymius: 1) užsienio valstybės karinė teritorija, 2) karinė įranga ir infrastruktūra, 3) nuolatinumas, 4) eksteritorialumas (buvimo valstybės jurisdikcijos apribojimas), 5) sutartinis pagrindas. Tačiau daroma išimtis dėl karinės bazės nuolatinumo, ypač kai yra karo metas ar jo grėsmės atveju. Esant ginkluotam užpuolimui valstybės gynyba gali užtrukti ilgą laiką. Siekiant papildomo ir veiksmingo nacionalinio saugumo užtikrinimo, tai gali pareikalauti ilgalaikio užsienio valstybių (sąjungininkių) karinių pajėgų dislokavimo, net jei formaliai žiūrint atrodytų, kad atitiktų užsienio valstybės karinės bazės požymius. Visgi tokia priemonė netraktuojama kaip prieštaraujanti Konstitucijos 137 straipsniui. Žr.: Dainius Žalimas, „Konstitucinio užsienio valstybių karinių bazių draudimo turinys“, *Konstitucinė jurisprudencija: Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo biuletenis* Nr. 1(9) (2008): 343-345, 350.

²⁷⁴ Vytautas Sinkevičius, „Konstitucinis aktas „Dėl Lietuvos Respublikos nesijungimo į postsovietines Rytų sąjungas“, iš *Lietuvos konstitucionalizmas: ištakos, raida ir dabartis*, Algirdas Jakubčionis, Egidijus Jarašiūnas, Jevgenij Machovenko, Mindaugas Maksimaitis, Vytautas Sinkevičius, Irena Valikonytė, Dainius Žalimas, Juozas Žilys (Vilnius: Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas, 2018), 173, 176.

²⁷⁵ Vytautas Sinkevičius, „Konstitucinis aktas „Dėl Lietuvos Respublikos nesijungimo į postsovietines Rytų sąjungas“, iš *Lietuvos konstitucionalizmas: ištakos, raida ir dabartis*, Algirdas Jakubčionis, Egidijus Jarašiūnas, Jevgenij Machovenko, Mindaugas Maksimaitis, Vytautas Sinkevičius, Irena Valikonytė, Dainius Žalimas, Juozas Žilys (Vilnius: Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas, 2018), 174.

²⁷⁶ Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos 1992 m. birželio 8 d. nutarimas Nr. I-2623 „Dėl Konstitucinio akto „Dėl Lietuvos Respublikos nesijungimo į postsovietines Rytų sąjungas“ įgyvendinimo“, *Lietuvos aidas*, 1992, Nr. 111-0.

²⁷⁷ „Ankstesni referendumai“, Lietuvos Respublikos Vyriausioji rinkimų komisija, žiūrėta 2019 m. lapkričio 29 d., <https://www.vrk.lt/ankstesni>.

Lietuvos teritorijos turėjo būti išvesta iki 1993 m. rugpjūčio 31 d.²⁷⁸ Nors D. Žalimas 1940–1990 metų laikotarpi apibūdina kaip *tęstinę sovietinę agresiją* prieš Lietuvos Respubliką²⁷⁹, tačiau faktiniai įvykiai, sekę po 1990 m. nepriklausomybės atkūrimo paskelbimo, parodė, kad agresija ir toliau tęsėsi, nes Sovietų Sąjunga naudojosi savo kariūnėmis ir politinėmis struktūromis bei institucijomis, veikusiomis Lietuvoje, siekdama atkurti sovietinę santvarką Lietuvoje ir grąžinti Lietuvą į Sovietų Sąjungos sudėtį. Galima teigti, kad nuo tada, kai iš Lietuvos išvyko paskutiniai Rusijos kariuomenės kariai, kaip numatė grafikas, Lietuva ne tik *de jure* pagal Kovo 11-osios aktus tapo laisva, bet ir *de facto* galutinai nutraukė teritorijos okupaciją. Šis procesas vyko ir rezultatas pasiektas vien teisiniu keliu bei tautos pasipriešinimo dėka, Lietuvos krašto apsaugos pajėgoms neprireikė panaudoti karinės jėgos savignybei nuo sovietinės agresijos, kuri vyko po 1990 m. kovo 11 d.

Pereinamojo konstitucionalizmo (1990 m. kovo 11 d.–1992 m. lapkričio 1 d.)²⁸⁰ istorinė analizė paaiškina kai kurių 1992 m. spalio 25 d. Konstitucijos valstybės gynimo konstitucinių pagrindų (3 straipsnio 2 dalies – teisės priešintis, Konstitucinio įstatymo „Dėl Lietuvos valstybės“ ir Konstitucinio akto „Dėl Lietuvos Respublikos nesijungimo į postsovietines Rytų sąjungas“, kaip *lex specialis* užsienio karinių bazių draudimo principo) atsiradimo²⁸¹ kontekstą. „Istorinis ir teleologinis Konstitucijos 137 straipsnio aiškinimas lemia tai, kad užsienio valstybių karinių bazių draudimas nėra absoliutus“²⁸². Kaip nurodo D. Žalimas, šiuo Konstitucijos straipsniu buvo siekta pabrėžti neteisėtą Sovietų Sąjungos kariuomenės buvimą Lietuvos Respublikos teritorijoje Konstitucijos priėmimo metu, o ne užkirsti kelią veiksmingiausioms prioritetinių konstitucinių vertybių gynybos priemonėms, įskaitant valstybių, Lietuvos sąjungininkių, karinių bazių steigimui.

Konstitucinis Teismas 2011 m. kovo 15 d. nutarime atskleidė Konstitucinio akto „Dėl Lietuvos Respublikos nesijungimo į postsovietines Rytų sąjungas“ 3 straipsnio ir Konstitucijos 137 straipsnio nuostatų turinį. Teismas pažymėjo, „jog Konstitucijos 137 straipsnio nuostata, kad Lietuvos Respublikos teritorijoje negali būti užsienio valstybių karinių bazių, reiškia *inter alia* tai, kad Lietuvos Respublikos teritorijoje negali būti tokių karinių bazių, kurias valdo ir kontroliuoja užsienio valstybės. Toks draudimas

²⁷⁸ 1992 m. rugsėjo 8 d. Rusijos ir Lietuvos susitarimai dėl Rusijos kariuomenės išvedimo buvo užregistruoti Jungtinių Tautų Sekretariate, o kariuomenės išvedimas buvo užbaigtas laiku. Žr.: Česlovas Vytautas Stankevičius, *Sudėtingas Lietuvos derybų su Maskva kelias 1990–1992 metais* (Vilnius: Petro ofsetas, 2013), 73–74.

²⁷⁹ Dainius Žalimas, „Sąjūdžio kelias į Kovo 11-ąją: nuo „tarybinio“ valstybingumo iki Lietuvos valstybės tęstinumo koncepcijos“, iš *Regnum est: 1990 M. Kovo 11-osios Nepriklausomybės Aktui – 20: Liber amicorum Vytautui Landsbergiui*, atsakingasis redaktorius Gediminas Mesonis (Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2010), 78.

²⁸⁰ Toma Birmontienė, „Konstitucinės teisės mokslo raida 1990–2017 metais“, iš *Lietuvos konstitucinė teisė*, redakcinė kolegija: Egidijus Jarašiūnas, Vytautas Sinkevičius, Juozas Žilys, Milda Vainiūtė (Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2017), 64.

²⁸¹ Tačiau ne tik prielaidas tokioms normoms atsirasti, bet ir ypatingą jų konstitucinę apsaugą, pavyzdžiui, teiginys „Lietuvos valstybė yra nepriklausoma demokratinė respublika“ yra Lietuvos Respublikos konstitucinė norma ir pamatinis valstybės principas, kuris gali būti pakeistas tik referendumu, jei tam pritartų ¾ Lietuvos piliečių. Tokia pati apsauga taikoma ir Konstitucijos 3 straipsniui bei Konstituciniam aktui „Dėl Lietuvos Respublikos nesijungimo į postsovietines Rytų sąjungas“.

²⁸² Dainius Žalimas, „Valstybės gynimo konstituciniai pagrindai“, iš *Lietuvos konstitucinė teisė*, redakcinė kolegija: Egidijus Jarašiūnas, Vytautas Sinkevičius, Juozas Žilys, Milda Vainiūtė (Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2017), 783.

inter alia nereiškia, kad Lietuvos Respublikos teritorijoje negali būti tokių karinių bazių, kurias pagal Lietuvos Respublikos tarptautines sutartis, *inter alia* Seimo ratifikuotą kolektyvinės gynybos sutartį, valdo ir kontroliuoja Lietuvos Respublika bendrai (kartu) su valstybėmis sąjungininkėmis²⁸³. Be to, Konstitucinis Teismas plėtodamas šią doktriną 2014 m. sausio 24 d. nutarime pažymėjo, kad „Konstitucijos tekste Lietuvos valstybės geopolitinė orientacija išreikšta negatyviuoju ir pozityviuoju aspektais. Negatyvusis Lietuvos valstybės geopolitinės orientacijos aspektas yra išreikštas Konstituciniame akte „Dėl Lietuvos Respublikos nesijungimo į postsovietines Rytų sąjungas“, pozityvusis aspektas – Konstituciniame akte „Dėl Lietuvos Respublikos narystės Europos Sąjungoje“²⁸⁴. Lietuvos valstybės geopolitinės orientacijos principas, kuris Konstitucijoje išreikštas implicitiškai, reiškia ne tik Lietuvos valstybės dalyvavimą (narystę) Europos integracijoje būnant Europos Sąjungos nare, bet taip pat yra neatsiejamas nuo „Lietuvos Respublikos tarptautinių įsipareigojimų, kylančių iš Lietuvos narystės kitose tarptautinėse organizacijose, *inter alia* Jungtinėse Tautose ir Šiaurės Atlanto Sutarties Organizacijoje; ši narystė teikia Lietuvai ne tik papildomas saugumo garantijas, bet ir suponuoja būtinumą laikytis prisiimtų tarptautinių įsipareigojimų“²⁸⁵.

Vadinasi, užsienio valstybių karinių bazių steigimas ir būvimas Lietuvos teritorijoje konstituciškai pateisinamas, kai tokios bazės steigiamos dėl tarptautinio karinio pobūdžio bendradarbiavimo, kuriame Lietuva dalyvauja pagal Seimo ratifikuotą tarp-

²⁸³ Konstitucinis Teismas, aiškindamas Konstitucinio akto „Dėl Lietuvos Respublikos nesijungimo į postsovietines Rytų sąjungas“ 3 straipsnyje nustatytą konstitucinį draudimą („Lietuvos Respublikos teritorijoje negali būti jokių Rusijos, Nepriklausomų valstybių sandraugos ar į ją įeinančių valstybių karinių bazių ir kariuomenės dalinių“) nurodė, kad šis imperatyvas reiškia *inter alia* tai, kad Lietuvos Respublikos teritorijoje negali būti tokių karinių bazių, kurias valdo ir kontroliuoja Rusija, Nepriklausomų valstybių sandrauga ar į ją įeinančios valstybės, o taip pat Lietuvos Respublikos teritorijoje negali būti tokių kariuomenės vienetų, kurių buvimą (dislokaciją, panaudojimą) valdo ir kontroliuoja Rusija, Nepriklausomų valstybių sandrauga ar į ją įeinančios valstybės.

Kita vertus, šis draudimas nereiškia, kad nėra galimas ir toks Rusijos, Nepriklausomų valstybių sandraugos ar į ją įeinančių valstybių riboto dydžio kariuomenės vienetų trumpalaikis buvimas Lietuvos Respublikos teritorijoje vykstančiose tarptautinėse karinėse pratybose, kurias valdo ir kontroliuoja Lietuvos Respublika bendrai (kartu) su valstybėmis sąjungininkėmis. Minėtas konstitucinis draudimas taip pat nereiškia, kad negalima tokio Rusijos, Nepriklausomų valstybių sandraugos ar į ją įeinančių valstybių riboto dydžio kariuomenės vienetų trumpalaikio pasitelkimo tarptautinėms katastrofų, epidemijų, gaivalinių ir kitų didelių nelaimių padarinių šalinimo priemonėms Lietuvos Respublikos teritorijoje vykdyti, kai tokio pasitelkimo pagrindas, tikslas, pobūdis yra aiškūs, konstituciškai pateisinami ir tas priemonės valdo bei kontroliuoja Lietuvos Respublika.

Atsižvelgiant į tai, Konstitucinis Teismas 2011 m. kovo 15 d. nutarime konstatavo, kad teisiniu reguliavimu, nustatytu Tarptautinių operacijų, pratybų ir kitų karinio bendradarbiavimo renginių įstatymo (2002 m. sausio 15 d. redakcija) 14 straipsnio 5 dalyje, pagal kurį numatomas NVS šalių karinių vienetų, karių ir karinėms pajėgoms priskirtų civilių tarnautųjų dalyvavimas Lietuvos Respublikos teritorijoje organizuojamuose „kituose renginiuose“, tačiau nenustatomi tokio dalyvavimo aiškūs, konstituciškai pateisinami pagrindas, tikslas, pobūdis, todėl sudaromos prielaidos paneigti Konstitucinio akto „Dėl Lietuvos Respublikos nesijungimo į postsovietines Rytų sąjungas“ 3 straipsnyje įtvirtintą imperatyvą, kad „Lietuvos Respublikos teritorijoje negali būti jokių Rusijos, Nepriklausomų Valstybių Sandraugos ar į ją įeinančių valstybių <...> kariuomenės dalinių“. Teismas konstatavo, kad Įstatymo (2002 m. sausio 15 d. redakcija) 14 straipsnio 5 dalis prieštarauja Konstitucinio akto „Dėl Lietuvos Respublikos nesijungimo į postsovietines Rytų sąjungas“ 3 straipsniui.

²⁸⁴ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2014 m. sausio 24 d. nutarimas. TAR. 2014, Nr. 478.

Nors reikia pastebėti, kad jau 2002 m. E. Kūris rašė apie Lietuvos valstybės geopolitinės orientacijos principo įtvirtinimą Konstitucijoje negatyviuoju (kaip nesijungimo į posovietines Rytų sąjungas) aspektu ir pozityviuoju (kaip Lietuvos europinės ir transatlantinės integracijos) aspektu. Žr.: Egidijus Kūris, „Koordinaciniai ir determinaciniai konstituciniai principai (2)“, *Jurisprudencija* 27(19) (2002): 69–70.

²⁸⁵ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2011 m. kovo 15 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2011, Nr. 32-1503.

tautinę sutartį ir todėl turi vykdyti prisiimtus tarptautinius įsipareigojimus (*pacta sunt servanda*), ir kai jas valdo bei kontroliuoja Lietuvos Respublika bendrai (kartu) su valstybėmis sąjungininkėmis.

Apibendrinimas

Valstybės gynybos teisinis reguliavimas Lietuvos teisės sistemoje iki 1918 m. perėjo keletą etapų: nuo pavienių teisės aktų (privilegijų), skirtų tik tam tikro luomo asmenų teisėms ir pareigoms nustatyti, iki tų aktų kodifikacijos ir, galiausiai, iki konstitucionalizacijos. Todėl pirmieji teisės aktai, reglamentavę su valstybės gynimu susijusius klausimus, neatitiko demokratinių valstybių aukščiausiosios ir ordinarinės teisės, įtvirtinančios valstybės gynybos nuostatas.

Tarpukariu galiojant laikinosioms konstitucijoms valstybės gynybos laikinieji konstituciniai pagrindai buvo gana lakoniški, o tai suponavo įstatymų leidėjo laisvę įstatymais reguliuoti valstybės gynimą. Kartu susiformavo praktika, kai karšto apsaugos ministru buvo skiriamas karininkas, neišėjęs į atsargą, kadangi konstitucijose nebuvo tai draudžiančio imperatyvo. Anuomet Lietuvos teisės sistema pasižymėjo dar ir tuo, kad kai kada valstybės gynybos priemonės (kaip pavyzdžiui, karo prievolė, valstybės gynimo taryba) pirmiau būdavo nustatytos įstatymais, o tik vėliau įtvirtintos konstitucijose.

Nuolatinėse (1922 m., 1928 m., 1938 m.) konstitucijose buvo nustatyta, kad Respublikos Prezidentas yra vyriausiasis ginkluotųjų pajėgų vadas (viršininkas), tačiau pagal 1922 m. Konstituciją – tik formaliai, kadangi karo metu Ministrų Kabineto siūlymu privalėjo paskirti kariuomenės vadą. Pagrindinė valstybės valdžios institucija, konstituciškai atsakinga už ginkluotųjų pajėgų tvarkymą bei vadovavimą, buvo Ministrų Kabinetas, o taip pat krašto apsaugos ministras. Jų veiklos kontrolę atliko civilinė valdžios institucija – Seimas. Be to, tik Seimas, kaip tautos atstovybė, turėjo tiesioginį įgaliojimą – pradėti ir baigti karą, organizuoti ginkluotąsias pajėgas.

Priėmus 1928 m. Konstituciją, išnyko Prezidento pareiga skirti kariuomenės vadą. Respublikos Prezidentas tapo realiu vyriausiuoju ginkluotųjų pajėgų vadu, kuris ne tik skyrė bei atleido karininkus, bet ir vienasmeniškai leisdamas įstatymus tapo pagrindiniu valstybės gynybos klausimų sprendėju bei teisėkūros subjektu. Ir nors Konstitucijoje buvo įtvirtinta tautos atstovybė, tačiau realiai jai nefunkcionuojant, neliko ir Ministrų Kabineto parlamentinės kontrolės, *inter alia* krašto apsaugos ministro veiklos dėl ginkluotųjų pajėgų tvarkymo kontrolės.

Galiausiai pagal 1938 m. Konstituciją Prezidentas ne tik vėl skyrė kariuomenės vadą, bet ir leisdamas įstatymus sprendė dėl ginkluotųjų pajėgų sudarymo, vadovybės bei kompetencijos. Be to, buvo konstitucionalizuota Valstybės gynimo taryba, kaip kariuomenės vadovybės bendro darbo strateginiais valstybės gynybos klausimais institucija.

Laikinosiose konstitucijose ypatingieji teisiniai režimai (karo metas, sukilimai, riaušės) tik paminėti, tuo tarpu nuolatinėse konstitucijose nustatyti išsamesni jų įvedimo konstituciniai pagrindai, nors šių teisinių režimų ordinarinis reguliavimas ne visuomet buvo suderintas su konstitucinėmis nuostatomis. Subjektai, galėję įvesti ar

atšaukti karo padėtį, labai kito: iš pradžių ši teisė suteikta išimtinai Ministrų Kabinetai, vėliau ji perėjo valstybės vadovui, kurio sprendimą turėjo kontrasignuoti atitinkamas ministras. Nuo 1920 m. liepos 24 d. karo padėtis buvo įvedama bei panaikinama parlamento įstatymais, tačiau po perversmo 1926 m. įvesti ar atšaukti karo padėtį galėjo Prezidentas Ministrų Kabineto siūlymu ir be parlamento patvirtinimo.

Nuolatinės konstitucijos įtvirtino ginkluotųjų pajėgų suformavimo imperatyvą bei visuotinės karo prievolės konstitucinius pagrindus. 1922 m. ir 1928 m. Konstitucijos nustatė, kad dvasininkai atleidžiami nuo karo prievolės. Įstatymuose numatytas kariuomenės formavimas ne tik savanoriškumo, bet ir privalomosios karo tarnybos, kurią atliko tik vyrai, pagrindu, o moterys implicitiškai buvo atleidžiamos nuo karo prievolės. 1936 m. pirmą kartą leista moterų savanoriškoji tarnyba, tačiau tik karo metu. Nors alternatyvios karo tarnybos užuominų nebuvo konstitucijose, visgi 1936 m. Karo prievolės įstatymas numatė karo mokesčius kaip alternatyvą.

1990 m. kovo 11 d. atstačius Lietuvos nepriklausomybę, Laikinajame Pagrindiniame Įstatyme randamos valstybės gynimo konstitucinio instituto užuomazgos. Lietuvos Respublikos Aukščiausioji Taryba konstituciniais aktais, įstatymais bei poįstatyminiais teisės aktais konsekventiškai kūrė valstybės gynybos institutą bei su juo susijusį teisinį reguliavimą, o jos priimami sprendimai ir teisės aktai pirmiausiai buvo nukreipti į vieną iš svarbiausių uždavinių – pasiekti taikų Lietuvos nepriklausomybės įtvirtinimą, garantuojant jį visoje jos teritorijoje. Tačiau šis siekis buvo neišvairduojamas be Lietuvos teisės savarankiškai organizuoti savo kariuomenę, kuri iš pradžių kurta savanoriškos karo tarnybos pagrindu. Todėl pirmiausiai buvo būtina nutraukti sovietinės krašto apsaugos sistemos galiojimą Lietuvoje bei pasiekti, kad iš Lietuvos teritorijos būtų išvesta okupacinė kariuomenė, kuri kėlė pavojų valstybės suverenumui. Lietuvos atsakas į sovietinės armijos karinę agresiją pasireiškė taikiu tautos pasipriešinimu. Aukščiausiosios Tarybos pasiekimas – okupacinės kariuomenės išvedimas iš Lietuvos Respublikos teritorijos – atspindi 1992 m. spalio 25 d. Konstitucijos 3 straipsnio 2 dalyje, Konstituciniame įstatyme „Dėl Lietuvos valstybės“ ir Konstituciniame akte „Dėl Lietuvos Respublikos nesijungimo į postsovietines Rytų sąjungas“.

VALSTYBĖS GYNYBOS KONSTITUCINIS INSTITUTAS

1992 M. SPALIO 25 D. LIETUVOS RESPUBLIKOS

KONSTITUCIJOJE

3. GINKLUOTŲJŲ PAJĖGŲ PANAUDOJIMO KONSTITUCINIAI PAGRINDAI

Teisės mokslinėje doktrinoje²⁸⁶ yra pabrėžiama, kad Konstitucijos 3 straipsnio 2 dalies nuostata, o taip pat 139 straipsnio 1 dalis suponuoja, jog valstybės (prioritetinių konstitucinių vertybių – Lietuvos nepriklausomybės, jos teritorijos vientisumo ir konstitucinės santvarkos) gynyba yra *visuotinė*, o taip pat *imperatyvi* ir *besąlygiška*²⁸⁷, t. y. „draudžiama susaistyti teisėtą Lietuvos valstybės gynimą kokiomis nors papildomomis sąlygomis ir Lietuvos Respublikos piliečių besąlyginę teisę ginti savo valstybę visomis teisėtomis priemonėmis, *inter alia*, tais atvejais, kai valstybės institucijų veikla yra suvaržyta ir nėra atitinkamų jų sprendimų“. Vadinasi, Lietuvos valstybės gynyba negali būti susaistyta nei agresijos masto ar kitų sąlygų, o taip pat nelaukiant kol bus suteikta tarptautinė pagalba. Taip pat karo mokslų literatūroje²⁸⁸ nurodoma Lietuvos gynybos koncepcija pagrįsta visuotinės ir besąlyginės gynybos principais, kurie reiškia, kad „Lietuvos gynyba susideda iš dviejų komponentų: karinės gynybos ir pilietinio pasipriešinimo“. Svarbiausias karinės valstybės gynybos instrumentas – ginkluotosios pajėgos. Konstitucijos 60 straipsnio 20 punkte, 142 straipsnio 1 dalyje yra naudojamas terminas *ginkluotosios pajėgos*, tačiau ordinariniuose teisės aktuose – *kariuomenė* ir *ginkluotosios pajėgos*²⁸⁹. Visgi terminai neprieštarauja vienas kitam, o tik nurodo jų sudėties pasikeitimą priklausomai nuo to, ar valstybėje yra karo padėtis, ar taikos metas. Pastaruoju atveju ginkluotąsias pajėgas sudaro visos kariuomenės rūšys ir jos aktyvusis rezervas. Karo padėties ar ginkluotos gynybos nuo agresijos (karo) atveju ginkluotosioms pajėgoms priskiriama ne tik kariuomenė, bet ir Valstybės sienos apsaugos tarnyba, Vadovybės apsaugos departamentas, Viešojo saugumo tarnyba, koviniai Lietuvos šaulių sąjungos būriai ir kiti koviniai piliečių bei jų organizacijų ginkluoto pasipriešinimo (partizanų) vienetai, pavaldūs ginkluotųjų pajėgų vadui²⁹⁰.

²⁸⁶ Dainius Žalimas, „Valstybės gynimo konstituciniai pagrindai“, iš *Lietuvos konstitucinė teisė*, redakcinė kolegija: Egidijus Jarašiūnas, Vytautas Sinkevičius, Juozas Žilys, Milda Vainiūtė (Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2017), 782.

²⁸⁷ Šie konstituciniai principai nustatyti ir Nacionalinio saugumo pagrindų įstatymo (*Valstybės žinios*. 1997, Nr. 2-16) priedėlio I dalies 7 skyriuje ir Lietuvos Respublikos ginkluotos gynybos ir pasipriešinimo agresijai įstatymo (*Valstybės žinios*. 2000, Nr. 64-1927) 6 straipsnyje.

²⁸⁸ Audronė Petrauskaitė, Rolanda Kazlauskaitė Markelienė ir Rasa Gedminienė, *Šalies saugumas ir gynyba* (Vilnius: Generolo Jono Žemaičio Lietuvos karo akademija, 2016), 27.

²⁸⁹ (Suvestinės redakcijos nuo 2020-07-01) Krašto apsaugos sistemos organizavimo ir karo tarnybos įstatymo 3 str. 1 d. 2 p., 11 str. 5 d., Karo padėties įstatymo 2 str. 1 d., Nacionalinio saugumo pagrindų įstatymo priedėlio I dalies 7 skyriaus 2 skirsnio 3 pastraipa.

²⁹⁰ Minėtų įstatymų suvestinėse redakcijose nuo 2021-01-01 papildyta, kad ginkluotosioms pajėgoms priskiriamas „Ant-rasis operatyvinių tarnybų departamentas prie Lietuvos Respublikos krašto apsaugos ministerijos“, o koviniai asmenų

Toliau nagrinėjama ginkluotųjų pajėgų, kaip karinės valstybės gynybos priemonės, panaudojimo konstituciniai pagrindai.

3.1. Konstitucinis valstybės apsaugos užtikrinimo tikslas ir pareiga sudaryti bei išlaikyti ginkluotąsias pajėgas

Minėta, kad valstybės karinės gynybos poreikį Tauta nustatė Konstitucijoje: „Lietuvos Respublika, [...], siekia užtikrinti šalies saugumą ir nepriklausomybę, piliečių gerovę ir pagrindines jų teises bei laisves“ (Konstitucijos 135 str. 1 d.), kartu pavesdama įstatymų leidėjui krašto apsaugos organizavimą nustatyti įstatymu (Konstitucijos 139 str. 3 d.). Šis konstitucinis pavedimas įstatymų leidėjui apima ne tik pareigą suformuoti ginkluotąsias pajėgas, bet ir jas išsaugoti, garantuoti jų veiksmingą funkcionavimą. „Valstybės nepriklausomybė, teritorijos vientisumas, konstitucinė santvarka yra vienos svarbiausių konstitucinių vertybių, kurių apsauga yra prioritetinė valstybės valdžios ir visų piliečių priedermė. Šios pareigos vykdymo užtikrinimas yra valstybės saugumo garantija“²⁹¹.

Lietuvos Konstitucinis Teismas (2009 m. rugsėjo 24 d. nutarime) apibūdindamas *valstybės apsaugos funkciją*, kuri suponuoja konstitucinį valstybės karinės gynybos principą, nurodė, kad šiai funkcijai, kuri „apima konstitucinių vertybių, kaip prioritetinių, apsaugą, vykdyti yra reikalinga atskira institucinė sistema, sudaryta iš karinių ir sukarintų valstybės institucijų“. Be to, iš Konstitucijos, *inter alia* jos 3, 139, 141, 142 straipsnių nuostatų, įstatymų leidėjui kyla pareiga nustatyti tokį teisinį reguliavimą, kad Lietuvos Respublika turėtų reguliarią, gerai organizuotą kariuomenę, pajėgią vykdyti konstitucines funkcijas, *inter alia* priedermę ginti valstybę nuo užsienio ginkluoto užpuolimo²⁹².

Vokietijos Federalinis Konstitucinis Teismas taip pat pabrėžė, kad iš Pagrindiniame Įstatyme²⁹³ įtvirtinto valdžių padalijimo bei juo paremtos konstitucinės santvarkos įstatymų leidėjas bei kompetentingos gynybos sistemos institucijos privalo nustatyti tokias priemones, kurios yra būtinos siekiant detalizuoti konstitucinį valstybės karinės gynybos principą. „Kokie teisės aktai ir įsakymai yra būtini, kad pagal Konstituciją ir esamus sutartinius įsipareigojimus su sąjungininkais būtų užtikrinta funkcinio požiūriu veiksminga gynyba, šios institucijos, pasiremamos plačiais politiniais svarstymais, iš esmės sprendžia savo atsakomybę“²⁹⁴. Todėl „Bundesvero [ginkluotųjų pajėgų – aut. past.] sukūrimas bei veiksmingas funkcionavimas [...] turi konstitucinį

ir jų organizacijų ginkluoto pasipriešinimo vienetai bei partizanų vienetai, veikiantys okupuotoje Lietuvos valstybės teritorijoje ginkluotųjų pajėgų vado ar jo įgalioto asmens sprendimu yra priskiriami ir tampa ginkluotųjų pajėgų dalimi.

²⁹¹ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2009 m. rugsėjo 24 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2009, Nr. 115-4888.

²⁹² Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2009 m. rugsėjo 24 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2009, Nr. 115-4888.

²⁹³ Das Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland vom 23. Mai 1949, žiūrėta 2014 m. liepos 1 d., <http://www.gesetze-im-internet.de/gg/BjNR000010949.html>.

²⁹⁴ Urteil des Zweiten Senats des Deutschen Bundesverfassungsgerichts vom 13. April 1978 auf die mündliche Verhandlung vom 30. November und 1. Dezember 1977 (BVerfGE 48, 127) – 2 BvF 1,2,4,5/77.

pagrindą²⁹⁵, kuris yra nustatytas Pagrindinio įstatymo (PĮ) 12a str. 1 d., 73 str. (pirmoje PĮ redakcijoje), 87a str. 1 d. 1 sakinyje ir 115b str.²⁹⁶.

Tiek Lietuvos, tiek ir Vokietijos konstituciniai teismai, remdamiesi minėtais konstitucijų straipsniais, išaiškino, jog konstitucija nustato valstybei pavedimą suformuoti ginkluotąsias pajėgas ir šis pavedimas yra imperatyvus. Pavedimas skirtas valstybei ir įpareigoja ją sudaryti ginkluotąsias pajėgas, t. y. sukurti karinį instrumentą gynybai. Kaip jis bus detaliau vykdomas, priklauso nuo politiškai atsakingos nuomonės²⁹⁷; vyriausybė ir parlamentas yra įpareigoti suformuoti iš tiesų veiksmingą šalies gynybą, taigi, laikyti ginkluotąsias pajėgas, kurios būtų pajėgios atlikti karines užduotis²⁹⁸. Ginkluotosios pajėgos yra vienas iš daugelio konstituciškai institucionalizuotų valstybės gynybos elementų, o konstitucija tampa pirminiu pavedimo sudaryti ginkluotąsias pajėgas pagrindu. Įstatymų leidėjas negali Konstituciją keičiant, paprastaisiais įstatymais ar juo labiau poįstatyminiais teisės aktais panaikinti ginkluotųjų pajėgų, kaip valstybės egzistavimo, *inter alia* konstitucinės santvarkos garanto.

Analizuojant Lietuvos Respublikos Konstitucijos XIII skirsnį („Užsienio politika ir valstybės gynimas“) vien formalių pataisų požiūriu, galima daryti prielaidą, kad tiek Seimas, tiek Tauta gali priimti valstybės gynimo konstitucinio instituto pataisas, atitinkamai ir dėl ginkluotųjų pajėgų panaikinimo. Eksplicitinės Lietuvos Respublikos Konstitucijos keitimo taisyklės tokio draudimo nenustato. Tačiau Konstitucijos pataisa negali pažeisti Konstitucijoje įtvirtintų vertybių pusiausvyros, juo labiau sukurti prieštaravimo tarp Konstitucijos normų ir principų. Kaip nurodė Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas, „iš Konstitucijos 6 straipsnio 1 dalies kyla imperatyvas, kad Konstitucijos pataisomis negali būti pažeista Konstitucijos nuostatų, jose įtvirtintų vertybių darna. [...] pagal Konstituciją negali būti daromos tokios Konstitucijos pataisos, kuriomis būtų paneigta bent viena iš Lietuvos valstybės, kaip Konstitucijoje įtvirtinto bendro visos visuomenės gėrio, pamatą sudarančių konstitucinių vertybių – valstybės nepriklausomybė, demokratija, respublika, prigimtinis žmogaus teisių ir laisvių pobūdis“²⁹⁹. Su šiuo materialiuoju Konstitucijos keitimo apribojimu susijęs ir kitas draudimas: „negali būti daromos tokios Konstitucijos pataisos, kuriomis būtų paneigti Lietuvos Respublikos tarptautiniai įsipareigojimai (*inter alia* Lietuvos valstybės geopolitinės orientacijos suponuojamos Lietuvos Respublikos narystės NATO įsipareigojimai) ir kartu – konstitucinis *pacta sunt servanda* principas, jeigu tu

²⁹⁵ Urteil des Zweiten Senats des Deutschen Bundesverfassungsgerichts vom 13. April 1978 auf die mündliche Verhandlung vom 30. November und 1. Dezember 1977 (BVerfGE 48, 127) – 2 BvF 1,2,4,5/77.

²⁹⁶ Urteil des Zweiten Senats des Deutschen Bundesverfassungsgerichts vom 24. April 1985 aufgrund der mündlichen Verhandlung vom 30. Januar 1985 (BVerfGE 69, 1) – 2 BvF 2, 3, 4/83 und 2/84.

²⁹⁷ Urteil des Zweiten Senats des Deutschen Bundesverfassungsgerichts vom 13. April 1978 auf die mündliche Verhandlung vom 30. November und 1. Dezember 1977 (BVerfGE 48, 127) – 2 BvF 1,2,4,5/77.

²⁹⁸ Beschluß des Ersten Senats des Deutschen Bundesverfassungsgerichts vom 26. Mai 1970 (BVerfGE 28, 243) – 1 BvR 83, 244 und 345/69.

²⁹⁹ „[...] išskyrus atvejį, kai Konstitucijos 148 straipsnio 1 dalyje nustatyta tvarka būtų keičiamas Konstitucijos 1 straipsnis ir Konstitucinio įstatymo „Dėl Lietuvos valstybės“, kuris yra Konstitucijos sudedamoji dalis, 2 straipsnyje nustatyta tvarka būtų keičiamas šio įstatymo 1 straipsnis“. Žr.: Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2014 m. sausio 24 d. nutarimas. TAR. 2014, Nr. 478; Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2014 m. liepos 11 d. nutarimas. TAR. 2014-07-11, Nr. 10117.

tarptautinių įsipareigojimų neatsisakoma vadovaujantis tarptautinės teisės normomis³⁰⁰. Be to, pastarasis reikalavimas taikomas ne tik Seimui priimant Konstitucijos pataisas, bet ir pilietinei Tautai, kai ji vykdo aukščiausią suverenią galią, *inter alia* referendumu. Vadinasi, tik atsisakius Lietuvos narystės NATO bei JT, išnyktų su tokia naryste susiję tarptautiniai įsipareigojimai, kaip pavyzdžiui, imtis ginkluotos jėgos panaudojimo NATO regiono saugumui atkurti ir palaikyti (5 str. 1 pastr.)³⁰¹ ar suteikti ginkluotąsias pajėgas Saugumo Tarybos reikalavimu (43 str. 1 d.)³⁰². Atitinkamai galima daryti išvadą, kad Lietuvos valstybės išstojimas iš kolektyvinės gynybos principu paremtų tarptautinių organizacijų determinuotų materialiojo Konstitucijos keitimo apribojimo, t. y. draudimo panaikinti ginkluotąsias pajėgas, išnykimą.

Tačiau reikia įvertinti ir minėtos Konstitucijos pataisos būtinumo visuomenės ir valstybės gyvenime aspektą. Atsižvelgiant į šiuo metu esamą geopolitinę situaciją, o ne vien tik tarptautinius įsipareigojimus, kurie atsiranda dėl Lietuvos narystės NATO bei JT, tokie svarstymai sunkiais įsivaizduojami kaip realūs, nes manytina, kad tik esant visiškai taikai (valstybių nusiginklavimui) pasaulyje, būtų galima galvoti apie valstybės apsaugos funkcijos išnykimą, *inter alia* ginkluotųjų pajėgų konstitucinį panaikinimą³⁰³.

Atsižvelgiant į tai, kad Konstitucija yra vientisas aktas, o jos normos ir principai sudaro darnią sistemą, taip pat ir vientisą krašto apsaugos konstitucinio reguliavimo sistemą, todėl analizuojamą draudimą panaikinti ginkluotąsias pajėgas sąlygoja poreikis puoselėti ir išsaugoti tai, ką tauta nustatė Lietuvos Respublikos Konstitucijos preambulėje, 135 straipsnio 1 dalyje bei Konstitucinio įstatymo „Dėl Lietuvos valstybės“ 1 straipsnyje – valstybės nepriklausomybę, teise ir teisingumu pagrįstos tarptautinės tvarkos kūrimą³⁰⁴.

Kaip teigia F. Kirchhof, valstybės valdžia ir suverenitetas turi iš tiesų egzistuoti, jie nereikalauja *ex definitione* konkrečių priemonių jų sukūrimui ir išlaikymui. Valstybės teritorijos ir tautos atžvilgiu valstybės valdžiai pirmiausiai reikia policijos, o ne ginkluotųjų pajėgų. Tačiau tik valstybės suverenitetui pasireiškus į išorę svarstyтина dėl ginkluotųjų pajėgų įsteigimo. Ginkluota jėga išorinei gynybai nereikalinga tol, kol trečiosios šalys pripažįsta valstybės integralumą³⁰⁵. Visgi valstybėje šalia ginkluotųjų

³⁰⁰ Žr.: Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2014 m. sausio 24 d. nutarimas. TAR. 2014, Nr. 478; Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2014 m. liepos 11 d. nutarimas. TAR. 2014-07-11, Nr. 10117.

³⁰¹ Šiaurės Atlanto sutartis. *Valstybės žinios*. 2004, Nr. 40-1299.

³⁰² Jungtinių Tautų Chartija. *Valstybės žinios*. 2002, Nr. 15-557.

³⁰³ Kita vertus, net ir dabar egzistuoja valstybių, kurios iš viso neturi ginkluotųjų pajėgų. Pavyzdžiui, Andoros valstybės gynybą užtikrina Prancūzija arba Ispanija pagal tarptautines sutartis, pasirašytas su šiomis valstybėmis 1993 m. Monakas turi tik pilies sargybos kuopas reprezentaciniams tikslams, o valstybės gynyba yra patikėta Prancūzijai. Panaši situacija ir San Marine, kurio gynybą užtikrina Italija pagal tarptautinę sutartį. Islandija nors ir yra NATO valstybė narė, tačiau nuo 1869 m. neturi ginkluotųjų pajėgų. Nuo 1951 m. iki 2006 m. galiojo gynybos sutartis su JAV, pagal kurią Islandijoje buvo JAV karinė bazė. Šiandien Islandijos gynybą užtikrina Norvegija. Žr.: „Wehrpflicht international – ein Überblick“, žiūrėta 2015 m. spalio 28 d., http://www.bundeswehr.de/portal/a/bwde/!ut/p/c4/HcZBDoAgDAXRs3gBunfnLdRdg-SI_ECTQ2OtrzOQIqYd9NX5wseJuXGmnI2D15rxFcVOHQMtGSR0JI-eKkLW_yOkTTWpHyj1si0v6sdlAQ!!/.

³⁰⁴ Kartu reikia pažymėti, kad tuo atveju, jei yra laikomasi Konstitucijoje ir Konstitucinio Teismo doktrinoje suformuluotų materialiujų ir procesinių Konstitucijos keitimo apribojimų, visgi yra galimi valstybės gynybos konstitucinį institutą sudarančių Konstitucijos straipsnių pakeitimai.

³⁰⁵ Ferdinand Kirchhof, „Verteidigung und Bundeswehr“, iš *Handbuch des Staatsrechts. Band IV: Aufgaben des Staates. Dritte Auflage*, Josef Isensee, Paul Kirchhof (Heidelberg: C. F. Müller Verlag, 2006), 639.

pajėgų ginklais aprūpinama ir policija, tačiau policija saugo valstybės vidaus teisinę tvarką ir ramybę nuo pažeidimų viduje bei padeda išvengti pavojų, o ginkluotosios pajėgos kovoja su priešu, iš išorės keliančiu grėsmę valstybės integralumui. Pagal savo užduotis ir įgaliojimus policija pirmaisiai yra įsteigta dėl taikos, nors savo užduotis ji privalo atlikti ir karo metu; tuo tarpu ginkluotosios pajėgos savo kovos paskirtį įgyvendina karo metu, nors jų buvimas taikos metu veikia prevenciškai ir tik išimtiniais atvejais jos gali būti panaudotos kaip policija³⁰⁶.

Vadinasi, kalbėdami apie vieną iš demokratinės valstybės saugumo garantų – ginkluotąsias pajėgas, susiduriama su užduotimi ne tik konstituciškai, bet ir ordinariškai reglamentuoti ginkluotųjų pajėgų tikslus, uždavinius bei panaudojimo sąlygas. Taip pat turi būti nuspręsta ir dėl ginkluotųjų pajėgų suformavimo profesinės, savanoriškosios ar privalomosios karo tarnybos pagrindu (plačiau žr. šio darbo 5 skyrių).

3.2. Ginkluotųjų pajėgų panaudojimas karinei gynybai, garantuojant išorinį Lietuvos valstybės saugumą

Ko gero, daugelis, net nesigilindamas į konstitucinį ar juo labiau ordinarinį reguliavimą, sutiktų, jog pirminė ginkluotųjų pajėgų paskirtis – ginti valstybę nuo ginkluoto užpuolimo. Vienokia ar kitokia tekstine formuluote ši pagrindinė užduotis įtvirtinama valstybių konstitucijose³⁰⁷. Tolimesnei tyrimo eigai, siekiant detaliau nustatyti ginkluotųjų pajėgų konstitucinę paskirtį, būtina išsiaiškinti tokias konstitucines sąvokas: „panaudojimas“, „ginkluotas užpuolimas“. Lietuvos Respublikos Konstitucija, deja, eksplicitinio ir vienareikšmio šių sąvokų apibrėžimo nepateikia.

Kaip jau minėta, teisės mokslinėje doktrinoje pripažįstamas Konstitucijos normų abstraktumas, Konstitucijos normų „konkurencija“ bei Konstitucijos sisteminiu pobūdžiu

³⁰⁶ Vokietijos Pagrindiniame Įstatyme (Konstitucijoje) numatytas Bundesvero panaudojimas ne tik gynybai, bet išimtiniais atvejais jis gali būti panaudotas ir kaip policija gynybai vidinės nepaprastosios padėties atveju [PĮ 87a str. 4 d.) ir teikiant pagalbą katastrofų atveju [PĮ 35 str. 2 ir 3 d.). Žr.: Ernst Wolfgang Böckenförde, *Die Organisationsgewalt im Bereich der Regierung. Eine Untersuchung zum Staatsrecht der Bundesrepublik Deutschland* (Berlin: Duncker & Humblot, 1964), 155; Klaus Stern, *Das Staatsrecht der Bundesrepublik Deutschland: Staatsorgane, Staatsfunktionen, Finanz- und Haushaltverfassung, Notstandsverfassung. Band II.* (München: Verlag C. H. Beck, 1980), 852; Helmut Quaritsch, „Führung und Organisation der Streitkräfte im demokratisch-parlamentarischen Staat“, *Veröffentlichungen der Vereinigung der Deutschen Staatsrechtslehrer* 26 (1968): 207.

³⁰⁷ Pvz., Lietuvos Respublikos Konstitucijos 142 str.: Seimas <...> priima sprendimą panaudoti ginkluotąsias pajėgas, kai pririekia ginti Tėvynę arba vykdyti Lietuvos valstybės tarptautinius įsipareigojimus. Ginkluoto užpuolimo atveju, kai kyla grėsmė valstybės suverenumui ar teritorijos vientisumui, Respublikos Prezidentas nedelsdamas priima sprendimą dėl gynybos nuo ginkluotos agresijos, <...>. *Valstybės žinios*. 1992, Nr.: 33. Austrijos Konstitucijos 79 str. 1 d.: Užtikrinti šalies karinę gynybą yra federalinės kariuomenės pareiga. Bundes-Verfassungsgesetz der Republik Österreich vom 18. Dezember 1945, žiūrėta 2019 m. birželio 7 d., <https://www.ris.bka.gv.at/GeltendeFassung.wxe?Abfrage=Bundesnormen&Gesetzesnummer=10000138>. Šveicarijos Konstitucijos 58 str. 2.: Kariuomenė tarnauja užkertant kelią karui ir skatina taikos palaikymą; ji gina šalį ir jos gyventojus. <...>. Bundesverfassung der Schweizerischen Eidgenossenschaft vom 18. April 1999, žiūrėta 2019 m. rugpjūčio 2 d., <http://www.admin.ch/opc/de/classified-compilation/19995395/index.html#a37>. Švedijos Karalystės Konstitucijos „Akto dėl valdymo formos“ 15 dalies „Karas ir karo grėsmė“ 13 §: Vyriausybė privalo naudoti šalies gynybines pajėgas pagal tarptautinės teisės normas, siekiant atremti ginkluotą puolimą ar užkirsti kelią valstybės teritorijos pažeidimui. Vyriausybė turi pavesti šalies gynybinėms pajėgoms naudoti jėgą pagal tarptautinės teisės normas, siekiant užkirsti kelią šalies teritorijos pažeidimui taikos ar karo tarp kitų valstybių metu. 1974:152 The Instrument of Government, žiūrėta 2015 m. kovo 22 d., http://www.riksdagen.se/sv/Dokument-Lagar/Lagar/Svenskforfattningssamling/Kungorelse-1974152-om-beslu_sfs-1974-152/.

determinuoja Konstitucijos interpretavimo poreikį³⁰⁸. Todėl atsigręžtina į konstitucinės justicijos institucijų jurisprudenciją, kurioje kaip tik pateikiamas išaiškinimas dėl ginkluotųjų pajėgų įsteigimo, kaip būtinos prielaidos valstybės gynybai.

Nors Lietuvos Respublikos Konstitucijos 142 straipsnio 1 dalis³⁰⁹ suponuoja, kad panaudoti ginkluotąsias pajėgas galima tik ginkluoto užpuolimo atveju, kai kyla grėsmė valstybės suverenumui ar teritorijos vientisumui, arba vykdyti Lietuvos valstybės tarptautinius įsipareigojimus, visgi 67 straipsnio 20 punktas³¹⁰ leidžia įvertinti „panaudojimą“ pačia bendriausia (plačiausia prasme), todėl ir bet kurį ginkluotųjų pajėgų naudojimą galima apibrėžti kaip „panaudojimą“. Manytina, kad remiantis pastarąja konstitucine nuostata Seimui leidžiama tiesiog priimti sprendimą dėl ginkluotųjų pajėgų panaudojimo nenustatant galutinai visų naudojimo formų ar atvejų. Be kita ko, įstatymų leidėjas ordinariniuose teisės aktuose ginkluotųjų pajėgų pagalbą krizių ir ekstremalių situacijų metu taip pat kaip panaudojimą suformavo (detaliau bus analizuojama šio darbo 3.3. poskyryje).

Kaip jau minėta, ginkluotosios pajėgos pasitarnauja karinei gynybai³¹¹ nuo iš išorės gresiančio užpuolimo³¹², kurio valstybės teritorijoje neatremtų policijos pajėgos, todėl kariuomenės panaudojimas tampa neišvengiamas³¹³. Lietuvos Respublikos Konstitucija neriboja ginkluotųjų pajėgų panaudojimo erdvės, kai ginkluotosios pajėgos panaudojamos gynybai. Valstybės gynybos metu ginkluotųjų pajėgų veiksmų (operacijų) sritis gali būti tiek šalies viduje, tiek užsienyje, atviroje jūroje arba visatos erdvėje³¹⁴. Šiuo atveju susiduriame su iš Lietuvos Respublikos Konstitucijos kylančiu apribojimu ne dėl panaudojimo geografinės erdvės, o dėl *panaudojimo tikslo*. Konstitucijos 142 straipsnio 1 dalies konstitucinės formuluotės „ginti“, „gynybai“, „vykdyti Lietuvos valstybės tarptautinius įsipareigojimus“ yra vertintinos ir kaip tikslas, ir kaip ginkluotųjų pajėgų panaudojimą saistančios būtinosios sąlygos. Kita vertus, minėtas Konstitucijos 67 straipsnio 20 punktas, nustatantis Seimui bendrą įgaliojimą panaudoti ginkluotąsias pajėgas, savaime nereiškia kompetencijos kartu pradėti puolamąjį ar užkariaujamąjį karą. Kitaip tariant, net jei ginkluotosios pajėgos naudojamos kariniais tikslais, jie turi būti gynybiniai, bet ne puolamieji, agresijos tikslai prieš kitą valstybę. Gynybos tikslas riboja ginkluotąsias

³⁰⁸ Gediminas Mesonis, *Konstitucijos interpretavimo metodologiniai pagrindai* (Vilnius: Registrų centras, 2010), 43.

³⁰⁹ Konstitucijos 142 str. 1 d. iš dalies atkartoja Konstitucijos 67 str. 20 p. nustatytą Seimo įgaliojimą („Seimas įveda karo padėtį, skelbia mobilizaciją ar demobilizaciją, priima sprendimą panaudoti ginkluotąsias pajėgas“), tačiau kartu nurodo aplinkybę, kada galima priimti sprendimą panaudoti ginkluotąsias pajėgas: „kai prireikia ginti Tėvynę arba vykdyti Lietuvos valstybės tarptautinius įsipareigojimus“.

³¹⁰ Konstitucijos 67 str., kuriame įtvirtinti Seimo įgaliojimai, 20 p. nustatyta, jog Seimas įveda tiesioginį valdymą, karo ir nepaprastąją padėtį, skelbia mobilizaciją ir priima sprendimą panaudoti ginkluotąsias pajėgas.

³¹¹ Dieter Wiefelspütz, *Der Einsatz bewaffneter deutscher Streitkräfte und der Konstitutive Parlamentsvorbehalt* (Baden-Baden: Nomos, 2003), 22.

³¹² Ferdinand Kirchhof, „Verteidigung und Bundeswehr“, iš *Handbuch des Staatsrechts. Band IV: Aufgaben des Staates. Dritte Auflage*, Josef Isensee, Paul Kirchhof (Heidelberg: C. F. Müller Verlag, 2006), 653.

³¹³ Wolfgang Graf Vitzthum, „Der Spannungs- und der Verteidigungsfall“, iš *Handbuch des Staatsrechts. Band VII: Normativität und Schutz der Verfassung – Internationale Beziehungen*, Josef Isensee, Paul Kirchhof (Heidelberg: C. F. Müller Verlag, 1992), 439.

³¹⁴ Dieter Wiefelspütz, *Der Auslandseinsatz der Bundeswehr und das Parlamentsbeteiligungsgesetz. Zweite Auflage* (Frankfurt am Main: Verl. für Polizeiwissenschaft Lorei, 2012), 22.

pajėgas panaudoti kaip galios veiksnį bet kuriame politiniame ginče; konstituciškai leidžiama tik gynyba nuo puolimo, nukreipta į *gynybos objektą*³¹⁵, kuris pagal Lietuvos Respublikos Konstituciją yra valstybės suverenumas ir teritorijos vientisumas, tačiau ne tik valstybės teritorijos, bet ir jos valstybinės valdžios, tautos gynimas. Tarptautinės teisės ribose tai yra saviginos teisės sritis pagal JT Chartijos 51 straipsnį.

Anot K. Ipsen³¹⁶ bei D. Wiefelspütz³¹⁷, šalia valstybės gynimo gynybai priskiriamas ir ginkluotųjų pajėgų panaudojimas gynybos aljanse (karinėje reakcijoje į sąjungininko užpuolimą), įskaitant būtinąją pagalbą trečiosios, sąjungoje nesančios valstybės naudai, kai reikia palaikyti ir išsaugoti tarptautinę taiką ir saugumą. Teritorinė gynyba nuo išorinio užpuolimo, sąjungos gynyba ir būtinoji pagalba užpultai valstybei konstitucinės teisės lygmeniu atitinka tradicinį supratimą apie valstybės karinį suverenitetą ir iki šiol karinio užpuolimo atveju pasinaudojama kaip pripažinta paprotine tarptautine teise. Šie autoriai gynybos objektą sieja ne tik su teritorine valstybės gynyba, bet ir su sąjunginės valstybės gynyba ir būtinoja pagalba užpultai valstybei (sąjungoje nesančiai valstybei). Pagal fundamentalų kolektyvinės gynybos sutarčių principą vienos ar kelių tokios sutarties šalių ginkluotas užpuolimas reiškia visų sutarties šalių užpuolimą (Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2011 m. kovo 15 d. nutarimas), nes mažina nacionalinės valstybės saugumą, todėl karinė gynyba taip pat yra būtina. Beje, teisės moksle dažnai sutinkama gynybos sąvoka pirmiausia yra orientuota į tarptautinę teisę, gynybą suprantant kaip individualią ar kolektyvinę saviginą Jungtinių Tautų Chartijos 51 straipsnio prasme³¹⁸.

E. Šileikis viename iš savo darbų³¹⁹ pateikia valstybės apsaugos ir gynimo sampratą siauruoju požiūriu, kuri, pasak autoriaus, apibūdinama kaip „valstybės politinės ir teisinės nepriklausomybės apsauga ir gynimas nuo kėsinimosi, kuris kilo (arba objektyviai gali kilti) valstybės išorėje, pasireiškia ginkluoto užpuolimo (agresijos) forma ir kuriam atremti numatyta Valstybės gynimo taryba, karo tarnyba ar alternatyvioji krašto apsaugos tarnyba, <...> karo padėties įvedimas, mobilizacijos skelbimas, ginkluotųjų pajėgų panaudojimas, ir valstybinės bendruomenės (ar atskiro jos nario) teisė priešintis (K. 3 str. 2 d.)“. Skirtingai nei prieš tai minėti mokslininkai, E. Šileikis valstybės gynybos (siauruoju požiūriu) objektu laiko valstybės buvimą (egzistavimą *de jure*). Tačiau šio darbo autorės nuomone, su tokiu E. Šileikio valstybės gynybos (siauruoju požiūriu) objekto apibūdinimu galima sutikti tik iš dalies, nes kaip minėta, konstituciškai sąjunginės valstybės gynyba ir būtinoji pagalba užpultai valstybei gali kilti iš pareigos vykdyti prisiimtus tarptautinius įsipareigojimus (*pacta sunt servanda*).

³¹⁵ Ferdinand Kirchhof, „Verteidigung und Bundeswehr“, iš *Handbuch des Staatsrechts. Band IV: Aufgaben des Staates. Dritte Auflage*, Josef Isensee, Paul Kirchhof (Heidelberg: C. F. Müller Verlag, 2006), 653.

³¹⁶ Knut Ipsen, *Rechtsgrundlagen und Institutionalisierung der atlantisch-westeuropäischen Verteidigung* (Hamburg: Hansischer Gildenverlag Heitmann, 1967), 25.

³¹⁷ Dieter Wiefelspütz, *Reform der Wehrverfassung* (Frankfurt am Main, Verl. für Polizeiwiss., Lorei, 2008), 10.

³¹⁸ Žr.: Mark Zimmer, *Einsätze der Bundeswehr im Rahmen kollektiver Sicherheit: Staats- und völkerrechtliche Grundlagen unter Berücksichtigung des BVerfG-Urteils vom 12.07.1994*. (Peter Lang GmbH, 1995), 88; Karl Doehring, „Das Friedensgebot des Grundgesetzes“, iš *Handbuch des Staatsrechts. Band VII: Normativität und Schutz der Verfassung – Internationale Beziehungen*, Josef Isensee, Paul Kirchhof (Heidelberg: C. F. Müller Verlag, 1992), 699; Dieter Wiefelspütz, *Reform der Wehrverfassung* (Frankfurt am Main, Verl. für Polizeiwiss., Lorei, 2008), 8.

³¹⁹ Egidijus Šileikis, *Alternatyvi konstitucinė teisė* (Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2005), 567.

Tai patvirtino Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas 2006 m. kovo 14 d., 2011 m. kovo 15 d. nutarimuose. Pastarajame nutarime Konstitucinis Teismas pasisakė, kad bendriems Konstitucijoje įtvirtintiems valstybės tarptautinio bendradarbiavimo, susijusio su *inter alia* valstybės gynyba, pagrindams būdinga *inter alia* tai, kad yra nustatyta Lietuvos valstybės geopolitinė orientacija – valstybės dalyvavimas Europos integracijoje neatsiejama nuo kitų Lietuvos Respublikos tarptautinių įsipareigojimų, kylančių iš Lietuvos narystės kitose tarptautinėse organizacijose, *inter alia* Jungtinėse Tautose³²⁰ ir Šiaurės Atlanto Sutarties³²¹ Organizacijoje; ši narystė teikia Lietuvai ne tik papildomas saugumo garantijas, bet ir suponuoja būtinumą laikytis priimtų tarptautinių įsipareigojimų. „Valstybės nepriklausomybės ir saugumo užtikrinimas, *inter alia* panaudojant ginkluotąsias pajėgas, pagal Konstituciją gali būti organizuojamas ir vykdomas tiek nacionaliniu, tiek tarptautiniu mastu (lygiu)“³²². Lietuvos Respublikos tarptautinėse sutartyse, joms įgyvendinti priimtuose įstatymuose paisant Konstitucijos gali būti numatytos įvairios valstybės nepriklausomybės ir saugumo užtikrinimo tarptautiniu mastu (lygiu) priemonės, *inter alia* kolektyvinė ir (ar) kitokia bendra tarptautinė ginkluota gynyba, tarptautinės taikos ir saugumo stiprinimas, kitoks tarptautinis karinio pobūdžio bendradarbiavimas. Konstitucinis Teismas, aiškindamas Tarptautinių operacijų, pratybų ir kitų karinio bendradarbiavimo renginių įstatymą (2002 m. sausio 15 d. redakcija), yra nurodęs, jog „kolektyvinės gynybos operacija“ ir „kita karinė operacija“ įtvirtintos kaip atskiros sąvokos, kartu, kaip tam tikros tarptautinės karinės operacijos rūšys, jos yra susijusios, jų negalima supriešinti, nes tiek „kolektyvinės gynybos operacija“, tiek „kita karinė operacija“ pagal Įstatymą gali būti vykdoma įgyvendinant Lietuvos Respublikos tarptautinius įsipareigojimus ir Jungtinių Tautų Įstatų 51 straipsnyje pripažintą kiekvienos valstybės neatimamą teisę į individualią ir kolektyvinę savigyną (2011 m. kovo 15 d. nutarimas). Tai suponuoja, kad kai organizuojama ir vykdoma valstybės gynyba tarptautiniu mastu, *inter alia* panaudojant ginkluotąsias pajėgas, tai apima sprendimą dėl Lietuvos Respublikos karinių vienetų išvykimo ir panaudojimo kitų valstybių teritorijose, o taip pat sprendimą dėl kitų valstybių karinių vienetų atvykimo ir panaudojimo Lietuvos Respublikos teritorijoje kolektyvinės gynybos operacijos tikslais ir kitos karinės operacijos tikslais³²³.

³²⁰ Kaip minėta, Lietuvos Respublika nuo 1991 m. rugsėjo 17 d. yra Jungtinių Tautų narė, todėl vadovaujasi Jungtinių Tautų Chartija, kurios 43 straipsnio 1 dalyje nustatyta, kad „visos Jungtinių Tautų narės, prisidėdamos prie tarptautinės taikos ir saugumo palaikymo, Saugumo Tarybos reikalavimu ir remdamosi specialiu susitarimu ar susitarimais, įsipareigoja suteikti ginkluotąsias pajėgas, pagalbą bei atitinkamas aptarnavimo priemones, įskaitant tranzito teisę, kurios būtinos tarptautinei taikai bei saugumui palaikyti“.

³²¹ 2004 m. kovo 10 d. Seimas ratifikavo Šiaurės Atlanto Sutartį, kurios 5 straipsnyje nustatyta, jog „Sutarties šalys susitaria, kad vienos ar kelių iš jų ginkluotas užpuolimas Europoje ar Šiaurės Amerikoje bus laikomas jų visų užpuolimu. Tokio ginkluoto užpuolimo atveju kiekviena iš jų, įgyvendindama individualios ar kolektyvinės savigynos teisę, pripažintą Jungtinių Tautų Chartijos 51 straipsnyje, įsipareigoja nedelsdama suteikti pagalbą užpultai ar užpultoms šalims, individualiai ir kartu su kitomis šalimis imdamasi tokių veiksmų, kokie atrodys būtini, įskaitant ginkluotos jėgos panaudojimą, Šiaurės Atlanto regiono saugumui atkurti ir palaikyti. Apie kiekvieną tokį ginkluotą užpuolimą bei visas priemones, kurių buvo imtasi užpuolimo atveju, turi būti nedelsiant pranešama Jungtinių Tautų Saugumo Tarybai“.

³²² Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2011 m. kovo 15 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2011, Nr. 32-1503.

³²³ Toks teisinis reguliavimas, nustatytas Tarptautinių operacijų, pratybų ir kitų karinio bendradarbiavimo renginių įstatymo (2002 m. sausio 15 d. redakcija) 5 ir 6 straipsniuose, buvo pripažintas neprieštaraujančiu Konstitucijai Konstitucinio Teismo 2011 m. kovo 15 d. nutarime. *Valstybės žinios*. 2011, Nr. 32-1503.

Konstitucingas yra ir ginkluotųjų pajėgų dalyvavimas pasirengimo tarptautinėms operacijoms ir kitose kovinio parengimo pratybose, taip pat dalyvavimas kituose karinio bendradarbiavimo renginiuose, kurie nėra laikomi minėtomis tarptautinėmis karinėmis operacijomis, tačiau kurių pagrindas, tikslas, pobūdis taip pat turi būti aiškūs, konstituciškai pateisinami. Todėl tik karinės tarptautinės operacijos (kolektyvinė gynyba ir (ar) kita karinė operacija, susijusi su tarptautinio saugumo užtikrinimu) priskirtinos prie valstybės gynybos siaurąja prasme, kaip išorinio valstybės saugumo garantavimo priemonės. Konstitucinis Teismas 2011 m. kovo 15 d. nutarime pažymėjo, kad Konstitucijos 142 straipsnyje nurodytas sprendimas dėl ginkluotųjų pajėgų panaudojimo suponuoja sprendimą panaudoti jas pagal paskirtį, t. y. ginkluotos gynybos ar tarptautinėse karinėse operacijose, o ne sprendimą dėl ginkluotųjų pajėgų rengimo ar kitokių jų reikalų tvarkymo priemonių (pavyzdžiui, dėl pratybų). Todėl manytina, kad tiek tarptautinės, tiek nacionalinės karinės pratybos bei kariniai renginiai, neatlieka gynybinės paskirties, o skirti tik gynybiniais pajėgumams sukurti, palaikyti. Be to, toks ginkluotųjų pajėgų panaudojimas turi tik prevencinį, atgrasomąjį pobūdį.

A. Randelzhofer³²⁴, vienas iš Vokietijos Pagrindinio Įstatymo klasikinio komentaro autorių, teigia, kad dalyvavimas karinio pobūdžio ginkluotųjų pajėgų panaudojime esant JT įgaliojimui paprastai nukreiptas ne į Vokietijos Federacinės Respublikos ar jos sąjungininkės gynybą, bet tarnauja tarptautinės taikos palaikymui. Lisabonos sprendime³²⁵ Vokietijos Federalinis Konstitucinis Teismas padarė išvadą, kad ginkluotųjų pajėgų panaudojimas užsienyje „išskyrus gynybos atvejus, yra leidžiamas tik abipusio kolektyvinio saugumo sistemose (pagal PĮ 24 str. 2 d.)“.

Kita ne mažiau diskusijų kelianti problema yra „ginkluoto užpuolimo“³²⁶, kuris sudaro pagrindą valstybės gynybai, o kartu ir ginkluotųjų pajėgų panaudojimui, sąvokos turinys. Lietuvos Respublikos Konstitucija minėto termino apibrėžimo nepateikia, tačiau jis glaudžiai susijęs su tarptautiniu jėgos draudimo principu, kuris įtvirtintas Jungtinių Tautų Chartijos 2 straipsnio 4 dalyje³²⁷, bei „agresijos“ sąvoka³²⁸.

Tarptautinis Teisingumo Teismas byloje *Nicaragua v. United States of America*³²⁹, remdamasis 1974 m. gruodžio 14 d. Jungtinių Tautų Generalinės Asamblėjos rezoliucijos

³²⁴ Albrecht Randelzhofer, „GG Art. 24“, iš *Kommentar zum Grundgesetz. 66. Ergänzungslieferung 2012*, Günter Dürig, Theodor Maunz, beck-online. Die Datenbank, žiūrėta 2013 m. birželio 26 d., <http://beck-online.beck.de/>.

³²⁵ Urteil des Zweiten Senats des Deutschen Bundesverfassungsgerichts vom 30. Juni 2009- 2 BvE 2/08.

³²⁶ Konstitucijos 142 str. 1 d. „Seimas <...> priima sprendimą panaudoti ginkluotąsias pajėgas, kai pririekia ginti Tėvyne arba vykdyti Lietuvos valstybės tarptautinius įsipareigojimus.“ 142 str. 2 d. „Ginkluoto užpuolimo atveju, kai kyla grėsmė valstybės suverenumui ar teritorijos vientisumui, Respublikos Prezidentas nedelsdamas priima sprendimą dėl gynybos nuo ginkluotos agresijos <...>“.

³²⁷ Pagal šią imperatyvią (*ius cogens*) normą valstybės yra įpareigosotos susilaikyti nuo „grasinimo jėga ir jos panaudojimo tiek prieš kurios nors valstybės teritorinį vientisumą arba politinę nepriklausomybę, tiek kuriuo kitu būdu, nesuderinamu su Jungtinių Tautų tikslais“. Jungtinių Tautų Chartija. *Valstybės žinios*. 2002, Nr. 15-557.

³²⁸ Lietuvos Respublikos Konstitucijos 142 str. 2 d. „Ginkluoto užpuolimo atveju, kai kyla grėsmė valstybės suverenumui ar teritorijos vientisumui, Respublikos Prezidentas nedelsdamas priima sprendimą dėl gynybos nuo ginkluotos agresijos <...>“.

³²⁹ *The Military and Paramilitary Activities in and against Nicaragua (Nicaragua v. United States of America)*, Merits, Judgment. I.C.J. Reports 1986, p. 14. Šioje byloje teisėjas S. Schwebel'is yra pažymėjęs, kad valstybė, kuri pirmoji įsikiša panaudodama jėgą kitoje valstybėje (taip pat siunčiant į jos teritoriją nereguliarią kariuomenę) yra agresorė.

Nr. 3314 (XXIX) 3 straipsnyje (g) paragrafe pateiktu agresijos apibrėžimu, nurodė, kad *ginkluotas užpuolimas* turi būti suprantamas ne tik kaip „reguliariųjų ginkluotųjų pajėgų veiksmai peržengiant tarpvalstybinę sieną, bet ir valstybės ar jos vardu siunčiamos ginkluotos gaujos, grupės, nereguliosios pajėgos ar samdiniai, kurie prieš kitą valstybę vykdo tokius ginkluotos jėgos panaudojimo veiksmus, kurių sunkumas prilygsta faktiniam ginkluotam užpuolimui, vykdomam reguliariųjų ginkluotųjų pajėgų, arba jos reikšmingas dalyvavimas tokiuose veiksmuose“. Kita vertus, Teismas nemano, kad kariniai mokymai, ginklų tiekimas ar lėšų suteikimas prilygsta jėgos panaudojimui ar ginkluotam užpuolimui. „Nepaisant to, tokia veikla gali pažeisti jėgos nenaudojimo principą ir kišimąsi į valstybės vidaus reikalus, tai yra elgesio forma, kuri tikrai yra neteisėta, bet yra mažesnio sunkumo nei ginkluotas užpuolimas“³³⁰.

Be to, Teismas konstatavo, kad intervencija yra neteisėta, kai yra naudojamos tokios prievartos, ypač jėgos metodai, kaip tiesioginė forma (kariniais veiksmais) ar netiesioginė forma (parama ardomiesiems veiksams kitoje valstybėje), kadangi *nesikišimo principas* reiškia, kad kiekviena suvereni valstybė turi teisę spręsti savo reikalus be išorinio įsikišimo. Tačiau Teismas atkreipė dėmesį, kad yra daug pavyzdžių, kai užsienio intervencijos į kitą valstybę padėjo opozicijoje esančioms pajėgoms kovoti su valstybės vyriausybe. Visgi ši praktika negali pateisinti intervencijos teisės (palaikant opoziciją kitoje valstybėje) kaip egzistuojančios tarptautinėje teisėje ar juo labiau remtis kolektyvinės gynybos principu³³¹.

Vadinasi, sprendžiant, ar įvyko (vyksta) ginkluotas užpuolimas, turi būti vertinami tokio užpuolimo objektas bei subjektai, naudojamos užpuolimo priemonės (nereguliosios ir nereguliosios ginkluotosios pajėgos, ginkluotos gaujos, samdiniai), o taip pat tokių veiksmų mastas bei poveikis, kuris turi prilygti reguliariųjų ginkluotųjų pajėgų vykdomoms karinėms operacijoms, tam kad grėsmė būtų klasifikuojama kaip ginkluotas užpuolimas, o ne paprasčiausias pasienio incidentas³³². „Svarbią reikšmę turi ir atitinkamų veiksmų pasekmės“, t. y., „jog valstybė vykdo karinius veiksmus, nukreiptus prieš kitos valstybės suverenitetą, jos teritorijos vientisumą ar politinę nepriklausomybę“³³³, todėl ginkluotas užpuolimas gali būti ir be šūvių, žmonių aukų, intensyvių ir didelio masto ginklų panaudojimo, o tik grasinant jėga, kuri parengta panaudoti, jei būtų pasipriešinimas karinei galiai.

³³⁰ *The Military and Paramilitary Activities in and against Nicaragua (Nicaragua v. United States of America)*, Merits, Judgment. I.C.J. Reports 1986, p. 14.

³³¹ D. Žalimas bei E. Leonaitė taip pat nurodo, kad jėgos panaudojimo sąvoka yra plačiausia, apimanti ne tik tiesioginį ginkluotos jėgos panaudojimą („ginkluoti veiksmai priskirtini valstybei vadovaujantis valstybių atsakomybės normomis“), bet ir netiesioginį jėgos panaudojimą, kai valstybė įsitraukia į „tarptautinį ginkluotą konfliktą ar konfliktą, vykstantį valstybės viduje, teikiant organizacinę ir techninę paramą vienai iš kovojančių pusių (pavyzdžiui, tiekiant ginkluotę, siunčiant į šią valstybę ginkluotas gaujas ar samdinius)“. Erika Leonaitė ir Dainius Žalimas, „Krymo aneksija ir mėginimas ją pateisinti tarptautinės teisės kontekste“, *Lietuvos metinė strateginė apžvalga 2015–2016*, 14 tomas (2016): 14.

³³² *Visgi Naftos platformų byloje* (2003 m.) Tarptautinis Teisingumo Teismas neatmetė galimybės, kad „gali pakakti vieno karinio laivo užminavimo, kad būtų galima įgyvendinti „prigimtinę saviginos teisę“ (pagal Jungtinių Tautų Chartijos 51 str.). *Oil Platforms (Islamic Republic of Iran v. United States of America)*, 2003 I.C.J. 161, § 72.

³³³ Erika Leonaitė ir Dainius Žalimas, „Krymo aneksija ir mėginimas ją pateisinti tarptautinės teisės kontekste“, *Lietuvos metinė strateginė apžvalga 2015–2016*, 14 tomas (2016): 17.

V. Vadapalas, pateikiantis sąvokų „ginkluotas užpuolimas“ ir „agresija“³³⁴ apibrėžimus, aiškina gana panašiai. Jis nurodo, kad „ginkluotas užpuolimas – vienos valstybės teritorijos ar jos ginkluotųjų pajėgų, karo laivų ar orlaivio, esančių už šios valstybės teritorijos ribų, užpuolimas karine jėga, kurį įvykdo kitos valstybės kariniai daliniai ar kitos valstybės remiamos ginkluotos gaujos, samdiniai ar teroristai“³³⁵. Kaip taisyklė, užpuolikas turi priklausyti užsienio valdžiai, todėl ir yra kylantis iš užsienio. Teroristiniai išpuoliai paprastai būna nukreipti ne prieš bendrą valstybės teritoriją, dažniausiai jie įvykdomi mažoje jos dalyje, tačiau labai pažeidžiamoje ir gali padaryti didelius nuostolius bei žalą, jei būtų sėkmingi (pvz., teroristiniai išpuoliai masinio susibūrimo vietose, ambasadose, oro uostuose, naftos gręžimo platformose ar net atominėse elektrinėse). Todėl klausimas dėl gynybos nuo teroristų, kaip nevalstybinių užpuolimų, taip pat turi ypatingą konstitucinę reikšmę, nes daugeliu atveju reikalauja ginkluotųjų pajėgų panaudojimo šalies viduje.

Tarptautinėje humanitarinėje teisėje sprendžiant, ar teroristų išpuolis galėtų būti prilyginamas ginkluotam konfliktui (valstybės ginkluotam užpuolimui konstitucinės teisės prasme), yra vertinama teroristinių veiksmų trukmė ir intensyvumas, organizuotumas ar teroristiniai išpuoliai pagal savo mastą pareikalauja valstybės ginkluotųjų pajėgų karinio panaudojimo³³⁶.

Reikia paminėti kitą situaciją, kai Vokietijoje 2004 m. rugsėjo mėn. buvo priimtas naujas Oro erdvės apsaugos įstatymas, kuris leido išimtinį karinės jėgos panaudojimą: gresiant neišvengiamam pavojui, Bundesverui ir jo karinėms oro pajėgoms buvo leidžiama naudoti karinę jėgą prieš orlaivį. Kaip *ultima ratio* gynybos ministras buvo

³³⁴ Anot autoriaus, agresija – tai ginkluotos jėgos panaudojimas prieš kitos valstybės suverenitetą, teritorinį vientisumą ar politinę nepriklausomybę, be to, tai yra sunkiausia ginkluoto užpuolimo forma, kurią turi konstatuoti Jungtinių Tautų Saugumo Taryba.

Remiantis 1974 m. JTO Generalinės Asamblėjos Rezoliucijos Nr. 3314 (XXIX) „Dėl agresijos apibrėžimo“ 1 straipsniu „agresija yra valstybės ginkluotos jėgos panaudojimas prieš kitos valstybės suverenitetą, teritorinį vientisumą ar politinę nepriklausomybę arba bet kuriuo kitu būdu, nesuderinamu su Jungtinių Tautų Chartija, kaip nustatoma šiame apibrėžime“. Rezoliucijos 3 straipsnyje nustatyta, kad kiekviena iš šių veikų yra laikoma agresija, nepriklausomai nuo to, ar karas paskelbiamas: „a) valstybės ginkluotųjų pajėgų įsiveržimas į kitos valstybės teritoriją ar kitos valstybės teritorijos užpuolimas, arba bet kokia kita net laikina karinė okupacija, kaip rezultatas tokio ginkluoto įsiveržimo arba užpuolimo, arba bet kokia priverstinė kitos valstybės teritorijos ar jos dalies aneksija; b) kitos valstybės teritorijos apšaudymas ar bombardavimas panaudojant valstybės ginkluotąsias pajėgas arba bet kokio ginklo panaudojimas prieš kitos valstybės teritoriją; c) valstybės uostų ir krantų blokada panaudojant kitos valstybės ginkluotąsias pajėgas; d) valstybės sausumos, jūrų, oro pajėgų arba jūrų ir oro laivyno užpuolimas, vykdomas kitos valstybės ginkluotųjų pajėgų; e) ginkluotųjų pajėgų, pagal susitarimą esančių kitos valstybės teritorijoje, panaudojimas pažeidžiant susitarimo sąlygas arba tų ginkluotųjų pajėgų buvimas valstybės teritorijoje nustosius galioti susitarimui; f) valstybės veiksmai, kuriais toleruojama, kad jos teritorija yra naudojama kitos valstybės agresijos aktui prieš trečiąją valstybę įvykdyti; g) valstybės ar jos vardu ginkluotų gaujų, grupių, nereguliuojamųjų pajėgų ar samdinių siuntimas į kitą valstybę, kurioje jie vykdo ginkluotos jėgos panaudojimo veikas, kurios pagal savo sunkumą yra prilyginamos aukščiausiai išvardytoms veikoms, arba valstybės dalyvavimas juose“. (Definition of Aggression, United Nations General Assembly Resolution 3314 (XXIX), 2319th plenary meeting on 14 December 1974). Šis agresijos apibrėžimas bei veikos, kurios laikomos agresijos aktu, pakartoti ir Tarptautinio baudžiamojo teismo Romos statuto 8 *bis* straipsnio 2 dalyje (Tarptautinio baudžiamojo teismo Romos statuto pakeitimai dėl agresijos nusikaltimo ir 8 straipsnio pakeitimai. TAR, 2015, Nr. 19274).

³³⁵ Vilenas Vadapalas, *Tarptautinė teisė* (Vilnius: Eugrimas, 2006), 471–472.

³³⁶ Apie terorizmo intensyvumą kaip kriterijų teroristinį išpuolį pagal savo mastą priskirti ginkluotam konfliktui analizuoja Violeta Vasiliauskienė, „Kova su terorizmu tarptautinės humanitarinės teisės kontekste“ (daktaro disertacija, Vilniaus universitetas, 2014), 76–77; Violeta Vasiliauskienė, „Teroristų veiksmai kaip ginkluotas užpuolimas“, *Teisė* 66(2) (2008): 102.

įgalios išakyti numušti orlaivį, jei šis buvo naudojamas kaip ginklas prieš žmones ir nebūtų galimybės kaip kitaip atremti puolimo. Oro erdvės saugojimas yra tradicinis karinių oro pajėgų uždavinys. Tačiau Vokietijos Federalinis Konstitucinis Teismas 2006 m. vasario 15 d. paskelbė³³⁷, kad Oro erdvės apsaugos įstatymo 14 § 2 dalis prieštarauja Konstitucijai. Teismas pareiškė, kad civilinis orlaivis negali būti numuštas, net jei orlaivį teroristai naudoja kaip ginklą. Teismas konstatavo, kad būtų pažeidžiamas keleivių orumas ir teisė į gyvybę, jeigu lėktuvas būtų numuštas. O tai reikštų, kad valstybė jų nužudymą panaudotų kaip priemonę gelbstint kitus, t. y. laikytų juos kaip paprasčiausius objektus; būtų paneigta jų vertė, kuri priklauso tik jiems patiems. Visgi M. Baldus nurodo, kad Konstitucinio Teismo sprendimas negali būti suprantamas kaip pasisakymas prieš išplėtimą konstitucinio leistinumą panaudoti ginkluotąsias pajėgas, išskyrus gynybos paskirtį³³⁸. Tačiau esminiai klausimai, kurie susiję su ginkluotųjų pajėgų panaudojimu valstybės gynimui nuo nevalstybinių užpuolikų, minėtame Teismo sprendime liko neatsakyti.

Kaip minėta, gynybos paskirtis apima tik karinį gynimąsi nuo *iš išorės*³³⁹ nukreipto užpuolimo, paprastai turinčio kombatanto statusą³⁴⁰. Dėl vidinių grėsmių bei teroristinio pobūdžio išpuolių iš esmės yra atsakinga policija. Iš išorės puolimas ar užpuolimas yra ir tada, kai veikia nors ir padaryta šalies viduje, tačiau puolimas valdomas ar kontroliuojamas iš užsienio³⁴¹. Atskirais atvejais abejotina, ar puolimas gresia iš išorės, ar šalies viduje. Todėl šioje vietoje galėtų pasitarnauti Jan-Peter Fiebig³⁴² pasiūlymas remtis baudžiamosios teisės metodais. Gynimasis nuo teisinių gėrių puolimo valstybės teritorijos ribose jokiū būdu nebūtų gynyba, jei iki teisinio gėrio pažeidimo visa priežastinė eiga jokio ryšio su užsienio priežastiniais veiksniais neturėjo. Tai būtų kaip

³³⁷ Urteil des Ersten Senats des Deutschen Bundesverfassungsgerichts vom 15. Februar 2006 (BVerfGE 115, 118) BvR 357/05.

³³⁸ Manfred Baldus, „Gefahrenabwehr in Ausnahmefällen – das Luftsicherheitsgesetz auf dem Prüfstand“, *Die Neue Zeitschrift für Verwaltungsrecht* (2006): 533.

³³⁹ Užpuolimas taip pat turi būti įvertintas kaip puolimas iš išorės, kai pažeidėjai atvyksta į valstybę (kaip 2001 m. rugsėjo 11 d. JAV užpuolimas) tam, kad užpuolimą įvykdytų šalies viduje. Tokiam užpuolimui atremti karinės ar policijos priemonės panaudojimas priklauso nuo užpuolimo intensyvumo ir masto. Žr.: Dieter Wiefelspütz, „Sicherheit vor den Gefahren des internationalen Terrorismus durch den Einsatz der Streitkräfte?“ *Neue Zeitschrift für die Wehrrecht (NZWehrrecht)* 45/1 (2003): 49.

Kimberley N. Trapp nurodo, kad karinės jėgos panaudojimas (prieš užsienio valstybę) turi būti būtinas ir proporcingas, kad būtų galima teisėtai vykdyti savigną pagal Jungtinių Tautų Chartijos 51 straipsnį. Laikantis būtinumo ir proporcingumo reikalavimų, valstybė gali teisėtai panaudoti ginkluotąsias pajėgas prieš nevalstybinius subjektus (teroristus), esančius užsienio valstybėje, ir taip pažeisti užsienio valstybės teritorinį vientisumą, tik tuo atveju, jei užsienio valstybė remia teroristus, veikiančius iš jos teritorijos. Kitaip tariant, užsienio valstybės bendrininkavimas, kuris pasireiškia kaip parama teroristams, yra pateisinamas panaudoti ginkluotąsias pajėgas prieš užsienio valstybėje veikiančius nevalstybinius subjektus (teroristus). Žr.: Kimberley N. Trapp, „Back to Basics: Necessity, Proportionality, and the Right of Self-Defence against Non-State Terrorist Actors“, *The International and Comparative Law Quarterly* Nr. 56(1) (2007): 156; Kimberley N. Trapp, „The Use of Force against Terrorists: A Reply to Christian J. Tams“, *The European Journal of International Law* Nr. 20(4) (2009): 1051, 1055.

³⁴⁰ Ferdinand Kirchhof, „Verteidigung und Bundeswehr“, iš *Handbuch des Staatsrechts. Band IV: Aufgaben des Staates. Dritte Auflage*, Josef Isensee, Paul Kirchhof (Heidelberg: C. F. Müller Verlag, 2006), 653.

³⁴¹ Christian Lutze, „Abwehr terroristischer Angriffe als Verteidigungsaufgabe der Bundeswehr“, *Neue Zeitschrift für die Wehrrecht* Nr. 45 (2003): 114.

³⁴² Jan-Peter Fiebig, *Der Einsatz der Bundeswehr im Innern: Verfassungsrechtliche Zulässigkeit von innerstaatlichen Verwendungen der Streitkräfte bei Großveranstaltungen und terroristischen Bedrohungen*, (Berlin: Duncker & Humblot, 2004), 311.

gynimasis nuo vidinių pavojų – svetima gynybai užduotis. Gynyba tampa tuomet, jei puolimas vyksta ne tik valstybės teritorijos ribose, tačiau valstybės teritorijos ribose ginamasi nuo tokių puolimų, kuriems esant priežastiniai veiksniai iš užsienio turėjo įtakos teisinio gėrio pažeidimo priežastinei eigai, todėl būna ir išorinis puolimas.

Austrijos Konstitucinis Teismas taip pat konstatavo³⁴³, kad karinė valstybės gynyba iš esmės yra gynimasis nuo išorinių grėsmių, tačiau ji taip pat apima gynimąsi nuo įvykių kylančių valstybės viduje tiek, kiek jie susiję su iš išorės gresiančiu pavojumi ir todėl veiksmingas gynimasis yra įmanomas tik karinėmis priemonėmis. Tačiau tiesioginė grėsmė ne būtinai turi kilti už valstybės teritorijos ribų; taip pat yra pakankama, jei vidinis pavojus turi ryšį su išore (ypač kaip logistinė parama, finansavimas, karinė įranga, ginkluotė arba operacinis ir taktinis valdymas). Pastaroji Teismo pozicija skiriasi nuo Tarptautinio Teisingumo Teismo (byloje *Nicaragua v. United States of America*), kuris nemanė, kad kariniai mokymai, ginklų tiekimas ar lėšų suteikimas prilygsta ginkluotam užpuolimui iš išorės.

Reikia paminėti, kad Europos Žmogaus Teisių Teismas *Ilaşcu* bei *Catan* bylose³⁴⁴ nustatė, jog Rusijos Federacija aktyviai (tiesiogiai ir netiesiogiai) kišosi į Padniestrės konfliktą³⁴⁵, todėl Rusijos Federacija yra atsakinga už neteisėtus Padniestrės separatistų veiksmus, atsižvelgiant į karinę ir politinę paramą, kurią ji suteikė jiems padėdama įkurti separatistinį režimą, ir jos kariškių dalyvavimą kovose. Tokiu būdu Rusijos Federacijos valdžios institucijos tiek kariniu, tiek politiniu požiūriu prisidėjo prie separatistinio režimo sukūrimo Padniestrės regione, kuris yra Moldovos Respublikos teritorijos dalis. Be to, Teismas nurodė, kad pareiga Moldovos Respublikai atkurti Padniestrės kontrolę suponuoja, pirma, susilaikyti nuo Moldovos Padniestrės Respublikos separatistinio režimo palaikymo ir, antra, imtis visų turimų politinių, teisminių ir kitų priemonių, kad būtų atkurta jos kontrolė toje teritorijoje. Visgi Teismo nuomone,

³⁴³ Militärbefugnisgesetz teilweise verfassungswidrig, VfGH Österreich, G 363/02, 23.01.2004. Organisationsform des Zivildienstes verfassungswidrig, VfGH Österreich, G 36/04, V 20/04, 15.10.2004.

³⁴⁴ Europos Žmogaus Teisių Teismo 2004-07-08 sprendimas *Ilaşcu and Others v. Moldova and Russia* 48787/99, ECLI:CE :ECHR:2004:0708JUD004878799;

Europos Žmogaus Teisių Teismo 2012-10-19 sprendimas *Catan and Others v. the Republic of Moldova and Russia* [GC] 43370/04, 8252/05 and 18454/06, ECLI:CE:ECHR:2012:1019JUD004337004.

³⁴⁵ 1990 m. birželio 23 d. Moldova paskelbė savo nepriklausomybę, kurios teritorijoje buvo Padniestrė. Tačiau 1990 m. rugsėjo 2 d. Padniestrės separatistai paskelbė apie Moldovos Padniestrės Respublikos (toliau – MPR) sukūrimą. Iki šiol tarptautinė bendruomenė MPR nepripažino. 1991 m. pav. ir 1992 m. pr. tarp Padniestrės separatistų pajėgų ir Moldovos saugumo pajėgų kilo žiaurūs susidūrimai, kurių metu žuvo keli šimtai žmonių. *Ilaşcu* byloje buvo nustatyta, kad Moldovos konflikto metu 1991–1992 m. 14-osios armijos pajėgos, kurios buvo ištikimos SSRS, NVS ir Rusijos Federacijai ir kurios buvo dislokuotos Padniestrėje, kovojo su Padniestrės separatistų pajėgomis ir jų vardu prieš Moldovos ginkluotąsias pajėgas. Be to, dideli ginklų kiekiai iš 14-osios armijos (vėliau tapusios ROG) sandėlių buvo savanoriškai perduoti separatistams. Be to, *Catan* byloje Teismas nustatė, kad nuo konflikto pradžios nemažai Rusijos piliečių, nepriklausančių regionui, ypač kazokų, išvyko į Padniestrę kovoti su separatistais prieš Moldovos pajėgas, o 1992 m. balandžio mėn. į konfliktą įsikišo Padniestrėje dislokuota Rusijos armija (ROG), leidusi separatistams įgyti Tighinos valdą.

Teismas nustatė, kad MPR išgyveno dėl Rusijos Federacijos jai suteiktos karinės, ekonominės, finansinės ir politinės paramos ir kad ji liko faktiškai valdoma Rusijos bei jos įtakoje: Rusijos armijos karinė reikšmė regione ir jos atgrasomoji įtaka išliko; Rusijos valstybinė korporacija „Gazprom“ tiekė regionui dujas, už kurias MPR sumokėjo tik mažą dalį; Rusijos vyriausybė kiekvienais metais išleidžia milijonus USD humanitarinei pagalbai Padniestrės gyventojams, įskaitant senatvės pensijų mokėjimą ir finansinę paramą mokykloms, ligoninėms ir kalėjimams.

„susidūrusi su režimu, kurį kariškiai, politiškai ir ekonomiškai palaiko tokia valdžia kaip Rusijos Federacija, Moldova mažai galėjo ką padaryti, kad atkurtų savo valdžią Padniestrės teritorijoje. Tai įrodė karinio konflikto rezultatas, kadangi tapo akivaizdu, jog Moldovos valdžia neturėjo priemonių, kad Padniestrės teritorijoje įgytų pranašumą prieš sukilėlių pajėgas, kurias palaiko 14-osios armijos personalas“³⁴⁶.

Nors Padniestrės konflikto atveju Moldovos valdžia nesiėmė ginkluotųjų pajėgų panaudojimo Padniestrės kontrolės, *inter alia* Moldovos teritorinio vientisumo atkūrimui, tačiau Rusijos įvykdyto Krymo aneksijos atveju mokslinėje doktrinoje nurodoma, kad „teisė į būtiną ir proporcingą savigyną išlieka ir po aneksijos, o priešinga išvada „galiausiai pateisintų agresoriaus primestą *fait accompli*“ (įvykusį faktą)³⁴⁷. Todėl galima teigti, kad sprendimas panaudoti ginkluotąsias pajėgas (kaip tai numatyta Lietuvos Respublikos Konstitucijos 67 straipsnio 20 p., 84 straipsnio 16 p. ar 142 straipsnyje) gali būti priimtas ne tik „ginkluoto užpuolimo atveju, kai kyla grėsmė valstybės suverenumui ir teritorijos vientisumui“, bet ir po valstybės okupacijos ar aneksijos, kaip ginkluoto užpuolimo ar agresijos veikslių rezultato.

³⁴⁶ EŽTT *Catan* byloje be kita ko rėmėsi Tarptautinio Teisingumo Teismo praktika, pagal kurią: „asmens, asmenų grupės ar subjektai tarptautinės atsakomybės tikslais gali būti prilyginami valstybės organams, net jei šis statusas neišplaukia iš vidaus teisės, jei iš tikrųjų asmenys, grupės ar subjektai veikia „visiškai priklausydami“ nuo valstybės, kurios galiausiai jie yra tik priemonė. Tokiu atveju tikslinga pažvelgti ne tik į teisinį statusą, kad sukurti santykį tarp asmens, kuris imasi veiksmų, ir valstybės, su kuria jis yra taip glaudžiai susijęs, kad atrodo, kad yra ne kas kita, kaip jos atstovas: bet koks kitas sprendimas leistų valstybėms išvengti savo tarptautinės atsakomybės pasirenkant asmenis ar subjektus, kurių tariama nepriklausomybė būtų tik fiktyvi.

Tačiau asmenų ar subjektų prilyginimas valstybės organams, kai jie neturi tokio statuso pagal vidaus įstatymus, turi būti išimtinis dalykas, nes tam reikia įrodyti ypač didelę valstybės kontrolę jų atžvilgiu, santykį, kurį aukščiau paminėtas Teismo sprendimas aiškiai apibūdino kaip „visišką priklausomybę“. Žr.: *Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Bosnia and Herzegovina v. Serbia and Montenegro)*, Judgment, I.C.J. Reports 2007, p. 43.

Teismas nusprendė, kad valstybė gali vykdyti jurisdikciją eksteritorialiai, kai dėl teisėtų ar neteisėtų karinių veiksmų Susitariančioji Valstybė (šiuo atveju Rusijos Federacija) veiksmingai kontroliuoja teritoriją, esančią už šios nacionalinės teritorijos ribų (šiuo atveju Padniestrę). Europos Žmogaus Teisių Teismo 2012-10-19 sprendimas *Catan and Others v. the Republic of Moldova and Russia* [GC] 43370/04, 8252/05 and 18454/06, ECLL:CE:ECHR:2012:1019JUD004337004.

³⁴⁷ Erika Leonaitė ir Dainius Žalimas, „Krymo aneksija ir mėginimas ją pateisinti tarptautinės teisės kontekste“, *Lietuvos metinė strateginė apžvalga 2015-2016*, 14 tomas (2016): 19.

Antonello Tancredi, „The Russian Annexation of the Crimea: Questions Relating to the Use of Force“, *QIL, Zoom out I* (2014): 34, http://www.qil-qdi.org/wp-content/uploads/2014/05/CRIMEA_Tancredi_FINAL-1.pdf.

Žinoma, kita problema šiuo atveju kyla dėl individualios savignos teisės laiko prasme, t. y. praėjus kuriam laikui ir įsitvirtinus okupuotai teisei santarkai, ar vis dar galima panaudoti ginkluotąsias pajėgas prieš agresorių ir ypač tada, jei okupuota ar aneksuota tik dalis valstybės teritorijos, o valstybės valdžia nepraradusi savo veiksmingumo ir gali priimti sprendimus dėl valstybės gynybos. Dainius Žalimas ir Erika Leonaitė daro išvadą, kad Rusijos Federacijos veiksmai Krymo pusiasalyje atitinka „ginkluoto užpuolimo“ sampratą ir kvalifikuotini kaip agresija tarptautinės teisės požiūriu, todėl suteikia Ukrainai teisę į savigyną pagal JT Chartijos 51 straipsnį. Kadangi „Krymo pusiasalis išlieka aneksuotas, ši tęstinė aneksija laikytina besitęsiančia agresija (aneksija yra viena iš agresijos formų)“. Todėl šio darbo autorė mano, kad (tęstinę) agresiją patiriantis valstybės valdžia gali priimti sprendimą panaudoti ginkluotąsias pajėgas dėl valstybės ginkluoto užpuolimo teritoriniam vientisumui atkurti. Kaip minėta, Lietuvoje taip pat buvo tęstinė agresija (1940–1990 m., o *de facto* iki tol, kol nebuvo išvesta Rusijos kariuomenė iš Lietuvos teritorijos 1993 m. rugpjūčio 31 d.), tačiau atkūrus valstybės nepriklausomybę valstybės valdžia nepriėmė sprendimo panaudoti ginkluotąsias pajėgas. Tai yra politinis sprendimas, kurio tikslingumo, naudingumo ar racionalumo klausimas nepatenka į teisės tyrimo sritį.

3.3. Ginkluotųjų pajėgų panaudojimas valstybės viduje ne karinei gynybai, garantuojant vidinį Lietuvos valstybės saugumą

Šiame skyriuje analizuojamas ginkluotųjų pajėgų panaudojimo konstitucinis leistinumas, garantuojant vidinį valstybės saugumą³⁴⁸. Kitaip tariant, gilinamasi, ar gali būti panaudojamos ginkluotosios pajėgos ne gynybai, t. y. ne pagal pirminę savo paskirtį. Kokie yra konstituciniai ribojimai naudojant ginkluotąsias pajėgas valstybės viduje, t. y. teikiant pagalbą valstybės institucijoms?

Jau minėta, kad viena iš ginkluotųjų pajėgų panaudojimo konstitucingumo sąlygų yra jų panaudojimo tikslas. Minėtame 2011 m. kovo 15 d. nutarime Konstitucinis Teismas pažymėjo, kad Konstitucijos 142 straipsnyje nurodytas sprendimas dėl ginkluotųjų pajėgų panaudojimo suponuoja sprendimą panaudoti jas pagal paskirtį, o ne sprendimą dėl ginkluotųjų pajėgų rengimo ar kitokių jų reikalų tvarkymo priemonių (pavyzdžiui, dėl pratybų) ir ne sprendimą dėl būtinosios ginkluotųjų pajėgų pagalbos kitoms valstybės institucijoms (pavyzdžiui, atliekant stichinių nelaimių padarinių likvidavimo darbus)³⁴⁹.

Reikia sutikti su E. Šileikiu, kuris teigia, kad Konstitucijos XIII skirsnio pavadinimo žodžiai „valstybės gynyba“ apima tik dalį „valstybinės sferos“ gynimo³⁵⁰, nes pagal 142 str. prireikus ginti valstybę įvedama karo padėtis (valstybės gynimas siauruoju požiūriu), o 144 str. numato galimybę įvesti ir nepaprastąją padėtį iškilus grėsmei „konstitucinei santvarkai ar visuomenės rimčiai“. Tačiau jau minėta, kad valstybės gynimas siaurąja prasme visgi neapima nepaprastosios padėties, kuri yra valstybės apsaugos nuo vidinių grėsmių priemonė.

E. Šileikio nuomone, karo padėtis yra viena iš nepaprastosios padėties formų, o tradiciškai pagal Konstitucijos 144 straipsnį vartojama „nepaprastoji padėtis“ įvardijama kaip „ypatingoji padėtis“, kuri kartu su karo padėtimi yra „nepaprastieji teisiniai administraciniai režimai“³⁵¹. Toks požiūris vertintinas kaip vienas iš būdų klasifikuoti administracinius teisinius režimus, tačiau netinkamas konstitucinėje teisėje. Minėta, kad pagal Konstituciją nepaprastoji bei karo padėtys yra dvi skirtingos valstybės gynimo (plačiąja prasme) priemonės, kurių įvedimas siejamas su skirtingų aplinkybių atsiradimu, todėl formuluotės „nepaprastoji padėtis“ bei „karo padėtis“ turi būti vartojamos konstitucine teisine prasme, o ne taip, kaip ji gali būti (ar yra) vartojama ordinarinėje

³⁴⁸ Tačiau šioje dalyje analizuojamas tik toks valstybės vidinio saugumo užtikrinimas, kuriam pasitelkiamos ginkluotosios pajėgos, esant nepaprastajai padėčiai, kaip tai yra numatyta ordinariniame reguliavime.

³⁴⁹ Šiame kontekste Konstitucinis Teismas pažymėjo, kad pagal Konstituciją, *inter alia* jos 135 straipsnį, paisant Konstitucinio akto „Dėl Lietuvos Respublikos nesijungimo į postsovietines Rytų sąjungas“ nustatytų ribojimų ir draudimų, įstatymų leidėjas gali nustatyti tokį Lietuvos Respublikos tarptautinėms sutartims įgyvendinti skirtą teisinį reguliavimą, pagal kurį numatomas kolektyvinės gynybos sutarties šalių ir kitų valstybių kariuomenės vienetų pasitelkimas tarptautinėms katastrofų, epidemijų, gaivalinių ir kitų didelių nelaimių padarinių šalinimo priemonėms Lietuvos Respublikos teritorijoje vykdyti, kai tokio pasitelkimo pagrindas, tikslas, pobūdis yra aiškūs, konstituciškai pateisinami ir tas priemonės valdo bei kontroliuoja Lietuvos Respublika.

³⁵⁰ Egidijus Šileikis, *Alternatyvi konstitucinė teisė* (Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2005), 538.

³⁵¹ Egidijus Šileikis, *Alternatyvi konstitucinė teisė* (Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2005), 544. Šis E. Šileikio klasifikavimas panašus į šio darbo 2.2.3 skirsnyje aptartas „nepaprastjojo meto“ rūšis, kurioms priskirtas „valstybės gynimo metas“ (kitai dar vadintas „karo stovis“) ir „sustiprintos valstybės apsaugos metas“, kurie galiojo Lietuvoje tarpukariu.

teisėje. Galiausiai, Konstitucijos turinys negali būti aiškinamas remiantis ordinarine teise.

Beje, Lietuvos teisės mokslinėje literatūroje taip pat nurodoma³⁵², kad karo padėtį gali lemti tik išorinės karinės grėsmės arba poreikis vykdyti tarptautinius įsipareigojimus, o nepaprastoji padėtis siejama su grėsmėmis, kylančiomis valstybės viduje.

Konstitucijos 144 straipsnis *expressis verbis* nedetalizuoja nepaprastosios padėties sąvokos. Pastarasis straipsnis nustato tik sąlygą nepaprastajai padėčiai įvesti, jeigu „vastybėje iškyla grėsmė konstitucinei santvarkai ar visuomenės rimčiai“ (išskirta aut.). Tai suponuoja, kad grėsmė kyla valstybės viduje. Skirtingai nei karo metu, kurio atveju grėsmė yra ginkluotas valstybės ar jos sąjungininkės užpuolimas, nepaprastosios padėties atveju Konstitucija nedetalizuoja grėsmės. Visgi, grėsmės mastas turėtų būti toks, kad keltų pavojų „konstitucinei santvarkai ar visuomenės rimčiai“ ir dėl to reikėtų įvesti nepaprastąją padėtį, tačiau grėsmė negali būti dėl valstybės ginkluoto užpuolimo, kaip tai numatyta Konstitucijos 142 straipsnyje. Konstitucinis Teismas 1999 m. lapkričio 23 d. nutarime konstatavo: „Lietuvos Respublikos konstitucinė santvarka grindžiama žmogaus ir piliečio teisių bei laisvių, kaip didžiausios vertybės, prioritetu, taip pat principais, įtvirtinančiais Tautos suverenitetą, valstybės nepriklausomybę ir teritorinį vientisumą, demokratiją, valstybės valdymo formą – respubliką, valstybės valdžių atskyrimą, jų savarankiškumą ir pusiausvyrą, vietos savivaldą ir pan.“ Konstitucinis Teismas nors ir neišvardino jokio baigtinio konstitucinių principų ir vertybių, kurie sudaro konstitucinę santvarką, sąrašo, tačiau nurodė, kad „saugoti konstitucinę santvarką – tai reiškia neleisti, kad būtų kėsinamasi į Konstitucijoje nustatytus socialinius, ekonominius, politinius santykius, sudarančius asmens, visuomenės ir valstybės gyvenimo pagrindus“. Šio darbo autorės nuomone, toks konstitucinės santvarkos (ir jos apsaugos) apibūdinimas atitinka turiningąjį valstybės egzistavimą, kurį įprasmina konstitucinė santvarka paremta demokratiniu valdymu, teisinės valstybės principais.

Konstitucinis Teismas taip pat konstatavo, kad „Konstitucija nepriskiria konstitucinės santvarkos saugojimo funkcijos tik kuriai nors vienai valstybės valdžios institucijai. Tai yra visų valstybės valdžios institucijų (Seimo, Respublikos Prezidento, Vyriausybės, Teismo), taip pat kitų valdžios įstaigų ir organizacijų konstitucinė priedermė, kylanti ne tik iš konkrečių įstatymų, bet pirmiausia iš Konstitucijoje įtvirtinto teisinės valstybės principo ir reikalavimo laikytis Konstitucijos, ją vykdyti, jos nepažeisti ir ją ginti. Be abejo, kiekviena valdžios institucija konstitucinę santvarką saugo tik jai būdingomis veiklos formomis ir naudodamasi tik Konstitucijos ir kitų įstatymų jai priskirtais įgaliojimais“ (Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 13 d. nutarimas). Toks Konstitucinio Teismo išaiškinimas patvirtina šio darbo pirmoje dalyje išsakytą požiūrį, kad konstitucinės santvarkos apsauga neturėtų būti suprantama tik kaip nepaprastosios padėties taikymas ar tautos ir piliečių teisė priešintis. Konstitucinės santvarkos apsaugai viso konstitucinio reguliavimo kontekste yra daugybė priemonių, kurios turi būti taikomos numatytais atvejais, kaip pavyzdžiui, teisės aktų konstitucingumo kontrolė, apkaltos procesas, Konstitucijos keitimo ribojimai, reikalavimai teisėkūros subjektams, valstybės

³⁵² Dainius Žalimas, „Valstybės gynimo konstituciniai pagrindai“, iš *Lietuvos konstitucinė teisė*, redakcinė kolegija: Egidijus Jarašiūnas, Vytautas Sinkevičius, Juozas Žilys, Milda Vainiūtė (Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2017), 794; Egidijus Šileikis, *Alternatyvi konstitucinė teisė* (Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2005), 587; Vytautas Sinkevičius, *Lietuvos parlamento teisė: vadovėlis* (Vilnius: Mykolo Romerio Universitetas, 2013), 272.

valdžios institucijų politikų ir teisėjų konstitucinė priesaika ir t. t. Tačiau akivaizdu, kad Konstitucijos 144 straipsnyje nurodyta grėsmė konstitucinėms vertybėms turi būti tokio masto, kad prieš tai minėtų įprastų priemonių nepakanka apsaugoti konstitucinėms vertybėms. Reikia pritarti A. Vainorienės požiūriui, kad pagrindas skelbti nepaprastą padėtį „atsirastų tik iškilus didelio masto grėsmei ar nelaimei ir tik tuomet, jei kilo reali ir konkreti grėsmė, jog bus paneigta bent vienos iš konstitucinių vertybių esmė arba kilo grėsmė jos egzistavimui *per se* valstybėje“³⁵³.

Tuo tarpu „visuomenės rimties“ sampratos Konstitucinis Teismas nėra pateikęs. Anot E. Šileikio, „visuomenės rimtis, apimanti tam tikrą nusistovėjusią (įprastą) visuomenės gyvenimą, daugiausiai susijusi su viešąja tvarka“, viešai atsiskleidžiančia visuomenės būkle, be to „negali būti grėsmės visuomenės saugumui, kuri kartu nekeltų pavojaus visuomenės rimčiai, ir atvirkščiai“³⁵⁴. A. Vainorienė apibūdina panašiai, kad „visuomenės rimtis – tai žmonių normali įprasta gyvenimas, įgyvendinant teisę į saugią ir ramią aplinką. Tuo tarpu Konstitucijoje numatyta grėsmė visuomenės rimčiai galėtų būti suprantama, kaip grėsmė, jog bus iš esmės sutrikdyta įprasta visuomenės (ar didelės jos dalies) gyvenimo tėkmė“³⁵⁵. Pritariant pateiktiems apibūdinimams kartu būtų galima papildyti, kad visuomenės rimtis yra tam tikra tautos bendro gyvenimo pusiausvyra pagal Konstitucijoje nustatytus socialinius, ekonominius, politinius santykius³⁵⁶. Visuomenės rimties ar tvarkos sutrikdymas numatytas ir Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso (toliau – BK) 284 straipsnyje („Viešosios tvarkos pažeidimas“³⁵⁷), 283 straipsnyje („Riaušės“³⁵⁸). Tačiau ar BK numatyti nusikalčiai ir baudžiamieji nusižengimai viešajai tvarkai yra tokio masto, kad kaskart sukeltų Konstitucijos 144 straipsnyje numatytas pasekmes, t. y. nepaprastosios padėties paskelbimą? Visgi, manytina, kad kiekvienu atveju turėtų būti vertinama, ar konstitucinei santvarkai ar (ir) visuomenės rimčiai realiai iškilo grėsmė, *inter alia* kai ta grėsmė pasireiškia kaip BK nustatyta nusikalstama veika viešajai tvarkai. Kad grėsmė yra vertinamasis kriterijus, pažymi ir V. Vaičaitis³⁵⁹, ir A. Vainorienė. Autorė kartu nurodo, jog neįmanoma pateikti grėsmių konstitucinei santvarkai ar (ir) visuomenės

³⁵³ Aušra Vainorienė, „Nepaprastosios padėties teisiniai pagrindai“ (daktaro disertacija, Vilniaus universitetas, 2018), 258.

³⁵⁴ Egidijus Šileikis, *Alternatyvi konstitucinė teisė* (Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2005), 542.

³⁵⁵ Aušra Vainorienė, „Nepaprastosios padėties teisiniai pagrindai“ (daktaro disertacija, Vilniaus universitetas, 2018), 261.

³⁵⁶ Pagal Dabartinės lietuvių kalbos žodyną „ramybė“ yra 1) ramumo būseną, tylą; 2) rimtis, pusiausvyra. Žiūrėta 2020 m. gegužės 20 d., <http://lkiis.lki.lt/dabartinis>

³⁵⁷ „Tas, kas viešojoje vietoje įžūliu elgesiu, grasinimais, piktybiškai tyčiodamasis arba vandališkais veiksmais demonstravo nepagarbą aplinkiniams ar aplinkai ir sutrikdė visuomenės rimtį ar tvarką, baudžiamas viešaisiais darbais arba bauda, arba laisvės apribojimu, arba areštu, arba laisvės atėmimu iki dvejų metų“.

³⁵⁸ „1. Tas, kas organizavo ar išprovokavo žmonių sambūrį viešai smurtauti, niokoti turtą ar kitaip šurkščiai pažeisti viešąją tvarką, taip pat tas, kas riaušių metu smurtavo, niokojo turtą ar kitaip šurkščiai pažeidė viešąją tvarką, baudžiamas areštu arba laisvės atėmimu iki penkerių metų.

2. Tas, kas atlikdamas šio straipsnio 1 dalyje numatytus veiksmus panaudojo šaunamąjį ginklą ar sprogmenis arba pasipriešino policininkui ar kitam viešojo administravimo funkcijas atliekančiam asmeniui, baudžiamas laisvės atėmimu iki šešerių metų“.

³⁵⁹ Vaidotas Vaičaitis, „Keletas minčių apie išimtinės padėties teisinio režimo konstitucinį vertinimą Lietuvoje“, *Teisė. Pro*, 2020 m. gegužės 1 d., <http://www.teise.pro/index.php/2020/05/01/v-vaicaitis-keletas-minciu-apie-isimtines-padeties-teisinio-rezimo-konstitucini-vertinima-lietuvoje/>.

rimčiai sąrašo, tačiau kiekvienu atveju turėtų būti atsižvelgiama į grėsmės pobūdį bei laipsnį ir keliamą pavojų³⁶⁰.

Europos Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių konvencijoje (15 str. 1 d.³⁶¹) bei Tarptautiniame pilietinių ir politinių teisių pakte (4 str. 1 d.³⁶²) nurodytas pagrindas nepaprastajai padėčiai skelbti – grėsmė tautos gyvavimui (išlikimui). Venecijos komisija (toliau – Komisija) yra pabrėžusi, kad nacionalinės valstybės valdžios institucijos, atsižvelgdamos į situacijos rimtumą ir į visus susijusius veiksnius, turi įvertinti, ar ir kada įvyksta valstybinė nepaprastoji padėtis, kelianti *grėsmę tautos egzistavimui*, ir ar reikia paskelbti nepaprastąją padėtį kovojant su ja³⁶³. Komisija yra nurodžiusi, jog situacija, kad ji būtų laikoma nepaprastoji, turi atitikti tokias ypatybes: 1) pavojus turi būti faktinis (realus) arba neišvengiamas; 2) jo padariniai turi apimti visą tautą; 3) turi kilti grėsmė organizuotam bendruomenės gyvenimui; 4) krizė ar pavojus turi būti išskirtiniai, t. y. įprastų EŽTK leidžiamų priemonių ar apribojimų saugai, sveikatai ir viešajai tvarkai apsaugoti turi būti visiškai nepakankama³⁶⁴. Venecijos komisija pripažįsta, kad sunku numatyti ir tiksliai apibūdinti nepaprastąją padėtį, todėl apibrėžime neišvengiama neaiškumo laipsnio, visgi nepaprastosios padėties tikslas turėtų būti, kad valstybė grįžtų į normalią padėtį³⁶⁵. Komisijos nuomonių ir pranešimų dėl nepaprastosios

³⁶⁰ Aušra Vainorienė, „Nepaprastosios padėties teisiniai pagrindai“ (daktaro disertacija, Vilniaus universitetas, 2018), 259–261.

³⁶¹ „Kilus karui ar susidarius nepaprastajai padėčiai, dėl kurių iškilo grėsmė tautos gyvavimui, kiekviena Aukštoji susitaranti šalis gali imtis priemonių, kuriomis nukrypstama nuo įsipareigojimų pagal šią Konvenciją tik tiek, kiek to reikalauja padėties kritiškumas, su sąlyga, kad tokios priemonės neprieštarauja kitiems jos įsipareigojimams pagal tarptautinę teisę.“

³⁶² „Susidarius nepaprastajai padėčiai, dėl kurios iškyla grėsmė tautos išlikimui ir apie kurią yra oficialiai paskelbta, valstybės, šio Pakto Šalys, gali imtis priemonių, kuriomis nuo jų įsipareigojimų pagal šį Paktą nukrypstama tik tiek, kiek tai reikalauja dėl padėties kritiškumo, jeigu tokios priemonės nėra nesuderinamos su kitais tarptautinės teisės nustatytais jų įsipareigojimais ir jeigu jos nesukelia diskriminacijos vien dėl rasės, odos spalvos, lyties, kalbos, religijos ar socialinės kilmės.“

³⁶³ European Commission for Democracy Through Law (Venice Commission), Compilation of Venice Commission Opinions and Reports on States of Emergency, Strasbourg, 16 April 2020, CDL-PI(2020)003, [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-PI\(2020\)003-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-PI(2020)003-e).

Lygiai taip pat valstybės valdžios institucijos turi nuspręsti ir dėl išimčių, reikalingų nepaprastajai padėčiai įveikti, pobūdžio ir apimties. Nepaprastoji padėtis turėtų tęstis tol, kol nebelieka aplinkybių, kurios ją sukėlė. Vis dėlto, nors valstybės šioje srityje turi didelę diskreciją, jų galios nėra neribotos, o Europos žmogaus teisių teismas vykdo tam tikrą šių galių priežiūrą. European Commission for Democracy Through Law (Venice Commission), Turkey – Opinion on the Legal Framework governing Curfews, Opinion No. 842 / 2016, Strasbourg, 13 June 2016, CDL-AD(2016)010, [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD\(2016\)010](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2016)010).

³⁶⁴ European Commission for Democracy Through Law (Venice Commission), Compilation of Venice Commission Opinions and Reports on States of Emergency, Strasbourg, 16 April 2020, CDL-PI(2020)003, [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-PI\(2020\)003-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-PI(2020)003-e).

³⁶⁵ Venecijos Komisija siūlydama tam tikrus teisinius standartus dėl nepaprastosios padėties atkreipė dėmesį į šiuos dalykus: „Karo padėtis konkrečios šalies teritorijoje paprastai skelbiama kaip karo rezultatas, t. y. kaip tarptautiniu lygiu susiklosčiusios situacijos rezultatas; situacija dėl nepaprastosios padėties yra labiau diferencijuota. Konstitucinėje teisėje yra žinoma įvairių nepaprastosios padėties rūšių. Nepaprastoji padėtis (ypatingosios priemonės) gali būti įvestos esant šioms situacijoms: 1) kilus išorinei grėsmei, t. y. ginkluotos agresijos aktui, nukreiptam į valstybės teritoriją; 2) kai dėl tarptautinių susitarimų atsiranda kolektyvinės gynybos nuo agresijos pareiga; 3) iškilus grėsmei valstybės konstitucinei santvarkai, piliečių saugumui ar viešajai tvarkai ir jei įprastos konstitucinės priemonės yra nepakankamos; 4) siekiant užkirsti kelią ar pašalinti stichinės katastrofos ar technologinės avarijos, kuriai būdingos stichinės nelaimės ypatybės, padarinius“ (European Commission for Democracy Through Law (Venice Commission), Compilation of Venice Commission Opinions and Reports on States of Emergency, Strasbourg, 16 April 2020, CDL-PI(2020)003, [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-PI\(2020\)003-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-PI(2020)003-e)).

padėties rinkinyje yra paminėta konkrečių grėsmės tautos egzistavimui pavyzdžių: stichinės nelaimės, epidemijos arba pandemijos, ekonominė krizė, pilietiniai neramumai, teroristiniai išpuoliai ar net ryšių nutraukimas (pavyzdžiui, dėl kibernetinės atakos arba nutrūkusio energijos tiekimo reikėtų atidėti rinkimus ir dėl to iškiltų poreikis skelbti nepaprastąją padėtį, kad būtų atkurta demokratinė teisinė tvarka).

Lietuvos Nepaprastosios padėties įstatymo³⁶⁶ (suvestinė redakcija nuo 2020-07-01) 2 straipsnio 1 punktą pateikia nepaprastosios padėties apibrėžimą, kuris išskiria tokios padėties įvedimo galimybes teritoriniu aspektu bei pasekmes (laikinus apribojimus fiziniams ir juridiniams asmenims), įvedus šį teisinį režimą. Įstatymo 3 straipsnio 1 dalyje nustatytas nepaprastosios padėties įvedimo pagrindas, kurį sudaro trys būtinos sąlygos: 1) kai valstybėje susidaro krizė³⁶⁷ arba ekstremali situacija, kuri atsiranda

Šiuo atveju Komisija rėmėsi platesniu nepaprastosios padėties apibūdinimu, nusakant skirtingus nepaprastuosius teisinius režimus, kuriuos būtų galima sugrupuoti taip: karo padėtį (individualios bei kolektyvinės gynybos atveju) dėl išorinių grėsmių ir nepaprastąją padėtį dėl vidinių grėsmių. Tačiau atkreiptinas dėmesys, kad Venecijos komisijos pateiktame situacijų sąrašė grėsmės valstybės konstitucinei santvarkai, piliečių saugumui ar viešajai tvarkai ir stichinės katastrofos ar technologinės avarijos laikomi skirtingais pagrindais nepaprastąją padėčiai skelbti. Todėl atrodo, kad stichinės katastrofos ar technologinės avarijos pačios savaime nekelia grėsmės konstitucinei santvarkai, piliečių saugumui ar viešajai tvarkai. Autorės nuomone, stichinės katastrofos ar technologinės avarijos visgi galėtų sukelti grėsmę konstitucinei santvarkai, piliečių saugumui ar viešajai tvarkai, jeigu katastrofos ar avarijos nepavyktų suvaldyti ilgą laiką ir tai sukeltų didelio masto žmonių neramumus, *inter alia* viešosios tvarkos (rimties) pažeidimus. Pastebėtina, kad be karo ir nepaprastosios padėties Lietuvos Konstitucijos 48 straipsnio 4 dalyje taip pat minimi tokie ypatingi atvejai kaip „stichinės nelaimės“ ar „epidemijos“, kurių metu piliečiai galėtų būti įpareigojami atlikti tam tikrus privalomus darbus, siekiant suvaldyti šių ypatingų atvejų padarinius. O tai suponuoja atskirus išimtinus (ypatingus) teisinius režimus.

³⁶⁶ Žr.: Lietuvos Respublikos nepaprastosios padėties įstatymas. *Valstybės žinios*. 2002, Nr. 64-2575.

³⁶⁷ Ši nauja aplinkybė nepaprastąją padėčiai įvesti Nepaprastosios padėties įstatyme nustatyta 2019 m. birželio 27 d. priėmus įstatymo pataisą, kuri įsigaliojo 2019 m. rugsėjo 1 d. (Lietuvos Respublikos nepaprastosios padėties įstatymo Nr. IX-938 2, 3, 13, 14, 15, 16, 20, 21, 24 ir 31 straipsnių pakeitimo įstatymas, *TAR*, 2019-07-03, Nr. 10927). Įstatymo 2 straipsnio 5¹ dalyje nustatytas krizės sąvokos apibrėžimas, kuris, reikia pastebėti, yra gana abstraktus: „Krizė – išorės arba vidaus įvykių ar procesų nulemta situacija, kuri kelia grėsmę gyvybiniams ar pirmajam Lietuvos Respublikos nacionalinio saugumo interesams. Ši sąvoka neapima situacijos, kai grėsmė valstybės suverenumui ar teritorijos vientisumui kyla dėl ginkluoto užpuolimo, įskaitant vietinio pobūdžio ginkluotus incidentus ir valstybės sienos pažeidimus, į kuriuos reaguojama naudojant karinę jėgą“.

Iš įstatymo projekto aiškinamojo rašto galima suprasti, kad krizės siejamos su „hibridinėmis grėsmėmis“, kurios apibūdinamos kaip hibridinės atakos, o ne atskiri riboto poveikio incidentai. Kai prieš valstybę vienu metu vykdoma kompleksinė priešiško veiksmų grandinė, kitaip hibridinė ataka, kuri sąlygoja situacijas vienu metu keliančias „grėsmę patirti negatyvias pasekmes valstybei užtikrinant gyvybiškai svarbių funkcijų vykdymą (ekonomikos ir civilinės infrastruktūros funkcionavimui, gyventojų būtinųjų poreikių tenkinimui, valstybės valdymo tęstinumui, vidaus saugumui)“. Nurodomi tokie kompleksinių atakų pavyzdžiai: „veiksmai kibernetinėje erdvėje ir informacinės atakos, darantys žalą Lietuvos nacionalinio saugumo interesams, strateginės reikšmės ūkio sektorių subjektų veiklos sutrikdymas (pvz., diversijos, nukreiptos prieš ypač svarbią infrastruktūrą, jūrų ir geležinkelio transporto kelių blokada), suaktyvėję trečiųjų šalių bandymai įtakoti politinius procesus, karinės jėgos demonstravimas ir pan.“

Taigi krizės sąvoka atribota nuo ekstremalių situacijų, o taip pat nuo ginkluoto užpuolimo (užsienio valstybės karinės agresijos) ir susieta išimtinai su vienu metu vykdomomis kompleksinėmis grėsmėmis gyvybiniams ar pirmajam Lietuvos Respublikos nacionalinio saugumo interesams, kaip jie suprantami Nacionalinio saugumo strategijoje (*Valstybės žinios*. 2002, Nr. 56-2233), kurioje pateikiami šių interesų apibrėžimai ir sąrašai:

„Gyvybiniai Lietuvos Respublikos nacionalinio saugumo interesai – interesai, kuriems apsaugoti naudojamos visos teisėtose priemonės ir kuriuos pažeidus kiltų grėsmė Lietuvos valstybės ir visuomenės egzistavimui. Gyvybiniai Lietuvos Respublikos nacionalinio saugumo interesai yra: 1. suverenitetas, teritorijos vientisumas, demokratinė konstitucinė santvarka; 2. pilietinė visuomenė, pagarba žmogaus ir piliečių teisėms bei laisvėms ir jų apsauga; 3. taika ir gerovė valstybėje.“

Pirmaeiliai Lietuvos Respublikos nacionalinio saugumo interesai – interesai, kurių neginant laikui bėgant būtų pažeidžiami gyvybiniai Lietuvos Respublikos interesai. Pirmieji Lietuvos Respublikos nacionalinio saugumo interesai yra: 1. NATO ir ES gyvybingumas ir vieningumas, visų euroatlantinės bendrijos valstybių saugumas, solidarumas, demokratija ir gerovė; 2. saugumas, stabilumas, demokratijos ir europinių vertybių sklaida visose Lietuvos Respublikos Rytų kaimynstės valstybėse; 3. valstybės raidos tvarumas: ekonominis, energetinis, aplinkosauginis, informacinis, kibernetinis, socialinis saugumas.“

dėl gamtinio, techninio, ekologinio ar socialinio pobūdžio priežasčių ir sukelia staigų bei didelį pavojų žmonių gyvybei ar sveikatai, turtui, gamtai arba lemia žmonių žūtį, sužalojimą ar didelius turtinius nuostolius³⁶⁸, 2) dėl to kyla grėsmė Lietuvos konstitucinei santvarkai ar visuomenės rimčiai, 3) šiai grėsmei pašalinti būtinos nepaprastosios priemonės. Įstatymas leidžia įvesti nepaprastąją padėtį, jeigu krizė ar ekstremali situacija atsirastų kitose valstybėse ir dėl to taip pat kiltų grėsmė Lietuvos Respublikos konstitucinei santvarkai ar visuomenės rimčiai. Toks įstatyminis leidimas suponuoja, jog nesuvaldžius krizės ar ekstremalios situacijos kitoje valstybėje ar valstybėse, ji gali plisti ir į Lietuvos teritoriją, o tada būtų ne tik numanoma, bet reali grėsmė Lietuvos konstitucinei santvarkai ar visuomenės rimčiai. Sutarties dėl Europos Sąjungos veikimo 222 straipsnyje taip pat numatyta solidarumo sąlyga: „Sąjunga ir valstybės narės veikia bendrai ir solidariai, jei kuri nors valstybė narė patirtų teroro aktą, gaivalinę nelaimę ar žmogaus sukeltą katastrofą“. Valstybei narei šių grėsmių atveju ir tik jos politinės valdžios institucijų prašymu kitos valstybės narės teikia jai pagalbą, o „Sąjunga sutelkia visas savo turimas priemones, įskaitant valstybių narių jos dispozicijon perduotus karinius išteklius“³⁶⁹. Tačiau šiuo tikslu valstybės narės tarpusavyje suderina savo veiksmus Taryboje.

Atsižvelgiant į prieš tai aptartą konstitucinių sąvokų „konstitucinė santvarka“ bei „visuomenės rimtis“ turinį ir į Venecijos komisijos pateiktus teisinius standartus dėl nepaprastosios padėties, manytina, kad Lietuvos nepaprastosios padėties įstatyme numatyti pagrindai (krizės ir ekstremalios situacijos) yra tinkami nepaprastajai padėčiai skelbti, kadangi yra susieti su konstituciniu imperatyvu – kelti grėsmę „konstitucinei santvarkai ar visuomenės rimčiai“.

Deja, Konstitucija *expressis verbis* nedetalizuoja ginkluotųjų pajėgų panaudojimo kaip priemonės grėsmės konstitucinei santvarkai ar visuomenės rimčiai pašalinti, o nustato tik žmogaus teisių ir laisvių ribojimo galimybę nepaprastosios ir karo padėties metu (145 str.). Konstitucinis Teismas dar nenagrinėjo klausimo dėl ginkluotųjų pajėgų panaudojimo nepaprastosios padėties metu, tačiau yra pasisakęs, kad Lietuvos valstybės suverenitetas, teritorinis vientisumas, nepriklausomybė ir konstitucinė sant-

Iš krizės apibrėžimo matyti, kad reaguojant į krizės metu valstybės nacionalinio saugumo interesams sukeltas grėsmes gali būti pasitelktos ginkluotosios pajėgos, tačiau ne kaip karinė valstybės gynybos jėga, t. y. ne pagal pirmąją paskirtį. Kita vertus, 2018 m. liepos 11–12 d. Briuselyje įvykusiame NATO viršūnių susitikime priimtoje deklaracijoje konstatuota, kad „tautos susiduria su vis didesniais iššūkiais tiek iš valstybinių, tiek iš nevalstybinių subjektų, kurie naudojasi hibridine veikla, kuria siekiama sukurti dviprasmiškumą ir išnyksta ribos tarp taikos, krizės ir (ginkluoto – aut.past.) konflikto“ (21 p.). Ir nors valstybėms narėms paliekama pagrindinė atsakomybė už reagavimą į hibridines grėsmes, visgi deklaracijoje pažymėta, kad NATO Tarybos sprendimu padės sąjunginėms valstybėms bet kuriame hibridinės kampanijos etape. „Hibridinio karo atveju Taryba galėtų nuspręsti remtis Vašingtono sutarties 5 straipsniu, kaip ir ginkluoto užpuolimo atveju“. Vadinasi, kaip jau minėto Krymo aneksijos precedento atveju, kai užmaskuotos netradicinės kovos priemonės, buvusios tik parengiamuoju etapu įvykdyti agresiją, perauga į užsienio ginkluotą užpuolimą, galima panaudoti ginkluotąsias pajėgas karinei valstybės gynybai tiek individualioje, tiek kolektyvinėje gynybos sistemoje. Be kita ko, deklaracijoje kalbant apie valstybių pasirengimą reaguoti į hibridines grėsmes, pirmiausiai nurodoma ne tik (karinio) atgrasymo, bet ir (kibernetinio) atsparumo mišrių iššūkių akivaizdoje stiprinimas. „Brussels Summit Declaration“ issued on 11 Jul. 2018 by the Heads of State and Government participating in the meeting of the North Atlantic Council in Brussels 11–12 July 2018 https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_156624.htm.

³⁶⁸ Ekstremaliųjų įvykių kriterijų sąrašas patvirtintas Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2006 m. kovo 9 d. nutarimu Nr. 241 „Dėl ekstremaliųjų įvykių kriterijų patvirtinimo“ (suvestinė redakcija nuo 2018-02-03). *Valstybės žinios*. 2011, Nr. 107–5059.

³⁶⁹ Sutarties dėl Europos Sąjungos veikimo suvestinė redakcija, OL C 326, 2012 10 26, p. 47–390.

varka negali būti ginama tik ginklu (2009 rugsėjo 24 d. nutarimas). Pastaroji Konstitucinio Teismo formuluotė „konstitucinė santvarka negali būti ginama tik ginklu“ kartu leidžia daryti išvadą, kad visgi konstitucinė santvarka gali ir turi būti ginama ne tik be ginklų, bet ir su ginklais. Kita vertus, ne tik ginkluotosios pajėgos, bet ir policija yra aprūpinta ginklais; policija saugo valstybės vidaus teisinę tvarką ir ramybę nuo pažeidimų bei padeda išvengti pavojų, o ginkluotosios pajėgos kovoja su priešu, kuris iš išorės kelia grėsmę valstybei.

Nepaprastosios padėties įstatyme blanketinis 17 straipsnis nedetalizuodamas sąlygų leidžia panaudoti kariuomenę ir mobilizacinį rezervą nepaprastosios padėties metu, taip pat ir Seimo nutarime ar Respublikos Prezidento dekretu dėl nepaprastosios padėties įvedimo turėtų būti nurodyta, kokios pagal aplinkybes nepaprastosios padėties metu bus pasitelkiamos būtinos priemonės, *inter alia* Lietuvos kariuomenė, mobilizacinis rezervas (7 str. 1 d. 5 p.). KASOKTĮ numato atvejus, kada kariniai vienetai gali būti pasitelkiami teikiant pagalbą kitoms valstybės ir savivaldybių institucijoms (18 str.). Kaip savarankiški atvejai nurodytos ekstremalios situacijos³⁷⁰ ir nepaprastoji padėtis, o tai suponuoja, kad esant ekstremaliai situacijai nebūtinai bus skelbiama nepaprastoji padėtis. Taip pat ir Venecijos komisijos nuomone, „ne kiekvienas neramumas ar katastrofa gali būti laikoma viešąja nepaprastąją padėtimi, keliančia grėsmę tautos gyvavimui, kaip numatyta Tarptautinio pilietinių ir politinių teisių pakto 4 straipsnio 1 dalyje“ ir kartu patvirtino, kad „ginkluotosios pajėgos gali teikti paramą civilinėms valstybės institucijoms, kai jos nebegali palaikyti įstatymų ir tvarkos“³⁷¹.

E. Šileikio nuomone, ginkluotųjų pajėgų panaudojimo kriterijus – tas atskaitos taškas, pagal kurį galima optimaliai atriboti karo padėtį ir nepaprastąją padėtį. Pastarosios atveju ginkluotosios pajėgos iš principo negali būti panaudotos pagal jų *pirminę (pradinę) paskirtį* (t. y. gynybinę karinę paskirtį – aut. past.), išskyrus tą atvejį, kai visuomenės rimties ir konstitucinės santvarkos gynimo būtinybė (Konstitucijos 144 str.) akivaizdžiai peraugtų į valstybės nepriklausomybės (buvimo ir egzistavimo) ar jos teritorinio vientisumo gynimo būtinybę³⁷². Kita vertus, jeigu atsiranda „akivaizdus peraugimas“ į valstybės nepriklausomybės ir teritorinio vientisumo gynimo būtinybę, tai

³⁷⁰ Civilinės saugos įstatymas taip pat numato galimybę ekstremalių situacijų atvejais įstatymų nustatyta tvarka pasitelkti karinius vienetus (28 str. 11 d.). Šis įstatymas nustato valstybės ir savivaldybių institucijų ir įstaigų kompetenciją, kitų įstaigų, ūkio subjektų, gyventojų teises ir pareigas pasirėngiant, likviduojant ar šalinant ekstremaliųjų situacijų padarinius. Žr.: Lietuvos Respublikos civilinės saugos įstatymas. *Valstybės žinios*. 1998, Nr. 115–3230.

³⁷¹ European Commission for Democracy Through Law (Venice Commission), Opinion on the Draft Constitutional Law on “Protection of The Nation” of France, Opinion No. 838/2016, Strasbourg, 14 March 2016, CDL-AD(2016)006, [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD\(2016\)006](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2016)006).

Venecijos komisija pabrėžė, kad valstybėms suteikiama didesnė laisvė nustatyti funkcijas, kurias jų ginkluotosios pajėgos gali atlikti valstybės viduje. Tačiau pagrindiniai kriterijai, kuriais remiantis turėtų būti vertinamas ginkluotųjų pajėgų panaudojimas valstybės viduje, yra šie: *proportionumas*, reiškiantis, kad ginkluotosios pajėgos turėtų būti panaudojamos proporcingai (tiek, kiek reikia) saugumo poreikiams; ir *subsidiarumas*, kuris reiškia, kad ginkluotosios pajėgos turėtų apsiriboti pagalba civilinėms valstybės institucijoms ir būti pavaldžios vietos ar nacionalinėms civilinėms valstybės institucijoms. Ginkluotųjų pajėgų užduotis valstybės viduje Komisija suskirsto į šias grupes: 1) karinė pagalba palaikant viešąją tvarką; 2) karinė pagalba katastrofų atveju; 3) karinė pagalba vykdam užduotis, tiesiogiai nesusijusias su nacionaliniu saugumu. European Commission for Democracy Through Law (Venice Commission), Report on the Democratic Control of the Armed Forces, Study no. 389 / 2006, Strasbourg, 23 April 2008, CDL-AD(2008)004, [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD\(2008\)004-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2008)004-e).

³⁷² Egidijus Šileikis, *Alternatyvi konstitucinė teisė* (Vilnius: Teisėsinė informacijos centras, 2005), 588.

ir teisinis režimas keičiasi, jis perauga iš nepaprastosios padėties į karo padėtį, o ginkluotųjų pajėgų panaudojimo paskirtis bei ribos skiriasi priklausomai nuo teisinio režimo. KASOKTĮ (12 str. 1 d. 3 p.) taip pat numato, kad kariuomenė teikia pagalbą valstybės ir savivaldybių (civilinės valdžios) institucijoms tik taikos metu, nes karo padėties metu turi atlikti pirminę savo užduotį – ginklu ginti valstybę bei sąjungininkes valstybes. Beje, E.Šileikis³⁷³ bei A.Vainorienė³⁷⁴ nepaprastosios padėties įvedimą sieja tik su taikos padėtimi. V.Vaičaitis pažymi, kad „teisinio tikrumo ir saugumo principas reikalauja, kad tuo pačiu metu valstybėje galėtų tik vienas išimtinės padėties teisinis režimas“³⁷⁵. Tačiau Konstitucijos 142 straipsnio 2 dalis numato, kad karo padėtį galima įvesti „visoje Valstybėje arba jos dalyje“, o 144 straipsnio 1 dalis taip pat numato, kad nepaprastoji padėtis gali būti įvesta „visoje valstybės teritorijoje arba jos dalyje“. Vadinasi, valstybėje gali susidaryti ir tokia padėtis, kad dalyje jos teritorijos kiltų ginkluoto užpuolimo grėsmė, o kitoje teritorijos dalyje, nesutampančioje su prieš tai minėta, kiltų grėsmė konstitucinei santvarkai ar visuomenės rimčiai. Tačiau tai nereiškia, kad turi būti skelbiama tik karo padėtis arba tik nepaprastoji padėtis abiejose valstybės teritorijos dalyse. Juo labiau, kad ten, kur grėsmė konstitucinei santvarkai ar visuomenės rimčiai, nebūtinos tokios priemonės, kurios taikomos esant karo padėčiai, o ten, kur kyla ginkluotas užpuolimas, gali būti nepakankamos nepaprastosios padėties priemonės. Be to, ir Venecijos komisija yra nurodžiusi, kad „neatidėliotinos priemonės ir nukrypimai nuo pagrindinių teisių ir laisvių turėtų būti proporcingi pavojui. Kitaip tariant, leidžiančios nukrypti nuostatos, apribojimai ir sustabdymai yra priimtini tik karo ar nepaprastosios padėties, keliančios grėsmę tautos gyvavimui, atvejais; tokios priemonės turėtų būti proporcingos nepaprastosioms situacijoms“³⁷⁶. Proporcingumo principas taip pat apima „laikinumo principą“, kuris reiškia, kad neatidėliotinos priemonės negali tęstis ilgiau nei pati nepaprastoji situacija, o jų keliama apribojimai turėtų būti taikomi tik tose geografinėse vietovėse, kurios yra paveiktos (nukentėjo nuo) nepaprastosios situacijos³⁷⁷. Todėl šio darbo autorės nuomone, reikalavimas, kad tuo pačiu metu valstybėje galėtų tik vienas išimtinės padėties teisinis režimas, būtų taikomas, kai grėsmė (dėl ginkluoto užpuolimo arba konstitucinei santvarkai ar visuomenės rimčiai) apimtų visą valstybės teritoriją.

Nors E. Šileikis teigia, kad nepaprastosios padėties metu ginkluotosios pajėgos iš principo negali būti panaudotos pagal jų pirminę (pradinę) paskirtį, tačiau nurodo,

³⁷³ Egidijus Šileikis, *Alternatyvi konstitucinė teisė* (Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2005), 587.

³⁷⁴ Aušra Vainorienė, „Nepaprastosios padėties teisiniai pagrindai“ (daktaro disertacija, Vilniaus universitetas, 2018), 12.

³⁷⁵ Anot autoriaus, pagal konstitucinius teisinio tikrumo ir saugumo principus galiojant vienam teisiniui režimui turi būti panaikintas ankstesnis teisinis režimas, jei prieš tai toks buvo įvestas valstybėje. Žr.: Vaidotas Vaičaitis, „Keletas minčių apie išimtinės padėties teisinio režimo konstitucinį vertinimą Lietuvoje“, *Teisė.Pro*, 2020 m. gegužės 1 d., <http://www.teise.pro/index.php/2020/05/01/v-vaicaitis-keletas-minciu-apie-isimtines-padeties-teisinio-rezimo-konstitucini-vertinima-lietuvoje/>.

³⁷⁶ European Commission for Democracy Through Law (Venice Commission), *Compilation of Venice Commission Opinions and Reports on States of Emergency*, Strasbourg, 16 April 2020, CDL-PI(2020)003, [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-PI\(2020\)003-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-PI(2020)003-e).

³⁷⁷ European Commission for Democracy Through Law (Venice Commission), *Compilation of Venice Commission Opinions and Reports on States of Emergency*, Strasbourg, 16 April 2020, CDL-PI(2020)003, [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-PI\(2020\)003-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-PI(2020)003-e).

kad, atsižvelgiant į galimas gaivalines nelaimes ar katastrofas (pvz., potvynius, gaisrus) ar teismo nuteistųjų asmenų riaušes kalinimo įstaigose, <...> gali kilti objektyvi būtinybė panaudoti ginkluotąsias pajėgas valstybės viduje <...> užtikrinti visuomenės ir valstybės saugumą. Šiuo atveju valstybės ir visuomenės saugumas užtikrinami „karine jėga“³⁷⁸, panaudojant ginkluotąsias pajėgas, tačiau nekariniais tikslais.

Karinės pajėgos paprastai pasitelkiamos, kad suteiktų pagalbą, nes atitinkamos civilinės institucijos neturi specialios technikos ar įrangos arba jų turi nepakankamą kiekį, atsižvelgiant į nepaprastąją padėtį. Todėl nepaprastųjų situacijų atveju gali būti panaudojama karinė infrastruktūra, kariuomenės turimos stebėjimo ir kontrolės techninės priemonės, kariniai laivai ar orlaivai.

Vokietijos mokslininkų darbuose dėl Bundesvero panaudojimo ne gynybai šalies viduje sutinkama nuomonė, kad nepakankamas policijos mokymas ir įrangos (apginklavimo) trūkumas nesuteikia jokių įgaliojimų Bundesverui³⁷⁹. Ši spraga *de constitutione lata* turėtų būti panaikinta apginklavus policijos pajėgas³⁸⁰. Viena vertus, tokie svarstymai gal iš dalies pagrįsti, jog valstybė turi aprūpinti civilines institucijas reikiama įranga ir mokymais, vietoje to, kad naudotų ginkluotąsias pajėgas valstybės viduje ne karinei gynybai. Tačiau, jei toks argumentavimas tinka ekonomiškai stiprioms valstybėms, jis yra abejotinas ir netinkamas ekonomiškai silpnoms valstybėms.

Kaip minėta, Konstitucijos 67 str. 20 p. leidžia įvertinti „panaudojimą“ pačia bendriausia (plačiausia) prasme, todėl ir bet kurį ginkluotųjų pajėgų naudojimą leidžia apibrėžti kaip „panaudojimą“. Aiškinant Konstitucijos 67 str. 20 p. plečiamai galėtume daryti išvadą, jog Seimo kompetencija priimti „sprendimą panaudoti ginkluotąsias pajėgas“ gali būti įtvirtinta įstatymuose³⁸¹, kuriuose detalizuojamos ginkluotųjų pajėgų panaudojimo sąlygos ir ribos, teikiant pagalbą civilinėms valdžios institucijoms, t. y. ginkluotųjų pajėgų panaudojimas valstybės viduje ne karinei gynybai, kaip viena iš ginkluotųjų pajėgų panaudojimo formų. Tačiau šio darbo autorės nuomone, kariuomenė „policinio saugumo“ ar kitų „pagalbos užduočių“ negali vykdyti savarankiškai, o tik prašant kompetentingoms (civilinėms) institucijoms ir remiantis subsidiarumo principu. Taip išvengiama įgaliojimų įgyvendinimo dubliavimo. Be to, civilinių institucijų prašyme turi būti nurodytas ginkluotųjų pajėgų panaudojimo tikslas, tikėtina jų panaudojimo apimtis bei tikėtina trukmė. Lietuvoje kariuomenė pagalbą valstybės ir savivaldybių institucijoms taip pat teikia tik esant atitinkamos institucijos pareigūno rašytiniam prašymui ir krašto apsaugos ministro įsakymu. Karinių vienetų ir civilinių institucijų veiksmai derinami pagal iš anksto parengtus sąveikos planus, be to, tokiems veiksams vadovauja bei juos koordinuoja kompetentingi civiliai pareigūnai, o kariuomenė karinę jėgą gali naudoti tik tiek,

³⁷⁸ Egidijus Šileikis, *Alternatyvi konstitucinė teisė* (Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2005), 589.

³⁷⁹ Žr.: Henriette Sattler, „Terrorabwehr durch die Streitkräfte nicht ohne Grundgesetzänderung“, *Neue Zeitschrift für Verwaltungsrecht* Heft 11 (2004): 1286; Tobias Linke, „Innere Sicherheit durch die Bundeswehr?“, *Archiv des öffentlichen Rechts* Vol. 129, No. 4 (2004): 516.

³⁸⁰ Ferdinand Kirchhof, „Verteidigung und Bundeswehr“, iš *Handbuch des Staatsrechts. Band IV: Aufgaben des Staates. Dritte Auflage*, Josef Isensee, Paul Kirchhof (Heidelberg: C. F. Müller Verlag, 2006), 659.

³⁸¹ Nepaprastosis padėties, Civilinės saugos bei Krašto apsaugos sistemos organizavimo ir karo tarnybos įstatymuose.

kiek yra būtina pagalbos tikslams pasiekti ir tik laikantis Karinės jėgos naudojimo statute³⁸² nustatytos tvarkos³⁸³.

Nors Lietuvos Konstitucinis Teismas nenagrinėjo nepaprastosios padėties konstitucinio instituto, tačiau savo 2009 m. rugsėjo 24 d., 2011 m. kovo 15 d. nutarimuose yra pažymėjęs, kad „valstybė privalo krašto apsaugos sistemą, *inter alia* karo tarnybą, organizuoti taip, kad valstybė turėtų gerai parengtų, reguliarių, pasirengusių operatyviai reaguoti į grėsmes valstybės saugumui ir galinčių dalyvauti kolektyvinės gynybos operacijose, taikos palaikymo misijose ir pan. karo tarnybos pagrindu sudarytų junginių“. Minėta ir tai, kad valstybės gynimas (plačiaja prasme) yra susijęs su valstybės apsauga nuo išorės ir vidaus grėsmių, ir apima ne tik Lietuvos valstybės nepriklausomybės, teritorijos vientisumo, bet ir konstitucinės santvarkos bei visuomenės rimties apsaugą (gynimą). Atsižvelgiant į tai ir į Konstitucinio Teismo doktriną, manytina, kad ir konstitucinės santvarkos bei visuomenės rimties apsaugai taip pat gali reikėti ginkluotųjų pajėgų, kurių įsteigimas, išlaikymas bei panaudojimas vidinėms grėsmėms šalinti valstybei yra privalomas, siekiant užtikrinti jos pačios (vidaus bei išorės) saugumą.

Galiausiai, net jei konstituciškai pateisiname ginkluotųjų pajėgų panaudojimą valstybės viduje ne gynybai, tačiau vidiniam valstybės saugumui užtikrinti, išskirtini keli kriterijai, kuriais turėtų būti vadovaujama šiuo atveju:

1. ginkluotųjų pajėgų naudojimo tikslas gali būti tik „pagalbos“ arba „paramos“ civilinėms valdžios institucijoms suteikimas;
2. karinė pagalba visada turi būti kraštutinė priemonė, kai civilinėms institucijoms trūksta reikiamo lygio gebėjimų ar resursų įvykdyti užduotis;
3. teikiant pagalbą turi būti laikomasi proporcingumo principo ir karinę pagalbą bei karines priemones galima naudoti tik tiek, kiek būtina užkirsti kelią, kontroliuoti ar sumažinti žalos atsiradimą nepaprastosios padėties metu.
4. karinės valstybės institucijos negali turėti pirmenybės prieš civilines valstybės institucijas, karinių valstybės institucijų bei jų pareigūnų sprendimai turi būti grindžiami civilinių valstybės institucijų sprendimais, karinės valstybės institucijos turi būti atskaitingos civilinėms valstybės institucijoms ir jų kontroliuojamos³⁸⁴.

I.-J. Werkner pastebi, kad visose ES šalyse ginkluotųjų pajėgų panaudojimas šalies viduje leidžiamas tam tikru mastu ir paprastai apima humanitarinę pagalbą, stichines nelaimes ar vidaus nepaprastąją padėtį³⁸⁵. Autorius išskiria tris grupes normų pagal

³⁸² Lietuvos Respublikos karinės jėgos naudojimo statuto patvirtinimo įstatymas. *Valstybės žinios*. 2000, Nr. 35–974.

³⁸³ 18 straipsnis. Lietuvos Respublikos krašto apsaugos sistemos organizavimo ir karo tarnybos įstatymas. *Valstybės žinios*. 1998, Nr. 49–1325.

³⁸⁴ Žr.: Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2011 m. kovo 15 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2011, Nr. 32-1503; Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 13 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2004, Nr. 181-6708; Atitaisymas: 2004, Nr. 186; Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2002 m. gruodžio 24 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2003, Nr. 19-828; Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1996 m. gegužės 29 d. sprendimas. *Valstybės žinios*. 1996, Nr. 57–1364.

³⁸⁵ Ines-Jacqueline Werkner, „Die Verflechtung innerer und äußerer Sicherheit. Aktuelle Tendenzen in Deutschland im Lichte europäischer Entwicklungen“, *Zeitschrift für Außen Sicherheitspolitik* 4 (2011): 73.

ES valstybėse esamą konstitucinį formulavimą panaudoti ginkluotąsias pajėgas valstybės viduje vidiniam valstybės saugumui užtikrinti: pirmiausiai paminėtinos tokios konstitucinės normos, kurios ginkluotųjų pajėgų panaudojimui valstybės viduje taiko eksplikitinį konstitucinį ribojimą. Vokietijos Pagrindinio Įstatymo 87a str. 2 d. „Ne gynybai ginkluotąsias pajėgas leidžiama panaudoti tik tais atvejais, kai tai aiškiai leidžiama šiame Pagrindiniame Įstatyme“. Ispanijos Konstitucijos 8 str. 1 d. ginkluotosios „<...> pajėgos turi laiduoti Ispanijos nepriklausomybę ir suverenitetą, ginti jos teritorinę neliečiamybę ir konstitucinę santvarką“. I.-J. Werkner pastebi, kad tokioje konstitucinėje formuluotėje slypi pavojus, jog ši nuostata (ypač atsižvelgiant į istorinę patirtį – Franko diktatūrą) kariškių galėtų būti suprantama kaip bendras, neribotas leidimas ginkluotosioms pajėgoms veikti valstybės viduje. Tačiau pagal dabartinį konstitucinį aiškinimą yra leidžiamas tik pagalbos suteikimas (pvz., stichinių nelaimių atveju), tačiau be karinės jėgos naudojimo.

Antrai grupei priskiriama didžioji dalis valstybių konstitucijų, kurių normos nepateikia eksplikitinio draudimo ar leidimo panaudoti ginkluotąsias pajėgas valstybės apsaugos nuo vidinių grėsmių funkcijai įgyvendinti. Todėl taikomas subsidiarumo principas arba kitaip *ius necessitates*, t. y., kad ginkluotosios pajėgos gali būti panaudojamos tik tada, kai policijos ar kitų civilinių institucijų pajėgų nepakanka. Šios funkcijos įgyvendinimas detalizuojamas įstatymuose (pvz., Prancūzijos, D. Britanijos, Belgijos, Danijos, Lietuvos), o ginkluotųjų pajėgų panaudojimas valstybės viduje paprastai apsiriboja minėtomis trimis sritimis – teikiant humanitarinę pagalbą, stichinių nelaimių ar vidaus nepaprastosios padėties atvejais.

Trečia grupė konstitucinių normų, kurios nustato eksplikitinį leidimą naudoti ginkluotąsias pajėgas valstybės viduje (pvz., Nyderlandų, Austrijos, Šveicarijos). Austrijos Konstitucijos 79 straipsnio 2 dalis numato, kad kariuomenė užsiima ne vien šalies karine gynyba, tačiau teisėtos civilinės valdžios prašymu gali suteikti pagalbą „1) <...> a) saugo pagal Konstituciją įsteigtas institucijas, taip pat jų pajėgumą veikti ir demokratines gyventojų laisves; b) laiduoja tvarką ir saugumą šalyje; 2) teikia pagalbą išskirtinio masto gaivalinių katastrofų ir nelaimių atveju“. Nors Nyderlandų Konstitucija ir nepasižymi tokiu detalumu, tačiau taip pat galima išvelgti tiesioginį leidimą: „Karalystės interesų gynybai ir apsaugai bei tarptautinės teisinės tvarkos palaikymui ir skatinimui sudaromos ginkluotosios pajėgos“ (97 str. 1 d.). Šveicarijos Konstitucijos 58 straipsnio 2 dalis nustato, kad kariuomenė taip pat užsiima karine gynyba bei taikos palaikymu; kartu ji „remia civilines institucijas iškilus rimtiems pavojams vidaus saugumui ir šalinant kitas išskirtines situacijas“. Be to, įstatymų leidėjui palieka diskreciją įstatymu nustatyti ir kitas užduotis.

Apibendrinimas

Nors Konstitucija tiesiogiai nedetalizuoja ginkluotųjų pajėgų panaudojimo formų, tačiau remiantis Konstitucijoje įtvirtintu implicitiniu reguliavimu, Konstitucinio Teismo jurisprudencija išskirtinos pagrindinės ginkluotųjų pajėgų panaudojimo formos:

naudojimas *valstybės karinei gynybai* išoriniam saugumui užtikrinti (valstybės gynyba siaurąja prasme); naudojimas *ne karinei valstybės gynybai* vidiniam saugumui užtikrinti (viena iš valstybės gynybos plačiąją prasme priemonių).

Ginkluotųjų pajėgų pirminė konstitucinė paskirtis yra valstybės karinė gynyba. Todėl problema dėl ginkluotųjų pajėgų panaudojimo teisėtumo sprendžiama susiejant ginkluotųjų pajėgų panaudojimą su būtinosiomis sąlygomis: tikslinis susisaistymas „gynybai“, pajėgų panaudojimas puolimui atremti; gynybos objektas – valstybė (jos suverenitetas ir teritorijos neliečiamybė) bei sąjunginė valstybė (individuali bei kolektyvinė gynyba); išorinis ginkluotas užpuolimas.

Negalima sutikti su požiūriu, kad valstybės gynybos objektas siejamas tik su valstybės egzistavimu *de jure* arba teritorine valstybės gynyba, kadangi konstituciškai ginkluotųjų pajėgų panaudojimas valstybės karinei gynybai apima ir sąjunginės valstybės gynybą bei būtinąją pagalbą užpultai valstybei, kaip konstitucinė pareiga vykdyti priimtus tarptautinius įsipareigojimus (*pacta sunt servanda*). Taikos metu ginkluotosios pajėgos, *inter alia* tarptautinės bei nacionalinės karinės pratybos bei kariniai renginiai, neatlieka gynybinės paskirties, o yra skirti tik gynybiniams pajėgumams sukurti ir palaikyti, taip pat pasitarnauja kaip priešo atgrasinimo ir kartu kaip prevencinė priemonė, o karo metu pasitarnauja gynybiniam tikslams.

Teikiant pagalbą civilinėms valdžios institucijoms valstybės viduje, kai kyla grėsmė konstitucinei santvarkai ar visuomenės rimčiai, ginkluotosios pajėgos atlieka antrinę užduotį ir yra taikomos kaip *ultima ratio*, kurias naudojant turi būti laikomasi proporcingumo principo, o karinės valstybės institucijos negali turėti pirmenybės prieš civilines valstybės institucijas.

4. VALSTYBĖS VALDŽIOS INSTITUCIJOS, UŽTIKRINANČIOS VALSTYBĖS GYNYBĄ

Kaip jau minėta, ginkluotosios pajėgos – konstituciškai institucionalizuotas valstybės gynybos elementas, kuris turi „ginklų monopoliją valstybėje“³⁸⁶. Todėl šis elementas nefunkcionuoja savo nuožiūra ir yra susietas bei priklausomas nuo valstybės valdžios institucijų. Prancūzijos 1789 m. Žmogaus ir piliečio teisių deklaracijos, kuri kartu su 1946 m. Prancūzijos Konstitucijos preambule yra dabartinės (1958 m.) Prancūzijos Konstitucijos sudėtine dalimi, 12 straipsnis skelbia, kad „žmogaus ir piliečio teisėms garantuoti reikalingos ginkluotosios pajėgos. Šios pajėgos įkurtos visų naudai, o ne asmeniniams interesams tų, kuriems jos patikėtos“³⁸⁷. Kita vertus, istorijoje žinoma atvejų³⁸⁸, kai kariuomenė (ginkluotosios pajėgos), turėdama karinę galią, panaudodavo ją prieš civilinę valdžią, kurią perimdavo, kad užbaigtų šalyje neramumus. Tokie kariniai perversmai reiškia nedemokratinio valstybės valdymo įsitvirtinimą, kadangi demokratinėse valstybėse teisėtas būdas pasikeisti valstybės valdžiai – rinkimai. Atitinkamai vienas iš valstybės demokratinės, konstitucinės santvarkos apsaugos nuo jos pačios turimos karinės galios būdų – kariuomenės galimybės savarankiškai veikti prieš civilinę valstybės valdžią ribojimas³⁸⁹. Šiandien iš senovės Romos kilęs togos viršenybės kardui principas (arba kariuomenės pavaldumas renkamai politinei valdžiai) yra visiškai pripažintas³⁹⁰.

³⁸⁶ Algirdas Gričius, Kęstutis Paulauskas, „Demokratinė civilinė ginkluotųjų pajėgų kontrolė Lietuvoje“, *Lietuvos metinė strateginė apžvalga 2002*, (2003): 221.

³⁸⁷ Įkvėpta Prancūzijos Revoliucijos 1791 m. rugsėjo 3 d. Konstitucija skelbė: „Prancūzijos tauta atsisako imtis karo veiksmų užkariavimo tikslais ir niekada nenaudos jėgos prieš laisvus žmones“ (VI dalis). Tas pats principas, identiška suformuluotas, buvo inkorporuotas į 1946 m. spalio 27 d. Konstitucijos preambulės 14 paragrafą. Dėl to pagal Penktosios Respublikos Konstituciją šis principas yra „konstitucinio bloko“ sudedamoji dalis, nors dar nėra nei vieno Konstitucinės Tarybos sprendimo šiuo klausimu. Žr.: Yasuo Hasebe, „War Powers“, iš *The Oxford handbook of comparative constitutional law*, Michel Rosenfeld, Andrés Sajó (Oxford: Oxford University Press, 2012): 475.

³⁸⁸ Pavyzdžiui, 1926 m. gruodžio 17 d. *Lietuvoje* įvykdytas karinis perversmas, sudaręs sąlygas įsitvirtinti autoritariniam režimui. Tuo metu kariuomenės vadovybė turėjo nemažą autonomiją. Tuo tarpu 1979 m. *Lotynų Amerikoje* (nuo Argentinos iki Meksikos) devyniolikai vyriausybių vadovavo kariškiai. Žr.: Algirdas Gričius, Kęstutis Paulauskas, „Demokratinė civilinė ginkluotųjų pajėgų kontrolė Lietuvoje“, *Lietuvos metinė strateginė apžvalga 2002*, (2003): 221.

XX a. antroje pusėje *Turkijoje* įvyko netgi keturi kariniai perversmai: 1960 m. kariuomenės vadas pareikalavo Vyriausybės atsistatydinimo ir perėmęs valdžią tapo Prezidentu bei Ministru Pirmininku; 1971 m. kariuomenės vadas pareiškė ultimatumą Ministrui Pirmininkui su reikalavimu atsistatydinti, nors valdžios neperėmė, tačiau nauja Vyriausybė buvo kariuomenės prižiūrima; 1980 m. kariuomenė įvedė karo padėtį ir paleido Vyriausybę, o Ministrui Pirmininku tapo karininkas; 1997 m. Vyriausybei kariuomenė išleido keletą rekomendacijų, kurias Vyriausybė neturėdama pasirinkimo priėmė vykdyti.

2013 m. liepos 3 d. *Egipte* kariuomenė suėmė ir pašalino iš pareigų demokratiškai išrinktą Prezidentą, kuris atsisakė vykdyti karinį 48 val. ultimatumą – atsistatydinti iš pareigų dėl šalyje kilusios politinės krizės. Be to, ginkluotųjų pajėgų vadas, kuris taip pat buvo gynybos ministras, sustabdė Egipto konstitucijos galiojimą, paleido parlamentą, o Konstitucinio Teismo vyriausiasis teisėjas perėmė Prezidento galias.

³⁸⁹ Šiame kontekste paminėtina kpt. Tomo Balkaus pastaba, kad karinių perversmų patirtis „iki šiol gąsdina civilius ir palaiko baimę arba nepasitikėjimą, kuris civilius verčia galvoti, kad net ir tokios griežtos priemonės gali nesutrukdyti kariškiams, pripratusiems prie kieto vadovavimo, perimti iniciatyvą į savo rankas“. Žr. Tomas Balkus, „Civilijų demokratinė kariuomenės kontrolė“, *Kardas* Nr. 5 (452) (2011): 10.

³⁹⁰ Jean-Louis Georgelin, „The Pol/Mil Interface and War: the French at the Beginning of the Twenty-First Century“, iš *The Oxford Handbook of War*, Yves Boyer, Julian Lindley-French (New York: Oxford University Press Inc., 2012), 244.

Šiame kontekste svarbu paminėti demokratinę civilinę karių ir sukarintų valstybės institucijų kontrolės principą, kurio turinys yra atskleistas konstitucinėje doktrinoje. Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas ne kartą yra konstatavęs, kad karinės valstybės institucijos negali turėti pirmenybės prieš civilines valstybės institucijas, karinių valstybės institucijų bei jų pareigūnų sprendimai turi būti grindžiami civilinių valstybės institucijų sprendimais, karinės valstybės institucijos turi būti atskaitingos civilinėms valstybės institucijoms ir jų kontroliuojamos³⁹¹. Ši nuostata kyla iš konstitucinio reikalavimo, kad Lietuvos valstybės valdžia būtų demokratiškai organizuota, iš konstitucinio atviros, teisingos, darnios pilietinės visuomenės imperatyvo, konstitucinio atsakingo valdymo principo³⁹².

Demokratinės ginkluotųjų pajėgų kontrolės centras Ženevoje išskiria penkis aspektus, kuo demokratinė ginkluotųjų pajėgų kontrolė yra svarbi, būtent, kad būtų 1) gerbiama demokratiškai išrinktų civilinių valdžios institucijų politinė viršenybė, 2) užtikrinta įstatymų viršenybė ir žmogaus teisės, 3) užtikrinta, jog ginkluotosios pajėgos tarnauja gyventojų interesams ir turi visuomenės paramą bei teisėtumą, 4) užtikrinta, jog kariuomenės politika ir pajėgumai atitinka šalies politinius tikslus ir yra proporcingi jos ištekliams, 5) kariuomenė nėra naudojama netinkamai politiniais tikslais³⁹³.

Minėtą karinių valstybės institucijų atskaitingumą civilinėms valstybės institucijoms ir jų kontrolę bei civilinės ir karinės valdžios atskyrimą (pareigų nesuderinamumą) suponuoja ne viena Konstitucijos nuostata:

„svarbiausius valstybės gynybos klausimus svarsto ir koordinuoja Valstybės gynimo taryba“ (140 str. 1 d.); „Vyriausiasis valstybės ginkluotųjų pajėgų vadas yra Respublikos Prezidentas“ (140 str. 2 d.); „už valstybės ginkluotųjų pajėgų tvarkymą ir vadovavimą joms Seimui yra atsakingi Vyriausybė, krašto apsaugos ministras, kariuomenės vadas“ (140 str. 3 d.); konstitucinis imperatyvas krašto apsaugos ministru skirti civilį asmenį, nes „krašto apsaugos ministru negali būti neišėjęs į atsargą karys“ (140 str. 3 d.); „asmenys, atliekantys tikrąją karo arba alternatyviąją tarnybą, taip pat neišėję į atsargą krašto apsaugos sistemos, policijos ir vidaus tarnybos karininkai, puskarininkiai ir liktiniai, kitų sukarintų ir saugumo tarnybų apmokami pareigūnai negali būti Seimo nariais ir savivaldybių tarybų nariais, jie negali užimti renkamų ar skiriamų pareigų civilinėje valstybinėje tarnyboje, dalyvauti politinių partijų ir politinių organizacijų veikloje“ (141 str.), kuris kartu aiškintinas kaip karinių ir statutinių (sukarintų) valstybės institucijų depolitizavimo reikalavimas³⁹⁴; galiausiai, 142 straipsnyje nustatyti Seimo ir Prezidento įgaliojimai įvesti karo padėtį, skelbti mobilizaciją ar demobilizaciją,

³⁹¹ Žr.: Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2011 m. kovo 15 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2011, Nr. 32-1503. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 13 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2004, Nr. 181-6708; Atitaisymas: 2004, Nr. 186. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2002 m. gruodžio 24 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2003, Nr. 19-828. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1996 m. gegužės 29 d. sprendimas. *Valstybės žinios*. 1996, Nr. 57-1364.

³⁹² Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2012 m. vasario 27 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 2012-02-29, Nr. 26-1200.

³⁹³ Geneva Centre for the Democratic Control of Armed Forces, 05/2008, žiūrėta 2020 m. sausio 30 d., https://www.files.ethz.ch/isn/55845/17_bg_dem_control_armed_forces.pdf.

³⁹⁴ Dainius Žalimas, „Valstybės gynimo konstituciniai pagrindai“, iš *Lietuvos konstitucinė teisė*, redakcinė kolegija: Egidijus Jarašiūnas, Vytautas Sinkevičius, Juozas Žilys, Milda Vainiūtė (Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2017), 785.

priimti sprendimą panaudoti ginkluotąsias pajėgas, jei įvyksta ginkluotas užpuolimas ir kyta grėsmė valstybės suverenumui ar teritorijos vientisumui, todėl reikia ginti Lietuvos valstybę arba vykdyti tarptautinius įsipareigojimus.

Demokratinę civilinį karių ir sukarintų valstybės institucijų kontrolės principą įtvirtina ir detalizuoja taip pat Krašto apsaugos sistemos organizavimo ir karo tarnybos įstatymo 6 straipsnio 2 dalis, 7 straipsnis ir Lietuvos Respublikos nacionalinio saugumo pagrindų įstatymo priedėlio I dalies 8 skyriaus nuostatos. Todėl toliau nagrinėtina valstybės valdžios institucijų, atsakingų už valstybės gynimą, sąranga pagal kompetenciją priimti pagrindinius sprendimus valstybės gynimo klausimais ir pagal valstybės gynimo reikalą tvarkymo kompetenciją.

4.1. Pagrindinius sprendimus valstybės gynimo klausimais priimančios institucijos: Seimas ir Prezidentas, kaip vyriausiasis ginkluotųjų pajėgų vadas

Demokratinės civilinės karių ir sukarintų valstybės institucijų kontrolės principas pirmiausiai suponuoja, kad gynybos politikos, o taip pat strateginius valstybės gynybos sprendimus priima civilinės valstybės valdžios institucijos (pareigūnai). Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas yra pažymėjęs, kad „sprendimus pagrindiniais valstybės gynimo klausimais priima dvi valstybės institucijos: Seimas ir Respublikos Prezidentas“³⁹⁵.

Seimas pirmiausiai reikšmingas kaip Tautos atstovybė, kuris per *įstatymų leidybos kompetenciją* reguliuoja visus su valstybės gynyba (tiek plačiąja, tiek siaurąja prasme) susijusius klausimus: pradedant kariuomenės (ginkluotųjų pajėgų) organizavimu (Konstitucijos 139 str. 3 d.), karo prievolės bei karo tarnybos ar alternatyvios krašto apsaugos tarnybos reglamentavimu (Konstitucijos 139 str. 2 d.), tarptautinių operacijų, pratybų ir kitų karinio bendradarbiavimo renginių reglamentavimu (Konstitucijos 136 str. ir 142 str. 1 d.), baigiant piliečių teisės priešintis detalizavimu (Konstitucijos 3 str. 2 d.). Be to, Seimas įstatymais sureguliuo svarbiausius ypatinguosius teisinius režimus (karo bei nepaprastąją padėtis³⁹⁶) (Konstitucijos 142 str., 144 str. 3 d.) ir įgyvendino konstitucinį įpareigojimą įstatymu nustatyti Valstybės gynimo tarybos sudarymą, veiklos tvarką ir kompetenciją (140 str.). Galiausiai, pagal Konstituciją tik Seimas ratifikuoja ir denonsuoja tarptautines sutartis (138 str.), *inter alia* dėl dalyvavimo tarptautinėse organizacijose, dėl tarpusavio pagalbos, taip pat su valstybės gynyba susijusias gynybinio pobūdžio sutartis arba dėl atsakymo naudoti jėgą ar grasinti jėga, taip pat taikos sutartis, dėl Lietuvos Respublikos ginkluotųjų pajėgų buvimo ir jų statuso užsienio valstybių teritorijose. Tačiau pagal Konstitucijos 84 straipsnio 2 punktą Prezidentui suteiktas įgaliojimas pasirašyti Lietuvos Respublikos tarptautines sutartis ir dekretu teikti jas Seimui ratifikuoti (įstatymu).

³⁹⁵ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2011 m. kovo 15 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2011, Nr. 32-1503.

³⁹⁶ Reikia pastebėti, kad nors Konstitucijos 144 str. 3 d. numato, kad „nepaprastąją padėtį reguliuoja įstatymas“, tačiau pagal Lietuvos Respublikos Konstitucijos 69 str. 3 d. nustatytus reikalavimus Seimas 2012 m. kovo 15 d. priėmė „Lietuvos Respublikos konstitucinių įstatymų sąrašo konstitucinis įstatymą“ (*Valstybės žinios*. 2012, Nr. 36-1772). Šiame įstatyme, be kita ko, yra įrašytas Lietuvos Respublikos nepaprastosios padėties konstitucinis įstatymas, tačiau dar nėra priimtas.

Seimas, įgyvendindamas savo *biudžetinę kompetenciją*, tvirtina valstybės biudžetą ir prižiūri, kaip jis vykdomas (Konstitucijos 67 str. 14 p.), kartu nustato asignavimus kariuomenės plėtrai, jos apginklavimui ir kitoms reikmėms. Jeanne Kinney Giraldo teigė, kad „piniginės galia suteikia civiliams svarbiausią kariuomenės kontrolės svertą: į civilinės valdžios preferencijas yra greičiau atsižvelgiama, kai jos yra paremtos finansinių resursų suteikimu ar nedavimu“³⁹⁷.

Seimas, įgyvendindamas savo *steigiamąją kompetenciją*, Vyriausybės siūlymu steigia ir panaikina ministerijas (Konstitucijos 67 str. 8 p.), o taip pat ir Krašto apsaugos ministeriją, kuri be kita ko įgyvendina Lietuvos kariuomenės steigėjos teises (KASOKTĮ 11 str. 1 d.). Seimas taip pat dalyvauja skiriant ir atleidžiant kariuomenės vadą, balsuodamas pritaria arba ne Respublikos Prezidento dekretu pateiktai kariuomenės vado kandidatūrai (Konstitucijos 84 str. 14 p.).

Galiausiai Seimas vykdo visos *krašto apsaugos sistemos parlamentinę kontrolę* (Konstitucijos 140 str. 3 d. ir KASOKTĮ 7 str. 1 d.), t. y. jis atlieka ne tik Vyriausybės ar krašto apsaugos ministerijos, bet ir kariuomenės parlamentinę kontrolę, kuri gali pasireikšti tiek teisine, tiek politine forma³⁹⁸. Pagal nepaprastosios padėties įstatymą Seimas gali vykdyti ir nepaprastosios padėties parlamentinę kontrolę³⁹⁹ (30 str.).

Respublikos Prezidento, kaip vyriausiojo valstybės ginkluotųjų pajėgų vado (Konstitucijos 140 straipsnio 2 dalis), konstitucinis teisinis statusas suponuoja, ne tik tai, kad, kaip minėta, Seimo pritarimu skiria ir atleidžia kariuomenės vadą (Konstitucijos 84 str. 14 p.), bet ir tai, kad jam priskirta teisė suteikti aukščiausius karinius laipsnius (Konstitucijos 84 str. 15 p.), tačiau tokie Prezidento dekretai turi būti kontراسignuojami (Konstitucijos 85 str.) krašto apsaugos ministro. Taikos metu tik Prezidentas (be Seimo pritarimo), priimdamas dekretą, sprendžia dėl kariuomenės dislokavimo vietų, manevravimo teritorinių ribų ir dėl kariuomenės dalinių perdislokavimo (KASOKTĮ 7 str. 7 d.). Už patvirtintų manevravimo teritorinių ribų ne mažesnio kaip dalinio dydžio karinis vienetas gali judėti tik pagal krašto apsaugos ministro įsakymą, suderintą su Respublikos Prezidentu (KASOKTĮ 7 str. 8 d.). KASOKTĮ derinimo procedūra nėra reglamentuota. Tačiau pagal Dokumentų rengimo taisyklių (aktuali redakcija nuo 2020 m. sausio 1 d.) 33 dalį⁴⁰⁰ derinimo žymą sudaro derinimo rezultatą nurodantis žodis („suderinta“, „nesutinku“ ar kt.), dokumentą pasirašančio (patvirtinančio) parašas (asmens pareigos, vardas ir pavardė ir pasirašoma) ir data. Vadinasi,

³⁹⁷ Jeanne Kinney Giraldo, „Defence Budgets and Civilian Oversight“, *Occasional Paper No. 9*, (2001), 5. https://calhoun.nps.edu/bitstream/handle/10945/43360/Giraldo_defense_budgets_2001.pdf?sequence=1&isAllowed=y.

³⁹⁸ Tačiau šiame darbe nebus analizuojama Seimo parlamentinė kontrolė, *inter alia* krašto apsaugos ministerijos ar net visų krašto apsaugos institucijų atžvilgiu, kadangi šio instituto turinį išsamiai ištyrė Gintaras Kalinauskas, *Parlamentinė kontrolė*, 1 d.: Teorija, 2 d.: Praktika. (Vilnius: VĮ Registrų centras, 2010–2011).

³⁹⁹ Įstatyme taip pat numatyta Respublikos Prezidento ir Vyriausybės galimybė vykdyti nepaprastosios padėties kontrolę per įvairias institucijas, kurios atsakingos už ekstremalių situacijų ar krizės valdymą (31 str.).

⁴⁰⁰ „Derinimo žyma reikalinga, kai dokumentas jo rengimo metu derinamas kelių įstaigos darbuotojų arba skirtingų įstaigų. <...> Kai derinimo procedūra patvirtinama įstaigos siunčiamuoju dokumentu, derinimo žymoje nurodomas įstaigos pavadinimas, siunčiamojo dokumento (rašto ar kt.) data ir dokumento registracijos numeris“. Lietuvos vyriausiojo archyvaro tarnybos 2011 m. liepos 4 d. įsakymas Nr. V-117 „Dėl dokumentų rengimo taisyklių patvirtinimo“. *Valstybės žinios*. 2011, Nr. 88–4229.

Krašto apsaugos ministro pasirašytas įsakymo dėl ne mažesnio kaip dalinio dydžio karinio vieneto judėjimo už manevravimo teritorinių ribų projektas turi būti teikiamas Prezidentui, kuris pasirašo ant ministro įsakymo projekto derinimo žyma, ir kuris nusako derinimo rezultatą: „suderinta“ ar „nesuderinta“, arba „sutinku“ ar „nesutinku“. Tokia procedūra būtina, tam, kad Prezidentas būtų ne tik formaliai supažindinamas, bet ir pritartų ministro įsakymo projektui be pakeitimų, ar, esant poreikiui, nuspręstų dėl ministro įsakymo projekto pakeitimo būtinumu⁴⁰¹, pavyzdžiui, dėl karinio vieneto dydžio. Krašto apsaugos ministro įsakymo projekte turėtų būti nurodytas teisėtas tikslas, kuris pagrįstų karinio vieneto judėjimą už manevravimo teritorinių ribų, laikotarpis, kada vyks karinio vieneto judėjimas už manevravimo teritorinių ribų, taip pat karinio vieneto sudėtis bei dydis. Tik po to, kai būtų gauta Prezidento suderinimo žyma, krašto apsaugos ministras galėtų pasirašyti minėtą įsakymą. Priešingu atveju kiltų abejonių dėl karinio vieneto judėjimo už manevravimo teritorinių ribų teisėtumo, kadangi minėta, jog pagal KASOKTĮ 7 straipsnio 7 dalį tik Prezidentas sprendžia dėl kariuomenės dislokavimo vietų, manevravimo teritorinių ribų ir dėl kariuomenės dalinių perdisklokavimo. Tai kyla iš Prezidento, kaip vyriausiojo ginkluotųjų pajėgų vado statuso, kuris negali būti paneigtas. Kartu įgyvendinamas demokratinis civilinis karių kontrolės principas. Tačiau Nacionalinio saugumo pagrindų įstatymo priedėlio I dalies 8 skyriaus 2 pastraipoje nustatyta pareiga apie „ne mažesnio kaip dalinio dydžio ginkluotųjų pajėgų vienetų judėjimą už jo manevravimo teritorinių ribų“ informuoti Prezidentą. Tai suponuoja, kad pakanka Prezidentą tik formaliai supažindinti apie sprendimą dėl ne mažesnio kaip dalinio dydžio ginkluotųjų pajėgų vienetų judėjimo už jo manevravimo teritorinių ribų ir nėra reikalaujama tokių sprendimą derinti su Prezidentu. Be to, net nenustatyta, kas turi informuoti Prezidentą, todėl gali susidaryti situacija, kad kariuomenės vadas paprasčiausiai informuotų Prezidentą ir ne mažesnis kaip dalinio dydžio karinis vienetas judėtų už jo manevravimo teritorinių ribų. Tai taip pat nesuderinama su demokratinės civilinės karių ir sukarintų valstybės institucijų kontrolės principu, pagal kurį karių valstybės institucijų bei jų pareigūnų sprendimai turi būti grindžiami civilinių valstybės institucijų sprendimais. Todėl autorė siūlo įstatymų leidėjui suvienodinti Nacionalinio saugumo pagrindų įstatymo priedėlio I dalies 8 skyriaus 2 pastraipos paskutinio sakinio nuostatą su Krašto apsaugos sistemos organizavimo ir karo tarnybos įstatymo 7 straipsnio 8 dalies nuostata.

Atitinkamai Konstitucija tik Respublikos Prezidentui, kaip vyriausiajam valstybės ginkluotųjų pajėgų vadui, suteikia įgaliojimą vadovauti Valstybės gynimo tarybai (Konstitucijos 140 straipsnio 1 dalis), o tai kartu determinuoja jo įgaliojimus *strateginiu lygmeniu* vadovauti valstybės ginkluotosioms pajėgoms (kariuomenei ir ginkluotosioms pajėgoms) karinės gynybos metu, t. y. jis „priima strateginius sprendimus dėl

⁴⁰¹ Pagal KASOKTĮ 13 str. 7 d. 12 p. taikos metu kariuomenės vadas parengia kariuomenės dalinių dislokavimo planus, o Krašto apsaugos ministras teikia Respublikos Prezidentui tvirtinti kariuomenės dalinių nuolatinio dislokavimo vietas (KASOKTĮ 10 str. 2 d. 9 p.). Pagal Valstybės gynimo tarybos įstatymo 4 str. 1 d. 6 p. Valstybės gynimo taryba „svarsto rekomendacijas dėl kariuomenės dalinių nuolatinio dislokavimo vietų ir teritorinių manevravimo ribų, ginkluotųjų pajėgų padalinių perkėlimo į kitas dislokavimo vietas taikos metu“. Todėl Respublikos Prezidentas galėtų šaukti Valstybės gynimo tarybos posėdį, jei jam kiltų abejonių dėl Krašto apsaugos ministro įsakymo projekte numatyto sprendimo dėl ne mažesnio kaip dalinio dydžio karinio vieneto judėjimo už manevravimo teritorinių ribų.

valstybės karinės apsaugos, ginkluotos gynybos ir karinių operacijų⁴⁰² (kaip tai numatyta KASOKTĮ 14 straipsnio 2, 5, 6 dalyse). Šiuo aspektu paminėtinas demokratinis civilinis ginkluotųjų pajėgų kontrolės principas, kuris be kita ko implikuoja tai, kokių mastu civilinė valstybės gynybos vadovybė turėtų kontroliuoti ginkluotąsias pajėgas ar joms vadovauti. Svarbu pabrėžti, kad turi būti išlaikytos aiškios pavaldumo ir atskaitomybės ribos, t. y. negali būti pažeista karinio vadovavimo kariniams vienetams grandinė. Be jau minėto strateginio lygmens, Krašto apsaugos sistemos organizavimo ir karo tarnybos įstatymo 14 straipsnio 1 dalyje išskirti operacinio ir taktinio vadovavimo valstybės gynybai ir karinėms operacijoms lygmenys. *Operaciniu lygmeniu* karines operacijas planuoja ir joms vadovauja Gynybos štabo viršininkas, kuris taip pat vadovuoja kariuomenės vadą, kai jo nėra arba kai jis laikinai negali eiti pareigų. Vadovavimo karinėms operacijoms ir kitiems gynybos veiksmams grandinė prasideda nuo Respublikos Prezidento ir per krašto apsaugos ministrą paprastai eina kariuomenės vadui, kurio įsakymais įgyvendinamos Respublikos Prezidento ir krašto apsaugos ministro duotos užduotys (KASOKTĮ 14 str. 6 d.). *Taktiniu lygmeniu* planuojamos ir vykdomos kovinės užduotys, o karinių vienetų vadai atlieka taktinį vadovavimą. Operaciniu bei taktiniu lygmeniu veikia išimtinai tik kariškiai ir sukarintų valstybės institucijų (ginkluotųjų pajėgų) pareigūnai. Šis įstatyminis vadovavimo valstybės gynybai ir karinėms operacijoms lygmenų išskyrimas leidžia įvardyti tris subjektų grupes: gynybos (politikos) koncepcijos kūrėjus, planuotojus ir vykdytojus. Kartu paaiškinamas atsakomybės už valstybės gynybą pasiskirstymas, kurį supaprastintai galėtume apibūdinti kaip: 1) atsakomybė tiems, kurie nustato, ką reikia padaryti; 2) tiems, kurie nustato, kaip reikia elgtis; 3) ir tiems, kurie iš tikrųjų atlieka reikalingas užduotis⁴⁰³.

Viena vertus, reikalaujama, kad civiliai per daug nesikištų į kariuomenės veiklą, nes „civiliai neturi užtektinai patirties kariniuose reikaluose palyginti su kariškiais, kurie yra specialiai to išmokyti, todėl civilių vadovavimas karinei taktikai gali pridaryti žalos ir turėti įtakos šalies gynybiniam pajėgumams“⁴⁰⁴. Kita vertus, ir „kariškiai negali

⁴⁰² Krašto apsaugos sistemos organizavimo ir karo tarnybos įstatymo 14 straipsnio 1 dalyje numatyta, kad vadovavimas valstybės gynybai ir karinėms operacijoms yra trijų lygmenų: strateginio, operacinio ir taktinio.

⁴⁰³ Nors pripažįstama, kad kareiviai privalo vykdyti jiems vadovaujančių karininkų (viršininkų) įsakymus, bet to daryti jie neprivalo tada, kai šie įsakymai yra nekonstituciniai ir (arba) neteisėti, ypač tarptautinės humanitarinės teisės požiūriu. Be to, Tarptautinio baudžiamojo teismo Romos statuto (toliau – Romos statutas) 5 str. 1 d. įtvirtinta: „Teismo jurisdikcijai priklauso šie nusikaltimai: a) genocido nusikaltimas; b) nusikaltimai žmoniškumui; c) karo nusikaltimai; d) agresijos nusikaltimas“. Romos Statutas numato individualią baudžiamąją atsakomybę ne tik kariuomenės vadams, bet ir visiems asmenims, kad ir kokias pareigas jie eitų („valstybės ar vyriausybės vadovas, vyriausybės ar parlamento narys, išrinktas atstovas ar vyriausybės pareigūnas“) (25–28 str.). Žr.: Tarptautinio baudžiamojo teismo Romos statutas, priimtas 1998 m. liepos 17 d. Jungtinių Tautų diplomatinėje įgaliotųjų atstovų konferencijoje, skirtoje Tarptautinio baudžiamojo teismo įsteigimui. *Valstybės žinios*, 2003, Nr. 49-2165.

Tarptautinio baudžiamojo teismo Romos statuto 8 *bis* straipsnio 1 dalyje pateikiamas toks apibrėžimas: „Agresijos nusikaltimas – asmens, galinčio veiksmingai kontroliuoti valstybės politinius ar karinius veiksmus ar jiems vadovauti, planuojamas, rengiamas, inicijuojamas ar vykdomas agresijos aktas, kuris savo pobūdžiu, sunkumu ir mastu akivaizdžiai pažeidžia Jungtinių Tautų Chartiją“. Kaip minėta, Tarptautinio baudžiamojo teismo Romos statute 8 *bis* straipsnio 2 dalyje nustatyta, kad „agresijos aktas – vienos valstybės ginkluotųjų pajėgų panaudojimas prieš kitos valstybės suverenitetą, teritorinį vientisumą ar politinę nepriklausomybę arba bet kokių kitų Jungtinių Tautų Chartijai prieštaraujančių būdų“, o veiksmams, prilygstantiems agresijos aktui, nurodyti tokie patys, kaip ir 1974 m. gruodžio 14 d. Jungtinių Tautų Generalinės Asamblėjos Rezoliucijoje Nr. 3314 (XXIX) „Dėl agresijos apibrėžimo“. (Tarptautinio baudžiamojo teismo Romos statuto pakeitimai dėl agresijos nusikaltimo ir 8 straipsnio pakeitimai. *TAR*, 2015, Nr. 19274).

⁴⁰⁴ Tomas Balkus, „Civilijų demokratinė kariuomenės kontrolė“, *Kardas* Nr. 5 (452) (2011): 12.

abejoti civilinės valdžios priimamais sprendimais, ir privalo juos nekvestionuotiškai vykdyti (juo labiau negali turėti nusistatymo, kad civilinė valdžia jiems netinkamai vadovauja)⁴⁰⁵. Todėl akivaizdu, kad yra labai svarbus šių grupių tarpusavio pasitikėjimas bei abipusio profesionalumo pripažinimas, o taip pat bendradarbiavimas bei koordinavimas. Būtent pagal Konstitucijos 140 straipsnio 1 dalį valstybės gynybos klausimų svarstymas ir koordinavimas užtikrinamas Valstybės gynimo taryboje, kurioje susirenka ne tik civilinė valstybės gynybos vadovybė, bet ir kariuomenės vadas. Pastarasis kartu su Prezidentu, Valstybės gynimo taryba, krašto apsaugos ministru priima strateginius sprendimus dėl valstybės karinės apsaugos, ginkluotos gynybos ir karinių operacijų (KASOKTĮ 14 str. 2 d.)⁴⁰⁶.

2008 m. Demokratinės ginkluotųjų pajėgų kontrolės centro Ženevoje pranešime nurodoma, kad „civilinės valdžios institucijos kontroliuoja kariuomenės misijas, kariuomenės sudėtį, biudžetą ir viešųjų pirkimų politiką (aprūpinimą). Karinę politiką nustato ir tvirtina civilinė vadovybė, tačiau kariuomenė naudojasi esmine operacine autonomija sprendama, kokių operacijų reikia, norint pasiekti civilinės valdžios apibrėžtus politikos tikslus“⁴⁰⁷. Vadinasi, civilinės valdžios institucijų, pirmiausiai, Respublikos Prezidento, vadovavimas valstybės gynbai turi apsiriboti strateginiu lygmeniu ir negali peržengti į žemesnius valstybės gynybos vadovavimo lygmenis, kad nebūtų pakenkta karinės valstybės gynybos pajėgumams. Visgi, civilinė vadovybė turi atidžiai stebėti karinius veiksmus vietoje, kad užtikrintų operacijų suderinamumą su šalies politiniais valstybės gynybos tikslais⁴⁰⁸.

⁴⁰⁵ Tomas Balkus, „Civilijų demokratinė kariuomenės kontrolė“, *Kardas* Nr. 5 (452) (2011): 13.

⁴⁰⁶ Pvz., Prancūzijos Gynybos ir nacionalinio saugumo tarybos vidinis ratas buvo įkurtas 1990 m. per pirmąjį Persijos įlankos karą tam, kad užtikrintų operacijų vykdymo politinį-karinį koordinavimą. Vadovaujant operacijoms, kai krizių valdymas reikalauja trumpo reagavimo laiko, Prezidentas tiesiogiai veikia su Gynybos štabo viršininku. Šis mažas ratas leidžia politinei vadovybei geriausiomis įmanomomis sąlygomis visiškai įgyvendinti savo pareigas pagal Konstituciją. Tarybos vidinis ratas užtikrina tarpusavio santykius tarp Respublikos Prezidento, kaip vyriausiojo ginkluotųjų pajėgų vado, ir Gynybos štabo viršininko, kurio igaliojimai taip pat yra labai platus. Kitaip tariant, Gynybos ir nacionalinio saugumo taryba priima sprendimus dėl gynybos bendrojo valdymo bei gynybos politinio strateginio vadovavimo. Tuo tarpu Tarybos vidinis ratas priima sprendimus konkrečiai dėl karinės gynybos valdymo, užtikrina operacijų vykdymo politinį-karinį koordinavimą. Žr.: Jean-Louis Georgelin, „The Pol/Mil Interface and War: the French at the Beginning of the Twenty-First Century“, iš *The Oxford Handbook of War*, Yves Boyer, Julian Lindley-French (New York: Oxford University Press Inc., 2012), 245.

⁴⁰⁷ Geneva Centre for the Democratic Control of Armed Forces, 05/2008, žiūrėta 2020 m. sausio 30 d., https://www.files.ethz.ch/isn/55845/17_bg_dem_control_armed_forces.pdf.

⁴⁰⁸ Tačiau, jei susidaro tokia situacija, kad civilinės valdžios institucijos ir (ar) pareigūnai *negali* ar (ir) *nenori* priimti privalomų konstitucinių sprendimų dėl valstybės gynybos agresijos atveju, vadinasi, galima pripažinti valstybinės valdžios, atsakingos už valstybės gynybą, žlugimą. Todėl atrodytų, kad tokiu atveju nesant (civilinės) valstybės valdžios monopolijos, kuri yra karinių valstybės institucijų legitimumo ir teisėtumo pagrindas, karinės valstybės gynimo institucijos *negali* savarankiškai imtis valstybės gynybos. Reikia pritari J. Isensee, kad esant *visiškam valstybinės organizacijos žlugimui*, valstybė tarsi išnyksta i nebūtų ir tuo pačiu visi viešųjų funkcijų vykdytojai (valstybės pareigūnai) „grįžta atgal“ į privatų statusą, todėl įgyja teisę remtis konstitucine pasipriešinimo teise (detalesiau nagrinėjama šio darbo 6.2.1. skirsnyje) (Josef Isensee, *Das legalisierte Widerstandsrecht. Eine staatsrechtl. Analyse d. Art. 20 Abs. 4 Grundgesetz*. Berlin, Zürich, (Gehlen: Bad Homburg [u. a.] 1969), 49).

Be to, ir Lietuvos Respublikos ginkluotos gynybos ir pasipriešinimo agresijai įstatymo 9 str. 1 d. numatyta, kad „ginkluotos gynybos ir pasipriešinimo agresijai veiksmams vadovauja laisvai ir teisėtai veikianti valstybės gynybos civilinė ir karinė vadovybė, o jeigu ji negali veikti, – Tautos pasipriešinimo vadovybė“, kuri yra „besipriešinančios Tautos atstovų sudaryta institucija (institucijos), įgaliota vadovauti Tautos pasipriešinimui, remiantis Lietuvos Respublikos Konstitucijos ir įstatymų nuostatomis, taip pat šios institucijos (institucijų) įgaliota ginkluotųjų pajėgų vadovybė“ (2 str. 7 p). Tokiais besipriešinančios Tautos atstovais galėtume paminėti Lietuvos partizanų apygardų vadus, kurie

Tačiau Respublikos Prezidento įgaliojimų sąrašas, įtvirtintas Konstitucijos 84 straipsnyje, nėra baigtinis. Todėl Konstitucinis Teismas 2011 m. kovo 15 d. nutarime pažymėjo, kad įstatymų leidėjas gali įtvirtinti ir tokius Konstitucijoje *expressis verbis* nenurodytus Respublikos Prezidento įgaliojimus, kurie atitinka Respublikos Prezidento, kaip ginkluotųjų pajėgų vado, konstitucinį teisinį statusą. Lygiai taip pat Konstitucinis Teismas 2004 m. gegužės 13 d. nutarime konstatavo, kad ir Seimas, kaip Tautos atstovybė, turi teisę įstatymais nustatyti tokius savo įgaliojimus, kurie nėra *expressis verbis* nurodyti Konstitucijoje, tačiau yra skirti Seimo konstitucinėms funkcijoms įgyvendinti. Tačiau šiuo atveju įstatymuose negali būti nustatyta tokių Seimo įgaliojimų, kurie paneigtų kitų valstybės institucijų (*inter alia* Prezidento) konstitucinius įgaliojimus⁴⁰⁹. Kaip rašo D. Žalimas, „vienas iš tokių Seimo įgaliojimų yra priimti sprendimus dėl didelio dydžio Lietuvos Respublikos ginkluotųjų pajėgų dalyvavimo užsienyje rengiamose tarptautinėse karinėse pratybose ar kituose karinio bendradarbiavimo renginiuose ir dėl tarptautinių karinių pratybų ar kitų karinio bendradarbiavimo renginių Lietuvos Respublikos teritorijoje, kuriuose numatomas didelių užsienio valstybių ginkluotųjų pajėgų dalyvavimas“⁴¹⁰.

Kitas svarbus klausimas yra dėl kompetencijos pasidalijimo tarp Seimo ir Prezidento, kai priimamas sprendimas įvesti karo padėtį, skelbti mobilizaciją ar demobilizaciją, panaudoti ginkluotąsias pajėgas, kaip tai numatyta Konstitucijos 142 straipsnyje. Šios konstitucinės nuostatos turinį Konstitucinis Teismas yra atskleidęs 2011 m. kovo 15 d. nutarime, kai tyrė kai kurių Tarptautinių operacijų, pratybų ir kitų karinio bendradarbiavimo renginių įstatymo nuostatų konstitucingumo klausimą. Šiame nutarime Teismas konstatavo, kad Lietuvos valstybės ginkluoto užpuolimo atveju, kai kyla grėsmė valstybės suverenumui ar teritorijos vientisumui, Respublikos Prezidentas turi įgaliojimus *nedelsdamas* (grėsmės atveju) priimti sprendimus dėl gynybos nuo ginkluotos agresijos, karo padėties visoje valstybėje ar jos dalyje įvedimo, mobilizacijos skelbimo. Tokie sprendimai įgyja teisinę galią nuo jo priėmimo, todėl yra privalomi ir nedelsiant vykdytini, priešingu atveju, jie taptų savitiksliai, tačiau kartu jie yra tik pirminiai, kadangi pagal Konstitucijos 84 straipsnio 16 punktą, 142 straipsnio 2 dalį šie Prezidento sprendimai teikiami tvirtinti artimiausiam Seimo posėdžiui, o tarp Seimo sesijų – nedelsiant šaukiama neeilinė Seimo sesija. Konstitucinis Teismas pažymėjo, kad Seimas įgaliotas priimti *galutinius* sprendimus įvesti karo padėtį, skelbti mobiliza-

1949 m. vasario 10–20 d. suvažiavime visuotinio ginkluotojo pasipriešinimo okupacijai organizaciją pavadino Lietuvos Laisvės Kovos Sąjūdžiu (toliau – LLKS), o LLKS Taryba tapo vienintele teisėta tautos valdžia okupuotoje Lietuvos teritorijoje. Kadangi valstybės gynyba yra privaloma, visuotinė ir besąlygiška ir jei karinės valstybės gynimo institucijos *norėtų* ir *galėtų* vykdyti karinę valstybės gynybą, tą turėtų daryti ne tik įgalios laisvai veikiančios Tautos pasipriešinimo vadovybės, bet ir laikantis Konstitucijos bei tarptautinės humanitarinės teisės normų reikalavimų, o karines operacijas vykdyti proporcingai, t.y. tik tiek, kiek reikia siekiant apginti ar atkurti Lietuvos nepriklausomybę, teritorijos vientisumą bei konstitucinę santvarką.

⁴⁰⁹ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2011 m. kovo 15 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2011, Nr. 32-1503.

⁴¹⁰ Minėtieji įgaliojimai nustatyti Lietuvos Respublikos tarptautinių operacijų, pratybų ir kitų karinio bendradarbiavimo renginių įstatymo 9 bei 10 straipsniuose (*Valstybės žinios*. 1994, Nr. 58-113). Šį teisinį reguliavimą Konstitucinis Teismas 2011 m. kovo 15 d. nutarimu pripažino neprieštaraujančiu Konstitucijai.

Žr.: Dainius Žalimas, „Valstybės gynimo konstituciniai pagrindai“, iš *Lietuvos konstitucinė teisė*, redakcinė kolegija: Egidijus Jarašiūnas, Vytautas Sinkevičius, Juozas Žilys, Milda Vainiūtė (Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2017), 789.

ciją ar demobilizaciją, priimti sprendimą panaudoti ginkluotąsias pajėgas, kai pririekia ginti Tėvynę arba vykdyti Lietuvos valstybės tarptautinius įsipareigojimus.

Parlamentinio pritarimo panaudoti ginkluotąsias pajėgas būtinumą galima palaikyti I. Kanto argumentu, kad piliečiai „visuomet turi būti laikomi valstybės bendros įstatymų leidybos nariais (ne tik kaip priemonė, bet ir patys savaime tikslu), ir todėl jie duoda savo laisvą sutikimą per savo atstovus ne tik kariauti apskritai, bet ir dėl kiekvieno konkretaus karo paskelbimo. Tik esant šiai ribojančiai sąlygai, valstybės gali liepti tarnauti labai jiems pavojingu būdu“⁴¹¹. Be to, Vokietijos Konstitucinis Teismas yra pažymėjęs⁴¹², kad ginkluotųjų pajėgų panaudojimo atveju reikalaujama konstituiruojančios (steigiamosios) konstitucinės kompetencijos ir įgaliojimo suteikimo, nes principas „kas nėra draudžiama yra leidžiama“ nėra taikomas ginkluotųjų pajėgų panaudojimui.

Kaip minėta, valstybės gynyba gali būti vykdoma ne vien tik nacionaliniu, bet ir tarptautiniu mastu. Minėta ir tai, kad Lietuva, siekdama tapti visateise kolektyvinės gynybos sistemos dalimi, privalo prisiimti iš šios euroatlantinės (Europos ir transatlantinės) narystės kylančią savąją bendros atsakomybės dalį bei ją vykdyti. Todėl iš Lietuvos valstybės geopolitinės orientacijos bei *pacta sunt servanda* principo kyla implikacija minėtai kolektyvinės gynybos naštai, kuri solidariai pasidalijama tokios kolektyvinės gynybos viduje. O tai apima sprendimą panaudoti ginkluotąsias pajėgas, kai pririekia vykdyti Lietuvos valstybės įsipareigojimus pagal Lietuvos Respublikos tarptautines sutartis, kurias Seimas ratifikavo.

Konstitucinis Teismas pažymėjo, kad ne tik priimant sprendimą dėl gynybos nuo ginkluotos agresijos Lietuvos valstybės ginkluoto užpuolimo atveju, bet ir Seimo ratifikuojamoje kolektyvinės gynybos sutartyje numatytu Lietuvos Respublikos ir jos sąjungininkės valstybės ginkluoto užpuolimo atveju, turi būti paisoma minėtos Konstitucijos 142 straipsnyje įtvirtintos Seimo ir Respublikos Prezidento galių valstybės gynimo srityje atribojimo ir derinimo taisyklės⁴¹³. Tai suponuoja, kad ne tik Lietuvos valstybės, bet ir kitos ar kitų kolektyvinės gynybos sutarties šalių ginkluoto užpuolimo atveju Respublikos Prezidentas turi įgaliojimą nedelsiant priimti sprendimą dėl gynybos nuo ginkluotos agresijos, įskaitant ginkluotų pajėgų panaudojimą, kuris apima leidimą atvykti į Lietuvą kitų valstybių kariniams vienetams ir juos panaudoti Lietuvoje bei Lietuvos karinių vienetų panaudojimą užsienyje kolektyvinės gynybos operacijos tikslams. Prezidentas privalo nedelsiant teikti šį sprendimą tvirtinti artimiausiam Seimo posėdžiui, o tarp Seimo sesijų jis turi nedelsdamas šaukti neeilinę Seimo sesiją.

Darbo 3.2. poskyryje minėta, kad ginkluotųjų pajėgų panaudojimas galimas ne tik individualios ar kolektyvinės gynybos tikslais, bet ir kitos karinės operacijos tikslais. Taip pat aptarta, kad šios dvi tarptautinės karinės operacijos rūšys yra susijusios, jų negalima supriešinti, nes abi vykdomos įgyvendinant Lietuvos Respublikos tarptautinius įsipareigojimus. Atsižvelgdamas į tai, neatidėliotinais atvejais taip pat tik Respublikos

⁴¹¹ Immanuel Kant, „The Metaphysics of Morals“, iš *Practical Philosophy*, redaktorius Mary J. Gregor (Cambridge University Press, 1996), 484.

⁴¹² Urteil des Zweiten Senats des Deutschen Bundesverfassungsgerichts vom 12. Juli 1994 aufgrund der mündlichen Verhandlung vom 19. und 20. April 1994 (BVerfGE 90, 286) – 2 BvE 3/92, 5/93, 7/93, 8/93.

⁴¹³ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2011 m. kovo 15 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2011, Nr. 32-1503.

Prezidentas yra įgaliotas priimti pirminį ir nedelsiant vykdomą sprendimą dėl ginkluotųjų pajėgų panaudojimo vykdant kitus nei kolektyvinės gynybos tarptautinius išpareigojimus, o Seimas – galutinį sprendimą⁴¹⁴.

Seimas nėra laisvas savo nuožiūra patvirtinti arba panaikinti nurodytų Respublikos Prezidento sprendimų, kadangi Seimas yra saistomas Konstitucijoje įtvirtintų vertybių ir konstituciškai svarbių tikslų, *inter alia* valstybės nepriklausomybės, o taip pat tarptautinių išpareigojimų vykdymo. Vadinasi, Seimas yra konstituciškai įpareigotas patvirtinti Respublikos Prezidento sprendimą dėl gynybos nuo ginkluotos agresijos, būtiną Lietuvos valstybės ir kitos ar kitų kolektyvinės gynybos sutarties šalių ginkluoto užpuolimo atveju, *inter alia* sprendimą dėl ginkluotųjų pajėgų panaudojimo kitos karinės operacijos tikslais. Tik taip „užtikrinamas Seimo ratifikuotos kolektyvinės gynybos sutarties ir ją įgyvendinančių bendrų šios sutarties šalių sprendimų vykdymas bei ginkluota gynyba ir pasipriešinimas ginkluotam užpuolimui“⁴¹⁵. Seimas negali nepatvirtinti Respublikos Prezidento sprendimo dėl gynybos nuo ginkluotos agresijos, būtino Lietuvos valstybės ir kitos ar kitų kolektyvinės gynybos sutarties šalių ginkluoto užpuolimo atveju. Be to, ir Prezidentas negali atsisakyti priimti būtinus valstybės gynybai sprendimus (Konstitucijos 84 str. 16 p., 17 p. ar 142 str. 2 d.) ir teikti tvirtinti savo dekretu priimtus šiuos sprendimus Seimui, kadangi tokia tvirtinimo procedūra kartu tampa valstybės vadovo sprendimo teisėtumo kontrolė, ypač jei Prezidentas naudotų valstybės gynimo priemones ne pagal konstitucinę paskirtį, o kitiems interesams, nesuderinamiems su konstitucinėmis vertybėmis. Tokio Respublikos Prezidento dekreto teisinė galia būtų sąlygiška (laikina), kadangi pagal Konstitucijos 106 straipsnio 2 dalį 1/5 visų Seimo narių galėtų kreiptis į Konstitucinį Teismą dėl Respublikos Prezidento dekreto konstitucingumo. Taip pat į Konstitucinį Teismą būtų galima kreiptis ir dėl Seimo nutarimo nekonstitucingumo, jeigu Seimas nepatvirtintų Respublikos Prezidento sprendimo dėl gynybos Lietuvos valstybės ir kitos ar kitų kolektyvinės gynybos sutarties šalių ginkluoto užpuolimo atveju ar dėl ginkluotųjų pajėgų panaudojimo kitos karinės operacijos tikslais.

⁴¹⁴ Konstitucinis Teismas 2011 m. kovo 15 d. nutarime konstatavo, kad Tarptautinių operacijų, pratybų ir kitų karinio bendradarbiavimo renginių įstatymo (2002 m. sausio 15 d. redakcija) 5 straipsnio 2 dalies ir 6 straipsnio 2 dalies nuostatose reguliuojami santykiai yra panašūs, t. y. pagal Seimo ir Respublikos Prezidento įgaliojimus priimti sprendimus leisti atvykti į Lietuvą kitų valstybių kariniams vienetams ir juos panaudoti Lietuvoje bei leisti Lietuvos karinius vienetus panaudoti užsienyje tiek kolektyvinės gynybos operacijos, tiek kitos karinės operacijos tikslais. Nuo 1990 m. kovo 11 d. Lietuvoje nėra buvę precedento dėl mobilizacijos, karo ar nepaprastosios padėties paskelbimo. Tuo tarpu sprendimas dėl ginkluotųjų pajėgų panaudojimo tarptautinių operacijų tikslais, tarptautiniam saugumui ir taikai užtikrinti, įgyvendinant Lietuvos Respublikos tarptautinius išpareigojimus, buvo priimtas ne kartą, laikantis Tarptautinių operacijų, pratybų ir kitų karinio bendradarbiavimo renginių įstatymo (6 straipsnio 2 dalies) nuostatų, kurios Konstitucinio Teismo 2011 m. kovo 15 d. nutarimu buvo pripažintos neprieštaraujančiomis Konstitucijai. Vienas paskutiniųjų yra Seimo 2019 m. gruodžio 19 d. nutarimas Nr. XIII-2710 „Dėl Lietuvos Respublikos karinių vienetų dalyvavimo tarptautinėse operacijose“ (TAR. 2019, Nr. 20690), kuris priimtas vadovaujantis Konstitucijos 142 straipsnio 1 dalimi ir atsižvelgiant į Respublikos Prezidento 2019 m. lapkričio 13 d. dekretą Nr. 1K-116 „Dėl Lietuvos Respublikos Seimo nutarimo „Dėl Lietuvos Respublikos karinių vienetų dalyvavimo tarptautinėse operacijose“ projekto teikimo Lietuvos Respublikos Seimui“ (TAR. 2019, Nr. 18161). Šio Seimo nutarimo pagrindu Lietuvos Respublikos kariniai vienetai dalyvauja vienuolikoje tarptautinių operacijų.

⁴¹⁵ Lygiai taip pat Seimas nutarimu gali panaikinti Respublikos Prezidento sprendimą, bet tik tuo atveju, jei tai nepažeistų Lietuvos Respublikos išpareigojimų pagal kolektyvinės gynybos sutartį ir bendrus šios sutarties šalių sprendimus. Žr.: Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2011 m. kovo 15 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2011, Nr. 32-1503.

Galiausiai, Konstitucinis Teismas 2011 m. kovo 15 d. nutarime konstatavo, kad nėra teisinio pagrindo teigti, kad Seimo sprendimu tvirtinant Respublikos Prezidento sprendimą paneigiami ar ribojami Seimo įgaliojimai, kurie įtvirtinti Konstitucijos 67 straipsnio 20 punkte, 142 straipsnio 1 dalyje, be to nėra nukrypstama nuo iš Konstitucijos 5 straipsnio 2 dalies kylančių valdžios galių ribojimo imperatyvų⁴¹⁶. Tačiau minėtame nutarime Konstitucinis Teismas nepasisakė dėl ginkluotųjų pajėgų panaudojimo nesant Respublikos Prezidento iniciatyvos pagal Konstitucijos 142 straipsnio 2 dalį, t. y. ar gali Seimas savarankiškai priimti šiuos sprendimus nesulaukęs (nesant) Prezidento teikimo.

D. Žalimas yra pažymėjęs, kad Respublikos Prezidento, kaip vyriausiojo valstybės ginkluotųjų pajėgų vado, konstitucinis teisinis statusas suponuoja, kad jis yra vienintelis valstybės pareigūnas, turintis tokių Seimo sprendimų (dėl karo ar nepaprastosios padėties įvedimo (ir atšaukimo), mobilizacijos ir demobilizacijos, ginkluotųjų pajėgų panaudojimo) iniciatyvos teisę, t. y. kiti Konstitucijos 68 straipsnyje nurodyti įstatymų leidybos iniciatyvos subjektai (Seimo nariai, Vyriausybė ir 50 tūkstančių piliečių) šios teisės neturi⁴¹⁷. Reikėtų patikslinti dėl Respublikos Prezidento įgaliojimo inicijuoti Seimo sprendimą įvesti nepaprastąją padėtį. Konstitucijos 144 straipsnio 2 dalis suponuoja, kad Respublikos Prezidentas turi teisę įvesti nepaprastąją padėtį tik esant dvejų sąlygų visumai, jei: 1) yra grėsmė konstitucinei santvarkai arba visuomenės rimčiai 2) ši grėsmė iškyla tarp Seimo sesijų. Vadinas, kaip ir Konstitucijos 142 straipsnio atveju, Respublikos Prezidentas nedelsdamas (grėsmės atveju) priima dekretą, kuris skubiai vykdomas, o kartu teikiamas Seimui patvirtinti arba panaikinti, sušaukiant neeilinę Seimo sesiją. Visgi, jei Seimo sesija vyksta, tuomet pagal Konstitucijos 144 straipsnį tik Seimas įveda nepaprastąją padėtį, o pagal Konstitucijos 142 straipsnį Respublikos Prezidentas, nepriklausomai vyksta ar nevyksta Seimo sesija, grėsmės atveju pirmas priima sprendimą dėl atitinkamos valstybės gynimo priemonės, numatytos 142 straipsnyje, ir teikia šį savo sprendimą Seimui tvirtinti arba panaikinti.

Tačiau Seimo statuto (suvestinė redakcija nuo 2020 m. kovo 19 d.) 186² straipsnio 1 ir 5 dalys suponuoja, kad Seimas gali savarankiškai priimti nutarimą ne tik dėl nepaprastosios padėties (pagal Konstitucijos 144 straipsnio 1 dalį), bet ir Seimo nutarimus dėl mobilizacijos ar demobilizacijos skelbimo, karo padėties įvedimo ar atšaukimo, ginkluotųjų pajėgų panaudojimo (pagal Konstitucijos 142 straipsnio 1 dalį), t. y. be Prezidento dekreto teikimo. Toks teisinis reguliavimas sudaro prielaidą Seimui priimti nutarimą, kuris kartu būtų tiek pirminis, tiek galutinis. Šiuo atveju minėtų Seimo nutarimų projektus rengia ir teikia Seimo Pirmininkas arba jo pareigas laikinai einantis

⁴¹⁶ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2011 m. kovo 15 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2011, Nr. 32-1503.

⁴¹⁷ Anot D. Žalimo, šią išskirtinę Respublikos Prezidento teisę inicijuoti Seimo sprendimus dėl ginkluotųjų pajėgų panaudojimo, be kita ko, pagrindžia konstitucinis įgaliojimas spręsti pagrindinius užsienio politikos klausimus (Konstitucijos 84 str. 1 p.). Žr.: Dainius Žalimas, „Valstybės gynimo konstituciniai pagrindai“, iš *Lietuvos konstitucinė teisė*, redakcinė kolegija: Egidijus Jarašiūnas, Vytautas Sinkevičius, Juozas Žily, Milda Vainiūtė (Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2017), 790.

Kita vertus, kyla klausimas, ar nėra ribojami Konstitucijos 67 straipsnio 20 punkte, 142 straipsnio 1 dalyje įtvirtinti Seimo konstituciniai įgaliojimai, jeigu tik Respublikos Prezidentui priklauso sprendimo dėl gynybos nuo ginkluotos agresijos (apimančių sprendimą dėl ginkluotųjų pajėgų panaudojimo nacionaliniu ar (ir) tarptautiniu mastu), mobilizacijos, karo padėties paskelbimo iniciatyvos teisė, o jis tokio sprendimo nepriima?

Seimo Pirmininko pavaduotojas (186² straipsnio 1 dalis). Seimo statutas taip pat nustato, kad kai Seimas priima nutarimus pagal Konstitucijos 142 straipsnio 2 dalį ir 144 straipsnio 2 dalį, tuomet patvirtinami ar panaikinami Respublikos Prezidento sprendimai (186² straipsnio 5 dalis), kurie teikiami Seimui Prezidento dekretais. E. Šileikis ginkluotųjų pajėgų panaudojimo gynybai nuo agresijos sprendimo konstitucin-gumui taiko reikalavimą prieš tai įvesti karo padėtį, nepriklausomai nuo institucijos, kuri pirma pasinaudos šia teise – Seimas ar Respublikos Prezidentas⁴¹⁸, o tai taip pat suponuoja išvadą, kad Seimas savarankiškai ir be Prezidento dekreto teikimo gali pri- imti sprendimą pagal Konstitucijos 142 straipsnio 1 dalį. Visgi Konstitucinis Teismas pasisakė, kad „įstatyme numatant valstybės nepriklausomybę ir saugumą užtikrinti tarptautiniu mastu (lygiu), turi būti paisoma *inter alia* Konstitucijos 142 straipsnyje nustatytos taisyklės, kad dvi valstybės institucijos yra konstituciškai įgaliotos priimti sprendimus pagrindiniais valstybės gynimo klausimais, t. y. Seimas priima galutinius sprendimus, o Respublikos Prezidentas nedelsdamas (grėsmės atveju) priima tokius sprendimus, kurie teikiami tvirtinti artimiausiam Seimo posėdžiui⁴¹⁹. Pritariant šios taisyklės teisingumui, manytina, kad liko neatsakytas klausimas, kaip tokiu, kad ir hi- potetiniu, atveju būtų, jei Respublikos Prezidentas nepriimtų sprendimo dėl gynybos nuo ginkluotos agresijos (apimantį sprendimą dėl ginkluotųjų pajėgų panaudojimo nacionaliniu ar (ir) tarptautiniu mastu, *inter alia* mobilizacijos, karo padėties paskel- bimo). Viena vertus, Konstitucija eksplicitiškai nereguliuoja tokios situacijos, todėl, atrodo, kad nedaro jokios išimties, t. y. nenustato galimybės Seimui priimti Konstitu- cijos 142 straipsnyje numatytus sprendimus nesant Prezidento teikimo. Kita vertus, Konstitucijoje įtvirtintas Respublikos Prezidento pavadavimas⁴²⁰ arba laikinas pareigų ėjimas⁴²¹ (89 str.). Kai Respublikos Prezidento pareigas laikinai eina Seimo Pirminin- kas, jis tuo laiku netenka Seimo Pirmininko įgaliojimų ir perima visus Respublikos

⁴¹⁸ Tokią savo poziciją autorius grindžia vertindamas Konstitucijos 67 str. 20 p. ir 142 str. 1 d. nuostatų eiliškumą – „įveda karo padėtį“, „priima sprendimą panaudoti ginkluotąsias pajėgas“, nes priešingu atveju karo padėties institutas netektų prasmės, tačiau kartu teigia, kad nereikia atsižvelgti į eiliškumą, numatytą 142 str. 2 d., kai Respublikos Prezidentas „priima sprendimą dėl gynybos nuo ginkluotos agresijos“, „įveda karo padėtį“. (Žr.: Egidijus Šileikis, *Alternatyvi konstitucinė teisė* (Vilnius: Teisėsinė informacijos centras, 2005), 567). Autorius nepateikia daugiau argumentų tokiai nuomo- nei pagrįsti, todėl kyla abejonių dėl jos pagrįstumo. Pavyzdžiui, Nyderlandų Konstitucijos 96 straipsnio 1 dalis numato, kad karo padėtis Karalystėje negali būti skelbiama be išankstinio Parlamento pritarimo. Tačiau šis pritarimas nebūtinai tais atvejais, kai pasitarti su Parlamentu yra neįmanoma dėl faktinės karo padėties. Tai suponuoja, kad karo padėtis ne visada gali būti *de jure* paskelbta dėl objektyvių priežasčių ir todėl egzistuoja valstybėje kaip *de facto* režimas. Juo labiau, kad Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas 2011 m. kovo 15 d. nutarime pažymėjo, jog nors Konstituci- jos 142 straipsnyje yra nurodytos trys ypatingos valstybės gynimo priemonės (karo padėtis, mobilizacija ir ginkluotųjų pajėgų panaudojimas), tai nereiškia, kad kiekvienu atveju būtina taikyti visas šias priemones, t. y. atsižvelgiant į konkre- čią situaciją taikomos tik tos iš jų, kurių reikia valstybei ginti arba vykdyti Lietuvos valstybės tarptautiniams įsipar- eigojimams. Todėl reikia sutikti su E. Šileikiu, kad Konstitucijos 142 str. 1 d. nuostata „priima sprendimą panaudoti ginkluotąsias pajėgas“ bei „vykdyti Lietuvos valstybės tarptautinius įsipareigojimus“ leidžia panaudoti ginkluotąsias pajėgas „išorės“ kariniais tarptautiniais tikslais ir neįvedus karo padėties.

⁴¹⁹ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2011 m. kovo 15 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2011, Nr. 32-1503.

⁴²⁰ Respublikos Prezidentą, laikinai išvykusį į užsienį arba susirgusį ir dėl to laikinai negalintį eiti pareigų, tuo laiku pava- duoja Seimo Pirmininkas.

⁴²¹ Respublikos Prezidento pareigas laikinai eina Seimo Pirmininkas: 1) Respublikos Prezidentui mirus; 2) Respublikos Prezidentui atsistatydinus; 3) Seimui pašalinus Respublikos Prezidentą iš pareigų apkaltos proceso tvarka; 4) kai Seimas nutaria, kad Respublikos Prezidento sveikatos būklė neleidžia jam eiti pareigų.

Prezidento įgaliojimus, *inter alia* kaip vyriausiojo ginkluotųjų pajėgų vado. Žinoma, tokiam įgaliojimų perėjimui yra būtina laikytis Seimo statute numatytų procedūrų (29⁽¹⁾ straipsnis, 29⁽³⁾ straipsnis, VIII dalis „Apkaltos procesas“), kurios numato be kita ko ir konstituciškai privalomą Konstitucinio Teismo dalyvavimą, teikiant išvadą, ar Respublikos Prezidento sveikatos būklė neleidžia jam eiti pareigas, ar šalinant Respublikos Prezidentą iš pareigų apkaltos proceso tvarka. Tokios parlamentinės procedūros ir teisminis procesas reikalauja laiko, tuo tarpu valstybės gynybos klausimų sprendimas, ypač grėsmės atveju, reikalauja operatyvumo. Todėl abejotina, ar Respublikos Prezidento pavadavimo ar laikino pareigų ėjimo klausimas turėtų būti prioritetinis prieš valstybės gynimo klausimą, iškilus grėsmei valstybės suverenumui ar teritorijos vientisumui. Šioje vietoje reikia paminėti D. Žalimo citatą: „ar Konstitucija įpareigoja valstybę nusižudyti, drausdama panaudoti gynybai veiksmingiausią priemonę – NATO šalių pagalbą“⁴²². Lygiai taip pat būtų galima kelti klausimą, ar Konstitucija įpareigoja valstybę nusižudyti, drausdama panaudoti gynybai veiksmingiausią priemonę – Seimo sprendimą dėl ginkluotos gynybos, karo padėties ar mobilizacijos, jei Respublikos Prezidentas nepriima tokio sprendimo ir neteikia jo Seimui patvirtinti, nors yra akivaizdi būtinybė? Todėl šio darbo autorės nuomone, Konstitucinio Teismo doktrina dėl Konstitucijos 142 straipsnyje nustatytos taisyklės galėtų būti toliau išplėtotą. Valstybės ginkluoto užpuolimo metu ar akivaizdžiai gresiant tokiam užpuolimui valstybė neturėtų atsidurti tokioje padėtyje, kad negalėtų apsiginti, nes minėtų sprendimų nepriima Respublikos Prezidentas, o be jo iniciatyvos Seimas neturi teisės savarankiškai priimti sprendimų valstybės gynimo klausimais. Tačiau Seimo teisė valstybės gynimo klausimais priimti pirminius ir galutinius sprendimus, kurie neatidėliotinai vykdytini, pagal Konstituciją neturėtų būti aiškinama taip, kad Seimas tokią teisę galėtų įgyvendinti kaskart, kai tik įvyktų ginkluotas užpuolimas. Todėl Seimo teisės savarankiškai priimti sprendimą dėl valstybės gynimo (pagal Konstitucijos 142 str. 1 d.) įgyvendinimo saistančia sąlyga turėtų būti Respublikos Prezidento neveikimas⁴²³, t. y. kad tik valstybės ginkluoto užpuolimo atveju Prezidentui nepriimant ir neteikiant Seimui dekreto dėl ginkluotos gynybos, karo padėties ar mobilizacijos. Priešingu atveju, kaip jau minėta, valstybė vestų save į „savižudybę“.

Galiausiai minėta, jog Konstitucijos 84 straipsnis nustato pareigas, kurios patenka į Respublikos Prezidento kompetenciją, *inter alia* valstybės gynimo klausimais, pavyzdžiui, 84 straipsnio 14, 15, 16, 17 punktai. 140 straipsnio 1 d. nustatyta, kad Valstybės gynimo tarybai, kuri sprendžia svarbiausius valstybės gynybos klausimus, vadovauja Respublikos Prezidentas. Tik Respublikos Prezidentas yra vyriausiasis valstybės ginkluotųjų pajėgų vadas (140 straipsnio 2 d.). O tai reiškia, kad Prezidentas privalo turėti atitinkamus įgaliojimus valstybės gynybos srityje, kurie nėra išvardyti 84 straipsnio

⁴²² Dainius Žalimas, „Valstybės geopolitinės orientacijos principas Lietuvos Respublikos Konstitucijoje“, *Konstitucinė jurisprudencija: Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo biuletenis* Nr. 4 (36) (2014): 212.

⁴²³ „Konstitucinis Teismas netiria teisėkūros subjekto neveikimo, delsimo priimti atitinkamą teisės aktą“. Žr.: Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. rugpjūčio 8 d. sprendimas. *Valstybės žinios*. 2006, Nr. 88-3475. Vytautas Sinkevičius, „Legislatyvinė omisija Konstitucinio Teismo nutarimuose: kai kurie diskusiniai klausimai“, *Jurisprudencija* 24(2) (2017): 240.

14, 15, 16, 17 punktuose. Kaip nurodė Estijos Aukščiausiasis teismas 1994 m. gruodžio 21 d. sprendime „įsakymų pavaldiniams davimas yra viena iš vadovo funkcijos atlikimo apraiškų. Aukščiausiasis veiklos srities vadovas turi turėti teisę duoti konkrečius nurodymus šioje veiklos srityje. Įsakymas panaudoti ginkluotąsias pajėgas karinei veiklai taikos metu negali būti duotas apeinant aukščiausią konstitucinį nacionalinės gynybos vadą“⁴²⁴. Ši doktrina taipogi patvirtina minėtą Lietuvos Konstitucinio Teismo Konstitucijos 142 straipsnyje nustatytą taisyklę, kuri suponuoja, kad Respublikos Prezidentas vienintelis turi Seimo sprendimų (dėl karo padėties įvedimo (ir atšaukimo), mobilizacijos, demobilizacijos, ginkluotųjų pajėgų panaudojimo) iniciatyvos teisę, o Seimas priima tik galutinius sprendimus. Kartu suponuoja išvadą, kad Seimo statuto 186² straipsnio 1 dalis, kurioje nustatyta, kad Seimo Pirmininkas arba jo pareigas laikinai einantis Seimo Pirmininko pavaduotojas, o ne Respublikos Prezidentas, kaip vyriausiasis ginkluotųjų pajėgų vadovas, rengia ir teikia Seimo nutarimų projektus įgyvendinant Seimo įgaliojimus, numatytus Konstitucijos 142 straipsnio 1 dalyje, galimai prieštarauja Konstitucijos 84 straipsnio 16 ir 17 p., 142 straipsnio 2 daliai.

Priešingai nei Lietuvoje, Jungtinė Karalystė, kaip konstitucinė monarchija, iliustruoja valstybę, kurioje kariniai įgaliojimai išimtinai yra suteikti vykdomajai valdžiai. Pagal Jungtinės Karalystės konstitucinę teisę, nors ginkluotosios pajėgos yra pavaldžios Karūnai, tačiau ši teisė apribota sąlygos, kad norint išlaikyti nuolatinę kariuomenę, reikia parlamento sutikimo⁴²⁵, o dėl apmokestinimo ir lėšų skyrimo, t. y. biudžetinių asignavimų ginkluotosioms pajėgoms, – parlamento patvirtinimo. Visgi Jungtinės Karalystės monarchas išlieka kariuomenės, su karininkais ir personalu prisiekiančios ištikimybę monarchui, „galutine institucija“, t. y. monarchas, bent jau formaliai, taip pat yra vyriausiasis ginkluotųjų pajėgų vadovas⁴²⁶. Monarcho vardu skelbiamas karas ir sudaroma taika. Tačiau *de facto* Ministras Pirmininkas (su Kabineto, kurios nariu yra gynybos ministras, parama – aut. past.) sprendžia dėl kariuomenės panaudojimo, jos dislokavimo vietų, nors ir monarcho vardu⁴²⁷. Netgi sprendimą dėl leidimo panau-

⁴²⁴ Teismas galiausiai konstatavo, kad Respublikos Vyriausybės išimtinė teisė duoti įsakymus gynybos pajėgų vadui, kaip nustatyta Taikos meto krašto apsaugos įstatymo 14 straipsnio 2 dalyje, neatitinka Konstitucijos 78 straipsnio 16 punkto (Respublikos Prezidentas yra aukščiausias Estijos nacionalinės gynybos vadovas) ir 127 straipsnio 1 dalies („Valstybės ginkluotosioms pajėgoms vadovauja Respublikos Prezidentas“). Judgment of the Constitutional Review Chamber of the Estonian Supreme Court of 21 December 1994, III-4/A-11/94.

⁴²⁵ Pagal 1689 m. Teisių Bilį karalystės nuolatinės kariuomenės sušaukimas ir išlaikymas taikos metu, nebent tai būtų su parlamento sutikimu, prieštarauja įstatymui, o šiais laikais kas penkeri metai Parlamentas duoda šį sutikimą, priimdamas Ginkluotųjų pajėgų įstatymą.

⁴²⁶ Kitaip tariant, monarchas negali veikti savarankiškai, vykdydamas savo įgaliojimus dėl ginkluotųjų pajėgų, o taip pat negali naudotis veto teise. Jungtinėje Karalystėje Vyriausybė vykdo karališkąją prerogatyvą karo klausimais monarcho vardu.

⁴²⁷ Tai, kad parlamentas neturi formalaus vaidmens (pagal įstatymą – įgaliojimo) dislokuojant ginkluotąsias pajėgas, išskiria Jungtinę Karalystę iš šiuolaikinių demokratijų. Konvencijos (konstitucinio papročio) atveju, Jungtinės Karalystės Vyriausybėje nebuvo praktikos prašyti parlamento sutikimo dislokuoti ginkluotąsias pajėgas: 1982 m. Vyriausybė neprašė aiškaus leidimo kariuomenei dalyvauti Folklandų salose; Vyriausybė neprašė parlamento leidimo dalyvauti ginkluotosioms pajėgoms nei Jugoslavijos (1999 m.), nei Afganistano (2001 m.) konfliktuose. Tačiau, prieš pradėdama dalyvauti karinėje intervencijoje Irake 2003 m., Vyriausybė kreipėsi į Bendruomenių rūmus, kad patvirtintų visų būtinų priemonių naudojimą, įskaitant ir ginkluotąsias pajėgas, ir užtikrintų Irako masinio naikinimo ginklų nusiginklavimą. Šis precedentas sukūrė konstitucinę konvenciją, kad parlamentinis pritarimas turi būti gautas prieš naudojant ginkluotąsias pajėgas. Žr.: Yasuo Hasebe, „War Powers“, iš *The Oxford handbook of comparative constitutional law*, Michel Rosenfeld, Andrés Sajó (Oxford: Oxford University Press, 2012): 466–467.

doti atominę ginklą priima Ministras Pirmininkas⁴²⁸. Tokį Ministro Pirmininko dominavimą R. Sturm prilygina Vokietijos Federalinio kanclerio statusui, kuriam suteikti įgaliojimai nustatyti valstybės politikos kryptis, ar net Jungtinių Amerikos Valstijų Prezidento statusui⁴²⁹. Monarcho išimtinę teisę panaudoti ginkluotąsias pajėgas gali būti teismo nagrinėjimo objektu. Teismai gali nustatyti diskrecinių įgaliojimų, kurie suteikiami pagal prerogatyvą, naudojimosi būdą, t. y. tokių įgaliojimų egzistavimą ir apimtį įstatymuose („Karalius neturi tų įgaliojimų, kurie nenustatyti įstatymu“)⁴³⁰, tačiau tai negali būti vertinama kaip teisė kontroliuoti ar ginčyti prerogatyvą⁴³¹; teismai negali abejoti, ar karūna protingai pasinaudojo savo diskrecija dėl ginkluotųjų pajėgų disponavimo⁴³².

Vokietijos Federacinė Respublika, kuri yra parlamentinė respublika, išsiskiria tuo, kad Pagrindiniame Įstatyme Federalinis Prezidentas nėra minimas kaip ginkluotųjų pajėgų vadas. Visgi gynybos srityje Vokietijos Pagrindinio Įstatymo 60 straipsnio 1 dalyje numatyta, kad Federalinis Prezidentas skiria ir atleidžia karininkus ir puskarininkus, jeigu įstatymai nenumato kitaip. Tačiau šalies gynybos atveju (pagal PĮ 115a str. „tai, jog Federacijos teritorija yra užpulata ginkluota jėga arba toks užpuolimas tiesiogiai gresia (gynybos padėtis), konstatuoja Bundestagas pritariant Bundesratui“) Federalinis Prezidentas nelieka nuošalyje: jis „veikia panašiai kaip notaras ir simboliškai patvirtina prieš tai jau priimtą Bundestago ir Bundesrato sprendimą“⁴³³. 1994 m. ginkluotųjų pajėgų dislokavimo byloje⁴³⁴ Vokietijos Federalinis Konstitucinis Teismas nusprendė, kad pagal Pagrindinį Įstatymą Vyriausybė iš principo turi siekti Bundestago aiškaus išankstinio patvirtinimo dėl bet kokio ginkluotųjų pajėgų dislokavimo užsienyje, nes pagal Pagrindinį Įstatymą ginkluotosios pajėgos yra suprantamos kaip parlamentinė armija (*Parlamentsheer*)⁴³⁵, nors Pagrindinis Įstatymas eksplicitiškai nereikalauja tokio patvirtinimo. Bet kurio atveju ginkluotųjų pajėgų panaudojimą

⁴²⁸ Elena Vaitiekienė ir Gediminas Mesonis, *Lyginamoji konstitucinė teisė* (Vilnius: Justitia, 2011), 267.

⁴²⁹ Roland Sturm, „Das politische System Grossbritanniens“, iš *Die politischen Systeme Westeuropas*, 4., *aktualisierte und überarbeitete Auflage*. Ismayr, Wolfgang (Hrsg.) (Wiesbaden, 2009), 274.

⁴³⁰ *Case of Proclamations*, 1610, žiūrėta 2018 m. rugpjūčio 5 d., <http://www.bailii.org/ew/cases/EWHC/KB/1610/J22.html>.

⁴³¹ *Council of Civil Service Unions & others v. Minister for the Civil Service*, 1985, žiūrėta 2018 m. rugpjūčio 3 d., <http://www.bailii.org/uk/cases/UKHL/1983/6.html>.

⁴³² Cf *China Navigation Co Ltd v. Attorney General* [1932]; *Chandler v. Director of Public Prosecutions* [1964]. Žr.: Yasuo Hasebe, „War Powers“, iš *The Oxford handbook of comparative constitutional law*, Michel Rosenfeld, Andrés Sajó (Oxford: Oxford University Press, 2012): 466.

⁴³³ Milda Vainiūtė, „Vokietijos Federacinės Respublikos Prezidento konstitucinis statusas“, iš *Prezidentas valstybinės valdžios institucijų sistemoje*, mokslinis redaktorius: Gediminas Mesonis, (Vilnius: MES, 2011), 490.

⁴³⁴ Urteil des Zweiten Senats des Deutschen Bundesverfassungsgerichts vom 12. Juli 1994 aufgrund der mündlichen Verhandlung vom 19. und 20. April 1994 (BVerfGE 90, 286) – 2 BvE 3/92, 5/93, 7/93, 8/93.

⁴³⁵ Teismas rėmėsi Vokietijos konstitucine tradicija bent jau nuo 1919 m. Veimaro Konstitucijos, kurioje reikalaujama, kad karas ir taika turėtų būti paskelbta parlamento įstatymu (45 str. 2 d.).

Dėl istorinės patirties XX a. pirmąjį pusamžį Vokietija yra naujokė tarptautiniame ginkluotųjų pajėgų dislokavime. Nors dauguma federalinių vyriausybių 1980 m. pabaigoje tvirtino, kad Pagrindinis Įstatymas draudžia naudoti ginkluotąsias pajėgas, išskyrus savignai ir aljanso viduje, apimančio NATO ir VES (Vakarų Europa Sąjunga), tačiau Helmut'o Kohl'io CDU-FDP vyriausybė 1990 m. pradžioje nusprendė dislokuoti karines pajėgas už NATO šalių ribų, siekiant užtikrinti, kaip laikomasi JT embargo prieš Serbiją, vykdam JT rezoliuciją, kuria nustatyta nesikraidymo zona virš Bosnijos ir Hercegovinos, ir dėl JT humanitarinės misijos Somalyje. Žr.: Yasuo Hasebe, „War Powers“, iš *The Oxford handbook of comparative constitutional law*, Michel Rosenfeld, Andrés Sajó (Oxford: Oxford University Press, 2012): 476.

būtina nutraukti, jei to reikalauja Bundestagas arba Bundesratas (87a str. 4 d.). Konstituciškai įtvirtinta ir daugiau ginkluotųjų pajėgų panaudojimo kontrolės priemonių, pavyzdžiui, Pagrindinio Įstatymo 45a, b str. (parlamentinė kontrolė per Užsienio reikalų ir Gynybos komisijas; Gynybos įgaliotinį), 87a str. 1 d. 2 sakiny (biudžeto asignavimai ginkluotosioms pajėgoms), 115a str. (Bundestago teisė konstatuoti gynybos padėtį, kai kyla išorinė grėsmė).

Jungtinių Amerikos Valstijų Konstitucija⁴³⁶, kuri įtvirtina prezidentinę respubliką, nustato, kad Prezidentas yra vyriausiasis ginkluotųjų pajėgų vadas. JAV Prezidentas teikia aukščiausius karinius laipsnius, skiria karo vadus, formuoja Generalinį štabą. Prezidentas formuoja užsienio politiką ir jai vadovauja⁴³⁷. Vykdydamas savo įgaliojimus, Prezidentas leidžia įsakymus, kuriuos tiesiogiai vykdo ir už vykdymą jam tiesiogiai atsiskaito jo paskirti pareigūnai, gynybos sekretorius ne išimtis. Pasak A. Hamilton'o, Prezidento, kaip pirmojo konfederacijos generolo ir admirolo, vyriausiojo ginkluotųjų pajėgų vado, įgaliojimai turi prilygti ne daugiau kaip vadovavimo ir įsakymų davimo armijai ir kariniam jūrų laivynui⁴³⁸. Kaip Jungtinės Karalystės Ministras Pirmininkas, veikiantis monarcho vardu, ar Vokietijos Federalinis kancleris (karo padėties metu) ir gynybos ministras (taiko metu), taip ir JAV Prezidentas nėra visagalis panaudojant ginkluotąsias pajėgas. JAV Konstitucija tik Kongresui suteikia teisę skelbti karą⁴³⁹ (1 straipsnio 8 skyriaus 11 punktą). Tačiau Prezidentas gali siųsti karius į užsienį taikos palaikymo ar panašioms operacijoms. Tačiau toks sprendimas turi būti per du mėnesius tvirtinamas Kongreso pagal Karo įgaliojimų rezoliuciją⁴⁴⁰. Laurence Tribe taip

⁴³⁶ Prezidentas yra vyriausiasis Jungtinių Valstijų kariuomenės ir jūrų laivyno, taip pat valstijų milicijos, kai ji šaukiama Jungtinių Valstijų tikrajai tarnybai atlikti, vadas (II straipsnio 2 skyrius).

⁴³⁷ Elena Vaitiekienė ir Gediminas Mesonis, *Lyginamoji konstitucinė teisė* (Vilnius: Justitia, 2011), 229.

⁴³⁸ Yasuo Hasebe, "War Powers", iš *The Oxford handbook of comparative constitutional law*, Michel Rosenfeld, Andrés Sajó (Oxford: Oxford University Press, 2012): 468.

⁴³⁹ Kongresas skelbė karą tik penkiais atvejais per visą Amerikos istoriją: 1812 m. karas, 1846–1848 m. Meksikos-Amerikos karas, 1898 m. Ispanijos-Amerikos karas, I Pasaulinis karas, II Pasaulinis karas. Visuose šiuose konfliktuose karas buvo paskelbtas po to, kai karo veiksmai buvo vykdomi. Žr.: Yasuo Hasebe, "War Powers", iš *The Oxford handbook of comparative constitutional law*, Michel Rosenfeld, Andrés Sajó (Oxford: Oxford University Press, 2012): 469.

⁴⁴⁰ Amerikos istorijoje nuo jos įkūrimo gausu atvejų, kai Prezidentas išsiuntė ginkluotąsias pajėgas į užsienį be išankstinio Kongreso leidimo. Prezidentai, remdamiesi vyriausiojo ginkluotųjų pajėgų vado statusu, nurodė ginkluotosioms pajėgoms pradėti ar eskaluoti karus, įskaitant Korėjos (1950–1953 m.) ir Vietnamo (1940–1975 m.) karus. Kongresas, įveikęs Prezidento R. Nixon'o veto, 1973 m. priėmė Karo įgaliojimų rezoliuciją dėl sekinančio Vietnamo karo. Tačiau šis Kongreso siekis stiprinti savo įtaką priimant sprendimus dėl karinės jėgos panaudojimo yra laikomas nepavykusiu. Nepaisant Rezoliucijos Kongresas neturi galios užkirsti kelią Prezidentui, dislokuojant ginkluotąsias pajėgas. Amerikos prezidentai laikosi pozicijos, kad ši rezoliucija yra antikonstitucinis įsibrovimas į vykdomosios valdžios karo įgaliojimus. Žr.: Yasuo Hasebe, "War Powers", iš *The Oxford handbook of comparative constitutional law*, Michel Rosenfeld, Andrés Sajó (Oxford: Oxford University Press, 2012): 471.

Karo įgaliojimų rezoliucija (The War Powers Resolution, Pub. L. No. 93-148, 87 Stat. 555 (1973), codified at 50 U.S.C., 1541–548) reikalauja Prezidento visais įmanomais atvejais, prieš įtraukiant JAV karius į karinius veiksmus, konsultuotis su Kongresu, o po ginkluotųjų pajėgų dislokavimo, nuolat konsultuotis su Kongresu, kol kariai bus atšaukti. Jei Kongresas nepaskelbia karo, Prezidentas per 48 val. turi Kongresui pateikti pranešimą, kai tik karinės pajėgos įtraukiamos į karinius veiksmus. Per 60 d. nuo tokio pranešimo pateikimo Prezidentas privalo nutraukti ginkluotųjų pajėgų naudojimą, nebent Kongresas paskelbė karą ar priėmė specialų leidimą panaudoti pajėgas, partęšė 60 dienų laikotarpį arba fiziškai negali įvykdyti prašymo dėl Jungtinių Amerikos Valstijų ginkluoto užpuolimo. 60 dienų laikotarpis gali būti pratęstas ne daugiau kaip 30 dienų, jei Prezidentas nustato ir patvirtina Kongresui raštu, kad, gerbiauti JAV ginkluotųjų pajėgų saugumą, neišvengiama karinė būtinybė reikalauja toliau naudoti kariuomenę.

pat argumentuoja, kad Kongreso asignavimų įstatymai gali veikti kaip leidimai vykdomajai valdžiai dislokuoti ginkluotąsias pajėgas⁴⁴¹. Nors JAV Aukščiausiasis Teismas nėra suformulavęs precedento, kuriame būtų aiškiai atriboti Prezidento ir Kongreso kariniai įgaliojimai dėl ginkluotųjų pajėgų panaudojimo, tačiau JAV mokslininkai pateikia atvejus, kada Prezidentui nereikia Kongreso patvirtinimo prieš panaudojant karinę jėgą: 1) valstybės savignyos atveju, atremiant staigų ginkluotą užpuolimą, 2) esant ne kovinėms užduotims arba 3) atvejai, kai Kongresas pateikė bendresnį išankstinį leidimą, pavyzdžiui, remti JT įgaliotas operacijas⁴⁴².

Prancūzijos 1958 m. Konstitucija, kuri įtvirtina pusiau prezidentinę respubliką, nustato, kad Prezidentas yra vyriausiasis ginkluotųjų pajėgų vadas⁴⁴³. Valstybės gynybos srityje Prezidentui suteikia gana stiprius įgaliojimus⁴⁴⁴, pavyzdžiui, imtis būtinų

Tačiau Kongresas, išduodamas leidimą naudoti karinę jėgą prieš Iraką 2002 metais, nenurodė, kada arba kiek ilgai Prezidentui leidžiama naudoti jėgą (Authorization for Use of Military Force against Iraq Resolution of 2002, Pub L 107-243, 116 Stat 1498 (Oct. 16, 2002)). Todėl B. Obama ne kartą naudojo karinę jėgą Sirijoje (prieš teroristines grupuotes, įskaitant „Islamo valstybę“), kadangi jis pagrindė tuos veiksmus kaip teisėtus pagal minėtą leidimą, kurį Kongresas priėmė po 2001 m. rugsėjo 11 d. teroro išpuolių. B. Obamos ir D. Trumpo administracijos aiškino tą įstatymą kaip apimančią ir „Islamo valstybę“, todėl buvo leidžiama panaudoti ginkluotąsias pajėgas tiek Irake, tiek Sirijoje.

⁴⁴¹ Laurence H. Tribe, *American Constitutional Law, 3rd edn, volume I*. (The Foundation Press, 1999), 664.

JAV Teisinių konsultacijų tarnyba (TKT) prie Teisingumo departamento nuolat tvirtino, kad todėl, jog Kongresas turi teisę paskelbti karą, tai be Kongreso leidimo Prezidentas turi teisę inicijuoti ginkluotus konfliktus, kurie dėl jų numatomo pobūdžio, apimties ir trukmės nėra prilyginami karui konstitucine prasme. TKT pateisino planuotą invaziją į Haitį ne tik remiantis tuo, kad dislokavimas nebūtų karas, bet ir tuo, kad numanomą leidimą galima rasti asignavimų įstatyme. TKT taip pat pasiūlė numanomą leidimą (implicitinį) kaip JAV intervencijos į Kosovą pagrindimą. Žr.: Walter Dellinger, „Deployment of United States Armed Forces into Haiti, September 27, 1994“, žiūrėta 2018 m. rugpjūčio 2 d., <http://www.justice.gov/olc/haiti.htm>.

⁴⁴² Nacionalinio saugumo teisės profesorius Steve Vladeck, žr.: Ariane de Vogue, „Was Trump’s Syria strike legal? An expert weighs in“, *CNNpolitics*, 2017 m. lapkričio 7 d., <https://edition.cnn.com/2017/04/07/politics/was-trump-syria-strike-legal/index.html>.

2011 m. kovo 19 d. Prezidentas Barack’as Obama nusprendė, kad Jungtinės Valstijos kartu su D. Britanijos ir Prancūzijos karinėmis pajėgomis ir NATO sąjunga imsis operacijos „Odisejos aušra“ (Odyssey Dawn) panaudojant karinę jėgą, kuri sankcionuota Jungtinių Tautų (JT) Saugumo Tarybos rezolucijos 1973. Ši rezolucija „suteikia teisę valstybėms narėms <...> imtis būtinų priemonių <...>, kad apsaugotų nuo užpuolimo grėsmės civilius ir civiliais apgyvendintas teritorijas Libijoje“. JAV ginkluotųjų pajėgų panaudojimas prieš Libijos ginkluotąsias pajėgas truko ilgiau nei 90 dienų, todėl galimai pažeidė Karo įgaliojimų rezoluciją. Tačiau J. Paust teigia, kad taip nėra, nes pirmiausiai, Rezolucijos 2(c) skyrius daugiausiai nustato Prezidento, kaip vyriausiojo ginkluotųjų pajėgų vado, įgaliojimus pagal Konstitucijos II straipsnio 2 skyrių ir neapima Prezidento kaip vykdomosios valdžios konstitucinių įgaliojimų pagal Konstitucijos II straipsnio 1 skyrių. Rezolucijos 2 skyrius neapima konstitucinių Prezidento pareigų ir susijusių įgaliojimų pagal Konstitucijos II straipsnio 3 skyrių, numatantį, jog jis „rūpinasi, kad būtų tinkamai vykdomi įstatymai“. Kaip vykdomoji valdžia, kuriai suteiktas įgaliojimas įgyvendinti įstatymus ir kuriai suteiktas konstitucinis mandatas „rūpintis, kad būtų tinkamai vykdomi įstatymai“, bei atsivėlgiant į tai, kad Jungtinių Tautų sutartys (tokios kaip JT Chartija) yra aukščiausiai federaliniai įstatymai, akivaizdu, kad Prezidentas B. Obama turi konstituciskai pagrįstą įgaliojimą tinkamai įgyvendinti JT kompetenciją, sukurtą pagal JT Chartiją, ir kad jis yra Prezidento, kaip vyriausiojo ginkluotųjų pajėgų vado, savarankiškas įgaliojimas. Todėl Prezidento įgaliojimas pagal Konstitucijos II straipsnio 1 ir 3 skyrius yra už Karo įgaliojimų rezolucijos ribojimo ribų. Žr.: Jordan J. Paust, „Constitutionality of U.S. Participation in the United Nations-Authorized War in Libya“, *Emory International Law Review* Vol. 26 Issue 43 (2012): 46–47.

⁴⁴³ Prancūzijos Respublikos Prezidentas yra vyriausiasis ginkluotųjų pajėgų vadas, pirmininkauja nacionalinės gynybos aukščiausiosioms taryboms ir komitetams (15 str.).

⁴⁴⁴ Trečiosios Respublikos 1875 m. vasario 25 d. konstitucinis įstatymas nustatė, kad Respublikos Prezidentas disponuoja karinėmis pajėgomis (3 str.), tačiau kiekvienas Prezidento aktas turi būti kontrasingnuojamas ministro (3 str.). Ketvirtosios Respublikos 1946 m. spalio 27 d. Konstitucija nustatė, kad Prezidentas turi pirmininkauti aukščiausiosioms nacionalinės gynybos taryboms bei komitetams ir būti vyriausiuoju ginkluotųjų pajėgų vadu (33 str.), o Ministras Pirmininkas užtikrina vadovavimą ginkluotosioms pajėgoms bei koordinuoja krašto apsaugos įgyvendinimą (47 str. 4 d.). Šiose santvarkose arba Ministras Pirmininkas, arba Kabinetas buvo atsakingi už nacionalinę gynybą. Dar daugiau, Georges

priemonių reaguojant į nacionalinę nepaprastąją padėtį, taip pat teisę įgyvendinti šiuos įgaliojimus be ministro pirmininko ar prirėikus atsakingo ministro kontrasignacijos (19 str.). Konstitucija nustato, kad „kai Respublikos institucijoms, tautos nepriklausomybei, jos teritorijos vientisumui arba jos tarptautinių išpareigojimų vykdymui gresia rimtas ir tiesioginis pavojus ir kai normali viešųjų konstitucinės valdžios institucijų veikla yra pertraukta, Respublikos prezidentas, oficialiai pasikonsultavęs su ministru pirmininku, rūmų pirmininkais ir Konstitucine Taryba, imasi šiomis aplinkybėmis būtinų priemonių“ (16 str. 1 d.).

Prancūzijos Prezidentas skiria civilinius ir karinius valstybės pareigūnus (13 str. 2 d.), pirmininkauja Gynybos tarybai, kuri priima pačius svarbiausius sprendimus, susijusius su nacionaline gynyba (15 str.). Respublikos Prezidentas, kaip vyriausiasis ginkluotųjų pajėgų vadas, gali duoti įsakymus dėl branduolinės jėgos išpareigojimų, kuriuos privalo vykdyti generalinio štabo vadas⁴⁴⁵. Konstitucijos 35 straipsnis nustato, kad karą paskelbti galima leidus parlamentui. Vadinasi, pati karo paskelbimo teisė priklauso vykdomajai valdžiai ir nereikalaujama, kad karo paskelbimui parlamentas pritartų iš anksto⁴⁴⁶. Vis dėlto, 2008 m. liepos 23 d. Konstitucijos 35 straipsnio pataisos⁴⁴⁷ suteikė parlamentui naujus įgaliojimus apriboti vyriausybę dislokuojant ginkluotąsias pajėgas. Be to, nors Prancūzijos Konstitucija tiesiogiai neįtvirtina „karo padėties“ termino, tačiau kaip atitikmuo nustatyta „apgulties padėtis“ (état de siège)⁴⁴⁸, kurią skelbia Mi-

Vedel prezidentinį „vyriausiojo kariuomenės vado“ titulą charakterizuoja „tik kaip garbės titulą“, teigdamas, kad tikrasis vadovavimas nacionalinei gynybai, ar tai būtų taikos, ar karo metas, priklauso Ministrui Pirmininkui, ministrams, atsakingiems už karo ministeriją, ir Kabinetai. Žr.: Georges Vedel, *Manuel élémentaire de Droit Constitutionnel* (Reueil Sirey, 1949), 516, cituota iš Yasuo Hasebe, „War Powers“, iš *The Oxford handbook of comparative constitutional law*, Michel Rosenfeld, Andrés Sajó (Oxford: Oxford University Press, 2012): 473.

⁴⁴⁵ Yasuo Hasebe, „War Powers“, iš *The Oxford handbook of comparative constitutional law*, Michel Rosenfeld, Andrés Sajó (Oxford: Oxford University Press, 2012): 473.

⁴⁴⁶ Yasuo Hasebe pažymi, kad aiškinant plačiai principas, jog būtinas parlamento pritarimas kariauti, gali būti suprantamas kaip taikomas kiekvienam mūšiu, į kurį yra siunčiamos ginkluotosios pajėgos. Tačiau praktikoje karas buvo suprantamas tikraja to žodžio prasme, išskyrus karinius veiksmus prieš ne valstybes arba kylančius iš JT Saugumo Tarybos rezoliucijų. Daugybė atvejų, kai karinės pajėgos buvo dislokuotos į pietus nuo Sacharos esančias valstybes, siekiant numalšinti valstybinius perversmus, nebuvo laikomi karais, nes Prancūzijos intervencijos buvo grindžiamos vietos valdžios kvietimu. Prancūzijos kariniai veiksmai Persijos įlankos kare taip pat nebuvo laikomi karu tarp Prancūzijos ir Irako, o kaip kolektyvinio saugumo operacija leidžiama (įgaliota) pagal JT Saugumo Tarybos rezoliuciją. Prezidentas sukvieta Parlamentą, kad aptartų šį dalyvavimą, bet ne leidimo skelbti karą tikslais, o greičiau siekdamas patvirtinti Vyriausybės politiką pagal procedūras, numatytas Konstitucijos 49 straipsnyje („Ministras pirmininkas apsvačius Ministrų Taryboje, Nacionaliniame Susirinkime kelia klausimą dėl Vyriausybės atsakomybės už jos programą ar gali-mai už bendros politikos deklaraciją“). Kosovo konflikto atveju 1999 metais Vyriausybė nei pranešė parlamentui apie Prancūzijos dalyvavimą, nei prašė balsuoti dėl pasitikėjimo, paremiant jos politiką. Žr.: Yasuo Hasebe, „War Powers“, iš *The Oxford handbook of comparative constitutional law*, Michel Rosenfeld, Andrés Sajó (Oxford: Oxford University Press, 2012): 473–474.

⁴⁴⁷ Vyriausybė informuoja parlamentą apie savo sprendimą siųsti karines pajėgas į užsienį vėliausiai trečią dieną po intervencijos pradžios. Ji patikslina siekiamus tikslus. Dėl šios informacijos gali būti diskutuojama, po kurios joks balsavimas negalimas.

Kai intervencijos trukmė viršija keturis mėnesius, Vyriausybė kreipiasi į parlamentą dėl sutikimo ją pratęsti. Ji gali teikti prašymą Nacionaliniam Susirinkimui kaip paskutinei instancijai nuspręsti.

⁴⁴⁸ 1878 m. balandžio 3 d. įstatymas dėl apgulties padėties buvo kodifikuotas 2004 m. gruodžio 20 d. Gynybos kodekse (straipsnis L2121), kuriame numatyta, kad apgulties padėtis gali būti paskelbta tik tuo atveju, jei gresia neišvengiamas pavojus, kilęs dėl užsienio karo ar ginkluoto sukilimo. Ši padėtis skelbiama Ministrų Tarybos dekretu, kurį pasirašo Prezidentas. Apgulties metu civilinės valdžios įgaliojimai, susiję su tvarkos palaikymu ir policija, perduodami karinėms institucijoms.

nistrų Taryba, pirmininkaujama Respublikos Prezidento. Tačiau jei apgulties padėtis trunka ilgiau nei dvylika dienų, tokia deklaracija gali būti pratęsta tik parlamento leidimu (36 straipsnis).

Galiausiai pastebėtina, kad demokratinės kariuomenės kontrolės principas, kuris be kita ko reikalauja, kad parlamentas suteiktų leidimą panaudoti ginkluotąsias pajėgas, nelabai efektyviai veikia Jungtinėje Karalystėje, JAV ir Prancūzijoje⁴⁴⁹. Šiose senosiose liberaliose demokratinėse valstybėse vyriausiasis ginkluotųjų pajėgų vadas (prezidentas ar ministras pirmininkas) ganėtinai aktyvus, dislokuojant ginkluotąsias pajėgas užsienyje. Tiek D. Britanijos, tiek ir Prancūzijos parlamentai ilgą laiką nespėdė dėl ginkluotųjų pajėgų dislokavimo, tačiau dabar linkstama stiprinti jų galias šiuo klausimu. JAV Kongresas, nepaisant egzistuojančios Karo įgaliojimų rezoliucijos, ir toliau nenoriai panaudoja savo įgaliojimus siekdamas užkirsti kelią Prezidentui dislokuoti kariuomenę. Kita vertus, Vokietijoje Konstitucinis Teismas atliko svarbų vaidmenį, priskirdamas ginkluotųjų pajėgų panaudojimą Bundestago kontrolei, nors Pagrindinis Įstatymas *expressis verbis* nenustato tokio įgaliojimo parlamentui.

4.2. Valstybės gynimo reikalų tvarkymo institucijos

Pagal Lietuvos Konstitucijos 94 straipsnį **Vyriausybė**, tvarkydama krašto, *inter alia* valstybės gynimo reikalus, įgyvendina jai priskirtas funkcijas, iš kurių viena pirmųjų – saugoti Lietuvos Respublikos teritorijos neliečiamybę, garantuoti valstybės saugumą ir viešąją tvarką. Šiai funkcijai įgyvendinti Vyriausybė rengia ir teikia Seimui valstybės biudžeto projektą, kurio sudėtine dalimi yra asignavimai krašto apsaugai (valstybės gynybai), o taip pat įgyvendina įstatymus ir Seimo nutarimus dėl įstatymų įgyvendinimo, Respublikos Prezidento dekretus valstybės gynimo klausimais. Be to, Vyriausybė priima sprendimus dėl kariuomenės aprūpinimo, ginkluotės įsigijimo ir krašto apsaugos sistemos materialinės bazės plėtros (KASOKTĮ 7 str. 4 d.), nustato Lietuvos Respublikos karinių vienetų, skirtų dalyvauti tarptautinėse operacijose (kolektyvinės gynybos arba kitose karinėse ne kolektyvinės gynybos operacijose), sudarymo, finansavimo ir parengimo tarptautinėms operacijoms tvarką⁴⁵⁰. Vyriausybė koordinuoja ministerijų (kartu krašto apsaugos ministerijos) veiklą, o krašto apsaugos ministras tiesiogiai pavaldus Ministrui Pirmininkui (Konstitucijos 94 str. 3 p., 96 str. 2 d.), kuris pagal Konstituciją kartu yra ir Valstybės gynimo tarybos narys.

Pagal Konstitucijos 96 straipsnio 2 dalį ir 98 straipsnio 1 dalį **krašto apsaugos ministras** vadovauja jam pavestai valdymo sričiai, atstovauja Vyriausybei krašto apsaugos

Beje, nepaprastoji padėtis (état d'urgence) skelbiama gresiančio pavojaus, kylančio dėl rimtų viešosios tvarkos pažeidimų, arba dėl įvykių, kurie pagal savo pobūdį ir sunkumą prilygsta visuomenės katastrofai. Šis teisinis režimas, kaip ir apgulties padėtis, skelbiamas Ministrų Tarybos dekretu, pasirašytu Respublikos Prezidento, o pratęsti ilgiau nei dvylika dienų, leidžiant tik įstatymu, t. y. parlamentui sankcionavus. (Prancūzijos 1955 m. balandžio 3 d. Neparastosios padėties įstatymas Nr. 55-385).

⁴⁴⁹ Yasuo Hasebe, "War Powers", iš *The Oxford handbook of comparative constitutional law*, Michel Rosenfeld, Andrés Sajó (Oxford: Oxford University Press, 2012): 479.

⁴⁵⁰ Lietuvos Respublikos tarptautinių operacijų, pratybų ir kitų karinio bendradarbiavimo renginių įstatymo (*Valstybės žinios*. 1994, Nr. 58-113) 4 str. 1 d.

klausimais, sprendžiant svarbiausius krašto apsaugos sistemos personalo⁴⁵¹, kariuomenės plėtos ir tvarkymo bei vadovavimo jai klausimus⁴⁵². KASOKTĮ 10 straipsnio 2 dalies 14 punkte numatyta, kad krašto apsaugos ministras teikia Prezidentui pasiūlymus dėl aukščiausių karinių laipsnių suteikimo (būtent, pulkininko (jūrų kapitono) ir generolų (admirolų) laipsnius). Tokia ministro prerogatyva susijusi su jo konstitucine pareiga kontrasignuoti Prezidento dekretą dėl aukščiausių karinių laipsnių suteikimo (Konstitucijos 84 str. 15 p.). Visgi, Krašto apsaugos ministro pasiūlymas suteikti kariams aukščiausius karinius laipsnius Respublikos Prezidento nesaisto, kadangi Prezidentas gali nuspręsti nesuteikti aukščiausio karinio laipsnio ar suteikti jį kitam kariui. Tačiau „Konstitucija įtvirtina Ministro Pirmininko arba atitinkamo ministro teisę ir pareigą dalyvauti įgyvendinant Respublikos Prezidento įgaliojimus, nurodytus Konstitucijos 84 straipsnio 3, 15, 17 ir 21 punktuose, taip pat Ministro Pirmininko arba atitinkamo ministro teisę ir pareigą neleisti įsigalioti tokiam Respublikos Prezidento dekretui, kuris išleistas nepaisant Konstitucijos ar įstatymų nustatytų reikalavimų bei nustatytos tvarkos“⁴⁵³. Vadinasi, karšto apsaugos ministras turi pareigą prieš pasirašydamas Prezidento dekretą dėl aukščiausio karinio laipsnio suteikimo įsitikinti, ar nėra įstatymo nustatytų pagrindų, dėl kurių karinis laipsnis kandidatui neteikiamas, ir jeigu tokių pagrindų yra, pagal Konstitucijos 85 straipsnį krašto apsaugos ministras turi teisę ir pareigą Respublikos Prezidento dekretu nepasirašyti. „Ministras neturi pareigos pasirašyti tokį dekretą, kuris išleistas nepaisant Konstitucijos ar nesilaikant atitinkamuose įstatymuose nustatytos tvarkos, kitų nustatytų reikalavimų, nes priešingu atveju Ministrui Pirmininkui arba ministrui tektų atsakomybė už veiksmus, kuriuos jis privalėtų atlikti neturėdamas pasirinkimo, t. y. nepriklausomai nuo savo valios“⁴⁵⁴.

Be kita ko, krašto apsaugos ministras įgaliotas teikti Prezidentui kariuomenės vado kandidatūrų pasiūlymus (KASOKTĮ 10 str. 2 d. 16 p.). Tokiu būdu užtikrinamas valstybės valdžių bendradarbiavimas karinės vadovybės skyrimo metu, o vėliau karinės ir civilinės valstybės gynybos vadovybių bendradarbiavimas, vadovaujant valstybės

⁴⁵¹ Krašto apsaugos ministras teikia Valstybės gynimo tarybai svarstyti ir, gavęs jos pritarimą, Vyriausybės įgaliotas teikia Seimui tvirtinti kitų metų principinę kariuomenės struktūrą, karių ir kariuomenės darbuotojų ribinius skaičius (KASOKTĮ 10 str. 2 d. 11 p.).

⁴⁵² Dainius Žalimas, „Valstybės gynimo konstituciniai pagrindai“, iš *Lietuvos konstitucinė teisė*, redakcinė kolegija: Egidijus Jarašiūnas, Vytautas Sinkevičius, Juozas Žilyis, Milda Vainiūtė (Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2017), 791. Bet to, krašto apsaugos ministras vadovauja gynybos politikos įgyvendinimui, todėl jis rengia valstybės karinę strategiją, kurią įsakymu tvirtina tik po Valstybės gynimo tarybos svarstymo, gavęs jos pritarimą bei rekomendaciją (KASOKTĮ 10 str. 1 d. ir 2 d. 10 p.). Krašto apsaugos ministras taip pat yra atsakingas už krašto apsaugos sistemai priskirtų uždavinių ir funkcijų vykdymą bei efektyvų jai skirtų išteklių naudojimą. Jis pagal įstatymus ir kitus teisės aktus jam suteiktą kompetenciją atstovauja Lietuvos Respublikai tarptautinėse gynybos institucijose: NATO, Europos Sąjungos ir kitose (KASOKTĮ 10 str. 2 d. 1 p.).

Nors konstituciškai už valstybės ginkluotųjų pajėgų tvarkymą krašto apsaugos ministras yra atsakingas Seimui (140 str. 3 d.), tačiau pagal Konstitucijos 96 straipsnio 2 dalį ministrai, *inter alia* krašto apsaugos ministras, vadovaudamas jam pavestai valdymo sričiai, yra atsakingi ne tik Seimui, bet ir Prezidentui.

⁴⁵³ Konstitucinis Teismas taip pat išaiškino, kad „Konstitucijos 84 straipsnio 3, 15, 17 ir 21 punktuose nurodyti Respublikos Prezidento įgaliojimai yra laikomi ypač svarbia vykdamosios valdžios sritimi ir kad pagal Konstituciją Respublikos Prezidentas negali vienasmeniškai bei atitinkamo Vyriausybės nario pritarimo vykdyti minėtų įgaliojimų. Toks konstitucinis reguliavimas atspindi „stabdžių ir atsvarų“ sistemos įtvirtinimą įgyvendinant vykdomąją valdžią“. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2003 m. gruodžio 30 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2003, Nr. 124-5643.

⁴⁵⁴ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2003 m. gruodžio 30 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2003, Nr. 124-5643.

ginkluotosioms pajėgoms karinės gynybos metu bei jas kontroliuojant. Konstitucija numato, kad skiriant (atleidžiant) kariuomenės vadą, dalyvauja tik dvi valstybės valdžios institucijos – Respublikos Prezidentas ir Seimas. Kita vertus, įstatymų leidėjas turi teisę nustatyti, kad krašto apsaugos ministras siūlo kariuomenės vado kandidatūras Respublikos Prezidentui. Tačiau krašto apsaugos ministro teisė pasiūlyti kariuomenės vado kandidatūras nesaisto Respublikos Prezidento.

Kaip minėta, civilinė valstybės gynybos vadovybė yra Respublikos Prezidentas ir krašto apsaugos ministras, kurie karinės valstybės gynybos metu strateginiu lygmeniu vadovauja ginkluotosioms pajėgoms ir duoda užduotis kariuomenės vadui dėl operacinio vadovavimo valstybės gynybai ir karinėms operacijoms. Tai pagrindžia krašto apsaugos ministro pareigą iš anksto gauti Respublikos Prezidento sutikimą raštu išvykoms į užsienį, o kartu įstatyminių⁴⁵⁵ imperatyvą krašto apsaugos ministrui būti Lietuvoje, kai Respublikos Prezidentas išvyksta iš šalies, išskyrus taikos metu, kai ministras vyksta į užsienio valstybę iš anksto suderinto oficialaus ar darbo vizito arba į tarptautinius renginius saugumo ir gynybos klausimais. Tačiau karinės valstybės gynybos metu (karo metu ar net jei karo padėtis nepaskelbta) Respublikos Prezidentui ir krašto apsaugos ministrui vienu metu esant užsienyje ir dėl to laikinai negalint vykdyti savo pareigų, juos pavaduoja atitinkamai Seimo Pirmininkas ir krašto apsaugos ministrą laikinai pavaduoti paskirtas kitas Vyriausybės narys.

Krašto apsaugos ministras, gavęs įgalioto pareigūno ar vadovo rašytinį prašymą, turi teisę išleisdamas įsakymą pasiūsti karinius vienetus suteikti pagalbą atitinkamoms valstybės ir savivaldybės institucijoms (KASOKTĮ 18 str.).

Kariuomenės vadą skiria ir atleidžia Prezidentas Seimo pritarimu 5 metams⁴⁵⁶ (Konstitucijos 84 str. 14 p., KASOKTĮ 13 str. 1 d.), todėl tai yra *politinis paskyrimas*, kuris kartu suponuoja jo politinę atskaitomybę Prezidentui, kaip vyriausiajam ginkluotųjų pajėgų vadui. Be to, taikos metu kariuomenės vadas, nors ir yra tiesiogiai pavaldus krašto apsaugos ministrui⁴⁵⁷, tačiau pagal Konstitucijos 140 str. 3 d. jis, kaip ir Vyriausybė bei krašto apsaugos ministras, yra Seimui atskaitingas už „valstybės ginkluotųjų pajėgų tvarkymą ir vadovavimą joms“⁴⁵⁸. Tokiu būdu, kaip minėta, Seimas įgyvendina kariuomenės parlamentinę kontrolę, o kartu demokratinę civilinių karių ir sukarintų valstybės institucijų kontrolės principą. Nepaisant kariuomenės vado tiesioginio ryšio su civiline valstybės gynybos vadovybe (Respublikos Prezidentu ir krašto apsaugos ministru) ir jo paskyrimo politinio pobūdžio, visgi kariuomenės vadas yra

⁴⁵⁵ Lietuvos Respublikos krašto apsaugos sistemos organizavimo ir karo tarnybos įstatymo 14 straipsnio 7 dalis (*Valstybės žinios*. 1998, Nr. 49-1325); Nacionalinio saugumo pagrindų įstatymo priedėlio I dalies 8 skyriaus 4 pastraipa (*Valstybės žinios*. 1997, Nr. 2-16).

⁴⁵⁶ Kadenciją baigęs kariuomenės vadas iškilmingoje aplinkoje (paprastai Vilniuje, Katedros aikštėje) karių rikiuotės metu perduoda pareigas naujai paskirtam kariuomenės vadui, kuris taip pat gauna kariuomenės vado valdžios regalias iš Respublikos Prezidento, kaip vyriausiojo ginkluotųjų pajėgų vado, bei prisiekia ir pasirašo priesaikos lapą. Nuo šio momento jis įgyja visus kariuomenės vado įgaliojimus.

⁴⁵⁷ Lietuvos Respublikos nacionalinio saugumo pagrindų įstatymo 8 skyrius (*Valstybės žinios*. 1997, Nr. 2-16). Lietuvos Respublikos krašto apsaugos sistemos organizavimo ir karo tarnybos įstatymo 13 str. 4 d. (*Valstybės žinios*. 1998, Nr. 49-1325).

⁴⁵⁸ Kariuomenės vadas teikia krašto apsaugos ministrui kariuomenės biudžeto poreikių pagrindimą ir lėšų paskirstymo pasiūlymus, be to, vadovauja kariuomenės aprūpinimui skirstant ginkluotę, technikas ir kitas materialines vertybes, o kartu yra atsakingas už kariuomenės lėšų bei turto efektyvų tikslinį naudojimą (KASOKTĮ 13 str. 7 d. 20–22 p.).

aukščiausiasis *karinis pareigūnas*. Tokį jo statusą lemia jam priskirtas įgaliojimas – taikos metu parengti kariuomenę ginkluotai valstybės gynybai, o kartu pirmoji užduotis – parengti valstybės karinės gynybos strategiją⁴⁵⁹ (KASOKTĮ 13 str. 7 d. 1 p.). Kariuomenės vadui nustatyti įgaliojimai, susiję su vadovavimu ir atstovavimu Lietuvos kariuomenei (KASOKTĮ 13 str. 4 d. ir 7 d.), todėl jis yra svarbi jungiamoji grandis tarp politinės civilinės valdžios ir kariuomenės, su visais jos kariais bei civiliais krašto apsaugos sistemos tarnautojais, darbuotojais. Būtent, kariuomenės vadas teikia patarimus kariniais klausimais krašto apsaugos ministrui (KASOKTĮ 13 str. 7 d. 19 p.), o pagal jo parengtus kariuomenės dalinių dislokavimo planus, krašto apsaugos ministras teikia Respublikos Prezidentui tvirtinti kariuomenės dalinių nuolatinio dislokavimo vietas; be to, krašto apsaugos ministras „teikia Respublikos Prezidentui pasiūlymus dėl Lietuvos Respublikos karinių vienetų dalyvavimo tarptautinėse operacijose ir kitų valstybių karinių vienetų dalyvavimo tarptautinėse operacijose Lietuvos Respublikos teritorijoje“ (KASOKTĮ 10 str. 2 d. 9 p.).

Pagal Lietuvos Respublikos krašto apsaugos sistemos organizavimo ir karo tarnybos įstatymo (suvestinė redakcija nuo 2020-07-01) 13 straipsnio 9 dalį, paskelbus karo padėtį, Respublikos Prezidentas dekretu kariuomenės vadą skiria visų valstybės ginkluotųjų pajėgų vadu, pavaldžiu gynybos veiksmų civilinei vadovybei⁴⁶⁰, kurią, kaip minėta, sudaro Respublikos Prezidentas ir krašto apsaugos ministras. Pastarasis ordinarinis reguliavimas atitinka Lietuvos Konstitucinio Teismo doktriną, kad karinės valstybės institucijos negali turėti pirmenybės prieš civilines valstybės institucijas, karinių valstybės institucijų bei jų pareigūnų sprendimai turi būti grindžiami civilinių valstybės institucijų sprendimais, karinės valstybės institucijos turi būti atskaitingos civilinėms valstybės institucijoms ir jų kontroliuojamos⁴⁶¹.

Būtų galima kelti įstatyminės „visų valstybės ginkluotųjų pajėgų vadas“ (KASOKTĮ 13 str. 9 d.) ir konstitucinės „vyriausiasis valstybės ginkluotųjų pajėgų vadas“ (Konstitucijos 143 str. 3 d.) nuostatų suderinamumo klausimą, ir ar Respublikos Prezidentas vyriausioju valstybės ginkluotųjų pajėgų vadu yra tik taikos metu. Tačiau tai tik pirminis nesuderinamumo išpūdis, kadangi sąvoka „visų valstybės ginkluotųjų pajėgų vadas“ atitinka situaciją, kai įvedus karo padėtį ar ginkluotos gynybos nuo agresijos (karo) atveju kariuomenės vadas tampa ne tik kariuomenės, bet ir kitų ginkluotųjų pa-

⁴⁵⁹ Todėl jis atitinkamai atsakingas ir už tai, kad netikėto užpuolimo ir kitais neatidėliotinais atvejais būtų iš anksto parengti ginkluotos gynybos, kariuomenės plėtos ir ginkluotųjų pajėgų mobilizacijos planai.

⁴⁶⁰ Atkreiptinas dėmesys, kad Lietuvos Respublikos krašto apsaugos sistemos organizavimo ir karo tarnybos įstatymo, kurio suvestinė redakcija įsigalios nuo 2021 m. sausio 1 d., 13 str. 9 d. numato, kad „karo padėties metu kariuomenės vadas vykdo Lietuvos Respublikos karo padėties įstatyme nustatytas ginkluotųjų pajėgų vado funkcijas“. Šis įstatymas nebe-numato kariuomenės vado skyrimo visų valstybės ginkluotųjų pajėgų vadu, kadangi, įvedus karo padėtį, kariuomenės vadas tampa ginkluotųjų pajėgų vadu pavaldžiu Respublikos Prezidentui. Jis vadovauja ginkluotosioms pajėgoms ir užtikrina ginkluotos gynybos planų vykdymą (Lietuvos Respublikos karo padėties įstatymo Nr. VIII-1721 pakeitimo įstatymas. TAR. 2020, Nr. 1586).

⁴⁶¹ Žr.: Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2011 m. kovo 15 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2011, Nr. 32-1503; Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 13 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2004, Nr. 181-6708; Atitaisymas: 2004, Nr. 186; Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2002 m. gruodžio 24 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2003, Nr. 19-828; Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1996 m. gegužės 29 d. sprendimas. *Valstybės žinios*. 1996, Nr. 57-1364.

jėgų (Valstybės sienos apsaugos tarnybos, Vadovybės apsaugos departamento, Viešojo saugumo tarnybos, kovinių Lietuvos šaulių sąjungos būrių ir kitų kovinių piliečių bei jų organizacijų ginkluoto pasipriešinimo (partizanų) vienetų) vadu. Prezidentas, savo, kaip vyriausiojo ginkluotųjų pajėgų vado, konstitucinio statuso nepraranda nei taikos metu, nei valstybės gynimo metu. Be to, konstitucinėje doktrinoje yra ne kartą patvirtinta, kad savo konstitucinių įgaliojimų negalima perleisti, atsisakyti, ar juo labiau nustatyti tokį teisinį reguliavimą, kuriuo būtų apriboti konstituciniai valstybės valdžių, *inter alia* Prezidento kaip vyriausiojo ginkluotųjų pajėgų vado, įgaliojimai⁴⁶².

Kaip jau minėta, ginkluotosios pajėgos gali būti panaudojamos karinei valstybės gynybai ar tarptautinėse karinėse operacijose (pagal Konstitucijos 142 str.) ir ne karinei gynybai (pagal Konstitucijos 67 str. 20 p., 144 str.), tiek valstybės viduje, tiek ir už jos ribų vykdant tarptautinius įsipareigojimus. Kai ginkluotosios pajėgos panaudojamos ne karinei valstybės gynybai, tai apima sprendimą dėl ginkluotųjų pajėgų rengimo (pratybų) ar karinio bendradarbiavimo renginių, o taip pat dėl būtiniosios ginkluotųjų pajėgų pagalbos kitoms valstybės institucijoms (pavyzdžiui, stichinių nelaimių ar krizių metu). Šie klausimai priskirtini prie valstybės gynimo reikalų tvarkymo srities. Šiame kontekste pažymėtina, jog Konstitucinis Teismas 2011 m. kovo 15 d. nutarime konstatavo, kad „pagal Konstitucijos 140 straipsnio 3 dalį už valstybės ginkluotųjų pajėgų tvarkymą ir vadovavimą joms Seimui yra atsakingi Vyriausybė, krašto apsaugos ministras, kariuomenės vadas“. Įstatymų leidėjas paisydamas Konstitucijos 142 straipsnyje nustatytą Seimo ir Respublikos Prezidento įgaliojimų, susijusių su ginkluotųjų pajėgų panaudojimu, turi diskreciją nustatyti ir kitas valstybės institucijas, galinčias priimti sprendimus dėl ginkluotųjų pajėgų dalinių dalyvavimo tarptautinėse karinėse pratybose. Todėl „pagal Konstituciją įstatymų leidėjas gali nustatyti ir tokį teisinį reguliavimą, kuriuo Seimui, Vyriausybei, krašto apsaugos ministrui suteikiami įgaliojimai siųsti atitinkamo dydžio Lietuvos Respublikos karinius vienetus į kitą valstybę dalyvauti tarptautinėse karinėse pratybose ar kituose tarptautiniuose kariniuose renginiuose“⁴⁶³.

Pagal Lietuvos Respublikos tarptautinių operacijų, pratybų ir kitų karinio bendradarbiavimo renginių įstatymo 9 straipsnio 1–3 d. nustatytą teisinį reguliavimą teisė priimti sprendimą surengti Lietuvos Respublikos teritorijoje pratybas ir organizuoti kitus renginius, priklauso nuo to, koks skaičius kitų valstybių karių ir karinėms pajėgoms priskirtų civilių tarnautojų atvyksta į Lietuvą; atitinkamai pagal minėto įstatymo 10 straipsnio 1–3 d. teisė siųsti Lietuvos Respublikos karinius vienetus, karius ir civilius krašto apsaugos sistemos tarnautojus į pratybas ir kitus renginius užsienyje priklauso

⁴⁶² Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1994 m. sausio 19 d., 1995 m. spalio 26 d., 1995 m. gruodžio 6 d., 1997 m. gegužės 29 d., 1998 m. sausio 10 d., 1998 m. balandžio 21 d., 1999 m. balandžio 20 d., 1999 m. birželio 3 d., 1999 m. liepos 9 d., 1999 m. lapkričio 23 d., 1999 m. gruodžio 21 d., 2000 m. vasario 10 d., 2000 m. spalio 18 d., 2000 m. gruodžio 6 d., 2001 m. balandžio 26 d., 2010 m. vasario 26 d. nutarimai.

Tuo tarpu Suomijos Konstitucijoje numatyta, kad Prezidentas yra vyriausias kariuomenės vadas, tačiau Vyriausybės siūlymu ir esant išimtinėms aplinkybėms jis gali šias pareigas pavesti bet kuriam Suomijos piliečiui (128 str. 1 d.). Todėl Suomijos Prezidentui pasinaudojus šia vienintele išimtimi deleguoti savo funkcijas, Žiemos karo metu (1939–1944 m.) maršalas K.G.E. Mannerheimas ėjo vyriausiojo kariuomenės vado pareigas. Žr.: „Mannerheim Gustaf (1867–1951)“, National Biography of Finland, žiūrėta 2019 m. gruodžio 30 d., <https://kansallisbiografia.fi/english/person/625>.

⁴⁶³ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2011 m. kovo 15 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2011, Nr. 32-1503.

nuo to, koks bendras Lietuvos Respublikos karių ir civilių krašto apsaugos sistemos tarnautojų skaičius siunčiamas į kitą valstybę. Abiem atvejais tokius sprendimus priima: 1) Seimas nutarimu Vyriausybės siūlymu arba 2) Vyriausybė nutarimu krašto apsaugos ministro siūlymu, arba 3) krašto apsaugos ministras. Konstitucinis Teismas 2011 m. kovo 15 d. nutarime pripažino, kad pastarasis teisinis reguliavimas neprieštarauja Konstitucijai, o būtent, kad nėra ribojamos Seimo galios panaudoti ginkluotąsias pajėgas, nors Konstitucijos 67 straipsnio 20 punkte nėra nustatytas Seimo sprendimu panaudojamų ginkluotųjų pajėgų dydis, ar kad yra būtinas Vyriausybės siūlymas; be to, Seimo teisės panaudoti ginkluotąsias pajėgas neriboja ir tai, kad Vyriausybei ar krašto apsaugos ministrui suteikta teisė panaudoti ginkluotąsias pajėgas.

Kaip buvo aptarta šio darbo 4.2. poskyryje, vykdomoji valdžia vadovauja ginkluotosioms pajėgoms, nors paprastai valstybės valdymo forma (parlamentinė monarchija, prezidentinė respublika, pusiau prezidentinė arba parlamentinė respublika) lemia abiejų vykdomosios valdžios šakų (t. y. valstybės ir vyriausybės vadovų) vaidmenį, kuris atitinkamai gali būti daugiau ar mažiau simbolinis, formalus arba reikšmingas, realiai veiksmingas valstybės gynybos srityje. Pavyzdžiui, parlamentinės respublikos prezidentinį „vyriausiojo ginkluotųjų pajėgų vado“ titulą G. Vedel⁴⁶⁴ charakterizuoja „tik kaip garbės titulą“, teigdamas, kad tikrasis vadovavimas nacionalinei gynybai, ar tai būtų taikos, ar karo metas, priklauso Ministrui Pirmininkui, ministrui, atsakingam už krašto apsaugos ministeriją, ir Kabinetai (Vyriausybei).

Jungtinėje Karalystėje Ministras Pirmininkas palaiko nuolatinis Ministrų kabineto ir monarcho ryšius, pataria monarchui politikos klausimais, nors tik Vyriausybė (bet ne monarchas) atsako parlamentui už savo veiklą, o taip pat ir valstybės gynybos srityje. Gynybos ministras⁴⁶⁵ pagal konstitucinę konvenciją taip pat yra Kabineto narys, kurį į pareigas (kaip ir kitus ministrus) Ministro Pirmininko teikimu skiria monarchas. Gynybos ministras su kitais Kabineto nariais kolegialiai atsakingas už visą Vyriausybės veiklą, apimančią klausimus ir dėl ginkluotųjų pajėgų panaudojimo, parlamente.

Kaip minėta, Vokietijos Federaliniam Prezidentui suteikti tik reprezentaciniai įgaliojimai ir jis nėra vyriausiasis ginkluotųjų pajėgų vadas. Atitinkamai Pagrindinis Įstatymas Federaliniam gynybos ministrui suteikia teisę duoti įsakymus ir vadovauti ginkluotosioms pajėgoms (PĮ 65a str. 1 d.). Vokiškasis terminas „*teisë duoti įsakymus ir vadovauti*“ („*Befehls- und Kommandogewalt*“) nėra sutinkamas kitų valstybių teisės sistemose. Atvirkščiai, kaip matėme, šiame kontekste yra naudojamas terminas *vyriausiasis ginkluotųjų pajėgų vadas*, kurio pareigos paprastai priskiriamos valstybės vadovui, o valdymas daugeliu atveju yra patikėtas kompetentingam ministrui, t. y. gynybos ministrui. Tačiau vadovavimo teisė, kai ji yra išskaidoma priklausomai nuo to ar valstybėje yra taikos, ar nepaprastoji padėtis, pagal Vokietijos Pagrindinio Įsta-

⁴⁶⁴ Georges Vedel, *Manuel élémentaire de Droit Constitutionnel* (Recueil Sirey, 1949), 516, cituota iš Yasuo Hasebe, „War Powers“, iš *The Oxford handbook of comparative constitutional law*, Michel Rosenfeld, Andrés Sajó (Oxford: Oxford University Press, 2012): 473.

⁴⁶⁵ Ginkluotosios pajėgos yra valdomos Krašto apsaugos ministerijos, kuriai vadovauja gynybos ministras ir kuris atsako už bendrą jos veiklą. Šioje ministerijoje yra dar 5 ministrai, atsakingi už skirtingas valdymo sritis ministerijoje, bet gynybos ministras yra vyresnysis (pagal pareigas) ministras. Ministras Pirmininkas gali siūlyti ministrui atsistatydinti iš pareigų, o tuo atveju, jei jis atsisako, kreipiasi į monarchą, kad jį atleistų.

tymo 65a ir 115b straipsnius, nesutinkama kitose valstybėse⁴⁶⁶. Karo atveju vadovavimo ginkluotosios ginkluotosioms pajėgoms teisė pereina Federaliniam Kancleriui (PĮ 115 b str.). Visgi Federalinis gynybos ministras atsakingas už visus klausimus, susijusius su ginkluotųjų pajėgų valdymu ir organizavimu, ypač už klausimus, susijusių su struktūra, sušaukimu, dislokavimu, mokymais ir įranga. Jis yra aukščiausiasis viršininkas ir drausmės institucija visų ginkluotųjų pajėgų⁴⁶⁷.

Vokietijos Federalinei Vyriausybei kaip kolegialiai institucijai konstituciškai suteikta (PĮ 87a straipsnio 4 dalis ir 35 straipsnio 3 dalis) teisė ginkluotąsias pajėgas dislokuoti šalies viduje, t. y. kolegialiai priima sprendimą, „ar“ katastrofų atveju (PĮ 35 str. 3 d.) arba vidinės nepaprastosios padėties atveju (PĮ 87a str. 4 d.) reikia dislokuoti. Bet „kaip“, t. y. operacijų valdymas ir konkrečių įsakymų davimas, yra priskirta, kaip jau minėta, Federaliniam gynybos ministrui. Vokietijos Federalinio Konstitucinio Teismo jurisprudencija parodė, kad Federalinė Vyriausybė turi iniciatyvos teisę dislokuoti ginkluotąsias pajėgas⁴⁶⁸. Siauras sisteminis Pagrindinio įstatymo 65 straipsnio⁴⁶⁹ kontekstas leidžia daryti išvadą, jog 65a straipsnyje įtvirtinta „teisė duoti įsakymus ir vadovauti“ kaip *lex specialis* bendros teisės vadovauti valdymo sričiai 65 str. 2 sakinio prasme. Tačiau tada, kai nesutarimai tarp federalinių ministrų kyla, dalyvaujant Federaliniam gynybos ministrui su jo ministerija susijusiais klausimais, jis negali viso Kabineto sprendimo dėl ginkluotųjų pajėgų atremti savo vadovaujamos ministerijos kompetencija pagal 65a straipsnį, nes pagal 65 str. 3 sakinį (Vyriausybės) galutinio sprendimo priėmimo teisė apima visus su ministerija (o taip pat ir gynybos ministerija) susijusius klausimus⁴⁷⁰.

JAV Konstitucijos kūrėjai, įtvirtindami vienasmenę vykdomąją valdžią, kartu sudarė teises galimybes iš jai pavaldžių institucijų ar pareigūnų, taip pat ir gynybos sekretoriaus (ministro), reikalauti veiksmingo įstatymų vykdymo ir išvengti ginčų, kurie kiltų dėl nuomonių skirtumų vykdomajai valdžiai esant daugianarei, kaip Vokietijos atveju. Visgi, JAV taip pat yra sudaromas Kabinetas, kuris daugelyje valstybių būtų įvardijamas kaip vyriausybė, ir kurio nariais yra departamentų⁴⁷¹ vadovai – sekretoriai (ministrai), skiriami Prezidento pritarus Senatui, bet kurių atleidimui Senato pritarimo nebereikia. Kabinetas nėra kolegialiai sprendimus priimanti institucija,

⁴⁶⁶ Volker Epping, „GG Art. 65a“, iš *Kommentar zum Grundgesetz*. 66. Ergänzungslieferung 2012, Günter Dürig, Theodor Maunz, *beck-online*, Die Datenbank, žiūrėta 2013 m. birželio 26 d., <http://beck-online.beck.de/>.

⁴⁶⁷ Milda Vainiūtė, „Vokietijos Federacinės Respublikos Prezidento konstitucinis statusas“, iš *Prezidentas valstybinės valdžios institucijų sistemoje*, mokslinis redaktorius: Gediminas Mesonis, (Vilnius: MES, 2011), 42. Be to, Vokietijoje (kaip ir Austrijoje bei Šveicarijoje) nėra kariuomenės vado, o vietoje jo ginkluotosioms pajėgoms vadovauja generalinis inspektorius, kurį skiria Federalinis Prezidentas Federalinio gynybos ministro siūlymu. Generalinis inspektorius yra Federalinio gynybos ministro ir Federalinės Vyriausybės patarėjas kariniais klausimais.

⁴⁶⁸ Milda Vainiūtė, „Vokietijos Federacinės Respublikos Prezidento konstitucinis statusas“, iš *Prezidentas valstybinės valdžios institucijų sistemoje*, mokslinis redaktorius: Gediminas Mesonis, (Vilnius: MES, 2011), 37.

⁴⁶⁹ 65 straipsnis: Federalinis Kancleris nustato politikos kryptis ir yra už tai atsakingas. Atsižvelgiant į šias kryptis kiekvienas federalinis ministras savarankiškai vadovauja savo valdymo sričiai ir yra už ją atsakingas. Jeigu federalinių ministrų nuomonės skiriasi, sprendimą priima Federalinė Vyriausybė. Federalinis Kancleris vadovauja jų reikalams pagal Federalinės Vyriausybės priimtą ir Federalinio Prezidento patvirtintą reglamentą.

⁴⁷⁰ Volker Epping, „GG Art. 65a“, iš *Kommentar zum Grundgesetz*. 66. Ergänzungslieferung 2012, Günter Dürig, Theodor Maunz, *beck-online*, Die Datenbank, žiūrėta 2013 m. birželio 26 d., <http://beck-online.beck.de/>.

⁴⁷¹ Tačiau vykdomųjų agentūrų, kurios taip pat pavaldžios Respublikos Prezidentui, vadovai nėra Kabineto nariai.

tačiau teikia patariamus, rekomendacijas Prezidentui, nes visi sprendimai (tai pat gynybos srityje), priimami Prezidento vardu. Gynybos departamentas (ministerija) yra didžiausia vykdomoji institucija, kuriai vadovauja gynybos sekretorius.

Pagal Prancūzijos Konstituciją Ministras Pirmininkas, pirmiausiai atstovauja vyriausybei⁴⁷², ir yra atsakingas už nacionalinę gynybą, taip pat, „atsižvelgdamas į 13 straipsnio nuostatas, jis įgyvendina reglamentinę valdžią ir skiria asmenis į civilines bei karines pareigas“ (21 str. 1 d.)⁴⁷³. Prireikus, jis vietoj Respublikos prezidento pirmininkauja nacionalinės gynybos aukščiausiosioms taryboms ir komitetams (21 str. 2 d.). Tačiau paprastai Ministras Pirmininkas susilaiko nuo bet kokio prezidentinių galių įgyvendinimo, kurias jis, tikėtina, ateityje gali naudoti pats, nes pagal Konstitucijos 13 straipsnio 4 dalį, 21 straipsnio 4 dalį tik tam tikromis ypatingomis sąlygomis Prezidentas gali perduoti kai kuriuos savo įgaliojimus kitiems. Ministras Pirmininkas koordinuoja ministerijų darbą, kontroliuoja jas, o Krašto apsaugos ministerija, vadovaujama krašto apsaugos ministro, atsakinga už gynybos politikos, kurią nustato Respublikos Prezidentas, kaip vyriausiasis ginkluotųjų pajėgų vadas, įgyvendinimą. Prancūzijos Konstitucija nustato, kad ginkluotosios pajėgos yra Vyriausybės žinioje (20 str. 2 d.). Ministras Pirmininkas vadovauja visų Gynybos ir nacionalinio saugumo tarybos priimtų sprendimų taikymui. Kadangi jis yra Vyriausybės veiksmų visoje gynybos ir nacionalinio saugumo srityje garantas, todėl jis Parlamente kartu su atitinkamais ministrais prisiima atsakomybę už įvairias politikas, prisidedančias prie nacionalinio saugumo⁴⁷⁴.

Paprastai demokratinę kariuomenės kontrolę skatina poreikis užtikrinti, kad nacionalinio saugumo, *inter alia* valstybės gynybos politika, kuri nuspręsta demokratiškai išrinkto parlamento, būtų vykdoma taip, kaip suplanuota ir nuspręsta, o tai apima ginkluotąsias pajėgas, kurių pagrindinė užduotis ir yra užtikrinti nacionalinį saugumą bei ginti valstybės nepriklausomybę ir teritorinį vientisumą. Vykdomoji valdžia yra atsakinga (parlamante) už ginkluotųjų pajėgų valdymą ir tvarkymą, gynybos politikos įgyvendinimą, kuri patikėta paskirtai karinei vadovybei. Civilinė ginkluotųjų pajėgų kontrolė, kaip viena iš būtinų demokratijos sąlygų, skiriasi atsižvelgiant į valstybės valdymo formą. Taigi, prezidentinėje valdymo sistemoje prezidentas, einantis vyriausiojo ginkluotųjų pajėgų vado pareigas, yra pagrindinis civilinės kontrolės pareigūnas, o parlamentinėje valdymo sistemoje ši užduotis tenka vyriausybei (kabinetai).

4.3. Valstybės gynimo tarybos sudėtis, veiklos organizavimas ir įgaliojimai

Kaip minėta, pirmasis Lietuvos Valstybės gynimo tarybos (toliau – VGT) posėdis buvo surengtas dar 1935 m. sausio mėn., o jos sudarymo, veiklos bei kompetencijos

⁴⁷² Egidijus Jarašiūnas, „V Respublikos Konstitucija (Prancūzijos 1958 m. Konstitucija)“, iš *Šiuolaikinė konstitucija: studijos apie užsienio šalių konstitucinių reguliavimų. Kolektyvinė monografija*, Birmontienė, Toma ir kt. (Vilnius: Mykolo Romerio universitetas. 2005), 65.

⁴⁷³ Visgi pagal Prancūzijos Konstitucijos 13 straipsnio 2 dalį Prezidentas skiria civilius ir karinius valstybės pareigūnus.

⁴⁷⁴ Organisation des pouvoirs en matière de défense et de sécurité, žiūrėta 2020 m. kovo 14 d., <https://www.defense.gouv.fr/fire/portail/ministere/organisation-du-ministere-des-armees/organisation-des-pouvoirs-en-matiere-de-defense-et-de-securite>.

pagrindai pirmiau buvo nustatyti įstatyme, vėliau – 1938 m. Konstitucijoje. Panašiai šios institucijos steigimas bei reglamentavimas vyko po 1990 m. kovo 11 d., kai buvo atkurta Lietuvos nepriklausomybė. Pradėta kurti savarankiška teisės, o taip pat ir institucinė sistema, *inter alia* valstybės gynimo priemonės. 1991 m. sausio 13 d. SRSR įvykdyta karinė agresija prieš Lietuvą lėmė, kad tą pačią dieną Aukščiausioji Taryba sudarė ir nutarimu „Dėl Lietuvos Respublikos Laikinosios gynybos vadovybės sudarymo“⁴⁷⁵ patvirtino aštuonių asmenų Lietuvos Respublikos laikinąją gynybos vadovybę (toliau – LGV), kuri laikoma Valstybės gynimo tarybos pirmtake⁴⁷⁶ (detalesiau analizuojama darbo 2.3. poskyryje). Kaip minėta, Laikinoji gynybos vadovybė tiek sudėtimi, tiek jai priskirtais įgaliojimais⁴⁷⁷ tik iš dalies panaši į 1992 m. Konstitucijoje (140 str.) nustatytą Valstybės gynimo tarybą. Be to, galima nurodyti tokius jos ypatumus, kurie nebūdingi dabartinei Valstybės gynimo tarybai: 1) ji galėjo priimti neatidėliotinus bei visoms vykdomosios valdžios institucijoms privalomus sprendimus, būtinus valstybės gynimui; 2) tik dalyvaujant ne mažiau kaip dviem trečdaliams Laikinosios gynybos vadovybės narių galėjo būti priimami sprendimai balsų dauguma; 3) be to, Laikinoji gynybos vadovybė už savo sprendimus ir atliktus veiksmus buvo atskaitinga Aukščiausiajai Tarybai, kuri galėjo bet kurį jos sprendimą sustabdyti arba atšaukti⁴⁷⁸.

1992 m. priėmus Konstituciją atkurta Valstybės gynimo taryba, kuri pirmą kartą buvo įtvirtinta dar tarpukariu – 1938 m. Lietuvos Konstitucijoje. Kaip ir anuomet VGT sudarymą bei įgaliojimus turi nustatyti įstatymas. Atsižvelgdamas į tai, Seimas 1993 m. birželio 3 d. priėmė Laikinąją valstybės gynimo tarybos įstatymą⁴⁷⁹, kuriame pakartotos konstitucinės nuostatos dėl VGT kompetencijos, sudėties bei vadovavimo jai. 1997 m. balandžio 30 d. Seimas priėmė naujos redakcijos Valstybės gynimo tarybos įstatymą⁴⁸⁰, kuris su trimis papildymais galioja iki šiol.

Valstybės gynimo taryba nėra naujadaras Lietuvos konstitucinėje sistemoje. Prancūzijos⁴⁸¹, Lenkijos⁴⁸², Turkijos⁴⁸³, Ukrainos⁴⁸⁴ aukščiausioje teisėje (konstitucijoje) taip

⁴⁷⁵ Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos 1991 m. sausio 13 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Laikinosios gynybos vadovybės sudarymo“. *Valstybės žinios*. 1991, Nr. 3-58.

⁴⁷⁶ Tokią išvadą suponuoja 1993 m. birželio 3 d. Seimo nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos laikinojo valstybės gynimo tarybos įstatymo įgyvendinimo“ (*Valstybės žinios*. 1993, Nr. 20-494), kuriame nustatyta, kad, sudarius Lietuvos Respublikos valstybės gynimo tarybą, buvusi Laikinoji gynybos vadovybė per 3 dienas perduoda jai visus dokumentus.

⁴⁷⁷ 1991 m. liepos 30 d. priimtas įstatymas „Dėl Lietuvos Respublikos laikinosios gynybos vadovybės įgaliojimų“. *Lietuvos aidas*. 1991, Nr. 151-0.

⁴⁷⁸ Dėl Lietuvos Respublikos laikinosios gynybos vadovybės įgaliojimų. *Lietuvos aidas*. 1991, Nr. 151-0.

⁴⁷⁹ Lietuvos Respublikos laikinasis valstybės gynimo tarybos įstatymas. *Valstybės žinios*. 1993, Nr. 20-493.

⁴⁸⁰ Lietuvos Respublikos valstybės gynimo tarybos įstatymas. *Valstybės žinios*. 1997, Nr. 41-992.

⁴⁸¹ Constitution du 4 octobre 1958, Version consolidée au 06 avril 2020, žiūrėta 2020 m. balandžio 6 d., <https://www.legifrance.gouv.fr/affichTexte.do?cidTexte=LEGITEXT000006071194>.

⁴⁸² The Constitution of the Republic of Poland, as amended on 2nd April 1997, žiūrėta 2015 m. vasario 9 d., <http://trybunal.gov.pl/en/about-the-tribunal/legal-basis/the-constitution-of-the-republic-of-poland/>.

⁴⁸³ The Constitution of the Republic of Turkey, as amended on July 23, 1995, žiūrėta 2015 m. vasario 9 d., <http://www.mfa.gov.tr/constitution-of-the-republic-of-turkey.en.mfa>.

⁴⁸⁴ The Constitution of the Republic of Ukraine, as amended on February 21, 2014, žiūrėta 2015 m. vasario 9 d., <http://www.legislationline.org/documents/section/constitutions/country/52>.

pat yra įtvirtinta tokio pobūdžio institucija, visgi yra valstybių, pavyzdžiui, Austrija⁴⁸⁵, Vokietija⁴⁸⁶, Estija⁴⁸⁷, D. Britanija⁴⁸⁸ ir Jungtinės Amerikos Valstijos⁴⁸⁹, kuriose nesant eksplisitinų konstitucinių pagrindų Nacionalinio saugumo (gynybos) tarybos⁴⁹⁰ steigiamos ir jų veikla reglamentuojama ordinariniais teisės aktais.

Tiek tarpukariu, tiek ir nepriklausomybę atgavusioje Lietuvoje Valstybės gynimo taryba dėl jai priskirtos kompetencijos (svarstyti ir koordinuoti svarbiausius valstybės gynybos klausimus⁴⁹¹) „dirba už uždaru durų“, t. y. jos posėdžiai nėra vieši, todėl primami sprendimai nėra skelbiami kaip kitų teisėkūros subjektų. Tai iš dalies apsunkena šios institucijos veiklos analizę. Visgi tai nepaneigia būtinybės išanalizuoti Valstybės gynimo tarybos sudėties bei jos veiklos organizavimo klausimų. Kaip jau minėta, Lietuvos Valstybės gynimo tarybos konstituciniai pagrindai yra nustatyti Konstitucijos 140 straipsnio 1 dalyje, kuri glaudai įtvirtina nuostatas dėl Valstybės gynimo tarybos sudėties, vadovavimo bei kompetencijos, o įstatymų leidėjui paliekama diskrecija šiuos klausimus reglamentuoti įstatyme.

Pagal Konstituciją į Valstybės gynimo tarybą *ex officio* įeina Respublikos Prezidentas, kaip vyriausiasis ginkluotųjų pajėgų vadas, Ministras Pirmininkas, Seimo Pirmininkas, krašto apsaugos ministras ir kariuomenės vadas. Vadinasi, kartu juos galime įvardinti, kaip VGT narius. Be to, ir įstatyme, numatančiame VGT sudarymą, veiklos tvarką ir įgaliojimus visi minėtieji asmenys taip pat privalo būti nurodyti VGT nariais (Konstitucijos 140 str. 1 d.). Todėl tiek (1993 m.) Laikininis valstybės gynimo tarybos įstatymas (4 str.), tiek (1997 m.) Valstybės gynimo tarybos įstatymas (2 str. 2 d.) pakartojo konstitucinę nuostatą, įtvirtinančią VGT narius, kaip nuolatinius narius, turinčius balsavimo teisę.

⁴⁸⁵ Bundesgesetz, mit dem ein Nationaler Sicherheitsrat eingerichtet und das Wehrgesetz 1990 geändert wird, BGBl. I Nr. 30/2008.

⁴⁸⁶ Gesetz über die Bildung des Nationalen Verteidigungsrates der Deutschen Demokratischen Republik vom 10. Februar 1960, žiūrėta 2018 m. vasario 9 d., http://www.documentarchiv.de/ddr/1960/ddr-nationaler-verteidigungsrat_ges.html.

⁴⁸⁷ The Peacetime National Defence Act (RT I 2002, 57, 354; 2003, 13, 69), žiūrėta 2018 m. vasario 9 d., <https://www.riigi-teataja.ee/en/eli/507012015003/consolide>.

⁴⁸⁸ „Establishment of a National Security Council“, *The official site of the British Prime Minister's Office*, žiūrėta 2020 m. gegužės 25 d., <http://webarchive.nationalarchives.gov.uk/20130109092234/http://number10.gov.uk/news/establishment-of-a-national-security-council/>.

⁴⁸⁹ The National Security Act of 1947 (PL 235 – 61 Stat. 496; U.S.C. 402), amended by the National Security Act Amendments of 1949 (63 Stat. 579; 50 U.S.C. 401 et seq.)

⁴⁹⁰ Reikia pastebėti, kad minėtose valstybėse paprastai suteikiami gana panašūs pavadinimai (pavyzdžiui, Nacionalinio saugumo taryba – Lenkijoje, Turkijoje, Austrijoje, D. Britanijoje, Jungtinėse Amerikos Valstijose; Federalinė saugumo taryba – Vokietijoje; Nacionalinės gynybos taryba – Estijoje; Gynybos ir nacionalinio saugumo taryba – Prancūzijoje), todėl šiame skyriuje pateikiant apibendrinimus bus vartojamas vieningas terminas – Nacionalinio saugumo (gynybos) taryba.

⁴⁹¹ Valstybės ir tarnybos paslapčių įstatymas numato, kad valstybės paslaptį sudaro tokia „įslaptinta informacija, kurios praradimas arba neteisėtas atskleidimas gali sukelti grėsmę Lietuvos Respublikos suverenitetui, teritorijos vientisumui, gynybinei galiai, padaryti žalos valstybės interesams, sukelti pavojų žmogaus gyvybei ar sveikatai arba sudaryti prielaidas kilti pavojui žmogaus gyvybei“ (2 straipsnio 26 dalis). Įstatymo 7 str. 1 d. pateikiamas 29 punktų sąrašas informacijos ir duomenų, kurie sudaro valstybės paslaptį, pavyzdžiui, duomenys apie valstybės gynybos rezervą ir apie mobilizacinį materialinių išteklių rezervą; taip pat duomenys apie valstybės mobilizacines galimybes, valstybės pasirengimo gynybai pajėgumus ir galimybes; valstybės gynybos, kariuomenės ir kitų ginkluotųjų pajėgų valdymo ir vadovavimo planai; kariuomenės ir jos rūšių, kitų ginkluotųjų pajėgų išdėstymo planai; kovos su terorizmu ir diversijomis operacijų planai ir kt. Valstybės ir tarnybos paslapčių įstatymas. *Valstybės žinios*. 1999, Nr. 105-3019.

Užsienio valstybių Nacionalinio saugumo (gynybos) tarybų sudėtis neleidžia išskirti vienodo narystės modelio. Vienais atvejais konstitucija eksplicitiškai įtvirtina asmenis, kurie *ex officio* yra Nacionalinio saugumo (gynybos) tarybos nariais (pvz., Turkijos⁴⁹², Ukrainos⁴⁹³ konstitucijos), tačiau kai kada bendra konstitucinė nuostata leidžia ordinariniais teisės aktais formuoti Nacionalinio saugumo (gynybos) tarybą (pvz., Prancūzijos⁴⁹⁴, Lenkijos⁴⁹⁵ konstitucijos). Yra ir tokių valstybių, kuriose konstitucijos *expressis verbis* nenustato Nacionalinio saugumo (gynybos) tarybų steigimo, tuomet įstatymų leidėjas (pvz., Austrijoje⁴⁹⁶, Estijoje⁴⁹⁷, JAV⁴⁹⁸) arba vyriausybė (pvz., D. Britanijoje⁴⁹⁹,

⁴⁹² Turkijos konstitucinė sistema išskiria tuo, kad Nacionalinio saugumo taryboje yra 7 civiliai asmenys ir net 5 kariuomenės atstovai (kariškiai), kurie yra lygiateisiai nariai ir turi balsavimo teisę. Konstitucijos 118 straipsnyje (2001 m. spalio 3 d. redakcija) įtvirtinta, kad Nacionalinio saugumo tarybos nariai yra Respublikos Prezidentas, Ministras Pirmininkas, Generalinio štabo vadas, Ministro Pirmininko pavaduotojai, teisingumo, nacionalinės gynybos, vidaus reikalų ir užsienio reikalų ministrai, ginkluotųjų pajėgų sausumo, oro ir laivyno vadai bei Žandarmerijos generalinis vadas. Atsižvelgiant į darbotvarkę kiti ministrai ir suinteresuoti asmenys gali būti kviečiami į Tarybos posėdžius bei juose pasisakyti.

⁴⁹³ Konstitucijoje 107 straipsnio 4 dalyje nustatyta, kad *ex officio* Nacionalinio saugumo ir gynybos tarybos nariai yra Ministras Pirmininkas, gynybos ministras, vidaus reikalų ir užsienio reikalų ministrai, Saugumo tarnybos vadovas. Aukščiausiosios Rados (parlamento) pirmininkas gali dalyvauti Nacionalinio saugumo ir gynybos tarybos posėdžiuose. Prezidentas yra Nacionalinio saugumo ir gynybos tarybos pirmininkas. Jis taip pat formuoja Nacionalinio saugumo ir gynybos tarybos personalinę sudėtį (107 str. 3 d.). Todėl Prezidentas, dekretu tvirtindamas Nacionalinio saugumo ir gynybos tarybos sudėtį, privalo paskirti Konstitucijoje tiesiogiai nurodytus pareigūnus, tačiau gali paskirti ir kitus asmenis.

⁴⁹⁴ Konstitucija apsiriboja lakoniška nuostata, kad Prezidentas yra kariuomenės vadas, *inter alia* pirmininkauja nacionalinės gynybos aukščiausiosioms taryboms ir komitetams (15 str.). Prancūzijos Gynybos kodeksas numato, kad Gynybos ir nacionalinio saugumo tarybos sudėtį ir jos sušaukimo tvarką nustatyto Ministrų Taryba dekretu. Žr.: Code de la défense, version consolidée au 29 mars 2020, žiūrėta 2020 m. balandžio 3 d., http://www.legifrance.gouv.fr/affichCode.do;sessionId=024740DD63636E9B71BD40FBB441F3.tpdila16v_3?cidTexte=LEGITEXT000006071307&dateTexte=29990101&categorieLien=cid.

⁴⁹⁵ Konstitucijos 144 str. 3 d. 26 p. nurodyta, kad Prezidentas, leisdamas oficialiuosius aktus, skiria bei atleidžia Nacionalinio saugumo tarybos narius. Šie Prezidento aktai nėra teikiami Ministrui Pirmininkui pasirašyti. Vadinasi, valstybės vadovas gali pats spręsti dėl Tarybos sudėties.

⁴⁹⁶ Nacionalinio saugumo tarybos pagrindiniai nariai yra Federalinis Kancleris, kaip pirmininkas, vicekancleris, Europos ir tarptautinių reikalų federalinis ministras, valstybės gynybos federalinis ministras, vidaus reikalų federalinis ministras, teisingumo federalinis ministras, Pagrindinio Nacionalinės tarybos komiteto atstovai, atstovaujantys politines partijas. Kiekviena politinė partija, atstovaujama Pagrindiniame Nacionalinės tarybos komitete, siunčia po du savo atstovus į Tarybą (3 §). Žr.: Bundesgesetz über die Errichtung eines Nationalen Sicherheitsrates, StF: BGBl. I Nr. 122/2001 (NR: GP XXI IA 505/A AB 809 S. 80. BR: AB 6470 S. 681.)

⁴⁹⁷ Nacionalinės gynybos taryba, kaip ir Ukrainoje bei Lenkijoje, yra patariamoji Respublikos Prezidento institucija, kurios nariai yra šie: Riigikogu Pirmininkas, Ministras Pirmininkas, Riigikogu Nacionalinės gynybos komiteto pirmininkas, Riigikogu Užsienio reikalų komiteto pirmininkas, užsienio reikalų ministras, gynybos ministras, finansų ministras, vidaus reikalų ministras, teisingumo ministras ir kariuomenės vadas (karo metu – vyriausiasis kariuomenės vadas). Žr.: „National Defence Council“, *president.ee*, žiūrėta 2020 m. gegužės 25 d., <https://www.president.ee/en/president/institutions/1031-national-defence-council/5262-national-defence-council/layout-institution.html>.

⁴⁹⁸ Nacionalinio saugumo tarybos sistemos (sudėties) organizavimą nustato Prezidentas, išleisdamas direktyvą (pvz., Presidential Policy Directive 1 (PDD-1), White House, February 13, 2009), kurią priima vadovaudamasis 1947 m. Nacionalinio saugumo įstatymu. Pagal šį įstatymą Tarybos nuolatiniai nariai yra Prezidentas, Viceprezidentas, valstybės sekretorius, gynybos sekretorius ir energetikos sekretorius. Įstatyminiai Nacionalinės saugumo tarybos patarėjai dalyvaujantys Tarybos posėdžiuose yra šie: Nacionalinės žvalgybos direktorius ir Jungtinio vadų štabo pirmininkas (karinis patarėjas). Tačiau kitas Nacionalinio saugumo tarybos narius, kurių skyrimas nėra numatytas įstatyme, Prezidentas gali skirti tik po to, kai Senatas patars ir pritar.

⁴⁹⁹ Nacionalinio saugumo taryba buvo įsteigta tik 2010 m. gegužės 12 d. Ministro Pirmininko, kaip Vyriausybės Kabineto komitetas. Žr.: „Establishment of a National Security Council“, *The official site of the British Prime Minister's Office*, žiūrėta 2020 m. gegužės 25 d., <http://webarchive.nationalarchives.gov.uk/20130109092234/http://number10.gov.uk/news/establishment-of-a-national-security-council/>.

Vokietijoje⁵⁰⁰) nustato tokių Tarybų sudėtį. Paprastai Nacionalinio saugumo (gynybos) tarybų nuolatinį narių skaičius yra 7–12 asmenų, o nariais yra prezidentas, ministras pirmininkas, gynybos (krašto apsaugos) ministras, taip pat užsienio bei vidaus reikalų ministrai, kurie yra tik civiliai asmenys. Visgi, kai kada Nacionalinio saugumo (gynybos) tarybų nariais būna ir kariškiai (kariuomenės vadas, gynybos štabo vadas ar pan.), tačiau vienur jie dalyvauja tik pagal poreikį patariamojo balso teise (pvz., Austrija, Vokietija, D. Britanija), kitur – kaip nuolatiniai nariai, patarėjai (pvz., Ukraina, Prancūzija, Turkija, Estija, JAV). Be to, Nacionalinio saugumo (gynybos) tarybų nariais būna ne tik vykdomosios valdžios atstovai, bet kai kada ir parlamento atstovai, pavyzdžiui, parlamento pirmininkas.

Nei Lietuvos Konstitucija, nei įstatymai nenumato, kad į VGT posėdžius galėtų būti kviečiami ne visi jos nuolatiniai nariai. Nenumatyti ir pagrindai, kada jų teisė dalyvauti posėdžiuose suspenduojama. Todėl, jei Prezidentas sušauktų VGT posėdį, bet į jį nepakviestų kurio nors pareigūno, esančio *ex officio* VGT nariu, toks pareigūnas vis tiek galėtų atvykti kaip lygiateisis narys⁵⁰¹. Nebent jis dėl kažkokių priežasčių pats negalėtų dalyvauti valstybės vadovo sušauktame VGT posėdyje. Vadinasi, pagal Konstituciją (140 str. 1 d.) ir Valstybės gynimo tarybos įstatymą (2 str. 2 d.) į Valstybės gynimo tarybos posėdžius *visada* turi būti kviečiami nuolatiniai nariai. Todėl siekiant teisinio reguliavimo aiškumo, siūloma įstatymų leidėjui papildyti Valstybės gynimo tarybos įstatymo 5 straipsnio 3 dalį ir ją išdėstyti taip: „**Į Valstybės gynimo tarybos posėdžius privalo būti kviečiami visi jos nariai. Nė vienam iš Valstybės gynimo tarybos narių neleidžiama priduoti savo įgaliojimų kitiems asmenims**“.

Konstitucijoje įtvirtintas pavedimas įstatymų leidėjui detalizuoti Valstybės gynimo tarybos sudarymą suponuoja galimybę į Valstybės gynimo tarybos posėdžius kviešti ir kitus asmenis, kurie nėra tiesiogiai nustatyti Konstitucijos 140 straipsnio 1 dalyje. Kartu reikia pažymėti, kad Konstitucija *expressis verbis* nustatydama VGT sudėtį lemia, kad tik jos nariais esantys pareigūnai svarsto ir koordinuoja svarbiausius valstybės gynybos klausimus, *inter alia* balsuoja ir priima atitinkamus sprendimus šiais klausimais. Vadinasi, tik Konstitucijoje tiesiogiai minimi VGT nariai turi lygias teises VGT posėdžiuose, o įstatymų leidėjas detalizuodamas, kokie asmenys gali būti kviečiami į VGT posėdžius, negali nustatyti, kad jie taip pat turės balsavimo teisę VGT posėdžiuose.

Laikinis valstybės gynimo tarybos įstatymas (1993 m.) nustatė imperatyvą į VGT posėdžius *visada* kviešti ir 1) užsienio reikalų ministrą, 2) vidaus reikalų ministrą, 3) Saugumo tarnybos generalinį direktorių, 4) Seimo Nacionalinio saugumo komiteto pirmininką (6 str. 2 d.). Dabartiniame Valstybės gynimo tarybos įstatyme užsienio reikalų ministro nebėliko tarp pareigūnų, kurie „*paprastai* kviečiami“ į VGT posė-

⁵⁰⁰ Federalinė saugumo taryba buvo įkurta 1955 m. spalio 6 d. kaip Federalinės Vyriausybės komitetas. Pirminis pavadinimas – Federacijos gynybos taryba (iki 1969 m. lapkričio 28 d.). Federalinė Vyriausybė tvirtina Federalinės saugumo tarybos darbo tvarkos taisyklės. Žr.: Die Geschäftsordnung des Bundessicherheitsrates vom 27. Januar 1959 in der Fassung vom 4. Juni 2014, Drucksache 18/1626.

⁵⁰¹ Tokią nuomonę yra išsakęs ir V. Vaičaitis, kad „reikia kviešti visus. Kitu atveju reikia pakeisti Konstituciją ir įstatymus. Teisės normų selektyviai taikyti negalima“, žr.: „Prezidentė galės nešaukti Valstybės gynimo tarybos net kilus karui?“, *alfa.lt*, 2014 m. kovo 7 d., <http://www.alfa.lt/straipsnis/15697683/prezidente-gales-nesaukti-valstybes-gynimo-tarybos-net-kilus-karui/#ixzz3ThxQ286q>.

džius (5 str. 4 d.). Tokiu būdu imperatyvinė nuostata pakeista dispozityvia, suteikiant Prezidentui diskreciją pačiam nuspręsti dėl kitų kviečiamų pareigūnų. Vadinasi, valstybės vadovas gali nutarti pakviesti į VGT posėdį visus dabartinio įstatymo 5 straipsnio 4 dalyje minimus pareigūnus⁵⁰², o taip pat jis gali nutarti nė vieno nekviesti, arba pakviesti tik dalį *paprastai* kviečiamų pareigūnų. Todėl manytina, kad anksčiau galiojęs reikalavimas į Valstybės gynimo tarybos posėdžius *visada* kviešti ir kitus pareigūnus, kurie pagal Konstituciją nėra nuolatiniai VGT nariai, buvo nesuderinamas su Konstitucija. Juo labiau, kad posėdžiuose svarstomi svarbiausi su valstybės saugumu ir gynyba susiję klausimai, kurie, kaip minėta, paprastai sudaro valstybės paslaptį pagal Valstybės ir tarnybos paslapčių įstatymą (7 str. 1 d.). Kuo didesnis ratas žmonių dalyvauja VGT posėdyje, tuo labiau kyla pavojus, kad informacija pasklis labiau nei reikia, ypač kai svarstomi klausimai, paremti įslaptinta informacija. Todėl visgi kiti pareigūnai turėtų būti kviečiami į VGT tik kai prireikia ir jei bus svarstomi klausimai, susiję su jų kompetencijos sritimi.

Pastebėtina, kad nei Konstitucija, nei dabartinis Valstybės gynimo tarybos įstatymas nepateikia reikalavimo dėl kvorumo VGT posėdžiuose priimant nutarimus. Tačiau nutarimai turi būti priimami *visų* Valstybės gynimo tarybos narių balsų dauguma, tai suponuoja, kad mažiausiai trys nuolatiniai VGT nariai turi dalyvauti posėdyje ir balsuoti už nutarimo priėmimą. Be to, kariuomenės vadas kartu su civiliais pareigūnais turi balsavimo teisę Valstybės gynimo tarybos posėdžiuose. Būtų galima svarstyti, ar kariuomenės vado dalyvavimas su balsavimo teise VGT posėdžiuose suderinamas su demokratinės civilinės kariuomenės ir sukarintų valstybės institucijų kontrolės principu. Tačiau, pati Konstitucija *expressis verbis* nustato, kad kariuomenės vadas, kaip ir kiti Valstybės gynimo tarybos nariai, yra lygiateisis. Be to, kariuomenės vadas visos VGT atžvilgiu turi tik vieną balsą, kuris negali daryti esminės įtakos priimamiems sprendimams⁵⁰³.

Kariuomenės vado dalyvavimą VGT posėdžiuose galima paremti J.-L. Georgelin mintimi apie šiuolaikinio karinio-politinio bendradarbiavimo būtinybę. Jis teisingai pastebi, kad kariuomenės vadas privalo prisiimti atsakomybę už politinių institucijų politinę ir geostrateginę viziją (kai kalbama apie kariuomenės konfliktų sprendimą). Karinė-politinė sąveika bei jos reikšmė auga dar ir dėl sprendimo sustabdyti privalomąjį šaukimą; toks sprendimas determinuoja tai, kad palaipsniui politiniai lyderiai turės mažiau ir mažiau asmeninių žinių kariniais klausimais. Jie nebeturės karinės tarnybos patirties, kuri padėtų lengviau suprasti ginkluotųjų pajėgų galimybes ir operacinio veikimo principus. Tuo pačiu metu dauguma politinių lyderių nebėra patyrę karo

⁵⁰² 1) Seimo Nacionalinio saugumo ir gynybos komiteto pirmininką, 2) Valstybės saugumo departamento generalinį direktorių ir 3) vidaus reikalų ministrą.

⁵⁰³ Pavojus kiltų, jei nutiktų taip, kaip Turkijos 1982 m. lapkričio 7 d. Konstitucijoje buvo nustatyta, kad Nacionalinio saugumo tarybą sudarė 5 civiliais asmenys ir 5 kariuomenės atstovai, o civilis Prezidentas paprastai balsuodavo taip pat, kaip kariškiai. Todėl Europos komisija yra pažymėjusi, jog svarbu tai, kad kariuomenės pareiškimai turėtų būti susiję tik su kariniais, gynybos ir saugumo klausimais ir tik pagal vyriausybės įgaliojimą, o civilinės institucijos turėtų visapusiškai vykdyti priežiūros funkcijas, ypač kiek tai yra susiję su nacionalinės saugumo strategijos rengimu ir jos įgyvendinimu, taip pat atsižvelgiant į santykius su kaimyninėmis valstybėmis. Žr.: European Commission. Turkey 2005 Progress Report. Brussels, 9 November 2005, SEC (2005) 1426, p. 15.

tragedijos ar tiesiogiai jame dalyvavę. Į šį naują kontekstą turi atsižvelgti kariuomenės vadas, kuris labiau nei bet kada, turi paaiškinti, kokie yra jėgos naudojimo būdai, galiybės ir apribojimai tautos gynybai, taip pat paaiškinti karinio mūšio specifiką⁵⁰⁴. Todėl šie argumentai pagrindžia kariuomenės vado, kaip karybos specialisto, dalyvavimo VGT posėdžiuose būtinumą.

Laikinis (1993 m.) bei dabar galiojantis valstybės gynimo tarybos įstatymai numatė, kad VGT posėdžiai kviečiami reguliariai, nors pirmasis įstatymas posėdžių reguliarumo nedetalizavo (6 str.). Tačiau net ir dabartiniame įstatyme įtvirtinta nuostata – „paprastai⁵⁰⁵ kartą per mėnesį“ (5 str. 1 d.) neužtikrina tokio dažnumo, o posėdžiai įvyksta gerokai rečiau⁵⁰⁶. Gal kaip tik dėl to įstatyme nenaudojamas terminas *eiliniai posėdžiai*? Kadangi posėdžius kviečia bei jų darbotvarkę nustato Respublikos Prezidentas⁵⁰⁷, todėl dažniausiai jis ir lemia, ar posėdžiai vyks bent kartą per mėnesį, rečiau, o gal priešingai – kelis kartus per mėnesį, t. y. kai to prireikia. Pastaruoju atveju įstatyme įtvirtintas terminas *neeiliniai posėdžiai*, kuriuos šaukia Respublikos Prezidentas savo iniciatyva arba bent vieno VGT nario siūlymu (5 str. 2 d.).

Konstitucijos 140 str. 2 sakinyje nustato, kad „Valstybės gynimo tarybai vadovauja Respublikos Prezidentas“. Laikinajame valstybės gynimo tarybos įstatyme (1993 m.) galiojo nuostata, kad Prezidentas galėjo pavesti Seimo Pirmininkui laikinai vadovauti VGT (5 str. 2 d.). Tačiau Konstitucija nenumato tokios galimybės, visi nariai įgyvendina savo įgaliojimus asmeniškai. Tik Konstitucijos 89 straipsnio 1–2 dalyse numatytais atvejais Seimo Pirmininkas gali, laikinai eidamas Respublikos Prezidento pareigas arba laikinai pavaduodamas Respublikos Prezidentą, vykdyti valstybės vadovo įgaliojimus, *inter alia* vadovauti Valstybės gynimo tarybai. Konstitucijos 89 straipsnio 4 dalis įtvirtina imperatyvą, kad „jokiais kitais atvejais ir jokiems kitiems asmenims ar institucijoms negalima vykdyti Respublikos Prezidento įgaliojimų“. Konstitucija be kita ko nenumato, kad būtų galima deleguoti savo konstitucinius įgaliojimus. Be to, Konstitucinis Teismas yra konstatavęs, kad „tiesioginis įgaliojimų nustatymas Konstitucijoje reiškia, kad viena valstybės valdžios institucija negali iš kitos perimti tokių įgaliojimų, jų perduoti ar atsisakyti. Vadinas, jeigu Konstitucijoje yra tiesiogiai nustatyti įgaliojimai kuriam nors valstybės pareigūnui, šis negali jų perduoti jokiame kitame pareigūnui, o pastarasis negali jų perimti, išskyrus pačioje Konstitucijoje numatytus atvejus. Tokie įgaliojimai negali būti pakeisti ar apriboti įstatymu“⁵⁰⁸. Sisteminė Kons-

⁵⁰⁴ Jean-Louis Georgelin, „The Pol/Mil Interface and War: the French at the Beginning of the Twenty-First Century“, iš *The Oxford Handbook of War*, Yves Boyer, Julian Lindley-French (New York: Oxford University Press Inc., 2012), 246.

⁵⁰⁵ Dabartinis lietuvių kalbos žodyne terminas „paprastai“ apibūdinamas, kaip „dažniausiai“. Vadinas, „paprastai“ arba „dažniausiai“, – ne tas pats kaip „visada“, „visuomet“. Žr.: *Dabartinės lietuvių kalbos žodynas*, žiūrėta 2015 m. kovo 9 d., <http://dz.lki.lt/search/>.

⁵⁰⁶ Laikotarpiu nuo 2009 m. liepos 12 d. iki 2014 m. birželio 13 d. buvo sukviesta 17 posėdžių, kuriuose priimti nutarimai.

⁵⁰⁷ Lietuvoje (kaip ir JAV bei D. Britanijoje) Respublikos Prezidento nacionalinio saugumo patarėjas kartu eina ir Valstybės gynimo tarybos sekretoriaus pareigas, kuris užtikrina, kad VGT posėdžiams būtų tinkami pasirengta, VGT iki posėdžio gautų reikiamus dokumentus ar informaciją; jis taip pat protokoluoja VGT posėdžius ir t. t. (10 str.).

⁵⁰⁸ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1998 m. balandžio 21 d., 1999 m. kovo 4 d., 2000 m. gruodžio 6 d., 2002 m. birželio 19 d., 2002 m. liepos 11 d., 2004 m. gruodžio 13 d., 2009 m. kovo 2 d., 2015 m. balandžio 3 d. nutarimai.

titucijos nuostatų analizė bei Konstitucinio Teismo doktrina suponuoja išvadą, kad minėto Įstatymo 5 str. 2 d. (nors jau negaliojanti) prieštaravo Konstitucijai ta apimtimi, kuria nesant Konstitucijos 89 straipsnio 1–2 dalyse numatytų sąlygų suteikė Respublikos Prezidentui teisę atsisakyti vykdyti savo konstitucinį įgaliojimą vadovauti Valstybės gynimo tarybai ir pavesti šį savo įgaliojimą vykdyti Seimo Pirmininkui.

Vadinasi, Seimo Pirmininkas gali vadovauti VGT, tačiau tik tuomet, kai turi visus Respublikos Prezidento įgaliojimus, kurie jam pereina remiantis Konstitucijos 89 straipsnio 1 dalimis, t. y. laikinai einant Prezidento pareigas, arba kai laikinai pavaduoja Respublikos Prezidentą pagal Konstitucijos 89 straipsnio 2 dalį.

Užsienio Nacionalinio saugumo (gynybos) tarybų veiklos organizavimas turi ne mažai panašumų, nors pasitaiko ir skirtumų. Nacionalinio saugumo (gynybos) tarybų susirinkimams pirmininkauja prezidentas, kaip vyriausiasis ginkluotųjų pajėgų vadas, tačiau Prancūzijos bei Turkijos konstitucijos numato galimybę pavesti šį įgaliojimą Ministrui Pirmininkui. D. Britanija, Austrija, Vokietija taip pat nėra tipinės valstybės, kadangi jose vadovavimas tokių tarybų susirinkimuose pavestas vyriausybės vadovui (ministrui pirmininkui ir atitinkamai federaliniam kancleriui). Šią ypatybę būtų galima pagrįsti tuo, jog valstybės vadovas, kaip vyriausiasis ginkluotųjų pajėgų vadas, šiose valstybėse (išskyrus Vokietiją) yra tik nominalus, o realiai vyriausybė ir jos vadovas turi daugiau vykdomųjų įgaliojimų nei prezidentas ar monarchas.

Nacionalinio saugumo (gynybos) tarybų veiklą reglamentuojantys teisės aktai dažniausiai nenustato susirinkimų reguliarumo (išskyrus, D. Britanijoje – paprastai kas savaitę, Estijoje – kas du mėnesius vyksta eiliniai susitikimai, o neeiliniai šaukiami, kai reikia), šis klausimas paliekamas spręsti Nacionalinio saugumo (gynybos) tarybos pirmininkui arba kai to pareikalauja tam tikras narių skaičius (pvz., Austrijoje – 2 nariai, tuomet Federalinis Kancleris privalo sušaukti posėdį per 14 d.); taip pat nesutinkamos nuostatos dėl privalomumo dalyvauti susirinkimuose ar dėl galimybės į posėdį kviesti ne visus jos narius, kurie net konstituciškai *ex officio* yra Nacionalinio saugumo (gynybos) tarybos nariai. Visgi, Estijoje dalyvavimas Nacionalinės gynybos tarybos posėdžiuose visiems nariams yra privalomas.

Beje, Estijoje, Austrijoje eksplicitiškai nustatytas reikalavimas ir dėl susirinkimų kvorumo, t. y. ne mažiau kaip pusė tarybos narių; kitur, pavyzdžiui, Ukrainoje sprendimai priimami 2/3 narių balsų daugumą, o tai taip pat lemia tam tikrą narių, dalyvaujančių posėdyje, kuriame bus priimamas sprendimas, minimalų skaičių.

Posėdžių darbotvarkę nustato Nacionalinio saugumo (gynybos) tarybos pirmininkas, nors šiuo klausimu jam padeda pagalbinė institucija – sekretoriatas, arba pareigūnas – nacionalinio saugumo patarėjas, kaip D. Britanijoje, JAV. Nacionalinio saugumo (gynybos) tarybų svarstymai yra konfidencialūs⁵⁰⁹. Austrijos Nacionalinio saugumo taryba išsiskiria tuo, jog jos visi nariai (nuolatiniai ir nenuolatiniai) turi prisiekti Nacionalinio saugumo tarybos pirmininkui dėl konfidencialumo saugojimo.

⁵⁰⁹ Nors Vokietijos Federalinės saugumo tarybos posėdžiai yra slapti, tačiau ginklų eksporto pritarimai yra skelbiami mėtinėse ginklų eksporto ataskaitose ir todėl prieinamos tiek Bundestagai, tiek visuomenei. Be to, Federalinė Vyriausybė privalo pranešti Bundestagai apie galutinį sprendimą, suteikiantį leidimą dėl ginklų eksporto. Toks informavimas visada turi būti raštu, nurodant patvirtintų prekių tipą, skaičių bei galutinę šalį – gavėją.

Nors Lietuvos Konstitucija eksplicitiškai ir nenustato, tačiau mokslinėje doktrinoje⁵¹⁰ sutinkama nuomonė, kad VGT yra Prezidento patarimoji institucija jam sprendžiant valstybės gynimo klausimus⁵¹¹. D. Žalimas pabrėžia, kad Lietuvos Respublikos Prezidentas nėra konstituciškai „įpareigotas privalomai konsultuotis dėl tokių sprendimų su kitais VGT nariais“⁵¹². Minėta, kad iškilus grėsmei valstybės suverenumui ir teritorijos vientisumui Respublikos Prezidentas priima sprendimą dėl gynybos nuo ginkluotos agresijos, įveda karo padėtį ar mobilizaciją pagal Konstitucijos 142 straipsnį. Pastarasis straipsnis nenustato Prezidentui imperatyvo pasitarti su Valstybės gynimo taryba prieš priimant sprendimus dėl valstybės gynimo. Galutinį sprendimą minėtais klausimais priima Seimas, kaip Tautos atstovybė. Todėl Valstybės gynimo taryba, kurioje dalyvauja be kita ko Seimo Pirmininkas, kaip Seimo atstovas, tampa būsimų sprendimų valstybės gynimo klausimais svarstymo institucija. Atitinkamai Valstybės gynimo tarybos įstatymo 4 straipsnio 2 dalyje įtvirtinta, kad VGT teikia Prezidentui, Seimui ar Vyriausybei rekomendacijas dėl mobilizacijos, karo padėties, gynybos nuo ginkluotos agresijos organizavimo, kai kyla grėsmė valstybės suverenumui, teritorijos vientisumui, ginkluoto užpuolimo atveju. O tai taip pat suponuoja, kad kiekviena iš šių institucijų priima galutinius sprendimus valstybės gynimo klausimais savo kompetencijos ribose.

Minėta, kad Konstitucijos 140 straipsnio 1 dalis įtvirtina VGT kompetenciją – ne tik svarstyti, bet ir koordinuoti svarbiausius valstybės gynybos klausimus. Todėl Valstybės gynimo taryba jungia minėtas dvi sprendimų valstybės gynimo klausimais priėmimo institucijas ir valstybės gynimo reikalų tvarkymo institucijas (Ministrą Pirmininką, kaip Vyriausybės vadovą, krašto apsaugos ministrą ir kariuomenės vadą). Nei Konstitucijos 140 straipsnio 1 dalis, įtvirtinanti VGT kompetenciją, nei joks kitas Konstitucijos straipsnis eksplicitiškai nenustato, kad VGT yra Prezidento patarimoji institucija jam sprendžiant valstybės gynimo klausimus. Todėl su tokia nuomone būtų galima sutikti iš dalies, pagrindžiant ją Prezidento, kaip vyriausiojo ginkluotųjų pajėgų vado, konstituciniu statusu ir konstituciniu įgaliojimu vadovauti Valstybės gynimo tarybai. Minėta, kad Prezidentas kartu su krašto apsaugos ministru sudaro civilinę valstybės gynybos vadovybę (KASOKTĮ 14 str. 5 d.), o vadovavimo karinėms operacijoms ir kitiems gynybos veiksams grandinė prasideda nuo Respublikos Prezidento ir per krašto apsaugos ministrą paprastai eina kariuomenės vadui (KASOKTĮ 14 str. 6 d.). Pastarasis, kaip karybos specialistas, dalyvauja Valstybės gynimo tarybos posėdžiuose, kuriuose civiliai politiniai pareigūnai, *inter alia* Respublikos Prezidentas, sprendžia svarbiausius valstybės gynybos klausimus, todėl kariuomenės vadas tokiuose posėdžiuose suteikia iš savo profesinės veiklos patarimų kariniais klausimais.

⁵¹⁰ Dainius Žalimas, „Valstybės gynimo konstituciniai pagrindai“, iš *Lietuvos konstitucinė teisė*, redakcinė kolegija: Egidijus Jarašiūnas, Vytautas Sinkevičius, Juozas Žilys, Milda Vainiūtė (Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2017), 793.

⁵¹¹ 1938 m. Konstitucijos 137 str. 1 d. nustatė, kad Valstybės gynimo reikalams spręsti prie Respublikos Prezidento yra Valstybės Gynimo Taryba. Kita vertus, valstybės gynimo reikalus valstybės gynimo metu Respublikos Prezidentas sprendė vienasmeniškai priimdamas įsakymus, kurie turėjo įstatymo galią ir turėjo būti Ministro Pirmininko kontrasignuojami (138 str.).

⁵¹² Dainius Žalimas, „Valstybės gynimo konstituciniai pagrindai“, iš *Lietuvos konstitucinė teisė*, redakcinė kolegija: Egidijus Jarašiūnas, Vytautas Sinkevičius, Juozas Žilys, Milda Vainiūtė (Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2017), 793.

Tuo tarpu Lenkijos Konstitucijos 135 straipsnyje tiesiogiai įtvirtinta, kad Nacionalinio saugumo taryba yra Respublikos Prezidento patariamoji institucija valstybės vidaus ir išorės saugumo srityje. Estijos Nacionalinės gynybos tarybos darbo tvarkos taisyklių⁵¹³, kurias tvirtina Respublikos Prezidentas, 1.1. p. taip pat nustatyta, kad Taryba yra patariamoji Respublikos Prezidento institucija. Ukrainos Konstitucijos 107 straipsnyje numatyta, kad Nacionalinio saugumo ir gynybos taryba yra Ukrainos Prezidento koordinuojanti institucija nacionalinio saugumo ir gynybos klausimais⁵¹⁴. 1949 m. JAV Nacionalinio saugumo taryba buvo priskirta prie Prezidento vykdomosios valdžios administracijos⁵¹⁵; Nacionalinio saugumo įstatyme⁵¹⁶ numatyta, kad Taryba retkarčiais teikia rekomendacijas ir pranešimus Prezidentui, kai yra manoma, kad reikia arba kai Prezidentas pareikalauja.

Reikia pastebėti, kad Lietuvos KASOKTĮ (suvestinė redakcija nuo 2020-07-01) 14 straipsnio 2 dalyje numatyta, kad „strateginiu lygmeniu Respublikos Prezidentas, Valstybės gynimo taryba, krašto apsaugos ministras ir kariuomenės vadas *priima strateginius sprendimus dėl valstybės karinės apsaugos, ginkluotos gynybos ir karinių operacijų bei duoda užduotis ginkluotosioms pajėgoms* atlikti gynybos ir kitas karines operacijas“ (išskirta aut.). Vien pažodinis šios normos analizavimas sukeltų abejonių dėl jos atitikties Konstitucijos 140 straipsniui, nes tokios nuostatos aiškinimas suponuotų, tarsi kiekvienas iš jų (Prezidentas, Valstybės gynimo taryba, krašto apsaugos ministras ir kariuomenės vadas), kaip savarankiški subjektai, gali priimti lygiaverčius strateginius sprendimus bei skirti užduotis ginkluotosioms pajėgoms atlikti gynybos ir kitas karines operacijas. Tačiau pagal Konstituciją (140 str. 1–2 d.) tik valstybės vadovas yra vyriausiasis ginkluotųjų pajėgų vadas, jis kartu vadovauja VGT, kuri konstituciškai yra įpareigota tik svarstyti ir koordinuoti valstybės gynybos klausimus, o ne priimti galutinius ir skubiai vykdytinius sprendimus dėl valstybės gynybos, kaip tai numatyta Konstitucijos 142 straipsnyje. VGT atskaitomybė nei Konstitucijoje, nei įstatyme taip pat nenumatyta. Kaip minėta, „už valstybės ginkluotųjų pajėgų tvarkymą ir vadovavimą joms Seimui yra atsakingi *Vyriausybė, krašto apsaugos ministras, kariuomenės vadas*“ (išskirta aut.) (140 str. 3 d.). Be to, Prezidentas skiria ir atleidžia ne tik kariuomenės vadą, bet ir krašto apsaugos ministrą (Konstitucijos 84 str. 9 p., 14 p.), kuris vadovaudamas jam pavestai valdymo sričiai atsakingas *inter alia* Prezidentui (Konstitucijos 96 str. 2 d.). Todėl atsižvelgiant į minėtą konstitucinio reguliavimo visumą, KASOKTĮ 14 straipsnio 2 dalies normoje subjektai ne atsitiktinai būtent tokiu eiliškumu surašyti, kadangi ir vadovavimas valstybės gynybai bei privalomų sprendimų ginkluotosioms pajėgoms priėmimas prasideda nuo Prezidento ir per krašto apsaugos ministrą

⁵¹³ Rules of procedure of the national defence council, as amended by the President of the Republic with directive no. 152 of 1 July 2011, žiūrėta 2015 m. vasario 24 d., <http://www.president.ee/en/president/institutions/148-national-defence-council/5261-rules-of-procedure-of-the-national-defence-council-/layout-institution.html>.

⁵¹⁴ Nacionalinio saugumo ir gynybos tarybos įstatyme įtvirtinta, kokiais klausimais Taryba teikia siūlymus Prezidentui (4 str. 1 p.). Žr.: Закон України про Раду національної безпеки і оборони України, Документ 183/98-вр, чинний, поточна редакція – Редакція від 31.12.2014, підстава 43-19.

⁵¹⁵ „National Security Council“, [whitehouse.gov](http://www.whitehouse.gov), žiūrėta 2019 m. vasario 9 d., <https://www.whitehouse.gov/nsc/>.

⁵¹⁶ The National Security Act of 1947 (PL 235–61 Stat. 496; U.S.C. 402), amended by the National Security Act Amendments of 1949 (63 Stat. 579; 50 U.S.C. 401 et seq.).

eina kariuomenės vadui. Valstybės gynybos klausimus jie svarsto ir būsimus strateginius sprendimus priima kolegialioje institucijoje – Valstybės gynimo taryboje. Toks KASOKTĮ 14 str. 2 d. nuostatos aiškinimas atitiktų Konstitucijos 140 straipsnyje įtvirtintą reguliavimą⁵¹⁷.

Reikia sutikti su D. Žalimo nuomone, kad atsižvelgiant į Konstitucijos 140 straipsnio 1 dalį atrodytų, jog VGT priklauso „nagrinėti tik svarbiausius gynybos (krašto apsaugos) klausimus, susijusius su valstybės kariniu saugumu“⁵¹⁸. Galima įžvelgti netgi tam tikrą ryšį tarp institucijos pavadinimo – *Valstybės gynimo taryba* – ir jai priskirtos kompetencijos – *valstybės gynybos klausimai*. Tačiau paprastai užsienio valstybių Nacionalinio saugumo (gynybos) tarybų kompetencijai priskirta nagrinėti ne tik su karine valstybės gynyba susijusius klausimus, kurie užtikrina valstybės nepriklausomybę, teritorinį vientisumą, bet ir kitus su nacionaliniu saugumu susijusius (pvz., ekonominius, energetinius ir kt.) aspektus⁵¹⁹.

⁵¹⁷ KASOKTĮ suvestinėje redakcijoje, įsigaliosiančioje nuo 2021 m. sausio 1 d., minėta dviprasmiška nuostata patikslinta: „Strateginių lygmeniu Respublikos Prezidentas, Valstybės gynimo taryba, krašto apsaugos ministras ir kariuomenės vadas priima strateginius sprendimus dėl valstybės karinės apsaugos, ginkluotos gynybos ir karinių operacijų“ (14 str. 2 d.), paliekant nuostatą, kad „operacinio vadovavimo karinėms operacijoms ir kitiems gynybos veiksams grandinė prasideda nuo Respublikos Prezidento ir per krašto apsaugos ministrą paprastai eina kariuomenės vadui. Operacinio vadovavimo grandinėje Respublikos Prezidento ir krašto apsaugos ministro duotos užduotys įgyvendinamos kariuomenės vado įsakymais“ (14 str. 6 d.).

⁵¹⁸ Dainius Žalimas, „Valstybės gynimo konstituciniai pagrindai“, iš *Lietuvos konstitucinė teisė*, redakcinė kolegija: Egidijus Jarašiūnas, Vytautas Sinkevičius, Juozas Žilys, Milda Vainiūtė (Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2017), 794.

⁵¹⁹ Prancūzijos Gynybos ir nacionalinio saugumo taryba koordinuoja saugumo ir gynybos politiką bei nustato jos tikslus. Tačiau gynybos politiką tvirtina Ministrų Taryba, kuriai pirmininkauja Respublikos Prezidentas. Taryba taip pat nustato karinio planavimo ir atgrasymo gaires, užsienio operacijų vykdymą, planuoja atsaką į dideles krizes, žvalgybą, ekonominę ir energetinę saugumą, vidaus saugumo programas, prisidedančias prie nacionalinio saugumo ir kovos prieš terorizmą (Gynybos kodekso R*1122-1 str.).

D. Britanijoje Nacionalinio saugumo tarybos užduotys: apsvaistyti klausimus, susijusius su nacionaliniu saugumu, užsienio politika, gynyba, tarptautiniais santykiais ir plėtra, energijos ir išteklių apsauga. Taryba yra pagrindinis vyriausybės kolektyvinis forumas, skirtas diskusijoms apie nacionalinį saugumą ir jo suteikimą dabartinėmis ekonominėmis sąlygomis. Jos tikslas – užtikrinti, kad ministrai apsvaistytų nacionalinį saugumą strategiškai. Žr.: „National Security Council“, *gov.uk*, žiūrėta 2020 m. gegužės 24 d., <https://www.gov.uk/government/organisations/national-security/groups/national-security-council>.

JAV Nacionalinio saugumo tarybai pavesta spręsti su tautos saugumo politika susijusius reikalus, o pagrindinis tikslas yra iki galo integruoti įvairius nacionalinio saugumo politikos aspektus (pavyzdžiui, užsienio, karinį, ekonominį, fiskalinį, vidaus saugumo ir net psichologinį aspektą), kad galiausiai Prezidentui rekomenduojama saugumo politika būtų tiek reprezentacinė, tiek ir sujungta, o ne išskaidyta bei pavienė. Žr.: Robert Cutler, „The Development of the National Security Council“, *Foreign Affairs* Vol. 34, No. 3 (1956): 441.

Austrijos Nacionalinio saugumo taryba, kuri įsteigta kaip Federalinio Kanclerio tarnyba, teikia patarimus federalinei Vyriausybei bei atskiriems ministrams esmėms užsienio, vidaus ir gynybos politikos klausimais. Jai taip pat priskirta teikti rekomendacijas dėl priemonių užsienio, saugumo ir gynybos politikos klausimais (2 §). Žr.: Bundesgesetz, mit dem ein Nationaler Sicherheitsrat eingerichtet und das Wehrgesetz 1990 geändert wird, BGBl. I Nr. 30/2008.

Tuo tarpu Vokietijos Federalinės saugumo tarybos veiklos sritis nors ir yra saugumo politikos kontrolė ir koordinavimas, tačiau nuo XX a. devintojo dešimtmečio Tarybos vaidmuo mažėjo, kadangi veikla iš esmės buvo priribota patarimų teikimu dėl ginklų eksporto pagal Pagrindinio Įstatymo 26 straipsnio 2 punktą („kariauti skirti ginklai gali būti gaminami, transportuojami ir naudojami tik Federalinės Vyriausybės leidimu. Išsamiau tai reglamentuoja federalinis įstatymas“). Tokiu atveju priimtą sprendimą patvirtinti arba atmesti paraiškas dėl ginklų eksporto, Tarybos nariai remiasi užsienio, saugumo ir žmogaus teisių politiniais argumentais. Pagrindinės sąlygos leidimams: ar Vokietijos ginklais nebus piktnaudžiaujama žmogaus teisėms pažeisti ir ar neprisidės prie didesnio gilinimo. Žr.: „Bundessicherheitsrat“, *bds.vu*, žiūrėta 2015 m. vasario 24 d., <http://www.ruestungsindustrie.info/export/bundessicherheitsrat>.

Lenkijos Konstitucijoje nurodyta, kad Nacionalinio saugumo taryba yra patariamoji institucija valstybės vidaus ir išorės saugumo srityje, todėl ji turi teisę išnagrinėti ir pateikti savo nuomonę, susijusią su valstybės saugumo politika, užsienio politika, nacionalinio saugumo strateginiais klausimais, gynybos doktrina, ginkluotųjų pajėgų vystymosi kryptimi,

1993 m. Laikinasis valstybės gynimo tarybos įstatymas nustatė VGT įgaliojimus⁵²⁰, kurie buvo susiję tik su svarbiausiais krašto apsaugos (gynybos) klausimais, todėl manytina, kad jie atitiko Konstitucijos 140 straipsnio 1 dalį. Tačiau D. Žalimas abejoja, ar dabartinis įstatyminis VGT įgaliojimų⁵²¹ išplėtimas, kai jai priskiriama nagrinėti visų nacionalinio (ne tik karinio) saugumo sričių klausimus, neprieštarauja Konstitucijos 140 straipsnio 1 daliai, nes „nei pagal konstituciškai apibrėžtą kompetenciją (svarbiausių valstybės gynybos klausimų svarstymas ir koordinavimas), nei pagal sudėtį Taryba nėra pritaikyta kitokiems nei svarbiausi krašto apsaugos (gynybos) klausimai svarstyti. Ypač abejotinas demokratinės civilinės karinių ir sukarintų valstybės institucijų kontrolės principo požiūriu yra kariuomenės vado dalyvavimas VGT nario teisėmis svarstant kitus nei gynybos nacionalinio saugumo klausimus“⁵²². Tačiau, tai nereiškia, kad tokių klausimų Valstybės gynimo tarybai iš esmės nagrinėti negalima. Priešingai, pasikeitus suvokimui apie valstybės saugumą, kuris apima ne tik karinio, bet ir kitas nacionalinio saugumo sritis, ir atsižvelgiant užsienio valstybių patirtį, akivaizdu, kad svarstyti, ar nereikėtų pakeisti Konstituciją ir atitinkamus įstatymus⁵²³. Šiuo atveju reikia pritarti D. Žalimo keliamai idėjai dėl VGT konstitucinės reformos, būtent, siūlytina Valstybės gynimo tarybai suteikti naują, tikslesnę pavadinimą – Nacionalinio saugumo taryba. Tam, kad Konstitucijos pakeitimas nebūtų vien tik formalus institucijos pavadinimo patikslinimas, svarbu ir naują, institucijos teisinį statusą atitinkančią, kompetenciją suteikti įtvirtinant, jog Nacionalinio saugumo taryba svarsto ir koordinuoja svarbiausius nacionalinio saugumo klausimus. Taip pat tam, kad Nacionalinio saugumo taryba galėtų tinkamai įgyvendinti jai suteiktą platesnę kompetenciją, manytina, kad reikėtų išplėsti Tarybos sudėtį⁵²⁴, įtraukiant,

nekarinėmis problemomis kuriant nacionalinio saugumo sistemą. Žr.: „The National Security Council“, *National Security Bureau*, žiūrėta 2019 m. vasario 24 d., <https://en.bbn.gov.pl/en/president-of-poland/national-security-coun/about-the-national-sec/99,The-National-Security-Council.html>.

⁵²⁰ Šio įstatymo 3 straipsnyje nustatyta, kad Valstybės gynimo taryba: 1) formuoja valstybės gynybos politikos pagrindus ir rengia gynybos strategijos kryptis; 2) koordinuoja valstybės institucijų veiklą svarbiausiais valstybės gynimo klausimais; 3) teikia Respublikos Prezidentui, Seimui ir Vyriausybei rekomendacijas svarbiausiais valstybės gynimo klausimais; 4) teikia Respublikos Prezidentui, Seimui ir Vyriausybei rekomendacijas dėl tarptautinių sutarčių, susijusių su krašto apsauga; 5) teikia Respublikos Prezidentui, Vyriausybei ir Seimui rekomendacijas dėl gynybos nuo ginkluotos agresijos, karo padėties įvedimo, mobilizacijos paskelbimo; 6) svarsto kitus valstybės gynimo klausimus.

⁵²¹ Valstybės gynimo tarybos įstatymo 4 straipsnio 1 ir 2 dalyse nustatytas funkcijas galima suskirstyti į dvi grupes: 1) krašto apsaugos ir gynybos srities (svarsto gynybos principus bei kryptis, teikia rekomendacijas dėl tarptautinių sutarčių bei susitarimų gynybos ir kitais kariniais klausimais, svarsto valstybės mobilizacijos nuostatas, dėl kariuomenės dalinių dislokavimo, teikia siūlymus dėl krašto apsaugos sistemos finansavimo, teikia rekomendacijas Prezidentui, Seimui ir Vyriausybei dėl mobilizacijos, karo padėties, gynybos nuo ginkluotos agresijos organizavimo); 2) viso nacionalinio saugumo (svarsto nacionalinio saugumo politiką, užsienio ir vidaus politikos nuostatas, garantuojančias nacionalinį saugumą, nustato krizių valdymo strategines gaires, tvirtina žvalgybos informacijos poreikius ir prioritetus bei vertina žvalgybos informacijos atitiktį šioms poreikiams ir prioritetams). Taip pat žr.: Dainius Žalimas, „Valstybės gynimo konstituciniai pagrindai“, iš *Lietuvos konstitucinė teisė*, redakcinė kolegija: Egidijus Jarašiūnas, Vytautas Sinkevičius, Juozas Žilys, Milda Vainiūtė (Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2017), 793.

⁵²² Dainius Žalimas, „Valstybės gynimo konstituciniai pagrindai“, iš *Lietuvos konstitucinė teisė*, redakcinė kolegija: Egidijus Jarašiūnas, Vytautas Sinkevičius, Juozas Žilys, Milda Vainiūtė (Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2017), 793.

⁵²³ Pakeitus Konstitucijos 140 str. 1 d., atitinkamai reikėtų taisyti ir Valstybės gynimo tarybos įstatymą, Nacionalinio saugumo pagrindų įstatymą bei Krašto apsaugos sistemos organizavimo ir karo tarnybos įstatymą.

⁵²⁴ Panašius siūlymus yra pateikęs ir Dainius Žalimas, žr.: „Valstybės gynimo konstituciniai pagrindai“, iš *Lietuvos konstitucinė teisė*, redakcinė kolegija: Egidijus Jarašiūnas, Vytautas Sinkevičius, Juozas Žilys, Milda Vainiūtė (Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2017), 793.

pavyzdžiui, užsienio bei vidaus reikalų ministrus ar net kitų sričių ministrus, kaip kitose valstybėse. Žinoma, užsienio bei vidaus reikalų ministrai ir dabar gali būti kviečiami į Valstybės gynimo tarybos posėdžius, bet jie nėra nariai, turintys balsavimo teisę, todėl negali daryti reikšmingos įtakos Valstybės gynimo tarybos sprendimams.

Kokia yra VGT priimamų nutarimų teisinė galia bei jų sukeltos teisinės pasekmės? Valstybės gynimo taryba posėdžių metu priima nutarimus, kuriuos pasirašo Respublikos Prezidentas (VGT įstatymo 6 str. 3 d.). VGT įstatymo 8 straipsnis nustato, kad Tarybos sprendimai įgyvendinami Respublikos Prezidento dekretais, Vyriausybės nutarimais, ministrų ir kitų valstybės valdymo institucijų vadovų įsakymais bei įmonių, įstaigų ir organizacijų teisės aktais. Tačiau minėta, kad VGT teikia Prezidentui, Seimui ar Vyriausybei rekomendacijas dėl mobilizacijos, karo padėties, gynybos nuoginkluotos agresijos organizavimo, kai kyla grėsmė valstybės suverenumui, teritorijos vientisumui, ginkluoto užpuolimo atveju. Todėl šiais ir kitais klausimais, kurie pagal Lietuvos Respublikos Konstituciją ir įstatymus priklauso Respublikos Prezidento, Seimo ar Vyriausybės kompetencijai, Valstybės gynimo tarybos nutarimai yra rekomendaciniai (7 str. 3 d.). Be to, šios nuostatos neturėtų būti aiškinamos, kaip reiškiančios tai, kad nurodytais klausimais prieš priimant sprendimą Prezidentas, Seimas ar Vyriausybė privalo kreiptis į VGT, kad gautų patarimą⁵²⁵. Kita vertus, VGT nutarimai privalomai svarstomi pagal kompetenciją atitinkamose valstybės valdymo institucijose, kurios taip pat turi informuoti VGT apie svarstymo rezultatus ir priimtus sprendimus (7 str. 1 d.). Tai, kad VGT nutarimai privalomai svarstomi atitinkamose valstybės valdymo institucijose pagal kompetenciją, taip pat nereiškia, kad VGT nutarimai dėl to yra privalomi, į kuriuos būtina atsižvelgti. Atkreiptinas dėmesys, kad 1993 m. Laiikinojo valstybės gynimo tarybos įstatymo 8 straipsnio 2 dalis įtvirtino, kad Valstybės gynimo tarybos nutarimai yra privalomi visoms valstybės institucijoms. Tačiau tokia įstatymo nuostata kelia abejonių dėl jos atitikties Konstitucijai, tiek dėl VGT priskirtos konstitucinės kompetencijos, tiek dėl jos sudėties. Pirmiausia, Konstitucinis Teismas yra konstatavęs, kad valstybės institucijų sistema apima labai įvairias valstybės institucijas; kai kurios valstybės institucijos yra *expressis verbis* nurodytos Konstitucijoje; Seimas, Respublikos Prezidentas, Vyriausybė, teismai yra valstybės valdžią vykdančios institucijos⁵²⁶. Vienos valstybės funkcijos yra vykdomos pirmiausia ar daugiausia per civilines valstybės (ir savivaldybių) institucijas, o kitos – per karines ir (arba) sukarintas valstybės institucijas⁵²⁷.

Be to, Konstitucinis Teismas yra konstatavęs, kad valdžių padalijimo principas reiškia, kad kiekvienai valdžios institucijai yra nustatytas jos paskirtį atitinkanti komepe-

⁵²⁵ Turkijoje egzistuoja konstitucinis imperatyvai Ministrų Tarybai, vadovaujamai Respublikos Prezidento, prieš priimant dekretus dėl ypatingosios padėties ar karo padėties paskelbimo pasitarti su Nacionalinio saugumo taryba (120 str. ir 122 str.). Be to, Nacionalinio saugumo taryba teikia Ministrų Tarybai patariamuosius sprendimus dėl valstybinės nacionalinės saugumo politikos formavimo, nustatymo ir įgyvendinimo bei savo vertinimus dėl būtinos koordinacijos. Ministrų Taryba vertina jai pateiktus sprendimus dėl priemonių, kurias ji laiko būtinomis valstybės egzistavimo ir nepriklausomumo išsaugojimui, šalies vientisumui ir nedalomumui bei visuomenės taikai ir saugumui (Konstitucijos 118 str.).

⁵²⁶ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2005 m. liepos 8 d., 2004 m. gruodžio 13 d. nutarimai.

⁵²⁷ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2009 m. rugsėjo 24 d., 2012 m. vasario 27 d., 2015 m. lapkričio 4 d. nutarimai.

tencija, kurią lemia tos valdžios vieta bendroje valdžių sistemoje ir jos santykis su kitomis valdžiomis. Įgyvendinant bendruosius valstybės uždavinius ir funkcijas valstybės institucijų veikla grindžiama jų bendradarbiavimu, kuris apibūdinamas kaip tarpfunkcinė partnerystė. Tačiau tiesioginis įgaliojimų nustatymas Konstitucijoje reiškia, kad viena valstybės valdžios institucija negali iš kitos perimti tokių įgaliojimų, jų perduoti ar atsisakyti. Tiesioginis įgaliojimų įtvirtinimas Konstitucijoje taip pat draudžia įgaliojimus pakeisti ar apriboti įstatymu nustatant papildomas jų įgyvendinimo sąlygas⁵²⁸. Konstitucijos 5 straipsnio 2 dalis, nustatanti, kad valdžios galias riboja Konstitucija, atspindi ir Konstitucijos viršenybės bei teisinės valstybės principus. Todėl jei nustatomas toks teisinis reguliavimas, kad nepagrįstai išplečiamos ne tik valstybės valdžios institucijos, bet ir kitos valdžios institucijos galios, konstatuotina, kad yra pažeidžiama ir Konstitucijos 5 straipsnio 2 dalis⁵²⁹. Konstitucinis Teismas taip pat yra konstatavęs, kad „Konstitucijoje įtvirtintą valstybės valdžių sąveikos modelį apibūdina ir valstybės valdžių (jų institucijų) tarpusavio kontrolė bei atsvara, neleidžianti vienai valstybės valdžiai dominuoti kitos (kitų) atžvilgiu, ir jų bendradarbiavimas, žinoma, neperžengiant Konstitucijos nustatytų ribų – neįsiterpiant į kitos valstybės valdžios įgaliojimų vykdymą“⁵³⁰.

Atsižvelgiant į Konstitucinio Teismo doktriną, galima konstatuoti, kad Valstybės gynimo taryba yra viena iš valstybės institucijų, tačiau ne valstybės valdžią įgyvendinanti, todėl negali kontroliuoti valstybės valdžios institucijų, kai šios priima atitinkamus teisės aktus atsižvelgdamos į VGT nutarimus. Kita vertus, ji yra tokia valstybės (gynimo) institucija, kuri sujungia aukščiausius valstybės pareigūnus, atstovaujančius ne tik (civilinę) valstybės valdžią, bet ir karinę instituciją, kadangi kariuomenės vadas yra VGT narys su balsavimo teise priimant VGT nutarimus. Minėta, kad demokratinis civilinis karių ir sukarintų valstybės institucijų kontrolės principas suponuoja, jog karinės valstybės institucijos negali turėti viršenybės civilinių valstybės institucijų atžvilgiu; karinių valstybės institucijų sprendimai turi būti grindžiami civilinių valstybės institucijų sprendimais. Todėl Valstybės gynimo taryba nors ir gali svarstyti bei koordinuoti svarbiausius valstybės gynimo klausimus, priimti dėl to nutarimus, tačiau negali įsiterpti į kitų valstybės institucijų, pirmiausiai, valstybės valdžią įgyvendinančių, kompetenciją. Atitinkamai valstybės institucijos savo kompetencijos ribose įgyvendina Valstybės gynimo tarybos nutarimus, kuriuose nustatomas bendras aukščiausiųjų valstybės pareigūnų sprendimas (išvada po svarstymo) svarbiausiais valstybės gynimo klausimais. Pati Konstitucija, nustatydamą VGT kompetenciją (svarstyti⁵³¹

⁵²⁸ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1995 m. gruodžio 6 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 1995, Nr. 101-2264; Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1998 m. sausio 10 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 1998, Nr. 5-99; Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1998 m. balandžio 21 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 1998, Nr. 39-1044; ir kt.

⁵²⁹ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2004 m. gegužės 13 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2004, Nr. 81-2903; Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2005 m. rugpjūčio 23 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2005, Nr. 152-5605. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2009 m. rugsėjo 24 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2009, Nr. 115-4888; ir kt.

⁵³⁰ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. gegužės 9 d., 2010 m. gegužės 13 d., 2015 m. gruodžio 30 d. nutarimai.

⁵³¹ „Dabartinės lietuvių kalbos žodyne“ žodžio „svarstyti“ vienas iš apibūdinimų yra pateikiamas toks: „vertinti turimus duomenis, siekiant padaryti išvadą“. Žr.: *Dabartinės lietuvių kalbos žodynas*, žiūrėta 2020 m. vasario 24 d., <http://lkiis.lki.lt/dabartinis>.

ir koordinuoti svarbiausius valstybės gynybos klausimus, kuriuos sprendžia tik kitos valstybės institucijos), lemia tokių nutarimų rekomendacinį pobūdį. Todėl „Taryba negali priimti privalomų ir tiesiogiai veikiančių sprendimų“⁵³². Vis dėlto VGT nutarimai yra labai svarbūs politiškai, nes paprastai išreiškia bendrą aukščiausiųjų valstybės pareigūnų poziciją⁵³³.

Užsienio valstybių Nacionalinio saugumo (gynybos) tarybų bendras bruožas, kad jos teikia tik patarimus, formuoja nuomonę nacionalinio saugumo klausimais, bet galutinį sprendimą priima valstybės vadovas ar vyriausybė (ministrų taryba), priklausomai nuo to, kam konkrečioje valstybėje yra teikiami patarimai. Kartu Nacionalinio saugumo (gynybos) tarybos padeda koordinuoti priimtus vyriausybės ar prezidento galutinius sprendimus nacionalinio saugumo klausimais tarp ministerijų ir kitų vykdomųjų institucijų. Pavyzdžiui, JAV Nacionalinio saugumo tarybos reikšmė yra tik patariamoji, t. y. ji teikia rekomendacijas, bet ne sprendžia. Todėl nepriklausomai nuo to, kokią saugumo politiką Prezidentas galutinai patvirtintų, po Tarybos nuomonės pakeitimų ar atmetimų, toji politika yra ne Tarybos, bet vykdomosios valdžios vadovo⁵³⁴. Vokietijos Federalinė saugumo taryba savo kompetencijos ribose gali priimti galutinį sprendimą, išskyrus atvejus, kai pagal Pagrindinį įstatymą ar federalinį įstatymą būtinas Federalinės Vyriausybės sprendimas. Taryba taip pat negali priimti tokių sprendimų, kuriuos pagal Konstituciją ar federalinius įstatymus turi priimti Bundestagas, pavyzdžiui, kai sprendžiama dėl Bundesvero užsienio misijų, toks sprendimas turi būti patvirtinamas parlamente⁵³⁵. Estijos Nacionalinės gynybos tarybos darbo tvarkos taisyklėse⁵³⁶ numatyta, kad Taryba svarsto nacionalinės gynybos požiūriu svarbius klausimus ir pateikia savo nuomonę šiais klausimais (2.1 str.). Taip pat ir Lenkijos Konstitucijos 135 straipsnis suponuoja, kad Nacionalinio saugumo tarybos neturi įgaliojimo priimti jokių galutinių sprendimų, o turi teisę tik išnagrinėti ir pateikti savo nuomonę vidaus ir išorės saugumo srityje.

Apibendrinimas

Demokratinės civilinės karių ir sukarintų valstybės institucijų kontrolės principas reikalauja dichotomijos tarp karinių valstybės institucijų ir civilinių valstybės institucijų. Pastarosios turi viršenybę karinių valstybės institucijų atžvilgiu, todėl karinių valstybės institucijų bei jų pareigūnų sprendimai turi būti grindžiami civilinių valsty-

⁵³² Pagal VGT įstatymo 7 straipsnio 3 dalį Tarybos nutarimai klausimais, kurie pagal Konstituciją ir įstatymus priklauso Respublikos Prezidento, Seimo ar Vyriausybės kompetencijai, yra rekomendaciniai. Pagal to paties straipsnio 1 dalį VGT nutarimai privalomai svarstomi pagal kompetenciją atitinkamoje valstybės valdymo institucijose, o Taryba turi būti informuojama apie svarstymo rezultatus ir priimtus sprendimus.

⁵³³ Dainius Žalimas, „Valstybės gynimo konstituciniai pagrindai“, iš *Lietuvos konstitucinė teisė*, redakcinė kolegija: Egidijus Jarašiūnas, Vytautas Sinkevičius, Juozas Žilys, Milda Vainiutė (Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2017), 793.

⁵³⁴ Robert Cutler, „The Development of the National Security Council“, *Foreign Affairs* Vol. 34, No. 3 (1956): 441.

⁵³⁵ „Bundessicherheitsrat“, *Bundesministerium der Verteidigung*, žiūrėta 2020 m. gegužės 24 d., <https://www.bmvg.de/de/bundessicherheitsrat-bsr--14556>.

⁵³⁶ Rules of procedure of the national defence council, as amended by the President of the Republic with directive no. 152 of 1 July 2011, žiūrėta 2020 m. gegužės 25 d., <http://www.president.ee/en/president/institutions/148-national-defence-council/5261-rules-of-procedure-of-the-national-defence-council--layout-institution.html>.

bės institucijų sprendimais. Be to, karinės valstybės institucijos turi būti atskaitingos civilinėms valstybės institucijoms ir jų kontroliuojamos. Todėl siūloma įstatymų leidėjui pakeisti Nacionalinio saugumo pagrindų įstatymo priedėlio I dalies 8 skyriaus 2 pastraipos paskutinio sakinio nuostatą ir ją išdėstyti taip: „*Jis taip pat turi būti informuojamas apie Ne mažesnio kaip dalinio dydžio ginkluotųjų pajėgų vienetų karinis vienetas taikos metu gali judėjimą judėti už patvirtintų jo manevravimo teritorinių ribų tik pagal krašto apsaugos ministro įsakymą, suderintą su Respublikos Prezidentu*“.

Vadovavimo valstybės gynybai ir karinėms operacijoms (strateginio, operacinio ar taktinio) lygmenų išskyrimas leidžia apibrėžti atsakomybės už valstybės gynybą pasiskirstymą. Šio vadovavimo metu negali būti deviacijos nuo paskirtų kompetencijos ribų, be to turi būti dermė tarp civilinės valstybės valdžios patvirtintos valstybės gynybos strategijos ir kariškių autonomiškai vykdomo operacinio vadovavimo bei taktinės veiklos, kuri paremta civilinės valstybės valdžios patvirtinta strategija. Todėl valstybės gynybos metu būtinas karinių ir civilinių valstybės institucijų bendradarbiavimas. Ši simbiozė užtikrinta konstituciškai, tiek per politinį kariuomenės vado paskyrimą, tiek leidžiant kariuomenės vadui dalyvauti ir balsuoti Valstybės gynimo tarybos posėdžiuose, kuriuose *inter alia* sprendžiami karinės valstybės gynybos nuo ginkluoto užpuolimo klausimai bei priimami strateginiai valstybės gynybos sprendimai. Atitinkamai, Respublikos Prezidento ir krašto apsaugos ministro vadovavimas karinėms operacijoms (operaciniu ir (ar) taktiniu lygmeniu) sumažintų ginkluotųjų pajėgų efektyvumą, o taip pat karinę valstybės gynybą.

Sprendžiant problemą, kokios valstybės valdžios institucijos priima sprendimus valstybės gynimo klausimais, vadovaujamosi Seimo ir Respublikos Prezidento galių valstybės gynimo srityje atribojimo ir derinimo taisyklės, t. y. Seimas negali vienasmeniškai priimti sprendimo panaudoti valstybės gynimo priemonę (karo padėties paskelbimą (atšaukimą), mobilizaciją (demobilizaciją), panaudoti ginkluotąsias pajėgas). Seimas gali priimti šiuos sprendimus tik Respublikos Prezidento teikimu. Tokį Prezidento įgaliojimą suponuoja jo ypatingas, kaip vyriausiojo ginkluotųjų pajėgų vado, konstitucinis statusas, kurio negali perimti jokia kita institucija ar pareigūnas, išskyrus Seimo Pirmininką, kai jis laikinai eina Respublikos Prezidento pareigas ar jį pavaduoja Konstitucijoje numatytais pagrindais. Todėl manytina, kad Seimo statuto 186² straipsnio 1 dalis, kurioje nustatyta, kad Seimo Pirmininkas arba jo pareigas laikinai einantis Seimo Pirmininko pavaduotojas, o ne Respublikos Prezidentas, kaip vyriausiasis ginkluotųjų pajėgų vadas, rengia ir teikia Seimo nutarimų projektus įgyvendinant Seimo įgaliojimus, numatytus Konstitucijos 142 straipsnio 1 dalyje, galimai prieštarauja Konstitucijos 84 straipsnio 16 ir 17 p., 142 straipsnio 2 daliai. Tačiau valstybės ginkluoto užpuolimo atveju Respublikos Prezidentui nevykdant savo konstitucinės pareigos pagal Konstitucijos 142 straipsnio 2 dalį, Seimas galėtų ir be Respublikos Prezidento teikimo priimti nutarimą dėl ginkluotos gynybos, karo padėties ar mobilizacijos.

Valstybės gynimo reikalų tvarkymas priklauso vykdomosios valdžios kompetencijai, todėl Seimas atlieka Vyriausybės bei krašto apsaugos ministro, o kartu kariuomenės ir krašto apsaugos institucijų veiklos parlamentinę kontrolę.

Pagal Konstituciją Valstybės gynimo taryba yra viena iš svarbiausių su valstybės gynyba susijusių klausimų svarstymo ir jų koordinavimo institucija, kurios nariais yra ir

aukščiausieji valstybės pareigūnai atsakingi už vadovavimą ginkluotosioms pajėgoms bei jų tvarkymą. Tačiau Valstybės gynimo taryba neturi įgaliojimų priimti kitoms valstybės institucijoms, jų pareigūnams, kitiems asmenims privalomų sprendimų. Valstybės gynimo taryba gali formuluoti pasiūlymus Seimui, Vyriausybei, kitoms vykdomosios valdžios institucijoms, jų pareigūnams, savivaldybėms ir kitiems subjektams. Valstybės gynimo taryba savo nutarimais negali įsiterpti į kitoms valstybės institucijoms, jų pareigūnams priskirtų įgaliojimų vykdymą. Be to, dabartinis konstitucinis reguliavimas suponuoja ir tai, kad visi Valstybės gynimo tarybos nuolatiniai nariai yra lygiateisiai, todėl kviečiant Valstybės gynimo tarybos posėdį negali būti kviečiami ne visi jos nariai. Todėl siūloma įstatymų leidėjui papildyti Valstybės gynimo tarybos įstatymo 5 straipsnio 3 dalį ir ją išdėstyti taip: „**Į Valstybės gynimo tarybos posėdžius privalo būti kviečiami visi jos nariai. Nė vienam iš Valstybės gynimo tarybos narių neleidžiama perduoti savo įgaliojimų kitiems asmenims**“.

Atsižvelgiant į užsienio valstybių Nacionalinio saugumo (gynybos) tarybų sudėtį bei kompetenciją, taip pat Lietuvos Valstybės gynimo tarybai įstatymu suteiktus platesnius įgaliojimus nei nustatyti Konstitucijoje, siūloma įstatymų leidėjui pakeisti Konstitucijos 140 straipsnio 1 dalį ir ją išdėstyti taip: „**Svarbiausius valstybės gynybos nacionalinio saugumo klausimus svarsto ir koordinuoja Valstybės gynimo Nacionalinio saugumo taryba, į kurią įeina Respublikos Prezidentas, Ministras Pirmininkas, Seimo Pirmininkas, krašto apsaugos ministras, užsienio reikalų ministras, vidaus reikalų ministras ir kariuomenės vadas. Valstybės gynimo Nacionalinio saugumo tarybai vadovauja Respublikos Prezidentas. Jos sudarymo, veiklos tvarką ir įgaliojimus nustato įstatymas.**“

Lietuvos bei užsienio valstybių konstitucinio reguliavimo analizė parodė, kad gynybos (krašto apsaugos) ministras yra atsakingas už vadovavimą gynybos (krašto apsaugos) ministerijai. Toks asmuo skiriamas iš civilių asmenų ministro pirmininko arba valstybės vadovo ir turi turėti pasitikėjimą parlamentinės daugumos, kuriai atsiskaito vienasmeniškai arba kolegialiai, priklausomai nuo valstybės valdymo formos. Jo veiksmų atžvilgiu atliekama parlamentinė (tautos atstovybės) kontrolė. Prezidentinėje respublikoje gynybos sekretorius (ministras) atsiskaito tiesiogiai valstybės vadovui.

Galime daryti išvadą, kad parlamentinėje respublikoje⁵³⁷ (pvz., Lietuvoje, kitaip nei Vokietijoje) ir parlamentinėje monarchijoje (pvz., Jungtinėje Karalystėje) valstybės vadovas dažniausiai yra tik nominalus vyriausiasis ginkluotųjų pajėgų vadas, o prezidentinėje respublikoje (pvz., JAV) ir pusiau prezidentinėje respublikoje (pvz., Prancūzijoje) valstybės vadovui suteikti platūs vienasmeniai įgaliojimai dėl ginkluotųjų pajėgų panaudojimo. Valstybės vadovo, kaip vyriausiojo valstybės ginkluotųjų pajėgų vado, konstitucinis statusas implikuoja jo įgaliojimus strateginiu lygmeniu vadovauti valstybės ginkluotosioms pajėgoms, skirti aukščiausius ginkluotųjų pajėgų vadus ir karininkus.

⁵³⁷ Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas 1998 m. sausio 10 d. nutarime pažymėjo, kad „pagal Lietuvos Respublikos Konstitucijoje nustatytą valdžios institucijų kompetenciją Lietuvos valstybės valdymo modelis priskirtinas parlamentinės respublikos valdymo formai. Kartu pabrėžtina, kad mūsų valstybės valdymo formai būdingi ir kai kurie vadinamosios mišriosios (pusiau prezidentinės) valdymo formos ypatumai. Tai atsispindi Seimo, valstybės vadovo – Respublikos Prezidento, Vyriausybės įgaliojimuose bei jų tarpusavio santykių teisinėje konstrukcijoje.“ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1998 m. sausio 10 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 1998, Nr. 5-99.

5. KARO PRIEVLĖS KONSTITUCINIAI PAGRINDAI IR KAI KURIE ORDINARINIO TEISINIO REGULIAVIMO KONSTITUCINGUMO ASPEKTAI

Lietuvos Respublikos Konstitucijos 139 straipsnis įtvirtina, kad valstybės gynimas piliečiams yra teisė, taip pat ir pareiga. Šis Konstitucijos straipsnis palieka įstatymų leidėjui diskreciją įstatymu detalizuoti piliečių pareigos atlikti karo ar alternatyviąją krašto apsaugos tarnybą įgyvendinimo tvarką. Vis dėlto manytina, kad ši nuostata suprantama ne kaip suteikianti paprasčiausią leidimą įsikišti įstatymų leidėjui, bet kaip konstituiruojanti konstitucinę pareigą reglamentuoti karo prievolę.

Nuo 1991 m.⁵³⁸ iki 2009 m. Lietuvoje buvo vykdoma karo prievolė, kai šauktiniai buvo kviečiami atlikti nuolatinę privalomąją pradinę karo tarnybą. Tačiau 2008 m. rugsėjo 15 d. krašto apsaugos ministrui pasirašius įsakymą⁵³⁹ dėl šaukimo į privalomąją pradinę karo tarnybą sustabdymo nereikškė, kad karo prievolė niekada nebebus atnaujinta. Atsižvelgiant į besikeičiančią geopolitinę bei valstybės išorinio saugumo aplinką niekada nebuvo išnykusi galimybė, kad Lietuvos Respublikos Seimas gali patvirtinti ir didesnę nei nulius ribinį privalomos karo tarnybos karių skaičių. Po Rusijos 2014 m. įvykdytos karinės agresijos prieš Ukrainą buvo nutarta, kad Lietuvos kariuomenės rezerve ne tik nepakanka reguliariosios profesionalios kariuomenės, bet ir šauktinių (baziniuose kariniuose mokymuose⁵⁴⁰) parengiama nepakankamai. Atitinkamai, ne tik taikos sąlygomis, bet ir mobilizacijos atveju nepakanka tėvynę ginti apmokyto rezervo (profesionalių ir neprofesionalių karių). Todėl atsigręžta į kaimynines valstybes, tokias kaip Estija, Danija, Norvegija, Suomija, kurios niekada nepasėkė „tendencija“ kliautis profesionalų kariuomene ir neatsisakė privalomosios pradinės karo tarnybos⁵⁴¹, Austrija ir Šveicarija ne išimtis. 2015 m. pradžioje buvo priimti politiniai bei teisiniai sprendimai vėl vykdyti šaukimus atlikti nuolatinę privalomąją pradinę karo tarnybą, kuri iki tol Karo prievolės įstatyme⁵⁴² egzistavo daugiau tik kaip „išaldyta“, kartu „rezervinė“ norma.

2015 m. atnaujinus šaukimus į privalomąją karo tarnybą, būtina išsamiau panagrinėti, kaip karo prievolę reglamentuoja Lietuvos Respublikos Konstitucija ir kaip Karo

⁵³⁸ 1991 m. spalio 10 d. LR Vyriausybės nutarimu buvo paskelbtas naujokų šaukimas atlikti tikrąją krašto apsaugos tarnybą. Spalio 27 d. pirmųjų pašauktų karo prievolinkų iš viso buvo 248 žmonės. Artūras Katilius, *Lietuvos Respublikos krašto apsaugos departamento Mokomasis junginys 1990–1991 m.* (Vilnius: Generolo Jono Žemaičio Lietuvos karo akademija, 2011), 53.

⁵³⁹ Krašto apsaugos ministro 2008 m. rugsėjo 15 d. įsakymas Nr. V-868 „Dėl privalomosios pradinės karo tarnybos atidėjimo“, iš: Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2009 m. rugsėjo 24 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2009, Nr. 115-4888;

⁵⁴⁰ Gyventojų skaičiumi daugiau nei du kartus mažesnėje Estijoje į bazinius karinius mokymus kasmet pakviečiama apie 3,5 tūkst. šauktinių, o Lietuvoje tik iki 1 tūkst. savanorių. „Lietuvoje į politinę darbotvarkę grįš šauktinių klausimas“, *lzinios.lt*, 2015 m. vasario 7 d., <http://lzinios.lt/lzinios/Lietuvoje/i-politine-darbotvarke-gris-sauktiniu-klausimas/196351>.

⁵⁴¹ „Karo prievolė Estijoje: „Kam taisyti tai, kas nėra sugedę?“, *15min.lt*, 2017 m. rugsėjo 13 d., <https://www.15min.lt/naujiena/aktualu/pasaulis/karo-prievole-estijoje-kam-taisyti-tai-kas-nera-sugede-57-841114?copied>.

⁵⁴² Lietuvos Respublikos karo prievolės įstatymas. *Valstybės žinios*. 1996, Nr. 106-2427.

prievolės įstatymo (suvestinė redakcija nuo 2020-07-01) nuostatos dera su Lietuvos Respublikos Konstitucija bei Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo doktrina. Atsižvelgiant į tai, kad karo prievolė yra įgyvendinama ne tik privalomosios, bet ir ją pakeičiančios alternatyviosios krašto apsaugos tarnybos pagrindu, bus analizuojama karo prievolė kaip privalomoji karo tarnyba, kartu aptariant kai kuriuos alternatyviosios krašto apsaugos tarnybos aspektus.

Taip pat bus analizuojama gausi Vokietijos, kuri, kaip ir Lietuva, viena iš paskutiniųjų NATO valstybių įgyvendino karo prievolės reformą, Federalinio Konstitucinio Teismo jurisprudencija⁵⁴³. Pirmasis Vokietijos Konstitucinio Teismo sprendimas⁵⁴⁴, susijęs su karo prievole, buvo priimtas dar 1960 m. gruodžio 20 d. Tuo tarpu Lietuvos Konstitucinio Teismo doktrina šiuo klausimu nėra tokia sena ir gausi⁵⁴⁵. Kita vertus, Vokietijoje privalomosios karo tarnybos vykdymas (nuo 2011 m.) lieka toliau sustabdytas, o Austrijoje, Šveicarijoje karo prievolės vykdymo iki šiol nėra atsisakyta. Analizuojant Lietuvos karo prievolės konstitucinę bei ordinarinę reguliavimą, bus nagrinėjama ir minėtų valstybių oficialioji konstitucinė doktrina. Lyginamoji analizė ne tik padėtų atrasti Lietuvos Konstitucijos aiškinimo panašumus ir (ar) skirtumus, bet ir galėtų padėti sprendžiant klausimą dėl esamo karo prievolės ordinarinio reguliavimo konstitucingumo.

Visuotinės karo prievolės istorija, lyginant su žmonijos istorija, yra pakankamai trumpa. Visgi jos atsiradimo šaknų galėtume rasti viduramžiais ar net antikos laikais Graikijos miestuose-valstybėse ir Romos Respublikoje. Tačiau ji palietė tik tuos žmones, kurie turėjo *laisvojo piliečio* statusą, ir kurie patys galėjo bei turėjo pristatyti ginklus. Daugelis gyventojų buvo atleisti nuo šios pareigos. Tokiu atveju negalima kalbėti ir apie karo prievolės „visuotinumą“⁵⁴⁶. Pas germanus taip pat visiems laisviems, tinkamiems gynybai vyrams galiojo pareiga su nuosava ginkluote atlikti karinę tarnybą⁵⁴⁷. Palaipsniui samdinių armija nustūmė karo prievolę visiškai į foną, tačiau visiškai jos

⁵⁴³ Beschluss des Ersten Senats des Deutschen Bundesverfassungsgerichts vom 20. Dezember 1960 (BVerfGE 12, 45) – 1 BvL 21/60; Beschluss des Zweiten Senats des Deutschen Bundesverfassungsgerichts vom 5. November 1974 (BVerfGE 38, 154) – 2 BvL 6/71; Urteil des Zweiten Senats des Deutschen Bundesverfassungsgerichts vom 13. April 1978 auf die mündliche Verhandlung vom 30. November und 1. Dezember 1977 (BVerfGE 48, 127) – 2 BvF 1,2,4,5/77; Urteil des Zweiten Senats des Deutschen Bundesverfassungsgerichts vom 24. April 1985 aufgrund der mündlichen Verhandlung vom 30. Januar 1985 (BVerfGE 69, 1) – 2 BvF 2, 3, 4/83 und 2/84; Beschluss des zweiten Senats des Deutschen Bundesverfassungsgerichts vom 27. März 2002 – 2 BvL 2/02; Beschluss des Zweiten Senats des Deutschen Bundesverfassungsgerichts vom 17. Mai 2004 – 2 BvR 821/04.

⁵⁴⁴ Beschluss des Ersten Senats des Deutschen Bundesverfassungsgerichts vom 20. Dezember 1960 (BVerfGE 12, 45) – 1 BvL 21/60.

⁵⁴⁵ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1996 m. gegužės 29 d. sprendimas. *Valstybės žinios*. 1996, Nr. 57-1364; Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2002 m. liepos 2 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2002, Nr. 69-2832; Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2009 m. rugsėjo 24 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2009, Nr. 115-4888; Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2011 m. kovo 15 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2011, Nr. 32-1503; Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2015 m. lapkričio 4 d. nutarimas. *TAR*, 2015-11-04, Nr. 17587; Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2017 m. liepos 4 d. nutarimas. *TAR*, 2017-07-04, Nr. 1147; Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2018 m. birželio 6 d. nutarimas. *TAR*, 2018-06-06, Nr. 9478. ir kt.

⁵⁴⁶ Thomas Blome, *Das Grundrecht auf Wehrgleichheit* (Peter Lang GmbH, Internationaler Verlag der Wissenschaften, 2012), 37.

⁵⁴⁷ Werner Heun, „Artikel 12a. Wehr- und Ersatzdienstpflicht“, iš *Grundgesetz-Kommentar*. Band I, Artikel 1-19. 3. Auflage, Horst Dreier (Tübingen: Mohr Siebeck, 2013), 1315.

nepanaikino⁵⁴⁸. Tačiau šiuolaikinio pobūdžio visuotinės karo prievolės ištakos siekia Didžiąją Prancūzijos revoliuciją (1789-1794 m.), kai atsirado pirmasis karo prievolės konstitucinis reglamentavimas⁵⁴⁹. Tik XVIII a. įsitvirtino mintis dėl *visuotinės karo prievolės kaip respublikos piliečių pareigos*, kuri pasitarnauja laisvos visuomenės apsaugai per savo piliečius. Ši idėja, kaip minėta, Prancūzijos Revoliucijos laikais tapo pagrindu 1793 m. nacionalinę *levée en masse* (pranc. k. – *visuotinė karinė prievolė*) pakelti į konstituciskai pamatinę pareigą⁵⁵⁰. Visų piliečių lygybės principu paremtos visuotinės karo prievolės prancūziškuoju pavyzdžiu⁵⁵¹ pasekė didžioji dalis kontinentinės Europos valstybių⁵⁵².

⁵⁴⁸ Conrad Hermann, *Deutsche Rechtsgeschichte: Band II: Neuzeit bis 1806*. (C.F. Müller, Unveränderter Nachdruck der 1966), 226, 266, 311. Prūsijoje kantonų sistemoje buvo žinoma tiek daug išimčių, kad šaukimas buvo skirtas tik tam tikram subjektų ratui.

⁵⁴⁹ Rupert Scholz, „GG Art. 12a“, iš *Kommentar zum Grundgesetz*. 66. *Ergänzungslieferung 2012*, Günter Dürig, Theodor Maunz, *beck-online. Die Datenbank*, žiūrėta 2013 m. birželio 26 d., <http://beck-online.beck.de/>.

⁵⁵⁰ 1793 m. birželio 24 d. Prancūzijos Konstitucijos 109 str. pirmą kartą nustatė karo prievolę (1795 m. Konstitucija nustatė karo prievolę kaip visuotinę viešosios tarnybos pareigą): „Visi prancūzai yra kariai; jie praktikuojasi naudodami ginklus“. Žr.: Les Constitutions de la France depuis 1789, Paris (Flammariion); Übersetzung von: Kaspar Sautter, November 2007, žiūrėta 2014 m. kovo 14 d., https://www.servat.unibe.ch/verfg/fr/1793_constitution-unterricht.pdf. Praėjus dviem mėnesiams po Konstitucijos priėmimo, 1793 m. rugpjūčio 24 d. įsigaliojo įstatymas dėl visuotinio tautos apginklavimo. Tokiu būdu „visi prancūzai buvo nuolat įpareigoti karinei tarnybai“. Žr.: Thomas Blome, *Das Grundrecht auf Wehrgleichheit* (Peter Lang GmbH, Internationaler Verlag der Wissenschaften, 2012), 37.

⁵⁵¹ Klaus Stern, *Das Staatsrecht der Bundesrepublik Deutschland: Staatsorgane, Staatsfunktionen, Finanz- und Haushalt-verfassung, Notstandsverfassung*. Band II. (München: Verlag C. H. Beck, 1980), 880.

⁵⁵² Didžiojoje Britanijoje bandymai nustatyti privalomąją karinę tarnybą 1704 m. ir 1707 m. buvo atmetti parlamento kaip antikonstituciniai. Visgi, 1756 m., 1756 m. ir 1778 m., 1779 m. nusikaltėliai, neturintys darbo ir netvarkingi asmenys buvo verčiami atlikti karinę tarnybą kaip bausmę. Tai nustatantys teisė aktai Anglijoje buvo kritikuojami. Tačiau ir anksčiau būta priešinosi nuolatinės armijos, *inter alia* karo prievolės, egzistavimui. Todėl ši idėja buvo pasmerkta dar 1628 m. Teisių peticijoje ir Teisių bilyje („nuolatinės kariuomenės sušaukimas ir išlaikymas karalystėje taikos metu prieštarauja įstatymui, nebent jeigu su tuo sutinka parlamentas“ – „the raising or keeping a standing army within the kingdom in time of peace, unless with the Consent of Parliament, was against law“). Blackstone komentaruose ir Anglijos teisės istorijoje nuolatinė armija įvardijama kaip pavojinga ir priešinga valdžios teorijai. Todėl parlamentas sukūrė milicijos sistemą ir visą karaliaus armiją taikos metu paleido. Jungtinės Amerikos Valstijos perėmė šį požiūrį ir vystė toliau. Filadelfijos konstituciniame konvente nebuvo išsakyta nuomonė, pateisinanti didelių nuolatinų kariuomenių steigimą. J. Madisons teigė, kad „nuolatinė karinė jėga su per greitai augančia vykdomąja valdžia ilgainiui nebus saugūs kompanionai laisvei“. A. Hamiltonas Federalistų raštuose taip pat pasisakė prieš nuolatinės armijos steigimą taikos metu arba siūlė jų mobilizavimą bei asignavimą patikėti įstatymų leidžiamajai valdžiai, kaip tautos atstovybei, kuri geriausiai gali nuspręsti dėl tokios kariuomenės būtinumo. Žr.: Harrop. A. Freeman, „The Constitutionality of Peacetime Conscription“, *Faculty Publications Paper 1057* (1945): 60, 69; Alexander Hamilton, „The Powers Necessary to the Common Defense Further Considered“, *Federalist No. 24*, žiūrėta 2017 m. liepos 5 d., <https://guides.loc.gov/federalist-papers/text-21-30#lg-box-wrapper-25493337>. JAV Pilietinis karas (1861-1865 m.) galima teigti, kad žymėjo tą ribą, kai buvo pereita nuo savanoriškosios karo tarnybos prie privalomosios. 1863 m. kovo 3 d. prezidentas Linkolnas pasirašė įstatymą, kuriame nurodyta, kad visi tinkami vyrai tarp dvidešimties ir keturiasdešimt penkerių metų amžiaus (su kai kuriomis išimtimis) buvo įpareigoti atlikti karinę tarnybą, kai buvo Prezidento šaukiami. Žr.: Act of March 3, 1863, ch. 75, 12 Stat. 731 (1863). Jason Britt, „Unwilling Warriors: An Examination of the Power to Conscript in Peacetime“, *Northwestern Journal of Law & Social Policy* Vol. 4, Issue 2 (2009):402.

Tačiau per Pirmąjį pasaulinį karą beveik visose valstybėse buvo šaukiama į karo tarnybą; iki 1939 m. maždaug pusė valstybių, išskyrus anglosaksiškas demokratines valstybes (D. Britanija, Australija, Kanada, Airija, Naujoji Zelandija, JAV), vykdė karinę prievolę ir taikos metu. Žr.: Harrop. A. Freeman, „The Constitutionality of Peacetime Conscription“, *Faculty Publications Paper 1057* (1945): 68.

Galiausiai 1963 m. Didžioji Britanija panaikino privalomąją karinę tarnybą ir taip tapo profesinės karo tarnybos pradininke Europoje. JAV prie profesinės karo tarnybos pagrindu kuriamos kariuomenės perėjo 1973 m. dėl vis didėjančio gyventojų nepasitenkinimo Vietnamo karu. Kaip nurodo Tomas Jermalavičius, Didžiojoje Britanijoje ir Jungtinėse Valstijose karo prievolė „egzistavo kaip laikinas atsakas į nacionalinio masto ypatingąsias situacijas ir grėsmes, o ne kaip nuolatinis gynybos politikos įrankis“. Todėl šiose valstybėse, skirtingai nei Lietuvoje, jau seniai funkcionuoja profesinės kariuomenės

Po Šaltojo karo (1947–1989 m.) dėl pasikeitusios saugumo aplinkos ne vienoje valstybėje buvo atlikta ginkluotųjų pajėgų reforma, nustatant kokybiškai kitokią jų sudėtį. Prie to prisidėjo ir valstybių narystė NATO, kuri paremta kolektyvinės gynybos principu, padedančiu geriau užtikrinti konstitucinių vertybių, *inter alia* valstybės nepriklausomybės, apsaugą, nes karinio užpuolimo atveju valstybei suteikiamos papildomos kitų valstybių narių ginkluotosios pajėgos. Per pastaruosius kelerius metus daugelyje NATO valstybių buvo atsisakyta ar sustabdyta privalomoji karo tarnyba, o ginkluotosios pajėgos formuojamos savanoriškosios ar profesinės karo tarnybos pagrindu. Iš 30 NATO valstybių tik šešiose (Lietuvoje, Danijoje, Estijoje, Graikijoje, Norvegijoje, Turkijoje) yra vykdoma privalomoji karo tarnyba⁵⁵³. Tuo tarpu Švedijoje nuo 2010 m. liepos 1 d. iki 2017 m. kariuomenė buvo pagrįsta profesionaliosios armijos (karių savanorių bei profesionalių karių) pagrindu⁵⁵⁴. Visgi, 2017 m. kovo mėn. Gynybos ministerija paskelbė, kad Švedija nuo 2017 m. liepos mėn. atnaujina šaukimą į privalomąją karinę tarnybą⁵⁵⁵. Sprendimą didinti karinius pajėgumus lėmė didėjanti Rusijos grėsmė dėl Krymo aneksijos, Ukrainos karo bei Rusijos karinės pratybos Baltijos valstybių pasienyje.

Jeį pripažįstame, kad įstatymų leidėjas neturi teisės panaikinti ginkluotųjų pajėgų, tačiau turi plačią diskreciją nuspręsti dėl jų sudarymo tiek kiekybinės apimties, tiek ir struktūros prasme, tuomet kyla klausimas, kokios yra konstitucinės ribos minėtam sprendimui priimti. Todėl toliau bus analizuojami karo prievolės konstituciniai pagrindai, padėsiantys atskleisti karo prievolės konstitucinę sampratą, kurią determinuoja konstitucinis lygiateisiškumo principas ir jo implikuojamas karinio teisingumo reikalavimas.

5.1. Karo prievolės konstitucinė samprata

Kaip jau minėta, Lietuvoje karo prievolės konstituciniai pagrindai pirmiausiai yra įtvirtinti Konstitucijos 139 straipsnyje, kurio pirmoje dalyje nustatyta, kad „Lietuvos

sistema ir prie to prisidėjo ne tik palanki valstybių teritorijų geografinė padėtis, apsaugojusi jas nuo tiesioginės užsienio ginkluotųjų pajėgų invazijos grėsmės, bet ir branduolinio ginklo atsiradimas, kuris, kaip teigia Morrisas Janowitzas, „pakeitė strateginį ginkluotųjų pajėgų vaidmenį ir suteikė pagrindą kvestionuoti masinės kariuomenės reikalingumą“. Žr.: Morris Janowitz, „The U.S. Forces and the Zero Draft“, *The Adelphi Papers* No. 94 (1973): 4, cituota iš Tomas Jeromalavičius, „Karo prievolė Lietuvoje: orientyrai diskusijai“, iš *Profesionalioji kariuomenė: vakary šalių patirtis ir perspektyvos Lietuvoje: monografija*, atsakingoji redaktorė Jūratė Novagrockienė (Vilnius: Generolo Jono Žemaičio Lietuvos karo akademija, 2005), 14.

⁵⁵³ „Wehrpflicht international – ein Überblick“, žiūrėta 2015 m. spalio 28 d., https://www.bundeswehr.de/portal/a/bwde//lut/p/c4/NYzBCsIwEET_KNuAUPFmFcGLHhS03rbJGhfbpGy39uLHmxcygTnM8AYekB3xwwGVU8Qe-7tA63nSL6RZPZlIh1rcgPZVMkDn6HgNFE2hyL3av3Kqg50LDrblyqVIWIlpKucMgprEjEm0L8sskhfDHtrK7htbV3_Z77q-NNedXVXH0-EM4zBsf3jFvhc/.

Už NATO teritorijos ribų privalomoji karo tarnyba Europoje vykdoma Austrijoje, Baltarusijoje, Kipre, Moldovoje, Rusijoje, Serbijoje, Suomijoje, Švedijoje, Šveicarijoje, taip pat ir Ukrainoje.

⁵⁵⁴ Karo prievolė Švedijoje buvo įvesta nuo karų su Napoleonu 1812 m. laikų ir egzistavo net taikos metu beveik 200 m. Tačiau 2007 m. Švedijos Vyriausybė priėmė sprendimą, kad nuo 2010 m. liepos 1 d. niekas negali būti pašauktas į privalomąją karinę tarnybą, išskyrus esant ypatingai padėčiai, t. y. atsižvelgiant į saugumo padėtį šalyje, parlamentas galėjo sugrąžinti visuotinę karo prievolę tiek vyrams, tiek ir moterims.

„Schweden schafft die Wehrpflicht ab“, *nzz.ch*, žiūrėta 2019 m. balandžio 10 d., https://www.nzz.ch/schweden_schafft_die_wehrpflicht_ab-1.6342965.

⁵⁵⁵ „Sweden returns draft amid security worries and soldier shortage“, *reuters.com*, žiūrėta 2019 m. balandžio 10 d., <https://www.reuters.com/article/us-sweden-military-idUSKBN1690ND>.

valstybės gynimas nuo užsienio ginkluoto užpuolimo – kiekvieno Lietuvos Respublikos piliečio teisė ir pareiga“. Ši formuluo­ tė suponuoja išvadą, kad visuotinė valstybės gynimo pareiga piliečiams atsiranda pereinan­ t iš taikos į karo režimą⁵⁵⁶, tačiau tikrai neleidžia vienareikšmiškai spręsti esant visuotinę karo prievolę, kuri turi būti atliekama taikos metu⁵⁵⁷. Pastebėtina, kad Konstitucija *expressis verbis* neįtvirtina termi­ no „(visuotinė) karo prievolė“. Be to, ir Lietuvos Konstitucinis Teismas aiškindamas 139 straipsnio turinį⁵⁵⁸ nekonstatavo esant *visuotinę* karo prievolę: „139 straipsnis negali būti interpretuojamas kaip reiškiantis, <...> kad kiekvieno piliečio pareiga yra atlikti tokią privalomąją karo tarnybą, kuri įstatymuose įvardyta kaip privalomoji pradi­ nė karo tarnyba“. Suprantama, kad tokios pareigos nebus esant objektyvioms prie­ žastims, pvz., neįgalumas, amžius ar pan., dėl kurių pilietis negalės atlikti savo konsti­ tucinės pareigos, todėl yra nuo jos atleidžiamas.

Tame pačiame nutarime Lietuvos Konstitucinis Teismas nurodo, kad „konstitucinė privalomosios karo tarnybos samprata, įtvirtinta Konstitucijos 139 straipsnio 2 dalyje, negali būti tapatinama su Konstitucijos 141 straipsnyje vartojama tikrosios karo tarnybos

⁵⁵⁶ Tačiau nebūtinai karo padėtis turi būti paskelbta, kaip tai numatyta 142 str., nes užsienio ginkluotos jėgos veiksmai prieš valstybę gali būti atlikti dar iki kompetentingoms institucijoms priimant sprendimus dėl karo padėties. Juo labiau, kad tokią teisę suteikia ir Konstitucijos 3 str. 2 d.

⁵⁵⁷ Palyginimui galima paminėti, kad JAV Aukščiausiasis Teismas niekada neatsakė į klausimą, ar karo prievolė taikos metu būtų antikonstitucinė, tačiau *Kneeder v. Lane Case* (45 Pa. St. 238 (1863)) ir *Arver v. United States Case* (kitaip dar vadinama *Selective Draft Law Case*) (245 U.S. 366 (1918)) (pirmosiose dviejose tokio pobūdžio bylose) pripažino karo prievolės (karo metu) konstitucingumą.

Kneeder v. Lane byloje trys vyrai teigė, kad Prezidento A. Linkolno 1863 m. kovo 3 d. įstatymas dėl karo prievolės, kuris buvo priimtas per JAV Pilietinį karą (1861–1865 m.), tarsi antikonstitucinis panaikinimas valstijų teisės sukviesti mili­ ciją, kuri vertinama kaip konstitucinė priemonė sukilimams malšinti. Pensilvanijos Aukščiausiasis Teismas nusprendė, kad Kongresas viršijo savo įgaliojimus reikalaudamas vykdyti įstatymą. O teisėjas Woodward'as net pasisakė, kad iš tiesų Konstitucijos kūrėjai neketino valstijų žmones padaryti karinės prievolės sistemos subjektais, kuri motinėje valstybėje (D. Britanijoje) buvo taikoma tik beturčiams ir valkataujančiams. Tačiau JAV Aukščiausiasis Teismas kons­ tatavo, kad „Konstitucija I straipsnio 8 dalis yra įgaliojimo paskelbti karą pagrindas, o tai reiškia įgaliojimą sėkmingai vykdyti karą, t. y., reikalingomis priemonėmis“. *Arver v. United States* byloje toliau plėtojo, kad milicijos valdžia ir įgaliojimas sušaukti kariuomenės buvo deleguoti Kongresui, todėl nebuvo jokio konflikto tarp valstijos ir federalinės valdžios. *Heflin v. Sanford* (142 F.2d 798 (5th Cir. 1944)) byloje Aukščiausiasis Teismas teigė, kad „Tryliktoji pataisa nėra taikoma šaukiant į tarnybą, kai vyriausybė pagal įstatymą siekia patenkinti visuomenės poreikį“. Teismas pakartojo ankstesnę bylą (*Butler v. Perry*, 240 U.S. 328 (1916)) dėl Tryliktosios pataisos, kurioje pripažino, kad tam tikros privalo­ mos civilinės tarnybos formos yra konstitucingos. O šiam pagrindimui buvo pasiremta senosios Romos teorija *trinoda necessitas* (Lotyniškas terminas *trinoda necessitas* anglosaksų laikais (XVII a.) vartotas kaip „trigubas mokestis“, reiškęs, kad karalius gali reikalauti atlikti tris tarnybas: 1) taisyti tiltus ir gatves, 2) statyti ir prižiūrėti gynybinius sutvirtinimus, 3) atlikti karinę tarnybą.). Žr.: Jason Britt, „Unwilling Warriors: An Examination of the Power to Conscript in Peacetime“, *Northwestern Journal of Law & Social Policy* Vol. 4, Issue 2 (2009): 404–405.

Šis klausimas dėl karo prievolės taikos metu konstitucingumo dažniausiai buvo iškeltas ir Vietnamo konflikto metu, bet niekada nebuvo atsakyta JAV Aukščiausiam Teisme, ar galima įpareigoti karinei tarnybai, karinėms kovos užduotims be Kongreso paskelbimo apie karą (nesant karo deklaracijos).

J. Britt'as abejoja dėl karo prievolės konstitucingumo taikos metu. Autorius laikosi požiūrio, kad taikos metu nėra įtiki­ namo pagrindimo versti piliečius prieš jų valią atlikti tarnybą, todėl tai pažeidžia JAV Konstitucijos Trylikąją pataisą. Tačiau šio darbo autorė nesutinka su tokia nuomone, kadangi pasirosti gynybai reikia iš anksto dar taikos metu, todėl manytina, kad karo prievolė konstitucinga ir taikos metu. Tai (ar jau reikia vykdyti privalomąjį šaukimą į karo tarnybą) yra politinis sprendimas, kuris vargu ar gali būti konstitucinės kontrolės objektu. Juo labiau, kad nėra jokios griežtos laiko ribos, kai pereinama iš taikos padėties į karo padėtį. Toks laikotarpis negali būti nustatytas ir įstatymu, kadangi karas (ar ginkluotas konfliktas) nėra prognozuojami. Todėl bet koks bandymas nustatyti laiko ribą, kada reikia vykdyti privalomąjį šaukimą į karo tarnybą, skirtingose situacijose gali pasirodyti netikslus ir netinkamas. Tokia laiko riba ne­ nustatyta ir Lietuvos Respublikos mobilizacijos ir mobilizacinio rezervo rengimo įstatyme, o jame numatytų pasekmių veikimas prasideda tik po politinio sprendimo.

⁵⁵⁸ „Įstatymo nustatyta tvarka Lietuvos Respublikos piliečiai privalo atlikti karo ar alternatyviąją krašto apsaugos tarnybą“.

sąvoka“, nes „tikroji karo tarnyba gali būti organizuota tiek profesinės, tiek savanoriškosios ar privalomosios karo tarnybos (arba kelių minėtų tarnybos rūšių) pagrindu“. Akivaizdu, kad Konstitucinis Teismas tokiu išaiškinimu ne tik atskyrė kartais gal ir tapatinamas dvi sąvokas, bet ir patvirtintino galimas tikrosios karo tarnybos įgyvendinimo formas, kurios Konstitucijoje *expressis verbis* nėra minimos. Privalomąją karo tarnybą, priskirtą prie vienos iš tikrosios karo tarnybos formų, įstatymų leidėjas gali alternatyviai pasirinkti šalia kitų karo tarnybos rūšių formuojant ginkluotąsias pajėgas.

Tačiau dėmesį atkreipia kita Konstitucinio Teismo tezė, esą „Konstitucijos 139 straipsnio 2 dalyje numatytas karo prievolės (privalomosios karo tarnybos) institutas, kurio formos Konstitucijos 139 straipsnio 2 dalyje *expressis verbis* nėra apibrėžtos“⁵⁵⁹. Tokiu būdu Teismas šiame nutarime pirmą bei vienintelį kartą pripažino esant karo prievolę, tačiau ne jos *visuotinį* pobūdį (gal dėl to, jog šis klausimas nepateko į tyrimo dalyką). Visgi, abejotina, ar tikrai galima karo prievolę sutapatinti su privalomąją karo tarnyba, o taip pat, ar tikrai Konstitucijos 139 straipsnio 2 dalyje nėra *expressis verbis* visai jokių karo prievolės formų? Manytina, kad Lietuvos konstitucinėje doktrinoje vartojama formuluoatė „privalomoji karo tarnyba“ ir Konstitucijos 139 straipsnio 2 dalyje minima ją pakeičianti „alternatyvioji tarnyba“⁵⁶⁰ iš esmės atitinka karo prievolės įgyvendinimą, todėl kartu yra dvi karo prievolės įgyvendinimo formos⁵⁶¹. Žinoma, privalomosios karo tarnybos ir ją pakeičiančios alternatyviosios tarnybos formų (atlikimo būdų) Konstitucija, kaip jau minėta, nedetalizuoja. Kita vertus, karo prievolė ir privalomoji karo tarnyba nėra tas pats, tačiau abi sąvokos susijusios. Asmuo, esantis karo prievolinkas, ne būtinai atliks privalomąją karo tarnybą. Ir atvirkščiai asmuo, atliekantis privalomąją karo tarnybą, visuomet bus karo prievolinkas.

Vokietijos mokslinėje⁵⁶² bei konstitucinėje doktrinoje⁵⁶³ vienareikšmiškai pripažįstama, kad Pagrindinio Įstatymo 12a straipsnio 1 dalyje⁵⁶⁴ yra įtvirtinta *visuotinė* karo

⁵⁵⁹ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2009 m. rugsėjo 24 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2009, Nr. 115-4888.

⁵⁶⁰ Atsisakius atlikti privalomąją karo tarnybą, turi būti atliekama ją pakeičianti civilinė tarnyba, kaip alternatyvioji tarnyba. Turinio ir organizacinė prasme civilinė tarnyba visiškai atskirta nuo karinės srities.

⁵⁶¹ Pastebėtina, kad Konstitucinis Teismas 2017 m. liepos 4 d. nutarime, tirdamas Karo prievolės įstatymo 3 straipsnio 7 dalies atitiktį Konstitucijai, visgi konstatavo, kad karo prievolė yra konstitucinė piliečių pareiga atlikti karo tarnybą arba alternatyviąją krašto apsaugos tarnybą.

⁵⁶² Žr.: Rupert Scholz, „GG Art. 12a“, iš *Kommentar zum Grundgesetz*. 66. *Ergänzungslieferung 2012*, Günter Dürig, Theodor Maunz, *beck-online*. *Die Datenbank*, žiūrėta 2013 m. birželio 26 d., <http://beck-online.beck.de/>; Jens Fleischhauer, *Wehrpflichtarmee und Wehrgerechtigkeit: Die Verfassungsmäßigkeit der allgemeinen Wehrpflicht im Blickwinkel sicherheitspolitischer, gesellschaftlicher und demographischer Veränderungen* (Hamburg: Verlag Dr. Kovac, 2007); Thomas Blome, *Das Grundrecht auf Wehrleichheit* (Peter Lang GmbH, Internationaler Verlag der Wissenschaften, 2012).

⁵⁶³ Vokietijos Federalinis Konstitucinis Teismas po sprendimo, priimto 1974 m. lapkričio 5 d., nuolat kartoję: „Visuotinė karo prievolė yra visuotinės lygybės principo išraiška. Jos įgyvendinimas remiasi PĮ 3 straipsnio 1 dalimi“. Taip pat Teismas konstatavo, kad „pilietinių pareigų lygybės konstitucinis reikalavimas karinio teisingumo pavidale“ yra kaip visuotinės karo prievolės esmingiausioji dalis.

Beschluß des Ersten Senats des Deutschen Bundesverfassungsgerichts vom 20. Dezember 1960 (BVerfGE 12, 45) – 1 BvL 21/60; Beschluss des Zweiten Senats des Deutschen Bundesverfassungsgerichts vom 5. November 1974 (BVerfGE 38, 154) – 2 BvL 6/71; Urteil des Zweiten Senats des Deutschen Bundesverfassungsgerichts vom 13. April 1978 auf die mündliche Verhandlung vom 30. November und 1. Dezember 1977 (BVerfGE 48, 127) – 2 BvF 1,2,4,5/77; Urteil des Zweiten Senats des Deutschen Bundesverfassungsgerichts vom 24. April 1985 aufgrund der mündlichen Verhandlung vom 30. Januar 1985 (BVerfGE 69, 1) – 2 BvF 2, 3, 4/83 und 2/84.

⁵⁶⁴ „Vyrai, sulaukę aštuoniolikio metų amžiaus, gali būti įpareigojami tarnauti ginkluotuosiose pajėgose, federalinėje pasienio apsaugos tarnyboje arba civilinės gynybos junginyje“.

prievolė, kurios įgyvendinimui numatyti keli lygiaverčiai būdai: karo tarnyba (ginkluotosiose pajėgose, federalinėje pasienio apsaugos tarnyboje) ir alternatyvioji tarnyba civilinės gynybos junginyje. Austrijos Konstitucijos⁵⁶⁵ 9a straipsnio 3 ir 4 dalys taip pat įpareigoja kariuomenės sistemą grįsti visuotine karo prievole: „Kiekvienas Austrijos pilietis vyras privalo atlikti karo tarnybą. Asmenys, sąžinės sumetimais atsisakantys atlikti privalomąją karo tarnybą, yra nuo jos atleidžiami, todėl privalo atlikti alternatyviąją tarnybą. Austrijos pilietės moterys gali savanoriškai stoti į tarnybą federalinėje kariuomenėje ir turi teisę nutraukti šią tarnybą“. Šiame kontekste paminėtinos ir Šveicarijos Konstitucijos⁵⁶⁶ 59 straipsnio 1 ir 2 dalys: „Kiekvienas šveicaras privalo atlikti karinę tarnybą. Įstatymas numato alternatyvią civilinę tarnybą. Šveicarėms karinė tarnyba yra savanoriška.“

Kalbant apie *visuotinės karo prievolės* konstitucinę sampratą, autorės nuomone, Lietuvos Konstitucijos 139 straipsnio 2 dalies pasirinkta formuluotė „*piliečiai privalo atlikti karo [...] tarnybą*“⁵⁶⁷ turi daugiau *visuotinio* požymio nei, prieš tai minėtos Austrijos, Šveicarijos atitinkamos konstitucinės nuostatos ar Vokietijos Pagrindinio Įstatymo 12a straipsnio 1 dalies formuluotė „*vyrų, sulaukė aštuoniolikos metų amžiaus, gali būti įpareigojami tarnauti ginkluotosiose pajėgose [...]*“. Pirmiausiai tokią išvadą suponuoja normos adresatai – piliečiai, t. y. Lietuvos Konstitucijoje *expressis verbis* nedaromos jokios išimties lyties pagrindu, kaip Austrijoje, Šveicarijoje, Vokietijoje, kuriose pareiga gali atsirasti tik vyrams. Antra, 139 straipsnio 2 dalis yra įtvirtinta kaip konstitucinis imperatyvas įstatymų leidėjui nustatyti piliečių karo prievolės atlikimo tvarką, o ne kaip Vokietijos Pagrindinio Įstatymo (12a str. 1 d.) įgalinanti norma nustatyti įpareigojamą, kuris nebūtinai bus įgyvendinamas.

Pastebėtina, kad „*visuotinė karo prievolė ir valstybinės taikos gynybos principas* yra konstitucijos paskirti saugoti žmogaus orumo teisę ir laisvę, kaip ir teisę į gyvenimą bei fizinį neliečiamumą (nuo išorinės grėsmės)“⁵⁶⁸. Todėl bet kokie bandymai paneigti šiuos principus, remiantis konstituciškai garantuojamu žmogaus orumu ar pagrindine teise į gyvybę ir fizinį neliečiamumą negalimi⁵⁶⁹. Jau ir Th. Hobbes'as suformulavo šį supratimą: kai valstybei ginti būtina visų piliečių pagalba, tai karinei tarnybai yra įpareigojami ne tik kiekvienas galintis pakelti ginklą, bet ir bet tas, kas gali prisidėti prie menkiausios pergalės: kitaip valstybės, kurios išsaugojimui piliečiai neturėtų nei

⁵⁶⁵ Bundes-Verfassungsgesetz der Republik Österreich vom 19. Dezember 1945., žiūrėta 2019 m. birželio 7 d., <https://www.ris.bka.gv.at/GeltendeFassung.wxe?Abfrage=Bundesnormen&Gesetzesnummer=10000138>.

⁵⁶⁶ Bundesverfassung der Schweizerischen Eidgenossenschaft vom 18. April 1999, žiūrėta 2019 m. rugpjūčio 2 d., <http://www.admin.ch/opc/de/classified-compilation/19995395/index.html#a37>.

⁵⁶⁷ Šiam Lietuvos Respublikos Konstitucijos straipsniui turinio prasme artima nuostata yra įtvirtinta ir Turkijos Konstitucijos 79 straipsnyje: „Nacionalinė gynyba yra kiekvieno turko teisė ir pareiga. Tvarka ir pagrindai, pagal kuriuos ši priedermė turi būti arba yra laikoma atlikta ginkluotose pajėgose ar visuomeninėje tarnyboje, turi būti reglamentuojami įstatymu.“ The Constitution of the Republic of Turkey, as amended on July 23, 1995, žiūrėta 2015 m. vasario 9 d., <http://www.mfa.gov.tr/constitution-of-the-republic-of-turkey.en.mfa>.

⁵⁶⁸ Rupert Scholz, „GG Art. 12a“, iš *Kommentar zum Grundgesetz*. 66. *Ergänzungslieferung 2012*, Günter Dürig, Theodor Maunz, *beck-online*. Die Datenbank, žiūrėta 2013 m. birželio 26 d., <http://beck-online.beck.de/>.

⁵⁶⁹ Beschluß des Ersten Senats des Deutschen Bundesverfassungsgerichts vom 20. Dezember 1960 (BVerfGE 12, 45) – 1 BvL 21/60.

noro, nei drąsos, sukūrimas būtų beprasmiškas⁵⁷⁰. Tuo remiantis pagrindžiama laisvos demokratinės konstitucinės santvarkos apsauga, kuri kartu žmogaus laisvės ir orumo apsaugą garantuoja, bei asmeninis pasiaukojimas atliekant karinę tarnybą. Tai nelaiikytina žmogaus orumo pažeidimu⁵⁷¹.

Tačiau jeigu pritariame Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo pozicijai, kad Konstitucijos 139 straipsnis nereiškia, jog kiekvienas pilietis turi pareigą atlikti privalomąją karo tarnybą, tuomet kyla klausimas, kaip tai dera su asmenų lygiateisiškumu (Konstitucijos 29 str.). Vadinasi, galima konstatuoti, kad kartu su karo prievolės konstituciniu pagrindimu įstatymų leidėjui atsiranda dar viena užduotis – įveikti privalomosios karo tarnybos netikrumą ir sudaryti *visuotinės* karo prievolės „jausmą“, net jei ši karo tarnyba organizuojama šalia kitų tarnybos rūšių: profesinės ir (ar) savanoriškosios karo tarnybos. Kaip nurodo Thomas Blome'as, karinio teisingumo (lygiateisiškumo) „klausimas yra toks pats senas kaip ir ginkluotosios pajėgos“⁵⁷². Deja, pastarasis klausimas Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2009 m. rugsėjo 24 d. nutarime taip pat nebuvo analizuotas, nes nepateko į tyrimo dalyką, tačiau nereiškia, kad yra mažiau aktualus. Todėl toliau svarbu nustatyti, kaip turi būti aiškinama ir suprantama karo prievolė, kad ji atitiktų minėtą karinio teisingumo principą, arba kaip karinio teisingumo principo reikalavimai determinuoja visuotinę karo prievolę.

5.2. Karo prievolė pagrįsta karinio teisingumo principu

Lietuvos Respublikos krašto apsaugos ministerijos duomenis⁵⁷³ 2015 m. gegužės 11 d. atnaujinus šaukimą į nuolatinę privalomąją pradinę karo tarnybą, iš visų karo prievolinių apie 33 proc. buvo atleisti nuo karo tarnybos, remiantis karo (prievolės) tarnybos išimtimis. 46 proc. šauktinių nebuvo nei pašaukti, nei patikrinta jų sveikata dėl tinkamumo atlikti nuolatinę privalomąją karinę tarnybą. Iš visų šauktinių atsitiktinė elektroninės atrankos sistema⁵⁷⁴ atrinkta tik apie 21 proc. karo prievolinių, kurių

⁵⁷⁰ Thomas Hobbes, *Leviatanas* (Vilnius: Pradai, 1999), 225. O taip pat: „Aukščiausioji valdžia yra valstybės siela, o jei kartą siela apleidžia kūną, nariai jau nebegauna iš jos jokio judėjimo. Paklusnumo tikslas yra apsauga, ir kame žmogus mato šią apsaugą – savo paties ar kito galioje, – jis iš prigimties linkęs tam paklusti ir jį palaikyti. Ir nors aukščiausioji valdžia ją sukūrusiųjų ketinimu turėtų būti amžina, tačiau savo pačios prigimtimi gali patirti ne tik smurtinę mirtį kare su išorės priešais, bet dėl žmonių neišmanymo ir jų aistrų ji pati nuo pat savo įsteigimo turi daugybę natūralios savo mirties nuo vidinės nesantaikos sėklų“. Thomas Hobbes, *Leviatanas* (Vilnius: Pradai, 1999), 228.

⁵⁷¹ Beschluß des Ersten Senats des Deutschen Bundesverfassungsgerichts vom 20. Dezember 1960 (BVerfGE 12, 45) – 1 BvL 21/60.

⁵⁷² Thomas Blome, *Das Grundrecht auf Wehrgleichheit* (Peter Lang GmbH, Internationaler Verlag der Wissenschaften, 2012), 1.

⁵⁷³ „Aktuali šauktiniams“, KAM, žiūrėta 2015 m. rugsėjo 23 d., http://www.kam.lt/lt/aktuali_informacija_apie_privalomaja_karine_tarnyba.html. Taip pat remtasi Lietuvos kariuomenės Karo prievolės ir komplektavimo tarnybos 2019 m. rugpjūčio 20 d. šio darbo autorei pateikta statistika.

⁵⁷⁴ Pasak kariuomenės vado J. V. Žuko, „atsitiktinės atrankos į privalomąją pradinę karo tarnybą metodas buvo pasirinktas todėl, kad šalyje nėra organizuojamas visuotinis šaukimas, o taikomas mišrus kariuomenės personalo komplektavimo modelis“.

„Svarbi diena šauktiniams: dabar tai klius“, *Delfi.lt*, 2015 m. birželio 11 d. <https://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/svarbi-diena-sauktiniams-dabar-tai-klius.d?id=68214538>.

tinkamumas karinei tarnybai turėjo būti patikrintas. Galiausiai, tik apie 1,7 proc. visų karo prievolinkų turėjo būti pašaukti (privalomai arba savo noru) atlikti nuolatinę privalomąją karinę tarnybą. Kad Lietuvoje trūksta karo prievolės visuotinumą, buvo pareikšta ir 2009 m., kai Konstituciniame Teisme rengiant bylą dėl teisės aktų, susijusių su kariuomenės pertvarka, konstitucingumo buvo gautas Seimo nario Juozo Oleko rašytinis paaiškinimas, kad „tarnauja tik apie 2 procentai visų jaunuolių, tinkamų atlikti privalomąją pradinę karo tarnybą“⁵⁷⁵.

Ši empirinė išvada akivaizdžiai parodo, kad nors egzistuoja karo prievolė, vis dėlto ji yra ne visuotinė, kaip tai kyla iš Konstitucijos, o tik „likusios dalies karo prievolė“⁵⁷⁶, nes net daugiau nei pusė prievolinkų neatlieka privalomosios karo tarnybos pareigos. O tai neteisinga karo prievolę atliekančių asmenų atžvilgiu. Be to, kaip teigia I. Kantas „saugoti savo gyvybę yra pareiga, o apskritai šitai daryti kiekvienas turi dar ir betarpišką polinkį“⁵⁷⁷. Karinė tarnyba ir kiti gynybiniai įsipareigojimai labai paveikia šauktinių asmeninį gyvenimą⁵⁷⁸, nes dėl vykdomos tarnybos negalima pasirinkti profesijos, įgyti išsilavinimo, o taip pat patiriami tam tikri šeimyniniai ar ekonominiai nepatogumai. Šios neteisybės jausmas verčia pažvelgti, ar tikrai nėra prieštaravimo konstituciniam visuotinės karo prievolės reikalavimui.

Karinio teisingumo principas yra pagrįstas idėja, kad karinės prievolės siekiamu tikslu – užtikrinti karinę valstybės gynybą – iš esmės kiekvienam piliečiui suteikiama gėrybė (pvz., nepriklausoma valstybė, kuri garantuos jo orumą bei teises), todėl karinė prievolė yra visų piliečių pareiga. Visuotinė karo prievolė yra „bendrosios lygybės idėjos išraiška“⁵⁷⁹, o „pilietinių pareigų lygybės konstitucinis reikalavimas formuoja karinį teisingumą“⁵⁸⁰. Akivaizdu, kad valstybėje karinės grėsmės akivaizdoje karo prievolinkas, atlikdamas karinę tarnybą, rizikuoja savo gyvybe, kai tuo tarpu nepašauktų tarsi „pasigailima“ ir jie lieka apsaugoti nuo tokios grėsmės. Vadinasi, pagrindinės pareigos, *inter alia* karo prievolė, gali būti pagrįstos tik priklausomumu valstybinei bendruomenei ir kai atliekamos tokios bendruomenės tikslais, kurie visiems jos nariams teikia naudą. Todėl logiška, kad tokios pareigos turi būti visiems vienodai nustatytos. Šią idėją galima būtų išreikšti tokia schema:

⁵⁷⁵ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2009 m. rugsėjo 24 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2009, Nr. 115-4888.

⁵⁷⁶ „Tuo tarpu pagal Vokietijos Federalinės gynybos ministerijos duomenis 2009 m. iš visų karo prievolinkų 70,5 proc. buvo atleisti nuo karo tarnybos remiantis karo tarnybos išimtimis. Tačiau tik 16,9 proc. atliko pradinę karinę tarnybą, nes iš visų karo prievolinkų 6,2 proc. nebuvo patikrinti, o 6,4 proc. nebuvo net pašaukti. Todėl iš viso 12,6 proc. laikomi *contra legem*. Galiausiai 83,1 proc. neatliko jokios pradinės karo tarnybos“. Žr.: Thomas Blome, *Das Grundrecht auf Wehrgleichheit* (Peter Lang GmbH, Internationaler Verlag der Wissenschaften, 2012), 140–141.

⁵⁷⁷ Thomas Blome, *Das Grundrecht auf Wehrgleichheit* (Peter Lang GmbH, Internationaler Verlag der Wissenschaften, 2012), 157.

⁵⁷⁸ Immanuelis Kantas, „Moralės metafizikos pagrindai“, iš *Filosofijos istorijos chrestomatija. XIX ir XX amžių Vakarų Europos ir Amerikos filosofija*, sudarytojas Bronius Genzelis (Vilnius: Mintis, 1974), 24.

⁵⁷⁹ Urteil des Zweiten Senats des Deutschen Bundesverfassungsgerichts vom 13. April 1978 auf die mündliche Verhandlung vom 30. November und 1. Dezember 1977 (BVerfGE 48, 127) – 2 BvF 1,2,4,5/77; Beschluss des Zweiten Senats des Deutschen Bundesverfassungsgerichts vom 5. November 1974 (BVerfGE 38, 154) – 2 BvL 6/71.

⁵⁸⁰ Beschluss des Zweiten Senats des Deutschen Bundesverfassungsgerichts vom 5. November 1974 (BVerfGE 38, 154) – 2 BvL 6/71.

⁵⁸⁰ Urteil des Zweiten Senats des Deutschen Bundesverfassungsgerichts vom 13. April 1978 auf die mündliche Verhandlung vom 30. November und 1. Dezember 1977 (BVerfGE 48, 127) – 2 BvF 1,2,4,5/77.

Pareiga → Nauda visai bendruomenei → Lygybė → Visuotinumumas → Teisingumas.

Tik iš pareigų lygybės idėjos taip pat galima kildinti ir asmeninį karinį pasirengimą⁵⁸¹. Atskiri šauktiniai tik tada bus pasiruošę prisiimti asmeninį pasiaukojimą bendruomenei, jei jie bus tikri, kad ši pareiga taip pat taikoma visiems kitiems piliečiams. Todėl žmonių lygybės (lygiateisiškumo) principas (Lietuvos Respublikos Konstitucijos 29 str.), kaip nurodė J. Fleischhauer'is, yra „pagrindinių pareigų struktūrinis elementas ir veikia kaip „kvaziaksesorinė norma“⁵⁸². Tai patvirtinta ir Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje: „Konstitucinis asmenų lygybės įstatymui principas reikalauja, kad teisėje pagrindinės teisės ir pareigos būtų įtvirtintos visiems vienodai (<...> 1994 m. balandžio 18 d., 2000 m. birželio 30 d., 2008 m. rugsėjo 23 d., 2008 m. gruodžio 24 d. nutarimai)“⁵⁸³. „Iš esmės lygūs savavališkai negali būti laikomi nelygiais ir iš esmės nelygūs savavališkai negali būti laikomi vienodais“⁵⁸⁴. *Be to*, pagrindinės pareigos, taip pat kaip ir pagrindinės teisės, yra „priešiškos privilegijoms“⁵⁸⁵. Todėl visiškai pritartina J. Fleischhauer'io minčiai, kad pareigų lygybės postulato atsisakymas reikštų demokratijos principo atsisakymą ir kartu sugrįžimą prie klasinės visuomenės⁵⁸⁶.

Tačiau asmenų lygybės principas nepaneigia galimybės įstatyme nustatyti nevienodą teisinį reguliavimą tam tikrų asmenų kategorijų, esančių skirtingose padėtyse, atžvilgiu. Visgi tokiam diferencijuotam teisiniam reguliavimui turi būti objektyvus pateisinimas arba juo siekiama pozityvių, visuomeniškai reikšmingų tikslų⁵⁸⁷. Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas yra pažymėjęs, kad įstatymų leidėjas, reguliuodamas karo tarnybos santykius, ir kartu nustatydamas atleidimo nuo privalomosios karo tarnybos arba alternatyviosios krašto apsaugos tarnybos sąlygas, turi pagrįsti jas objektyviomis aplinkybėmis, kaip pavyzdžiui, asmens amžius, sveikatos būklė ar pan., t. y. tokiomis aplinkybėmis, dėl kurių piliečiai negali atlikti tokios tarnybos⁵⁸⁸. Todėl „siekiant išsaugoti piliečių lygybę ir karinį teisingumą, labai svarbu, kad pašaukimas

⁵⁸¹ Urteil des Zweiten Senats des Deutschen Bundesverfassungsgerichts vom 13. April 1978 auf die mündliche Verhandlung vom 30. November und 1. Dezember 1977 (BVerfGE 48, 127) – 2 BvF 1,2,4,5/77.

⁵⁸² Jens Fleischhauer, Wehrpflichtarmee und Wehrgerechtigkeit: Die Verfassungsmäßigkeit der allgemeinen Wehrpflicht im Blickwinkel sicherheitspolitischer, gesellschaftlicher und demographischer Veränderungen (Hamburg: Verlag Dr. Kovac, 2007), 96.

⁵⁸³ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2009 m. kovo 2 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2009, Nr. 25-988.

⁵⁸⁴ Žr.: Urteil des Zweiten Senats des Deutschen Bundesverfassungsgerichts vom 5. April 1952 (BVerfGE 1, 208) – 2 BvH 1/52; Urteil des Zweiten Senats des Deutschen Bundesverfassungsgerichts vom 16. März 1955 (BVerfGE 4, 144) – 2 BvK 1/54.

⁵⁸⁵ Jens Fleischhauer, Wehrpflichtarmee und Wehrgerechtigkeit: Die Verfassungsmäßigkeit der allgemeinen Wehrpflicht im Blickwinkel sicherheitspolitischer, gesellschaftlicher und demographischer Veränderungen (Hamburg: Verlag Dr. Kovac, 2007), 96.

⁵⁸⁶ Jens Fleischhauer, Wehrpflichtarmee und Wehrgerechtigkeit: Die Verfassungsmäßigkeit der allgemeinen Wehrpflicht im Blickwinkel sicherheitspolitischer, gesellschaftlicher und demographischer Veränderungen (Hamburg: Verlag Dr. Kovac, 2007), 97.

⁵⁸⁷ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2009 m. kovo 2 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2009, Nr. 25-988.

⁵⁸⁸ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2009 m. rugsėjo 24 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2009, Nr. 115-4888. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2017 m. liepos 4 d. nutarimas. *TAR*. 2017, Nr. 1147. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2018 m. birželio 6 d. nutarimas. *TAR*. 2018, Nr. 9478.

nebūtų savavališkas⁵⁸⁹. Anot Vokietijos Konstitucinio Teismo, sprendimas yra savavališkas, kai „akivaizdžiai objektyvūs pagrindai nebėra atpažįstami taip, kad pažeidžiamas visuotinis teisingumo jausmas“⁵⁹⁰, atitinkamai „neatsižvelgiama į esminį visuotinį bendruomenės teisingumo supratimą“⁵⁹¹.

Lietuvos mokslinėje doktrinoje⁵⁹² sutinkama idėja, kad, siekiant išlaikyti karo prievolės visuotinumą įspūdį, galima didinti išimčių sąrašą, trumpinti privalomosios karo tarnybos laiką ar išplėsti alternatyvios krašto apsaugos tarnybos galimybes. Karinio teisingumo principas reikalauja pakankamo norminių karo prievolės išimčių nustatymo⁵⁹³. Tačiau „išimčių nustatymas gali išsiplėsti tik iki griežtai apriboto ir suprantamo asmenų rato, <...>, o ateityje išsiplėsti tik iki tokių atvejų, kurių praktikoje turi būti ne per daug“⁵⁹⁴. Jei visuotinės karo prievolės išimčių atvejų skaičius nėra nuoseklus, suprantamo ir nuspėjamo dydžio, gynybos pajėgumams yra sukuriamas rimtas pavojus dėl nuolat augančio išimčių skaičiaus ir negalėjimo gynybos padėties metu tuos nuostolius (karo prievolininkų trūkumą) išlyginti⁵⁹⁵. Tačiau, kaip nurodo J. Fleischhauer'is, su tuo negali būti kovojama karo atveju esamą teisinį reguliavimą nesunkiai pakeičiant⁵⁹⁶ (teisinis reguliavimas turi būti stabilus), nes jei jau taikos metu karo prievolininkų skaičius lemiamai sumažėja dėl karo prievolės išimčių (ar karo tarnybos atidėjimų), kartu ir valstybės gynybos (ginkluotųjų pajėgų) gebėjimai susilpnėja, tuomet tai neišvengiamai daro įtaką karo padėties ar karinės grėsmės atveju.

Karinis teisingumas gana ribotai leidžia reguliuoti ir karinės tarnybos trukmę. Karinės tarnybos trukmė, kuri nors konstituciškai yra įstatymų leidėjo diskrecijoje, bet kuriuo atveju negali būti matuojama bet kaip, vien įstatymų leidėjo nuožiūra ar tik dėl karinio teisingumo subalansavimo, visuotinės karo prievolės užtikrinimo priežasties. Sprendimas sumažinti pradinės karinės tarnybos trukmę, kad būtų galima pašaukti daugiau karo prievolininkų, konstitucingas būtų tuo atveju, jei būtų surasta pusiausvyra su kitomis konstitucinėmis vertybėmis (pvz., valstybės ūkio (ekonominiu) pajėgumu, kolektyvinio saugumo garantu, atsirandančiu dėl narystės NATO), bei

⁵⁸⁹ Urteil des Zweiten Senats des Deutschen Bundesverfassungsgerichts vom 13. April 1978 auf die mündliche Verhandlung vom 30. November und 1. Dezember 1977 (BVerfGE 48, 127) – 2 BvF 1,2,4,5/77.

⁵⁹⁰ Urteil des Ersten Senats des Deutschen Bundesverfassungsgerichts vom 17. Dezember 1953 (BVerfGE 3, 58) – 1 BvR 147/52.

⁵⁹¹ Beschluss des Zweiten Senats des Deutschen Bundesverfassungsgerichts vom 24. März 1976 (BVerfGE 42, 64) – 2 BvR 804/75.

⁵⁹² Robertas Šapronas, „Ar vis dar reikia Lietuvai šauktinių karių?“, iš *Profesionalioji kariuomenė: vakarų šalių patirtis ir perspektyvos Lietuvoje: monografija*, atsakingoji redaktorė Jūratė Novagrockienė (Vilnius: Generolo Jono Žemaičio Lietuvos karo akademija, 2005), 44.

⁵⁹³ Žr.: Beschluss des Zweiten Senats des Deutschen Bundesverfassungsgerichts vom 5. November 1974 (BVerfGE 38, 154) – 2 BvL 6/71; Urteil des Zweiten Senats des Deutschen Bundesverfassungsgerichts vom 13. April 1978 auf die mündliche Verhandlung vom 30. November und 1. Dezember 1977 (BVerfGE 48, 127) – 2 BvF 1,2,4,5/77.

⁵⁹⁴ Beschluss des Zweiten Senats des Deutschen Bundesverfassungsgerichts vom 5. November 1974 (BVerfGE 38, 154) – 2 BvL 6/71.

⁵⁹⁵ Beschluss des Zweiten Senats des Deutschen Bundesverfassungsgerichts vom 5. November 1974 (BVerfGE 38, 154) – 2 BvL 6/71.

⁵⁹⁶ Jens Fleischhauer, Wehrpflichtarmee und Wehrgerechtigkeit: Die Verfassungsmäßigkeit der allgemeinen Wehrpflicht im Blickwinkel sicherheitspolitischer, gesellschaftlicher und demographischer Veränderungen (Hamburg: Verlag Dr. Kovac, 2007), 88.

įvertinta geopolitinė situacija, valstybės išorinio saugumo aplinka, ginkluotųjų pajėgų funkcinis veiksmingumas. Kaip teisingai nurodo Rupert'as Scholz'as, nustatydamas karinės tarnybos laiko trukmę „įstatymų leidėjas privalo užtikrinti, kad būtų atitinkamai paveikiama saugumo padėtis, kad būtų užtikrintas ginkluotųjų pajėgų funkcionalumas ir nenukentėtų įgyjama šauktinių kvalifikacija, jie įgytų pakankamus karinius įgūdžius“⁵⁹⁷. Todėl atsiranda konstituciškai pagrįstas reikalavimas karo prievolinkus, kurie ginkluoto užpuolimo atveju rizikuoja savo gyvybe dėl savo valstybės bei jos apsaugos, ne tik tinkamai apginkluoti, bet ir per karinę tarnybą suteikti reikiamus karinius mokymus, garantuojančius individualų karių veiksmingumą gynyboje.

Galiausiai, reikia pastebėti, jei karinio teisingumo principas (jo implikuoti reikalavimai: 1) karinė prievolė yra visų piliečių pareiga, 2) atleidimo nuo karo prievolės ar privalomosios karo tarnybos individualaus atidėjimo pagrindai turi būti pagrįsti objektyviomis aplinkybėmis, dėl kurių piliečiai negali atlikti privalomosios karo tarnybos, 3) karinės tarnybos laiko trukmė turi užtikrinti tinkamą šauktinio parengimą, o kartu prisidėtų prie ginkluotųjų pajėgų veiksmingumo) dėl kokių nors priežasčių nebegali būti užtikrinamas, tuomet (visuotinę) privalomąją karo tarnybą reiktų sustabdyti, o ginkluotąsias pajėgas formuoti profesinės ir savanoriškosios karo tarnybos pagrindu. Visgi šios išvados nereikėtų absoliutinti, kadangi įstatymų leidėjas turi plačią diskreciją reglamentuoti krašto apsaugos sistemos organizavimą ir visuotinę karo prievolę, įvertinus galimas grėsmes valstybės saugumui, ne būtinai turi būti įgyvendinama atliekant privalomąją karo tarnybą.

Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas taip pat yra nurodęs, kad „įstatymais reguliuojant karo tarnybos organizavimą turi būti užtikrintas Konstitucijos 139 straipsnio 2 dalyje numatytas karo prievolės (privalomosios karo tarnybos) institutas“⁵⁹⁸. Be to, Konstitucijos 139 straipsnio 1 dalis, 142 straipsnis suponuoja, jog paskelbus mobilizaciją, taip pat ir užsienio ginkluoto užpuolimo atveju, piliečiams kyta konstitucinė pareiga atlikti privalomąją karo tarnybą⁵⁹⁹. Vadinasi, karo prievolės institutas negali būti panaikintas, tačiau taikos metu, t. y. įvertinus galimas grėsmes valstybės saugumui, gali būti sustabdytas⁶⁰⁰, o vykdomas savanoriškumo pagrindu, kaip yra, pavyzdžiui, Vokietijoje⁶⁰¹, ir tai atitiktų aptartą karinio teisingumo principą.

Kita vertus, įstatymų leidėjas, reguliuodamas santykius, susijusius su krašto apsaugos, *inter alia* kariuomenės, organizavimu, turi atsižvelgti ir į kitas konstitucines

⁵⁹⁷ Rupert Scholz, „GG Art. 12a“, iš *Kommentar zum Grundgesetz. 66. Ergänzungslieferung 2012*, Günter Dürig, Theodor Maunz, *beck-online. Die Datenbank*, žiūrėta 2013 m. birželio 26 d., <http://beck-online.beck.de/>.

⁵⁹⁸ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2009 m. rugsėjo 24 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2009, Nr. 115-4888.

⁵⁹⁹ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2009 m. rugsėjo 24 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2009, Nr. 115-4888.

⁶⁰⁰ Beje, Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas yra pasisakęs dėl karo prievolės sustabdymo konstitucingumo 2009 m. rugsėjo 24 d. nutarime. *Valstybės žinios*. 2009, Nr. 115-4888.

⁶⁰¹ Galima paminėti, kad pagal Vokietijos Karo prievolės įstatymo § 2 yra numatyta, kad nuostatos, susijusios su visuotinės karo prievolės įgyvendinimu (nuo § 3 iki § 53), galioja įtemptos ir gynybos padėties metu. Visgi karo prievolinkas gali savanoriškai atlikti karo tarnybą pasirinktu būdu pagal įstatymą (§ 4 (3)). Zr.: Wehrpflichtgesetz in der Fassung der Bekanntmachung vom 15. August 2011 (BGBl. I S. 1730), das zuletzt durch Artikel 4 des Gesetzes vom 4. August 2019 (BGBl. I S. 1147) geändert worden ist, žiūrėta 2019 m. birželio 30 d., <http://www.gesetze-im-internet.de/wehrpflg/BJNR006510956.html>.

vertybes, tokias kaip valstybės ūkio (ekonominį) pajėgumą ar kolektyvinio saugumo garantą, atsirandanti dėl narystės NATO bei JT, bei tarp šių Konstitucijos ginamų gėrių atrasti pusiausvyrą. Kaip ne kartą nurodė Lietuvos Konstitucinis Teismas, Seimas negali nereaguoti į tokį esminį valstybės ekonominės ir finansinės būklės pakitimą, kai dėl ypatingų aplinkybių valstybėje susiklosto itin sunki ekonominė, finansinė padėtis, kuri lemia situaciją, jog valstybei dėl objektyvių priežasčių gali pritrūkti lėšų valstybės funkcijoms vykdyti⁶⁰², *inter alia* suformuoti gerai organizuotą bei parengtą kariuomenę, pajėgią ginti valstybę nuo užsienio ginkluoto užpuolimo, ar vykdyti priimtus tarptautinius įsipareigojimus, susijusius su naryste NATO bei JT. Taigi, Seimas, įvertinęs visuomenės ir valstybės reikmes bei galimybes ir tvirtindamas valstybės biudžetą įstatymu, numato krašto apsaugai skirti tam tikrą sukauptų nacionalinių pajamų dalį⁶⁰³, kuri leis suformuoti ginkluotąsias pajėgas, remiantis karinio personalo poreikiu, todėl nebūtinai sukurs galimybę visiems piliečiams atlikti privalomąją karą tarnybą⁶⁰⁴, kaip vieną iš visuotinės karo prievolės įgyvendinimo formų.

⁶⁰² Žr.: Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. kovo 28 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 2006, Nr. 36-1292; Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2007 m. spalio 22 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 2007, Nr. 121-4965, atitaisyimas – 2007.12.01, Nr.: 125; Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2007 m. lapkričio 13 d. sprendimas. *Valstybės žinios*, 2007, Nr. 118-4830; Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2009 m. gruodžio 11 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 2009, Nr. 148-6632.

⁶⁰³ Kaip nurodė Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas, „valstybės biudžeto planavimo, visuomenės ir valstybės poreikių įvertinimo, jų subalansavimo su visuomenės ir valstybės galimybėmis yra socialinio ir ekonominio tikslingumo klausimai“ (kurie remiasi politine valia ir sprendimu), bet ne valstybės biudžeto įstatymo atitikties Konstitucijai klausimas. Žr.: Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2002 m. sausio 14 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 2002, Nr. 5-186.

⁶⁰⁴ Šiuo metu galiojantis Karo prievolės įstatymas (suvestinė redakcija nuo 2020-07-01) numato, kad į privalomąją pradinę karą tarnybą (nuolatinę privalomąją pradinę karą tarnybą, 4 str. 1 d.) karo prievolinkai kviečiami, kiekvienais metais (6 str. 1 d.). Iš pradžių karo prievolinkai kviečiami savanoriškumo pagrindais, ir tik jų pritrūkus iš eilės pašaukiami noro nepareiškę karo prievolinkai, kurie naudojantis kompiuterių programa atsitiktine tvarka įrašomi į karo prievolinkų sąrašą (6 str. 4–5 d.). Pastebėtina, kad karo prievolinkų tinkamumas privalomajai pradinei karą tarnybai būna patikrintas tik po to, kai atsitiktine tvarka pasirenkami karo prievolinkai (6 str. 6 d.).

Pagal Krašto apsaugos ministro 2011 m. spalio 13 d. įsakymą Nr. V-1154 „Dėl šaukimo į privalomąją pradinę karą tarnybą tvarkos aprašo patvirtinimo“ (*Valstybės žinios*, 2011, Nr. 128-6098, (suvestinė redakcija nuo 2020-07-01) taip pat numatyta, kad iš pradžių yra sudaromas karo prievolinkų, privalomai šaukčių atlikti privalomąją pradinę karą tarnybą, sąrašas (A sąrašas). Šiame sąrašė iš anksto neįtraukiami tie šauktiniai, kuriems taikytina kuri nors karo prievolės išimtis ar karo tarnybos atidėjimas, o taip pat jei karo ar alternatyvioji krašto apsaugos tarnyba jau atlikta (atliekama). Karo prievolinkams eilės numeris (bendrame karo prievolinkų sąrašė) priskiriamas atsitiktine tvarka naudojantis kompiuterių programa ir pagal specialią formulę apskaičiuojamas karo prievolinkų, kurie surašomi į kalendorinių metų karo prievolinkų sąrašą (B sąrašas), skaičius. Ir tik tada iš pastarojo sąrašo pagal sveikatos būklę įvertinamas kandidatų tinkamumas atlikti nuolatinę privalomąją karinę tarnybą. Patikrinti ir pripažinti tinkamais tarnybai karo prievolinkai vėl surašomi į sąrašus pagal regionus, iš kurių būtų skiriami atlikti nuolatinę privalomąją pradinę karą tarnybą, jeigu neatsirastų pakankamas skaičius karo prievolinkų, norinčių atlikti minėtą tarnybą. Karo prievolinkų eiliškumas Tinkamų atlikti privalomąją pradinę karą tarnybą karo prievolinkų sąrašuose nustatomas pagal karo prievolinkų eilę regionų sąrašuose, o eiliškumas pastaruosiuose sąrašuose perkeliamas iš bendrojo karo prievolinkų sąrašo didėjančia tvarka.

Ši tvarka suponuoja, kad ginkluotosios pajėgos yra formuojamos remiantis karinio personalo poreikiu. Kita vertus, pastebėtina, kad tokiu teisiniu reguliavimu karo prievolinkų pasirinkimą iš pradžių nulemia tik atsitiktinumas, o ne siekis ginkluotąsias pajėgas suformuoti tinkamiausiais kariais, pritaikius fizinių gebėjimų ar sveikatos tinkamumo atrankos kriterijus, nes ne visi karo prievolinkai, esantys bendrame einamųjų metų karo prievolinkų (A) sąrašė (po to, kai pritaikomi atleidimo nuo karo prievolės ar privalomosios karo tarnybos individualaus atidėjimo pagrindai), būtų patikrinti dėl tinkamumo atlikti privalomąją pradinę karą tarnybą. Be to, šio darbo skyriaus pradžioje taip pat minėta, kad 2015 m. gegužės 11 d. pradėjus šaukimą į nuolatinę privalomąją pradinę karą tarnybą 46 proc. šaukčių nebuvo nei pašaukti, nei patikrinta jų sveikata dėl tinkamumo atlikti nuolatinę privalomąją karinę tarnybą. Todėl manytina, kad toks teisinis reguliavimas galimai pažeidžia asmenų lygiateisiškumo principą (Konstitucijos 29 str.) ir su juo susijusių karinio teisingumo principą.

Tačiau ir šiuo atveju, kai ginkluotosios pajėgos yra formuojamos remiantis karinio personalo poreikiu, turi būti paisoma karinio teisingumo reikalavimo. „Ginkluotųjų pajėgų poreikiui gerokai ir nuolat atsiliekant nuo galimo šauktinių skaičiaus, tuomet šis poreikis gali būti, kad nebėra suderinamas su karinio teisingumo principu“⁶⁰⁵. Jei nesant galimų karo tarnybos vietų faktinis pašaukimas nėra įgyvendinamas, remiantis įstatymo lydimosiomis normomis, atitinkamai šauktiniams akivaizdžiai suteikiama galimybė išvengti karinės prievolės, kuriai kyla pavojus. Atitinkamai Vokietijos Federalinis Konstitucinis Teismas⁶⁰⁶ bei Federalinis administracinis teismas⁶⁰⁷ doktrinoje nustatė, kad pašaukimo praktika, kai karo prievolinkai atleidžiami remiantis įstatyminėmis karo tarnybos išimtimis, yra neteisėta, prieštaraujanti konstitucijai. Todėl minėti teismai pabrėžė, kad mažėjantis personalo poreikis ir kasmet augantis karo prievolinkų skaičius nebėra suderinami su karinio teisingumo principu ir todėl verčia įstatymų leidėją imtis veiksmų⁶⁰⁸. Arba, kaip nurodė J. Fleischhauer, „įstatymų leidėjui priskiriamas visuotinės karo prievolės vykdymo deficitas“⁶⁰⁹.

Negalima sutikti su Thomas Blome'as nuostata, jog „optimalus ginkluotųjų pajėgų personalo poreikio padengimas nepagrįstas (objektyviais – aut. past.) skirtumais tarp pašauktų arba nepašauktų asmenų“⁶¹⁰, kadangi reikia remtis kariuomenės reikalavimais, susijusiais su atrankos kriterijais, kaip antai, specialaus kvalifikacinio egzamino rezultatai arba tinkamumo laipsnis⁶¹¹. Visgi net ir pastarieji atrankos kriterijai, kaip ir atleidimo nuo karo prievolės ar karo tarnybos atidėjimo pagrindai, turi būti aiškiai nustatyti įstatyme, o ne taikomi savavališkai nutarus. Kadangi natūralu, kad mažėjant kariuomenės personalo poreikiui, auga reikalavimai tinkamumo kriterijams, atitinkamai, kai tik personalo poreikis išauga, mažėja tinkamumo kriterijų⁶¹². Tačiau šauktinių skaičiaus – o tuo pačiu ir kariuomenės rezervo – kontroliavimas manipuliuojant

⁶⁰⁵ BVerwGE, Urteil vom 19.01.2005 – 6 C 9.04.

⁶⁰⁶ Beschluss des Zweiten Senats des Deutschen Bundesverfassungsgerichts vom 5. November 1974 (BVerfGE 38, 154) – 2 BvL 6/71; Urteil des Zweiten Senats des Deutschen Bundesverfassungsgerichts vom 13. April 1978 auf die mündliche Verhandlung vom 30. November und 1. Dezember 1977 (BVerfGE 48, 127) – 2 BvF 1,2,4,5/77; Urteil des Zweiten Senats des Deutschen Bundesverfassungsgerichts vom 24. April 1985 aufgrund der mündlichen Verhandlung vom 30. Januar 1985 (BVerfGE 69, 1) – 2 BvF 2, 3, 4/83 und 2/84.

⁶⁰⁷ BVerwGE 36, 323, Urteil vom 26.11.1970 – VIII C 104.68; BVerwGE 45, 197, Urteil vom 19.06.1974 – VIII C 89.73; BVerwGE 92, 153, Urteil vom 26.02.1993 – 8 C 20.92; BVerwGE, Urteil vom 19.01.2005 – 6 C 9.04.

⁶⁰⁸ Pagal Vokietijos Federalinį administracinį teismą „karinis teisingumas tik tada užtikrinamas, jei skaičius tų, kurie iš tikrųjų atlieka karinę tarnybą, yra artimas skaičiui tų, kurie pagal karo prievolės įstatymo nuostatas yra prieinami karinei tarnybai“. (BVerwGE, Urteil vom 19.01.2005 – 6 C 9.04).

⁶⁰⁹ Jens Fleischhauer, *Wehrpflichtarmee und Wehrgerechtigkeit: Die Verfassungsmäßigkeit der allgemeinen Wehrpflicht im Blickwinkel sicherheitspolitischer, gesellschaftlicher und demographischer Veränderungen* (Hamburg: Verlag Dr. Kovac, 2007), 203.

⁶¹⁰ Thomas Blome, *Das Grundrecht auf Wehrgleichheit* (Peter Lang GmbH, Internationaler Verlag der Wissenschaften, 2012), 148.

⁶¹¹ Urteil des Zweiten Senats des Deutschen Bundesverfassungsgerichts vom 13. April 1978 auf die mündliche Verhandlung vom 30. November und 1. Dezember 1977 (BVerfGE 48, 127) – 2 BvF 1,2,4,5/77.

⁶¹² Jens Fleischhauer, *Wehrpflichtarmee und Wehrgerechtigkeit: Die Verfassungsmäßigkeit der allgemeinen Wehrpflicht im Blickwinkel sicherheitspolitischer, gesellschaftlicher und demographischer Veränderungen* (Hamburg: Verlag Dr. Kovac, 2007), 103.

tinkamumo kriterijais nėra tvarus būdas dėl teisinių priežasčių, kadangi karinis teisingumas reikalauja, kad būtų šaukiami visi šauktiniai ir kad jų tinkamumas karinei tarnybai būtų vertinamas pagal pagrįstus ir objektyvius kriterijus⁶¹³.

Gali pasirodyti, kad formuojant ginkluotąsias pajėgas remiantis karinio personalo poreikiu yra užkertamas kelias piliečiui įgyti tam tikrą karinį parengimą, kadangi ne visi karo prievolinkai pašaukiami atlikti privalomąją pradinę karo tarnybą. Juo labiau, kad nors Seimas ir tvirtina karių ribinius skaičius (atsižvelgdamas į valstybės gynybinius poreikius), tačiau pagal KASOKTĮ 10¹ straipsnio 3 dalį paskelbus mobilizaciją ir ginkluotos gynybos nuo agresijos (karo) atveju privalomosios karo tarnybos karių ribiniai skaičiai netaikomi. Vadinas, būtų pašaukti ir tie karo prievolinkai, kurie nėra atlikę privalomosios karo tarnybos⁶¹⁴. Tačiau ginti valstybę galima ne vien tik ginklu. Kaip yra nurodęs Lietuvos Konstitucinis Teismas, „pasirengimas ginti valstybę yra gana plati sąvoka“, kuri „negali būti suprantamas tik kaip tarnyba kariniam parengimui įgyti“⁶¹⁵. Atsižvelgdamas į tai, kad šaukimas atlikti privalomąją karo tarnybą yra tik viena iš mobilizacijos užtikrinimo priemonių, įstatymų leidėjas privalo nustatyti ir tokį teisinį reguliavimą, kuriuo būtų sudarytos teisinės prielaidos piliečius, net ir neatliekančius tikrosios karo tarnybos, iš anksto tinkamai parengti ginti valstybę (taip pat paskelbus mobilizaciją). Tai būtų suderinama su visuotinės karo prievolės samprata, determinuojama karinio teisingumo principo. „Šalies gynybos poreikiai [įvertinus valstybės išorinio saugumo aplinką, valstybės ekonominį pajėgumą bei tarptautinius įsipareigojimus, susijusius su naryste NATO – aut. past.] ir priemonės gali būti labai įvairūs, <...>. Ta įvairovė lemia ir piliečių parengimo ginti valstybę konkrečių būdų įvairovę“⁶¹⁶, o nustatoma karo tarnybos ir piliečių parengimo ginti valstybę būdų sistema apima visuotinės karo prievolės institutą. Tai sąlygoja, ne tik Konstitucijos 139 straipsnis, bet ir 3 straipsnio 2 dalis.

Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas dar 2009 m. atsižvelgdamas į tai, kad šaukimas į privalomąją pradinę karo tarnybą 2013 ir 2014 metais atidedamas, suformulavo Seimui konstitucinį pavedimą „iki to laiko įstatymuose įtvirtinti kitokius nei privalomoji pradinė karo tarnyba konkrečius piliečių parengimo ginti valstybę nuo

⁶¹³ Kaip nurodyta Šveicarijos Bundesrato „2010 m. kariuomenės ataskaitoje“, yra kiti du milicijos atsargoms (kariuomenės rezervui) itaką darantys veiksniai, kuriems esant patikslinimai *a priori* neatmetami: pirmasis ir tiesioginis veiksnys yra *tarnavimo aktyviajame kariuomenės rezerve trukmė*; antrasis veiksnys yra *tarnaujančių procentas/skaičius*. (Armeebericht 2010 des Bundesrates, vom 1. Oktober 2010, BBl 2010 8871, 8885).

⁶¹⁴ Lietuvos Respublikos mobilizacijos ir mobilizacinio rezervo rengimo įstatymo (*Valstybės žinios*, 1996-12-04, Nr. 116-2695) 25 straipsnyje taip pat nustatyta, kad paskelbus visuotinę mobilizaciją būtų vykdomas karo prievolinkų šaukimas į karo tarnybą. Įstatyme nėra detalizuojama, kad būtų šaukiami tik tie karo prievolinkai, kurie įgijo pagrindinį karinį parengtumą. Tai suponuoja, kad būtų šaukiami ir tie karo prievolinkai, kurie neįgijo pagrindinio karinio parengtumo.

⁶¹⁵ „<...> šalies gynybos poreikiai ir priemonės gali būti labai įvairūs, apimantys ne tik kariuomenės ir ginkluotės didinimą siekiant sustiprinti valstybės karinę galią, bet ir su ginkluota gynyba tiesiogiai nesusijusias informacines-technologines, gamybines ir kitas panašaus pobūdžio priemones, tam tikru aspektu lemiančias valstybės karinės galios stiprinimą“. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2017 m. liepos 4 d. nutarimas. *TAR*, 2017-07-04, Nr. 1147. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2009 m. rugsėjo 24 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2009, Nr. 115-4888.

⁶¹⁶ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2009 m. rugsėjo 24 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2009, Nr. 115-4888.

užsienio ginkluoto užpuolimo būdus, jų įgyvendinimo tvarką ir pan.⁶¹⁷. Tačiau iki šiol tiek Krašto apsaugos sistemos organizavimo ir karo tarnybos įstatyme, tiek Karo prievolės įstatyme ir toliau reglamentuojami tik karo tarnybos būdai, o taip pat alternatyvioji krašto apsaugos tarnyba. Seimas įstatymuose nėra nustatęs kitokių konkrečių piliečių parengimo (iš anksto ar paskelbus mobilizaciją) ginti valstybę nuo užsienio ginkluoto užpuolimo būdų bei jų įgyvendinimo tvarkos. Vadinas, šia apimtimi įstatymų leidėjas kol kas neįgyvendino jam skirtos konstitucinės pareigos: „nustatyti tokį teisinį reguliavimą, kad būtų sudarytos teisinės prielaidos tinkamai parengti pilietį vykdyti [...] konstitucinę priedermę“ – ginti Lietuvos valstybę nuo užsienio ginkluoto užpuolimo (*inter alia* mobilizacijos atveju), kaip tai numatyta Konstitucijos 3 straipsnio 2 dalyje bei 139 straipsnio 1 dalyje, nes, priešingu atveju, „kiltų nepamatuotai didelė grėsmė piliečių, pašauktų ginti savo šalį nuo užsienio ginkluoto užpuolimo, bet tam tinkamai neparengtų, sveikatai ir (ar) gyvybei“⁶¹⁸, be to, „tokie piliečiai negalėtų atlikti iš Konstitucijos jiems kylančios priedermės [...] ir taip būtų paneigta Konstitucijos 139 straipsnio 1 dalyje įtvirtinta pareiga“⁶¹⁹. Pagal Konstituciją valstybė, taip pat valstybės valdžią įgyvendinančios ir kitos institucijos turi laikytis valstybės prisiimtų įsipareigojimų⁶²⁰, kurie, kaip minėta, turi būti pagrįsti materialiniais ir finansiniais ištekliais. Antraip teisės norma tampa neveiksminga, ja negalima pasinaudoti (*ius nudum*)⁶²¹, kitaip tariant, ji lieka tik deklaratyvi.

Atsižvelgiant į tai, kad iki 2019 m. pagal Lietuvos statistikos departamento Oficialiosios statistikos portalo duomenis⁶²² 19–26 m. (įskaitytinai) vyrų (kurie yra potencialūs karo prievolinkai) kasmet būdavo apie 150 tūkstančių, tačiau į šaukiamų karo prievolinkų sąrašus įtraukiama – apie 30–35 tūkstančiai (apie 20 proc. nuo visų karo prievolinkų), iš kurių tik apie 3000–3800 atlieka privalomąją karo tarnybą, o tai su-

⁶¹⁷ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2009 m. rugsėjo 24 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2009, Nr. 115-4888. Krašto apsaugos ministro 2015 m. rugpjūčio 19 d. įsakymu Nr. V-849 yra patvirtinta „Lietuvos Respublikos piliečių rengimo ginkluotai valstybės gynybai strategija“, o taip pat krašto apsaugos ministro 2017 m. kovo 22 d. įsakymu Nr. V-259 yra patvirtintos „Krašto apsaugos ministro 2017–2022 m. gairės“, kuriose nustatytos krašto apsaugos sistemos veiklos kryptys, *inter alia*, visuomenės pasirėngimo gynybai srityje. Šiame įsakyme pilietinis švietimas ir piliečių rengimas gynybai planuojamas taip: „20.1. daugiausia dėmesio ir toliau bus skiriama vaikų ir jaunimo pilietiniam ir patriotiniam ugdymui, tęsiamas gynybos klausimų integravimas į bendrojo lavinimo mokyklų programas; 20.2. bus remiamas aktyvus LŠS įsitraukimas į pilietinį ugdymą (jaunųjų šaulių būreliai, vaikų vasaros stovyklos) ir tęsiama LŠS integracija į karinę šalies gynybą – bus formuojami ir rengiami koviniai šaulių būriai“. Deja, šie krašto apsaugos ministro įsakymai neatitinka konstitucinio reikalavimo įstatymu reglamentuoti konkrečius piliečių parengimo ginti valstybę nuo užsienio ginkluoto užpuolimo būdus, jų įgyvendinimo tvarką ir pan.

⁶¹⁸ Nors Seimas ir tvirtina karių ribinius skaičius (atsižvelgiant į valstybės gynybinius poreikius), tačiau minėta, kad pagal KASOKTĮ¹⁰ 1 straipsnio 3 dalį paskelbus mobilizaciją ir ginkluotos gynybos nuo agresijos (karo) atveju privalomosios karo tarnybos karių ribiniai skaičiai netaikomi. Vadinas, gali būti pašaukti ir tie karo prievolinkai, kurie nebus atlikę privalomosios karo tarnybos.

⁶¹⁹ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2009 m. rugsėjo 24 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2009, Nr. 115-4888.

⁶²⁰ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2003 m. kovo 4 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2003, Nr. 24-1004.

⁶²¹ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1996 m. lapkričio 12 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 1996, Nr. 112-2558.

⁶²² Žiūrėta 2019 m. gegužės 10 d., <https://osp.stat.gov.lt/statistiniu-rodikliu-analize#/> ir http://kam.lt/lt/aktuali_informacija_apie_privalomaja_karine_tarnyba.html.

daro vos apie 1,8–2,5 proc. nuo visų šauktinių⁶²³. Be to, šie šauktiniai atlikti nuolatinę privalomąją pradinę karo tarnybą pareiškė savo noru⁶²⁴. Vadinasi, alternatyvioji krašto apsaugos tarnyba (karo prievolinko rengimas ginti valstybę be ginklo) nėra įgyvendinama⁶²⁵. Kitų įstatymų, kuriuose būtų reglamentuojamas valstybės išpareigojimas parengti piliečius, neatliekančius nei karo, nei alternatyviosios krašto apsaugos tarnybos, ginti valstybę ne vien tik ginklu (kaip tą yra nurodęs Lietuvos Konstitucinis Teismas 2009 m. rugsėjo 24 d. nutarime), nerandame.

Šiame kontekste dar galime paminėti Lietuvos šaulių sąjungą (toliau – LŠS), kuri yra savanoriška sukarinta pilietinės savigynos asociacija. Tačiau Lietuvos šaulių sąjunga savanoriškumo pagrindu veikianti asociacija. Ji organizuoja ir vykdo pirmiausiai tik LŠS narių karinį rengimą, kuris pasitarnauja ginkluotai valstybės gynybai ir pilietiniam pasipriešinimui (Lietuvos Respublikos šaulių sąjungos įstatymo pakeitimo įstatymo⁶²⁶ 9 str. 1 d. 1 p.). Visgi galima įžvelgti tam tikrą LŠS dalyvavimą piliečių rengime valstybės gynybai ne vien su ginklu: LŠS teikia pagalbą švietimo įstaigoms įgyvendinant pilietinio ir tautinio ugdymo bei kitas neformaliojo švietimo programas, mokinius ir studentus ne tik supažindina su kariuomene ir karo tarnyba, rengia juos tikrajai karo tarnybai, bet ir pilietiniam pasipriešinimui⁶²⁷ (20 str.). Tačiau pastarasis piliečių rengimas valstybės gynybai gali atsirasti tik bendradarbiavimo sutarčių tarp LŠS ir švietimo įstaigų pagrindu, t. y. LŠS savarankiškai, savo apsisprendimu imasi minėtos veiklos, nes įstatyminio imperatyvo nėra⁶²⁸.

⁶²³ Nuo 2020 m. sausio 1 d. Karo prievolės įstatyme (TAR, 2019, i. k. 2019-21312) šauktinių amžius riba sumažinta ir nustatyta – 18–23 m. Tokiu atveju šauktinių skaičius yra 91350 (2020 m. kovo 19 d. Lietuvos statistikos departamento duomenimis), o planuojama pašaukti atlikti privalomąją karo tarnybą 3828 šauktinių (2020 m. kovo 19 d. KAM duomenimis), tačiau tai vis tiek sudaro tik apie 4 procentus nuo visų 18–23 m. karo prievolinkų.

⁶²⁴ Nors reikia pastebėti, kad 2018 m. 141 karo prievolinkas buvo pašauktas privaloma tvarka. (Lietuvos kariuomenės Karo prievolės ir komplektavimo tarnybos 2019 m. rugpjūčio 20 d. šio darbo autorei pateikta statistika).

⁶²⁵ Nuo 2015 m., kai buvo grąžintas privalomosios karo tarnybos vykdymas, 29 karo prievolinkai atsisakė vykdyti karo tarnybą ir prašė atlikti alternatyviąją krašto apsaugos tarnybą. Minėta teisė suteikta 26 karo prievolinkams, tačiau atlikti „tokios tarnybos kol kas neteko nė vienam pageidaujantiems, nes iki šiol pakako tarnaujantiųjų įprastai“ (karo tarnyboje – aut.past.). „Alternatyviąją krašto apsaugos tarnybą nori atlikti 26 žmonės“, *15min.lt*, 2018 lapkričio 28 d., <https://www.15min.lt/naujiena/aktualu/lietuva/alternatyviaja-krasto-apsaugos-tarnyba-nori-atlikti-26-zmones-56-1066410?all#print>.

Be to, tokia praktika rodo, kad tie karo prievolinkai, kuriems karo tarnybą pakeista į alternatyviąją krašto apsaugos tarnybą, tolesnėje pašaukimo procedūroje iš B sąrašo yra selektyviai praleidžiami, kadangi prioritetine tvarka užpildomos nuolatinės privalomos pradinės karo tarnybos vietos, nes kariuomenė pirmiausiai rūpinasi ginkluota valstybės gynyba. O tai, viena vertus, suponuoja selektyvią (kartu savavališką) pašaukimo procedūrą, kita vertus, alternatyvios krašto apsaugos tarnybos administravimo kaštai, ypač, kai ją atlikti pareiškia tiek nedaug šauktinių, yra didesni, nei gaunama nauda (paprastai valstybės ar savivaldybių institucijos, įstaigos, kuriose turėtų būti atlikta tokia civilinė tarnyba, neinformuoja apie šauktinių poreikį, nes joms tektų karo prievolinką priimti į pareigas, kartu kiltų papildomų įpareigojimų ir atsakomybių, pavyzdžiui, darbų saugos ir vidaus darbo tvarkos taisyklių reikalavimai, šauktinio instruktavimas ir mokymas atlikti jam pavestas funkcijas, taip pat aprūpinti reikiama apranga, darbo įrankiais ir kitomis pareigoms atlikti reikalingomis materialinėmis priemonėmis).

⁶²⁶ Lietuvos Respublikos šaulių sąjungos įstatymo pakeitimo įstatymas. *Valstybės žinios*. 2009, Nr. 95-4033.

⁶²⁷ Apie pilietinio pasipriešinimo (aktyvią ir pasyvią) formas bei priemones (pvz., valstybės gynyba su ginklu ar be jo) analizuojama šio darbo 6.2.5 skirsnyje.

⁶²⁸ Taip pat ir Asociacijų įstatymas garantuoja LŠS kaip asociacijai savivaldos teisę, kadangi „valstybės ir savivaldybių institucijoms ir pareigūnams įstatymų nenustatytais atvejais ir tvarka, politinėms partijoms ir politinėms organizacijoms, kitoms organizacijoms ir asmenims draudžiama kištis į asociacijos veiklą ir į jos vidaus reikalus“ (14 str.). Lietuvos Respublikos asociacijų įstatymas. *Valstybės žinios*. 2004, Nr. 25-745.

Reikia paminėti, kad sustabdžiusi šaukimą į karinę tarnybą Portugalija įteisino Nacionalinės gynybos dienas⁶²⁹, Prancūzija – Gynybos ir pilietybės dienas⁶³⁰, o Danija – Gynybos dienas⁶³¹, kaip privalomą piliėčių švietimą gynybos klausimais. Vienos dienos renginiuose atliekamas ne tik pilietinis ugdymas gynybos klausimais (atskleidžiama, kas yra pilietybė bei kokia yra valstybės gynybos reikšmė ir kam jos reikia), bet ir potencialių karo prievolininkų pritraukimas į kariuomenę (informuojama apie karinę tarnybą bei jos atlikimo formas, karjeros galimybes kariuomenėje, kai kada supažindinama su karine technika ar priemonėmis). Dalyvavimas gynybos dienos renginiuose karo prievolininkams yra pareiga, o šios pareigos neatlikimas Portugalijoje užtraukia administracinę atsakomybę (numatyta piniginė bauda nuo 249,40 iki 1247 eurų) arba užkerta galimybę siekti valstybės tarnautojo darbo. Be pastarojo suvaržymo, vengiantiems dalyvauti gynybos dienoje Prancūzijoje numatyta ir daugiau apribojimų, pvz., stoti į valstybinį universitetą ar gauti vairuotojo pažymėjimą.

Lietuvoje pirmoji Krašto apsaugos diena buvo paskelbta 2008 metų spalio 7 d., po to kai Vyriausybė 2008 m. birželio 18 d. nutarimu patvirtino „Naujos redakcijos Lietuvos Respublikos karo prievolės įstatymo koncepciją“⁶³². Joje įtvirtinta nuostata, kad visiems jaunuoliams (vyrams) nuo 16 metų⁶³³ (išskyrus neįgaliuosius, Šaulių sąjungos narius) privalomas dalyvavimas Krašto apsaugos dienos renginiuose būtų karo prievolės sudedamoji dalis. Kaip ir Portugalijoje ar Prancūzijoje, šiuose vienos dienos kursuose karo prievolininkai būtų supažindinti ne tik su teoriniais valstybės gynybos pagrindais, bet ir įgytų karinės gynybos pradmenų, tokiu būdu jaunuolius agituojant ir skatinant savanoriškai domėtis valstybės gynyba bei stoti į karo tarnybą. Siūlytina sugrįžti prie koncepcijoje iškeltos idėjos karo prievolininkams, dalyvavusiems Krašto

⁶²⁹ Dalyvavimas Nacionalinės gynybos dienos renginiuose numatytas visiems 18 m. Portugalijos piliečiams. Tačiau yra numatyta nemažai pagrindų, kada pilietis gali prašyti atidėti atvykimą į Nacionalinės gynybos dienos renginius, pavyzdžiui: liga ar nelaimingas atsitikimas, dėl kurio neįmanoma atvykti; liga ar nelaimingas atsitikimas šeimoje, kai reikalinga piliėčio, turinčio dalyvauti Nacionalinės gynybos dienos renginiuose, pagalba; sutuoktinio, tėvų, vaikų ar brolių, seserų mirtis per penkis dienas prieš Nacionalinės gynybos dienos renginius; santuoka vienoje iš ankstesnių 11 darbo dienų; vaiko gimimas; įkalinimas, suėmimas ar sulaikymas; egzaminas oficialiai pripažintoje švietimo įstaigoje tą pačią dieną arba dvi dienas iš eilės; kitos priežastys, dėl kurių pilietis negali atvykti į Nacionalinės gynybos dienos renginius. „Dia da Defesa Nacional“, žiūrėta 2019 m. gegužės 14 d., https://juventude.gov.pt/Cidadania/DiaDefesaNacional/Paginas/dia_defesa_nacional.aspx.

⁶³⁰ Dalyvavimas Gynybos ir pilietybės dienos renginiuose numatytas Prancūzijos piliečiams, tiek vyrams, tiek moterims, kurie yra 17–25 metų ir kurie gyvena Prancūzijoje ar už jos ribų. Nuo šios pareigos yra atleidžiami asmenys, kurie sunkiai serga ar yra neįgalūs. „Journé de défense et citoyenneté“, žiūrėta 2019 m. gegužės 14 d., <https://www.defense.gouv.fr/jdc>.

⁶³¹ Danijoje karinė tarnyba privaloma visiems vyrams, todėl visi Danijos piliečiai vyrai, nuolat gyvenantys Danijoje, kviečiami į Gynybos dieną, kai jiems sueina 18 metų. Dalyvavimas yra privalomas, priešingu atveju skiriama bauda. Moterys taip pat gauna elektroninius kvietimus į Gynybos dieną, tačiau jų atvykimas savanoriškas. Gynybos diena rengiama penkiuose karo tarnybos komplektavimo centruose beveik kiekvieną savaitės dieną ir trunka apie 6 val., o dalyvauja apie 20–35 pašauktų asmenų. Čia nustatomas tinkamumas atlikti karo tarnybą. Tuo pačiu metu gaunama informacijos apie ginkluotąsias pajėgas ir Danijos ekstremalių situacijų valdymo agentūrą. „Værnepligt: Nu bliver du indkaldt digitalt“, *Forsvaret.dk*, 2015 m. lapkričio 10 d., https://www2.forsvaret.dk/nyheder/overige_nyheder/Pages/VærnepligtNubli-verduindkaldtdigitalt.aspx.

⁶³² Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2008 m. birželio 18 d. nutarimas Nr. 620 „Dėl naujos redakcijos Lietuvos Respublikos karo prievolės įstatymo koncepcijos patvirtinimo“, *Valstybės žinios*. 2008, Nr. 75-2942.

⁶³³ Reikėtų iš naujo apsparstyti amžiaus ribą, kadangi pagal dabar galiojantį Karo prievolės įstatymą (suvestinė redakcija nuo 2020-07-01) karo prievolininkas yra tik pilnametis Lietuvos Respublikos pilietis, o karo prievolininkų, kurie yra ikišauktinio amžiaus 16–19 metų jaunuoliai, taip pat jų įtraukimo į karinę įskaitą nebėra.

apsaugos dienos renginyje⁶³⁴, išduoti atitinkamą sertifikatą arba kitą tai patvirtinanti dokumentą, kurie būtų privalomai pateikiami įsidarbinant valstybės tarnyboje ir kitais teisės aktų numatytais atvejais.

Taigi, kol kas įstatymuose nėra nustatyta, kokiais būdais ir tvarka piliečiai, kurie neatlieka privalomosios pradinės karo tarnybos, būtų parengti ginti valstybę nuo užsienio ginkluoto užpuolimo. Todėl yra svarbu ir toliau vykdyti šaukimą į karo tarnybą norint nuolat papildyti parengtą kariuomenės personalo rezervą piliečiais, parengtais bei galinčiais ginti valstybę. Kartu reikia didinti piliečių rengimą valstybės gynybai ne vien tik ginklu. Minėta, kad pagal Konstituciją *expressis verbis* karo prievolės įgyvendinimo formos yra dvi, t. y. ne tik karo tarnyba, bet ir ją pakeičianti alternatyvioji krašto apsaugos tarnyba, kurių atlikimo būdų Konstitucija nedetalizuoja. Konstitucinis Teismas 2017 m. liepos 4 d. nutarime pažymėjo, kad įstatymų leidėjas, reguliuodamas alternatyviosios krašto apsaugos tarnybos trukmę, atlikimo tvarką, „negali nustatyti tokių alternatyviosios krašto apsaugos tarnybos sąlygų, dėl kurių ji neatitiktų savo esmės ar būtų neveiksminga“, be to „įstatymų leidėjas, reguliuodamas karo ir alternatyviosios krašto apsaugos tarnybos santykius, *inter alia* karo tarnybos pakeitimą alternatyviaja krašto apsaugos tarnyba, atleidimą nuo pareigos atlikti karo arba alternatyviają krašto apsaugos tarnybą, šios pareigos vykdymo atidėjimą, privalo laikytis iš Konstitucijos kylančių reikalavimų, *inter alia* konstitucinių asmenų *lygiateisiškumo, proporcingumo, protingumo, teisingumo* principų“ (išskirta aut.). Todėl toliau reikia išsiaiškinti šių dviejų tarnybų padėtį viena kitos atžvilgiu, *inter alia* karinio teisingumo aspektu.

5.3. Alternatyvioji krašto apsaugos tarnyba⁶³⁵: paritetinė ar diskriminacinė karo tarnybos atžvilgiu?

Kaip jau minėta, Lietuvos Respublikos Konstitucijos 139 straipsnis įpareigoja Lietuvos piliečius ginti Lietuvos valstybę nuo užsienio ginkluoto užpuolimo. Ši pareiga įgyvendinama atliekant karo ar alternatyviają krašto apsaugos tarnybą. Konstitucija tiesiogiai nenustato alternatyviosios krašto apsaugos tarnybos atlikimo būdų, tvarkos ar kitų su šia tarnyba susijusių reikalavimų. Pagal Karo prievolės įstatymą yra reikalaujama, kad šauktinio atsisakymas atlikti karo tarnybą bei prašymas dėl alternatyviosios

⁶³⁴ Kol kas į Lietuvos kariuomenės daliniuose organizuojamus Krašto apsaugos dienos renginius kviečiami tik aktyvių mokyklų moksleiviai. Lietuvos Respublikos krašto apsaugos ministro 2015 m. rugpjūčio 19 d. įsakymas Nr. V-849 „Lietuvos Respublikos piliečių rengimo ginkluotai valstybės gynybai strategija“, KAM, žiūrėta 2020 m. gegužės 28 d., https://kam.lt/lt/gynybos_politika_490/aktualus_dokumentai_492/strateginiai_dokumentai_494.html.

⁶³⁵ Seniausias žinomas karo tarnybos atsisakymo dėl sąžinės atvejis buvo 295 m., kai, sulaukęs 21 metų, Maximilianus, kaip Romos armijos veterano sūnus, buvo pašauktas į legionus. Tačiau jis Prokonsului Numidijoje pranešė, kad dėl savo religinių įsitikinimų negalėjo tarnauti kaip kareivis. Jis atkakliai atsakė ir jam buvo įvykdyta mirties bausmė. Vėliau jis buvo kanonizuotas kaip šventasis Maksimilijonas.

Pats terminas *prieštaravimas dėl sąžinės* („*conscientious objection*“ – anglų k.) buvo suformuluotas XX a. pirmajame dešimtmetyje, o Pirmojo pasaulinio karo metu prieštaravimai dėl sąžinės buvo dažni, kai Australijoje, Kanadoje, Jungtinėje Karalystėje ir JAV buvo pradėti šaukimai į privalomąją karo tarnybą (manoma, kad Jungtinėje Karalystėje tokių buvo apie 16000, Jungtinėse Amerikos Valstijose – apie 4000).

Peter Brock, „Pacifism in Europe to 1914“, *Princeton University Press* (1972):13, cituota iš The Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights, *Conscientious Objection to Military Service* (United Nations: Geneva, February 2013), 2–4.

krašto apsaugos tarnybos turi būti grindžiamas religiniais arba pacifistiniais įsitikinimais⁶³⁶, dėl kurių karo prievolinkas negali tarnauti su ginklu⁶³⁷ (17 str. 1 d.). Todėl žmonės, kurie priešinasi karui dėl politinių pažiūrų, karo tikslingumo ar pragmatizmo, ir dėl to atsisako karo tarnybos, jiems neturėtų būti suteikiama tokia teisė⁶³⁸. Reikia pažymėti, kad tarp karinės ir alternatyvios tarnybos nėra jokio *alternatyvumo santykio*, o tik išimtinai *surogatinis santykis*. Todėl alternatyvioji krašto apsaugos tarnyba negali būti karo prievolinko laisvai pasirenkama, be to, ji gali būti įgyvendinama tik tada, kai vyksta karo prievolinkų šaukimai į karo tarnybą.

Kaip jau minėta, valstybės pačios pasirenka kariuomenės organizavimo modelį, kuris patenka į vidinės kompetencijos klausimą, todėl tarptautinė teisė nereglementuoja karo prievolės įgyvendinimo. Kita vertus, tiek Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos⁶³⁹ 4 straipsnio 3 dalyje, tiek Tarptautinio pilietinių ir politinių teisių pakto⁶⁴⁰ 8 straipsnio 3 dalyje nustatyta, kad prievartiniu arba privalomuoju darbu nelaikoma „jokia karinio pobūdžio tarnyba, o tose šalyse, kuriose pripažįstamas atsisakymas nuo karo tarnybos dėl įsitikinimų, – jokia tarnyba, įstatymo nustatyta asmenims, atsisakantiems nuo karo tarnybos dėl įsitikinimų“⁶⁴¹, o tai atitinka alter-

⁶³⁶ Siekiant suvokti, kas yra religiniai įsitikinimai šios normos taikymo kontekste, kad būtų galima pagrįsti prašymą pakeisti karo tarnybą alternatyviaja krašto apsaugos tarnyba, reikia pateikti Tomo Blinstrubio disertacijoje atliktą analizę: „Taigi JAV Aukščiausiasis Teismas, kaip parodyta, religiją nukelia į *privatają sferą* <...> 1965 m. *United States v. Seeger*, 380 U.S. 163 (1965) byloje jis nusprendė, kad <...> *religijos sąvoką pateko rimtas ir gilus asmens įsitikinimas; taigi tikėjimas moraline sistema pateko į religijos definiciją*. Kitoje, 1970 m. *Welsh v. United States* 398 U.S. 333 (1970) byloje Welsh, siekdamas išvengti karinės prievolės, apskritai neteigė, kad jo įsitikinimai yra religinės prigimties (priešingai nei Seeger). Todėl ši byla svarbi tuo aspektu, kad teisėjas nusprendė, jog sprendžiant klausimą, ar teisiniu požiūriu asmens įsitikinimai yra religija, svarbus yra *žmogaus savęs paties vertinimas*. Todėl „*religijos*“ sąvoka apima moralinius, etinius įsitikinimus, jeigu jie konkrečiau žmogaus gyvenime atlieka religijos vaidmenį, nes jų apsaugą turėjo galvoje Konstitucijos Tėvai. Jeigu asmens elgesys bent iš dalies yra paremtas religiniais motyvais, tai to pakanka, kad toks elgesys patektų į religijos laisvės apsaugos sferą.“ Tomas Blinstrubis, „Valstybės ir bažnyčios konstitucinių santykių probleminiai aspektai“ (daktaro disertacija, Mykolo Romerio universitetas, 2012), p. 168.

Jungtinėse Valstijose teisinis „prieštaravimo dėl sąžinės“ apibrėžimas yra pateiktas Gynybos departamento instrukcijoje 1300.6, kuri remiasi Atrankinės karinės tarnybos įstatymo (the Military Selective Service Act) nuostatomis. Pagal šią instrukciją asmuo pripažįstamas prieštaraujančiu dėl sąžinės, jei jis „tvirtai, ryžtingai ir nuoširdžiai prieštarauja dėl bet kokios formos dalyvavimo kare ar dėl ginklų nešiojimo dėl religinio mokymo ir (arba) tikėjimo“. Terminas „religinis mokymas ir (arba) tikėjimas“ apibūdinamas kaip „tikėjimas išorine galia ar „būtybe“ arba gilus moralinis ar etinis įsitikinimas, kuriam visa kita yra pavaldū arba nuo kurio visa kita galų gale priklauso, ir kuris turi galią ar jėgą paveikti moralinę gerovę“. The Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights, „Conscientious Objection to Military Service“, (United Nations: Geneva, February 2013), 50.

⁶³⁷ Paminėtina ir tai, kad Karo prievolės įstatymas numato galimybę atidėti ne tik karo tarnybą, bet ir alternatyvią krašto apsaugos tarnybą tais pačiais pagrindais, kaip ir privalomoji pradinė karo tarnyba (20 str.).

⁶³⁸ Analogiškai yra nustatyta JAV minėtoje Gynybos departamento instrukcijoje 1300.6. Taip pat ir Švedijos vyriausybės teigimu, paraiškos atsisakyti karo tarnybos netenkinamos, jei jos grindžiamos vien politiniais motyvais. Quaker Council for European Affairs, *The Right to Conscientious Objection in Europe: A Review of the Current Situation* (2005 m. balandis), 67, <https://www.refworld.org/docid/42b141794.html>.

⁶³⁹ Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija. *Valstybės žinios*. 1995, Nr. 40-987.

⁶⁴⁰ Tarptautinis pilietinių ir politinių teisių paktas. *Valstybės žinios*. 2002, Nr. 77-3288.

⁶⁴¹ *Arver v. United States* (245 U.S. 366 (1918)) JAV Aukščiausiasis Teismas patvirtino, kad karo prievolė nepažeidė Tryliktoje pataisoje nustatyto privertinės vergovės draudimo ar Pirmojoje pataisoje saugomos sąžinės laisvės. Teismas apibendrinio karinės prievolės Anglijoje ir kolonijinėje Amerikoje istoriją, kuri suprantama kaip nustatanti, kad JAV Konstitucijos kūrėjai įsivaizdavo privalomąją karinę tarnybą kaip Vyriausybės įgaliojimą. Jis konstatavo, kad Konstitucija suteikė Kongresui įgaliojimą paskelbti karą ir sudaryti nuolatinę armiją, įskaitant įgaliojimą ipareigoti šaukti į karo tarnybą. Jis atmetė argumentus remiantis valstijų teisėmis, Tryliktojo pataisa bei kitomis Konstitucijos nuostatomis.

natyviają krašto apsaugos tarnybą. Europos Sąjungos pagrindinių teisių chartijos⁶⁴² 10 straipsnio „Minties, sąžinės ir religijos laisvė“ 2 dalyje yra eksplicitiškai nustatyta, jog teisė dėl vidinių įsitikinimų atsisakyti karo tarnybos yra pripažįstama pagal šios teisės įgyvendinimą reglamentuojančius nacionalinius įstatymus. Europos Žmogaus Teisių Teismas taip pat yra išaiškinęs, kad „teisės dėl įsitikinimų atsisakyti atlikti karo tarnybą, užtikrinant galimybę vietoj jos atlikti alternatyviąją (civilinę) tarnybą, įgyvendinimas turi būti vertinamas pagal Konvencijos 9 straipsnį „Minties, sąžinės ir religijos laisvė“. EŽTT pabrėžė, kad nors teisė dėl įsitikinimų atsisakyti atlikti karo tarnybą Konvencijos 9 straipsnyje nėra eksplicitiškai įtvirtinta, opozicija karo tarnybai, jei ji yra pagrįsta rimtu ir neįveikiamu konfliktu tarp pareigos tarnauti kariuomenėje ir asmens sąžinės ar jo tikrai tvirtų religinių ar kitokių įsitikinimų, laikytina pakankamai įtikinama ir svarbia, kad būtų taikomos Konvencijos 9 straipsnyje nustatytos garantijos⁶⁴³. Tad nors religija bei (pacifistiniai) įsitikinimai, kurių pagrindu galima laikyti Konstitucijos 26 straipsnyje nustatytas absoliučias minties, tikėjimo, sąžinės laisves, kurios patenka į privačią, vidinę karo prievolinko sferą, tačiau tai nepaneigia būtinybės reikalauti tam tikro įtikinimo, kad religija bei (pacifistiniai) įsitikinimai iš tiesų egzistuoja, todėl pagrindžia teisę atsisakyti atlikti karo tarnybą. Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas yra pažymėjęs, kad įstatymų leidėjas privalo „nustatyti tokią skyrimo atlikti šią tarnybą tvarką, pagal kurią būtų vertinamas piliečių prašymų ją atlikti pagrįstumas, kitaip galėtų būti paneigta konstitucinė piliečių teisė ir pareiga ginti valstybę nuo užsienio ginkluoto užpuolimo ir tinkamai pasirengti tokiam gynimui atliekant karo tarnybą“⁶⁴⁴.

Vokietijos Konstitucinis Teismas taip pat yra nurodęs⁶⁴⁵, kad „procesas pripažinti teisę atsisakyti karinės tarnybos yra antikonstitucinis, jei apsiribojama paprastu karo prievolinko pareiškimu dėl atsisakymo atlikti karinę tarnybą su ginklu todėl, kad vietoje karinės tarnybos būtų atlikta civilinė tarnyba“. Kartu pabrėžė, kad šauktiniui atsisakius vykdyti karinę tarnybą dėl sąžinės, kompetentingos institucijos turėtų būti įsitikinusios ir pakankamai aiškiai atpažinti, kad atsisakymas pagal PĮ 4 str. 3 d. yra pagrįstas svarbiu sprendimu dėl sąžinės. „Teisiniu reguliavimu turi būti atmesta galimybė, kad šauktiniai piliečiai gali atsisakyti atlikti karinę tarnybą savo noru. Konstitucija nesuponuoja, kad vien pareiškimas, esant sąžinės prieš karo tarnybą su ginklu pagrindui, sukelia kiekvienam privalomos karo tarnybos netaikymą. Priešingu atveju, būtų pažeidžiama bendruomenės pareiga lygybės požiūriu. Visgi, įstatymų leidėjas yra laisvas, koku būdu bus nustatomas sprendimo dėl sąžinės faktas“. Kadangi sprendimas dėl sąžinės yra asmens vidinio pobūdžio, todėl iš atsisakančiojo karo tarnybos gali būti reikalaujama, kad jis savo sprendimą dėl sąžinės padarytų įtikinamą, kuris

⁶⁴² Europos Sąjungos pagrindinių teisių chartija. OL C 326, 2012 10 26, p. 391–407.

⁶⁴³ Europos Žmogaus Teisių Teismo 2011-07-07 sprendimas *Bayatyan v. Armenia* 23459/03, ECLI:CE:ECHR:2011:0707UD002345903.

⁶⁴⁴ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2017 m. liepos 4 d. nutarimas. TAR, 2017-07-04, Nr. 1147.

⁶⁴⁵ Urteil des Zweiten Senats des Deutschen Bundesverfassungsgerichts vom 13. April 1978 auf die mündliche Verhandlung vom 30. November und 1. Dezember 1977 (BVerfGE 48, 127) – 2 BvF 1,2,4,5/77.

leistų „procesinę tokio įtikinamumo kontrolę“⁶⁴⁶. Būtent, prie prašymo pripažinti teisę atsisakyti karo tarnybos dėl sąžinės turi būti pridėtas asmens išsamus paaiškinimas dėl tokio sprendimo motyvų, kurie pagrįstų minėtą asmens teisę⁶⁴⁷. Lietuvoje procesinę įtikinamumo kontrolę reglamentuoja Karo prievolės įstatymo 17 straipsnis, o taip pat Vyriausybės 2000 m. vasario 23 d. nutarimas Nr. 207 „Dėl Karo prievolinių prašymų atlikti alternatyviąją krašto apsaugos tarnybą nagrinėjimo komisijos sudarymo ir jos nuostatų patvirtinimo“ (suvestinė redakcija nuo 2011-12-18)⁶⁴⁸. Šis teisinis reguliavimas atitinka Konstitucijos 139 straipsnio 2 dalį, kuris aiškinamas kartu su 26 straipsniu, įtvirtinančiu minties, tikėjimo ir sąžinės laisvę, ir kurie suteikia teisę asmenims, dėl savo religinių ar kitų įsitikinimų (arba kitaip dar *dėl sąžinės*) negalintiems atlikti karo tarnybos, vietoj jos įstatymo nustatyta tvarka atlikti alternatyviąją krašto apsaugos tarnybą. Be to, tai atitinka ir konstitucinę doktriną, kad „pagal Konstituciją karo tarnyba asmenims, kurie dėl savo religinių ar kitų įsitikinimų negali jos atlikti, turi būti pakeista alternatyviąja krašto apsaugos tarnyba, taip pat į tai, kad pareigos atlikti karo arba alternatyviąją krašto apsaugos tarnybą vykdymas dėl svarbių priežasčių gali būti atidėtas“⁶⁴⁹. Pastebėtina, kad karo prievolinių tokių prašymų atlikti alternatyvią krašto apsaugos tarnybą susiejimas su nagrinėjimo procedūra nepažeidžia proporcingumo principo, nors karo tarnybos atveju tokios procedūros nėra. Kadangi įstatymų leidėjas gali laisvai spręsti, neperžengdamas tam tikrų ribų, kurios priemonės yra tinkamos, norint įsitikinti karo prievolinko sprendimo (atsisakyti karo tarnybas dėl sąžinės) tikrumu.

⁶⁴⁶ Rupert Scholz, „GG Art. 12a“, iš *Kommentar zum Grundgesetz*. 66. *Ergänzungslieferung 2012*, Günter Dürig, Theodor Maunz, *beck-online*. *Die Datenbank*, žiūrėta 2013 m. birželio 26 d., <http://beck-online.beck.de/>.

⁶⁴⁷ Ši procedūra yra būtina, nes, kaip parodė Šveicarijos praktika, nesant tokio patikrinimo iškyla pavojus karo tarnybos vykdymui. 2009 m. panaikinus patikrinimą atsisakančiųjų atlikti karo tarnybą dėl sąžinės Šveicarijoje nuo 2011 m. iki 2017 m. išaugo atliekančių civilinę tarnybą skaičius nuo 4670 iki 6785. Palyginus su 2016 m. jų daugėjo 10 proc. Ir ši tendencija toliau auga. Toks augimas Šveicarijoje buvo neįvertintas, nes tikėtasi, kad civilinė tarnyba ir toliau atliks iki 3000 šauktinių. *De facto* atsiradusi pasirinkimo laisvė tarp karinės ir civilinės tarnybos idėja ypač vyrauja tarp jaunų šauktinių. Todėl reikėtų įvertinti ir tai, ar tokia pasirinkimo laisvė nekelia pavojaus ginkluotųjų pajėgų veiksmingumui, nes, ko gero, nėra tokios alternatyvios tarnybos, kuri užtikrintų gerą valstybės gynybą. „Allgemeine Wehrpflicht: Schweizer Erfolgsmodell in akuten Nöten“, *Neue Zürcher Zeitung*, 2018 m. gegužės 18 d., <https://www.nzz.ch/meinung/allgemeine-wehrpflicht-schweizer-erfolgsmodell-in-akuten-noeten-ld.1377726>

Šie skaičiai akivaizdžiai parodė, kad civilinė tarnyba yra vienas iš veiksnių, darančių įtaką kariuomenės ištekliams. Kita vertus, jei valstybės gynyba yra paremta „visuotinės gynybos“ koncepcija kaip Švedijoje, tuomet tos įtakos nereikėtų vertinti neigiamai, kadangi šauktinių skaičius pasiskirsto per abi karo prievolės formas. Tačiau valstybei nustačius ribinius skaičius ir civilinėje tarnyboje, tuomet iškiltų pavojus kariniams teisingumui: Norvegijoje nustačius 1490 šauktinių skaičių civilinėje tarnyboje (o paraiškų atlikti alternatyvią tarnybą būna nuo 2000 iki 2500 per metus), apie 500–1000 šauktinių per metus nepaskiriami į civilinę tarnybą, todėl praktikoje yra atleisti nuo visos tarnybos. (Quaker Council for European Affairs, *The Right to Conscientious Objection in Europe: A Review of the Current Situation* (2005 m. balandis), 51–52, <https://www.refworld.org/docid/42b141794.html>).

⁶⁴⁸ Minėtuose teisės aktuose nurodyta, kad karo prievolę administruojanti krašto apsaugos institucija sudaro ir krašto apsaugos ministruvi teikia tvirtinti prašymų atlikti alternatyviąją krašto apsaugos tarnybą nagrinėjimo komisijos sudėtį, kurią sudaro 8 neprikaištingos reputacijos nariai (iš asociacijų, tradicinių religinių bendruomenių, religinių bendrijų ir aukštųjų mokyklų paskirtų atstovų, ginančių žmogaus teises, ir religijos mokslo ekspertų). Komisija, išnagrinėjusi karo prievolinko prašymą atlikti alternatyviąją krašto apsaugos tarnybą ir jį išklaudiusi, teikia rekomendacijas dėl tokio prašymo pagrįstumo karo prievolę administruojančiai krašto apsaugos sistemos institucijai, kuri priima galutinį sprendimą.

⁶⁴⁹ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2017 m. liepos 4 d. nutarimas. *TAR*, 2017-07-04, Nr. 1147.

Konstitucija nenumato galimybės atsisakyti atlikti alternatyviąją tarnybą dėl sąžinės, kadangi tokia teisė suteikiama tik dėl karo tarnybos⁶⁵⁰. Tokia teisė juo labiau negali būti suteikta įstatymu. Kita vertus, įstatymų leidėjas, reglamentuodamas alternatyvios tarnybos pareigą, turi ne tik garantuoti minties, tikėjimo, sąžinės laisvę, bet ir išlaikyti (taip pat konstituciškai garantuotus) karinio teisingumo ir ginkluotųjų pajėgų veiksmingumo principus.

Kadangi alternatyvioji krašto apsaugos tarnyba nėra karo prievolinko laisvai, savo nuožiūra pasirenkama⁶⁵¹, o yra kaip surogatas karo tarnybai, tai nereiskia absoliutaus šių tarnybos formų pariteto, kadangi skiriasi jų įgyvendinimas. Karo tarnyba atliekama kaip 1) privalomoji pradinė karo tarnyba arba aktyviajame rezerve, 2) profesinė karo tarnyba, 3) kario savanorio tarnyba arba aktyviajame rezerve 4) kariūno tarnyba (Lietuvos Respublikos krašto apsaugos sistemos organizavimo ir karo tarnybos įstatymo⁶⁵² 21 str. 7 d.). Alternatyviąją krašto apsaugos tarnybą karo prievolinkai atlieka valstybės ar savivaldybių institucijose ar įstaigose dirbdami visuomenei naudingą darbą, kuris nesusijęs su ginklo, specialiųjų priemonių ir prievartos naudojimu (Lietuvos Respublikos karo prievolės įstatymo 16 str. 4 d.)⁶⁵³. Po Lietuvos

⁶⁵⁰ Vilniaus apygardos administracinis teismas yra konstatavęs, kad „tokiu atveju, kai asmuo nenori atlikti nei karo prievolės, nei alternatyviosios tarnybos, nėra visiškai aišku, kodėl toks pilietis siekia pasinaudoti valstybės, kurios jis nenorėtų ginti, teisinėmis institucijomis, kad jos apgintų jo tariamą teisę neginti valstybės, kuri, kaip bendras gėris, yra laisvės erdvė laisvai gyventi ir kurti kiekvienam asmeniui. Teismas vertina, jog konstituciniu požiūriu pareiškėjo įsitikinimai yra lygiavertiniai su kitų asmenų pasaulėžiūra ir įsitikinimais, todėl pagrįstai negali būti privilegijuojami. Teismas negali pareiškėjo konstitucinę pareigą, įtvirtintą Konstitucijos 139 straipsnio 2 dalyje, antikonstituciniu būdu transformuoti į tariamą teisę.“ (Vilniaus apygardos administracinio teismo 2018-07-23 sprendimas administracinėje byloje Nr. I-2879-1063/2018).

Pastebėtina, kad šiuo metu Europos Žmogaus Teisių Teisme laukia bylos nagrinėjimas pagal pareiškėjo, Jehovos liudytojo, Stanislav Teliatnikov peticiją prieš Lietuvą (Nr. 51914/19). Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas 2019 m. balandžio 10 d. sprendimu (administracinės bylos Nr. A-601-415/2019), remdamasis Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2017 m. liepos 4 d. nutarimu, atmetė pareiškėjo skundą, kadangi padarė išvadą, kad „nekilio pareiškėjo teisė būti atleistam nuo karo prievolės – konstitucinės piliečio pareigos atlikti karo arba alternatyviąją krašto apsaugos tarnybą“.

⁶⁵¹ Švedijoje yra „vykdoma tikra „pakaitinė tarnyba“, siūlantį šauktiniams realią alternatyvą, suteikiant jiems galimybę pasirinkti karinę tarnybą ar pakaitinę tarnybą, nesuteikiant atsisakančiojo karo tarnybos dėl sąžinės statuso (civilinė tarnyba nėra kaip alternatyvi tarnyba tik atsisakantiems karo tarnybos dėl sąžinės, bet yra kaip vienas iš trijų „totalinės gynybos“ elementų)“. (Quaker Council for European Affairs, *The Right to Conscientious Objection in Europe: A Review of the Current Situation* (2005 m. balandis), 66, <https://www.refworld.org/docid/42b141794.html>). Taip pat ir Norvegijoje yra numatyta galimybė atsisakyti karo tarnybos ne tik dėl religijos, bet ir kitų įsitikinimų, pavyzdžiui, dėl to, kad šiuolaikiniame kare gali būti panaudotas branduolinis ginklas. Užtenka karo prievolinko raštiško pareiškimo, o pokalbis su pačiu karo prievolinku nebėra rengiamas nuo 2001 m. (Švedijoje nuo 1991 m.), todėl paprastai visi prašymai yra patenkiami (prašymas atmetamas tik tuo atveju, jei pareiškėjas buvo nutestais už smurtinių nusikaltimų). Baigę alternatyvią civilinę tarnybą, tokie karo prievolinkai paskiriami į rezervą civilinėse gynybos pajėgose ir gali būti iškviesti į kasmetinius dviejų savaičių rezervų mokymus. Civilinės gynybos pajėgos yra skirtos padėti civiliams gyventojams karo metu. Mokymai apima pirmosios pagalbos, savigynos ir logistikos administravimą, tačiau jie neapima mokymų, susijusių su ginklų naudojimu. (Quaker Council for European Affairs, *The Right to Conscientious Objection in Europe: A Review of the Current Situation* (2005 m. balandis), 51–52, <https://www.refworld.org/docid/42b141794.html>).

⁶⁵² Lietuvos Respublikos krašto apsaugos sistemos organizavimo ir karo tarnybos įstatymas. *Valstybės žinios*. 1998, Nr. 49-1325.

⁶⁵³ Lietuvos Respublikos religinių bendruomenių ir bendrijų įstatymo (suvestinė redakcija nuo 2010-01-05) 2 straipsnio 8 dalis taip pat numato, kad „kiekvienas asmuo dėl savo religinių įsitikinimų vietoj privalomos karinės tarnybos gali pasirinkti *alternatyvią (darbo) tarnybą*.“ (išskirta aut.). Tačiau pastebėtina, kad Lietuvos Respublikos alternatyvios (darbo) tarnybos prievolės įstatymas (*Lietuvos aidas*. 1990, Nr. 106-0) negalioja nuo 1996-11-06, o Religinių bendruomenių

Respublikos nepriklausomybės atgavimo (po 1990 m.) randamas vienas Vyriausybės 1992 m. balandžio 23 d. potvarkis Nr. 398p⁶⁵⁴, kuriame buvo numatyta, kad alternatyvioji (darbo) tarnyba 1992–1993 metais atliekama Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1991 m. lapkričio 26 d. potvarkio Nr. 922p priede ir pridedame sąraše nurodytuose objektuose (tai buvo miškų urėdijos, įvairios valstybinės įmonės, gamyklos – Mažeikių valstybinė naftos perdirbimo įmonė, Kaišiadorių HAE, Energetikos statybos įmonė, kuro aparatūros įmonė, ketaus liejykla, statybų įmonės ir kt.), kurie buvo priskirti atitinkamų ministerijų reguliavimo sferai. Pagal Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2000 m. vasario 23 d. nutarimą Nr. 206 „Dėl Alternatyviosios krašto apsaugos tarnybos atlikimo valstybės ir savivaldybių institucijose ir įstaigose tvarkos aprašo patvirtinimo“ (aktuali redakcija nuo 2012 m. vasario 10 d.) (toliau – Aprašas) objektų sąrašas, kuriuose turėtų būti atliekama alternatyvioji krašto apsaugos tarnyba, nėra nustatytas. Tačiau numatyta, kad karo prievolę administruojanti institucija, priėmusi sprendimą karo prievolinko prašymą leisti atlikti alternatyviąją tarnybą pripažinti pagrįstu, ne vėliau kaip per 5 darbo dienas raštu informuoja valstybės ir savivaldybių institucijas ir įstaigas apie alternatyviosios tarnybos atlikimo poreikį, kartu nurodydama terminą, per kurį įstaigos gali pateikti paraiškas skirti pageidaujamo karo prievolinkų (6 d.). Be to, Apraše įtvirtinta, kad „alternatyvioji tarnyba atliekama įstaigose dirbant visuomenei naudingą darbą“ (2 d.). Tačiau minėta, kad ir karo tarnyba, kuri atliekama su ginklu, taip pat pasitarinama valstybinės bendruomenės naudai. Taigi, Apraše nelieta Karo prievolės įstatymo 16 straipsnio 4 dalyje nustatyto draudimo skirti atlikti darbo, susijusio „su ginklu, specialiųjų priemonių ir prievartos naudojimu“. Todėl manytina, kad Aprašas ta apimtimi, kuria įtvirtina galimybę skirti atlikti alternatyviąją karo tarnybą dirbant visuomenei naudingą darbą, susijusį su ginklu, specialiųjų priemonių ir prievartos naudojimu, galimai prieštarauja Karo prievolės įstatymo 16 straipsnio 4 daliai⁶⁵⁵.

Karo prievolės įstatymo 16 straipsnio 4 dalis nustato abstrakčiai alternatyviosios krašto apsaugos tarnybos atlikimo vietą („valstybės ir savivaldybių institucijose ir įstaigose“). Todėl nėra aišku, ar alternatyvioji krašto apsaugos tarnyba gali būti atliekama kariuomenės (ginkluotųjų pajėgų) administracijoje. Viena vertus, būtų galima teigti, kad ne, nes kariuomenės (ginkluotųjų pajėgų) administracijos veiklos tikslai pasitarinama ginkluotosioms pajėgoms. Kita vertus, egzistuoja organizacinis jų atskyrimas, tokiu būdu karinė tarnyba su ginklu yra eliminuojama iš ginkluotųjų pajėgų administracijos užduočių. Todėl manytina, kad alternatyvioji krašto apsaugos tarnyba gali būti atliekama kariuomenės (ginkluotųjų pajėgų) administracijoje, jeigu ji būtų atliekama

ir bendrųjų įstatyme senoji formuluoė („alternatyvioji (darbo) tarnyba“) išlikusi. Šiuo metu alternatyviosios krašto apsaugos tarnybos atlikimo tvarką reguliuoja Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2000 m. vasario 23 d. nutarimas Nr. 206 „Dėl Alternatyviosios krašto apsaugos tarnybos atlikimo valstybės ir savivaldybių institucijose ir įstaigose tvarkos aprašo patvirtinimo“ (2012 m. vasario 10 d. redakcija). Todėl siūlytina įstatymų leidėjui ši formalų netikslumą Religinių bendruomenių ir bendrųjų įstatymo 2 straipsnio 8 dalyje pakoreguoti.

⁶⁵⁴ Vyriausybės 1992 m. balandžio 23 d. potvarkis Nr. 398p „Dėl alternatyviosios tarnybos“, LRS, žiūrėta 2018 m. rugpjūčio 19 d. <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.7210?jfwid=15ba8n0uha>.

⁶⁵⁵ Konstitucinis Teismas ne kartą yra konstatavęs, kad „poįstatyminiu teisės aktu negalima pakeisti įstatymo ir sukurti naujų bendro pobūdžio teisės normų, kurios konkuruotų su įstatymo normomis, nes taip būtų pažeista Konstitucijoje įtvirtinta įstatymų viršenybė poįstatyminių teisės aktų atžvilgiu“. Žr.: Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2002 m. rugpjūčio 21 d., 2004 m. gruodžio 13 d., 2011 m. rugsėjo 28 d., 2014 m. spalio 9 d. nutarimai.

su ginklu nesusijusiose krašto apsaugos tarnybos vietose. Tokia galimybė yra numatyta tik kaip paskutinė, jei valstybės ir savivaldybių institucijos ir įstaigos nepateiktų paraiškų skirti pageidaujamų karo prievolinių, t. y. nepateikia informacijos apie alternatyviosios tarnybos atlikimo poreikį. Tuomet karo prievolę administruojanti institucija paskiria karo prievolininką atlikti alternatyviają tarnybą krašto apsaugos sistemos institucijose⁶⁵⁶, kurioms priskiriama: Krašto apsaugos ministerija, kariuomenė (ginkluotosios pajėgos), Generolo Jono Žemaičio Lietuvos karo akademija, žvalgybos institucija, įmonės ir įstaigos, kurių steigėja yra Krašto apsaugos ministerija ar kitos krašto apsaugos sistemos institucijos (Lietuvos Respublikos krašto apsaugos sistemos organizavimo ir karo tarnybos įstatymo 3 str.). Tačiau net ir šiose institucijose karo prievolininko atliekama alternatyvioji krašto apsaugos tarnyba negali būti susijusi su ginklo, specialiųjų priemonių ir prievartos naudojimu, ji turi būti civilinio pobūdžio, kaip ir tuo atveju, jei būtų atliekama valstybės ir savivaldybių institucijose ir įstaigose. Visgi sutinkama ir kita (R. Scholz⁶⁵⁷) nuomonė, kad dėl ginkluotųjų pajėgų administracijos griežto funkcinio ryšio su ginkluotųjų pajėgų užduotimis turėtų sekti išvada, kad tarp ginkluotųjų pajėgų administracijos ir ginkluotųjų pajėgų egzistuoja toks tiesioginis funkcinis ryšys, jog dėl to alternatyvioji tarnyba neturi būti atliekama ginkluotųjų pajėgų administracijoje, nepriklausomai nuo to, kad egzistuoja ginkluotųjų pajėgų ir ginkluotųjų pajėgų administracijos organizacinis atskyrimas. Šio darbo autorė nepritaria tokiai nuomonei, kadangi, kaip jau minėta, alternatyviosios tarnybos paskyrimo pagrindas, pirmiausiai, yra karo prievolininko religiniai ir pacifistiniai įsitikinimai, neleidžiantys tarnauti su ginklu. Todėl tai yra pagrindinis saistantis kriterijus sprendžiant dėl alternatyviosios krašto apsaugos tarnybos atlikimo būdo (paskirtų tarnybos funkcijų), bet ne dėl tarnybos vietos. Tačiau Europos Žmogaus Teisių Teismas *Adyan* byloje⁶⁵⁸ konstatavo, kad „atlikto darbo pobūdis yra tik vienas iš veiksnių, į kuriuos reikia atsižvelgti sprendžiant, ar alternatyvi tarnyba yra tikrai civilinio pobūdžio. Tokie veiksniai, kaip autoritetas, kontrolė, taikytinos taisyklės ir išvaizda, taip pat gali būti svarbūs sprendžiant šį klausimą“⁶⁵⁹.

⁶⁵⁶ Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2000 m. vasario 23 d. nutarimo Nr. 206 „Dėl Alternatyviosios krašto apsaugos tarnybos atlikimo valstybės ir savivaldybių institucijose ir įstaigose tvarkos aprašo patvirtinimo“ (2012 m. vasario 10 d. redakcija) 9 dalis.

⁶⁵⁷ Rupert Scholz, „GG Art. 12a“, iš *Kommentar zum Grundgesetz. 66. Ergänzungslieferung 2012*, Günter Dürig, Theodor Maunz, beck-online. Die Datenbank, žiūrėta 2013 m. birželio 26 d., <http://beck-online.beck.de/>.

⁶⁵⁸ Europos Žmogaus Teisių Teismo 2017-10-12 sprendimas *Adyan and others v. Armenia* 75604/11, ECLI:CE:ECHR:2017:1012JUD007560411.

⁶⁵⁹ Teismas minėtoje byloje nustatė, kad nors alternatyvioji darbo tarnyba buvo paskirta į įvairias civilines įstaigas (tokias kaip našlaičių namai, senelių namai, psichinės sveikatos įstaigos, neįgalųjų įstaigos ir ligoninės), tačiau alternatyvioji darbo tarnyba nebuvo iš tikrųjų civilinio pobūdžio, atsižvelgiant į tokių veiksnių visumą: 1) karinės valdžios institucijos aktyviai ir reguliariai tikrino alternatyviosios darbo tarnybos atlikimo vietas atitinkamose civilinėse institucijose, siekdamos „prižiūrėti alternatyvių darbo tarnybų tarnautojų darbo drausmę“; 2) karinė valdžia galėjo paveikti alternatyviają darbo tarnybą, nurodydama perkelti tokią tarnybą atliekanti į kitą įstaigą ar tarnybos vietą; 3) alternatyvioji darbo tarnyba buvo organizuojama vadovaujantis tarnybos kariuomenėje vidaus taisyklėmis; 4) alternatyviosios darbo tarnybos tarnautojai privalėjo dėvėti uniformą ir dažniausiai per tarnybos laiką turėjo likti tarnybos vietoje, jie taip pat gaudavo kariuomenės nustatytas užduotis bei pavedimų pakeitimus; 5) alternatyviosios darbo tarnybos tarnautojai, kaip ir karo tarnybos kariai, buvo siunčiami gydytis į karo ligonines. Todėl Teismas *Adyan* byloje nusprendė, kad „alternatyvi darbo tarnyba faktinių aplinkybių metu nebuvo pakankamai hierarchiškai ir instituciškai atskirta nuo karinės sistemos“.

Taip pat manytina, kad alternatyvioji tarnyba neturėtų būti atliekama ginklų gamybos srityje, pavyzdžiui, apginklavimo bendrovėse. Nors ginkluotės gamyba nereiškia karinių ginklų naudojimo, visgi egzistuoja atitinkamas tiesioginis funkcinis ryšys su ginkluotųjų pajėgų užduotimis. Vadinasi, šiam draudimui galioja sąlyga, kad alternatyvioji tarnyba neturi būti atliekama tiesiogiai ginkluotės (ginklų) gamyboje, o netiesioginė veikla ginkluotės gamyboje, nepatenka į draudimą atlikti alternatyviąją tarnybą su ginklu.

Alternatyvioji tarnyba neturėtų būti paskirta atlikti aprūpinimo užduotims, jei būtų įpareigojama tiekti ginklus arba amuniciją ginkluotosioms pajėgoms; kita vertus aprūpinimas maistu ar medicinos priemonėmis yra aprūpinimo užduotys, kurios nėra tiesiogiai susijusios su ginkluotomis užduotimis ginkluotosiose pajėgose.

Nors asmenys, kuriems pripažinta teisė atsisakyti karo tarnybos, vykdo užduotis civilinėje tarnyboje, tokios užduotys tarnauja bendram labui taip pat, kaip ir karo tarnyba. Visgi siekiant teisinio reguliavimo aiškumo dėl alternatyviosios krašto apsaugos tarnybos atlikimo sąlygų, siūloma įstatymų leidėjui Karo prievolės įstatyme nustatyti šios civilinės tarnybos užduočių sritis (pavyzdžiui, aplinkos apsaugos, gamtos apsaugos ir kraštovaizdžio tvarkymo, socialinio darbo, socialinės paramos, slaugos, pagalbos jaunimui ir pagyvenusiems asmenims, ambulatorinės priežiūros ir aptarnavimo, priešgaisrinės gelbėjimo tarnybos, civilinės saugos sistemos sritys), taip pat nedviprasmiškai išdėstyti draudimą atlikti darbus, susijusius su ginklo, specialiųjų priemonių ir prievartos naudojimu.

Kaip jau minėta, karinio teisingumo konstitucinis reikalavimas taikomas abiem karo prievolės formoms. Tačiau net ir tarp privalomosios karo tarnybos bei ją pakeičiančios alternatyvios krašto apsaugos tarnybos yra nelygybė, todėl kelia naujus Karo prievolės įstatymo nuostatų konstitucingumo klausimus. Karo prievolės įstatymo 41 straipsnis nustato lengvatas Lietuvos Respublikos piliečiams, atlikusiems nuolatinę privalomąją pradinę karo tarnybą (pvz. karo prievolę atlikusio karo prievolinko darbo užmokesčio subsidijavimas, tiek grįžus į ankstesnę darbą, tiek įdarbinimo atveju), o 41¹ straipsnis – nuolatinę privalomąją pradinę karo tarnybą atliekančių Lietuvos Respublikos piliečių skatinimą pinigineis išmokomis⁶⁶⁰. Atlikus alternatyviąją krašto apsaugos tarnybą tokių garantijų nėra, priešingai, numatyta, kad alternatyviąją tarnybą

Tuo tarpu Vilniaus apygardos administracinis teismas 2018-07-23 sprendime (administracinėje byloje Nr. I-2879-1063/2018) nurodė, jog „pareiškėjo nurodoma EŽTT praktika byloje prieš Armėniją, nagrinėjamu atveju negali būti adaptuojama pilna apimtimi, kadangi nei darbo pobūdis, nei kontrolės mastas, nei reikalavimai aprangai, nei taisyklių taikymas atliekant alternatyviąją krašto apsaugos tarnybą Lietuvoje nesutampa su sąlygomis analizuotomis EŽTT“. Be to, bylos nagrinėjimo metu Lietuvos kariuomenės Karo prievolės ir komplektavimo tarnyba „patvirtino, jog Lietuvoje karinė kontrolė yra minimali ir ją atlieka savivaldybės įstaigos ar visuomenės organizacijos“. Vilniaus apygardos administracinio teismo 2018 m. liepos 23 d. sprendimą Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas 2020-06-17 nutartimi (administracinėje byloje Nr. A-405-502/2020) paliko nepakeistą.

⁶⁶⁰ Lietuvos Respublikos krašto apsaugos sistemos organizavimo ir karo tarnybos įstatymo 60 straipsnio 1 dalis nustato privalomosios pradinės karo tarnybos karių apmokėjimą, kuris yra 3,7 bazinės socialinės išmokos dydžio (šiuo metu – 140,60 eur.) išmoka/mėn. buitiniams išlaidoms. Net ir (savanoriams, kitiems aktyviojo rezervo, o taip pat parengtojo rezervo) kariams pašauktiems į pratybas, mokymus ar vykdyti tarnybos užduočių, mokamas tarnybinis atlyginimas už tarnybos dienas (KASOKTĮ 60 straipsnio 7 dalis).

karo prievolinkai atlieka neatlygintinai⁶⁶¹. Tuo tarpu darbo užmokesčio praradimo dėl karo ar civilinės tarnybos kompensacijos yra Šveicarijoje, Austrijoje. Pastarojoje valstybėje tiek civilinės, tiek karo tarnybos bazinis atlyginamas yra kiek daugiau nei 300 eurų/mėn⁶⁶². Šveicarijoje išmoka yra 62 frankai bruto per dieną, nepriklausomai nuo to, ar šauktinis iki tarnybos pradžios dirbo ar nedirbo⁶⁶³.

Kita nelygybė atsiranda tarnybų atlikimo trukmės aspektu. Nuolatinės privalomosios pradinės karo tarnybos trukmė – 9 mėnesiai (KPI 5 str. 3 d.), vietoj jos atliekamos alternatyviosios krašto apsaugos tarnybos trukmė – 10 mėnesių (KPI 16 str. 2 d.). Dar daugiau, iki 1996 m. lapkričio 5 d. galiojo nuostata, kad „viena tikrosios krašto apsaugos tarnybos diena prilygsta dviem alternatyvios (darbo) tarnybos dienoms“, todėl „alternatyvios (darbo) tarnybos trukmė – 24 mėnesiai“, o „piliečiams, baigusiems aukštąsias mokyklas, tarnybos trukmė – 12 mėnesių“ (Lietuvos Respublikos Alternatyvios (darbo) tarnybos prievolės įstatymo 15 straipsnis). „Piliečiams, atliekantiems alternatyvią (darbo) tarnybą, mokama 85 procentai darbo užmokesčio, bet ne mažiau kaip valstybės nustatytas minimalus pragyvenimo lygis“ (27 str.).

Karo prievolės formų paritetas suponuoja, kad ne tik karo tarnyba, bet ir alternatyvioji krašto apsaugos tarnyba turi būti įgyvendinamos remiantis karinio teisingumo principu. Tai susiję tiek su šių tarnybų laiko trukme, taip pat tokiu klausimu kaip atlyginimas už šias tarnybas. Karinės tarnybos ir alternatyvios (arba kitaip, civilinės) tarnybos laiko trukmės atveju turi būti kartu atsižvelgta į tai, kad šauktiniai privalo ne tik pradinę karo tarnybą atlikti, bet ir dalyvauti karinėse pratybose bei mokymuose, kurie trunka nuo 20 iki 60 dienų (Karo prievolės įstatymo 23 str. 2 d.), kai yra paskiriami iš parengtojo kariuomenės personalo rezervo į aktyvųjį rezervą⁶⁶⁴.

Tuo tarpu alternatyviąją tarnybą atliekantys asmenys tokios papildomos pareigos ar naštos nepatiria; todėl šis skirtumas, nustatytas tarp pagrindinės karo tarnybos ir alternatyvios (civilinės) tarnybos, turėtų būti išlygintas, su sąlyga, kad civilinė tarnyba laiko požiūriu turi trukti ilgiau nei karinė tarnyba, jei alternatyvioji tarnyba atliekama visa iš karto, o ne dalimis. Dabartinė diferenciacija, kai karinė tarnyba trunka 9 mėnesius,

⁶⁶¹ Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2000 m. vasario 23 d. nutarimo Nr. 206 „Dėl Alternatyviosios krašto apsaugos tarnybos atlikimo valstybės ir savivaldybių institucijose ir įstaigose tvarkos aprašo patvirtinimo“ 2 punktas. Tačiau Karo prievolės įstatymo 16 straipsnio 5 dalyje numatyta, kad „alternatyviąją krašto apsaugos tarnybą atliekantiems karo prievolinkams taikomos tokios pačios aprūpinimo sąlygos (išskyrus aprūpinimą gyvenamąja patalpa ir apranga), kokias Krašto apsaugos sistemos organizavimo ir karo tarnybos įstatymas nustato privalomosios pradinės karo tarnybos kariams“, todėl jie gautų nebet minėtą 140,60 eur. išmoka/mėn. buitiniams išlaidoms, bet ne papildomą kaupiamąją premiją, kurios dydis priklauso nuo atliktos tarnybos vertinimo rezultatų (nuo 76 eur. iki 197,6 eur. išmoka/mėn.), o taip pat nebūtų taikoma subsidija darbo užmokesčiui atlikus alternatyviąją krašto apsaugos tarnybą.

⁶⁶² „Gehalt für Zivildienst in Österreich“, *finanz.at*, žiūrėta 2019 m. liepos 27 d., <https://www.finanz.at/gehalt/zivildienst/> ir „Gehalt für Grundwehrdiener (Bundesheer) in Österreich“, *finanz.at*, žiūrėta 2019 m. liepos 27 d., <https://www.finanz.at/gehalt/grundwehrdiener/>

⁶⁶³ „Entschädigungen für Dienstleistende“, *ahv-iv.ch*, žiūrėta 2019 m. liepos 27 d., <https://www.ahv-iv.ch/de/Sozialversicherungen/Erwerbsersatzordnung-Mutterschaftsentschädigung-EO-MSE/Entschädigungen-für-Dienstleistende#q-a-1184>

⁶⁶⁴ Iki 2020 birželio 30 d. galiojo Karo prievolės įstatyme nuostata, kad karo prievolinkai dalyvauja pratybose ar mokymuose nuo 20 iki 30 dienų per penkerius metus. Tokia tarnyba parengtame rezerve numatyta iki tol, kol karo prievolinkui sukanka 60 m., o tai galėtų būti papildomi 4-7 mėn. karo tarnybos per visą laiką. Nuo 2020 m. liepos 1 d. Karo prievolės įstatyme nustatyta, kad karo prievolinkai yra paskiriami iš parengtojo kariuomenės personalo rezervo į aktyvųjį rezervą, tačiau tarnybos trukmė apribota iki 10 metų nuo skyrimo į aktyvųjį rezervą, į kurį karo prievolinkai skiriami iš parengtojo kariuomenės personalo rezervo iki 60 metų.

o alternatyvioji krašto apsaugos tarnyba – 10 mėnesių, yra pasiekusi ribą, kurios konstitucingumas yra abejotinas. Kadangi reikia atsižvelgti ne tik į formalią teisiniame reguliavime nustatytą tarnybų trukmę, bet ir faktinę parengtojo rezervo karinių pratybų bei mokymų trukmę, kuri jeigu yra 1 mėn., tuomet 10 mėnesių alternatyvioji krašto apsaugos tarnyba yra konstitucinga. Bet kuriuo atveju alternatyvioji tarnyba negali trukti ilgiau tik dėl to, kad kompensuotų „sunkesnę“ karo tarnybą. Be to, ir Europos Žmogaus Teisių Teismas yra nurodęs, kad alternatyviosios darbo tarnybos trukmė viršijanti karinės tarnybos trukmę pusantrą karto yra atgrasančio poveikio, o kartu turi baudžiamąjį pobūdį⁶⁶⁵.

Vadinasi, implicitinis konstitucinis karinio teisingumo principas reikalauja ne tik visuotinumą ir lygybės imperatyvus išlaikyti pašaukiant atlikti karo tarnybą, bet ir įpareigoti šauktinį atlikti alternatyviają krašto apsaugos tarnybą, jei jis atsisako karo tarnybos dėl sąžinės, o ne karo prievolę administruojančiai institucijai pačiai nuspręsti, skirti atlikti civilinę tarnybą ar ne, jei pakanka atliekančių karo tarnybą pagal patvirtintus ribinius karių skaičius. Tokia praktika ne tik iš dalies prisidėtų prie konstitucinės doktrinos parengti piliečius valstybės gynybai ne vien tik su ginklu, bet ir didintų valstybės gynybos veiksmingumą.

Kita vertus, teisinis reguliavimas, kuriame matoma formali alternatyviosios krašto apsaugos tarnybos ir karo tarnybos laiko trukmės, taip pat apmokėjimo už tarnybos laiką nelygybė, lemia alternatyviosios krašto apsaugos tarnybos diskriminacinę padėtį karo tarnybos atžvilgiu. Gali pasirodyti, kad tarsi norima šaukttinius atgrasyti nuo alternatyviosios krašto apsaugos tarnybos ir paskatinti atlikti karo tarnybą, atsisakant savo religinių ir kitų įsitikinimų. Visa tai suponuoja, kad yra karinio teisingumo principo pažeidimas ir taip pat teisinio reguliavimo, susijusio su nevienoda tarnybos trukme bei apmokėjimu už tarnybos laiką, galimai prieštaravimas Konstitucijai.

Išsiaiškinus, kad kariniam teisingumui svarbu karo prievolės išimtis pagrįsti objektyviomis aplinkybėmis, dėl kurių piliečiai negali atlikti privalomosios karo ar alternatyviosios krašto apsaugos tarnybos, ir kad konstituciškai karinės tarnybos trukmės negalima nustatyti tik dėl karinio teisingumo, *inter alia* visuotinės karo prievolės, subalansavimo, toliau svarbu išsiaiškinti, kokios yra karo prievolės, *inter alia* karo tarnybos, išimtis ir kaip jos dera su konstituciniu asmenų lygiateisiškumo principu. Nuštačius karinio teisingumo pažeidimą, kartu būtų galima spręsti ir dėl vykdomos karo prievolės (arba privalomosios karo tarnybos) nekonstitucingumo.

5.4. Atleidimas nuo karo prievolės ir karo tarnybos atidėjimas

Minėta, kad įgyvendinant karo prievolę yra išiterpiama į daugybę pagrindinių žmogaus teisių (pvz., Konstitucijos 19 straipsnis „Žmogaus teisę į gyvybę saugo įstatymas“, 20 straipsnio 1 dalis „Žmogaus laisvė neliečiama“, 24 straipsnio 1 dalis „Žmogaus būstas neliečiama“, 25 straipsnio 1 ir 2 dalys „Žmogus turi teisę turėti savo įsitikinimus ir

⁶⁶⁵ Europos Žmogaus Teisių Teismo 2011-07-07 sprendimas *Bayatyan v. Armenia* 23459/03, ECLI:CE:ECHR:2011:0707JUD002345903. Europos Žmogaus Teisių Teismo 2017-10-12 sprendimas *Adyan and others v. Armenia* 75604/11, ECLI:CE:ECHR:2017:1012JUD007560411.

juos laisvai reikšti. Žmogui neturi būti kliudoma ieškoti, gauti ir skleisti informaciją bei idėjas“, 32 straipsnio 1 dalis „Pilietis gali laisvai kilnotis ir pasirinkti gyvenamąją vietą Lietuvoje, gali laisvai išvykti iš Lietuvos“, 38 straipsnio 2 dalis „Valstybė saugo ir globoja šeimą, motinystę, tėvystę ir vaikystę“, 48 straipsnio 1 dalis „Kiekvienas žmogus gali laisvai pasirinkti darbą bei verslą <...>“. Todėl tarp karinei tarnybai įpareigojamų asmenų ir nuo jos atleidžiamų asmenų turi egzistuoti tokie svarūs skirtumai, kurie pagrįstų skirtingą jų traktavimą. Tie skirtumai – tai galimos šauktinių ypatybės, kurios turi objektyviai egzistuoti. Bet to, siekiant išlaikyti karinį teisingumą (lygybę tarp pašaukiamų karo prievolinkų) yra būtina, kad karo prievolės, *inter alia* karo tarnybos išimtis būtų nustatytos aiškiai bei atsižvelgiant į pagrindines Konstitucijos vertybes. Jei pripažįstame, kad „pilietinių pareigų lygybės konstitucinis reikalavimas karinio teisingumo pavidale“⁶⁶⁶ yra visuotinės karo prievolės pagrindas, tuomet šis lygybės principas apima tiek (karo prievolės) pareigos adresatus („visuotinė“), tiek ir turinį („lygi“)⁶⁶⁷.

Pagrindų atleidimui nuo karo prievolės (arba kitaip – karo prievolės išimčių) ar karo tarnybos atidėjimui (arba kitaip – karo tarnybos išimtis) reikia ieškoti Konstitucijoje ir įstatymuose. Karo prievolės įstatymo (suvestinė redakcija nuo 2021-01-01) 3 straipsnis nustato subjektus, kurie atleidžiami nuo karo prievolės⁶⁶⁸, o 15 straipsnio 1 dalis – subjektus, kuriems karo tarnyba atidedama individualia tvarka⁶⁶⁹. Karo prievolės įstatymo 2 straipsnio 9 punktas, nustatantis karo prievolinko apibrėžimą

⁶⁶⁶ Urteil des Zweiten Senats des Deutschen Bundesverfassungsgerichts vom 13. April 1978 auf die mündliche Verhandlung vom 30. November und 1. Dezember 1977 (BVerfGE 48, 127) – 2 BvF 1,2,4,5/77; Urteil des Zweiten Senats des Deutschen Bundesverfassungsgerichts vom 24. April 1985 aufgrund der mündlichen Verhandlung vom 30. Januar 1985 (BVerfGE 69, 1) – 2 BvF 2, 3, 4/83 und 2/84.

⁶⁶⁷ Thomas Blome, *Das Grundrecht auf Wehrlichkeit* (Peter Lang GmbH, Internationaler Verlag der Wissenschaften, 2012), 39.

⁶⁶⁸ „1) asmenys, kurie nustatyta tvarka pripažinti neveiksniais arba ribotai veiksniais; 2) neįgalieji; 3) asmenys, kurie karinės medicinos ekspertizės komisijos, sudarytos ir veikiančios Lietuvos Respublikos Vyriausybės (toliau – Vyriausybė) nustatyta tvarka, dėl sveikatos būklės pripažinti netinkami privalomajai karo tarnybai; 4) asmenys, įstatymų nustatyta tvarka perkelti į dimisiją; 5) pagrindinio karinio parengtumo neįgiję asmenys, kai jiems sukanka 60 metų; 6) moterys, išskyrus tas, kurios raštu pareiškė norą tapti karo prievolinkėmis ir (ar) yra baigusios aukštojoje mokykloje medicinos, slaugos ar akušerijos studijų programas“.

⁶⁶⁹ „1) ne vyresniems kaip 21 metų bendrojo lavinimo ir profesinio mokymo mokyklų mokiniais; 2) aukštųjų mokyklų studentams – vieną kartą vienam studijų laikotarpiui pagal pirmosios pakopos (profesinio bakalauro ir bakalauro) studijų programą arba vientisųjų studijų programą, pagal antrosios pakopos studijų programą arba vientisųjų studijų programą, pagal laipsnio nesuteikiančią studijų programą, pagal studijas doktorantūroje; 3) Seimo, Vyriausybės, Europos Parlamento ir savivaldybių tarybų nariams; 4) teisėjams; 5) prokurorams; 6) vidaus tarnybos sistemos pareigūnams, išskyrus finansų ministro valdomo srities statutinių įstaigų pareigūnus; 7) neteko galios 2020-07-01; 8) Lietuvos Respublikos valstybės saugumo departamento žvalgybos pareigūnams; 9) Specialiųjų tyrimų tarnybos pareigūnams; 9¹) Lietuvos Respublikos vadovybės apsaugos tarnybos pareigūnams; 10) įtariamais ir kaltinamais baudžiamajame procese arba atliekantiems bausmę, dėl kurios jie negali atlikti privalomosios pradinės karo tarnybos, taip pat atliekantiems laisvės atėmimo bausmę; 11) vieniems auginantiems nepilnametį vaiką arba jeigu jiems suteiktos atostogos vaikui prižiūrėti, kol vaikui sueis treji metai; 12) nėščiosioms, pateikusioms medicinos pažymą apie nėštumą; 13) teisės aktų nustatyta tvarka paskirtiems vieninteliu neįgalaus asmens globėju ar ribotai veiksnau asmens rūpintoju; 13¹) juridinio asmens teises turinčių Lietuvos religinių bendruomenių ar bendrijų nariams, kurie šių religinių bendruomenių ar bendrijų kanonų, statutų ar kitų normų nustatyta tvarka yra išrinkti ar paskirti atlikti pastoracinių darbų tose religinėse bendruomenėse ar bendrijose; 13²) jų sutuoktinės ar sugyventinės nėštumo ir gimdymo atostogų metu; 13³) auginantiems du ar daugiau vaikų, kurių amžius yra iki trejų metų; 14) krašto apsaugos ministro nustatyta tvarka – atliekantiems privalomąją pradinę karo tarnybą būtų padaryta neproporcingai didelė žala jo asmeniniams ar visuomeniniams interesams, kurios būtų galima išvengti, jeigu karo prievolinkas privalomąją pradinę karo tarnybą atliktų kitu metu.“ Reikia paminėti, kad alternatyvioji krašto apsaugos tarnyba atidedama tais pačiais pagrindais, kaip ir privalomoji karo tarnyba.

(„Karo prievolinkas – karo prievolę turintis Lietuvos Respublikos pilnametis pilietis“), suponuoja dar du *a priori* atleidimo nuo karo prievolės pagrindus: 1) užsieniečiai ir 2) nepilnamečiai.

5.4.1. Užsieniečiai ir asmenys, turintys kelias pilietybes

Konstitucijos 139 straipsnyje tiesiogiai nenustatytos karo prievolės išimtys, tačiau įtvirtinta, kad karo prievolė atsiranda tik Lietuvos Respublikos piliečiams⁶⁷⁰. Tai suponuoja vieną iš karo prievolės išimčių, kad užsieniečiai, esantys Lietuvos Respublikos teritorijoje, atleidžiami nuo karo prievolės Lietuvoje. Atitinkamai užsieniečiai nebus ir karo (ar alternatyviajai krašto apsaugos) tarnybai įpareigojami. Be to, užsienietis konstituciškai ir įstatymiškai visada turės teises ir pareigas savo valstybei (t. y. lojalumą savo tėvynei). Konstitucinis Teismas 2009 m. rugsėjo 24 d. ir 2017 m. liepos 4 d. nutarimuose konstatavo, kad pagal Konstituciją pareigą ginti Lietuvos valstybę nuo užsienio ginkluoto užpuolimo ir pareigą atlikti karo ar alternatyviają krašto apsaugos tarnybą turi tik Lietuvos Respublikos piliečiai. „Pažymėtina, kad tai yra vienintelės Konstitucijoje *expressis verbis* įtvirtintos piliečio pareigos valstybei, kylančios iš Lietuvos Respublikos pilietybės, kaip ypatingo abipusio valstybės ir jos piliečių teisinio ryšio“⁶⁷¹. Tačiau kaip dėl karinės prievolės asmenims, turintiems kelias pilietybes? Konstitucijos 12 straipsnio 2 dalis leidžia, įstatymo numatytais atskirais atvejais, asmeniui būti kartu Lietuvos Respublikos ir kitos valstybės piliečiu. Tačiau 139 straipsnis eksplicitiškai nenustato, kad Lietuvos Respublikos pilietis, turintis kitos valstybės pilietybę, yra atleidžiamas nuo karo prievolės Lietuvoje⁶⁷². Abu minimi Konstitucijos straipsniai palieka įstatymų leidėjo diskrecijai reglamentuoti šiuos klausimus įstatymais. Kartu turi būti paisoma iš Konstitucijos kylančio imperatyvo, kad Lietuvos Respublikos piliečiai privalo atlikti karo ar alternatyviają krašto apsaugos tarnybą įstatymo nustatyta tvarka.

Pastebėtina, kad skirtingai nuo užsieniečių atleidimo nuo karo prievolės, asmenų, turinčių kelias pilietybes, atleidimas būtų ne karo prievolės išimtis, o karo tarnybos iš-

⁶⁷⁰ Be to, konstitucinės normos paprastai eksplicitiškai apsiriboja valstybės piliečiais: Argentinos Konstitucijos 21 straipsnyje yra nustatyta, kad „Kiekvienas Argentinos pilietis privalo ginklu ginti tėvynę <...>“, Suomijos Konstitucijos 127 straipsnio 1 dalis skelbia, kad „Kiekvienas Suomijos pilietis turi dalyvauti ar prisidėti prie nacionalinės gynybos pagal įstatymo nuostatas“, Šveicarijos Konstitucijos 59 straipsnio 1 dalyje įtvirtinta, kad „Kiekvienas šveicaras privalo atlikti karinę tarnybą“, pagal Austrijos Konstitucijos 9a straipsnio 3 dalį „Kiekvienas Austrijos pilietis vyras privalo atlikti karo tarnybą“.

⁶⁷¹ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2009 m. rugsėjo 24 d. ir 2017 m. liepos 4 d. nutarimai.

⁶⁷² Lietuvos tarpukario konstitucijose taip pat nerandame tokių nuostatų, tačiau galima paminėti Respublikos Prezidento A. Smetonos 1938 m. liepos 20 d. ratifikuotą Lietuvos Respublikos ir Jungtinių Amerikos Valstijų natūralizacijos ir karinės prievolės sutartį (*Vyriausybės žinios*. 1938, Nr.623-4441). Šios sutarties 1 straipsnyje nustatyta, kad susitariančių šalių (JAV ir Lietuvos Respublikos) piliečiai, kurie bus natūralizuoti vienoje iš susitariančių šalių, laikinai grįžę į pirmąsias pilietybės valstybę, bus joje atleisti nuo karo prievolės ir nebus „baudžiami už neatsiliepimą į šaukimus karinę prievolę atlikti, jei tie asmenys neturėjo stoti į karo tarnybą prieš tai, kai *bona fide* apsigyveno tos šalies teritorijoje, kurios pilietybę įgijo natūralizuodamiesi“. O asmenys, turintys abiejų šalių pilietybę, jei nuolat gyvena tos šalies teritorijoje, kurioje gimė, ir laikinai apsigyvenę antrosios šalies teritorijoje, nebus verčiamas atlikti karinę prievolę, išskyrus atvejus, kai laikinas apsigyvenimas truks ilgiau kaip dvejus metus (2 straipsnio 1 ir 2 dalys). Kaip matome, šia sutartimi asmenims, turintiems dvigubą pilietybę, karo prievolės įgyvendinimas numatytas tik vienoje iš valstybių, kurioje jie nuolat gyvena, ir taip panaikinamas dvigubos naštos egzistavimas.

intis. Pastaroji išimtis Karo prievolės įstatyme tiesiogiai neįtvirtinta. Vadinas, asmuo, turintis kelias pilietybes, gali būti pašauktas atlikti privalomąją pradinę karo tarnybą ne tik Lietuvoje, bet ir kitoje valstybėje, kurios pilietybę turi, jei pagal tos valstybės teisės aktus dvigubos pilietybės turėjimas nesudaro pagrindo taikyti karo tarnybos išimtį. Atrodytų, kad šie žmonės turėtų būti apsaugoti nuo dvigubų pareigų, tačiau kartu turi būti atsižvelgiama į individo gyvenamąją vietovę kaip tam tikrą centrą, kuriame plėtojasi jo žmogiškoji egzistencija. Asmuo, turintis kelias pilietybes, kaip ir užsienietis, yra nuolatiniame teisiniame ryšyje su kita valstybe, tą asmenį sieja su užsienio valstybe tam tikri ekonominiai, socialiniai, kultūriniai ar profesiniai interesai. Gyvenimo centras vienoje valstybėje yra susijęs su asmens identifikavimu, kuris parodo jo įsipareigojimą atitinkamai teisei tvarkai, gyvenamosios vietos šalyje. Šie asmenys yra *lojalūs* užsienio valstybei, kuris karinio konflikto (karo) atveju lemtų to asmens *konfliktą su sąžine* dėl karinės tarnybos atlikimo, nes „karinio tarnyba reikalauja specialių ištikimybės valstybei santykių“ (KASOKTĮ 21 straipsnio 2 dalis). Šią aplinkybę būtų galima apibūdinti kaip „ypatingus sunkumus“. Be to, asmens lojalumas užsienio valstybei taip pat ne mažiau kelia grėsmę ginkluotųjų pajėgų funkcionavimo pablogėjimui.

Todėl, remiantis Karo prievolės įstatymo 15 straipsnio 1 dalies 14 punktu, asmeniui, turinčiam kelias pilietybes, karo tarnyba galėtų būti atidedama individualia tvarka, jei tokia tarnyba būtų padaryta neproporcingai didelė žala karo prievolinko asmeniui ar visuomeniniams interesams. Kita vertus, ši įstatyminė norma turėtų būti vertinama ne kaip sudaranti pagrindą iš viso išvengti karo tarnybos, o tik jei jos atlikimas būtų dviguba našta⁶⁷³, kitaip tariant, tuo atveju, jei asmuo, turintis kelias pilietybes,

⁶⁷³ Reikia pažymėti, kad tarptautinis teisinis reguliavimas (tarptautinės sutartys) taip pat nustato asmenų su keliomis pilietybėmis įsipareigojimo atlikti karo prievolę ypatumus. Vienas iš tokių susitarimų yra 1963 m. gegužės 6 d. Europos Tarybos Konvencija „Dėl dvigubos pilietybės atvejų sumažinimo ir karinės prievolės įsipareigojimų asmenims, turintiems kelias pilietybes“. (European Treaty Series – No. 43 Convention on the Reduction of Cases of Multiple Nationality and on Military Obligations in Cases of Multiple Nationality. Strasbourg, 6.V.1963). Lietuva nėra ratifikavusi šios Europos Tarybos Konvencijos, kuri 1977 m. ir 1993 m. buvo pataisyta papildomais protokolais, o 1997 m. lapkričio 6 d. pakeista Europos Tarybos Konvencija „Dėl pilietybės“ (European Treaty Series – No. 166 European Convention on Nationality. Strasbourg, 6.XI.1997).

Būtent šios Konvencijos 21 str. 1 d. įtvirtina pagrindinį principą, kad asmuo, turintis kelias pilietybes, karinę tarnybą turi atlikti tik vienoje iš savo pilietybės valstybių, kurioje nuolat gyvena. 21 str. 3 d. detalizuoja karinės tarnybos atlikimo atvejus asmenims, turintiems dviejų ir daugiau valstybių pilietybę, kai nėra arba nebus sudaromos specialios sutartys tarp susitariančių valstybių:

- a) bet kuris toks asmuo turi karinių prievolių toje susitariančioje valstybėje, kurios teritorijoje jis nuolat gyvena. Nepaisant to asmuo iki 19 metų amžiaus turi teisę laisvai pasirinkti atlikti karinę prievolę kaip savanoris bet kurioje kitoje susitariančioje valstybėje, kurios pilietis jis yra, ir tokio paties laikotarpio aktyviąją karinę tarnybą kaip reikalaujama jo gyvenamosios vietos susitariančioje valstybėje;
- b) asmenys, kurie nuolat gyvena teritorijoje susitariančios valstybės, kurios piliečiai jis nėra, arba valstybės, kuri nėra susitariančioji valstybė, gali pasirinkti atlikti karinę tarnybą bet kurios susitariančios valstybės, kurios pilietis jis yra, teritorijoje;
- c) asmenys, kurie pagal a) ir b) punktų sąlygas įvykdė savo karinius įsipareigojimus vienoje iš susitariančių valstybių pagal tos valstybės nustatytus įstatymus, turi būti laikoma, kad asmuo įvykdė savo karinius įsipareigojimus bet kurioje kitoje susitariančioje valstybėje (valstybėse), kurios pilietis jis yra;
- d) asmenys, kurie iki įsigaliojant šiai Konvencijai tarp susitariančių valstybių, kurios piliečiai jie yra, vienoje iš šių susitariančių valstybių atliko karinę prievolę pagal tos valstybės nustatytus įstatymus, turi būti laikoma, kad asmuo įvykdė savo karinius įsipareigojimus bet kurioje kitoje susitariančioje valstybėje (valstybėse), kurios pilietis jis yra; asmenys, kurie pagal a) punktą atlikę savo tikrąją karinę tarnybą vienoje iš susitariančių valstybių, kurios piliečiai jie yra, vėliau persikėlė į nuolatinę gyvenamąją vietą kitos susitariančios valstybės, kurios piliečiai jie yra, teritoriją, turi būti laikomi tik pastarosios susitariančios valstybės karinės tarnybos rezervę;
- f) šio straipsnio taikymas neturi įtakos atitinkamų asmenų pilietybei.

savo nuolatinę gyvenamąją vietą turi užsienyje arba (ir) toje valstybėje yra atlikęs (arba atlieka) karo tarnybą. Manytina, kad toks normos aiškinimas ir taikymas būtų konstitucingas. Be to, manytina, kad karo prievolinkui, turinčiam dvi ir daugiau pilietybių, nėra užkertama galimybė atlikti karo tarnybą ar alternatyviąją krašto apsaugos tarnybą visose valstybėse, kurių piliečiu jis yra, nebent teisiniame reguliavime būtų tiesioginis toks draudimas⁶⁷⁴ arba valstybė pati, atsižvelgdama į savo ekonominius pajėgumus, neturėtų galimybių suteikti karo prievolinkui, turinčiam dvi ir daugiau pilietybių bei atlikusiam karo ar alternatyviąją krašto apsaugos tarnybą kitoje valstybėje, dar kartą atlikti karo ar alternatyviąją krašto apsaugos tarnybą. Lietuvoje Karo prievolės įstatymo 4 straipsnio 2 dalies 5 punkte numatyta, kad privalomoji pradinė karo tarnyba įskaitoma, kai karo prievolinkas baigia arba atlieka karo tarnybą kitose NATO ar Europos Sąjungos valstybėse narėse⁶⁷⁵. Į šią sąlygą patektų dalis tų karo prievolinkų, kurie turi dvi ir daugiau pilietybių. Tačiau šiuo atveju taip pat būtina gauti Vyriausybės leidimą, dėl kurio reikia kreiptis į Vidaus reikalų ministeriją, pateikiant prašymą suteikti leidimą atlikti karinę tarnybą užsienio valstybėje. Priešingu atveju netenkama Lietuvos Respublikos pilietybės. Tačiau atkreiptinas dėmesys, kad Karo prievolės įskaityme nėra tokio pagrindo kaip alternatyviosios krašto apsaugos tarnybos įskaitymas, atlikus šią tarnybą užsienio valstybėje. Todėl siūlytina papildyti Karo prievolės įstatymo 16 straipsnį 7 dalimi, numatant, kad: „*Lietuvos kariuomenės vado sprendimu karo prievolinkui alternatyvioji krašto apsaugos tarnyba įskaitoma, kai karo prievolinkas baigia arba atlieka alternatyvią krašto apsaugos tarnybą kitose NATO ar Europos Sąjungos valstybėse narėse turint Vyriausybės leidimą*“.

5.4.2. Amžiaus riba

Konstitucija eksplicitiškai nenustato asmenims amžiaus ribos, iki kada reikia atlikti karinę prievolę, o Karo prievolės įstatymo 3 straipsnio 5 punktas nustato atleidimą nuo karo prievolės, jei asmuo pagrindinio karinio parengtumo neįgijo, kai jam sukanka 60 metų⁶⁷⁶. Tokia skirtinga faktinė karo prievolinkų padėtis dėl amžiaus gali būti pagrįstai laikoma objektyvia aplinkybe, dėl kurios piliečiai negali atlikti privalomosios karo tarnybos. Vadinasi, nustatytą amžiaus viršutinę ribą įstatyme galima vertinti kaip konstitucingą, kadangi vyresnio amžiaus žmonių *fizinės veiklos galimybės yra sumažėjusios*⁶⁷⁷ (ypatingai karinės valstybės gynybos atveju) lyginant su kitais karo

⁶⁷⁴ Pilietybės įstatymo (suvestinė redakcija nuo 2019-05-01) 24 straipsnio 1 dalies 4 punkte numatyta, kad Lietuvos Respublikos pilietybės netenkama, jeigu Lietuvos Respublikos pilietis tarnauja kitos valstybės tarnyboje (*inter alia* karo tarnyba, alternatyvioji krašto apsaugos tarnyba ir kitokia statutinė tarnyba, 2 str. 5 d.) neturėdamas Lietuvos Respublikos Vyriausybės leidimo. Dėl to vidaus reikalų ministras priima įsakymą dėl Lietuvos Respublikos pilietybės netekimo (32 str. 3 p.).

⁶⁷⁵ Be to, ir Krašto apsaugos sistemos organizavimo ir karo tarnybos įstatymas numato, kad „karys gali atlikti tarnybą kitose valstybės, užsienio valstybių ar tarptautinėse institucijose“ (21 str. 8 d.).

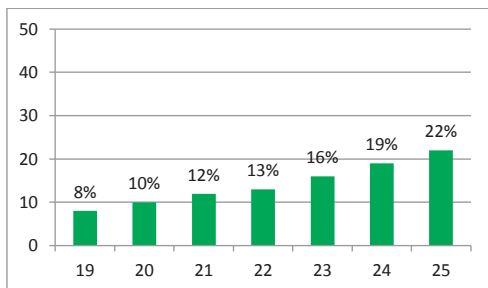
⁶⁷⁶ Karo prievolės įstatymo 5 straipsnio 2 dalis numato, kad asmuo atlikti nuolatinę privalomąją pradinę karo tarnybą šaukiamas nuo 18 iki 23 metų (įskaitytinai).

⁶⁷⁷ Tuo tarpu Turkijoje, kurios kariuomenė yra antra pagal dydį NATO, netaiko amžiaus viršutinės ribos, todėl karo prievolinkas atlikti karo tarnybą gali būti pašauktas iki pat senatvės pensijos.

prievolinkais. Tas pats pasakytina ir apie asmenis, perkeltus į dimisiją, kadangi šis statusas suteikiamas buvusiam tikrosios karo tarnybos ar atsargos kariui dėl amžiaus ar sveikatos, visam laikui atleidžiant jį nuo karo prievolės (KASOKTĮ 47 str.).

Amžiaus žemutinė riba taip pat detalizuota Karo prievolės įstatyme, kuriame nustatyta, kad asmuo atlikti nuolatinę privalomąją pradinę karo tarnybą šaukiamas (tiek privalomai, tiek ir pareiškus norą) nuo 18 m. Reikalavimas asmenis iki 18 metų atleisti nuo karo tarnybos remiasi objektyviu pagrindu, atsirandančiu dėl būtinos *fizinės ir psichinės brandos proceso užbaigimo* (o taip pat ir dėl vidurinio išsilavinimo įgijimo).

Atsižvelgiant į tai, kad valstybė neturi ekonominių galimybių vienu metu pašaukti visų atitinkamų gimimo metų karo prievolinkų atlikti nuolatinę privalomąją karo tarnybą, ir į tai, kad kariuomenė sudaroma atsižvelgiant į valstybės gynybos poreikius, Karo prievolės įstatymo 5 straipsnio 2 dalis nustato, kad iš neparengtojo kariuomenės personalo rezervo į nuolatinę privalomąją pradinę karo tarnybą karo prievolinkai šaukiami iki 23 metų. Iki 2019 m. gruodžio 31 d. viršutinė amžiaus riba buvo 26 m., tačiau Seimas priėmė įstatymą dėl Karo prievolės įstatymo pakeitimo⁶⁷⁸, atsižvelgdamas į Krašto apsaugos ministerijos pateiktą pasiūlymą, kuris rėmėsi keliais argumentais. Visų pirma, kad karo prievolinkai, kurie yra vyresni kaip 23 m., būna pašaukiami neproporcingai dažniau (1 pav.)⁶⁷⁹:

1 pav. Neproporcingas vyresnių karo prievolinkų šaukimas (2018 m. šaukiamųjų sąrašai)⁶⁸⁰

Tokį rezultatą lemia tai, kad iki tol, kol šauktinis pabaigia mokslus bendrojo lavinimo ar profesinio mokymo mokykloje, o taip pat studijas aukštojoje mokykloje, pagal Karo prievolės įstatymo 15 straipsnio 1 dalies 1–2 punktus privalomoji pradinė karo tarnyba atidedama individualia tvarka. Iš kitos pusės, baigusiems studijas paprastai vyresnio amžiaus karo prievolinkams atsiranda kitos aplinkybės (pavyzdžiui,

„Türkischer Wehrdienst – das müssen Sie beachten“, *Helpster.de*, žiūrėta 2019 m. liepos 18 d., http://www.helpster.de/tuerkischer-wehrdienst-das-muessen-sie-beachten_99128.

⁶⁷⁸ Lietuvos Respublikos karo prievolės įstatymo Nr. I-1593 2, 4, 5, 6, 6-1, 12, 15, 21, 23, 24, 25, 26, 27, 29, 31, 35, 36, 41, 41-1 straipsnių, IV skyriaus pavadinimo pakeitimo ir 22 straipsnio pripažinimo netekusiu galios įstatymas, TAR, 2019-12-27, Nr. 21312.

⁶⁷⁹ Karo prievolės įstatymo Nr. I-1593 2, 4, 5, 6, 61, 15, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 29, 31, 35, 36, 41, 411 straipsnių ir IV skyriaus pavadinimo pakeitimo įstatymo ir kartu teikiamų įstatymų pakeitimo projektų aiškinamasis raštas.

⁶⁸⁰ Sudarytoja – Lietuvos Respublikos krašto apsaugos ministerija.

darbinės, šeimyninės – augina du ar daugiau mažamečių vaikų, vienintelis darbingas šeimos maitintojas, šaukiamas žmonos nėštumo laikotarpiu ir nėštumo ir gimdymo atostogų laikotarpiu, šauktinis yra išvykęs į užsienį ir kitais atvejais), dėl kurių karo prievolinkas taip pat gali prašyti atidėti karo tarnybą. Tokių prašymų atidėti tarnybą dėl neproporcingai didelės žalos jo ar visuomeniniams interesams 2017 m. buvo gauta beveik 3000 ir patenkinta beveik du kartus daugiau prašymų nei kai tokius prašymus teikia 19 m. karo prievolinkai (2 pav.):

Šaukiamųjų amžius	Atidėjimų dėl neproporcingos žalos	Atidėjimų dėl neproporcingos žalos dalis
25	547	22%
24	446	18%
23	364	15%
22	277	11%
21	274	11%
20	260	11%
19	301	12%

2 pav. Dažnesnis atidėjimas dėl neproporcingos žalos vyresniems karo prievolinkams 2018 m.⁶⁸¹

Trečioji priežastis, paskatinusi teikti žemesnę amžiaus ribą šaukti į nuolatinę privalomąją karo tarnybą, buvo ta, kad vyresni karo prievolinkai dažniau yra netinkami karo tarnybai dėl sveikatos (3 pav.):

Šaukiamųjų amžius	Netinkamų dalis
25	42%
24	40%
23	41%
22	43%
21	37%
20	36%
19	33%

3 pav. Didesnis vyresnių karo prievolinkų sveikatos netinkamumas 2017 m.⁶⁸²

⁶⁸¹ Sudarytoja – Lietuvos Respublikos krašto apsaugos ministerija.

⁶⁸² Sudarytoja – Lietuvos Respublikos krašto apsaugos ministerija.

Galiausiai, Krašto apsaugos ministerija pastebėjo, kad „vyresnio amžiaus karo prievolinkai yra ne tiek motyvuoti atlikti NPPKT, dažniau ieško galimybių išvengti tarnybos vilkinant šaukimo ir atsakomybės taikymo procedūras“⁶⁸³. Visa tai lėmė, kad į nuolatinę privalomąją karo tarnybą buvo mažiau paskiriama vyresnio amžiaus karo prievolinkų (4 pav.):

Šauktinių amžius	Šauktinių skaičius	Šauktinių procentas
25	306	8,70%
24	349	10%
23	352	10%
22	397	11,30%
21	402	11,50%
20	501	14,30%
19	834	23,80%

4 pav. Mažesnis vyresnių karo prievolinkų patekimas į NPPKT ir sveikatos tinkamumas (2017 m.).⁶⁸⁴

Todėl anot Krašto apsaugos ministerijos, nustačius žemesnę viršutinę amžiaus ribą (ne vyresni kaip 23 m.) ir pradėjus šaukti į nuolatinę privalomąją karo tarnybą, kai asmenys sulaukia pilnametystės, t. y. 18 m. amžiaus, galėtų būti pašaukta daugiau nesimokančių karo prievolinkų⁶⁸⁵. Reikia pastebėti, kad Vokietijos Karo prievolės įstatymo 5 § 1 d. nustato tokią pačią amžiaus ribą.

Vadinasi, tokie objektyvūs veiksniai – žmogaus fizinė ir psichinė branda ar žmogaus fizinio pajėgumo sumažėjimas – lemia, kad karo prievolės išimtis, kai nuo karo prievolės atleidžiami asmenys iki 18 m. ir nuo 60 m. (perkeltus į dimisiją), yra konstitucinga.

5.4.3. Sveikatos būklė

Dar vienas pagrindas atleisti asmenis nuo karo prievolės yra jų sveikatos būklė. Prie šio pagrindo priskirtume Karo prievolės įstatymo 3 straipsnio 1–3 punktuose numatytus asmenis: 1) nustatyta tvarka pripažintus neveiksniais arba ribotai veiksniais; 2) neįgaliuosius; 3) karinės medicinos ekspertizės komisijos pripažintus netinkamais privalomajai karo tarnybai dėl sveikatos būklės. Šios karo prievolės išimties remiasi asmenų *mažesniu arba trūkstančiu efektyvumu* vykdant karo tarnybą ginkluotose pajėgose,

⁶⁸³ Karo prievolės įstatymo Nr. I-1593 2, 4, 5, 6, 61, 15, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 29, 31, 35, 36, 41, 411 straipsnių ir IV skyriaus pavadinimo pakeitimo įstatymo ir kartu teikiamų įstatymų pakeitimo projektų aiškinamasis raštas.

⁶⁸⁴ Sudarytoja – Lietuvos Respublikos krašto apsaugos ministerija.

⁶⁸⁵ Kadangi Karo prievolės įstatymo 15 straipsnio 1 dalies 1-2 punktai numato, kad karo tarnyba atidedama, kai asmuo mokosi bendrojo lavinimo ir profesinio mokymo įstaigoje ar studijuoja aukštojoje mokykloje, todėl šias sąlygas atitinkančiam karo prievolinkai karo tarnyba būtų atidedama iki mokymosi pabaigos.

kurių funkcinis pajėgumas tokiu būdu būtų nuolat susilpnintas. Be to, valstybė privalo rūpintis, kad karo prievolei dėl sveikatos netinkami asmenys būtų apsaugoti nuo papildomos žalos jų sveikatai kaip karinės tarnybos rezultato⁶⁸⁶. Konstitucijos 146 straipsnis nustato, kad „valstybė globoja ir aprūpina karius, kurie eidami karo tarnybą nustoja sveikatos, taip pat karo tarnybą einant žuvusių ar mirusių karių šeimas“. Todėl jei į karo tarnybą būtų priimtas asmuo, kuris *a priori* yra netinkamas karo tarnybai dėl sveikatos, tokiam asmeniui kiltų pavojus papildomai susižaloti sveikatą ar net žūti, o tai lemtų Konstitucijos 146 straipsnio taikymą bei nereikalingą našą valstybei, kuri, priešingai, turėtų saugoti tokius asmenis.

Nagrinėjamu atveju yra reikšmingas EŽTT 2009 m. balandžio 30 d. sprendimas byloje *Glor v. Switzerland*.⁶⁸⁷ Šioje byloje pareiškėjas teigė, kad jis buvo diskriminuojamo elgesio auka (pagal Konvencijos 14 straipsnį), nes jam nebuvo leista atlikti nei karinės tarnybos (ši išvada buvo pagrįsta tuo, kad jis turėjo švirkšti sau insuliną ke turis kartus per dieną), nei civilinės tarnybos, nors jis norėjo tarnauti, o vietoj to jis buvo įpareigotas sumokėti karo prievolės kompensacijos mokestį (žr. 5.5. poskyrių). 2003 m. liepos 15 d. Ciuricho kantono valdžios institucijos, atsakingos už atleidimą nuo karinės tarnybos mokesčio, nusprendė, kad pareiškėjas negalėjo būti atleistas nuo mokesčio, nes jo neįgalumo laipsnis buvo mažesnis nei 40 proc. Todėl pareiškėjas teigė, jog tokiu būdu Šveicarijos įstatymai siekė naudoti iš jo sveikatos būklės, už kurią jis nebuvo atsakingas. Sven Glor manymu, tokia priemonė akivaizdžiai paveikė

⁶⁸⁶ „Tačiau bet kuriuo atveju karinei tarnybai tinkamiems asmenims tai nesudaro panašaus masto“. Žr.: Thomas Blome, *Das Grundrecht auf Wehrgleichheit* (Peter Lang GmbH, Internationaler Verlag der Wissenschaften, 2012), 73.

⁶⁸⁷ Pareiškėjas Sven Glor 1997 m. kovo 14 d. karo gydytojo buvo paskelbtas netinkamu karo tarnybai, nes jis sirgo 1 tipo cukriniu diabetu. 1999 m. vasario 22 d. pareiškėjas taip pat buvo atleistas nuo civilinės saugos tarnybos (pagal Šveicarijos įstatymus karinei tarnybai nėra „alternatyvos“. Civilinė tarnyba yra substitutinė tarnyba karinei tarnybai tiems žmonėms, kurie negali atlikti karinės tarnybos dėl sąžinės. Tai reglamentuoja 1995 m. spalio 6 d. Federalinis civilinės tarnybos įstatymas. Formali tinkamumo civilinei tarnybai sąlyga yra tinkamumas karinei tarnybai). 2001 m. rugpjūčio 9 d. Ciuricho kantono valdžios institucijos, atsakingos už atleidimą nuo karinės tarnybos mokesčio, išsiuntė jam nurodymą sumokėti 716 Šveicarijos frankų (CHF) (maždaug 477 eurų) mokestį už 2000 m. nuo jo apmokestinamųjų pajamų tais metais (35 800 CHF – maždaug 23 866 eur.). 2001 m. rugsėjo 20 d. Federalinė mokesčių institucija pareiškėjui pranešė, kad visi „sunkios“ negalios neturintys Šveicarijos vyrai, norintys būti atleisti nuo karo tarnybos, turėjo sumokėti mokestį. Jie paaiškino, kad negalia buvo laikoma „sunkia“, jei fizinės ar psichinės negalios laipsnis buvo mažiausiai 40 proc. 2003 m. gegužės 5 d. karo gydytojas, atlikęs medicininį tyrimą, nustatė, kad pareiškėjo fizinė negalia yra mažesnė nei 40 proc. Dar 2002 m. gegužės 14 d. atlikta medicininė apžiūra atskleidė, kad jo negalia nebuvo esminė ir kad mažai tikėtina, kad jo būklė būtų kiliutis jo būsimai karjerai. Dėl medicinos pažangos pacientai, sergantys tokio tipo cukriniu diabetu kaip pareiškėjas, galėjo gyventi gana normalų gyvenimą šiomis dienomis ir atlikti beveik bet kokią darbą.

2003 m. gruodžio 19 d. pareiškėjas pateikė skundą Federaliniam Teismui. Visų pirma, jis teigė esąs diskriminuojančio elgesio auka, nes, viena vertus, iš jo buvo reikalaujama sumokėti atleidimo nuo karinės tarnybos mokestį, ir, kita vertus, jam net nebuvo leista atlikti karinės tarnybos, nors jis visada teigė esąs pasirengęs ją atlikti. 2004 m. kovo 9 d. Federalinis Teismas atmetė skundą. Remdamasis 2002 m. gegužės 14 d. ekspertizės išvadomis, jis nusprendė, kad pareiškėjas neturėjo sunkios fizinės ar psichinės negalios, kaip apibrėžta Federalinio karo prievolės kompensavimo įstatymo 4 straipsnio 1 dalies a punkte. Atitinkamai jis negalėjo būti atleistas nuo mokesčio. Federalinis Teismas taip pat atkreipė dėmesį į tai, kad nors medicininė ekspertizė atskleidė, kad pareiškėjo diabetas greičiausiai netrukdyt jam normaliai dirbti, tačiau ypatingi karo tarnybos apribojimai įpareigojo valdžios institucijas paskelbti jį netinkamu karo tarnybai. Dėl skunde nurodytos diskriminacijos Teismas paaiškino, kad dėl lygybės įstatymai nenumatė bendrosios išimties visiems žmonėms su negalia. Laikydamasis teisinės nuomonės Šveicarijoje, Teismas nustatė, kad diskriminacijos draudimas turėtų būti taikomas tik asmenims, turintiems tam tikrą negalią. Lemiamas veiksnys buvo stigmatizacijos, niekinimo ir socialinės atskirties rizika dėl negalios.

Europos Žmogaus Teisių Teismo 2009-04-30 sprendimas *Glor v. Switzerland* 13444/04, CE:ECHR:2009:0430JUD001344404

jo asmeninį ir šeimos gyvenimą. Tuo tarpu Šveicarijos Vyriausybė argumentavo tuo, kad kompetentingos institucijos manė, jog paskelbti pareiškėją tinkamu karo tarnybai būtų buvę objektyviai pavojinga ir neatsakinga. Šis sprendimas buvo priimtas atsižvelgiant į jo ligą ir specialius su karine tarnyba susijusius apribojimus, įskaitant ribotas galimybes gauti sveikatos priežiūrą ir vaistus, stiprų fizinį krūvį ir didelį psichologinį spaudimą. Ji taip pat paaiškino, kad galimybė atlikti civilinę tarnybą buvo numatyta tik tiems, kurie atsisakė karo tarnybos dėl sąžinės⁶⁸⁸. Pareiškėjas nesutiko su Vyriausybe. Jis teigė, kad silpną negalią turintis asmuo gali atlikti civilinę tarnybą, kuri yra fiziškai ir psichologiškai mažiau reikli nei karinė tarnyba. Todėl yra diskriminacinis elgesys leidžiant atlikti pakaitinę tarnybą atsisakius karinės tarnybos dėl sąžinės, bet neleidžiant žmonėms, kurie dėl negalios buvo pripažinti netinkamais karo tarnybai. Esant tokiomis aplinkybėms, pareiškėjas manė, kad jis iš tikrųjų buvo nubaustas, nes patyrė finansinį nuostolį, kai faktiškai jam buvo užkirstas kelias atlikti karinę tarnybą, ir jam nebuvo leista atlikti civilinės tarnybos. Jo nuomone, tokia diskriminacija, susijusi su mažą negalią turinčiais žmonėmis, nebuvo pagrįsta, palyginti su žmonėmis, kuriems buvo leista laisvai pasirinkti, pavyzdžiui, atsisakius karinės tarnybos dėl sąžinės. Be to, anot pareiškėjo, visuomenės interesas yra, kad kuo daugiau žmonių su maža negalia būtų įtraukiami į normalų gyvenimą ir nebūtų apkrauti dideliais, nesąžiningais finansiniais mokesčiais⁶⁸⁹.

EŽTT remdamasis ankstesne doktrina⁶⁹⁰ pritarė, kad valstybėms yra suteikta tam tikra veiksmų laisvė dėl ginkluotųjų pajėgų organizacinio ir operatyvinio veiksmingumo. Nepaisant to, Teismas iškėlė klausimą, kas sutrukdė valdžios institucijoms nustatyti specialias tarnybos formas žmonėms, kurie yra panašioje situacijoje kaip pareiškėjas. Pavyzdžiui, veikla, kuri, nors ir vykdoma ginkluotosiose pajėgose, pareikalautų mažiau fizinių pastangų, todėl ją galėtų vykdyti tokie žmonės kaip pareiškėjas. Teismas nurodė, kad kai kuriose valstybėse įstatymai numato alternatyvias karinės tarnybos formas žmonėms, turintiems dalinę negalią ginkluotosiose pajėgose. Praktiškai šie žmonės yra įdarbinami į pareigas, atitinkančias jų negalią ir profesinius įgūdžius. Nors pagal Šveicarijos įstatymus atlikti pakaitinę civilinę tarnybą galima tik atsisakant karo tarnybos dėl sąžinės, remiamasi idėja, kad civilinei tarnybai reikalingos tos pačios fizinės ir psichinės savybės kaip ir karinei tarnybai. Teismas nesutiko su šiuo argumentu, kadangi buvo įsitikinęs, kad specialios civilinės tarnybos formos, pritaikytos pareiškėjo situacijoje esantiems žmonėms, yra puikiai įgyvendinamos (dėl pakaitinių tarnybų,

⁶⁸⁸ Pareiga mokėti karo prievolės kompensacinį mokesį negaliojo sunkią negalią turintiems žmonėms, būtent tiems, kuriems kilo stigmatizacijos pavojus. Vyriausybės nuomone, pareiškėjas nerizikavo, nes kasdieniniame gyvenime jis turėjo tik šiek tiek nepatogumų. Įprastais atvejais jo negalia net nebuvo pastebima ir nebuvo jokios priežasties, kad apie tai turėtų žinoti kas nors kitas, išskyrus kai kuriuos žmones. Atleidimo mokestis to nepakeitė, nes niekas apie tai nežinojo, išskyrus suinteresuotą asmenį. Kita vertus, žmonėms, turintiems sunkią negalią, ypač gerai matomą negalią, buvo pateisinamos jiems taikomos specialios priemonės, o atleidimo mokesčio nemokėjimas buvo priemonė, kuria neprisdėta prie jų patiriamos atskirties.

⁶⁸⁹ Sven Glor taip pat manė, kad žmonės su negalia paprastai neturėjo labai didelių pajamų, o karo prievolės kompensacijos mokestis nebuvo progresinis, todėl neproporcingas.

⁶⁹⁰ Europos Žmogaus Teisių Teismo 2000-07-25 sprendimas *Smith and Grady v. the United Kingdom* 33985/96, 33986/96, CE:ECHR:2000:0725JUD003398596.

esančių ne ginkluotosiose pajėgose, kurios yra skiriamos šauktiniams, atsisakantiems karo tarnybos dėl sąžinės, gausos).

Teismas padarė išvadą, kad nagrinėjamu atveju šalies valdžios institucijos nesugebėjo pasiekti tinkamos pusiausvyros tarp visuomenės interesų gynimo ir pareiškėjo teisių ir laisvių, nustatytų Konvencijoje, apsaugos, kadangi pareiškėjui nebuvo leista atlikti karinę tarnybą arba civilinę tarnybą, tačiau vis dėlto buvo reikalaujama sumokėti karo prievolės kompensacijos mokesčių. Tokiomis aplinkybėmis⁶⁹¹ pareiškėjas buvo diskriminuojamo elgesio auka ir pažeisti Konvencijos 14 ir 8 straipsniai⁶⁹².

Vadinasi, tarp karinei tarnybai tinkamų ir netinkamų dėl sveikatos būklės asmenų egzistuoja tokie (patologiniai) objektyvūs skirtumai, kad galima pagrįsti jų diferencijavimą, o minėtas Lietuvos karo prievolės išimtis (Karo prievolės įstatymo 3 straipsnio 1–3 punktuose) laikyti konstitucingomis. Kita vertus, jei remsimės visuotinės karo prievolės idėja ir *Glor v. Switzerland* byloje pateiktais EŽTT argumentais (kad civilinei tarnybai nereikalingos tos pačios fizinės ir psichinės savybės kaip ir karinei tarnybai, kadangi civilinės tarnybos formos gali būti pritaikytos ne tik žmonėms, atsisakantiems karo tarnybos dėl sąžinės, bet ir turintiems negalią pagal jų profesinius įgūdžius), tuomet reikėtų Karo prievolės įstatyme diferencijuotai išskirti, kokio neįgalumo asmenys atleidžiami nuo karo prievolės, o kurie visgi gali būti pašaukti į karo tarnybą, priklausomai nuo nustatyto karo prievolės neįgalumo (darbingumo lygio) ar ligos sunkumo, ir pašaukti tokius karo prievolės neįgalumus atlikti karinę tarnybą⁶⁹³, kuri atitiktų asmens fizinius pajėgumus ir (ar) profesinį išsilavinimą ir jei karo prievolės neįgalumas nekelia pavojaus savo ir kitų žmonių sveikatai, ir jei tokia tarnyba įmanoma medicininio požiūriu.

⁶⁹¹ Teismas, be kita ko, atsižvelgė į konkrečias bylos aplinkybes, įskaitant: mokėtiną sumą, kuri pareiškėjui nebuvo nereikšminga, ir laikotarpį, kurio metu pareiškėjas buvo įpareigotas mokėti mokesčių; faktinę aplinkybę, kad pareiškėjas norėjo atlikti karinę arba civilinę tarnybą; Šveicarijos įstatymuose nuostatų dėl tarnybos formų, tinkamų žmonėms, esantiems pareiškėjo situacijoje, nebuvimą ir į tai, kad šiais laikais karo prievolės kompensacijos mokesčiai yra nereikšmingas, siekiant panaikinti galimybę išvengti karinės tarnybos arba kompensuoti ją.

⁶⁹² Po 2009 m. balandžio 30 d. EŽTT sprendimo 2012 m. lapkričio 14 d. Šveicarijos Federalinė Taryba nusprendė, kad nuo 2013 m. sausio 1 d. Federalinis gynybos, civilinės saugos ir sporto departamentas (toliau – FGCSDD) norintiems tarnauti Šveicarijos piliečiams, kurie paskelbti netinkamais karinei ir civilinei tarnybai, turi sudaryti galimybę atlikti karo tarnybą. Bet tik tuo atveju, jei karo prievolės neįgalumas nekelia pavojaus savo ir kitų žmonių sveikatai ir jei tokia tarnyba įmanoma medicininio požiūriu. Būtiniosios sąlygos: pilietis turi būti netinkamas karinei ir civilinei tarnybai, tačiau tinkamas specialiajai karo tarnybai. Jam turi būti taikoma karo prievolės kompensacinio mokesčio pareiga. (Minėtas mokesčiai nemokamas turint IV pensiją ar didesnę nei 40% neįgalumą). Asmuo turi raštu patvirtinti, kad nori atlikti atitinkamą karinę tarnybą, turėdamas specialių medicininių reikalavimų. Karinė tarnyba, turint specialių sveikatos poreikiams, trunka tiek pat, kaip ir „įprastinė karo tarnyba“. *Karinės tarnybos organizavimas esant ypatingiems sveikatos poreikiams*. Karinė tarnyba, turint specialių sveikatos poreikių, yra pritaikyta prie kiekvieno pareiškėjo civilinės veiklos psichinių ir fizinių poreikių. Įgyjant bendrąjį karinį pagrindinį išsilavinimą, nėra keliami aukšti reikalavimai (dauguma pamokų vyksta kaip e.mokymai). Neišduodami ginklai, todėl nevykdomi mokymai su ginklais. Karinis transportas taip pat nėra galimas. Asmenys gauna uniformą. Tokie šauktiniai panaudojami FGCSDD gynybos skyriaus administracijos biuro veikloje arba logistikos centre užsiimant tam tikrais amatais. Tokie asmenys paprastai neturi tiesioginio kontakto su kariuomenės būriais.

⁶⁹³ Žinoma, būtų galima tokius asmenis pašaukti atlikti alternatyviąją krašto apsaugos tarnybą, tačiau, kaip minėta, Lietuvoje alternatyvioji krašto apsaugos tarnyba tiek Karo prievolės įstatyme, tiek Konstitucinio Teismo doktrinoje yra susieta su karo prievolės atsisakymu atlikti karo tarnybą dėl religinių ar pacifistinių įsitikinimų, negalint tarnauti su ginklu. Todėl reikėtų iš esmės naujo alternatyvios krašto apsaugos tarnybos apibrėžimo, jei ją būtų leista atlikti ir tiems, kurie dėl sveikatos nėra tinkami karinei tarnybai, tačiau tinkami civilinei tarnybai.

5.4.4. Moterys

Skirtingai nei Vokietijos Pagrindinio Įstatymo 12a straipsnis, Austrijos Konstitucijos 9a straipsnis ar Šveicarijos Konstitucijos 59 straipsnis, kuriuose moterų karinė prievolė yra *expressis verbis* nustatyta kaip savanoriška, Lietuvos Konstitucijos 139 straipsnio 2 dalies nuostata „*piliečiai privalo* atlikti karo [...] tarnybą“ verčia susimąstyti dėl karinės prievolės išimties taikymo moterims. Viena vertus, Konstituciją aiškinant vien pažodžiui, reikėtų atmesti bet kokius bandymus atleisti moteris nuo karo prievolės. Taikant vien lingvistinį metodą būtų galima teigti, kad net neįgalūs, neveiksnius ir kiti asmenys, kurie netinkami privalomajai karo tarnybai dėl sveikatos būklės ar amžiaus, tokią tarnybą vis tiek turėtų atlikti. Kita vertus, Konstitucijos pažodinis aiškinimas, nesiremiant kitais jos interpretavimo metodais, nėra galimas. Tą yra konstatavęs ir Konstitucinis Teismas: „aiškinant Konstituciją privalu taikyti įvairius teisės aiškinimo metodus: sisteminių, bendrųjų teisės principų, loginių, teleologinių, įstatymų leidėjo ketinimų, precedentų, istorinių, lyginamąjį ir kt.; tik šitaip – visapusiškai – aiškinant Konstituciją galima sudaryti prielaidas realizuoti jos, kaip visuomenės sutarties ir aukščiausios teisinės galios akto, paskirtį, užtikrinti, kad nebus nukrypta nuo Konstitucijos prasmės, kad nebus paneigta Konstitucijos dvasia ir kad gyvenime bus įtvirtintos tos vertybės, kuriomis Tauta grindžia savo pačios priimtą Konstituciją“ (Konstitucinio Teismo 2004 m. gegužės 25 d., 2004 m. gruodžio 13 d., 2006 m. kovo 28 d., 2006 m. birželio 6 d., 2009 m. rugsėjo 24 d., 2012 m. vasario 27 d. nutarimai).

Vadinasi, kaip ir kitoms karo prievolės išimtis, taip ir dėl moterų atleidimo nuo karo prievolės reikia ieškoti objektyvių aplinkybių, pagrindžiančių vyrų ir moterų padėties skirtumus. Pirmiausiai, vyrų ir moterų skirtingas traktavimas remiasi *biologiniais*⁶⁹⁴ skirtumais, kai reikia juos kariniuose kovos veiksmuose panaudoti⁶⁹⁵. Visgi vyrų fizinis pranašumas tapo mažiau svarbus ginkluotose kovose panaudojant modernią karinę įrangą. Tačiau ne visi karo veiksmai apsiriboja modernios karinės įrangos naudojimu. Atitinkamuose karo veiksmuose, kuriuose reikalaujama (pvz., pėstininkų) specialios fizinės būklės, jėgos, paprastai vyrai turi pranašumą prieš moteris.

⁶⁹⁴ Vyrai paprastai turi biologinį pranašumą prieš moteris dėl karybai svarbaus kūno sudėjimo, raumenų, judėjimo greičio, fizinės ištvėrmės, o taip pat karščio, šalčio ir aukščio toleravimo. Žr.: Mathias Klümper, *Legitimation für Wehrpflicht? Eine Betrachtung unter verfassungsrechtlichen, historischen, ökonomischen und sicherheitspolitischen Gesichtspunkten* (Frankfurt am Main: Lang, 2002), 135.

Medicininiais tyrimais įrodyta, kad moterys lyginant su vyrais kai kuriose srityse nors ir turi reikšmingų trūkumų, tačiau kitose – privalumų, pavyzdžiui, motorinėje koordinacijoje, ypač dėl smulkiosios motorikos igūdžių, lankstumo, galios rezervų. Žr.: Jens Fleischhauer, *Wehrpflichtarmee und Wehrgerechtigkeit: Die Verfassungsmäßigkeit der allgemeinen Wehrpflicht im Blickwinkel sicherheitspolitischer, gesellschaftlicher und demographischer Veränderungen* (Hamburg: Verlag Dr. Kovac, 2007), 215.

⁶⁹⁵ Taip pat ir *sociologiškai* gali būti grindžiamas vyrų ir moterų diferencijavimas. Izraelio nepriklausomybės karo (1948–1949 m.) veiksmų metu buvo nustatyta, kad vyrai kariai ėmėsi moterų gynėjų vaidmens, dėl to kariuomenė kituose karo veiksmuose vengė moterų panaudojimo. Vyrų karių elgesio priežastis gali būti ta, kad moterims labiau nei vyrams kyla didesnis pavojus tapti karo nusikaltimų (ypač seksualinio apsisprendimo) aukomis. Taigi poreikis fronto linijoje panaudoti karius vyrus yra didesnis nei moteris kares. Žr.: Thomas Blome, *Das Grundrecht auf Wehrgleichheit* (Peter Lang GmbH, Internationaler Verlag der Wissenschaften, 2012), 49.

Galiausiai, vyrai dažniausiai turi didelį agresijos potencialą, kuris yra būtinas žudymui karo metu⁶⁹⁶.

Be to, negali būti atmesta ir ta aplinkybė, kad paprastai moterims tenka didesnė našta šeimoje. Todėl moterų atleidimas nuo karo prievolės galėtų būti pateisinamas kaip tinkamas pilietinių pareigų lygybės pakeitimas tam, kad joms susidariusią našta šeimoje išlyginti⁶⁹⁷.

Šiame kontekste paminėtina Europos Sąjungos Teisingumo Teismo jurisprudencija. Viena iš pirmųjų bylų, kurioje nagrinėtas vienodo požiūrio į moteris ir vyrus principas, kai karo tarnyba nustatoma tik vyrams, buvo 1999 m. spalio 26 d. *Sirdar byla*⁶⁹⁸. Nagrinėjant bylą Europos Teisingumo Teisme Prancūzijos, Portugalijos ir Jungtinės Karalystės vyriausybės pateikė savo pozicijas, kad sprendimai dėl ginkluotųjų pajėgų organizavimo ir administravimo, ypač siekiant užtikrinti jų kovinį veiksmingumą ruošiantis karui, nepatenka į Europos Bendrijos Sutarties taikymo sritį. Būtent valstybės narės, kurios turi imtis tinkamų priemonių, kad užtikrintų savo vidaus ir išorės saugumą, priima sprendimus dėl ginkluotųjų pajėgų organizavimo. Tačiau Teisingumo Teismas nurodė, kad tai nereikia, jog tokie sprendimai visiškai nepatenka į Bendrijos teisės taikymo sritį.

Pagal nusistovėjusią Teismo praktiką, vienodo požiūrio į vyrus ir moteris principas yra bendras, o Direktyva 76/207/ EEB⁶⁹⁹ taikoma darbo santykiams viešajame sektoriuje. Vienodo požiūrio į vyrus ir moteris principui netaikomos jokios išlygos dėl

⁶⁹⁶ T. Blome pastebi, kad Vokietijoje 2008 m. 88,27 proc. nuteistų dėl nužudymo buvo vyrai. Žr.: Thomas Blome, *Das Grundrecht auf Wehrgleichheit* (Peter Lang GmbH, Internationaler Verlag der Wissenschaften, 2012), 48.

⁶⁹⁷ Kita vertus, lyčių lygybę, kurią taiko Skandinavijos šalys, daugelyje (tiek privataus, tiek viešojo) gyvenimo sričių, pavyzdžiui, lyčių kvotos parlamentiniuose posteose, atlyginimų suvienodinimas, didelis dirbančių moterų skaičius, lankstūs darbo grafikai abiem lytims, reiškia, kad vaiko auginimo ir namų ruošos našta vienodai pasidalinama tarp vyro ir moters, arba, kad moterys gal iš viso atsisako motinystės, o tai kelia papildomą klausimą, ar *lytis* toliau gali likti objektyviu pagrindu būti atleistas nuo karo prievolės? Dar daugiau, o gal reiktų atsižvelgti, kaip teigia T. Blome, į moterų orumo pažeidimą. Moterų atleidime nuo karo prievolės galime įžvelgti jų sumenkinimą, kadangi moterys būtų atleidžiamos nuo individiui ir visuomenei svarbios karinės prievolės ne dėl savo principinio negalėjimo ar nesugebėjimo, ne lytimi pagrįsto karinio netinkamumo, o tik dėl jų apsaugos, remiantis gerais ketinimais. Anot T. Blome, toks moterų saugojimas nuo karo prievolės reiškia vienodo pilietybės statuso su teisėmis ir pareigomis sumenkinimą, o kartu ir moterų orumo pažeidimą. Thomas Blome, *Das Grundrecht auf Wehrgleichheit* (Peter Lang GmbH, Internationaler Verlag der Wissenschaften, 2012), 50.

Kita vertus, tam, kad galėtume kalbėti apie tokią moterų lygybę kaip Skandinavijos valstybėse, ko gero, pirmiausiai reiktų nuoseklios ir kryptingos valstybės politikos lyčių lygybės klausimu įgyvendinimo. Tačiau tai nepatenka į šio darbo tyrimą, todėl plačiau tai nebus nagrinėjama.

⁶⁹⁸ 1997 m. kilo ginčas tarp Angela Maria Sirdar ir kariuomenės ministerijos bei gynybos sekretoriaus dėl to, kad buvo atsisakyta įdarbinti Sirdar virėja Karališkajame laivyne. D. Britanijos 1974 m. Įstatymo dėl diskriminavimo dėl lyties 85(4) straipsnyje nustatyta: „Pagal jokią šio įstatymo nuostatą negali būti neteisėtas veiksmas, kuris atliktas siekiant užtikrinti karinio jūrų laivyno, sausumos ar karinių oro pajėgų kovinį veiksmingumą“. Be to, Karališkojo jūrų laivyno kompetentingos institucijos vadovavosi politika, kuri buvo nustatyta 1994 m. birželio 10 d. pranešime „Nauja moterų užimtumo ginkluotuosiose pajėgose politika – poveikis Karališkajam jūrų laivynui“, kad moterims neleidžiama tarnauti, nes jų buvimas nesuderinamas su „visapusišku panaudojimu“, t. y. būtinybe, kad kiekvienas jūrų pėstininkas nepriklausomai nuo specialybės galėtų kovoti kariniame vienete. Todėl 1995 m. vasario mėn. A. M. Sirdar, kuri dirbo virėja ginkluotuosiose pajėgose nuo 1983 m., buvo atleista. A. M. Sirdar kreipėsi į teismą teigdama, kad ji buvo diskriminuojama dėl lyties. Žr.: C-273/97 *Angela Maria Sirdar v The Army Board and Secretary of State for Defence*, [1999] ECR I-07403.

⁶⁹⁹ 1976 m. vasario 9 d. Tarybos direktyva dėl vienodo požiūrio į vyrus ir moteris principo taikymo įsadarbinimo, profesinio mokymo, pareigų paaukštinimo ir darbo sąlygų atžvilgiu (76/207/EEB). OL L 39, 1976 2 14, p. 40–42. 2 straipsnis „1. Pagal toliau išdėstytas nuostatas, vienodo požiūrio principas reiškia, kad negali būti jokios tiesioginės arba netiesioginės diskriminacijos dėl lyties, ypač dėl santuokinės arba šeimyninės padėties.

ginkluotųjų pajėgų organizavimo priemonių, kurių imamasi siekiant užtikrinti visuomenės saugumą. Sprendimai, kurių valstybės narės imasi, kalbant apie įsidarbinimą, profesinį mokymą ir darbo sąlygas ginkluotosiose pajėgose, siekiant užtikrinti kovinį veiksmingumą, nėra visiškai už Bendrijos teisės taikymo srities. Todėl Teisingumo Teismas nusprendė, kad Direktyva 76/207/ EEB taikoma įsidarbinant ginkluotose pajėgose.

Kita vertus, Direktyvos 76/207/ EEB 2 str. 2 d. leidžia valstybėms narėms numatyti šios direktyvos išimtis tokioms profesinės veiklos sritims, kurių taikymui dėl jų pobūdžio ar aplinkybių, kuriomis jos bus vykdomos, lemiamas veiksnys yra lytis. Todėl Teisingumo Teismas pripažino, kad, pavyzdžiui, lytis gali būti lemiamas veiksnys užimti tokias pareigybes, kaip antai kalėjimo prižiūrėtojų ir kalėjimo prižiūrėtojų vadovo (C-318/86 *Commission v France*, [1988] ECR 3559), ar užsiimti tam tikra veikla, pavyzdžiui, policijos, kur yra dideli vidaus neramumai (C-222/84 *Johnston v Chief Constable of the Royal Ulster Constabulary*, [1986] ECR 1651). Valstybė narė gali apriboti vyrams ar moterims tokias veiklas ir atitinkamą profesinį mokymą. Tačiau, kaip numatyta Direktyvos 76/207/ EEB 9 str. 2 d., valstybės narės turi pareigą periodiškai vertinti tokias profesinės veiklos rūšis, kad nuspręstų, ar vis dar yra pagrindas taikyti tokias išimtis iš Direktyvos 76/207/EEB, atsižvelgiant į socialinius pokyčius.

Be to, Teisingumo Teismas pažymėjo, kad nustatant vienodo požiūrio į vyrus ir moteris principo išimtis, taip pat turi būti laikomasi proporcingumo principo, kuris yra vienas iš bendrųjų Bendrijos teisės principų. O tai reiškia, kad tokios išimtys turi būti tinkamos ir būtinos siekiamam tikslui pasiekti.

Galiausiai, Teisingumo Teismas *Sirdar byloje*, įvertinęs faktines aplinkybes, konstatavo, kad kompetentingos institucijos, naudodamosi savo diskrecija, kurią įgyvendina siekdamos išlaikyti aptariamą atskirtį, atsižvelgdamos į socialinius pokyčius ir nepažeisdamos proporcingumo principo, gali manyti, kad specialios sąlygos koviniuose vienetuose, iš kurių yra sudarytas Karališkasis jūrų laivynas, ir ypač „visapusio panaudojimo“ taisyklė, kuri jiems taikoma, pateisina tokių vienetų sudarymą tik iš vyrų. Todėl moterų atskirtis iš tarnybos specialiuose koviniuose vienetuose, pavyzdžiui, Karališkame jūrų laivyne, dėl jų pobūdžio bei nustatytų atitinkamų veiklų įgyvendinimo sąlygų gali būti pateisinama pagal Direktyvos 76/207/EEB 2 straipsnio 2 dalį.

2000 m. sausio 11 d. *Kreil byloje*⁷⁰⁰ ESTT plėtojo savo doktriną dėl moterų karinės prievolės. Tačiau ši byla išskirtinė tuo, kad privalomoji moterų karinė tarnyba Vokietijoje

2. Ši direktyva nepažeidžia valstybių narių teisės netaikyti jos nuostatų profesinės veiklos sritims, taip pat, atitinkamai atvejais, mokant tokios veiklos, kuriose darbuotojo lytis yra lemiamas veiksnys dėl šių profesinės veiklos rūšių pobūdžio arba aplinkos.

3. Ši direktyva nepažeidžia nuostatų, susijusių su moterų apsauga, ypač dėl nėštumo ir motinystės.“

⁷⁰⁰ 1996 m. Tanja Kreil paprašė būti priimta savanore į Bundesvero ginklų elektronikos techninės priežiūros pareigas. Tačiau jos prašymą Bundesvero verbavimo centras atmetė, jo vadovui argumentuojant tuo, kad Vokietijos įstatymai (visų pirma, Pagrindinio Įstatymo 12 a str. 4 d. 2 sak.) draudžia moterų karinės tarnybos pareigas, susijusias su ginklų naudojimu. Vokietijos Hanoverio Administracinis teismas kreipėsi į ESTT prejudicinio sprendimo, nes Tanja Kreil rėmėsi 1976 m. vasario 9 d. Europos Tarybos direktyva 76/207/ EEB dėl vienodo požiūrio į vyrų ir moterų užimtumą, profesinį mokymą ir paaukštinimą bei darbo sąlygas. Savo skunde ji nurodė, kad jos paraiška buvo atmesta tik dėl jos lyties, o toks pagrindas prieštarauja Bendrijos teisei. Pagal Vokietijos Karių įstatymo (1995 m. gruodžio 15 d. ir 1997 m. gruodžio 4 d. redakcija) 1 str. 2 d. ir Karių karjeros reglamento (1998 m. sausio 28 d. redakcija) 3a str. moterys gali būti

buvo draudžiama pirmiausia konstituciniu lygiu⁷⁰¹. Todėl Vokietijos Vyriausybė nurodė, kad Bendrijos teisė nedraudžia nustatyti minėto draudimo ordinariniuose teisės aktuose, nes tokios nuostatos yra suderintos su Vokietijos konstituciniu draudimu atlikti moterims ginkluotą tarnybą. Be to, kaip ir *Sirdar byloje*, Italijos bei Jungtinės Karalystės vyriausybės pateikė savo pozicijas, kad sprendimai dėl ginkluotųjų pajėgų organizavimo ir jų kovinio veiksmingumo nepatenka į Europos Bendrijos Sutarties taikymo sritį, taip pat tai, kad direktyvos 76/207/EEB 2 straipsnio 2 dalis leidžia tam tikromis aplinkybės drausti moterims atlikti tarnybą koviniuose vienetuose. Todėl Teisingumo Teismas pripažino bei pakartojo, kad, pavyzdžiui, lytis gali būti lemiamas veiksnys užimti tokias pareigybes, kaip kalėjimo prižiūrėtojų ir kalėjimo prižiūrėtojų vadovo (*C-318/86 Commission v France*, [1988] ECR 3559), ar užsiimti tam tikra veikla, pavyzdžiui, policijos, kur yra dideli vidaus neramumai (*C-222/84 Johnston v Chief Constable of the Royal Ulster Constabulary*, [1986] ECR 1651), taip pat atlikti tarnybą specialiuose koviniuose vienetuose (*C-273/97, Angela Maria Sirdar v. The Army Board and Secretary of State for Defence* [1999] ECR I-7403). Tačiau Teisingumo Teismas kaip ir *Sirdar byloje* rėmėsi proporcingumo principu, reiškiančiu, kad išimtis iš vienodo požiūrio į vyrus ir moteris principo turi būti tinkamos ir būtinos norimam tikslui pasiekti, o direktyvos 76/207/EEB 2 straipsnio 2 dalis leidžia išimtis tik konkrečiai veiklai. Todėl valstybės narės, įgyvendindamos savo diskreciją, šioje srityje visuomet turi įvertinti konkretaus atvejo aplinkybes. Visgi, Vokietijoje buvo nusistovėjusi tvarka, pagal kurią beveik visi kariniai postai Bundesvere moterims buvo uždrausti, todėl toks teisinis reguliavimas yra ne kaip vienodo požiūrio į vyrus ir moteris principo išimtis, bet taisyklė. Todėl Teisingumo Teismas pažymėjo, kad tokia atskirtis (kai draudžiama moterų karinė tarnyba, susijusi su ginklų naudojimu), kuri taikoma beveik visiems kariniams postams Bundesvere, negali būti laikoma leidžiančia nukrypti priemone, kuri pateisinama dėl specifinio pareigų pobūdžio arba jų įgyvendinimo ypatingomis sąlygomis. Galiausiai Teisingumo Teismas nurodė, kad direktyvos 76/207/EEB 2 straipsnio 3 dalies nuostata siekiama apsaugoti moters biologinę būklę ir ypatingus santykius, kurie egzistuoja tarp moters ir jos vaiko. Todėl neleidžiama moteriai uždrausti tam tikros rūšies darbą (tarnybą) remiantis tuo, kad jai turėtų būti suteikta didesnė apsauga negu vyrams nuo pavojų, kurie skiriasi atsižvelgiant į ypatingą moters apsaugos poreikį, kuris aiškiai įvardytas prieš tai (direktyvos 76/207/EEB 2 straipsnio 3 dalyje). Teisingumo Teismas padarė išvadą, kad visiškas draudimas moterims užimti karines pareigas, kuriose panaudojamas ginklas, nėra leidžiamas nevienodas požiūris moters apsaugai pagal direktyvos 76/207/EEB 2 straipsnio 3 dalį. ESTT nusprendė, kad direktyva 76/207/EEB draudžia taikyti nacionalines nuostatas, pavyzdžiui, kaip Vokietijos teisės sistemoje, kurios neleidžia moterims atlikti karinės tarnybos, susijusios su ginklų naudojimu, ir kurios leidžia joms atlikti tik medicinos ir karinės muzikos paslaugas.

pašauktos tik savanorėmis atlikti tarnybą ir tik medicinos bei karinės muzikos paslaugų srityse. Žr.: *C-285/98 Tanja Kreil v Bundesrepublik Deutschland*, [2000] ECR I-00069.

⁷⁰¹ Pagal PĮ 12a str. 4 d. 2 sakinį moterys jokiū būdu negalėjo atlikti tarnybą, kurios metu reikia ginklo, o po Pagrindinio Įstatymo pakeitimo (2000 m. gruodžio 19 d.) nuostata buvo „sušvelninta“, numatant, kad moterys negali būti įpareigojamos atlikti tarnybą, kurios metu reikia ginklo.

Tačiau minėtas sprendimas buvo susijęs tik su savanorišku moterų įsidarbinimu ginkluotose pajėgose, o ne su privalomuoju šaukimu į karo tarnybą, todėl karo tarnybos prievolė priskirtina išimtinai valstybių narių kompetencijai.

Pastarasis ESTT sprendimas sąlygojo Vokietijos Pagrindinio Įstatymo 12a straipsnio 4 dalies 2 sakinio pataisą, priimtą 2000 m. gruodžio 19 d. Pakeitimas suteikė galimybę moterims savanorėms atlikti tarnybą su ginklu, nes prieš tai buvusi konstitucinė nuostata nurodė *absoliutų draudimą* moterims atlikti karo tarnybą su ginklu, o po pakeitimo nustatė tik *draudimą įpareigoti* atlikti tarnybą su ginklu, t. y. šaukti moteris atlikti privalomąją karo tarnybą. Ir nors išlieka nevienoda moterų ir vyrų faktinė padėtis dėl privalomosios karinės tarnybos, tačiau šis nevienodas požiūris nepažeidžia asmenų lygiateisiškumo (Vokietijos Pagrindinio Įstatymo 3 straipsnis), nes 12a 4 dalies 2 sakiny s suprantamas kaip *konstitucinis specialusis reguliavimas (Lex specialis derogat legi generali)*.

Kreil byla ir Pagrindinio Įstatymo 12a straipsnio 4 dalies 2 sakinio pataisa iškėlė dar vieną klausimą, ar karo prievolės Vokietijoje nustatymas tik vyrams neprieštarauja Bendrijos teisei, t. y. vienodo požiūrio principui. Dėl galimai neteisėtos diskriminacijos vyrų atžvilgiu ESTT priėmė prejudicinį sprendimą 2003 m. kovo 11 d. *Dory byloje*⁷⁰². Joje ESTT nusprendė, kad karo prievolės apsiribojimas tik vyrais yra suderinamas su ES teise (Sutarties dėl Europos Sąjungos veikimo suvestinės redakcijos C 326/49 8 str., 157 str. 4 d., ES Pagrindinių teisių chartijos 23 str., ES Tarybos 1976 m. vasario 9 d. direktyvos 76/207 2 str. 2 d.). Šioje byloje Vokietijos Vyriausybė pabrėžė, kad karo prievolė kaip ginkluotųjų pajėgų organizavimo sritis kartu yra ir viešosios valdžios sritis, kuri liko valstybių narių kompetencijoje. Be to, „EB 141 straipsnis“⁷⁰³ ir Direktyva 76/207 reglamentuoja tik darbo santykius, kylančius iš sutarties tarp darbdavio ir darbuotojo, todėl jie netaikomi bendrai tarnybos prievolei, kokia šauktiniams yra karo tarnyba⁷⁰⁴. Pastarojo požiūrio laikėsi ir Prancūzijos bei Suomijos vyriausybės, pripažinusios, kad karo tarnybos atlikimas negali būti prilyginamas darbui, kadangi „karo prievolė nėra susijusi su teise įsidarbinti pagal karinę profesiją ir todėl nepatenka į Direktyvos 76/207 taikymo sritį“⁷⁰⁵. Europos Komisija taip pat pažymėjo, kad „būtinoji karo tarnyba yra viešajai teisei priskirtina vienašalio pobūdžio tarnybos prievolė, kuri šauktiniams nesukuria darbo santykių su darbdaviu. Taigi ši tarnyba nepriskirtina

⁷⁰² C-186/01 *Alexander Dory v. Bundesrepublik Deutschland*, [2003] ECR I-02479. A. Dory kreipdamasis į teismą nurodė, „jog pagal sprendimą *Kreil* moterys gali dirbti ginkluotose pajėgose, bet yra atleistos nuo pareigos atlikti karo tarnybą, prieštarauja vienodo požiūrio principui ir laikytina neteisėta diskriminacija vyrų atžvilgiu.“ Jis taip pat Teisingumo Teismui nurodė, kad „būtinoji karo tarnyba neleidžia tuo metu vykdyti profesinės veiklos ir taip vėlina jos pradžią. Todėl ji patenka į Direktyvos 76/207 taikymo sritį ir yra ja uždrausta diskriminacija. Bet kuriuo atveju ji prieštarauja vienodo požiūrio į vyrus ir moteris principui, įtvirtintam EB sutarties 3 straipsnio 2 dalyje.“

⁷⁰³ EB 141 straipsnio 1 dalis: „Kiekviena valstybė narė užtikrina, kad būtų taikomas principas už vienodą ar vienodos vertės darbą abiejų lyčių darbuotojams mokėti vienodą užmokestį.“ 141 straipsnio 3 dalis: „Taryba, 251 straipsnyje nustatyta tvarka pasikonsultavusi su Ekonomikos ir socialinių reikalų komitetu, imasi priemonių užtikrinti, kad būtų taikomas vyrų ir moterų lygių galimybių ir vienodo požiūrio užimtumo bei profesinės veiklos principas, taip pat vienodo užmokesčio už vienodą arba vienodos vertės darbą principas.“

⁷⁰⁴ C-186/01 *Alexander Dory v. Bundesrepublik Deutschland*, [2003] ECR I-02479.

⁷⁰⁵ C-186/01 *Alexander Dory v. Bundesrepublik Deutschland*, [2003] ECR I-02479.

darbo rinkai ir todėl nepatenka į Bendrijos teisės taikymo sritį⁷⁰⁶. ESTT pakartojo ankstesnę doktriną (*Sirdar ir Kreil* byloje), kad valstybių narių reikalas imtis tinkamų priemonių vidiniam ir išoriniam saugumui garantuoti. Be to, Teismas pabrėžė, kad konstituciškai įtvirtinta pareiga ginti valstybės teritorijos saugumo interesus „turi viršenybę profesinio jaunimo integravimo politikos tikslų atžvilgiu“, net jei „dėl to sumažėtų jaunimo galimybės patekti į darbo rinką“.

Todėl šauktnių profesinės karjeros lėtėjimas, kaip valstybės narės pasirinkimo karinės organizacijos srityje pasekmė, nereiškia, kad šis valstybės pasirinkimas dėl ginkluotųjų pajėgų organizavimo patenka į Bendrijos teisės taikymo sritį. „Neigiamų pasekmių įsidarbinimui egzistavimas negali, nepažeidžiant valstybių narių kompetencijos, suinteresuotosios valstybės narės įpareigoti karo prievolę taikyti ir moterims, taigi joms nustatyti tokias pačias nepalankias sąlygas įsidarbinimo srityje, arba įpareigoti panaikinti būtinąją karo tarnybą⁷⁰⁷. Todėl ESTT konstatavo, kad Bendrijos teisė nedraudžia būtinąją karo tarnybą nustatyti tik vyrams.

Atsižvelgiant į ESTT doktriną galima teigti, kad direktyva 76/207/EEB taikoma tik teisei tarnauti kariuomenėje, o ne pareigai⁷⁰⁸. Valstybių narių privertimas karo prievolę panaikinti arba šį įpareigojimą numatyti ir moterims būtų neleistas įsikišimas į valstybių narių kompetenciją⁷⁰⁹. Todėl galime manyti, kad Lietuvos Respublikos karo prievolės įstatymo 3 straipsnio 6 punkte numatyta karo prievolės išimtis moterims⁷¹⁰ suderinama tiek su Lietuvos Respublikos Konstitucija, tiek ir su Bendrijos teise bei ESTT doktrina.

Paminėtinas Felix Ekardt, kuris savo tyrime priėjo prie išvados, kad lyčių lygybė turi būti suprantama ir kaip žmogaus orumo, ir demokratijos bei teisinės valstybės principų ištaka. Jis mato šiuose trijuose principuose ryšį su karo prievole, kadangi jie istoriškai turi artimus ryšius su demokratijos ir laisvės idėja. Dėl šios priežasties moterys būtų nužemintos kaip pilietės tol, kol jos atleidžiamos nuo karo prievolės⁷¹¹. Atitinkamai ir Michael Sachs, pakartojęs Karl Doehring mintį, kad „moterys, kaip ir vyrai, turi teisę būti respublikonėmis“⁷¹², teigė, jog karo prievolė yra kaip valstybinės sutarties „*synallagma*“ (mainai – graikų k.), kuria piliečiai atsiskaito už valstybės (kaip valstybinės asociacijos) jiems suteiktą saugumą⁷¹³. Kadangi valstybinės apsaugos naudą gauna ne tik vyrai, bet ir moterys, todėl nuo karo prievolės atleidžiamoms moterims priskir-

⁷⁰⁶ C-186/01 *Alexander Dory v. Bundesrepublik Deutschland*, [2003] ECR I-02479.

⁷⁰⁷ C-186/01 *Alexander Dory v. Bundesrepublik Deutschland*, [2003] ECR I-02479.

⁷⁰⁸ *Europos Sąjungos teisė* (iš anglų k. vertė Michail Cvelich) (Vilnius: Eugrimas, 2007), 208-209.

⁷⁰⁹ Thomas Blome, *Das Grundrecht auf Wehrfähigkeit* (Peter Lang GmbH, Internationaler Verlag der Wissenschaften, 2012), 57.

⁷¹⁰ „Moterys, išskyrus tas, kurios raštu pareiškė norą tapti karo prievolinkėmis ir (ar) yra baigusios aukštojoje mokykloje medicinos, slaugos ar akušerijos studijų programas“.

⁷¹¹ Felix Ekardt, „Wehrpflicht nur für Männer – vereinbar mit der Geschlechteregalität aus Art. 79 Abs. 3 GG?“, *Deutsches Verwaltungsblatt* Heft 15 (2001): 1171.

⁷¹² Karl Doehring, „Verbietet das Grundgesetz den freiwilligen Waffendienst von Frauen in der Bundeswehr? Zur Auslegung des Art. 12a, Abs. 4, Satz 2 GG.“, *Neue Zs.f. Wehrrecht* 39 (1997): 50.

⁷¹³ Michael Sachs, „Frauen an die Front? Die deutsche Wehrverfassung nach dem Spruch des EuGH in Sachen Tanja Kreil“, *Nordrhein-Westfälische Verwaltungsblätter*, Heft 11 (2000): 405.

tina „valstybinės sutarties pakeleivio“ („*staatsvertraglichen Trittbrettfahrer*“ – vok. k.) vaidmuo⁷¹⁴. Tai yra nesuderinama su konstituciniu demokratišku pilietinių pareigų lygybės principu, kuris galioja ir moterims. Pritartina M. Sachs ir F. Eckardt požiūriui, kad visuotinė karo prievolė labai glaudžiai susijusi su demokratijos principu.

Šiuo klausimu taip pat reikšmingas Šveicarijos Federalinio teismo 2017 m. rugpjūčio 24 d. sprendimas⁷¹⁵, kuriame jis konstatavo, kad skirtingas požiūris į vyrus ir moteris yra leidžiamas tik tuo atveju, jei nuo lyties priklausantys *biologiniai* ir *funkciniai skirtumai* absoliučiai neleidžia vienodo požiūrio; tačiau, biologinių ir funkcinų skirtumų išlyga nereiškia, kad tradicinis vaidmenų supratimas, jei jis vis dar atitinka tikrovę šandien, ateityje gali būti teisiškai reikšmingas (taip pat ir Šveicarijos Federalinio teismo, 2012 m. rugpjūčio 31 d. 2012 m. gegužės 4 d., 2003 m. liepos 11 d. sprendimai⁷¹⁶). Šveicarijos Federalinis teismas 2017 m. rugpjūčio 24 d. sprendime dėl privalomosios karinės tarnybos ir karo prievolės kompensacijos mokėjimo pareigos nustatymo tik vyrams, bet ne moterims, kas galimai pažeidžia Šveicarijos Konstitucijos 8 straipsnio 2 dalį (lygybės principą) bei EŽTK 14 straipsnį, rėmėsi ankstesne doktrina⁷¹⁷, kurioje spręstas analogiškas klausimas dėl priešgaisrinės tarnybos pareigos nustatymo tik vyrams. Teismas konstatavo, kad vien tai, jog gaisrų gesinimas kelia tam tikrą pavojų, negali lemti visų moterų atleidimo nuo priešgaisrinės tarnybos pareigos, kas reikštų, jog moterų gyvenimai yra labiau verti apsaugos ir vertingesni nei vyrų, o tai prieštarautų 1874 m. Konstitucijos 4 straipsnio 2 daliai (lygybės principui). Taip pat fizinė jėga nebūtinai priklauso nuo lyties. Tai, kad vidutiniškai daugiau vyrų nei moterų turi ugniagesiams būtinas savybes, negali turėti lemiamos reikšmės atsižvelgiant į 1874 m. Konstitucijos 4 straipsnio 2 dalį. Todėl nevienodas požiūris į vyrus ir moteris priešgaisrinės tarnybos pareigos ir priešgaisrinės tarnybos kompensacijos atžvilgiu yra nekonstitucinis (BGE 123 I 56, E. 2e). Atsižvelgdamas į Teismo praktiką bei pareiškėjo argumentus, Teismas 2017 m. rugpjūčio 24 d. sprendime teigė, kad karo prievolė, o taip pat su ja susijusi karo prievolės kompensacija, taikoma tik vyrams, prieštarauja Konstitucijos 8 straipsnio 2 ir 3 dalims. Argumentas, kad moterys iš esmės netinkamos karinei tarnybai dėl biologinių ir funkcinų skirtumų, paneigiamas leidžiant moterims savanoriškai atlikti karo tarnybą (Konstitucijos 59 straipsnio 2 dalis, 1995 m. vasario 3 d. Federalinis Kariuomenės ir karinės administracijos įstatymo – toliau KĮ 3 straipsnio 1 dalis), nes jos iš esmės turi tas pačias teises ir pareigas kariuomenėje, kaip ir vyrai (KĮ 3 straipsnio 3 dalis), ir kad jos taip pat turi atlikti visas funkcijas. Be to, kai kuriose užsienio valstybėse karo prievolė taip pat taikoma ir moterims (pavyzdžiui, Izraelyje, Norvegijoje).

Tačiau Šveicarijos Konstitucijos 59 straipsnio 1 ir 2 dalys aiškiai ir tyčia apriboja privalomąją karinę tarnybą vyrams, kaip ir Konstitucijos 61 straipsnio 3 dalis (civilinės

⁷¹⁴ Michael Sachs, „Frauen an die Front? Die deutsche Wehrverfassung nach dem Spruch des EuGH in Sachen Tanja Kreil“, *Nordrhein-Westfälische Verwaltungsblätter*, Heft 11 (2000): 405.

⁷¹⁵ Urteil der II. öffentlichrechtlichen Abteilung des Schweizerischen Bundesgerichts vom 24. August 2017, 2C_1051/2016.

⁷¹⁶ Urteil der I. sozialrechtlichen Abteilung des Schweizerischen Bundesgerichts vom 31. August 2012, 8C_44/2012; Urteil der II. sozialrechtlichen Abteilung des Schweizerischen Bundesgerichts vom 4. Mai 2012, 9C_617 / 2011; Urteil der II. öffentlichrechtlichen Abteilung des Schweizerischen Bundesgerichts vom 11. Juli 2003, 2P.131/2002.

⁷¹⁷ Urteil der II. öffentlichrechtlichen Abteilung des Schweizerischen Bundesgerichts vom 23. April 1997, BGE 123 I 56.

apsaugos tarnybą). Tai yra pačios Konstitucijos 8 straipsnio 2 ir 3 dalių išimtys. Pagal nusistovėjusią teismų praktiką ir vyraujančią doktriną Konstitucijos 59 straipsnio 1–3 dalys ir 61 straipsnio 3 dalis yra kaip *lex specialis* Konstitucijos 8 straipsnio 2 ir 3 dalių (lygybės principo) atžvilgiu. Tačiau ne Federalinis teismas, o Konstitucijos leidėjas turi nuspręsti, ar ši nuostata yra objektyviai pagrįsta, ir ar reikia ją pakeisti.

Todėl jei remsimės visuotinės karo prievolės idėja, esant besikeičiančioms visuomeninio gyvenimo aplinkybėms, svarstyтина, ar biologiniai sugebėjimų skirtumai sudaro pateisinantį pagrindą atleisti moteris nuo karo tarnybos. Kaip jau minėta, remiantis modernia karine technika ir kitomis subalansavimo galimybėmis, karo prievolės apsiribojimas tik vyrais nebegali būti pateisinamas. Taip pat ir laiko praradimai, kurie atsiranda dėl nėštumo, gimdymo, vaikų auklėjimo, negali būti pagrindu atleisti moteris nuo karo prievolės, kadangi esant šioms aplinkybėms būtų galima nustatyti karo tarnybos atidėjimo teisinį reguliavimą⁷¹⁸. Norvegija yra pirmoji NATO valstybė, kuri išplėtė karo prievolinkų ratą įtraukdama ir moteris⁷¹⁹. Nors nuo 2009 m. moterys taip pat yra karo prievolinkės, tačiau ir toliau karo tarnybą atliko tik savanoriškai. 2014 m. spalio mėn. parlamentas priėmė įstatymo pakeitimus, pagal kuriuos nuo 2015 m. moterys turėjo būti pašauktos atlikti karo tarnybą (faktiškai pašauktos nuo 2016 m. vasaros)⁷²⁰. Taip pat atsižvelgiant į Šveicarijos Federalinio teismo ar ESTT doktriną manytina, kad Lietuvoje turėtų būti pakeistas Karo prievolės įstatymo 3 straipsnis, išbraukiant 6 punktą, kuriuo moterys Lietuvoje atleidžiamos nuo karo prievolės. Šiuo atveju nėra būtinas Konstitucijos keitimas kaip tose valstybėse, kuriose moterys konstituciškai atleistos nuo karo prievolės ir palikta savanoriškos karo tarnybos galimybė. Tačiau esant atitinkamai tautos valiai ir (ar) politiniam Seimo apsisprendimui, galima pakeisti Lietuvos Konstitucijos 139 straipsnio 2 dalį, kurioje eksplicitiškai būtų nustatytas moterų atleidimas nuo karo prievolės kaip *lex specialis* Konstitucijos 29 straipsnio 2 dalies atžvilgiu, paliekant joms savanorišką karo tarnybos atlikimo galimybę. Priešingu atveju, būtų galima abejoti dėl Karo prievolės įstatymo 3 straipsnio 6 punkto nuostatos, kuria moterys atleidžiamos nuo karo prievolės, konstitucingumo. Todėl siūloma Lietuvos Respublikos Seimui pakeisti Lietuvos Konstitucijos 139 straipsnio 2 dalį ir ją išdėstyti taip: „*Įstatymo nustatyta tvarka Lietuvos Respublikos piliečiai vyrai privalo atlikti karo ar alternatyviąją krašto apsaugos tarnybą. Lietuvos Respublikos piliečių moterų karinė tarnyba yra savanoriška*“.

⁷¹⁸ Reikia pastebėti, kad Vokietijos Konstitucinis Teismas 1995 m. sausio 24 d. sprendime taip pat yra nurodęs, kad fizinis krūvis moterims priešgaisrinėje tarnyboje (kaip vienoje iš viešųjų pilietinių pareigų) negali pateisinti bendro moterų atleidimo nuo šios tarnybos pareigos, ypač atsižvelgiant į didėjančią mechanizavimą šioje srityje ir grupių bendradarbiavimą kaip galimą trūkumų subalansavimą. Teismas nurodo, kad net jei moterys statistiškai dažniau nei vyrai buvo netinkamos tam tikrai veiklai priešgaisrinėje tarnyboje, tai negalėjo pateisinti visiškos diferenciacijos, t. y. atleidimo nuo priešgaisrinės tarnybos. Į pavojus nėštumo metu ir po gimdymo gali būti tinkamai atsižvelgiama pasitelkiant atitinkamą išimčių ar atleidimų nuo tarnybos reglamentavimą. Beschluß des Ersten Senats des Deutschen Bundesverfassungsgerichts vom 24. Januar 1995 (BVerfGE 92, 91), 1 BvL 18/93 und 5, 6, 7/94, 1 BvR 403, 569/94.

⁷¹⁹ Ji taip pat pirmoji valstybė pasaulyje, kuri nuo 1973 m. leido atlikti karinę tarnybą transseksualiems žmonėms. „The US may revisit military drafts. Here's what life is like in 10 countries that already have them“, *businessinsider.com*, žiūrėta 2019 m. balandžio 17 d., <https://www.businessinsider.com/countries-around-world-still-mandate-military-service-2019-2#7-north-korea-7>.

⁷²⁰ „Norwegen führt Wehrpflicht für Frauen ein“, *diepresse.com*, žiūrėta 2019 m. balandžio 10 d., <https://diepresse.com/home/ausland/aussenpolitik/3888780/Norwegen-fuehrt-Wehrpflicht-fuer-Frauen-ein->.

5.4.5. Besimokantys (KPĮ 15 str.1 d. 1–2 p.)

Dar vienas karo tarnybos laikino atidėjimo pagrindas, išdėstytas Karo prievolės įstatymo 15 straipsnio 1 dalies 1–2 punktuose, susijęs su besimokančiais asmenimis: karo tarnyba atidedama ne vyresniems kaip 21 metų bendrojo lavinimo ir profesinio mokymo mokyklų mokiniams; aukštųjų mokyklų studentams (vieną kartą vienam studijų laikotarpiui pagal pirmosios pakopos arba pagal antrosios pakopos studijų programą arba vientisųjų studijų programą, pagal laipsnio nesuteikiančią studijų programą arba pagal studijas doktorantūroje). Teisė į mokslą (išsilavinimą) suponuoja Konstitucijos 41 straipsnis, *inter alia* ji gali būti išvedama iš teisės laisvai pasirinkti darbą bei verslą (Konstitucijos 48 straipsnis). Kitaip tariant, įstatymų leidėjui nustačius tokią karo tarnybos išimtį besimokantiems, gali atrodyti, kad išsilavinimas yra saugomas profesinės veiklos laisvės ir todėl sudaro tam tikrą karinės tarnybos lygybės konstitucinį apribojimą. Visgi abiejų tikslų (tiek išsilavinimo, tiek karinės tarnybos lygybės) požiūriu mokinio ar studento atleidimas nuo karinės tarnybos yra tinkamas ir būtinas. Teisė į išsilavinimą neturi prioriteto prieš karo prievolę (Konstitucijos 139 traipsnį) ir jos reikalavimus dėl karinio teisingumo bei ginkluotųjų pajėgų veiksmingumo. Šios konstitucinės vertybės, tarp kurių kyla priešprieša, pasiekia pusiausvyrą, kurioje mokymosi teisei yra suteikiamas prioritetas tik trumpam laikotarpiui, bet ir karinė lygybė vidutinės trukmės laikotarpiu yra pasiekiamą įvykdžius karinę tarnybą vėliau. Todėl karinis teisingumas bei ginkluotųjų pajėgų veiksmingumo reikalavimai nustato aiškias ribas atitinkamam pirmumui pasinaudoti teise į mokslą, t. y. akademinę profesiją ir jos programa. Taigi proporcingumas atsiranda kaip teisinio reguliavimo, kuris nustato tik karinės tarnybos atidėjimą, bet ne nuolatinį atleidimą, rezultatas. Be to, turi būti aiškus įsiterpimas į išsilavinimo laisvę, kadangi jau turi būti mokomasi ar studijuojama, o ne ketinama ar planuojama įgyti išsilavinimą, kad pasinaudoti Karo prievolės įstatymo 15 straipsnio 1 dalies 1–2 punktuose numatytu karo tarnybos atidėjimo pagrindu. Tokiu būdu besimokančiųjų laikinas⁷²¹ atleidimas nuo karo tarnybos yra konstitucingas.

5.4.6. Politikai, teisėjai ir valstybės statutiniai pareigūnai (KPĮ 15 str. 1 d. 3–9¹ p.)

Konstitucinis Teismas 2017 m. liepos 4 d. nutarime pažymėjo, kad pagal Karo prievolės įstatyme įtvirtintą teisinį reguliavimą karo prievolė (karo tarnyba ir alternatyvioji krašto apsaugos tarnyba) „karo prievolinkams gali būti atidedama dėl įvairių aplinkybių, be kita ko, dėl tam tikros jų vykdomos veiklos ar užimamų pareigų“. Visgi šioje

⁷²¹ Pagal Karo prievolės įstatymo 5 straipsnio 2 dalį karo prievolinkai, kuriems nuolatinė privalomoji pradinė karo tarnyba atidėta individualia tvarka dėl to, kad studijuoja, į karo tarnybą, pasibaigus šio įstatymo 15 straipsnio 1 dalies 2 punkte numatytomis aplinkybėms, šaukiami iki 26 metų (įskaitytinai), bet ne ilgiau kaip iki kitų kalendorinių metų pabaigos po studijų baigimo. Lietuvos mokslo ir studijų įstatymo (Valstybės žinios, 2009-05-12, Nr. 54-2140) 62 straipsnio 1 dalies 11 punktą nustato studentui teisę išeiti akademinį atostogų (dėl ligos, gydytojui ar gydytojų konsultacinei komisijai rekomendavus, arba dėl nėštumo ir gimdymo, vaiko priežiūros, taip pat kartą per studijų laikotarpį dėl asmeninių priežasčių, bet ne ilgesniam kaip vienų studijų metų laikotarpiui) neprarandant studento statuso, o 10 punktą – nutraukti studijas, tačiau studento statusas prarandamas. Vadinasi, pagal dabartinį teisinį reguliavimą, turint studento statusą, iki 26 m. karo tarnyba būtų atidedama kiekvienais metais, kai sudaromi karo prievolinkų sąrašai.

byloje Konstitucinis Teismas netyrė Karo prievolės įstatymo 15 straipsnio 1 dalies 3–9¹ punktų nuostatų konstitucingumo, kai karo tarnyba atidedama: Seimo, Vyriausybės, Europos Parlamento ir savivaldybių tarybų nariams; teisėjams; prokurorams; vidaus tarnybos sistemos pareigūnams, išskyrus finansų ministro valdymo srities statutinių įstaigų pareigūnus; Lietuvos Respublikos valstybės saugumo departamento žvalgybos pareigūnams; Specialiųjų tyrimų tarnybos pareigūnams; Lietuvos Respublikos vadovybės apsaugos tarnybos pareigūnams.

Šie karo tarnybos atidėjimo pagrindai, visų pirma, siejasi su civilinės ir karinės valdžios atskyrimo konstituciniu principu. Kaip minėta, civilinės ir karinės valdžios atskyrimą (pareigų nesuderinamumą) nustato Konstitucijos 140 straipsnio 3 dalis⁷²² ir 141 straipsnis⁷²³. Pastarosios konstitucinės nuostatos įtvirtina, kad karinės valstybės institucijos turi būti atskaitingos civilinėms valstybės institucijoms bei jų kontroliuojamos⁷²⁴, todėl karinių, sukarintų ir saugumo tarnybų apmokami pareigūnai, neišėję į atsargą, negali užimti pareigų civilinėse valstybės institucijose, dalyvauti politinių partijų ir organizacijų veikloje⁷²⁵. Konstitucijos 141 straipsnyje yra tiesiogiai nustatyti ne tik „tam tikri specialūs karių veiklos apribojimai, kuriais siekiama užtikrinti karinių valstybės institucijų depolitizavimą“, bet ir „išreiškiamas konstitucinis civilinės demokratinės karinių valstybės institucijų kontrolės principas“⁷²⁶.

Dar viena tokios karo tarnybos išimties priežastimi konstitucinėje teisėje⁷²⁷ nurodomas parlamento funkcinio veiksmingumo palaikymas, t. y. T. Blome svarsto, ar viso parlamento darbas gali pablogėti dėl pavienių parlamento narių karinės tarny-

⁷²² „Už valstybės ginkluotųjų pajėgų tvarkymą ir vadovavimą joms Seimui yra atsakingi Vyriausybė, krašto apsaugos ministras, kariuomenės vadas. Krašto apsaugos ministru negali būti neišėjęs į atsargą karys“.

⁷²³ „Asmenys, atliekantys tikrąją karo arba alternatyviąją tarnybą, taip pat neišėję į atsargą krašto apsaugos sistemos, policijos ir vidaus tarnybos karininkai, puskarininkiai ir liktiniai, kitų sukarintų ir saugumo tarnybų apmokami pareigūnai negali būti Seimo nariais ir savivaldybių tarybų nariais. Jie negali užimti renkamų ar skiriamų pareigų civilinėje valstybinėje tarnyboje, dalyvauti politinių partijų ir politinių organizacijų veikloje“.

⁷²⁴ Žr.: Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2011 m. kovo 15 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2011, Nr. 32-1503. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 13 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2004, Nr. 181-6708; Atitaisymas: 2004, Nr. 186. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2002 m. gruodžio 24 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2003, Nr. 19-828. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1996 m. gegužės 29 d. sprendimas. *Valstybės žinios*. 1996, Nr. 57-1364.

⁷²⁵ Konstitucinis Teismas 2015 m. lapkričio 4 d. nutarime pažymėjo, kad „iš Konstitucijos 33 straipsnio 1 dalies kylantys apribojimai turi būti tokie, kad profesinėje karo tarnyboje būtų išvengta viešųjų ir privačiųjų interesų konflikto, kad ši tarnyba nebūtų panaudojama asmeniniais interesais, kad nebūtų trukdoma profesinės karo tarnybos kariui atlikti savo pareigas, kad nebūtų kenkiama profesinės karo tarnybos autoritetui, kad ji nebūtų diskredituojama, taip pat kad profesinės karo tarnybos karys nedirbtų tose įmonėse, įstaigose, organizacijose, kurių atžvilgiu jis turi valdingus įgaliojimus arba kurių veiklą kontroliuoja, prižiūri, arba dėl kurių priima kokius nors kitus sprendimus“. Kartu Konstitucinis Teismas pabrėžė, kad „įstatymų leidėjas, įgyvendindamas savo diskreciją nustatyti kitokius [nei Konstitucijos 141 straipsnyje *expressis verbis* įtvirtintieji ir iš jos 33 straipsnio 1 dalies kylantieji] profesinės karo tarnybos karių veiklos apribojimus, *inter alia* draudimą dirbti pagal darbo sutartį ir užsiimti individualia veikla, turi nustatyti ir tokių jų darbo apmokėjimo teisinį reguliavimą, kuriuo būtų užtikrinta galimybė profesinės karo tarnybos kariams visavertiškai ir oriai vykdyti savo konstitucinę priedermę“.

⁷²⁶ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2015 m. lapkričio 4 d. nutarimas. *TAR*. 2015, Nr. 17587.

⁷²⁷ Thomas Blome, *Das Grundrecht auf Wehrgleichheit* (Peter Lang GmbH, Internationaler Verlag der Wissenschaften, 2012), 122; Jens Fleischhauer, *Wehrpflichtarmee und Wehrgerechtigkeit: Die Verfassungsmäßigkeit der allgemeinen Wehrpflicht im Blickwinkel sicherheitspolitischer, gesellschaftlicher und demographischer Veränderungen* (Hamburg: Verlag Dr. Kovac, 2007), 154.

bos. Tačiau tokios nuostatos paskirtis yra asmens funkcinis atskyrimas, kaip valdžių padalijimo principo išraiška, todėl karo tarnybos atidėjimas Seimo nariams yra būtinas. Seimo nariai yra išrenkami 4 metams ir darbas Seime jiems yra kaip profesinė veikla, kuri yra nepertraukiama, nuolatinė visos kadencijos metu. Be to, Seimo užduotis yra kariuomenės, o taip pat karinės valstybės gynybos parlamentinė kontrolė (140 str. 3 d.). Jeigu Seimo narys būtų įpareigojamas karinei tarnybai, tuomet jam, kaip kareiviui, būtų taikomi įsakymai (o tai taip pat nesuderinama ir su Seimo nario laisvu mandatu pagal Konstitucijos 59 str. 4 d.), jis turėtų pats save ir jam pateikiamus įsakymus kontroliuoti. Lyginant su kitais karo prievolinkais šis ypatumas taip pat objektyviai paaiškina Seimo narių, kaip karo prievolinkų, laikiną atleidimą nuo karo tarnybos. Be to, Konstitucijoje eksplicitiškai nustatyta, kad „savo įgaliojimų laikui Seimo narys atleidžiamas nuo pareigos atlikti krašto apsaugos tarnybą“ (60 straipsnis).

Atitinkamai civilinės ir karinės valdžios atskyrimas numatytas Konstitucijos 141 straipsnyje yra taikomas kalbant apie savivaldybės tarybas bei joms atskaitingus vykdomuosius organus. Konstitucinis Teismas 2002 m. gruodžio 24 d. nutarime atskleidė savivaldybės tarybos nario pareigų nesuderinamumo su kitomis pareigomis, dvigubo mandato draudimo principo turinį⁷²⁸. Be kita ko, Teismas išaiškino, kad „Konstitucijos 141 straipsnyje nurodyti asmenys, atliekantys tikrąją karo arba alternatyviąją tarnybą, taip pat neišėję į atsargą krašto apsaugos sistemos, policijos ir vidaus tarnybos karininkai, puskarininkiai ir liktiniai, kitų sukarintų ir saugumo tarnybų apmokami pareigūnai negali būti ne tik savivaldybių tarybų nariais, bet ir savivaldybių tarybų sudaromų ir joms atskaitingų vykdomųjų organų pareigūnais ar darbuotojais“⁷²⁹. Toks draudimas kyla dėl to, kad pagal Konstitucijos 119 straipsnio 4 dalį savivaldybių taryboms atskaitingi vykdomieji organai sudaromi įstatymams, Vyriausybės bei savivaldybės tarybos sprendimams tiesiogiai įgyvendinti, o tai reiškia, kad „Konstitucijoje yra įtvirtinti vykdomųjų organų atskaitingumo atstovybei, savivaldybių tarybų viršenybės joms atskaitingų vykdomųjų organų atžvilgiu principai“⁷³⁰. Ši doktrina suponuoja, kad Karo prievolės įstatymo 15 straipsnio 3 punktą turėtų būti papildytas dar viena išimtimi, numatant, kad nuo karo tarnybos individualia tvarka atleidžiami savivaldybės administracijos direktorius, savivaldybės administracijos direktoriaus pavaduotojas. Pastarieji pagal Vietos savivaldos įstatymo (suvestinė redakcija nuo 2021-01-01)⁷³¹ 3 straipsnio 3 dalį yra priskirti savivaldybės vykdomajai institucijai.

Kita vertus, Konstitucinis Teismas pažymėjo, kad „šie Konstitucijos reikalavimai reiškia ne tai, kad nurodyti asmenys [*inter alia* karinių, sukarintų ir saugumo tarnybų apmokami pareigūnai, kariškiai – aut. past.] neturi teisės siekti būti išrinktais savivaldybių tarybų nariais (t. y. kad jie neturi pasyviosios rinkimų teisės renkant savivaldybių tarybų narius), bet tai, kad jeigu susidaro tokia teisinė situacija, kai Konstitucijos

⁷²⁸ Taip pat Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2004 m. vasario 11 d. ir 2004 m. vasario 13 d. sprendimai, 2007 m. vasario 9 d. nutarimas.

⁷²⁹ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2002 m. gruodžio 24 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2003, Nr. 19-828.

⁷³⁰ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2002 m. gruodžio 24 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2003, Nr. 19-828.

⁷³¹ Lietuvos Respublikos vietos savivaldos įstatymas. *Valstybės žinios*. 1994, Nr. 55-1049.

141 straipsnyje nurodytas asmuo <...>, išrenkamas savivaldybės tarybos nariu, jis, iki naujai išrinkta savivaldybės taryba susirenka į pirmąjį posėdį, privalo apsispręsti, ar eiti ankstesnes pareigas, ar būti savivaldybės tarybos nariu⁷³². Nors Teismas dėl Seimo narių (atitinkamai ir dėl Respublikos Prezidento (Konstitucijos 78 str. 1 d.)) rinkimų to nepasakė, visgi įvertinus Konstitucijos 141 straipsnio formuluotę atrodytų, kad ši konstitucinė doktrina *mutatis mutandis* galėtų būti taikoma ir Seimo narių rinkimams, tačiau taip nėra⁷³³. Taip pat V. Sinkevičius⁷³⁴ paneigia pasyviosios rinkimų teisės galimybę asmenims, atliekantiems tikrąją karo arba alternatyviąją tarnybą, taip pat neišėjusiems į atsargą krašto apsaugos sistemos, policijos ir vidaus tarnybos karininkams, puskarininkiams ir liktiniais, kitų sukarintų ir saugumo tarnybų apmokamiems pareigūnams. Pirmiausiai, anot V. Sinkevičiaus, tokį klaidingą supratimą lemtų *vien lingvistinis* Konstitucijos nuostatų aiškinimas („asmensys <...> *negali būti* Seimo nariais ir savivaldybių tarybų nariais.“). Be to, pagal Konstitucijos 141 straipsnį minėti asmenys negali dalyvauti politinių partijų ir politinių organizacijų veikloje. Šis draudimas suponuoja draudimą vykdyti partijų ir politinių organizacijų pavedimus, o taip pat ir tai, kad nurodyti asmenys turėtų vengti demonstruoti savo politines pažiūras, vengti kritikuoti ar vertinti valstybės (taip pat ir savivaldybės) institucijų priimtus sprendimus, juo labiau, neturėtų bet kokia forma daryti įtakos ar kištis į tokių sprendimų priėmimą. Konstitucinis Teismas yra konstatavęs⁷³⁵, kad „rinkimai, taip pat ir savivaldybių tarybų, yra politinis procesas“. Rinkimų kampanijos metu yra pateikiami valstybės valdžios, o taip pat ir savivaldybės institucijų ar jų pareigūnų sprendimų vertinimai, kurie paprastai turi politinį pobūdį. Vadinasi, karinių, sukarintų ir saugumo tarnybų apmokami pareigūnai, kariškiai Seimo ar savivaldybių tarybų rinkimų kampanijos metu faktiškai dalyvautų politinėje kovoje. Dar daugiau, jei asmenys, atliekantys tikrąją karo arba alternatyviąją tarnybą, taip pat neišėję į atsargą krašto apsaugos sistemos, policijos ir vidaus tarnybos karininkai, puskarininkiai ir liktiniai, kitų sukarintų ir saugumo tarnybų apmokami pareigūnai būtų įtraukti į politinių partijų sudarytus kandidatų sąrašus (net ir nebūdami politinių partijų nariais), tai jie taip pat faktiškai dalyvautų politinių partijų veikloje, o tai pagal Konstitucijos 141 straipsnį

⁷³² Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2002 m. gruodžio 24 d., 2003 m. gegužės 30 d., 2007 m. vasario 9 d. nutarimai.

⁷³³ Pirmiausiai, pagal Konstituciją valstybės valdymas ir vietos savivalda yra dvi skirtingos viešosios valdžios sistemos (Konstitucinio Teismo 2002 m. gruodžio 24 d. nutarimas). Savivaldybės nevykdo valstybės valdymo; valstybės valdymas vykdomas per valstybės valdžios institucijas, kitas Konstitucijoje ir įstatymuose nurodytas valstybės institucijas, tuo tarpu per savivaldybių tarybas yra įgyvendinama savivaldos teisė (Konstitucinio Teismo 2004 m. gegužės 25 d. nutarimas).

Be to, skirtingai nei Seimo nariai (taip pat ir Respublikos Prezidentas, Vyriausybės nariai, teisėjai, Europos Parlamento nariai), kurie tam, kad galėtų vykdyti jiems Konstitucijoje nustatytas funkcijas įgyvendinant valstybės valdžią, savivaldybių tarybų nariai neturi imuniteto (asmens neliečiamybės), t. y. jiems nenustatyta ypatinga patraukimo baudžiamojon ir (arba) administracinėn atsakomybėn tvarka. Tokio imuniteto nėra ir kandidatams savivaldybių tarybų rinkimų kampanijos metu. Todėl būtų galima svarstyti, kad galbūt tai lėmė Konstitucinio Teismo sprendimą, jog tuomet, kai Konstitucijos 141 straipsnyje nurodytas asmuo išrenkamas savivaldybės tarybos nariu, jis, iki naujai išrinkta savivaldybės taryba susirenka į pirmąjį posėdį, privalo apsispręsti, ar eiti ankstesnes pareigas, ar būti savivaldybės tarybos nariu.

⁷³⁴ Vytautas Sinkevičius, *Lietuvos parlamento teisė: vadovėlis* (Vilnius: Mykolo Romerio Universitetas, 2013), 72–73; Vytautas Sinkevičius, *Parlamento teisės studijos* (Vilnius: Mykolo Romerio Universitetas, 2011), 116–117.

⁷³⁵ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2011 m. lapkričio 17 d., 2016 m. vasario 17 d. nutarimai.

yra draudžiama⁷³⁶. Galiausiai, kariškiai bei sukarintų ir saugumo tarnybų apmokami pareigūnai negali pasinaudoti savo įgaliojimais ar turima jėgos persvara siekiant tapti Seimo ar savivaldybių tarybų nariais. Kaip nurodė V. Sinkevičius, kariškis „prieš tampant kandidatu į Seimo narius privalo nusiimti kariško antpečius“⁷³⁷. Tačiau, kaip minėta, konstitucinėje doktrinoje suformuota išimtis, „kad jeigu susidaro tokia teisinė situacija, kai Konstitucijos 141 straipsnyje nurodytas asmuo <...> išrenkamas savivaldybės tarybos nariu, jis, iki naujai išrinkta savivaldybės taryba susirenka į pirmąjį posėdį, privalo apsispręsti, ar eiti ankstesnes pareigas, ar būti savivaldybės tarybos nariu“ (Konstitucinio Teismo 2002 m. gruodžio 24 d., 2003 m. gegužės 30 d., 2007 m. vasario 9 d. nutarimai).

Reikia pažymėti, kad karinė tarnyba yra atidedama ir tiems asmenims, kurie negali būti pašaukti į karinę tarnybą dėl veiklos tarptautinėje institucijoje, remiantis tarptautine sutartimi (*pacta sunt servanda*), t. y. Europos Parlamento nariams. Šią karo tarnybos išimtį lemia Konstitucijos 135 straipsnis⁷³⁸ bei 136 straipsnis⁷³⁹, konstitucinis aktas „Dėl Lietuvos Respublikos narystės Europos Sąjungoje“. Kaip yra nurodęs Konstitucinis Teismas,⁷⁴⁰ „Konstitucijoje įtvirtinta Lietuvos valstybės geopolitinė orientacija, suponuojanti Lietuvos Respublikos pasirinktą europinę ir transatlantinę integraciją“, be to, „geopolitinė orientacija reiškia Lietuvos Respublikos narystę Europos Sąjungoje bei NATO ir būtinumą vykdyti atitinkamus su šia naryste susijusius tarptautinius įsipareigojimus“. „Konstitucinis visateisio Lietuvos Respublikos dalyvavimo Europos Sąjungoje imperatyvas ir visateisė narystė Europos Sąjungoje, kaip konstitucinė vertybė, suponuoja ir konstitucinį Lietuvos Respublikos įsipareigojimą kaip visateisei narei dalyvauti *inter alia*“⁷⁴¹ Europos Sąjungos institucijų (Europos Parlamento) veikloje.

Karo prievolės įstatymas taip pat įtvirtina karo tarnybos atidėjimą ir statutinių valstybės institucijų pareigūnams, būtent: vidaus tarnybos sistemos (išskyrus finansų ministro valdymo srities statutinių įstaigų pareigūnus), Valstybės saugumo departamento žvalgybos pareigūnams, Specialiųjų tyrimų tarnybos pareigūnams, Lietuvos Respublikos vadovybės apsaugos tarnybos pareigūnams. Konstitucinis Teismas yra konstatavęs, jog „statutinių valstybės institucijų (*inter alia* policijos, vidaus tarnybos ir saugumo tarnybos įstaigų) pareigūnai atlieka statutinę valstybės tarnybą, kuri yra specifinė valstybės tarnybos rūšis, besiskirianti nuo kitokios (civilinės) valstybės

⁷³⁶ Pagal Lietuvos karių etikos kodeksą karys, atlikdamas savo pareigas, privalo: 6.8. būti politiškai neutralus ir atsiriboti nuo veiksmų, kurie gali būti traktuojami kaip dalyvavimas politinėje veikloje; 6.12. vengti viešųjų ir privačių interesų konflikto, visus kylančius konfliktus spręsti taip, kad būtų apginti viešieji interesai.

Lietuvos Respublikos krašto apsaugos ministro 2005 m. gegužės 9 d. įsakymas Nr. V-561 „Dėl Lietuvos karių etikos kodekso patvirtinimo“. *Valstybės žinios*. 2005-05-19, Nr. 63-2248.

⁷³⁷ Vytautas Sinkevičius, *Parlamento teisės studijos* (Vilnius: Mykolo Romerio Universitetas, 2011), 116.

⁷³⁸ „Lietuvos Respublika, įgyvendindama užsienio politiką, vadovaujasi visuotinai pripažintais tarptautinės teisės principais ir normomis, siekia užtikrinti šalies saugumą ir nepriklausomybę, piliečių gerovę ir pagrindines jų teises bei laisves, prisideda prie teise ir teisingumu pagrįstos tarptautinės tvarkos kūrimo“.

⁷³⁹ „Lietuvos Respublika dalyvuoja tarptautinėse organizacijose, jeigu tai neprieštarauja Valstybės interesams ir jos nepriklausomybei“.

⁷⁴⁰ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2016 m. gruodžio 22 d., 2015 m. lapkričio 19 d., 2014 m. sausio 24 d., 2011 m. liepos 7 d. nutarimai.

⁷⁴¹ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2016 m. gruodžio 22 d. nutarimas. *TAR*. 2016-12-23, Nr. 29337.

tarnybos ir karo tarnybos⁷⁴². Be to, „vienos valstybės funkcijos yra vykdomos pirmiausia ar daugiausia per civilines valstybės (ir savivaldybių) institucijas, o kitos – per karines ir (arba) sukarintas valstybės institucijas“⁷⁴³. „Pagal Konstituciją karinė, sukarinta ir saugumo tarnybos yra atribotos nuo civilinės tarnybos; Konstitucijoje yra įtvirtinta diferencijuota civilinių valstybės institucijų ir karinių bei sukarintų valstybės institucijų samprata. <...> Konstitucijos 141 straipsnyje nurodytos sukarintos tarnybos negali būti tapatinamos su karinėmis krašto apsaugos sistemos institucijomis ir jų pareigūnai negali būti tapatinami su krašto apsaugos sistemos kariais; Konstitucijos 141 straipsnio sąvoka „sukarintos tarnybos“ aiškintina kaip apimanti statutinės valstybės institucijas, nepriskirtinas krašto apsaugos sistemai (t. y. policijos, vidaus tarnybos ir saugumo tarnybos įstaigos, taip pat kitos valstybės institucijos, kurių veikla, atsižvelgiant į jų paskirtį ir funkcijas, turi būti organizuojama remiantis statutiniais santykiais). <...> valstybės apsaugos funkcijai, kuri apima konstitucinių vertybių, kaip prioritetinių, apsaugą, vykdyti yra reikalinga atskira institucinė sistema, sudaryta iš karinių ir sukarintų valstybės institucijų“⁷⁴⁴.

Kitaip tariant, pagal Karo prievolės įstatymo 15 straipsnio 1 dalies 6–9¹ punktus nuo karo tarnybos atleidžiami nurodyti statutiniai pareigūnai kaip nepakeičiami, kai atliekama veikla yra tokio pobūdžio, kad negali būti neatliekama, ir pasitarnauja valstybės ir visuomenės interesams. Ši karo tarnybos išimtis skirta (valstybės tarnybos) personalo poreikiui subalansuoti (tarp atliekančių karinę tarnybą ir statutinę bei civilinę tarnybą), tam kad (*inter alia* gynybos atveju) būtų užtikrintas ne tik ginkluotųjų pajėgų užduočių atlikimas, bet ir kitų valstybės valdymo užduočių atlikimas. Minėtų pareigūnų neatleidžiant nuo karo tarnybos, iškiltų pavojus, kad valstybės valdyme (funkcijų atlikime) atsirastų spragų, kurios taip pat turėtų neigiamos įtakos valstybės gynybos pajėgumams. Todėl Karo prievolės įstatymo 15 straipsnio 1 dalies 6–9¹ punktuose įtvirtintos karo tarnybos išimtys, manytina, yra konstitucingos.

Galiausiai, karo tarnybos atidėjimas teisėjams ir prokurorams taip pat turi konstitucinį pagrindimą. Konstitucija eksplicitiškai nustato teisėjams nepriklausomo garantijas, kartu darbo ir atlyginimo apribojimus, asmens neliečiamybės teisę (Konstitucijos 104 str., 109 str. 2 d., 113 str., 114 str. 2 d.). Taip pat ir „prokuroras, vykdydamas savo funkcijas, yra nepriklausomas ir klauso tik įstatymo“ (118 str. 3 d.), o ne vykdo karinių vadų įsakymus. Be to, tiek teisėjas, tiek prokuroras, paskirti į pareigas, turi duoti priešaiką, kuri taip pat nesuderinama su specifiniu kario teisiniu statusu, jiems keliamais reikalavimais ir nustatytais draudimais, *inter alia* Konstitucijos 141 straipsnyje įtvirtintu draudimu būti ne tik Seimo ar savivaldybių tarybų nariu, bet ir užimti renkamas ar skiriamas pareigas civilinėje valstybės tarnyboje. Karo tarnybos atidėjimas teisėjams ir prokurorams yra būtinas nepertraukiamam teisingumo vykdymui, todėl kartu tai konstitucinga karo tarnybos išimtis.

⁷⁴² Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2015 m. gegužės 6 d. nutarimas. TAR. 2015-05-06, Nr. 6809.

⁷⁴³ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2009 m. rugsėjo 24 d., 2012 m. vasario 27 d., 2015 m. lapkričio 4 d. nutarimai.

⁷⁴⁴ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2015 m. lapkričio 4 d. nutarimas. TAR. 2015-11-04, Nr. 17587.

Demokratija ir karo prievolė turi priešingas struktūras: jei demokratija remiasi sprendimų priėmimu balsų dauguma, tai kariuomenė (ginkluotosios pajėgos) priešingai – reikalauja griežto pavaldumo ir galios koncentracijos (kariai davę priesaiką, paklūsta vadų įsakymams, turi kovines užduotis). Taigi pastarajai struktūrai būtina (natūraliai) nedemokratiška organizacija⁷⁴⁵. Tačiau atkreiptinas dėmesys, kad per 2019 m. kovo 3 d. savivaldybių tarybų rinkimus susidurta su situacija, kai rinkimuose dalyvavo 73 asmenys, tarnaujantys Krašto apsaugos savanorių pajėgose, ir keturi kariai savanoriai buvo išrinkti į savivaldybių tarybas⁷⁴⁶. Tai sukėlė diskusijas, ar karių savanorių nenuolatinė tarnyba priskirtina prie tikrosios karo tarnybos, nes tokiu atveju, reiktų vadovautis Konstitucijos 141 straipsnyje nustatytu draudimu, kad „asmenys, atliekantys tikrąją karo <...> negali būti Seimo nariais ir savivaldybių tarybų nariais“. Tad koks šiuo metu galioja teisinis reguliavimas, numatantis Seimo, savivaldybių tarybų ir rinkimų į Europos Parlamentą tvarką, *inter alia* karių savanorių kandidatavimo tokiuose rinkimuose galimybe? Lietuvos Respublikos Seimo rinkimų įstatymo⁷⁴⁷ (suvestinė redakcija 2020-07-01) 2 straipsnio 4 dalyje, Lietuvos Respublikos savivaldybių tarybų rinkimų įstatymo⁷⁴⁸ (suvestinė redakcija 2020-07-01) 2 straipsnio 5 dalyje ir Lietuvos Respublikos rinkimų į Europos Parlamentą įstatymo⁷⁴⁹ (suvestinė redakcija 2020-07-01) 3 straipsnio 6 dalyje nustatytos iš esmės analogiškos nuostatos, kad Seimo nariu, savivaldybės tarybos nariu, atitinkamai Europos Parlamento nariu „negali būti renkami asmenys, rinkimų dieną atliekantys privalomąją karo arba alternatyviąją krašto apsaugos tarnybą, taip pat likus 65 dienoms iki rinkimų neišėję į atsargą profesinės karo tarnybos kariai arba statutinės institucijos ir įstaigos pareigūnai ar asmenys, kurie pagal specialius įstatymus ar statutus negali dalyvauti politinių partijų veikloje“. Kaip jau minėta, Konstitucinis Teismas yra išaiškinęs, kad „konstitucinė privalomosios karo tarnybos samprata, įtvirtinta Konstitucijos 139 straipsnio 2 dalyje, negali būti tapatinama su Konstitucijos 141 straipsnyje vartojama tikrosios karo tarnybos sąvoka. Tikrosios karo tarnybos organizavimo pagrindai gali būti labai įvairūs. <...> tikroji karo tarnyba gali būti organizuota tiek profesinės, tiek savanoriškosios ar privalomosios karo tarnybos (arba kelių minėtų tarnybos rūšių) pagrindu“⁷⁵⁰. Lietuvos Respublikos krašto apsaugos sistemos organizavimo ir karo tarnybos įstatymo 2 str. 34 p. apibrėžia, kad „tikroji karo tarnyba – Lietuvos Respublikos piliečių privalomoji karo tarnyba, profesinė karo tarnyba, savanoriška nenuolatinė karo tarnyba, kariūnų tarnyba“. Todėl Seimo rinkimų, Savivaldybių tarybų rinkimų ir rinkimų į Europos Parlamentą įstatymai sudaro galimybę savanoriškos nenuolatinės karo tarnybos kariams bei

⁷⁴⁵ Thomas Blome, *Das Grundrecht auf Wehrgleichheit* (Peter Lang GmbH, Internationaler Verlag der Wissenschaften, 2012), 38.

⁷⁴⁶ „VRK: kariai savanoriai gali tapti savivaldybių tarybų nariais“, *LRT*, 2019 m. kovo 22 d., <https://www.lrt.lt/naujienos/lietuvoje/2/917144/vrk-kariai-savanoriai-gali-tapti-savivaldybiu-tarybu-nariais>.

⁷⁴⁷ Lietuvos Respublikos Seimo rinkimų įstatymo. *Lietuvos aidas*. 1992, Nr. 139-0.

⁷⁴⁸ Lietuvos Respublikos savivaldybių tarybų rinkimų įstatymas. *Valstybės žinios*. 1994, Nr. 53-996.

⁷⁴⁹ Lietuvos Respublikos rinkimų į Europos Parlamentą įstatymas. *Valstybės žinios*. 2003, Nr. 115-5192.

⁷⁵⁰ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2009 m. rugsėjo 24 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2009, Nr. 115-4888.

kariūnams⁷⁵¹ būti išrinktiems Seimo nariais, Europos parlamento nariais, savivaldybių tarybų nariais. Jau minėta, kad Konstitucinis Teismas išaiškino, jog 141 straipsnyje nurodyti asmenys turi pasyviąją rinkimų teisę renkant savivaldybių tarybų narius, tačiau jei toks asmuo „išrenkamas savivaldybės tarybos nariu, jis, iki naujai išrinkta savivaldybės taryba susirenka į pirmąjį posėdį, privalo apsispręsti, ar eiti ankstesnes pareigas, ar būti savivaldybės tarybos nariu“. Savivaldybių tarybų rinkimų įstatymo 91 straipsnio 2 dalis numato, kad „jeigu asmuo, kuris *eina pareigas, pagal Konstituciją*, ši ar kitus įstatymus *nesuderinamas su savivaldybės tarybos nario pareigomis*, išrenkamas savivaldybės tarybos nariu, jis turi apsispręsti ir atsakyti tų pareigų arba išrinkto savivaldybės tarybos nario mandato“ (išskirta aut.), priešingu atveju, „Vyriausioji rinkimų komisija mandatų komisijos teisėmis ne vėliau kaip likus 7 dienoms iki savivaldybės tarybos pirmojo posėdžio dienos priima sprendimą dėl šio savivaldybės tarybos nario mandato netekimo“. Tačiau Vyriausioji rinkimų komisija per 2019 m. savivaldybių tarybų rinkimus nesivadovavo šiuo straipsniu, o taip pat nesivadovavo Konstitucijos 141 straipsnio draudimu, o taikė Savivaldybių tarybų rinkimų įstatymo 91 straipsnio 1 dalį, kurioje nėra eksplicitiškai išvardyti Konstitucijos 141 straipsnyje nurodyti kariškiai ir pareigūnai. Todėl savanoriškos nenuolatinės karo tarnybos kariai tapo savivaldybių tarybų nariais. Nors manytina, kad Vyriausioji rinkimų komisija turėjo priimti sprendimą dėl savivaldybės tarybos nario mandato netekimo, nes minėta, kad savanoriška nenuolatinė karo tarnyba, kariūnų tarnyba yra tikrosios karo tarnybos rūšys, ir todėl pagal Konstitucijos 141 straipsnį minėtiems asmenims draudžiama būti savivaldybės tarybos nariu.

Reikia pažymėti, kad Savivaldybių tarybų rinkimų įstatymo 91 straipsnio 1 dalyje nėra nurodyta, kad Savivaldybės tarybos nario pareigos yra nesuderinamos Lietuvos šaulių sąjungos nario tarnyba. Tačiau šio darbo autorės nuomone, esamas teisinis reguliavimas, nustatytas Lietuvos šaulių sąjungos įstatyme bei Krašto apsaugos sistemos organizavimo ir karo tarnybos įstatyme, suponuoja asmenų, stojančių į sukarintą asociaciją – Lietuvos šaulių sąjungą, specifinį teisinį statusą⁷⁵², kuris yra artimas kario

⁷⁵¹ Be to, kario savanorio teisinis statusas, net jei jo tarnyba nėra nuolatinio, nepertraukiamo pobūdžio, taip pat suponuoja, kad jis yra karys, kaip ir profesinės karo tarnybos ar privalomosios karo tarnybos kariai ar kariūnas. Pirmiausiai tai numato Lietuvos Respublikos krašto apsaugos sistemos organizavimo ir karo tarnybos įstatymo 21 straipsnio 7 dalis, pagal kurią *kario statusą įgyja*: 1) privalomąją pradinę karo tarnybą atlikti paskirti karo prievolinkai; 2) profesinės karo tarnybos kariai; 3) kariai savanoriai ir kiti savanoriškos nenuolatinės karo tarnybos kariai, taip pat aktyviojo kariuomenės personalo rezervos kariai; 4) kariūnai. Lietuvos *kario priesaiką duoda* privalomosios pradinės karo tarnybos kariai, kariūnai, profesinės karo tarnybos kariai, kariai savanoriai ir kiti savanoriškos nenuolatinės karo tarnybos kariai (23 straipsnio 4 dalis). Be to, karys *atlieka karo tarnybą* (21 straipsnio 8 dalis) ir privalo *vykdyti savo vadų įsakymus* (27 straipsnio 1 dalis), jis privalo *laikytis Lietuvos karių etikos kodekso* (*Valstybės žinios*. 2005, Nr. 63-2248) (toliau – kodeksas) reikalavimų (21 straipsnio 9 dalis). Kariams savanoriams, kaip ir kitiems kariams, kariūnams *taikomas* Lietuvos Respublikos *kariuomenės drausmės statutai* (*Valstybės žinios*. 2011-11-26, Nr. 143-6704).

⁷⁵² KASOKTĮ 3 str. 1 d. nustato, kad krašto apsaugos sistemą įvedus karo padėtį ar ginkluotos gynybos nuo agresijos (karo) atveju, be kita ko, sudaro kovinius Lietuvos šaulių sąjungos būriai. Esamas teisinis reguliavimas suponuoja, kad ir taikos metu Lietuvos šaulių sąjunga (toliau – LŠS) turi tiesioginį ryšį su krašto apsaugos sistema. Tai liudija šie aspektai:

- 1) Lietuvos šaulių sąjungos įstatymo preambulėje nurodoma, kad *tarnyba* Lietuvos šaulių sąjungoje yra vienas iš būdų Lietuvos Respublikos *piliečiams pasirengti vykdyti savo konstitucinę teisę ir pareigą ginti Tėvynę*, kaip tai numatyta Konstitucijos 139 straipsnio 1 dalyje. O pati LŠS apibrėžiama, kaip valstybės remiama ir *padedanti užtikrinti nacionalinį saugumą* savanoriška sukarinta pilietinės savigynyos asociacija, kuri veikia pagal Lietuvos šaulių sąjungos įstatymą ir savo statutą;

statusui⁷⁵³, kuriam pagal Konstitucijos 141 straipsnį yra tam tikri veiklos apribojimai. Konstitucinis Teismas 1996 m. gegužės 29 d. sprendime yra konstatavęs, kad „asmenims, atliekantiems tikrąją karo tarnybą, krašto apsaugos sistemos, vidaus tarnybos karininkams, puskarininkiams, saugumo tarnybų ir kitų Konstitucijos 141 straipsnyje minimų pareigūnų veiklai svarbią reikšmę turi griežto pavaldumo ir kiti statutiniai santykiai“, taip pat kad „šių ir kitų Konstitucijos 141 straipsnyje paminėtų asmenų veikloje gali atsirasti vidinė kolizija tarp būtinumo įgyvendinti valstybinės valdžios funkcijas ir vykdyti statutinius reikalavimus“ ir kad „tai gali būti viena iš priežasčių, dėl kurios sutrikdomas demokratinių institutų funkcionavimas“, todėl „nėra jokių prielaidų tvirtinti, kad kariškis, policijos, vidaus tarnybos karininkas ar kitas Konstitucijos 141 straipsnyje nurodytas asmuo, neišėjęs į atsargą, gali būti ministru ar užimti kitas šiame straipsnyje nurodytas pareigas“⁷⁵⁴. Pagal Lietuvos Respublikos Lietuvos šaulių sąjungos įstatymo 4 straipsnio 2 dalį LŠS statutą įsakymu tvirtina krašto apsaugos ministras⁷⁵⁵. Todėl siūloma įstatymų leidėjui kreiptis į Konstitucinį Teismą, kadangi kyla abejonių: ar Seimo rinkimų ir rinkimų į Europos Parlamentą įstatymai

- 2) LŠS ne tik ir padeda kariuomenei atrinkti Lietuvos Respublikos piliečius į profesinę karo tarnybą ir savanorišką nenuolatinę karo tarnybą bei prisideda prie savanoriško Lietuvos Respublikos piliečių karinio rengimo, bet LŠS ir pati rengia šaulius ginkluotai valstybės gynybai ir pilietiniam pasipriešinimui (LŠS 8 str. 1, 2 p.). LŠS „taip pat prisideda prie kariuomenės organizuojamų kitų Lietuvos Respublikos piliečių savanoriškų karinio rengimo mokymų ir pratybų“ (LŠS 9 str. 1 d. 1 p.). Be to, LŠS veiklai vykdyti gali būti naudojamos kariuomenei priskirtos karinio mokyto teritorijos ir infrastruktūros objektai (LŠS 13 str. 4d.);
- 3) LŠS tiesiogiai prisideda prie krašto apsaugos sistemos stiprinimo ir visuomenės parengimo gynybai (KASOKTĮ 9 str. 3 d. 6 p.);
- 4) asmenų, stojančių į LŠS kovinius būrius, kaip ir tikrosios karo tarnybos karių sveikatos tikrinimas nustatant jų tinkamumą tarnybai atliekamas pagal Vyriausybės nustatytą tvarką (KASOKTĮ 65 str. 5 d.);
- 5) kiekvienas pilnametis Lietuvos Respublikos pilietis, stodamas į LŠS, duoda šaulio priesaiką, kuria šauliai prisiekia būti ištikimi Lietuvos valstybei, ginti ir saugoti jos nepriklausomybę, teritorijos vientisumą ir konstitucinę santvarką (LŠS 31 str. 1 d.);
- 6) Kariuomenė padeda LŠS aprūpinti LŠS kovinių būrių šaulius lauko uniforma ir ekipuote, o taip pat gali padėti aprūpinti šaulius šaulio uniformomis (LŠS 13 str. 1 d. 6 p. ir 13 str. 2 d.);
- 7) LŠS savo tikslams pasiekti, uždaviniams įgyvendinti ir funkcijoms atlikti gali gauti iš kariuomenės ir kitų valstybės institucijų bei įstaigų šaunamuosius ginklus ir šaudmenis, specialiąsias ir technines priemones, o taip pat ir pati įsigyti, turėti ir naudoti šaunamuosius ginklus ir šaudmenis bei specialiąsias priemones (LŠS 11 str. 1 d. 12 p.). Šauliai turi teisę naudoti šaunamuosius ginklus ir specialiąsias priemones Karinės jėgos naudojimo statuto 8 straipsnyje nustatytais pagrindais (LŠS 32 str. 1 d.);
- 8) uniformuoti šauliai negali dalyvauti politinių partijų organizuojamuose susirinkimuose, taip pat rinkimų ir referendumų agitacijos kampanijose (LŠS 38 str.);
- 9) krašto apsaugos ministras yra LŠS skiriamu valstybės biudžeto asignavimų valdytojas, jis skiria į pareigas, atleidžia iš jų ir nušalina nuo pareigų LŠS vadą, taria galimus LŠS vado, jo pavaduotojų ar rinktinių vadų drausminius nusižengimus (LŠS 12 str. 1 d., 3 d., 7 d.);

⁷⁵³ Konstitucinis Teismas 2015 m. lapkričio 4 d. nutarime yra pažymėjęs, kad ypatingas karių teisinis statusas apima „specifinius jų įgaliojimus (*inter alia* susijusius su karinės jėgos naudojimu), specifinius kariams šioje tarnyboje keliamus reikalavimus (*inter alia* susijusius su jų lojalumu Lietuvos valstybei, amžiumi, sveikatos būkle, taip pat išsilavinimu, fiziniu pasirengimu, moralinėmis savybėmis ir pan.), tam tikrus jiems taikomus apribojimus ir draudimus, taip pat specialias socialines ir kitas garantijas; specialų teisinį reguliavimą teisės aktais (statutais), kuriais nustatoma karo tarnybos atlikimo tvarka ir sąlygos“.

⁷⁵⁴ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1996 m. gegužės 29 d. sprendimas. *Valstybės žinios*. 1996, Nr. 57-1364; Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 13 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2004, Nr. 181-6708; Atitaisymas: 2004, Nr. 186.

⁷⁵⁵ Lietuvos Respublikos šaulių sąjungos įstatymo pakeitimo įstatymas. *Valstybės žinios*. 2009, Nr. 95-4033; Lietuvos Respublikos krašto apsaugos ministro 2009 m. gruodžio 15 d. įsakymas Nr. V-1177 „Dėl Lietuvos šaulių sąjungos statuto patvirtinimo“. *Valstybės žinios*. 2010, Nr. 6-246.

ta apimtimi, kuria Lietuvos šaulių sąjungos nariai, savanoriškos nenuolatinės karo tarnybos kariai, kariūnai gali būti renkami Seimo nariais, Europos parlamento nariais, neprieštarauja Konstitucijos 141 straipsniui; taip pat, ar Savivaldybių tarybų rinkimų įstatymo 91 straipsnio 1 dalis ta apimtimi, kuria nenustatyta, kad savivaldybės tarybos nario pareigos yra nesuderinamos su Lietuvos šaulių sąjungos nario pareigomis, neprieštarauja Konstitucijos 141 straipsniui.

5.4.7. Įtariamieji, kaltinamieji bei atliekantys (atlikę) laisvės atėmimo bausmę (KPI 15 str. 1 d. 10 p.)

Karo prievolės įstatymo 15 straipsnio 1 dalies 10 punktą nustato, kad karo tarnyba atidedama „įtariamiesiems ir kaltinamiesiems baudžiamajame procese arba atliekantiems bausmę, dėl kurios jie negali atlikti privalomosios pradinės karo tarnybos, taip pat atlikusiems laisvės atėmimo bausmę“. Šios išimties pagrindumas remiasi į baudžiamajame procese taikomas kardomąsias priemones, kurių paskirtis užtikrinti įtariamojo, kaltinamojo ar nuteistojo dalyvavimą procese, netrukdomą išteisinimą tyrimą, bylos nagrinėjimą teisme ir nuosprendžio įvykdymą (Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso⁷⁵⁶ 119 str.). Gali būti taikomos, pavyzdžiui, tokios kardomosios priemonės: suėmimas, intensyvi priežiūra, namų areštas, įpareigojimas periodiškai registruotis policijos įstaigoje, rašytinis pasižadėjimas neišvykti ir kt. (120 str.). Vadinasi, įtarimas ar kaltinimas padarius baudžiamąjį nusizengimą ar nusikaltimą padaro karo prievolinką laikinai netinkamą karinei tarnybai ne tik dėl apsunkinto pašaukimo į kariuomenės vidaus struktūrą, bet ir dėl jo keliamos grėsmės kariuomenės reputacijai. Tokiu būdu šalia netinkamumo karinei tarnybai iš patologinių (sveikatos) priežasčių atsiranda netinkamumas karinei tarnybai *dėl sociologinių priežasčių*. Be to, karinė tarnyba neturėtų tapti galimybe nusikalstamą veiką padariusiam asmeniui išvengti baudžiamosios atsakomybės, ypač jei ji susijusi su laisvės apribojimu. Todėl Karo prievolės įstatymo 15 straipsnio 1 dalies 10 punkte numatytą asmenų atleidimas nuo karo tarnybos yra konstitucingas.

5.4.8. Nėščiosios, auginantys vaiką, globėjai, rūpintojai (KPI 15 str. 1 d. 11–13, 13², 13³ p.)

Karo prievolės įstatymo 15 str. 1 d. 11–13, 13² bei 13³ punktuose nustatyti karo tarnybos atidėjimo pagrindai: vieniems auginantiems nepilnametį vaiką arba jeigu jiems suteiktos atostogos vaikui prižiūrėti, kol vaikui sueis treji metai; nėščiosioms, patekusioms medicinos pažymą apie nėštumą; teisės aktų nustatyta tvarka paskirtiems vieninteliui neįgalaus asmens globėju ar ribotai veiksnus asmens rūpintoju; karo prievolinko sutuoktinės ar sugyventinės nėštumo ir gimdymo atostogų metu; auginantiems du ar daugiau vaikų, kurių amžius yra iki trejų metų.

⁷⁵⁶ Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso patvirtinimo, įsigaliojimo ir įgyvendinimo įstatymas. Baudžiamojo proceso kodeksas. *Valstybės žinios*. 2002, Nr. 37-1341.

Šis karinės tarnybos atidėjimas, kaip ir Karo prievolės įstatymo 15 str. 1 d. 1–10 punktuose nustatyti, remiasi ne karo prievolinko individualia ypatybe, dėl kurios jis negali atlikti karo tarnybos, kadangi galima preziumuoti, jog šie asmenys yra tinkami karinei tarnybai. Taigi pagrindas šiai karinės tarnybos išimčiai glūdi ne lyginamų grupių (įpareigotų atlikti karinę tarnybą ir atleistų nuo karinės tarnybos) skirtumuose. Tai greičiau socialinės teisinės valstybės pripažinimas, kai teisiniu reguliavimu yra nustatyta paskata kurti šeimą, kaip visuomenės ir valstybės pagrindą (Konstitucijos 38 str. 1 d.). Atleisdamas asmenis, kurie įgyvendina tėvų valdžią ar yra globėjai (rūpintojai), įstatymų leidėjas remiasi Konstitucijos 38 straipsnio 2 dalyje⁷⁵⁷, 39 straipsnyje⁷⁵⁸ įtvirtinta šeimos apsauga, kaip konstituciniu karinės tarnybos lygybės apribojimu, nes dėl karinės tarnybos tėvų (globėjų, rūpintojų) buvimo su vaikais, rūpinimasis jais bei vaikų auklėjimas būtų apsunkinamas. Kaip yra nurodęs Vokietijos Federalinis Konstitucinis Teismas, tokius asmenis „įpareigojus karinei tarnybai būtų sutrikdyti erdviniai ir asmeniniai šeimos kontaktai. Prie to priskiriamas ir konstravimas bei tęstinumas emocinio prisirišimo prie motinos ir (ar) tėvo“⁷⁵⁹. Ir nors abu teisiniai gėriai (šeima, karinė tarnyba) iš esmės yra tame pačiame konstituciniame statuse, visgi manytina, kad įstatymų leidėjo sprendimas nustatyti karo tarnybos išimtį remiantis Konstitucijos 38 straipsnio 1, 2 dalimis ir 39 straipsniu yra konstitucinga.

5.4.9. Dvasininkų „privilegija“ (KPĮ 15 str. 1 d. 13¹ p.)

Iki 2017 m. liepos 4 d. nuo karo prievolės buvo atleidžiami „valstybės pripažintų tradicinių Lietuvos religinių bendruomenių ir bendrijų dvasininkai“⁷⁶⁰. Toks atleidimas mokslinėje doktrinoje⁷⁶¹ ne retai vadinamas *dvasininkų privilegija*⁷⁶². Nors 1992 m. Lietuvos Respublikos Konstitucija tokių garantijų dvasininkams *expressis*

⁷⁵⁷ „Valstybė saugo ir globoja šeimą, motinystę, tėvystę ir vaikystę“.

⁷⁵⁸ „Valstybė globoja šeimas, auginančias ir auklėjančias vaikus namuose, įstatymo nustatyta tvarka teikia joms paramą. Dirbančioms motinoms įstatymas numato mokamas atostogas iki gimdymo ir po jo, palankias darbo sąlygas ir kitas lengvatas. Nepilnamečius vaikus gina įstatymas“.

⁷⁵⁹ Beschluss des Zweiten Senats des Deutschen Bundesverfassungsgerichts vom 23. Oktober 2006 – 2 BvR 1797/06.

⁷⁶⁰ „Valstybė pripažįsta devynias Lietuvos istorinio, dvasinio bei socialinio palikimo dalį sudarančias tradicines Lietuvoje egzistuojančias religines bendruomenes ir bendrijas: lotynų apeigų katalikų, graikų apeigų katalikų, evangelikų liuteronų, evangelikų reformatų, ortodoksų (stačiatikių), sentikių, judėjų, musulmonų sunitų ir karaimų“ (5 straipsnis). Lietuvos Respublikos religinių bendruomenių ir bendrijų įstatymas. *Valstybės žinios*. 1995, Nr. 89-1985.

⁷⁶¹ Jens Fleischhauer, *Wehrpflichtarmee und Wehrgerechtigkeit: Die Verfassungsmäßigkeit der allgemeinen Wehrpflicht im Blickwinkel sicherheitspolitischer, gesellschaftlicher und demographischer Veränderungen* (Hamburg: Verlag Dr. Kovac, 2007), 133; Thomas Blome, *Das Grundrecht auf Wehrgleichheit* (Peter Lang GmbH, Internationaler Verlag der Wissenschaften, 2012), 107.

⁷⁶² Rupert Scholz, „GG Art. 12a“, iš *Kommentar zum Grundgesetz*. 66. *Ergänzungslieferung 2012*, Günter Dürig, Theodor Maunz, *beck-online. Die Datenbank*, žiūrėta 2013 m. birželio 26 d., <http://beck-online.beck.de/>.

⁷⁶² Tuo tarpu Konstitucinio Teismo teisėjai D. Jočienė ir G. Goda laikosi kitokios nuomonės, kad „buvimas bet kurios religinės bendruomenės dvasininku yra ta objektyvi aplinkybė, <...> – kuri galėtų pateisinti visų dvasininkų atleidimą nuo karo tarnybos, įskaitant ir alternatyviąją krašto apsaugos tarnybą, ir ši objektyvi aplinkybė (ar socialinis dvasininkų statusas) neturėtų būti vertinama kaip privilegija.“ (išskirta aut.). Konstitucinio Teismo teisėjų Gintaro Godos ir Danutės Jočienės atskiroji nuomonė dėl Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2017 m. liepos 4 d. nutarimo „Dėl Lietuvos Respublikos karo prievolės įstatymo nuostatos atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ Nr. KT 9-N/2017.

verbis nenustato, tačiau Lietuvos tarpukario konstitucijose randame nuostatų dėl „dvasininkų privilegijos“. 1922 m. Lietuvos Valstybės Konstitucijos⁷⁶³ 83 § 3 d. numatė, kad „dvasininkai yra atleidžiami nuo karinės prievolės“, šią nuostatą beveik identiškai įtvirtino ir 1928 m. Lietuvos Valstybės Konstitucijos⁷⁶⁴ 84 § 3 d.: „dvasininkai yra atleidžiami nuo karinės pareigos“. Tačiau 1938 m. Lietuvos Konstitucijos⁷⁶⁵ 31 straipsnis išsamiau detalizavo, kad tik „valstybės pripažintų tikybių dvasininkai įstatymu gali būti atleidžiami nuo tarnavimo kariuomenėje“⁷⁶⁶. Atrodytų, kad pastarosios dvi (1928 m. ir 1938 m. Konstitucijų) nuostatos pirmiausiai suponuoja, kad dvasininkams nereikėjo tarnauti kariuomenėje su ginklu, tačiau nepanaikinta galimybė prisidėti prie valstybės gynybos atliekant alternatyviąją krašto apsaugos tarnybą, kuri nepažeidžia dvasininkų minties, tikėjimo ir sąžinės laisvės. Tuo tarpu absoliutus atleidimas nuo karo prievolės, kaip ir pagal Karo prievolės įstatymo (suvestinė redakcija iki 2017 m. liepos 4 d.) 3 straipsnio 7 punktą, buvo numatytas 1922 m. Konstitucijoje. Visgi, tarpukariu esamų Lietuvoje tikybiinių organizacijų bei valstybės pripažintų tikybių dvasininkai dėl savo socialinio statuso bei atliekamų valstybinių funkcijų, *inter alia* civilinės būklės aktų metrikacijos, kuri buvo svarbi karo prievolinių apskaitai, *de facto* buvo atleisti nuo karo prievolės⁷⁶⁷.

Kaip jau minėta, 1938 m. Lietuvos Konstitucija eksplisitiškai nustatė karo tarnybos išimtį tik „valstybės pripažintų tikybių“ dvasininkams. Matyt, šis istorinis palikimas atsispindėjo ir Karo prievolės įstatymo (suvestinė redakcija iki 2017 m. liepos 4 d.) 3 straipsnio 7 punkte, nors 1992 m. Konstitucija nenustato, kurių religinių bendruomenių ar bendrijų dvasininkams suteikiama tokia privilegija. Kaip jau minėta, karo prievolės išimtis, *inter alia* privalomosios karo tarnybos arba alternatyviosios krašto apsaugos tarnybos atidėjimo pagrindai, turi būti paremti objektyviomis aplinkybėmis, tokios kaip asmens amžius, lytis, sveikatos būklė. Karo prievolės įstatymo (suvestinė

⁷⁶³ Lietuvos Valstybės Konstitucija. *Vyriausybės žinios*. 1922, Nr. 100-799.

⁷⁶⁴ Lietuvos Valstybės Konstitucija. *Vyriausybės žinios*. 1928, Nr. 275-1778.

⁷⁶⁵ Lietuvos Konstitucija. *Vyriausybės žinios*. 1938, Nr. 608-4271.

⁷⁶⁶ Kurios bažnyčios tarpukario Lietuvoje buvo „esamos“ (pagal 1922 m. Konstitucijos 83§ 1 d. ir 1928 m. Konstitucijos 84 §1 d.: „Visoms esamoms Lietuvoje tikybinėms organizacijoms <...>“) ir „valstybės pripažintos“ (1938 m. Lietuvos Konstitucijos 31 str.) ir kurių dvasininkams taikyta minėta privilegija? „Tokiomis iš esmės laikytos carinėje Rusijoje atskirais įstatymais įteisintos Bažnyčios: Katalikų, Liuteronų, Reformatų, Stačiatikių, Judėjų, Musulmonų ir Karaimų. Šį sąrašą Lietuvos valstybė papildė Sentikių Bažnyčia, <...>“. Žr.: Regina Lukaitytė, „Lietuvos religinės mažumos 1918–1940 m. valstybės globoje“, *Bažnyčios istorijos studijos III*, T.32B. (2010): 250, <http://talpykla.elaba.lt/elaba-fedora/objects/elaba:23020648/datastreams/MAIN/content>
Be to, 1930 m. balandžio 7 d. prezidentas A. Smetona paskelbė „Dvasininkų, kurie atleidžiami nuo karinės prievolės, sąrašą“ (*Vyriausybės žinios*, 1930, Nr. 323-2203), o 1931 m. gruodžio 3 d. priėmė tokio sąrašo papildymą (*Vyriausybės žinios*, 1931, Nr. 370-2528).

⁷⁶⁷ Minėtų 8 pripažintų tikybių/konfesijų dvasininkai buvo dviguboje subordinacijoje: bažnytinei valdžiai pavaldūs, o kartu užėmė valstybės valdininkų etatus iš pradžių Vidaus reikalų ministerijoje, o 1928–1940 m. – Švietimo ministerijoje. Atitinkamai „Vyriausybė mokėjo algas, skirdavo pašalpas bei paskolas maldos namams statyti bei remontuoti, <...>“. O valstybės nepripažintos tikybos/konfesijos *de facto* nebuvo registruojamos juridinio asmens teisėmis, nors (tiek 1922 m. – 84 § 1 d., tiek 1928 m. – 85 str. 1 d.) konstitucijos numatė pripažinti „naujai įsisteigiančias tikybinės organizacijas, jei jų tikėjimo bei doros mokslas ir statutai neprieštarauja viešajai tvarkai ir dorai“. Jų steigimo ir veikimo sąlygas turėjo nustatyti įstatymas, bet „iki 1940 m. jis taip ir nebuvo priimtas. <...> nes valstybė taip ir neapsisprendė, kaip elgtis su carinėje Rusijoje ignoruotomis tikybomis“. Žr.: Regina Lukaitytė, „Lietuvos religinės mažumos 1918–1940 m. valstybės globoje“, *Bažnyčios istorijos studijos III*, T.32B. (2010): 251. <http://talpykla.elaba.lt/elaba-fedora/objects/elaba:23020648/datastreams/MAIN/content>

redakcija iki 2017 m. liepos 4 d.) 3 straipsnio 7 punkte nurodytas teisinis reguliavimas kėlė konstitucingumo klausimą, nes stigo objektyviai pateisinančių pagrindų, kurie pagrįstų, kodėl tik valstybės pripažintų tradicinių Lietuvos religinių bendruomenių ir bendrijų dvasininkai buvo atleidžiami nuo karo prievolės, nors pagal Konstitucijos 43 str. 1–2 d. Lietuvoje veikia ne tik *tradicinės*, bet ir *valstybės pripažintos* (nesančios tradicinėmis) bei *kitos* (valstybės ne pripažintos) religinės bendruomenės ir organizacijos, kurioms suteiktas juridinio asmens statusas, jeigu tik „jos turi atramą visuomenėje ir jų mokymas bei apeigos neprieštarauja įstatymui ir dorai“.

Konstitucinis Teismas 2017 m. liepos 4 d. nutarime konstatavo, kad pagal ginčijamą Karo prievolės įstatymo 3 straipsnio 7 punktą nuo karo prievolės atleidžiami asmenys „dėl tam tikro asmens socialinio statuso, t. y. buvimo valstybės pripažintos tradicinės Lietuvoje religinės bendruomenės ar bendrijos dvasininku“. Asmens socialinio statuso Konstitucinis Teismas nepriskyrė prie objektyvių aplinkybių, bet taip pat nepateikė argumentų, kodėl asmens socialinis statusas negali būti laikomas objektyvia aplinkybe atleisti dvasininkus nuo karo prievolės ar bent jau jiems atidėti karo tarnybą. Konstitucinio Teismo teisėjai D. Jočienė ir G. Goda atskiroje nuomonėje nurodė, kad „buvimas bet kurios religinės bendruomenės dvasininku yra ta objektyvi aplinkybė, tas specialus socialinis statusas, vienintelė profesija, tiesiogiai susijusi su kita konstitucine teise – minties, tikėjimo ir sąžinės laisve, kuri yra nevaržoma (Konstitucijos 26 straipsnis) – kuri galėtų pateisinti visų dvasininkų atleidimą nuo karo tarnybos, įskaitant ir alternatyviąją krašto apsaugos tarnybą, <...>“. Tačiau autorė abejoja tokia nuomone, nes susidaro išpūdis, kad dvasininko profesija *ipso facto* (net jei ji ir vienintelė susijusi su minties, tikėjimo ir sąžinės laisve (Konstitucijos 26 straipsnis)) gali būti esminiu argumentu pagrįsti objektyvią aplinkybę ir atleisti nuo karo prievolės. Visgi dvasininko statusas nėra imanentinis ir dėl to objektyviai egzistuojantis. Juo labiau, kad Konstitucija kiekvienam žmogui garantuoja minties, tikėjimo ir sąžinės laisvę, *inter alia*, pasirinkti religiją, ją išpažinti, atlikinėti religines apeigas, praktikuoti tikėjimą ar jo mokyti (Konstitucijos 26 straipsnis 2 d.). Net jei bandytume pasiremti bažnytine autonomija⁷⁶⁸ (Konstitucijos 43 straipsnis), ši teisė taip pat jokiū būdu nėra absoliuti (Konstitucijos 7 str. 1 d.), kadangi toji autonomija negali būti tokia, kad pilietinės pareigos, *inter alia* karo prievolės, galėtų būti paneigtos religinių bendruomenių (tiek dvasininkų, tiek religiją išpažįstančiųjų). Konstituciškai draudžiama pateisinti nusikaltimus ar įstatymų nevykdymą remiantis žmogaus įsitikinimais, praktikuojama religija ar tikėjimu (Konstitucijos 27 straipsnis). Nepaisant religinėms bendruomenėms konstituciškai garantuojamo savarankiškumo, joms taip pat taikoma konstitucinė santvarka⁷⁶⁹, be kita ko, atlikti karo prievolę (Konstitucijos 139 straipsnis). Todėl *dvasininkų privilegija* negali būti pagrindžiama pagrindine teise į religijos išpažinimą, remiantis Konstitucijos 26 straipsniu. Nagrinėjamu atveju turime kelių konstitucinių nuostatų taikymo konkurenciją, visgi Konstitucijos 26 straipsniu įtvirtinta minties, tikėjimo ir

⁷⁶⁸ Šiame kontekste būtų galima paminėti ir universitetų autonomiją (Konstitucijos 40 str. 3 d.). Tad, jei absoliutintume religinių bendruomenių autonomiją dėl dvasininkų socialinio statuso ir ypatingos profesijos, manytina, kad lygiai taip pat galėtume išskirti universiteto akademinę bendruomenę (dėstytojus), turinčius ypatingą socialinį statusą, todėl taip pat pretenduojančius į karo prievolės išimtį.

⁷⁶⁹ BVerwGE 24, 1, Urteil vom 25.3.1966 – VII C 21/63; BVerwGE 61, 152, Urteil vom 14.11.1980 – 8 C 12.79.

sąžinės laisvė kaip bendrasis principas, o Konstitucijos 139 straipsnio norma, būdama specialiąją imperatyviają, determinuoja jos taikymo pirmumą. Kaip nurodė Konstitucinis Teismas šioje konstitucinės justicijos byloje: „tai, be kita ko, reiškia, kad, remdamasis savo įsitikinimais, praktikuojama religija ar tikėjimu, žmogus negali atsakyti vykdyti Konstitucijoje įtvirtintų pareigų, *inter alia* piliečio pareigos atlikti karo arba alternatyviąją krašto apsaugos tarnybą, ar reikalauti jį nuo šių pareigų atleisti“. Pagal Konstitucijos 29 straipsnio 2 dalį žmogaus teisių negalima varžyti ir teikti jam privilegijų, be kita ko, dėl jo socialinės padėties, tikėjimo.

Konstitucinis Teismas 2017 m. liepos 4 d. nutarime netyrė skirtumų tarp tradicinių, valstybės pripažintų ir kitų religinių bendruomenių ir organizacijų⁷⁷⁰, kurie pagrįstų nevienodą traktavimą atleidžiant nuo karo prievolės tik tradicines religines bendruomenes ir organizacijas. Vietoje to, Konstitucinis Teismas sistemiškai aiškino Konstitucijos 139⁷⁷¹, 25-28 bei 43 straipsnių turinį, kurie pagrįstų „dvasininkų privilegijos“ nekonstitucingumą.

Konstitucinis Teismas pabrėžė, kad „diferencijuoto teisinio reguliavimo tradicinių Lietuvoje ir kitų bažnyčių bei religinių organizacijų, kaip kolektyvinių teisės subjektų, atžvilgiu nustatymas negali būti interpretuojamas kaip savaime paneigiantis žmogaus konstitucinę teisę laisvai pasirinkti bet kurią religiją arba tikėjimą, vienam ar su kitais, privačiai ar viešai ją išpažinti, atlikinėti religines apeigas, praktikuoti religinį tikėjimą ir mokyti jo; jis savaime nereiškia, kad vieni tikintieji yra diskriminuojami, o kitiems teikiamos privilegijos“. Be to, „skirtingas tradicinių Lietuvoje ir kitų bažnyčių bei religinių organizacijų, kaip kolektyvinių teisės subjektų, konstitucinis statusas nepaneigia Konstitucijos 29 straipsnyje įtvirtinto draudimo diskriminuoti asmenis ir teikti jiems privilegijas *inter alia* dėl tikėjimo, taigi pagal Konstituciją bažnyčių bei religinių organizacijų tradiciškumas nėra pagrindas jų narius, *inter alia* dvasininkus, konstitucinių pareigų vykdymo aspektu traktuoti skirtingai negu kitus piliečius“. Konstitucijoje yra įtvirtintas valstybės ir bažnyčios atskirumo principas, kaip valstybės ir jos institucijų pasaulietiškumo pamatas, kuris kartu su įsitikinimų, minties, tikėjimo ir sąžinės laisve, konstituciniu asmenų lygybės principu lemia valstybės pasaulėžiūrinį ir religinį neutralumą. Tačiau Konstitucinis Teismas pažymėjo, kad valstybės neutralumas ir pasaulietiškumas nereiškia, jog pagal Konstituciją žmogaus tikėjimas gali būti pagrindas atleisti jį nuo konstitucinių piliečio pareigų valstybei, *inter alia* nuo Konstitucijos 139 straipsnio 2 dalyje įtvirtintos pareigos atlikti karo arba alternatyviąją krašto apsaugos tarnybą. Teismas pažymėjo, kad buvimas bažnyčios ar religinės organiza-

⁷⁷⁰ Šiame darbe taip pat nebus tiriami ir šie klausimai, kadangi išsami analizė pasiremiant, *inter alia*, Konstitucinio Teismo 2000 m. birželio 13 d. nutarimu, 2007 m. gruodžio 6 d. sprendimu, yra atlikta Tomo Blinstrubio daktaro disertacijoje „Valstybės ir bažnyčios konstitucinių santykių probleminiai aspektai“ (Mykolo Romerio universitetas, 2012), 177–190.

⁷⁷¹ Todėl Konstitucinio Teismo teisėjai D. Jočienė bei G. Goda atskiroje nuomonėje iškėlė klausimą, ar Konstitucinis Teismas turėjo tirti ginčijamo teisinio reguliavimo turinio atitiktį Konstitucijos 139 straipsniui, kadangi pareiškėjas – Vilniaus apygardos administracinis teismas – nurodė tik galimą prieštaravimą Konstitucijos 29 straipsniui (asmenų lygybės principui). Tačiau reikia pastebėti, kad iš Konstitucinio Teismo 2017 m. liepos 4 d. nutarimo matyti, jog pats pareiškėjas – Vilniaus apygardos administracinis teismas – grįsdamas savo prašymą vienu iš argumentų nurodo, jog pagal ginčijamą teisinį reguliavimą tradicinių Lietuvos religinių bendruomenių ir bendrųjų dvasininkai „automatiškai atleidžiami nuo Konstitucijos 139 straipsnyje įtvirtintos pareigos atlikti karo arba alternatyviąją krašto apsaugos tarnybą, t. y. nuo bet kokios karo prievolės. Taigi šiems asmenims, palyginti su kitais asmenimis, yra suteikta lengvata.“

cijos dvasininku (t. y. tam tikras su tikėjimu susijęs asmens socialinis statusas) nėra susijęs su tokiais aplinkybėmis, dėl kurių piliečiai objektyviai negalėtų atlikti karo arba alternatyviosios krašto apsaugos tarnybos, ir todėl atleidimas nuo karo prievolės nėra konstituciškai pateisinamas. Todėl atsižvelgiant į išdėstytus argumentus, Teismas padarė išvadą, kad valstybės pripažintų tradicinių Lietuvos religinių bendruomenių ir bendrijų dvasininkų atleidimas nuo karo prievolės prieštarauja Konstitucijos 29 straipsniui, 139 straipsnio 2 daliai.

Seimas, įgyvendindamas šį Konstitucinio Teismo nutarimą, Karo prievolės įstatymo⁷⁷² 3 straipsnio 7 punktą pripažino netekusiu galios, o 15 straipsnio 1 dalį papildė 13¹ punktu, nustatančiu, jog karo tarnyba individualia tvarka atidedama „juridinio asmens teisės turinčių Lietuvos religinių bendruomenių ar bendrijų nariams, kurie šių religinių bendruomenių ar bendrijų kanonų, statutų ar kitų normų nustatyta tvarka yra išrinkti ar paskirti atlikti pastoracinį darbą tose religinėse bendruomenėse ar bendrijose“⁷⁷³. Tačiau jeigu jie raštu pareiškė norą atlikti privalomąją pradinę karo tarnybą, ji neatidedama. Galima teigti, kad nauju teisiniu reguliavimu panaikinta buvusi diskriminacija tarp religinių bendruomenių ir bendrijų narių, kai karo prievolės išimtis taikoma tik valstybės pripažintų tradicinių religinių bendruomenių ir bendrijų dvasininkams. Kita vertus, „dvasininkų privilegija“ iš dalies išliko, kadangi jiems nereikia atsisakyti atlikti karo tarnybos, kuri jiems, remiantis įstatymu, gali būti atidedama, todėl dvasininkams nereikia atlikti ir alternatyvios krašto apsaugos tarnybos⁷⁷⁴. Vadinasi, turime ne karo prievolės išimtį, bet karo tarnybos išimtį (arba kitaip, karo prievolės atidėjimą). Kartu įgyvendintas ir kitas Konstitucinio Teismo teisėkūros orientyras įstatymų leidėjui, kad karo tarnyba dvasininkams, kaip ir kitiems asmenims, kurie dėl savo religinių įsitikinimų ar kitų (pacifistinių) įsitikinimų negali atlikti karo tarnybos, turi būti pakeista alternatyviaja krašto apsaugos tarnyba⁷⁷⁵, ir kurios vykdymas dėl svarbių priežasčių gali būti atidėtas⁷⁷⁶, kaip ir karo tarnyba.

⁷⁷² Lietuvos Respublikos karo prievolės įstatymo Nr. I-1593 3, 15 ir 26 straipsnių pakeitimo įstatymas. TAR. 2017, Nr. 21597.

⁷⁷³ Paskelbus mobilizaciją, atlikti karo tarnybą pašaukti juridinio asmens teisės turinčių Lietuvos religinių bendruomenių ar bendrijų nariai, kurie atlieka pastoracinį darbą tose religinėse bendruomenėse ar bendrijose, kariniuose vienetuose skiriami į karo kapeliono pareigas (Karo prievolės įstatymo 26 str. 2 d.).

⁷⁷⁴ Pavyzdžiui, Prancūzijoje, Estijoje nėra *dvasininkų privilegijos*. Tačiau pagal Estijos Konstituciją asmuo, kuris dėl religinių ar moralinių įsitikinimų atsisako tarnauti Gynybos pajėgose, įstatymo nustatyta tvarka privalo atlikti alternatyviają tarnybą. (Konstitucijos 124 str. 2 d., The Constitution of the Republic of Estonia, as amended on April 13, 2011, žiūrėta 2014 m. lapkričio 30 d., <http://www.legaltext.ee/et/andmebaas/tekst.asp?loc=text&dok=X0000K2&keel=en&pg=1&ptyp=RT&typp=X&query=p%F5hiseadus>). Ši pakaitinė tarnyba paprastai atliekama jaunimo centruose, senelių namuose ar specialiųjų poreikių švietimo įstaigose. „Karo prievolė Estijoje: „Kam taisyti tai, kas nėra sugedę?“, 15min.lt, 2017 m. rugsėjo 13 d., <https://www.15min.lt/naujiena/aktualu/pasaulis/karo-prievole-estijoje-kam-taisyti-tai-kas-nera-sugede-57-841114?copied>.

⁷⁷⁵ Pažymėtina, kad (Romos katalikų bažnyčios) dvasininkai pagal Kanonų teisės kodeksą § 1–2 can. 289 CIC/1983 gali būti šaukiami atlikti tik alternatyviają karo tarnybą, „kadangi karinė tarnyba sunkiai suderinama su dvasininko statusu (religiniais įsakymais); dvasininkai ir kandidatai į šventuosius neturėtų atlikti savanoriškos karo tarnybos, nebent turėtų savo ordinariato leidimą. Dvasininkai turėtų būti atleidžiami nuo pareigų viešosiose tarnybose ir kitų pareigų atlikimo, nes tai yra nesuderinama dvasininko statusu, kuris jiems suteikiamas pagal pasaulietinius įstatymus ir susitarimus arba paprotinę teisę, nebent jo paties ordinariatas atskirais atvejais nuspręstų kitaip“ (Codex Iuris Canonici. 1983, žiūrėta 2019 m. liepos 1 d., http://www.vatican.va/archive/cdc/index_ge.htm.)

⁷⁷⁶ Šiuo aspektu Konstitucinio Teismo teisėjai D. Jočienė bei G. Goda taip pat pateikė atskirąją nuomonę: „nors dvasininkai kaip ir visi Lietuvos Respublikos piliečiai privalo atlikti savo konstitucinę pareigą atlikti karo ar alternatyviają krašto

Toliau būtų galima argumentuoti, kad karo prievolės atidėjimas dvasininkams taisyklingas, nes jie tarnauja bendrajam gėriui. Todėl išimtis gali būti reikalinga tarnavimui, orientuotam į bendrąjį gėrį. Tačiau bendrajam gėriui pasitarnaujančios veiklos tikslas negali pagrįsti, jog karo prievolės atidėjimas būtinas, dėl šio termino „gėris“ teisinio neapibrėžtumo. Bendrajam gėriui tarnauja beveik visos profesijos, kur jos bebūtų, – universitetų, gydymo, valdymo, gamybos, administravimo ar priežiūros infrastruktūroje. Be to, remiantis šiuo kriterijumi, susidaro dar didesnis nevienodas traktavimas, kadangi kitos profesijos (taip pat orientuotos į bendrąjį gėrį) nėra atleidžiamos⁷⁷⁷. Dvasininkai iš esmės turi tuos pačius individualius ypatumus kaip ir kiti karo prievolinkai.

Pavyzdžiui, pagal Vokietijos Karo prievolės įstatymo 11 § 1–3 d. *dvasininkai*⁷⁷⁸ atleidžiami nuo karinės tarnybos, o pagal KPĮ 12 § 2 d. atleidžiami asmenys *besiruošiantys dvasinei tarnybai*. Tik įtemptos ir gynybos padėties metu KPĮ 12 § 2 d. nustoja galioti, tuomet tokie karo prievolinkai, jų prašymu, gali būti įpareigoti medicininei tarnybai, kaip alternatyviajai karo tarnybai (KPĮ 48 § 2 d.). Galiausiai, Vokietijos Federalinis administracinis teismas dėl tokio diferencijavimo pažvelgė į įstatymo tikslą ir rėmėsi ne dvasininkų ypatumais, tačiau atleidimo poveikiu. Teismas nurodė KPĮ 11 § 1 d. tikslą: nuo karo tarnybos prievolės atleidžiami tokie dvasininkai, kurie religinės bendruomenės viduje kuria „su ypatingu orumu aprūpintą ir prieš kitus tikinčiuosius rūpinasi dvasiniu tarnavimu bei kulto vykdymu patikėtą būklę“, todėl įstatymo tikslas

apsaugos tarnybą, tačiau jiems tokia tarnyba gali būti atidėta dėl svarbių priežasčių. Kadangi šiuo atveju svarbi priežastis bus jų buvimas dvasininku, t. y., jų specialus socialinis statusas, jų profesija, kuri neišnyks visos jų tarnystės bažnyčiai metu, tai reiškia, kad minėti dvasininkai realiai neatliks savo konstitucinės pareigos pagal 139 straipsnio 2 dalį ir ta jų pareiga liks tik iliuzinė ar teorinė.“ Viena vertus, jau išsiaiškinome, kad dvasininko pareigų ėjimas nėra svarbi priežastis atleisti nuo karo prievolės, todėl abejotina ir dėl galimybės atidėti atlikti alternatyviają krašto apsaugos tarnybą remiantis tuo pačiu pagrindu. Be to, minėta, kad paskelbus mobilizaciją dvasininkai (juridinio asmens teises turinčių Lietuvos religinių bendruomenių ar bendrijų narių) skiriami į karo kapeliono pareigas, o tai atitinka alternatyvią krašto apsaugos tarnybą. Kita vertus, net jei pritarume teisėjų nuomonei, negalima atmesti ir tokios aplinkybės, kad jei dvasininkas ar asmuo kandidatuojantis į dvasininkus visgi nutartų gyventi pasaulietinį gyvenimą ir nutrauktų dvasininko pareigų ėjimą ar dvasininkų rengimo mokymąsi, tokiu atveju jis taptų ilininiu šauktiniu, kuriam karo prievolės (neterminuotas) atidėjimas nebetaikomas, vadinasi, ir iš jos kylančios pareigos tikrai neliktų tik *iluzinės ar teorinės*.

⁷⁷⁷ Žr.: Thomas Blome, *Das Grundrecht auf Wehrgleichheit* (Peter Lang GmbH, Internationaler Verlag der Wissenschaften, 2012), 108; Jens Fleischhauer, *Wehrpflichtarmee und Wehrgerechtigkeit: Die Verfassungsmäßigkeit der allgemeinen Wehrpflicht im Blickwinkel sicherheitspolitischer, gesellschaftlicher und demographischer Veränderungen* (Hamburg: Verlag Dr. Kovac, 2007), 127.

⁷⁷⁸ 1) pagal Evangelikų religiją išventinti dvasininkai, 2) Romos katalikų religijos dvasininkai, gavę diakoninį koordinavimą, 3) kitų religijų tarnautojai, kurių tarnystė atitinka pagal Evangelikų religijos išventinimą ar Romos katalikų religijos dvasininkų, gavusių diakoninį koordinavimą. Pastarajame punkte „tarnystė“ teismų praktikoje aiškina, kaip veikia visą darbo dieną „pastoracijoje“ (sielovoadoje), kaip ją praktikuoja pagrindinės Protestantų ir Romos katalikų bažnyčios konfesijos, pavyzdžiui, religijos mokymas, rūpinimasis parapijiečiais ir panašūs religiniai aktai. Taigi, iš termino „dvasininkas“ seka, kad būtina nurodyti jų atsakomybės, veiklos sritis, kurios yra priskirtos religinei bendruomenei tokiu būdu, kad jas būtų galima pavadinti „dvasinėmis“. Religinės bendruomenės veikla yra dvasinė, jei ji, kaip ir dviejų didžiųjų krikščionių konfesijų pastoracinė tarnyba, tarnauja religinės bendruomenės narių vadovavimui ir priežiūrai per religinį mokymą, religinius veiksmus ar pan. (BVerwGE 34, 291, Urteile vom 11.12.1969–VIII C 46.68; BVerwGE 61, 152, Urteil vom 14.11.1980 – 8 C 12.79).

Kita vertus, Vokietijos „Scientologijos bažnyčios“ „pastoriai“ nepripažįstami „dvasininkais“, nes vien tik labdaros ar humanitarinis tikslas religiniu pagrindu yra nepakankamas ir remtis Karo prievolės įstatymo 11 straipsnio 1 dalimi yra negalima, jei religinė bendruomenė iš esmės prieštarauja esamai valstybės tvarkai arba jos veikimas kitaip yra nesuderinamas su galiojančia teise. Žr.: Rupert Scholz, „GG Art. 12a“, iš *Kommentar zum Grundgesetz. 66. Ergänzungslieferung 2012*, Günter Dürig, Theodor Maunz, *beck-online. Die Datenbank*, žiūrėta 2013 m. birželio 26 d., <http://beck-online.beck.de/>.

nėra nukreiptas į tai, kad visoms religinėms bendruomenėms būtinas atitinkamas teisinis reguliavimas⁷⁷⁹. Kitaip tariant, įstatymas atleidžia tik tokius dvasininkus, kuriems dvasinė tarnystė yra kaip profesija, nes įstatymas nori apsaugoti „tik ypatingu orumu aprūpintą ir vien tik su dvasinėmis užduotimis patikėtą būklę“⁷⁸⁰.

5.4.10. Neproporcinei didelė žala asmeniniams ar visuomeniniams interesams (KPI 15 str. 1 d. 14 p.)

Karo tarnyba atidedama individualia krašto apsaugos ministro nustatyta tvarka (Aprašas – toliau)⁷⁸¹, jei atliekantiems privalomąją pradinę karo tarnybą būtų padaryta neproporcinei didelė žala jo asmeniniams ar visuomeniniams interesams, kurios būtų galima išvengti, jeigu karo prievolinkas privalomąją pradinę karo tarnybą atliktų kitu metu. Ši sąlyga atspindi tai, kad karinės tarnybos vykdymas *atskirais atvejais* gali būti *neproporcingas*⁷⁸². Be to, kai remiamasi šiuo karo tarnybos atidėjimo pagrindu

⁷⁷⁹ Teismų praktika (BVerwGE 7, 66 (76 ff.); BVerwGE 14, 318 (320 ff.); BVerwGE 24, 1 (3 ff.)), kuri iš pradžių buvo labiau pagrįsta dviejų pagrindinių konfesijų teologinio ir kanoninio ugdymo „modelio“, šiuo pagrindu „Jehovos liudytojų“ oficialiųjų tarnautojų, pamokslininkų, netraktavo kaip dvasininkų Karo prievolės įstatymo 11 straipsnio 1 dalies 3 p. prasme. Kadangi visi Jehovos liudytojai per vandens krikštą įgyja dvasinę tarnystę ir dvasinį orumą, o šventieji ganytojai nėra atskiriami nuo jų prižiūrimų asmenų, dėl šios priežasties ir Jehovos liudytojai nėra atleidžiami nuo karo tarnybos. Kartu atskirų tikinčiųjų religijos laisvė nėra pažeidžiama. Todėl šioje byloje teismas konstatavo, kad ieškovas (Jehovos liudytojas) turėjo pareigą atlikti alternatyviąją krašto apsaugos tarnybą ir gali laisvai pasirinkti savo tikėjimą bei jį išpažinti (PĮ 4 str. 1-2 d.). Be to, religinių įsitikinimų lygybei (PĮ 3 str. 3 d.) žala nebūtų padaroma. Žr.: BVerwG, Urteil vom 8. 2. 1963 - BVerwG VII C 92/62.

Tuo tarpu JAV Valstybės departamento 2017 m. Tarptautinės religijos laisvės ataskaitoje pažymima, kad Turkijos teisėje nėra nuostatos atsisakyti atlikti karo tarnybą dėl sąžinės. „Karinė tarnyba taikoma visoms religinėms grupėms. <...> Kariuomenės teismai, remdamiesi Europos žmogaus teisių teismo jurisprudencija, neseniai pripažino teisę atsisakyti atlikti karinę tarnybą religijos pagrindu, nors ši teisė nėra teisiškai saugoma ir negali būti taikoma musulmonams sunitams“. Toje pačioje ataskaitoje nurodoma, kad Turkijos „Konstitucijoje pirmenybė teikiama tarptautinei teisei, todėl kariniai teismai leido šauktiniui religijos pagrindu atsisakyti atlikti karinę tarnybą. Šiuo atveju ieškovas buvo Jehovos liudytojas. Tačiau vėlesniais atvejais kariniai teismai nustatė, kad musulmonai sunitai neturi pagrindo atsisakyti tarnybos dėl sąžinės, remiantis Religijinių reikalų direktorato išaiškinimu, kad Islamas neturi karo tarnybos atsisakymo dėl sąžinės sampratos.“

„Country Policy and Information Note. Turkey: Military service“, gov.uk, atnaujinta 2018 m. rugsėjo 6 d., 17, https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/738856/Turkey_-_Military_service_-_CPIN_-_v2.0__September_2018_.pdf.

⁷⁸⁰ Tačiau sutinkama ir kita nuomonė: „Geriausiai atveju galima teigti, kad dvasininkų atleidimas nuo karinės tarnybos užtikrina bendruomenių priežiūrą (globą) *gynybos atveju*. <...> tačiau nėra aišku dėl tokio atleidimo poreikio esant *taikos metu*“. T. Blome svarsto, kad karinės tarnybos pareiga galėtų išlikti jaunesniesiems dvasininkams ir *tik vyresnieji*, kurie nebėra karo prievolinkai, *būtų atleidžiami*. Pastarieji atsidėtų bendruomenių priežiūrai (globai). Žr.: Thomas Blome, *Das Grundrecht auf Wehrleichheit* (Peter Lang GmbH, Internationaler Verlag der Wissenschaften, 2012), 108.

⁷⁸¹ Lietuvos Respublikos krašto apsaugos ministro 2013 m. lapkričio 22 d. įsakymas Nr. V-1057 „Dėl Privalomosios pradinės karo tarnybos ir tarnybos rezerve atidėjimo karo prievolinkui ministro sprendimu tvarkos aprašo patvirtinimo“. *Valstybės žinios*. 2013, Nr. 124-6334.

Iki 2015-05-10 sprendimus dėl tarnybos atidėjimo priimdavo krašto apsaugos ministras, o pagal dabar galiojančią suvestinę aprašo redakciją nuo 2020-10-01 sprendimą priima Karo prievolės ir komplektavimo tarnybos Atrankos komisija.

⁷⁸² „Pagal Konstituciją vienas iš konstitucinio teisinės valstybės principo elementų – proporcingumo principas reiškia, kad teisės aktuose numatytos priemonės turi atitikti teisėtus ir visuomenei svarbius tikslus, kad šios priemonės turi būti būtinos minėtiems tikslams pasiekti ir neturi varžyti asmens teisių ir laisvių akivaizdžiai labiau, negu reikia šiems tikslams pasiekti“. (Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2012 m. spalio 31 d., 2013 m. liepos 1 d., 2014 m. vasario 14 d., 2016 m. vasario 17 d. nutarimai).

onus *probandi* turi šauktinis, kadangi neproporcingai didelės žalos (ne)buvimą kiekvienu atveju patvirtina speciali karo prievolę administruojanti krašto apsaugos sistemos institucija, t. y. Karo prievolės ir komplektavimo tarnybos Atrankos komisija.

Konstitucinis Teismas 2017 m. liepos 4 d. nutarime pažymėjo, jog „pagal Konstitucijos 139 straipsnio 2 dalį įstatymų leidėjas gali numatyti galimybę atidėti konstitucinės piliečių pareigos atlikti karo arba alternatyviąją krašto apsaugos tarnybą vykdymą, jeigu dėl įstatyme nustatytų svarbių priežasčių pilietis laikinai negali atlikti šios tarnybos arba jeigu jos tuo metu neatidėjus gali būti pakenkta svarbiems asmens, šeimos arba visuomenės interesams. Išnykus priežastims, dėl kurių tarnyba buvo atidėta, piliečiai turi atlikti karo arba alternatyviąją krašto apsaugos tarnybą“.

Pagal iki 2016 m. birželio 30 d. galiojusį Aprašą paprastai buvo trys priežastys, kai būtų padaroma neproporcingai didelė žala *asmeniniams* interesams, ir dėl to tarnyba atidedama: 1. karo prievolinkas yra vienintelis darbingas šeimos maitintojas; 2. karo prievolinko šeimoje auga 2 ar daugiau vaikų iki 14 metų (įskaitytinai); 3. karo prievolinkas yra šaukiamas atlikti karo tarnybos jo žmonos nėštumo laikotarpiu ir nėštumo ir gimdymo atostogų laikotarpiu; o taip pat viena priežastis, kai būtų padaroma neproporcingai didelė žala *visuomenės* interesams pašaukus karo prievolinką atlikti karo tarnybos ir dėl to tarnyba atidedama: kai karo prievolinkas turi išskirtinių gabumų ir laimėjimų mokslo, meno, sporto ar kt. srityse, savo veikla garsina Lietuvos Respublikos vardą ir rengiasi dalyvauti (ne daugiau kaip 3 savaites iki renginio) arba dalyvauja respublikinio ar pasaulinio lygio renginiuose⁷⁸³. Nors buvo numatyta galimybė nurodyti ir kitus atvejus, kai karo prievolinkui atliekant karo tarnybą būtų padaryta neproporcingai didelė žala jo asmeniniams ar visuomeniniams interesams. Nuo 2016 m. liepos 1 d. Apraše atsisakyta tokio detalizavimo ir palikta teisė pačiam karo prievolinkui nurodyti priežastį, dėl ko kultų neproporcingai didelė žala asmeniniams ar visuomeniniams interesams, jei jis privalomąją pradinę karo tarnybą atliktų, kai yra pašaukiamas. Visgi praktikoje karo tarnybai atidėti ir toliau plačiai remiamasi minėtomis pagrindinėmis priežastimis, kurios tiesiogiai buvo nurodytos iki 2016 m. birželio 30 d. galiojusiame Apraše⁷⁸⁴. Nors pastaraisiais metais susiduriama su situacija, kai karo prievolinko nuolatinė gyvenamoji vieta yra užsienyje ir dėl to šaukti-

⁷⁸³ Reikia pastebėti, kad „įstatymų leidybos praktikos požiūriu tam tikri visuomenės prioritetiniai dalykai turi būti reguliuojami tik įstatymais. Demokratinėje visuomenėje prioritetas teikiamas žmogui, todėl viskas, kas susiję su pagrindinėmis žmogaus teisėmis ir laisvėmis, reguliuojami įstatymais. Tai ir žmogaus teisių ir laisvių patvirtinimas, ir jų turinio apibrėžimas, ir apsaugos bei gynimo teisinės garantijos, ir leistinas jų apribojimas, ir kt.“ (Konstitucinio Teismo 1995 m. spalio 26 d. nutarimas). Todėl toks teisinis reguliavimas, kai asmens teisė (šiuo atveju teisė, kad karo tarnyba būtų atidėta) buvo nustatyta poįstatyminiu teisės aktu, prieštaravo teisinės valstybės principui, *inter alia* įstatymų viršenybės principui. „Teisinės valstybės principas suponuoja visų teisės aktų hierarchiją ir neleidžia poįstatyminiais teisės aktais reguliuoti santykių, kurie turi būti reguliuojami tik įstatymu, taip pat poįstatyminiais teisės aktais nustatyti tokio teisinio reguliavimo, kuris konkuruotų su nustatytoju įstatyme, nebūtų grindžiamas įstatymais“ (Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. kovo 14 d., 2009 m. birželio 22 d. nutarimai), nes „antraip būtų pažeista Konstitucijoje įtvirtinta įstatymų viršenybė prieš poįstatyminius teisės aktus“ (Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2002 m. rugpjūčio 21 d., 2009 m. birželio 22 d. nutarimai).

⁷⁸⁴ Todėl 2020 m. birželio 30 d. Seimas priėmė Karo prievolės įstatymo Nr. I-1593 3, 15, 26, 29 ir 31 straipsnių pakeitimo įstatymą (TAR. 2020, Nr. 15868) ir papildė Karo prievolės įstatymo 15 straipsnio 1 dalį 13² ir 13³ punktais, numatant, kad privalomoji pradinė karo tarnyba individualia tvarka be kita ko atidedama šiems karo prievolinkams: „įj sutuoktinės ar sugyventinės nėštumo ir gimdymo atostogų metu“; „auginantems du ar daugiau vaikų, kurių amžius yra iki trejų metų“.

nio karo tarnybos atlikimas Lietuvoje galėtų sukelti neproporcingai didelę žalą asmeniniams interesams. Tačiau ir šiuo atveju nepakanka paprasčiausiai būti išvykusių į užsienį. Asmuo turėtų pagrįsti žalą, kuri paprastai būna darbo užsienyje praradimas, jei būtų atliekama karo prievolė Lietuvoje, kadangi pagal užsienio valstybės teisinį reguliavimą nėra įpareigojimo išsaugoti asmeniui darbo vietą karo tarnybos gimtoje (pilietybės) valstybėje metu. Gali kilti ir kitokio pobūdžio žala, pavyzdžiui, iš nuomos susitarimų ar prisiimtų finansinių įsipareigojimų užsienyje. Be to, dalis karo prievolinkų, nuolat gyvenančių užsienyje, nurodo ir kitą priežastį, t. y. mokslus ar studijas aukštojoje mokykloje, kas yra kaip savarankiškas individualaus atleidimo nuo karo tarnybos pagrindas.

Šie šauktiniai turėtų būti apsaugoti nuo tam tikrų sunkumų, jei būtų įpareigojami atlikti karo prievolę. Kita vertus, atrodo, kad tokiu būdu atsiranda galimybė piktnaudžiauti siekiant išvengti karo prievolės. Kaip jau minėta, nustatant karo (ar alternatyviosios krašto apsaugos) tarnybos pareigą pirmiausiai vadovaujamosi šalies pilietybe, tačiau nagrinėjamu atveju kartu atsižvelgiama į individo gyvenimiškų santykių centrą, kuris visgi tampa lemiamą aplinkybę atidėti tarnybą. Specialus ryšys su nuolatinės gyvenamosios vietos valstybe atsiskleidžia per *visapusišką ekonominę* bei *profesinę* asmens buvimą užsienyje. Šie asmenys, kaip ir Lietuvoje gyvenantys užsieniečiai, yra *lojalūs antrajai valstybei*, kuris konflikto atveju lydėtų *konfliktą su sąžine*, o tai taip pat ne mažiau kelia grėsmę kariuomenės funkcionavimo pablogėjimui. Pavyzdžiui, Vokietijos karo prievolės įstatymo⁷⁸⁵ 1§ 2 dalyje numatyta, kad karo prievolė sustabdoma tol, kol šauktinio nuolatinė gyvenamoji vieta ir pragyvenimo šaltinis yra ne Vokietijos Federacinėje Respublikoje, jei faktai pagrindžia aplinkybę, kad šauktinis ketina išlaikyti savo nuolatinę gyvenamąją vietą užsienyje. Lietuvoje taip pat Karo prievolės įstatyme galėtų atsirasti toks savarankiškas karo tarnybos atidėjimo pagrindas, kad būtų sumažinti karo prievolės administravimo kaštai, nes nuolat ne Lietuvoje gyvenančių šauktonių yra daug ir tai nėra atskiri atvejai. O tokio karo prievolinko prašymas atidėti tarnybą yra nagrinėjamas Karo prievolės ir komplektavimo tarnybos Atrankos komisijos, todėl lemia nemažas laiko ir pinigų sąnaudas.

Kiti atvejai, kai kiltų neproporcingai didelė žala karo prievolinko asmeniniams ar visuomeniniams interesams, galėtų būti susiję su ūkininkais, dalyvaujančiais įvairiose Lietuvos kaimo plėtros programose, kurios finansuojamos iš ES biudžeto. Pagal tokių programų priemones ūkininkai, gaudami finansinę paramą, prisiima ilgalaikius įsipareigojimus, kurie turi būti įgyvendinti per tam tikrą laiką ir negali būti atidėti. Tokių ūkininkų pašaukimas atlikti privalomąją pradinę karo tarnybą lemtų, kad jie nebegali įgyvendinti prisiimtų įsipareigojimų, o tai sąlygotų ne tik finansinius nuostolius dėl taikomų sankcijų, bet ir galimai ūkio pablogėjimą ar net bankrotą, kas vertintina kaip neproporcingai didelė žala. Be to, Konstitucijos 46 straipsnis garantuoja asmens ūkinės

⁷⁸⁵ Išskyrus atvejus, kai karo prievolinkas išvyksta iš Vokietijos Federacinės Respublikos karinės tarnybos metu, arba išsikelia iš Vokietijos Federacinės Respublikos neturint Karo prievolės įstatyme numatyto leidimo, arba iš Vokietijos Federacinės Respublikos faktiškai neišvyksta (1§ 3 d.).

Wehrpflichtgesetz in der Fassung der Bekanntmachung vom 15. August 2011 (BGBl. I S. 1730), das zuletzt durch Artikel 4 des Gesetzes vom 4. August 2019 (BGBl. I S. 1147) geändert worden ist, žiūrėta 2019 m. birželio 30 d., <http://www.gesetze-im-internet.de/wehrpflg/BJNR006510956.html>.

veiklos laisvę bei iniciatyvas ir numato valstybės paramą visuomenei naudingoms ūkinėms pastangoms ir iniciatyvoms. Todėl tokių karo prievolinkų laikinas atleidimas nuo karo tarnybos laikytinas konstitucingas. Kaip ir tais atvejais, jei karo prievolinkas yra asmuo, kuriam yra būtina išsaugoti nuosavą įmonę ir tęsti verslo veiklą. Laisvas įmonės steigimas, vadovavimas jai yra saugomas Konstitucijos 48 straipsnio 1 dalies, pagal kurią „kiekvienas žmogus gali laisvai pasirinkti darbą bei verslą <...>“ privačios ūkinės veiklos srityje. Savarankiškai dirbantiems asmenims darbo vietos užtikrinimas dėl neveikiančių darbo santykių per karinės tarnybos laiką nėra galimas, skirtingai nei pagal darbo sutartis dirbančių asmenų, kuriems taikoma profesinės veiklos laisvės apauga. Taigi vadovavimas savo įsteigtai įmonei atliekant nepertraukiamą 9 mėnesių karinę tarnybą faktiškai nebėra įmanoma, todėl laikinas karo tarnybos atidėjimas yra būtinas, siekiant apsaugoti įmonės funkcionavimą kaip ūkinės veiklos laisvę⁷⁸⁶. Šiuo atveju nepakanka paprasto įmonės veiklos sumažėjimo, o yra būtinas gresiantis pavojus įmonės egzistavimui, t. y. reikšmingas pajamų sumažėjimas ar net bankrotas. Vadinasi, esant konkurencijai tarp verslo (ūkinės veiklos) laisvės ir karinio teisingumo, iš esmės pastarasis turi didesnę svarbą, o kartu taikymo pirmenybę. Atitinkamai karo tarnybos išimtis atsiranda tik esant kvalifikuotam, sąlygojančio neproporcingai didelės žalos atsiradimą, įsikišimui į ūkinės veiklos laisvę. Šiuo atžvilgiu karo tarnybos atidėjimas suderintas pagal abi konstitucines vertybes, tiek karinio teisingumo, tiek ūkinės veiklos laisvę.

Kaip jau minėta, kadangi Konstitucinis Teismas 2017 m. liepos 4 d. nutarime yra konstatavęs, kad įstatymų leidėjas, reguliuodamas pareigos atlikti karo arba alternatyviąją krašto apsaugos tarnybą vykdymo atidėjimą, privalo laikytis iš Konstitucijos kylančių reikalavimų, *inter alia* ne tik konstitucinių asmenų lygiateisiškumo, teisingumo principų, bet ir proporcingumo, protingumo principų, todėl manytina, kad Karo prievolės statymo 15 straipsnio 1 dalies 14 punkto nuostata atitinka Konstituciją bei konstitucinę doktriną, todėl yra konstitucinga.

5.5. Karo prievolės kompensavimo mokestis

Vakarų valstybės, įvesdamos privalomąją karo tarnybą, kuri dažnu atveju susijusi su karinio teisingumo pažeidimu, susiduria su karo tarnybos vengimo atvejais. Pikt-naudžiaujama prisigalvojant įvairių sveikatos negalavimų, pavyzdžiui, psichinių problemų ar nuolatinių nugaros, kelio skausmų, kai kada net pasiryžtama tyčia įvykdyti nusikaltimą, nors tai ateityje gali sukelti problemų profesinėje srityje, o taip pat labai dažnas „amžinų studentų“ atvejis, kai studijuojama iki 27 metų ar ilgiau, kad tik būtų atleisti nuo karo tarnybos⁷⁸⁷. Daugiau karinio teisingumo būtų galima pasiekti įvedant

⁷⁸⁶ Vokietijos Karo prievolės įstatymas tiesiogiai įtvirtina tokią karo tarnybos išimtį: „Šauktiniui paprašius turi būti atidėta karinė tarnyba, jei jam atlikti karinę tarnybą būtų sunku dėl asmeninių, ypatingai dėl buitinių, ekonominių ar profesinių priežasčių. Paprastai tai yra tada, kai <...> šauktiniui yra būtina palaikyti ir tęsti savo verslą“ (12 § 4 d. 2 p.).

⁷⁸⁷ Paradoksalu, bet augant verslo finansiniams pajėgumams ir dėl to didėjant galimybei daugiau uždirbti, valstybės ekonomika stiprėja, tačiau finansavimą gynybai mažinančios, taigi mažinami ir kariams mokami atlyginimai. Be kita ko, tai menkina (privalomosios) karo tarnybos patrauklumą, o kartu sudaro prielaidas vengti karinės tarnybos. Tačiau, pavyzdžiui, 2008-2009 m. prasidėjusi pasaulinė ekonomikos krizė ir dėl to išaugęs jaunimo nedarbas, sukėlė priešingą efektą,

karo prievolės kompensavimo mokesčių visiems netarnaujantiems karo prievolinkams. Kompensacinės priemonės atliekantiems karinę tarnybą yra tinkamos tam, kad pasiekti karinį teisingumą⁷⁸⁸. Toks mokeskis pasitarnautų kaip karo prievolinkų *specialus paskatinimas*, pavyzdžiui, dar 1826 m. Portugalijos Konstitucija 145 straipsnyje garantavo „atlygį tiems, kas valstybei atliko civilinę ar karinę tarnybą“.

„Gynybos mokesčio“ arba „karo prievolės kompensavimo mokesčio“ idėja yra tokia pati sena kaip ir karo prievolė ir yra su ja glaudžiai susijusi. Kai JAV prezidentas Lincolnas 1863 m. kovo 3 d. pasirašė įstatymą⁷⁸⁹ dėl visų tinkamų vyrų įpareigojimo atlikti karinę tarnybą, šis šaukimas buvo gausus išimčių ir spragų. Pašauktas tarnauti vyras galėjo rasti *substitutą* stojantį į karo tarnybą vietoje jo arba *sumokėti* 300 dolerių (tai atitiko anuomet metinį darbo užmokesčių) vietoje stojimo į karo tarnybą. O iš asmenų, buvusių karo prievolės subjektais, tik 5 % iš tiesų buvo pašaukti į karinę tarnybą. Be to, kariuomenės komplektavimas vis tiek daugiausiai rėmėsi savanoriais, nes bendroje kariuomenėje šauktiniai tesudarė 2 %, o pristatyti substitutai – 6 %⁷⁹⁰.

XIX a. kelios Europos valstybės taip pat ėmė karinius mokesčius, tam kad kompensuotų neatliktą karinę tarnybą. Atitinkamas reguliavimas buvo Prancūzijoje, Austrijoje-Vengrijoje, Bulgarijoje, Rumunijoje, Serbijoje, Šveicarijoje⁷⁹¹.

Lietuvoje 1936 m. birželio 30 d. Karinės prievolės įstatyme⁷⁹² taip pat buvo *karo mokeskis*, kaip tam tikra karo tarnybos kompensacija, ir buvo mokamas tik vyrų, kurie nebuvo pašaukti atlikti karo tarnybą arba buvo iš jos paleisti neištarnavus nustatyto laiko. Mokeskis turėjo būti mokamas 15 metų ir susidėjo iš dviejų dalių (žr. plačiau šio darbo 2.2.3. skirsnį).

1800 m. kovo 8 d. Prancūzijoje pirmą kartą buvo sunorminta karinė kompensacija (pagal šiandieninį terminą), kuri dėl mažų pajamų ir rekrutų įstatymo pakeitimo buvo atšaukta 1818 m. Tačiau idėja išliko, tad po ilgų diskusijų, trukusių kelis dešimtmečius, 1889 m. liepos 15 d. „*taxe militaire*“ (iš pranc. k. – „*karinis mokeskis*“) įsigaliojo⁷⁹³. Pagal jį iš vyrų buvo reikalaujama kompensacijos, jeigu jie neatliko karinės tarnybos.

nes, vykdant šaukimą į privalomąją karo tarnybą, išaugo karių savanorių skaičius Ispanijoje, Prancūzijoje. „Europoje į madą grįžta privalomoji karo tarnyba: kodėl?“, *15min.lt*, 2017 m. rugsėjo 9 d., <https://www.15min.lt/naujiena/aktualu/pasaulis/europoje-i-mada-grizta-privalomoji-karo-tarnyba-kodel-57-834552>; „Ispanų jaunimas rado būdą, kaip išsiskuti nuo krizės“, *delfi.lt*, 2013 m. rugpjūčio 8 d., <https://www.delfi.lt/verslas/verslas/ispanu-jaunimas-rado-buda-kaip-issiskuti-nuo-krizes.d?id=62023755>.

⁷⁸⁸ Jens Fleischhauer, *Wehrpflichtarmee und Wehrgerechtigkeit: Die Verfassungsmäßigkeit der allgemeinen Wehrpflicht im Blickwinkel sicherheitspolitischer, gesellschaftlicher und demographischer Veränderungen* (Hamburg: Verlag Dr. Kovac, 2007), 276.

⁷⁸⁹ Act of March 3, 1863, ch. 75, 12 Stat. 731 (1863). Jason Britt, „Unwilling Warriors: An Examination of the Power to Conscript in Peacetime“, *Northwestern Journal of Law & Social Policy* Vol. 4, Issue 2 (2009): 402.

⁷⁹⁰ Levi Margaret, „The Institution of Conscription“, *Social Science History* Vol. 20, No. 1 (1996): 145.

⁷⁹¹ Jens Fleischhauer, *Wehrpflichtarmee und Wehrgerechtigkeit: Die Verfassungsmäßigkeit der allgemeinen Wehrpflicht im Blickwinkel sicherheitspolitischer, gesellschaftlicher und demographischer Veränderungen* (Hamburg: Verlag Dr. Kovac, 2007), 257.

⁷⁹² Karinės prievolės įstatymas. *Vyriausybės žinios*. 1936, Nr. 538-3734.

⁷⁹³ Thomas Blome, *Das Grundrecht auf Wehrgleichheit* (Peter Lang GmbH, Internationaler Verlag der Wissenschaften, 2012), 206.

Tačiau ir šis įstatymas buvo panaikintas 1905 m. kovo 21 d., kai buvo atšauktos atidėjimo ar atleidimo (nuo karinės tarnybos) galimybės⁷⁹⁴.

Vokietijoje karinis mokestis įstatymu⁷⁹⁵ buvo nustatytas nuo 1937 m. liepos 20 d. Įstatymo 1 § 1 dalis numatė, kad mokestis taikomas kiekvienam vyrui Vokietijos piliečiui, gimusiam po 1913 m. gruodžio 31 d., jeigu jis neatliko dvejų metų karinės tarnybos. Mokestis lygiai taip pat buvo taikomas tiek dvasininkams, tiek žydams, kuriems buvo atimtos politinės teisės ir todėl buvo atleidžiami nuo karo prievolės, nes jie laikyti netinkamais karo tarnybai. Mokestis turėjo kompensuoti ekonominę naudą, kurią laikinu laikotarpiu gavo nepašauktieji į tarnybą⁷⁹⁶. Karo mokesčio mokėjimo pradžia ir pabaiga sutapo su karo prievolės trukme. Atleidimas nuo mokesčio numatytas tik tiems prievolinkams, kurie privalomojo darbo tarnybos ar dvejų metų tikrosios karo tarnybos metu tapo netinkamais karo tarnybai (2 § 1 dalis), arba jeigu metinės gyventojų pajamos sudarė ne daugiau kaip 224 Reicho markių (2 § 3 dalis). Tačiau dėl Antrojo Pasaulinio karo karinio mokesčio mokėtojų skaičius smarkiai sumažėjo⁷⁹⁷.

Nuo XIX a. pradžios Šveicarijos kantonuose yra mokama karinė kompensacija. Ši valstybė, kuri per karinius konfliktus laikėsi neutraliteto, šauktinių kariuomenę laiko tokia pačia neatsiejama savo įvaizdžio dalimi, kaip ir tiesioginę demokratiją. Tačiau 1875 m. sėkmingai įgyvendinus įstatymų leidybos iniciatyvą, 1878 m. birželio 28 d. įsigaliojo teisinis reguliavimas, galiojęs visoje valstybėje, t. y. kompensacijų klausimas buvo vieningai reglamentuotas visoje Šveicarijos konfederacijoje. Po beveik 80 m., 1959 m. birželio 12 d. teisinis reguliavimas buvo iš dalies pakeistas Federaliniu įstatymu dėl karo prievolės kompensacijos⁷⁹⁸. Pastarosios nuostatos galioja iki šiol. Šveicarijos Konstitucijos⁷⁹⁹ 59 straipsnis nustato, kad „šveicarai, kurie neatlieka nei karinės, nei alternatyvios tarnybos, privalo mokėti rinkliavą. Ji nustatoma ir renkama Sąjungai, kantonai ją paskirsto ir surenka“ (3 d.); „sąjunga išleidžia raštą dėl negautų pajamų atlyginimo“ (4 d.).

Svarstyтина, kaip šiomis dienomis galėtume pagrįsti karinio kompensavimo mokesčio įvedimą Lietuvoje, jei toks iš viso gali būti įvedamas? J. Fleischhauer'is analizuoja situaciją, kai įstatymų leidėjas dėl konstitucinės užduoties užtikrinti karinę valstybės gynybą jokių kitų galimybių neturėtų, tik kaip (laikiniai) vykdyti karo prievolę pažeidžiant lygybės principą. Jis nurodo, kad „užtikrinimas efektyvios karinės valstybės gynybos, tam kad užtikrinti laisvą demokratinę santvarką, kaip ir visuotinę karo prievolę, yra konstitucinė pareiga. Visuotinė karo prievolė, kaip gynybos struktūra, yra tik organizacinė forma geriausiai valstybės gynybai. Ji taip pat gali būti pakeista, kiek

⁷⁹⁴ Thomas Blome, *Das Grundrecht auf Wehrleichheit* (Peter Lang GmbH, Internationaler Verlag der Wissenschaften, 2012), 206.

⁷⁹⁵ Wehrsteuergesetz (WehrStG), RStGB1. 1937, I, 821.

⁷⁹⁶ Johannes Heckel, *Wehrverfassung und Wehrrecht des Großdeutschen Reiches. I. Teil: Gestalt und Recht der Wehrmacht. Der Waffendienst* (Hamburg: Hanseatische Verlagsanstalt, 1939), 114, 131.

⁷⁹⁷ Thomas Blome, *Das Grundrecht auf Wehrleichheit* (Peter Lang GmbH, Internationaler Verlag der Wissenschaften, 2012), 209.

⁷⁹⁸ Bundesgesetz über die Wehrpflichtersatzabgabe, vom 12. Juni 1959, BGBl 1959 I, S. 1540, Fassung vom 1. Januar 2019, žiūrėta 2019 m. rugpjūčio 2 d., <https://www.admin.ch/opc/de/classified-compilation/19590129/index.html>.

⁷⁹⁹ Bundesverfassung der Schweizerischen Eidgenossenschaft vom 18. April 1999, žiūrėta 2019 m. rugpjūčio 2 d., <http://www.admin.ch/opc/de/classified-compilation/19995395/index.html#a37>.

tai yra būtina, kita gynybos forma. Dėl labai svarbios jos reikšmės – valstybingumo išsaugojimo ir kiekvieno piliečio orumo apsaugos, karinės valstybės gynybos pareiga, lyginant su karo prievole, yra aukštesnėje pozicijoje⁸⁰⁰. Todėl J. Fleischhauer'is daro išvadą, kad jei dėl lygybę pažeidžiančio privalomos karo tarnybos vykdymo, tam, kad būtų užtikrinta geriausia valstybės gynyba, negalima išlaikyti visuotinės karo prievolės, todėl toks karo tarnybos vykdymas turi būti toleruojamas dėl didesnio valstybės apsaugos pareigos prioriteto⁸⁰¹. Šiuo atveju, konstitucinio pilietinių pareigų lygybės imperatyvo forma kaip karinis teisingumas reikalauja įstatymų leidėjo nuolat stebėti saugumo politines sąlygas. Jei karinė valstybės gynyba gali būti taip pat veiksmingai organizuojama savanorių sistemos pagrindu, įstatymų leidėjas yra priverstas dėl lygybei prieštaraujančios karo prievolės vykdymo sukurti konstitucingas sąlygas ir pertvarkyti gynybos struktūrą. Dėl įvairiapusio gynybos struktūros pertvarkymo poveikio yra pripažįstama platesnė diskrecijos laisvė įstatymų leidėjui⁸⁰². Kaip jau minėta, vienas saugiausių būdų, tam kad panaikinti konstitucinį karinio teisingumo pažeidimą, būtų privalomos karo tarnybos *sustabdymas*, kuriuo pasekė dauguma NATO ir Europos valstybių. Tačiau 2015 m. grąžinus privalomąją karo tarnybą, Lietuvoje vėl susiduriama su karinio teisingumo pažeidimu. Seimas buvo patvirtinęs⁸⁰³, kad 2019 m. nuolatinę privalomąją pradinę karo tarnybą atliekančių karių skaičius yra nuo 3800 iki 4000, o Krašto apsaugos ministras, atsižvelgdamas į šiuos ribinius skaičius, nustatė, kad į nuolatinę privalomąją pradinę karo tarnybą šaukiamų karių skaičius – 3827⁸⁰⁴ (pagal KASOKTĮ 10 str. 2 d. 4¹ p.). 2019 m. spalio 16 d. Krašto apsaugos ministerijos duomenimis buvo 514 karo prievolinių, kurie pripažinti tinkami karo tarnybai ir laukiantys paskyrimo bei šaukiami atlikti tarnybą privalomai⁸⁰⁵, nes nepakako norinčių atlikti nuolatinę privalomąją pradinę karo tarnybą savanoriškai.

⁸⁰⁰ Jens Fleischhauer, *Wehrpflichtarmee und Wehrgerechtigkeit: Die Verfassungsmäßigkeit der allgemeinen Wehrpflicht im Blickwinkel sicherheitspolitischer, gesellschaftlicher und demographischer Veränderungen* (Hamburg: Verlag Dr. Kovac, 2007), 203.

⁸⁰¹ Jens Fleischhauer, *Wehrpflichtarmee und Wehrgerechtigkeit: Die Verfassungsmäßigkeit der allgemeinen Wehrpflicht im Blickwinkel sicherheitspolitischer, gesellschaftlicher und demographischer Veränderungen* (Hamburg: Verlag Dr. Kovac, 2007), 204.

⁸⁰² Jens Fleischhauer, *Wehrpflichtarmee und Wehrgerechtigkeit: Die Verfassungsmäßigkeit der allgemeinen Wehrpflicht im Blickwinkel sicherheitspolitischer, gesellschaftlicher und demographischer Veränderungen* (Hamburg: Verlag Dr. Kovac, 2007), 204.

⁸⁰³ Lietuvos Respublikos principinės kariuomenės struktūros 2019 metais, planuojamos principinės kariuomenės struktūros 2024 metais nustatymo, karių, civilinę krašto apsaugos tarnybą atliekančių statutinių valstybės tarnautojų ir kariuomenės darbuotojų, dirbančių pagal darbo sutartis ir gaunančių darbo užmokestį iš valstybės biudžeto ir valstybės pinigų fondų (išskyrus darbuotojus, gaunančius darbo užmokestį iš Europos Sąjungos struktūrinės, kitos Europos Sąjungos finansinės paramos ir tarptautinės finansinės paramos lėšų (išskyrus techninės paramos lėšas), ribinio skaičiaus 2019 m. ir 2024 m. patvirtinimo įstatymas. TAR. 2018, Nr. 9836.

⁸⁰⁴ 2018 m. Seimas buvo patvirtinęs tokius pačius atliekančių nuolatinę privalomąją pradinę karo tarnybą ribinius skaičius (nuo 3 800 iki 4 000), krašto apsaugos ministras, atsižvelgdamas į šiuos ribinius skaičius, nustatė, kad į nuolatinę privalomąją pradinę karo tarnybą šaukiamų karių skaičius – 3864, tačiau privalomąją pradinę karo tarnybą pradėjo 3638 šauktiniai, iš kurių 141 pašaukti privalomai, o pagrindinį karinį parengtumą įgijo tik 3519 karių. Žr.: „Krašto apsaugos sistemos personalo skaičiaus pokytis“, *kam.lt*, žiūrėta 2020 m. gegužės 26 d., https://kam.lt/lt/personalo_politika_512/skaiciai_ir_faktai_537.html. Taip pat remtasi Lietuvos kariuomenės Karo prievolės ir komplektavimo tarnybos 2019 m. rugpjūčio 20 d. šio darbo autorei pateikta statistika.

⁸⁰⁵ „2019 m. šaukimo eiga“, *karys.lt*, žiūrėta 2019 m. spalio 16 d., <https://www.karys.lt/tarnybos-budai/nuolatinė-privalomoji-pradine-karo-tarnyba/2019-m.-saukimo-eiga/261>.

Vadinasi, jei dėl pasikeitusios geopolitinės situacijos karo tarnybos pertvarkymas ją sustabdant toliau nėra galimas, įstatymų leidėjas turi tikrinti kitas alternatyvas, tam kad užtikrinti karinio teisingumo reikalavimą atitinkantį pašaukimą, ar tai būtų visuotinės karo tarnybos įvedimas⁸⁰⁶ arba kitos priemonės, kurios padėtų parengti piliečius karinei valstybės gynybai⁸⁰⁷. Jei pasirodo, kad šios priemonės nėra tinkamos ar pakankamos, kad būtų suderintos su abiem konstituciniais reikalavimais – garantuoti efektyvią valstybės gynybą ir užtikrinti karinį teisingumą – įstatymų leidėjas turi nevienodą šauktinių traktavimą sumažinti išsamiais kompensacinėmis priemonėmis⁸⁰⁸. Šis nerašytas kompensacinių priemonių reikalavimas kyla iš lygybės principo pažeidimo, net jei jis yra neišvengiamas, kaip teigė J. Fleischhauer'is. Todėl tol, kol tik pavieniai karo prievolinkai yra pašaukiami, tarnyba tampa kaip „ypatinga auka“ ir turi būti kompensuojama⁸⁰⁹. Ši kompensacija turi sugebėti padengti patirtus trūkumus dėl karo tarnybos. Nepakanka karo tarnybą atlikusiems asmenims paprasčiausiai suteikti palengvinimą stojant mokytis ar siekiant darbo⁸¹⁰. Greičiau turėtų būti konkrečiomis priemonėmis bandoma išlyginti finansinius ir laiko praradimus, kuriuos patiria tarnaujantys karo prievolinkai, lyginant su netarnaujančiais karo prievolinkais. Reiktų pritarti Vokietijos Konstitucinio Teismo 1961 m. spalio 17 d. doktrinai, kad įstatymų leidėjui nustačius kompensacinį mokesį, „bet kuriuo atveju bus tinkamiau lygybės principo ir iš jo kylančio principo kiek įmanoma tolygiau padalinti viešąsias

⁸⁰⁶ Jei būtų nuspręsta įgyvendinti visuotinę karo tarnybą, kiltų ne tik teisinių, bet faktinių problemų, susijusių su materialiniais, finansiniais ir žmogiškais ištekliais. Jei į karo tarnybą būtų šaukiamos ir moterys, turėtų būti sukurta daugiau tarnybos vietų. Be to, padidėtų ne tik krašto apsaugos institucijų darbo krūvis, bet ir išaugtų poreikis padidinti civilių darbuotojų pareigybių skaičių. Tokiu atveju neabejotinai išaugtų išlaidos, skirtos vyrų ir moterų ginkluotei, maitinimui, aprūpinimui, apgyvendinimui bei kariniams mokymams. Todėl, atsižvelgiant į šias priežastis ir situaciją darbo rinkoje, visuotinės karo tarnybos klausimas turėtų būti analizuojamas bei kritiškai vertinamas ir ekonomine prasme, t. y. kokios kiltų ekonominės pasekmės valstybei, nes nebūtų surenkami mokesčiai.

⁸⁰⁷ Kaip jau minėta, sutrumpinus karo tarnybos laiką išaugtų kasmetinių šaukimų skaičius. Visgi kariuomenės komplektavimo administracija negali būti vertinama dėl lygiateisiškumo reikalavimo pašaukti daugiau karo prievolinkų, kadangi svarbu išlaikyti ginkluotųjų pajėgų funkcinį veiksmingumą. Todėl būtina pašaukti tik tiek karo prievolinkų, kiek yra būtina gynybos užduotims įgyvendinti. Kariniu požiūriu yra neprasminga pašaukti daugiau, ir todėl tai yra netinkama kaip priemonė, siekiant sukurti daugiau karinio teisingumo.

⁸⁰⁸ Jens Fleischhauer, *Wehrpflichtarmee und Wehrgerechtigkeit: Die Verfassungsmäßigkeit der allgemeinen Wehrpflicht im Blickwinkel sicherheitspolitischer, gesellschaftlicher und demographischer Veränderungen* (Hamburg: Verlag Dr. Kovac, 2007), 204.

⁸⁰⁹ Jens Fleischhauer, *Wehrpflichtarmee und Wehrgerechtigkeit: Die Verfassungsmäßigkeit der allgemeinen Wehrpflicht im Blickwinkel sicherheitspolitischer, gesellschaftlicher und demographischer Veränderungen* (Hamburg: Verlag Dr. Kovac, 2007), 205.

⁸¹⁰ Juo labiau, kad Konstitucinis Teismas 2018 m. birželio 6 d. nutarime konstatavo, jog asmuo dėl objektyvių priežasčių (amžiaus, sveikatos būklės ir kt.) galbūt neatliks karinės arba alternatyviosios krašto apsaugos tarnybos, nuo kurios vykdyto jis bus atleistas, tarnybos vykdymas jam bus atidėtas arba iš jos paleistas anksčiau laiko. Todėl tokiems piliečiams „įstatymu negali būti sudarytos mažiau palankios sąlygos stoti į valstybės tarnybą nei tiems piliečiams, kurie įstatymu nustatyta karo arba alternatyviąją krašto apsaugos tarnybą yra atlikę“. Taigi Valstybės tarnybos įstatymo 11 straipsnio 2 dalyje (2012 m. birželio 5 d. redakcija, įsigaliojusi 2013 m. birželio 1 d.) ir 13 straipsnio 2 dalyje (2012 m. birželio 5 d. redakcija, įsigaliojusi 2013 m. birželio 1 d.), o taip pat Karo prievolės įstatymo 41 straipsnio (2016 m. birželio 16 d. redakcija) 1 dalies 3 punkte nustatytas „teisinis reguliavimas tuo aspektu, kad, pretendentes konkurse į valstybės tarnautojo pareigas įvertinus vienodai, pirmenybė būti priimtam į šias pareigas suteikiama tam pretendentiui, kuris atliko nuolatinę privalomąją pradinę karo tarnybą“, <...> „prieštarauja Konstitucijos 29 straipsniui, 33 straipsnio 1 dalies nuostatai „Piliečiai turi teisę <...> lygiomis sąlygomis stoti į Lietuvos Respublikos valstybinę tarnybą“.

naštas visiems dalyviams požiūriu, nei jei jis tenkinsis dalies prievolinkų tarnybos atlikimu, o kitus atleis nuo bet kokios naštos⁸¹¹.

Vadinasi, siekiant atitaisyti karinio teisingumo pažeidimą ir kartu įgyvendinti visuotinę karo prievolę, gali būti priimtas vienas iš sprendimų taikyti *restitucijas* ir *kompensacijas*. Kompensacija, kaip teigė Andreas Voßkuhle⁸¹², „skirta pusiausvyros atstatymui, pakeičiant kažkuo kitu“, „kažkuo panašiu“, „tiesiog surogatu ir siekia sukurti pirminei lygiavertę padėtį“. Tam jis nustato fiksuotus parametrus kaip pagrindinę formalizuotą struktūrą: „turi būti“-padėtis = „esama“-padėtis + kompensavimas⁸¹³.

Todėl svarstyтина, ar neturėtų būti karo prievolės kompensavimo mokestis įvedamas Lietuvoje kaip dar viena karo prievolės forma šalia Konstitucijoje eksplicitiškai įtvirtintų, juo labiau, kad alternatyvioji krašto apsaugos tarnyba, nors iš dalies ordinariu lygmeniu reglamentuota⁸¹⁴, bet *de facto* neįgyvendinama. Tačiau tam reikėtų Konstitucijos 139 straipsnio pataisos, papildant nauja nuostata, kuri galėtų būti 139 straipsnio 3 dalimi, o dabar esama 139 straipsnio 3 dalis atitinkamai taptų 4 dalimi: „*Lietuvos Respublikos piliečiai vyrai, kurie neatlieka nei karo, nei alternatyviosios krašto apsaugos tarnybos, privalo mokėti kompensaciją*“. Be to, tai prisidėtų ir prie karinio teisingumo, *inter alia* asmenų lygiateisiškumo, kai asmenys, turintys karo prievolę, jos neatlieka, nors tai yra visų pareiga, kuri teikia visai valstybinei bendruomenei naudą. Tad karo prievolės kompensavimo mokestis galėtų būti įvedamas ir mokamas visų piliečių, turinčių karo prievolę ir nesančių nuo jos atleisti. Kita vertus, įstatymų leidėjas turėtų nustatyti, nuo kada iki kada toks mokestis mokamas (ar tik tuo laikotarpiu, kai asmuo pagal įstatymą yra karo prievolinkas, t. y. nuo 18 iki 23 m. (studijuojantiems atitinkamai iki 26 m.) (18–38 m.), ar tik karo tarnybos trukmės laikotarpiu 9 mėn.), kokio dydžio mokestis turėtų būti imamas: ar nuo gaunamų pajamų, turimo turto, ir pan., bei kokia tvarka mokamas: kas mėnesį, vieną kartą per metus ar kitokia tvarka. Šiuo atveju įstatymų leidėjas turi plačią diskreciją, tačiau privalo nepažeisti kitų konstitucinių principų, pavyzdžiui, teisinės valstybės, *inter alia* asmenų lygybės principo.

Analizei šiuo klausimu ypač reikšminga teisinė padėtis Šveicarijoje bei teismų jurisprudencija. 2019 m. sausio mėn. 1 d. įsigaliojusio Šveicarijos Karo prievolės pakeitimo įstatymo⁸¹⁵ 3 straipsnis numato, kad kompensacijos mokėjimo pareiga trunka nuo 20 m. iki 37 m. (imtinai). Per šį laikotarpį asmenys, neatliekantys karo tarnybos, turi sumokėti ne daugiau kaip 11 kasmetinių atleidimo nuo karo tarnybos mokesčių. Po pataisos šis mokestis palies ir „Secondos“ (Šveicarijoje gimusius imigrantų

⁸¹¹ Beschluß des Ersten Senats des Deutschen Bundesverfassungsgerichts vom 17. Oktober 1961 (BVerfGE 13, 167) – 1 BvL 5/61.

⁸¹² Andreas Voßkuhle, *Das Kompensationsprinzip. Grundlagen einer prospektiven Ausgleichsordnung für die Folgen privater Freiheitsbetätigung – Zur Flexibilisierung des Verwaltungsrechts am Beispiel des Umwelt- und Planungsrechts* (Mohr Siebeck, 1999), 20.

⁸¹³ Andreas Voßkuhle, *Das Kompensationsprinzip. Grundlagen einer prospektiven Ausgleichsordnung für die Folgen privater Freiheitsbetätigung – Zur Flexibilisierung des Verwaltungsrechts am Beispiel des Umwelt- und Planungsrechts* (Mohr Siebeck, 1999), 48.

⁸¹⁴ Lietuvos Respublikos karo prievolės įstatymo III skyrius (*Valstybės žinios*. 1996, Nr. 106-2427). Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2000 m. vasario 23 d. nutarimas Nr. 206 „Dėl Alternatyviosios krašto apsaugos tarnybos atlikimo valstybės ir savivaldybių institucijose ir įstaigose tvarkos aprašo patvirtinimo“ (2012 m. vasario 2 d. redakcija).

⁸¹⁵ Bundesgesetz über die Wehrpflichtersatzabgabe, Änderung vom 16. März 2018, <https://www.admin.ch/opc/de/official-compilation/2018/3269.pdf>.

vaikus), kuriems prieš tai nereikėjo mokėti atleidimo nuo tarnybos kompensacijos. Jei toks asmuo po 25 metų amžiaus įgytų Šveicarijos pilietybę, privalėtų mokėti karo prievolės kompensavimo mokestį iki 37 metų amžiaus, t. y. jie privalės mokėti dešimt metų⁸¹⁶. Karo prievolės kompensacijos suma per metus sudaro 3% tiesioginių federalinių mokesčių apmokestinamųjų pajamų⁸¹⁷, gautų Šveicarijoje arba užsienyje, bet ne mažiau kaip 400 frankų. Nuo 2010 m. sausio 1 d. yra numatyta galimybė susigrąžinti sumokėtą karo prievolės kompensaciją, jei visgi būtų atlikta visa tarnyba. Ši reikalavimo teisė išlieka 5 metus, po to, kai baigiama atlikti karinę ar civilinę krašto apsaugos tarnybą. Įstatymo 2 straipsnyje nustatyta, kad karo prievolės kompensavimo mokestį moka karo prievolinkai, kurie gyvena Šveicarijoje arba užsienyje, už kompensacinius metus, kurie sutampa su kalendoriniais metais, ir kurie: daugiau nei šešis mėnesius nebuvo paskirti nei į kariuomenės sudėtį, nei į privalomą civilinę tarnybą; kai karo prievolinkai neatlieka nei karo, nei civilinės tarnybos (kasmet turi atlikti mažiausiai 26 d. civilinės tarnybos⁸¹⁸)⁸¹⁹. Be to, kompensaciją turi sumokėti ir tie karo prievolinkai, kurie vykdė karo ar civilinę tarnybą, tačiau buvo atleisti nuo tokios prievolės ir todėl neįvykdė visos tarnybos prievolės. Mokestis nemokamas, kai karo prievolinkas faktiškai įvykdė savo tarnybos pareigą kompensaciniais metais⁸²⁰, net jei nebuvo paskirta atlikti visą tarnybą iš karto per metus⁸²¹. Be to, nėra pasirinkimo teisės, ar atlikti asmeninę tarnybą, ar mokėti karo prievolės kompensavimo mokestį. Mokėti kompensaciją numatyta tik karo prievolinkams, o taip pat ir tiems, kurie pri-

⁸¹⁶ „Wehrpflichtersatzabgabe neu auch nach dem 30. Geburtstag“, *Nau.ch*, 2019 m. vasario 7 d., <https://www.nau.ch/politik/bundeshaus/wehrpflichtersatzabgabe-neu-auch-nach-dem-30-geburtstag-65481093>

⁸¹⁷ Tačiau į šią sumą neįtraukiamos žmonos gautos pajamos iš darbo užmokesčio ar turto. Šveicarijos Federalinis teismas (Urteil der II. öffentlichrechtlichen Abteilung des Schweizerischen Bundesgerichts vom 21. Januar 2010, 2C_221 / 2009) konstatavo, kad karo prievolės kompensacijos dydį lemia pagrindinės (karo tarnybos) prievolės dydis. Karo prievolės kompensacija nėra labai drastiška ir ribojama įprastos karinės tarnybos trukmės. Kompensacijos dydis nustatomas proporciniai (linijiniai) tarifai kaip apmokestinamųjų pajamų procentas ir tokiu būdu atsižvelgiama į asmens, atsakingo už karo prievolės kompensacijos mokėjimą, ekonominius pajėgumus. Nuo 2004 m. sausio 1 d. proporcinio tarifo metodas buvo padidintas nuo 2 CHF iki 3 CHF už 100 apmokestinamųjų pajamų frankų. Tačiau reikia turėti omenyje, kad prievolės mokėti kompensaciją trukmė priklauso nuo karinės tarnybos trukmės, o pereinant prie XXI a. kariuomenės pastaroji prievolė buvo sumažinta daugiau nei perpus (ji apima 11 metų, iki pakeitimo 23 metai). Nepaisant daug trumpesnės privalomosios karo tarnybos trukmės, bendra tarnyba kariuomenėje liko praktiškai tokia pati, t. y. sudaro 260 tarnybos dienų (anksčiau – 300 dienų). Todėl Teismas konstatavo, kad siekiant karinio teisingumo ir pusiausvyros tarp tarnaujančių ir tarnybos neatliekančių, iki 2004 m. sausio 1 d. turėjo būti pakelta karo prievolės kompensacija (tačiau kompensacijos dydis nepakeltas iki šiol – aut. past.). Nepaisant to, bendra karo prievolės kompensacijos našta žymiai sumažėjo atsižvelgiant į sutrumpintą trukmę. Visgi visišką karo prievolės kompensacijos atsisakymas sąlygotų nelygybę tarp tarnybą atliekančių ir tarnybos neatliekančių karo prievolinkų, o tai pažeistų Konstitucijos 8 straipsnio 1 dalį, ir todėl tai yra nepriimtina.

⁸¹⁸ Jei kompensaciniais metais karo prievolinkas atlieka 14–25 d. civilinės tarnybos, tuomet jam tenka mokėti pusę kompensacinio mokesčio, ir atitinkamai kompensaciniais metais išstarnavus bent daugiau kaip pusę paskirtų karo tarnybos dienų taip pat tektų mokėti pusę kompensacinio mokesčio. Įstatymo 19 straipsnis taip pat numato galimybę sumažinti karo prievolės kompensavimo mokestį atsižvelgiant į bendrą išstarnautų dienų skaičių iki kompensacinių metų pabaigos.

⁸¹⁹ Pavyzdžiui, pašaukus sveikatos patikrinimo komisija nustato, kad karo prievolinkas netinkamas karo tarnybai.

⁸²⁰ Šauktinių karo tarnyba iš viso trunka 245 dienų (per 7 m.), kurias sudaro 18 savaičių trukmės pagrindiniai kariniai mokymai šauktinių mokykloje, po to 6 kartus kasmet rengiami 19 dienų trukmės įgūdžių atnaujinimo mokymai bei 5 dienos skirtos priėmimui į tarnybą, pasirengimui tarnybai bei atleidimui iš tarnybos.

⁸²¹ Be je, Šveicarijoje yra numatyta, kad tik iki 15 proc. šauktinių šaukimo metais gali atlikti tarnybą visą iš karto nepertraukiamai, t. y. 300 karo tarnybos dienų (450 civilinės tarnybos dienų).

pažinti netinkami karo tarnybai, atleisti nuo karo tarnybos ar jos vykdymas atidėtas. Visgi įstatymo 4 straipsnyje yra išimčių, kada asmuo atleidžiamas nuo karo prievolės kompensacijos mokėjimo⁸²².

Tačiau be šių formalių reikalavimų karo prievolės kompensavimo mokesčiui, galima išskirti ir materialiuosius reikalavimus, kurie suformuluoti teismų jurisprudencijoje. Šveicarijos Federalinis teismas 2017 m. rugpjūčio 24 d. sprendime⁸²³ yra konstatavęs, kad, remiantis vieninga doktrina ir praktika, karo prievolės kompensacija nėra mokestis, o yra pakaitinė kompensacija (*taxe de remplacement – pakeitimo mokestis* – pranc. k.), todėl priskiriama priežastinei kompensacijai (*Kausalabgaben* – vok. k.). Pakaitinės kompensacijos tikslas yra užtikrinti tinkamą pusiausvyrą, tarp tų, kurie atlieka karinę tarnybą (arba vietoj jos alternatyviąją civilinę tarnybą), ir tų, kurie atleisti nuo asmeninės tarnybos pareigos, todėl nevykdo pagrindinės prievolės ir nepatiria naštos bei trūkumų (Šveicarijos Federalinis teismo 2016 m. spalio 10 d.⁸²⁴ ir 2010 m. sausio 21 d.⁸²⁵ sprendimai).

Atitinkamai ir Vokietijos Federalinis Konstitucinis Teismas yra nurodęs⁸²⁶, kad tam tikromis sąlygomis taip pat parafiskalinės (nemokestinės) rinkliavos yra suderinamos su Pagrindiniu įstatymu. Tačiau tai turi būti reta išimtis. Finansų konstituciniai pagrindai nustato, kad kolektyvinė našta finansuojama iš mokesčių (BVerfGE 67, 256 [278], 82, 159 [178]). Parafiskalinės specialiosios rinkliavos neišvengiamai konkuruoja su apmokestinimu, nes, viena vertus, jos yra „be prielaidų“, t. y. jos yra įvedamos be jokio atitinkamo viešojo sektoriaus atlygio, tačiau, kita vertus, ypač apsunkina tik tam tikros grupės narius, taip nukrypstant nuo mokesčių lygybės principo. Teismas mano, kad savo pobūdžiu kompensaciniai mokesčiai tam tikrose griežtose ribose yra konstitutiškai priimtini. Tačiau Konstitucijoje nėra nustatytos tokio mokesčio būtinosios sąlygos. Jam būdinga tai, kad jo tikslas yra ne konkrečios užduoties finansavimas, o naštos, atsirandančios dėl pirminės viešosios teisinės pareigos, kompensavimas. Jis

⁸²² Nuo karo prievolės kompensacijos mokesčio mokėjimo atleidžiami karo prievolinkai kompensaciniais metais: 1) jei dėl fizinės, psichinės ar psichologinės būklės gauna apmokestinamas pajamas, kurios atskaičius draudimo išmokas taip pat su invalidumu susijusias pragyvenimo išlaidas, daugiau kaip 100 procentų neviršija minimalių pajamų reikalavimo; 2) jei netinkamumas tarnybai kilo dėl karinės ar civilinės tarnybos metu sukeltos žalos sveikatai; 3) jei įgijo arba prarado Šveicarijos pilietybę (taikoma tik natūralizacijos ar pilietybės netekimo metams); 4) jei atliko visą karinę ar civilinę tarnybą; 5) jei asmuo pagal teisės aktus atleistas nuo karo ar civilinės tarnybos dėl asmeninės tarnybos (Kariuomenės įstatymo 18 str. įvardija atleidžiamus nuo karo prievolės tarnybos laikotarpiu asmenis dėl jų nepakeičiamos/būtinosios tarnybos: kariuomenės, policijos, sienos apsaugos pareigūnai bei darbuotojai, taip pat Federalinės tarnybos (parlamento) nariai, federalinis kancleris ir vicekancleriai, dvasininkai, nepriklausantys kariuomenės sielovadai, medicinos personalas, reikalingas užtikrinti sveikatos priežiūros institucijų veiklą, avarinių/gelbėjimo tarnybų pareigūnai, valstybės patvirtintų priešgaisrinį tarnybų, pašto, kalėjimų ir viešojo transporto tarnybų darbuotojai, o taip pat personalas, būtinas užtikrinant civilinės oro navigacijos tarnybų veiklą. Kariuomenės, policijos, sienos apsaugos pareigūnai bei darbuotojai atleidžiami, nes jie pagal savo profesiją vykdo karines užduotis, o likusių asmenų atleidimą nuo kompensacinio mokesčio lemia įstatymų leidėjo valia, paremta idėja, kad tie asmenys, kurie atleisti nuo tarnybos pareigos dėl jų nepakeičiamos/būtinosios tarnybos, *inter alia* valstybės interesų, taip pat turėtų būti atleidžiami ir nuo kompensacinio mokesčio).

⁸²³ Urteil der II. öffentlichrechtlichen Abteilung des Schweizerischen Bundesgerichts vom 24. August 2017, 2C_1051/2016.

⁸²⁴ Urteil der II. öffentlichrechtlichen Abteilung des Schweizerischen Bundesgerichts vom 10. Oktober 2016, 2C_875/2016.

⁸²⁵ Urteil der II. öffentlichrechtlichen Abteilung des Schweizerischen Bundesgerichts vom 21. Januar 2010, 2C_221 / 2009.

⁸²⁶ Beschluß des Ersten Senats des Deutschen Bundesverfassungsgerichts vom 24. Januar 1995 (BVerfGE 92, 91), 1 BvL 18/93 und 5, 6, 7/94, 1 BvR 403, 569/94.

skiriamas tiems, kurie dėl kokių nors priežasčių nevykdo šios pareigos ir todėl turėtų toliau vykdyti savo pareigą (BVerfGE 57, 139 [167 f.]; 67, 256 [277]).

Hans'as Edinger'is daro išvadą, kad karo prievolės kompensacija gali tarnauti fiskaliniams interesams, bet bent jau kaip antraeilis tikslas⁸²⁷. Net ir nustatant kaip „karo mokesčių“ bet kuriuo atveju jis turi tarnauti *pagrindiniam tikslui – subalansavimo funkcijai* – ir negali būti suprantamas kaip gynybos biudžeto finansavimo galimybė. Ypač kompensacija negali būti suprantama kaip visuotinis asmeninis mokeskis karo prievolėninkams. Surinkimas kaip visuotinio asmeninio mokesčio, jei apsiribojama tik karo prievolėninkais vyrais, prieštarautų mokesčių teisingumo reikalavimui. Jei jis turi gynybos biudžeto finansavimo tikslą, tuomet jis turi būti surenkamas iš esmės nuo visų piliečių. Todėl tol, kol karo prievolės kompensacija konstruojama be pagrindinio fiskalinio tikslo (net jei ir kaip „kompensacinis mokeskis“), ji yra leistina. Surenkamos lėšos gali būti panaudojamos tolesnėms kompensacinėms priemonėms, siekiant užtikrinti daugiau karinio teisingumo (pavyzdžiui, karo tarnybą atliekantiems finansuojant kelionės namo išlaidas)⁸²⁸. Kita vertus, jei daroma prielaida, kad karo prievolės kompensacija turi fiskalinį tikslą, tuomet ji, priešingai, siektų, kad būtų gautos kiek įmanoma didesnės pajamos, – daugybės karo tarnybos išimčių⁸²⁹. Tuomet fiskalinio tikslo pripažinimas prieštarautų jos pagrindinei pareigai – karinei tarnybai. Todėl gali dominuoti tik naštos kompensavimo idėja, o ne pajamų didinimo⁸³⁰.

Kai 2014 m. kovo mėn. Ukraina susidūrė su karinėmis grėsmėmis, valstybės parlamentas (Aukščiausioji Rada) 2014 m. liepos 31 d. priėmė Mokesčių kodekso⁸³¹ pakeitimus ir įvedė 1,5 proc. dydžio karo mokesčių, kuris buvo mokamas fizinių asmenų⁸³² (rezidentų ir nerezidentų, tačiau gaunančių pajamas iš Ukrainos šaltinių) nuo jų gaunamų pajamų⁸³³. Tokiu būdu siekta padidinti finansavimą krašto apsaugai ir taip

⁸²⁷ Hans Edinger, *Denkbare abgabenrechtliche Konzeption zu einer Wehrausgleichsabgabe* (Heidelberg, 1981), 163–166.

⁸²⁸ Hans Edinger, *Denkbare abgabenrechtliche Konzeption zu einer Wehrausgleichsabgabe* (Heidelberg, 1981), 163. Jens Fleischhauer, *Wehrpflichtarmee und Wehrgerechtigkeit: Die Verfassungsmäßigkeit der allgemeinen Wehrpflicht im Blickwinkel sicherheitspolitischer, gesellschaftlicher und demographischer Veränderungen* (Hamburg: Verlag Dr. Kovac, 2007), 263.

⁸²⁹ Thomas Blome, *Das Grundrecht auf Wehrgleichheit* (Peter Lang GmbH, Internationaler Verlag der Wissenschaften, 2012), 217.

⁸³⁰ Beschluß des Ersten Senats des Deutschen Bundesverfassungsgerichts vom 17. Oktober 1961 (BVerfGE 13, 167) – 1 BvL 5/61. Thomas Blome, *Das Grundrecht auf Wehrgleichheit* (Peter Lang GmbH, Internationaler Verlag der Wissenschaften, 2012), 217. Jens Fleischhauer, *Wehrpflichtarmee und Wehrgerechtigkeit: Die Verfassungsmäßigkeit der allgemeinen Wehrpflicht im Blickwinkel sicherheitspolitischer, gesellschaftlicher und demographischer Veränderungen* (Hamburg: Verlag Dr. Kovac, 2007), 262.

⁸³¹ Податковий кодекс України. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2011, № 13-14, № 15-16, № 17, ст.112), žiūrėta 2015 m. sausio 20 d., <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>.

⁸³² Toks mokesčio nustatymas sudaro prielaidas apmokestinti ne tik vyrus, bet ir moteris, tačiau ne tik piliečius, bet ir užsieniečius. Kita vertus, nenuolatinių gyventojų apmokestinamos tik tokios pajamos, kurios yra iš Ukrainos finansinių (verslo) šaltinių. Galima svarstyti dėl tokios normos konstitucingumo, kai karo mokeskis nustatomas ne tik valstybės piliečiams, turintiems karo prievolės pareigą, kita vertus ši konstitucinė pareiga skirta visų gerovei, *inter alia* užsieniečiams ir ypač jei jiems valstybėje sudaromos sąlygos gauti pajamų. Todėl iš dalies galima pagrįsti tokio mokesčio taikymą ir nepiliečiams, kurie taip prisidėtų prie valstybės būvio, kartu ir jų pačių pajamų šaltinio, išsaugojimo. Šiuos argumentus galima pasitelkti siekiant pagrįsti, kad karo mokeskis gali būti nustatomas ir juridiniams asmenims.

⁸³³ Nustatant naujus mokesčius, yra taikomas tam tikras pereinamasis laikotarpis siekiant, kad subjektai, kuriems jis bus taikomas, galėtų tinkamai pasiręsti ir apie tai žinoti. Kita vertus, nustatant karinį mokesčių galima taikyti išimtį iš šios bendros taisyklės, nes nuo jų surinkimo priklauso, kaip jau minėta, galimybė stiprinti valstybės gynybinius pajėgumus,

sustiprinti gynybinius valstybės pajėgumus⁸³⁴. Todėl šis mokestis turi fiskalinę tikslą, kai tuo tarpu karo prievolės kompensavimo mokestis turi subalansavimo tikslą tarp atliekančių ir neatliekančių karo tarnybą.

Kita paminėtina valstybė – Turkija, kurios Konstitucijos⁸³⁵ 72 straipsnis numato, kad „Nacionalinė gynyba yra kiekvieno turko teisė ir pareiga“, tačiau karinę tarnybą dažnai baigia nesimokantys ir nepasiturintys asmenys. Tie, kurie baigia universitetines studijas, tarnauja tik pusę metų⁸³⁶. 2011 m. gruodžio 14 d. Turkijos Prezidentas pasirašė įstatymą, kuriuo suteikta teisė vyresniems nei 30 metų vyrams išsipirkti karinę tarnybą, sumokant 30.000 Turkijos lirų (apie 12.200 eurų) mokestį⁸³⁷. Užsienyje gyvenantys turkai turėjo mokėti nuo 5.000 iki 7.500 eurų mokestį⁸³⁸, priklausomai nuo jų amžiaus, ir jeigu jie įgijo 21 dienos trukmės pagrindinį karinį parengtumą Turkijoje, o 10.000 eurų – jeigu jie kreiptųsi dėl visiško atleidimo nuo karo tarnybos. Tačiau šis teisinis reguliavimas kritikuojamas dėl to, kad didina socialinę nelygybę ir suteikia galimybę turtingų šeimų sūnums išsipirkti karo prievolę⁸³⁹. 2019 m. birželio 25 d. Prezidentas pasirašė Karo tarnybos įstatymo pakeitimą, kuriuo karo tarnyba sutrumpinama iki 6 mėnesių, o visi turkai vyrai vyresni kaip 20 m. privalės dalyvauti 1 mėn. pagrindiniuose kariniuose mokymuose. Be to, palikta galimybė išsipirkti likusią 5 mėn. karinę tarnybą sumokant 31.000 Turkijos lirų⁸⁴⁰.

Turkijos karinės tarnybos išpirkimo mokestis patvirtina, kad karo prievolės kompensavimo mokestis ir su juo susijęs teisinis reguliavimas neturėtų būti toks, kad sudarytų galimybę nesant objektyvaus pagrindo karo prievolinkams, ne tik tiems kuriems karo tarnyba atidėta, bet ir pašauktiems atlikti karo ar alternatyvios krašto apsaugos

o kartu užtikrinti ir valstybės egzistavimą, jos išlikimą, todėl neturėtų būti delsiama. Be to, pastebėtina ir tai, kad nereguliariai (tik *ad hoc*) renkamas karo mokestis, kaip matome iš LDK, Lietuvos tarpukario (1918–1940 m.), Ukrainoje vykusių ginkluotų konfliktų, silpnina valstybės galimybę laiku turėti pakankamai lėšų, būtinų valstybės gynybai.

⁸³⁴ Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės laikais 1789 m. įsigaliojo vadinamasis „Aukos mokestis“, apmokestinęs Abiejų Tautų žemvaldžius. Bajorai krašto gynybai privalėjo skirti dešimtąją dalį nuolatinių pajamų, o bažnyčia – net 20 procentų. Įstatyme buvo įvardyta, kad tai „Amžinoji Abiejų Tautų provincijų auka krašto pajėgų padidinimui“. „Kas ir kaip prisidėtų prie šalies krašto gynybos?“, *LRT.lt*, 2014 m. balandžio 23 d., http://www.lrt.lt/naujienos/lietuvoje/2/41640/kas_ir_kaip_prisidetu_prie_salies_krasto_gynybos_.

⁸³⁵ Constitution of the Republic of Turkey, as amended on July 23, 1995; Act No. 4121, May 2019, žiūrėta 2019 m. liepos 18 d., https://global.tbmm.gov.tr/docs/constitution_en_2019.pdf.

⁸³⁶ „Türkischer Wehrdienst – das müssen Sie beachten“. *Helpster.de*, žiūrėta 2019 m. liepos 18 d., http://www.helpster.de/uerkischer-wehrdienst-das-muessen-sie-beachten_99128.

⁸³⁷ Reikia pastebėti, kad 2011 m. Vokietijoje sustabdytus karinės tarnybos vykdymą, tai palietė asmenis, turinčius Vokietijos ir Turkijos pilietybę. Iki tol jie galėję atlikti karinę tarnybą Vokietijoje arba Turkijoje, o po sustabdymo – tik Turkijoje. Žinoma, tokie asmenys galėtų prašyti atidėti karo tarnybą esant tam tikriems pagrindams (studijavimas, darbas šeimos versle), bet tik iki 38 m. arba gali atsakyti Turkijos pilietybės ir pasilikti Vokietijos pilietybę. Tačiau tą reikėtų padaryti iki 20 m. (imtinai), kol dar nereikia atlikti karinės tarnybos, nes priešingu atveju negalima atsakyti Turkijos pilietybės tol, kol nėra atlikta karinė tarnyba.

„Türkischer Wehrdienst – das müssen Sie beachten“. *Helpster.de*, žiūrėta 2019 m. liepos 18 d., http://www.helpster.de/uerkischer-wehrdienst-das-muessen-sie-beachten_99128.

⁸³⁸ Nuo 2016 m. sausio mėn. suma sumažinta iki 1000 eur. https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/738856/Turkey_-_Military_service_-_CPIN_-_v2.0__September_2018_.pdf.

⁸³⁹ „Türkei erlaubt Freikauf vom Wehrdienst“, *Focus.de*, 2011 m. gruodžio 14 d., https://www.focus.de/politik/ausland/militaer-tuerkei-erlaubt-freikauf-vom-wehrdienst_aid_694004.html.

⁸⁴⁰ „New military service law approved“, *Hurriyetdailynews.com*, 2019 m. birželio 25 d., <http://www.hurriyetdailynews.com/turkish-parliament-ratifies-new-military-service-law-144475>.

tarnybą, pasirinktinai susimokėti minėtą mokestį ir karo (ar civilinės) tarnybos neatlikti. Toks teisinis reguliavimas prieštarautų karinio teisingumo principui, o kartu silpnintų ginkluotųjų pajėgų veiksmingumą, *inter alia* valstybės gynybą realios grėsmės atveju, kadangi nebūtų pakankamo kiekio karo prievolinkų, tinkamai parengtų ginti valstybę. Taigi, karo prievolės kompensavimo mokestis *neturėtų būti „išpirkimo mokeskis“*, nes tai pažeistų visuotinės karo prievolės principą, o kartu galima išvelgti prieštaravimą karo tarnybos pobūdžiui kaip kiekvieno piliečio (garbės) pareigai.

2009 m. balandžio 30 d. byloje *Glor v. Switzerland*⁸⁴¹ atsižvelgiant į pastaraisiais metais sumažintą Šveicarijos kariuomenės personalo skaičių, EŽTT manė, kad karo prievolės kompensavimo mokestis taip pat *neturi atlikti esminio atgrasančio vaidmens*. Teismui buvo akivaizdu, kad jis netarnauja siekiant užtikrinti, kad pakankamas skaičius žmonių atliktų savo karinę tarnybą, nes bylai reikšmingu metu ten buvo daug žmonių pasirengusių ir galinčių atlikti karinę tarnybą. Todėl Teismas konstatavo, kad poreikis garantuoti šalies gynybą ir saugumą apmokestinant iš tikrųjų nebuvo įrodytas.

Dar vienas svarbus aspektas, pagrindžiantis bei legitimizuojantis kompensacinio mokesčio rinkimą, yra tai, kad *tarnybos prievolė* turi būti *ne tik teorine, bet ir reali*. Ši išvada paremta Vokietijos Federalinio Konstitucinio Teismo bei Europos Žmogaus Teisių Teismo doktrina dėl priešgaisrinės tarnybos kompensacinio mokesčio, kuri *mutatis mutandis* gali būti taikoma karo prievolės kompensaciniam mokesčiui.

Europos Žmogaus Teisių Teismas 1994 m. liepos 18 d. sprendime (byloje *Schmidt v. Germany*⁸⁴²) konstatavo, kad atsižvelgiant į tai, jog Badeno-Viurtembergo žemėje egzistuoja pakankamas skaičius savanorių, praktiškai joks vyras nėra įpareigotas tarnauti priešgaisrinėje tarnyboje. Todėl priešgaisrinės tarnybos kompensacinis mokestis buvo fiskalinio pobūdžio. Be kita ko Teismas pažymėjo, kad finansinis įnašas (ne teisiškai, bet faktiškai) prarado savo kompensacinį pobūdį ir tapo vienintele faktine pareiga. Nustačius tokią finansinę našta, vargu, ar gali būti pateisinamas skirtingas požiūris į lytį. Bet kokių atveju buvo diskriminacija, nes moterys buvo lygiai taip pat pajėgios kaip ir vyrai mokėti atitinkamą mokestį⁸⁴³. Todėl buvo pažeistas Konvencijos 14 straipsnis, kartu 4 straipsnio 3 dalies d punktą.

Vokietijos Federalinis Konstitucinis Teismas 1995 m. sausio 24 d. sprendime⁸⁴⁴ pažymėjo, kad įstatymų leidėjas turi tam tikrą vertinimo laisvę ir diskreciją įvesdamas tarnybos pareigas; jo veiksmams – remiantis Pagrindinio Įstatymo 12 straipsnio 2 dalies nuostatomis (priverčiamojo darbo draudimas, išskyrus visuomenines pareigas), – taikomos tik savavališkumo draudimo ir proporcingumo principo (pertekliaus draudimo) ribos. Todėl kai užtenka savanorių, privalomoji priešgaisrinė tarnyba faktiškai yra tik „atsargoje“, nes ji egzistuoja kaip latentinė (paslėpta) arba potenciali tar-

⁸⁴¹ Europos Žmogaus Teisių Teismo 2009-04-30 sprendimas *Glor v. Switzerland* 13444/04, CE:ECHR:2009:0430JUD001344404.

⁸⁴² Europos Žmogaus Teisių Teismo 1994-07-18 sprendimas *Karlheinz Schmidt v. Germany* 13580/88, CE:ECHR:1994:0718JUD001358088.

⁸⁴³ Teismas, be kita, ko pritarė pareiškėjo argumentams, jog tarnyba priešgaisrinėje tarnyboje vyrams ir moterims buvo panaši ir kad protingai paskirstant įvairias užduotis galima atsižvelgti į biologinius abiejų lyčių skirtumus. Rūpestis apsaugoti moteris savaime negali pateisinti skirtingo požiūrio šioje srityje.

⁸⁴⁴ Beschluß des Ersten Senats des Deutschen Bundesverfassungsgerichts vom 24. Januar 1995 (BVerfGE 92, 91), 1 BvL 18/93 und 5, 6, 7/94, 1 BvR 403, 569/94.

nybinė pareiga. O potencialiai egzistuojanti tarnybos prievolė, taip pat tiems, kurie savanoriauja, nėra valstybinė našta, todėl negali pateisinti kompensacinio mokesčio nustatymo, rinkimo. Priešgaisrinės tarnybos kompensacinis mokestis negali atitikti tikslo sukurti vienodą našta, nes naštos skirtumas, kurį reikia kompensuoti, iš tikrųjų neegzistuoja.

Pastebėtina, kad Šveicarijos Federalinis Teismas 2010 m. sausio 21 d. sprendime konstatavo, kad Šveicarijos karinė sistema pagrįsta ne tik teisiškai, bet ir faktiškai milicijos sistema⁸⁴⁵, net jei su XXI a. kariuomenės reforma buvo įvesta daugiau profesionalių karių. Karinė tarnyba vyrams yra ne tik teisinė ir teorinė, bet ir iš tikrųjų reikalaujama. Be privalomosios karinės tarnybos, vien tik savanoriškai, akivaizdu, kad 2005 metais negalėjo būti garantuota 220 000 karių kariuomenės atsargos, iš kurių 120 000 aktyvių karių (dalyvavę 3-4 savaitių kasmetiniuose mokymuose), 80 000 atsargoje ir 20 000 šauktinių⁸⁴⁶.

„Taigi, imama karo prievolės kompensacija atitinka teisinės lygybės ir teisingumo reikalavimus tiems, kurie asmeniškai vykdo pagrindinę pareigą ir patiria atitinkamą našta natūra (Šveicarijos Federalinis teismo 2016 m. spalio 10 d. ir 2010 m. sausio 21 d. sprendimai). Kadangi karo tarnyba privaloma tik vyrams (Konstitucijos 59 straipsnio 1 ir 2 dalys), prievolės kompensaciją moka tik vyrai, bet ne moterys“⁸⁴⁷.

Taigi iš to seka, kad Lietuvos Respublikos įstatymų leidėjas pirmiausiai, turi galutinai apsispręsti dėl karo prievolės išimčių, o būtent: dėl moterų atleidimo nuo karo prievolės konstituciniu lygmeniu, kaip tai yra numatyta daugelio valstybių konstitucijose; taip pat nutarti dėl diferencijuoto neįgaliųjų ar sveikatos problemų turinčių asmenų atleidimo nuo karo prievolės, kadangi tokie asmenys visgi galėtų atlikti karo tarnybą su tam tikrais apribojimais ir pagal specialias medicinines sąlygas. Tuomet nutarti dėl realaus visuotinio šaukimo, o kartu karinio teisingumo užtikrinimo arba ir

⁸⁴⁵ Milicijos kariuomenė yra gynybos nenuolatinės ginkluotosios pajėgos, kurios sudarytos beveik vien iš ne savanorių, o pašauktų karo prievolinių. Taikos metu kariai labai trumpai apmokomi, tačiau reguliariai susitinka kariniams mokymams susivienijimuose, kuriuose mokymus ir tolesnį ugdymą taip pat vykdo milicijos karininkai (milicijos kariuomenės nariai namuose laiko savo uniformą ir asmeninį ginklą, todėl juos galima per trumpiausią laiką sušaukti į jiems nurodytą padalinį, atitinkamai yra net posakis: „Šveicarija neturi armijos, Šveicarija yra armija!“). Be kai kurių didelių karinių įrengimų, tokių, kaip, pvz., tankai ar lėktuvai, karo metu materialiniai poreikiai patenkinami iš anksto numatyta revkizija, kuri taikoma civilinei įrangai. Dėl šios priežasties milicijos kariuomenės laikomos ekonomiškoms ir dėl to, kad atsisakyta nuolatinių kariuomenių, jos yra ypač rentabilios.

⁸⁴⁶ Urteil der II. öffentlichrechtlichen Abteilung des Schweizerischen Bundesgerichts vom 21. Januar 2010, 2C_221 / 2009. 2013 m. rugsėjo 22 d. 73% balsavusių Šveicarijos gyventojų atmetė iniciatyvą panaikinti privalomąją karo tarnybą ir taip pritarė jos išlaikymui. Nepaisant to, šiuo metu Šveicarijos kariuomenės reformos vystyme numatyta sumažinti kariuomenės atsargas nuo esamų 140 000 karių iki 100 000 karių. Kaip nurodyta Bundesrato „2010 m. kariuomenės ataskaitoje“ šauktinių skaičius mažėja ypač dėl demografinių priežasčių. Šiuo metu kasmet pašaukiama apie 18 800 karo prievolinių. Planuojama, kad šis skaičius iki 2025 m. mažės iki maždaug 16 300 šauktinių (Armeebericht 2010 des Bundesrates, vom 1. Oktober 2010, BBl 2010 8871, 8885). 2017 metais buvo suskaičiuota 248 000 šauktinių, mokančių atleidimo nuo karo tarnybos mokesčių. Iš jų 214 000 nebuvo paskirti į kariuomenės formavimą arba civilinę tarnybą, o 34 000 tarnyba buvo atidėta arba jos nepavyko užbaigti. Tai sudarė 174 milijonų frankų pajamas (K. Rieder, „Wehrpflichtersatzabgabe – Die Abgabe kurz erklärt“, *Eidgenössische Steuerverwaltung*, 2019 m. kovo 28 d., <https://www.estv.admin.ch/estv/de/home/direkte-bundessteuer/wehrpflichtersatzabgabe/fachinformationen/die-abgabe-kurz-erklaert.html>).

⁸⁴⁷ (Šveicarijos Karo prievolės kompensacijos įstatymo 1 str.; Šveicarijos Federalinio teismo 2010 m. sausio 21 d. sprendimas; Sibilla Bondolfi, „Wehrpflicht und Geschlechterdiskriminierung“, Zürich: Schulthess Verlag, (2012): 141). Žr.: Urteil der II. öffentlichrechtlichen Abteilung des Schweizerischen Bundesgerichts vom 24. August 2017, 2C_1051/2016.

toliau vykdyti karinį teisingumą pažeidžiantį karo prievolinių šaukimą pagal Seimo tvirtinamus karių ribinius skaičius. Jei privalomos pradinės karo tarnybos karių ribiniai skaičiai nebus pakoreguoti juos sumažinant, tai kartu su jau esančiomis žemomis savanorių šauktinių atsargomis reikš, kad karo prievolinių šaukimas vykdomas pažeidžiant karinį teisingumą. Būtų galima galvoti, kad dabar esamas karinio teisingumo pažeidimas yra mažareikšmis, nes 2019 m. pašaukti privalomai atlikti karo tarnybą tik 290 karo prievolinių⁸⁴⁸, o tų, kuriems karo tarnyba pakeista į alternatyviąją krašto apsaugos tarnybą taip pat tik 26, tačiau jie jos neatlieka, todėl kyla nelygybė ypač privalomai atlikti karo tarnybą paskirtų karo prievolinių atžvilgiu. Net ir tokio masto karinio teisingumo pažeidimas negali būti toleruojamas. Todėl reikia taikyti būtinas ir tinkamas kompensacines priemones. Kaip yra nurodęs Konstitucinis Teismas 2018 m. birželio 6 d. nutarime, įstatymų leidėjas, „atsižvelgdamas į karo tarnybos konstitucinę svarbą ir siekdamas nustatyti veiksmingą karo tarnybos organizavimą, *inter alia* užtikrinti reikiamą skaičių ginti valstybę tinkamai parengtų piliečių, gali nustatyti specialias garantijas piliečiams, atlikusiems karo tarnybą, kuriomis *inter alia* būtų skatinama atlikti tokią tarnybą ir palengvinti ją atlikusių piliečių socialinę ir ekonominę integraciją“. Todėl kitos siūlytinos kompensacinės priemonės atliekantiems karo ar alternatyviąją krašto apsaugos tarnybą galėtų būti:

1. Tarnybos laiko trukmės įskaitymas į darbo stažą pagal darbo kodeksą arba socialinio pensijų draudimo stažą. Pastarajam stažui įgyti sumokant socialinio pensijų draudimo įmokas būtent iš surinktų karo prievolės kompensacijos lėšų.
2. Tarnybą atliekančio karo prievolinio išmokos⁸⁴⁹ dydį suvienodinti su šalies vidutiniu darbo užmokesčiu arba su karo tarnybos neatliekančių karo prievolinių vidutiniu darbo užmokesčiu. Tam taip pat pasitarnautų karo prievolės kompensacijos lėšos.

Pastarosios priemonės turi apsiriboti vien tik kompensacijos išmokėjimu. Tikslas tokios kompensacijos yra kartu atlyginimas už „ypatingą pasiaukojimą“, kurį bendrojo gėrio labui suteikia keli pašauktieji karo prievoliniai. Tokį subalansavimą turi pajusti tarnaujantieji.

Galiausiai galima daryti išvadą, kad karo prievolės kompensacijos įvedimui, kaip jau minėta, konstituciniu požiūriu reikėtų Konstitucijos (139 straipsnio) papildymo. Karo prievolės kompensacija galėtų būti surenkama arba kaip speciali *rinkliava*, *kompensacija*, arba kaip *mokestis*, tačiau tik turint subalansavimo tikslą tarp tarnaujančių ir karo (alternatyvios krašto apsaugos) tarnybos neatliekančių šauktinių. Ji sukurtų alternatyvą didesniai kariniam teisingumui pasiekti, *inter alia* prisidėtų prie visuotinės karo prievolės įgyvendinamo. Tačiau tol, kol privalomoje karo tarnyboje pakan-

⁸⁴⁸ „Baigiamas 2019 metų šaukimas į nuolatinę privalomąją pradinę karo tarnybą“, *karys.lt*, žiūrėta 2020 m. gegužės 18 d., <https://www.karys.lt/bendruokime/naujienos/baigiamas-2019-metu-saukimas-i-nuolatinę-privalomąją-pradinę-karo-tarnybą/296>.

⁸⁴⁹ Šiuo metu šauktiniai, kurie karo tarnybą pasirinko savo noru ir tarnybos laikas įvertintas labai gerai, visų išmokų už 9 mėn. bendras dydis yra 3043,80 eur., o t. y. 338,2 eur./mėn. Tuo tarpu vidutinis darbo užmokestis šalies ūkyje (įskaitant ir individualias įmones) 2020 m. II ketv. buvo 1387,6 eur. (bruto), arba apie 889,84 eur. (neto). Žiūrėta: „Aktualiu šauktiniams“, *kam.lt*, žiūrėta 2019 m. spalio 4 d., http://kam.lt/lt/aktuali_informacija_apie_privalomąją_karinę_tarnybą.html, „Pagrindiniai socialiniai rodikliai“, *Sodra.lt*, žiūrėta 2020 m. gruodžio 16 d., <https://www.sodra.lt/lt/situacijos/pagrindiniai-socialiniai-rodikliai>.

ka savanorių šauktinių, karo prievolės kompensacijos taikymui nėra pagrindo. Todėl siūlytina Seimui nustatyti atliekančių nuolatinę privalomąją pradinę karo tarnybą karių ribinius skaičius, atsižvelgiant į esamą, realų savanorių skaičių, nes tai reikštų, kad nuolatinės privalomosios pradinės karo tarnybos karių norma pasiekiami savanoriais ir dėl to nėra karinio teisingumo pažeidimo.

Galiausiai reikia pritarti Roman'o Herzog'o⁸⁵⁰ minčiai, kad „karo prievolė taip giliai įsibrauna į individualias jaunų piliečių laisves, kad demokratinė teisinė valstybė gali tik tada jos reikalauti, kai to iš tiesų prašo valstybės išorinis saugumas. Todėl ji [karo prievolė – aut. past.] nėra universalus amžinas principas, tačiau yra taip pat priklausoma nuo konkrečios saugumo padėties. Jos palikimas, sustabdymas arba panaikinimas, taip pat pradinės karinės tarnybos trukmė turi būti pagrįsti saugumo politika“⁸⁵¹.

Apibendrinimas

Pagal Konstituciją įstatymų leidėjas turi pareigą sudaryti ginkluotąsias pajėgas, kurių pirminė funkcija – ginti valstybę nuo užsienio ginkluoto užpuolimo, todėl iš Konstitucijos taip pat kyla draudimas panaikinti ginkluotąsias pajėgas, kaip valstybės egzistavimo garantą. Įstatymų leidėjas taip pat turi plačią diskreciją reglamentuoti krašto apsaugos sistemos organizavimą, *inter alia* nustatyti karo tarnybos rūšis, išsaugant karo prievolę bei jos įgyvendinimo formas (privalomąją karo tarnybą bei alternatyviąją krašto apsaugos tarnybą), atidėjimo ar atleidimo nuo privalomosios karo tarnybos ar alternatyvios krašto apsaugos tarnybos pagrindus ir pan.

Konstitucijos 139 straipsnio 2 dalyje nustatyta karo prievolė visiems Lietuvos Respublikos piliečiams. Ši nuostata aiškinama atsižvelgiant į Konstitucijos 29 straipsnį, kuriame įtvirtintas asmenų lygiateisiškumo principas. Iš to seka karinio teisingumo principas, kuriuo remiantis turi būti įgyvendinama ne tik karo tarnyba, bet ir alternatyvioji krašto apsaugos tarnyba. Dabartinis teisinis reguliavimas, susijęs su nevienoda šių tarnybų trukme bei apmokėjimu už tarnybos laiką, lemia galimai prieštaravimą Konstitucijai. Be to, alternatyvioji krašto apsaugos tarnyba nėra karo prievolinko laisvai, savo nuožiūra pasirenkama, ji yra kaip surogatas karo tarnybai, todėl šios tarnybos formos nėra absoliučiai lygiavertės, t. y. skiriasi šių tarnybų įgyvendinimas (karo prievolinkas, atsisakęs karo tarnybos dėl religinių ar pacifistinių įsitikinimų, atlieka alternatyviąją krašto apsaugos tarnybą dirbdamas visuomenei naudingą darbą, kuris nesusijęs su ginklo, specialiųjų priemonių ir prievartos naudojimu).

Tobulinant alternatyviosios krašto apsaugos tarnybos teisinį reguliavimą siūloma įstatymų leidėjui Karo prievolės įstatyme nustatyti šios civilinės tarnybos užduočių sritis (pavyzdžiui, aplinkos apsaugos, gamtos apsaugos ir kraštovaizdžio tvarkymo, socialinio darbo, socialinės paramos, slaugos, pagalbos jaunimui ir pagyvenusiems asmenims, ambulatorinės priežiūros ir aptarnavimo, priešgaisrinės gelbėjimo tarnybos,

⁸⁵⁰ Buvęs Vokietijos Federalinio Konstitucinio Teismo teisėjas, Vokietijos Federacinės Respublikos Prezidentas.

⁸⁵¹ „Zahlenspiele mit der Wehrgerechtigkeit“, *Frankfurter Allgemeiner Politik*, žiūrėta 2019 liepos 31 d. <http://www.faz.net/aktuell/politik/inland/wehrpflicht-debatte-zahlenspiele-mit-der-wehrgerechtigkeit-1464645.html>.

civilinės saugos sistemos sritys), taip pat nedviprasmiškai išdėstyti draudimą atlikti darbus, susijusius su ginklo, specialiųjų priemonių ir prievartos naudojimu.

Be to, Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2000 m. vasario 23 d. nutarimo Nr. 206 „Dėl alternatyviosios krašto apsaugos tarnybos atlikimo valstybės ir savivaldybių institucijose ir įstaigose tvarkos aprašo patvirtinimo“ 2 d. nuostata („Alternatyvioji tarnyba atliekama įstaigose dirbant visuomenei naudingą darbą.“), nenustatanti draudimo skirti atlikti darbų, susijusių su ginklo, specialiųjų priemonių ir prievartos naudojimu, galimai prieštarauja Karo prievolės įstatymo 16 straipsnio 4 daliai. Todėl nurodytas Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas turėtų būti atitinkamai pakoreguotas.

Konstitucinio asmenų lygiateisiškumo principo implikuojamas karinis teisingumas būtų pažeistas įstatymų leidėjui nustatant atleidimo nuo karo prievolės pagrindus, nepagrįstus objektyvumo kriterijumi (aplinkybėmis, dėl kurių pilietis negali atlikti tokios tarnybos).

Karo prievolės išimtis, nustatytos Karo prievolės įstatymo 3 straipsnio 1–5 punktuose, manytina, yra konstitucingos. Tačiau besikeičiančios visuomeninio gyvenimo aplinkybės, modernios karinės technikos panaudojimo ir kitos subalansavimo galimybės panaikina biologinių sugebėjimų skirtumą tarp vyrų ir moterų, kaip objektyvų pagrindą absoliučiam moterų atleidimui nuo karo prievolės. Kadangi kyla abejonų dėl Karo prievolės įstatymo 3 straipsnio 6 punkto nuostatos, kuria moterys atleidžiamos nuo karo prievolės, konstitucingumo, todėl siūloma įstatymų leidėjui pakeisti Lietuvos Konstitucijos 139 straipsnio 2 dalį ir ją išdėstyti taip: „*Įstatymo nustatyta tvarka Lietuvos Respublikos piliečiai vyrai privalo atlikti karo ar alternatyviąją krašto apsaugos tarnybą. Lietuvos Respublikos piliečių moterų karinė tarnyba yra savanoriška*“.

Be to, trūksta teisinio reguliavimo dėl alternatyvios krašto apsaugos tarnybos įskaitymo, kai karo prievolinkas baigia arba atlieka alternatyviąją krašto apsaugos tarnybą kitose valstybėse turint Vyriausybės leidimą. Todėl siūloma įstatymų leidėjui papildyti Karo prievolės įstatymo 16 straipsnį 7 dalimi, numatant, kad: „*Lietuvos kariuomenės vado sprendimu karo prievolinkui alternatyvioji krašto apsaugos tarnyba įskaitoma, kai karo prievolinkas baigia arba atlieka alternatyviąją krašto apsaugos tarnybą kitose NATO ar Europos Sąjungos valstybėse narėse turint Vyriausybės leidimą*“.

Atsižvelgiant į Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo suformuotą konstitucinę doktriną, taip pat EŽTT doktriną, suformuotą byloje *Glor v. Switzerland*, o taip pat siekiant realiai įgyvendinti visuotinę karo prievolę (kartu užtikrinti konstitucinį asmenų lygiateisiškumo, *inter alia* karinio teisingumo principą) siūlytina papildyti Karo prievolės įstatymą ir nustatyti, kad priklausomai nuo nustatyto karo prievolinko neigalumo (darbingumo lygio) ar ligos sunkumo, pašaukti tokius karo prievolinkus atlikti karinę tarnybą, kuri atitiktų asmens fizinius pajėgumus ir (ar) profesinį išsilavinimą ir jei karo prievolinkas nekelia pavojaus savo ir kitų žmonių sveikatai, ir jei tokia tarnyba įmanoma medicininiu požiūriu.

Karo tarnybos išimtis nustatytos Karo prievolės įstatymo 15 straipsnio 1 dalyje taip pat, manytina, yra konstitucingos. Tačiau kadangi Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas yra konstatavęs, kad „Konstitucijos 141 straipsnyje nurodyti asmenys, atliekantys tikrąją karo arba alternatyviąją tarnybą, <...> negali būti ne tik savivaldybių

tarybų nariais, bet ir savivaldybių tarybų sudaromų ir joms atskaitingų vykdomųjų organų pareigūnais ar darbuotojais“ (2002 m. gruodžio 24 d. nutarimas), todėl reikėtų Karo prievolės įstatymo 15 straipsnio 1 dalies 3 punktą papildyti nuostata, kad privalomoji pradinė karo tarnyba individualia tvarka atidedama šiems karo prievolinkams: „*Seimo, Vyriausybės, Europos Parlamento ir savivaldybių tarybų nariams, savivaldybės administracijos direktoriui, savivaldybės administracijos direktoriaus pavaduotojui.*“

Siūloma įstatymų leidėjui kreiptis į Konstitucinį Teismą, kadangi kyla abejonių: ar Seimo rinkimų, rinkimų į Europos Parlamentą įstatymai ta apimtimi, kuria Lietuvos šaulių sąjungos nariai, savanoriškos nenuolatinės karo tarnybos kariai, kariūnai gali būti renkami Seimo nariais, Europos parlamento nariais, neprieštarauja Konstitucijos 141 straipsniui; o taip pat, ar Savivaldybių tarybų rinkimų įstatymo 91 straipsnio 1 dalis ta apimtimi, kuria nenustatyta, kad savivaldybės tarybos nario pareigos yra nesuderinamos su Lietuvos šaulių sąjungos nario pareigomis, neprieštarauja Konstitucijos 141 straipsniui.

Formuojant ginkluotąsias pajėgas ir sprendžiant dėl karo tarnybos rūšies, *inter alia* visuotinės karo prievolės (jos įgyvendinimo formų įvairovės), ar dėl karo tarnybos trukmės, svarbu įvertinti geopolitinę situaciją bei valstybės išorinio saugumo aplinką, suderinti tarpusavyje kelias konstitucines vertybes (valstybės ūkio (ekonominį) pajėgumą, kolektyvinio saugumo garantą), atsižvelgti į konstitucinę pareigą užtikrinti ginkluotųjų pajėgų veiksmingumą ne tik taikos, bet ir karinės grėsmės (ginkluoto užpuolimo) atveju, o taip pat užtikrinti atskirų karo prievolinkų veiksmingumą gynyboje ir karinio teisingumo principą. Todėl pagal Konstituciją, įstatymų leidėjas, gali suformuoti ginkluotąsias pajėgas remiantis karinio personalo poreikiu, t. y. taikant karių, kviečiamų į privalomąją pradinę karo tarnybą, ribinius skaičius, kurie turi būti realiai įgyvendinami. Todėl siūlytina Seimui, tvirtinant karių ribinius skaičius, nustatyti atliekančių nuolatinę privalomąją pradinę karo tarnybą karių ribinius skaičius, atsižvelgiant į esamą, realų savanorių skaičių, nes tai reikštų, kad nuolatinės privalomosios pradinės karo tarnybos karių norma pasiekiamą savanoriais ir dėl to nėra karinio teisingumo pažeidimo. Priešingu atveju, kyla problema dėl asmenų lygybės principo pažeidimo, kai atlikti karo tarnybą yra pašaukiami ne visi valstybės piliečiai, todėl svarstytina, ar neturėtų būti karo prievolės kompensavimo mokestis įvedamas Lietuvoje, tačiau tam reikėtų Konstitucijos 139 straipsnio pakeitimo, nustatant, kad „*Lietuvos Respublikos piliečiai vyrai, kurie neatlieka nei karo, nei alternatyviosios krašto apsaugos tarnybos, privalo mokėti kompensaciją.*“

Konstitucijoje implicitiškai įtvirtintas karinio teisingumo principas reikalauja ne tik visuotinumą ir lygybę imperatyvus išlaikyti pašaukiant atlikti karo tarnybą, bet ir įpareigoti šauktinį atlikti alternatyvią krašto apsaugos tarnybą, jei jis atsisako karo tarnybos dėl sąžinės, o ne karo prievolę administruojančiai institucijai pačiai nuspręsti skirti atlikti civilinę tarnybą ar ne, jei pakanka atliekančių karo tarnybą pagal patvirtintus ribinius karių skaičius. Tokia praktika iš dalies prisidėtų prie konstitucinės doktrinos parengti piliečius valstybės gynybai ne vien tik su ginklu, o kartu didintų valstybės gynybos veiksmingumą.

6. KONSTITUCINĖ PASIPRIEŠINIMO TEISĖ

Prieš pradėdant analizuoti pasipriešinimo teisės, kaip valstybės gynybos vienos iš priemonių, konstitucinį turinį, reikia pateikti trumpą šios teisės genezę, kuri užsibai-gia įtvirtinimu konstituciniuose dokumentuose. Be to, studijuojant istorinę patirtį tam tikrais laikotarpiais, paraleliai analizuojama pasipriešinimo teisės doktrina, kuri padėtų geriau suprasti, kaip buvo galima ar galėjo būti (bent jau *de jure*) pasinaudojama šia teise.

6.1. Pasipriešinimo teisės idėja ir trumpa istorinės genezės apžvalga pasaulyje

Idėja apie pasipriešinimą (lot. *resistentia*) prieš tironišką ar bedievišką, neteisingą ir neteisėtą viešpataujančią valdžią yra persismelkusi nuo antikos bei ankstyvosios europinės (kultūros) istorijos laikų; kaip nurodo W. Höflingas, nuo Homero herojų, Tomo Akviniečio iki Martino Liuterio pagrįstos protestantiškos doktrinos, nuo Cicerono, Loko ir Kanto iki XVIII amžiaus paskutiniojo ketvirčio konstitucinių dokumentų⁸⁵³. „Pasipriešinimo teisė iš dalies buvo pagrįsta nerašyta teise, iš dalies rašytiniais teisi-niais dokumentais“⁸⁵⁴.

Pirmosios pastangos „išspręsti pasipriešinimo teisės beformį pavidalą“⁸⁵⁵ yra aptin-kamos viduramžiais, kurie padėjo pagrindą tam, kad pasipriešinimo teisė rado kelią, visų pirma, į luominės valstybės, o vėliau į šiuolaikinės konstitucinės valstybės tei-sines knygas ir konstitucinius dokumentus. Feodalinėje, kaip luominės visuomenės, teisėje vasalas dėl teisės pažeidimo iš pradžių teisėtai įspėdavo savo siurezeną. Tik po tokio bandymo išspręsti teisės pažeidimą, jis galėjo iškilmingai nutraukti lojalumą ir pereiti prie aktyvios pasipriešinimo kovos. Vėliau feodalo teismas turėjo kompeten-ciją nuspręsti dėl leidimo nutraukti lojalumo pareigą⁸⁵⁶. Dažniausiai šie teisėjai buvo perai (socialiai lygūs, pvz., baronai ar grafi arba kurfiurstai). Tai, kad pasipriešinimo turėtojų ratas buvo pagrįstas luomais (bajorų, dvasininkų, miestų, siekiant apsaugoti jų teises: ypač pritarimą mokesčiams, monetų kaldinimą, tam tikrą jurisdikciją, tokią

⁸⁵² Džonas Lockas, *Esė apie tikrąją pilietinės valdžios kilmę, apimtį ir tikslą. Antras traktatas apie valdžią* (Vilnius: Mintis, 1992), 194.

⁸⁵³ Wolfram Höfling, „Widerstand im Rechtsstaat“, iš *Handbuch der Grundrechte in Deutschland und Europa. Band II*, Detlef Merten, Hans-Jürgen Papier (Heidelberg: V. C. F. Müller Verlag, 2013), 594.

⁸⁵⁴ Klaus Stern, *Das Staatsrecht der Bundesrepublik Deutschland: Staatsorgane, Staatsfunktionen, Finanz- und Haushaltverfassung, Notstandsverfassung. Band II*. (München: Verlag C. H. Beck, 1980), 1490.

⁸⁵⁵ Wolfram Höfling, „Widerstand im Rechtsstaat“, iš *Handbuch der Grundrechte in Deutschland und Europa. Band II*, Detlef Merten, Hans-Jürgen Papier (Heidelberg: V. C. F. Müller Verlag, 2013), 595.

⁸⁵⁶ Wolfram Höfling, „Widerstand im Rechtsstaat“, iš *Handbuch der Grundrechte in Deutschland und Europa. Band II*, Detlef Merten, Hans-Jürgen Papier (Heidelberg: V. C. F. Müller Verlag, 2013), 595.

kaip administracinė⁸⁵⁷) liudija istorinės teisinės knygos ir konstituciniai dokumentai: visų pirma, 1215 metų Magna Charta⁸⁵⁸ (§ 61), vokiškos XIII amžiaus teisinės knygos, ypač Saksų veidrodis (vok. *Sachsenspiegel*) (III, 78 § 2), taip pat daug miestų laisvių chartijų (vok. *Freiheitsbriefe*)⁸⁵⁹. Tomas Akvinietis suformulavo: „kaip yra leidžiama pasipriešinti plėšikams, taip yra leidžiama blogam valdovui priešintis“⁸⁶⁰.

Viduramžiais pasipriešinimo prieš neteisėtai įgyvendinamą valstybės valdžią teisės idėjos pagrindu buvo prigimtinė teisė⁸⁶¹. J. Kalvino ir Francisco Suárez⁸⁶² darbuose nors ir randamas pasipriešinimo teisės legitimumo pamatas prigimtinėje teisėje, tačiau daug stipresnis yra pozityvistinis luominės valstybės teisės pagrindimas. Todėl pasipriešinimo teisė ne pavieniams ar tautai, o luomams priklauso. Taip pat ir M. Liuteris norėjo išimtinai luomams pripažinti pasipriešinimo teisę. Iš esmės nepakitusios, iš dalies nauju pavidalu šios idėjos vyravo po reformacijos (Johannes Althusius, Hugo Grotius darbuose)⁸⁶³. Aukščiausias ir kartu išeities taškas mokymui apie pasipriešinimą buvo du veikalai, kurie ilgai įtakoję vėlesnius pasipriešinimo teisės mokslinius pagrindimus: Johannes Althusius 1603 m. „*Politica methodice digesta atque exemplis sacris et profanis illustrata*“ („Metodiškai suprasta politika, iliustruota švento ir šventvagiško pavyzdžiais“) ir Hugo Grotius 1625 m. „*De jure belli ac pacis libri tres*“ („Apie karo ir taikos įstatymą“)⁸⁶⁴.

Johannes Althusius išvystė šalia viešpatavimo sutarties taip vadinamą, vėliau Rousseau perimtą, visuomenės sutartį, kuria remiantis pavieniai asmenys susijungia į valstybę. Valstybės teisės yra išvedamos iš individų teisių, kurios turi *summa potestas* (*didžiausia galia*). Iš jų kyla *majestas* (*didybė*), institucijų viešpatavimas (valdžia), kurioje taip pat ir luomai turi dalį. Pagal Althusius būtent luomai, bet ne pavieniais asmenys, ir turėjo pasipriešinimo teisę, kuriai atsirasti jis įvardijo dvylika veikų sudėčių. Kartu jis pateikė formalią sąlygą, jog luomo susirinkimas formaliame procese turi nustatyti, kad

⁸⁵⁷ Klaus Stern, *Das Staatsrecht der Bundesrepublik Deutschland: Staatsorgane, Staatsfunktionen, Finanz- und Haushaltverfassung, Notstandsverfassung. Band II.* (München: Verlag C. H. Beck, 1980), 1490.

⁸⁵⁸ Magna Carta of 1215, British Library Board, žiūrėta 2014 m. lapkričio 3 d., <http://www.bl.uk/magna-carta/articles/magna-carta-english-translation>.

⁸⁵⁹ Žr.: Wolfram Höfling, „Widerstand im Rechtsstaat“, iš *Handbuch der Grundrechte in Deutschland und Europa. Band II*, Detlef Merten, Hans-Jürgen Papier (Heidelberg: V. C. F. Müller Verlag, 2013), 595; Klaus Stern, *Das Staatsrecht der Bundesrepublik Deutschland: Staatsorgane, Staatsfunktionen, Finanz- und Haushaltverfassung, Notstandsverfassung. Band II.* (München: Verlag C. H. Beck, 1980), 1490; Rudolf Dolzer, „Der Widerstandsfall“, iš *Handbuch des Staatsrechts. Band VII: Normativität und Schutz der Verfassung – Internationale Beziehungen*, Josef Isensee, Paul Kirchhof (Heidelberg: C. F. Müller Verlag, 1992), 458.

⁸⁶⁰ Rudolf Dolzer, „Der Widerstandsfall“, iš *Handbuch des Staatsrechts. Band VII: Normativität und Schutz der Verfassung – Internationale Beziehungen*, Josef Isensee, Paul Kirchhof (Heidelberg: C. F. Müller Verlag, 1992), 458.

⁸⁶¹ Klaus Stern, *Das Staatsrecht der Bundesrepublik Deutschland: Staatsorgane, Staatsfunktionen, Finanz- und Haushaltverfassung, Notstandsverfassung. Band II.* (München: Verlag C. H. Beck, 1980), 1494.

⁸⁶² Francisco Suárez (1548–1617 m.) buvo Ispanijos jėzuitų kunigas, filosofas ir teologas, vienas didžiausių (po Tomo Akviničio) mokslininkų. Jo darbas yra laikomas lūžio tašku antros scholastikos istorijoje, žymintis perėjimą nuo renesanso etapo prie baroko. Leibniz'as, Grotius, Pufendorf'as, Schopenhauer'is ir Heidegger'is rasdavo priežastį paminėti jį kaip įkvėpimo ir įtakos šaltinį.

⁸⁶³ Rudolf Dolzer, „Der Widerstandsfall“, iš *Handbuch des Staatsrechts. Band VII: Normativität und Schutz der Verfassung – Internationale Beziehungen*, Josef Isensee, Paul Kirchhof (Heidelberg: C. F. Müller Verlag, 1992), 459.

⁸⁶⁴ Klaus Stern, *Das Staatsrecht der Bundesrepublik Deutschland: Staatsorgane, Staatsfunktionen, Finanz- und Haushaltverfassung, Notstandsverfassung. Band II.* (München: Verlag C. H. Beck, 1980), 1494–1495.

tironybė yra gerai žinoma. Kaip pabrėžia K. Stern, Althusius mokymas apie pasipriešinimo teisę, kuriame sujungiama prigimtinė teisė ir luominė valstybės teisė, pirmą kartą buvo aiškiai teisinio pobūdžio⁸⁶⁵.

Hugo Grotius taip pat rėmėsi visuomenės sutartimi, kurios tikslas apsaugoti sutvarkytą bendrą gyvenimą, bei pateikė septynias išimtinės veikų sudėtis, kurios buvo greičiau kaip taisyklės pasipriešinimo teisei atsirasti, pvz. „kai karalius veda savo tautą į pražūtį dėl iš tiesų priešiško požiūrio“, arba jei pasipriešinimo teisė yra įtvirtinama konstitucijoje⁸⁶⁶.

Jei luominėje valstybėje pasipriešinimo teisė buvo praktinės-politinės reikšmės, tai nuo XVI amžiaus, ypač po Trisdešimties metų karo pabaigos, sustiprėjus absoliučiai valstybei Ispanijoje, Prancūzijoje ir vokiškosiuose teritorijose, galėjo būti įgyvendintas absoliutus paklusnumas. Karalius, kaip *legibus solutus* (nevaržomas įstatymo), buvo vieningos ir nedalomos valstybės valdžios savininkas, o individualios arba luominės teisės ir privilegijos turėjo sušvelninti jo sprendimus. Pagal pozityviąją teisę pasipriešinimo teisei nebebuvo daugiau erdvės⁸⁶⁷. Tačiau ji niekada nebuvo „mirusi“ teorija, tiesiog jos pagrindu buvo vien tik prigimtinė teisė⁸⁶⁸. Todėl tie, kurie vis dėlto atmetė prigimtinę teisę, „turėjo priėti prie pasipriešinimo teisės neigimo“⁸⁶⁹. Kita vertus, Lietuvos teisinės mokslinės doktrinos atstovas E. Šileikis nors ir tvirtina, kad „teisė priešintis nėra prigimtinė teisė“, tačiau jos ir nepaneigia, o jos pagrindimą mato valstybinės bendruomenės suverenitete bei jį išreiškiančioje valstybės teisėkūroje (Konstitucijos 2 str., 3 str. 1 d.)⁸⁷⁰. Vienas iš neigiančių pasipriešinimo teisę buvo I. Kant'as, kuris savo veikale „Metafiziniai teisės mokslo pagrindai“ taip rašė:

„Jei valdovo, regento institucija taip pat pažeidžiant įstatymus apgauna, pvz. dėl sąlygų, rekruto prievolės ir pan. prieš lygybės teisę paskirstant valstybinę našta, tuomet pavaldinys gali šią neteisybei prieštarauti skundu (nusiskundimu), tačiau ne pasipriešinimu. <...>

Prieš įstatymų leidžiamąją valstybės vadovą nėra teisėto tautos pasipriešinimo. <...> Menkiausias bandymas yra valstybės išdavimas (*proditio emimens*), ir šios rūšies išdaviku gali būti tas, kuris bandė nužudyti savo tėvynę (*parricida*), yra ne mažiau kaip mirties bausme baudžiamas. Žmonių pareigos (ištverti net labiausiai nepakeliamą aukščiausiosios valdžios piktnaudžiavimą) priežastis glūdi tame: kad jų pasipriešini-

⁸⁶⁵ Klaus Stern, *Das Staatsrecht der Bundesrepublik Deutschland: Staatsorgane, Staatsfunktionen, Finanz- und Haushaltverfassung, Notstandsverfassung. Band II.* (München: Verlag C. H. Beck, 1980), 1495.

⁸⁶⁶ Klaus Stern, *Das Staatsrecht der Bundesrepublik Deutschland: Staatsorgane, Staatsfunktionen, Finanz- und Haushaltverfassung, Notstandsverfassung. Band II.* (München: Verlag C. H. Beck, 1980), 1495.

⁸⁶⁷ Klaus Stern, *Das Staatsrecht der Bundesrepublik Deutschland: Staatsorgane, Staatsfunktionen, Finanz- und Haushaltverfassung, Notstandsverfassung. Band II.* (München: Verlag C. H. Beck, 1980), 1490.

⁸⁶⁸ Žr.: Klaus Stern, *Das Staatsrecht der Bundesrepublik Deutschland: Staatsorgane, Staatsfunktionen, Finanz- und Haushaltverfassung, Notstandsverfassung. Band II.* (München: Verlag C. H. Beck, 1980), 1495; Rudolf Dolzer, „Der Widerstandsfall“, iš *Handbuch des Staatsrechts. Band VII: Normativität und Schutz der Verfassung – Internationale Beziehungen*, Josef Isensee, Paul Kirchhof (Heidelberg: C. F. Müller Verlag, 1992), 459.

⁸⁶⁹ Klaus Stern, *Das Staatsrecht der Bundesrepublik Deutschland: Staatsorgane, Staatsfunktionen, Finanz- und Haushaltverfassung, Notstandsverfassung. Band II.* (München: Verlag C. H. Beck, 1980), 1496.

⁸⁷⁰ Egidijus Šileikis, *Alternatyvi konstitucinė teisė* (Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2005), 591.

mas aukščiausiai įstatymų leidžiamajai valdžiai niekada niekaip kitaip kaip neteisėtas bus, suvokiamas kaip visą teisinę konstituciją sunaikinantis. Nes tam, kad tokia teisė būtų suteikta, turėtų būti viešas įstatymas, kuris leidžia tokį tautos pasipriešinimą, t. y. aukščiausiasis įstatymų leidėjas pats nusistato nuostatą – nebūti aukščiausiu, o žmones, kaip pavaldinius, viename ir tame pačiame sprendime padaryti virš suvereno, kuriam jis yra paklusnus; kuris prieštarauja, ir dėl kurio prieštaravimo į akis iš karto krenta klausimas: kas šiame ginče tarp žmonių ir suvereno turėtų būti teisėju <...>?⁸⁷¹

Visgi, Anglijoje išliko luomų, išgavusių karalių konstitucijas, susijusias su abipusėmis teisėmis, galia. Be jau minėtos 1215 m. Magna Charta keturis šimtmečius vėliau 1628 m. buvo priimtas Habeas Corpus aktas ir 1689 m. Teisių bilis. Šie konstituciniai dokumentai tvirtai laikėsi Magna Charta § 61 pasipriešinimo teisės ir perleido ją Parlamento pasipriešinimo komitetui, kuriam taip pat buvo suteiktas leidimas nušalinti karalių nuo pareigų⁸⁷². Pasipriešinimo teisės palaikymas buvo pagrįstas dominavo sutarties, pasirašytos su karaliumi, idėja. Anglų filosofas Thomas Hobbes'as, pasišventęs pasipriešinimo teisės idėjai, manė, kad nėra jokio teisėto teisėjo išskyrus suvereną⁸⁷³. Be to, vėliau (ypač John'o Locke'o darbuose⁸⁷⁴) atsirado teorija apie sąlyginę viešpatavimo sutartį ir apie asmens laisvės teisę, kaip pasipriešinimo teisės pagrindą. Ši prigimtinių bei neatimamų žmogaus teisių idėja vėliau pasklido po Anglijos kolonijas Amerikoje, o Anglija net ir absoliutizme liko „klasikinė pasipriešinimo teisės šalis“⁸⁷⁵.

Konstitucinių valstybių atsiradimo laikotarpis žymėjo pozityvistinės pasipriešinimo teisės pasirodymą⁸⁷⁶: Naujosios Anglijos kolonistai 1776 m. liepos 4 d. Nepriklausomybės deklaracijoje⁸⁷⁷ aiškiai patvirtino, esant ilgam piktnaudžiavimui ir uzurpacijai, absoliučiam despotizmui, „<...> jų [piliečių – aut. past.] teisė, tai jų pareiga, nusimesti tokią [despotišką – aut. past.] Vyriausybę <...>“. Kelios savaitės prieš šios deklaracijos paskelbimą taip pat ir Virdžinijos Teisių bilio (deklaracijos)⁸⁷⁸ autoriai Dž. Masonas bei Th. Ludwellas Lee patvirtino tam tikras žmogaus teises, *inter alia* pasipriešinimą vyriausybei, kuri pažeistų tikslą veikti visuomenės labui, t. y. „bendruomenės dauguma turi neabejotiną, neatimamą, ir neginčijamą teisę pertvarkyti, pakeisti, ar panaikinti

⁸⁷¹ Immanuel Kant, „The Metaphysics of Morals“, iš *Practical Philosophy*, redaktorius Mary J. Gregor (Cambridge University Press, 1996), 462–463.

⁸⁷² Klaus Stern, *Das Staatsrecht der Bundesrepublik Deutschland: Staatsorgane, Staatsfunktionen, Finanz- und Haushaltverfassung, Notstandsverfassung. Band II.* (München: Verlag C. H. Beck, 1980), 1492.

⁸⁷³ Tom Ginsburg, Daniel Lansberg-Rodriguez ir Mila Versteeg, „When to Overthrow Your Government: The Right to Resist in the World's Constitutions“, *UCLA Law Review* Vol. 60, No. 5 (2013): 1201.

⁸⁷⁴ „<...> jėga galima priešintis tik neteisingsi ir neteisėtai jėgai“, o žmonių teisė į „gynybą, į kurią teisę turi kiekvienas prigimtiniėje būklėje“. Žr.: Džonas Lockas, *Esė apie tikrąją pilietinės valdžios kilmę, apimtį ir tikslą. Antras traktatas apie valdžią* (Vilnius: Mintis, 1992), 171–172.

⁸⁷⁵ Klaus Stern, *Das Staatsrecht der Bundesrepublik Deutschland: Staatsorgane, Staatsfunktionen, Finanz- und Haushaltverfassung, Notstandsverfassung. Band II.* (München: Verlag C. H. Beck, 1980), 1492.

⁸⁷⁶ Wolfram Höfling, „Widerstand im Rechtsstaat“, iš *Handbuch der Grundrechte in Deutschland und Europa. Band II*, Detlef Merten, Hans-Jürgen Papier (Heidelberg: V. C. F. Müller Verlag, 2013), 595.

⁸⁷⁷ The Declaration of Independence (July 4, 1776), The Charters of Freedom, žiūrėta 2014 m. lapkričio 3 d., http://www.archives.gov/exhibits/charters/declaration_transcript.html.

⁸⁷⁸ Virginia Declaration of Rights (June 12, 1776), The Charters of Freedom, žiūrėta 2014 m. lapkričio 3 d., http://www.archives.gov/exhibits/charters/virginia_declaration_of_rights.html.

ją [Vyriausybę – aut. past.] <...>“ (3 str.). Iki šiol daugelis Jungtinių Amerikos valstijų (pavyzdžiui, Kentukio Konstitucijos⁸⁷⁹ § 4, Pensilvanijos Konstitucijos⁸⁸⁰ 1 str. § 2, Teksaso Konstitucijos⁸⁸¹ 1 str. § 2) konstitucijų suteikia savo piliečiams teisę panaikinti vyriausybę, kuri įsteigta bendram gėriui, taikai ir saugumui, visai bendruomenei, o ne privatiems interesams ar atskiriems luomams. Naujojo Hempšyro, Šiaurės Karolinos ir Tenesio valstijų konstitucijos net turi identišką nuostatą: „Nesipriešinimo prieš savavališką valdžią ir spaudą doktrina yra absurdas, vergiška ir destruktivi žmonijos gėriui ir laimei“⁸⁸².

Tokiu būdu užfiksuojama, kaip minėta, anglų tradicijos žmogaus teisių idėja⁸⁸³, kurios savo ruožtu paveikė ir Prancūziją, o J. J. Rousseau plėtojo toliau. Galiausiai, 1789 m. rugpjūčio 26 d. Žmogaus ir piliečio teisių deklaracijos⁸⁸⁴ 2 straipsnis įvardija pasipriešinimą spaudai, kaip prigimtinių ir neatimamą žmogaus teisę: „Tikslas kiekvieno politinio susivienijimo yra tiek moterų, tiek ir vyrų prigimtinių bei neatimamų teisių apsauga. Šios teisės yra: laisvė, saugumas ir teisė į nuosavybę ir ypač teisė priešintis spaudai“ (pranc. k. *droit la résistance à l'oppression*). 1791 m. Prancūzijos Konstitucijos⁸⁸⁵ preambulėje panaikinami luomai, o suverenitetas, kaip vienas, neatimamas ir nedalomas, priklauso tautai. 1946 ir 1958 metų⁸⁸⁶ konstitucijos perėmė pa-

⁸⁷⁹ The Constitution of the Commonwealth of Kentucky, as adopted in 1891, Kentucky Legislature, žiūrėta 2014 m. gruodžio 28 d., <http://www.lrc.ky.gov/legresou/constitu/intro.htm>.

⁸⁸⁰ Constitution of the Commonwealth of Pennsylvania, passed in September 28, 1776, žiūrėta 2014 m. gruodžio 28 d., http://sites.state.pa.us/PA_Constitution.html.

⁸⁸¹ Constitution of the State of Texas, as Adopted in February 15, 1876, žiūrėta 2014 m. gruodžio 28 d., <http://tarlton.law.utexas.edu/constitutions/texas1876>.

⁸⁸² The Constitution of the State of New Hampshire, as adopted in October 31, 1783, žiūrėta 2014 m. gruodžio 28 d., <http://www.nh.gov/constitution/constitution.html>.

Declaration of Rights and Other Amendments, North Carolina Ratifying Convention, 1 August 1788, žiūrėta 2014 m. gruodžio 28 d., http://press-pubs.uchicago.edu/founders/documents/bill_of_rights10.html.

The Constitution of the state of Tennessee, adopted in February 23, 1870, žiūrėta 2014 m. gruodžio 28 d., <https://www.cpotn.com/documents/tennessee-constitution.html>.

Pirmaisiais JAV gyvavimo metais iškilo klausimas, kokiais atvejais pasipriešinimas valstybės valdžios institucijoms būtų pateisinamas. Vadinamojo viskio sukilimo metu, kuris kilo Pensilvanijoje 1791 m. dėl grūdų mokesčio („viskio mokesčio“), ši problema tapo ypač aktuali. Sukilėliai priešinosi, jų manymu, neteisingsiems valdžios sprendimams, nemokėdami mokesčių, smurtaudami prieš federalinius pareigūnus, kurie atvykdavo rinkti mokesčių. Nors federalistai manė, kad Konstitucija įsteigė suverenią vyriausybę, kuriai turėjo būti paklustama, sukilėliai rėmėsi kolektyviniu tautos suverenitetu, taip pateisindami savo (konstitucijai prieštaraujantį) pasipriešinimą mokesčiumi. Galiausiai pasipriešinimas buvo numalšintas, pasiuntus 13 tūkstančių karių armiją. Sukilėliai grįžo namo dar iki kariuomenei atvykstant. Nepaisant to, mokesčių ir toliau sunkiai sekėsi surinkti, todėl jis buvo panaikintas po to, kai 1801 m. Thomas Jefferson'o respublikonų partija atėjo į valdžią. Kaip teigė teisės istorikas G. Fritz'as, net po JAV Konstitucijos ratifikavimo dar nebuvo sutariama dėl suverenumo, tačiau protesto veiksmai, kurie buvo leidžiami per Amerikos revoliuciją, nebebuvo teisėti. Žr.: Christina G. Fritz, *American Sovereigns: The People and America's Constitutional Tradition Before the Civil War* (New York: Cambridge University Press, 2007), 153.

⁸⁸³ Klaus Stern, *Das Staatsrecht der Bundesrepublik Deutschland: Staatsorgane, Staatsfunktionen, Finanz- und Haushaltverfassung, Notstandsverfassung. Band II.* (München: Verlag C. H. Beck, 1980), 1493.

⁸⁸⁴ Erklärung der Menschen- und Bürgerrechte vom 26. August 1789, žiūrėta 2014 m. lapkričio 3 d., <http://www.verfassungen.eu/f/ferklaerung89.htm>.

⁸⁸⁵ Constitution of 3 September 1791, žiūrėta 2014 m. lapkričio 3 d., <http://www.historywiz.com/primarysources/const-1791text.html>.

⁸⁸⁶ Constitution of 4 October 1958, žiūrėta 2014 m. lapkričio 3 d., <http://www.assemblee-nationale.fr/english/>.

sipriešinimo teisę, preambulėse pateikiant nuoroda į 1789 m. deklaraciją⁸⁸⁷. Žinoma, Pétain'o valdymo bei vokiečių okupacijos laikai⁸⁸⁸, taip pat kariuomenės perversmas prieš Ch.de Gaulle'į Alžyre⁸⁸⁹ tik parodė visišką pasipriešinimo teisės taikymo problematiką⁸⁹⁰.

Anglo-amerikietiška ir prancūziška konstitucinė tradicija liko be atgarsio XIX a. pr. vokiškoje konstitucinėje valstybės sampratoje⁸⁹¹. XIX a. konstitucinės valstybės, kaip suformulavo Otto von Gierke, valdžia yra „išprausta į teisę“⁸⁹². Ją nugalėjus, pasirodo, panaikinama valstybė ir teisė. Pasipriešinimas būtų revoliucija, panaikinimas bet kurios valstybinės tvarkos. Konstitucinė valstybė, kaip visų valdžios įgaliojimų savininkas, įgalinta užtikrinti taiką, teisinį saugumą, laisvę ir teisingumą, yra tiesiog paneigiama iš *ius naturalis* kilusios pasipriešinimo teisės⁸⁹³, nes, kaip sako H. Krüger'is, „valstybingumas perduodamas nevalstybinio faktoriaus diskrecijai“⁸⁹⁴. Todėl suprantama, kad nei 1849 m. Vokietijos Reicho Konstitucijoje nei 1919 m. Veimaro Respublikos Konstitucijoje pasipriešinimo teisės nebeliko⁸⁹⁵, o tiksliau ji tapo vien tik istoriniu teisės institutu.

⁸⁸⁷ Klaus Stern, *Das Staatsrecht der Bundesrepublik Deutschland: Staatsorgane, Staatsfunktionen, Finanz- und Haushaltverfassung, Notstandsverfassung. Band II.* (München: Verlag C. H. Beck, 1980), 1492.

⁸⁸⁸ 1940 m. gegužės 13 d. prancūzų armijai patyrus katastrofišką pralaimėjimą prie Sedano, Prancūzijos premjeras Paul'as Reynaud'as, tikėdamasis mobilizuoti tautą pasipriešinimui, savo pavadotoju paskyrė maršalą Ph. Pétain'ą, kuris visuomenėje turėjo nemenką autoritetą. Tačiau nutiko priešingai, Ph.Pétain'as ėmėsi aktyvių veiksmų kuo greičiau nutraukti karą ir ieškojo bendradarbiavimo su naciais, o tautos pasipriešinimas taip ir neįvyko. Po Antrojo pasaulinio karo Ph. Pétain'as buvo nuteistas už išdavystę, nes vadovavo su naciais kolaboravusiai Viši vyriausybei. Žr.: Vytautas Plečkaitis. „Kai atsisakoma ginti tėvynę ir pasikėsinama į respubliką“, *Kultūra. Lrytas.lt*, 2010 m. liepos 23 d., <http://kultura.lrytas.lt/-12798598531279140498-kai-atsiakoma-ginti-t%C4%97vyn%C4%99-ir-pasik%C4%97sinama-%C4%AF-respublik%C4%85.htm>.

⁸⁸⁹ 1961 m. balandžio 21-22 d. prancūzų kariuomenė Alžyre sukilo prieš Prancūzijos vyriausybę Paryžiuje. Sukilę karininkai perėmė iš teisėtų prancūzų pareigūnų valdymą bei užėmė gretimus strateginius punktus, o Alžyre paskelbė apgulties padėtį. Niekas jiems smarkiai ir nesipriešino, mat Alžyre tarnavo 0,5 milijono prancūzų karių, o Paryžiuje reguliariosios kariuomenės dalinių buvo likę nedaug. Baiminantis perversmo ir Paryžiuje, 23 d. Ch.de Gaulle paragino gyventojus Prancūzijoje ir Alžyre nepaklusti maištininkams ir su jais nebendradarbiauti. Tikėtasi pasyvaus pasipriešinimo ir 24 d. dešimt milijonų darbininkų pradėjo įspėjamąjį visuotinį streiką. Ch.de Gaulle'is gavo nepaprastuosius įgaliojimus pagal Konstituciją, o Alžyriui paskelbta finansinė ir jūrų blokada, 2/3 transportinių lėktuvų bei daugelis naikintuvų buvo išskraidinta iš Alžyro. Daugelis naujokų visgi palaikė ministro pirmininko Debrė teisėtą Vyriausybę, o daugelis iš viso vengė palaikyti kieno nors pusę. Prasidėjo nesutarimai tarp pačių perversmo vadovų, o kai de Gaulle'is nurodė šaudyti į maištininkus, Generolas Challe pasidavė, kiti trys maištininkai pasislėpė. Žr.: Gene Sharp, *Pilietinė gynyba. Postmilitarinių ginklų sistema* (Vilnius: Mintis, 1992), 17–19.

⁸⁹⁰ Klaus Stern, *Das Staatsrecht der Bundesrepublik Deutschland: Staatsorgane, Staatsfunktionen, Finanz- und Haushaltverfassung, Notstandsverfassung. Band II.* (München: Verlag C. H. Beck, 1980), 1493.

⁸⁹¹ Klaus Stern, *Das Staatsrecht der Bundesrepublik Deutschland: Staatsorgane, Staatsfunktionen, Finanz- und Haushaltverfassung, Notstandsverfassung. Band II.* (München: Verlag C. H. Beck, 1980), 1496.

⁸⁹² Otto von Gierke, „Die Grundbegriffe des Staatsrechts und die neusten Staatsrechtstheorien“. *Zeitschrift für die gesamte Staatswissenschaft* Bd. 30, H. 2. (1874): 107, cituota iš Klaus Stern, *Das Staatsrecht der Bundesrepublik Deutschland: Staatsorgane, Staatsfunktionen, Finanz- und Haushaltverfassung, Notstandsverfassung. Band II.* (München: Verlag C. H. Beck, 1980), 1497.

⁸⁹³ Klaus Stern, *Das Staatsrecht der Bundesrepublik Deutschland: Staatsorgane, Staatsfunktionen, Finanz- und Haushaltverfassung, Notstandsverfassung. Band II.* (München: Verlag C. H. Beck, 1980), 1497.

⁸⁹⁴ Herbert Krüger, *Allgemeine Staatslehre* (Stuttgart: Kohlhammer, 1966), 946.

⁸⁹⁵ Klaus Stern, *Das Staatsrecht der Bundesrepublik Deutschland: Staatsorgane, Staatsfunktionen, Finanz- und Haushaltverfassung, Notstandsverfassung. Band II.* (München: Verlag C. H. Beck, 1980), 1491, 1496–1497.

Pokario laikotarpiu Vokietijos Federalinis Konstitucinis Teismas savo doktrinoje⁸⁹⁶, pasisakydamas dėl kompensacijos ir žalos atlyginimo teisės, pripažino pasipriešinimo veiksmus laikotarpiu 1933-1945 m. Šis įvertinimas buvo retrospektyvus ir suformuluotas iš saugios pozicijos bei remiantis autoritetinga teisine sąmone. Tai neturėtų būti pamirštama atliekant tolimesnį teismo doktrinos vertinimą⁸⁹⁷. Konstitucinio Teismo sprendimas reikšmingas ir tuo aspektu, kad tuo metu, dar nesant pozityvaus nustatymo, buvo pripažinta ribotų sąlygų pasipriešinimo teisė: „Pagrindinis Įstatymas nemini pasipriešinimo teisės. Tačiau klausimas, ar tokia pasipriešinimo teisė konstitucinėje santvarkoje yra pripažįstama, negali būti nuo pat pradžių nuspręstas neigiamai“. Galiausiai 1968 m. pasipriešinimo teisė buvo konstitucionalizuota federacijos lygmeniu, t. y. Pagrindiniame Įstatyme, nors dar iki to Vokietijoje penkių žemių konstitucijos įtvirtino pasipriešinimo teisės teisinį reguliavimą⁸⁹⁸: Berlyno⁸⁹⁹ (36 str. 3 d.), Bremeno⁹⁰⁰ (19 str.), Heseno⁹⁰¹ (147 str. 1 d.), Saksonijos⁹⁰² (114 str.), Saksonijos-Anhalto⁹⁰³ (21 str. 5 d.).

Tačiau yra autorių⁹⁰⁴, kurie pozityvistinės pasipriešinimo teisės atžvilgiu vis tiek yra skeptiški, o konstitucinis jos įtvirtinimas jiems kelia nerimą, nes, pasak jų, „norma yra didelės sprogstamosios jėgos, nereikalingas svetimkūnis konstitucinėje sistemoje“⁹⁰⁵. Walter'is Leisner'is Pagrindiniame Įstatyme įtvirtintoje pasipriešinimo sąlygoje netgi mato „atvirą anarchijos įsilaužimą į konstitucinę santvarką“⁹⁰⁶.

⁸⁹⁶ Urteil des Ersten Senats des Deutschen Bundesverfassungsgerichts vom 17. August 1956 (BVerfGE 5, 85) – 1 BvB 2/51.

⁸⁹⁷ Klaus Stern, *Das Staatsrecht der Bundesrepublik Deutschland: Staatsorgane, Staatsfunktionen, Finanz- und Haushaltverfassung, Notstandsverfassung. Band II.* (München: Verlag C. H. Beck, 1980), 1499.

⁸⁹⁸ Wolfram Höfling, „Widerstand im Rechtsstaat“, iš *Handbuch der Grundrechte in Deutschland und Europa. Band II*, Detlef Merten, Hans-Jürgen Papier (Heidelberg: V. C. F. Müller Verlag, 2013), 596.

⁸⁹⁹ Berlyno Konstitucijos 36 str. 1 d.: Konstitucijos garantuojamos pagrindinės teisės yra privalomos įstatymų leidžiamajai, vykdomajai ir teisminei valdžiai. 36 str. 3 d. Kiekvienas turi teisę priešintis, jei Konstitucijoje nustatytos pagrindinės teisės yra akivaizdžiai pažeidžiamos. Verfassung von Berlin, vom 23. November 1995 (GVBl. S. 779), žiūrėta 2014 m. lapkričio 7 d., <http://gesetze.berlin.de/default.aspx?vpach=bibdata%2Fges%2FBlnVerf%2Fcont%2FBlnVerf.htm>.

⁹⁰⁰ Bremeno Konstitucijos 19 str.: Jei Konstitucijoje nustatytos žmogaus teisės viešosios valdžios būtų antikonstituciškai pažeistos, tuomet kiekvieno teisė ir pareiga yra pasipriešinti. Verfassung der Freien Hansestadt Bremen, vom 21. Oktober 1947 (Brem. GBl. S. 251), žiūrėta 2014 m. lapkričio 7 d., <http://www.verfassungen.de/de/hb/bremen47-index.htm>.

⁹⁰¹ Heseno Konstitucijos 147 str. 1 d.: Pasipriešinti antikonstituciškai veikiančiai viešajai valdžiai yra kiekvieno teisė ir pareiga. 147 str. 2 d. Tas, kas žino apie Konstitucijos pažeidimą ar veiklą, nukreiptą prieš Konstitucijos pažeidimą, privalo kreiptis į Heseno Konstitucinį Teismą, kad būtų vykdomas kaltųjų asmenų baudžiamasis persekiojimas. Išsamiau reglamentuoja įstatymas. Verfassung des Landes Hessen, vom 1. Dezember 1946 (GVBl. 1946, 229), žiūrėta 2014 m. lapkričio 7 d., http://www.landesrecht-hessen.de/gesetze/10_1verfassung/10-1-verfass/verfass.htm.

⁹⁰² Saksonijos Konstitucijos 114 str.: Visi piliečiai, jei kitos priemonės negalimos, turi teisę priešintis kiekvienam asmeniui, kuris siekia panaikinti konstitucinę santvarką. Verfassung des Freistaates Sachsen (SächsGVBl. Jg. 1992 Bl.-Nr. 20 S. 243), žiūrėta 2014 m. lapkričio 7 d., <http://www.revosax.sachsen.de/Details.do?sid=3304516086657>.

⁹⁰³ Saksonijos-Anhalto Konstitucijos 21 str. 5 d.: Jei kita pagalba neįmanoma, visi piliečiai turi teisę priešintis kiekvienam, kuris imasi panaikinti konstitucinę Saksonijos-Anhalto santvarką. Verfassung des Landes Sachsen-Anhalt, vom 16. Juli 1992 (GVBl. LSA 1992, 600), žiūrėta 2014 m. lapkričio 7 d., <http://www.landesrecht.sachsen-anhalt.de/jportal/?quelle=jlink&query=Verf+ST&psml=bssahprod.psm&max=true&az=true>.

⁹⁰⁴ Žr.: Hans Schneider, *Widerstand im Rechtsstaat: Vortrag* (Karlsruhe: C.F. Müller, 1969), 21; Christoph Enders, „Bürgerrecht auf Ungehorsam? Von den Grundlagen und Grenzen bürgerlicher Freiheit“, *Der Staat* Vol. 25, No. 3 (1986), 351: Pasipriešinimas kaip teisės principas sau prieštarauja.

⁹⁰⁵ Roman Herzog, „GG Art. 20“, iš *Kommentar zum Grundgesetz. 66. Ergänzungslieferung 2012*, Günter Dürig, Theodor Maunz, beck-online. *Die Datenbank*, žiūrėta 2013 m. birželio 26 d., <http://beck-online.beck.de/>.

⁹⁰⁶ Walter Leisner, *Die Demokratische Anarchie.: Verlust der Ordnung als Staatsprinzip?* (Berlin: Duncker & Humblot, 1982), 280.

6.2. Pasipriešinimo teisės konstitucinis turinys

Ilgas pasipriešinimo teisės raidos kelias, visgi, parodė jos pagrindimą esant prigimtinėje teisėje, o viduramžiais pradėtas, ir šiuolaikinėse konstitucijose⁹⁰⁷ nusistovėjęs pozityvistinis jos įtvirtinimas verčia detaliau pažvelgti į šios teisės, kaip valstybės gynimo vienos iš priemonių, konstitucinį turinį. Reikia pastebėti, kad nei Lietuvos ar kitų valstybių, kurios bus analizuojamos kituose šios darbo dalies poskyriuose, konstitucijose nesutinkamas imperatyvas įstatymų leidėjui detalizuoti pasipriešinimo teisę. Tai suponuoja išvadą, kad subjektai gali įgyvendinti šią teisę remdamiesi tiesiogiai konstitucija, tačiau tai nepaneigia įstatymų leidėjo diskrecijos įstatymu reglamentuoti pasipriešinimo teisės įgyvendinimo tvarką. Visgi E. Šileikis pastebi, kad įstatymų leidėjas, konkretindamas šią teisę, „neturi galių ją pernelyg *juridizuoti*“⁹⁰⁸. Pirmiausiai, negalima nustatyti ir tokio reguliavimo, kuris konkuruotų su nustatytu Konstitucijoje ar iš viso panaikintų šio teisės įgyvendinimo galimybę. Todėl toliau, kaip minėta, bus

⁹⁰⁷ Argentinos Respublikos nacionalinės Konstitucijos 36 str.: „Ši Konstitucija galioja, net jei jos laikymąsi pertraukia jėgos veiksmai prieš institucinę tvarką ir demokratinę sistemą. Tokie veiksmai laikomi nepataisomai niekiniais <...>. Visi piliečiai turi teisę pasipriešinti asmenims, kurie imasi šiame straipsnyje nurodytų jėgos veiksmų.“ National Constitution of the Argentine Republic of May 1, 1853, as amended on August 22, 1994, žiūrėta 2014 m. lapkričio 30 d., http://pdba.georgetown.edu/Constitutions/Argentina/argen94_e.html.

Čekijos Respublikos Pagrindinių teisių ir laisvių chartijos, kuri kartu su Konstitucija sudaro konstitucinę sistemą, 23 str.: „Piliečiai turi teisę priešintis bet kam, kas panaikintų demokratinę žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių, įtvirtintų Chartijoje, tvarką, jeigu konstitucinių organų veikla ir efektyvus įstatyminių priemonių panaudojimas sužlugo.“ Charter of fundamental rights and freedoms of December 16, 1992, as amended by constitutional act No. 162/1998 Coll., žiūrėta 2019 m. lapkričio 30 d., https://www.usoud.cz/fileadmin/user_upload/ustavni_soud_www/Pravni_uprava/AJ/Listina_English_version.pdf.

Estijos Respublikos Konstitucijos 54 str.: „Estijos piliečio pareiga – būti ištikimu Estijos konstitucinei santvarkai ir ginti Estijos nepriklausomybę. Kiekvienas Estijos pilietis, nesant kitų priemonių, turi teisę inicijuoti pasipriešinimą konstitucinės santvarkos prievartiniam pakeitimui.“ The Constitution of the Republic of Estonia, as amended on April 13, 2011, žiūrėta 2014 m. lapkričio 30 d., <http://www.legaltext.ee/et/andmebaas/tekst.asp?loc=text&dok=X0000K2&keel=en&pg=1&ptyyp=RT&tyyp=X&query=p%F5hiseadus>.

Graikijos Respublikos Konstitucijos 120 str. 4 d.: „Laikytis Konstitucijos yra patikėtas patriotizmui graikai, kurie turi teisę ir pareigą visomis įmanomomis priemonėmis priešintis prieš kiekvieną, kuris bando smurtu panaikinti Konstituciją.“ The Constitution of Greece of June 11, 1975, as amended on May 27, 2008, žiūrėta 2014 m. lapkričio 30 d., <http://www.hri.org/docs/syntagma/>.

Lietuvos Respublikos Konstitucijos 3 str. 2 d.: „Tauta ir kiekvienas pilietis turi teisę priešintis bet kam, kas prievarta kėsina į Lietuvos valstybės nepriklausomybę, teritorijos vientisumą, konstitucinę santvarką“.

Portugalijos Respublikos Konstitucijos 21 str.: „Visi privalo turėti teisę priešintis tvarkai, kuri pažeidžia jų teises, laisves ar garantijas, ir panaudoti jėgą, kad atremtų bet kokią agresiją tuomet, kai neįmanoma kreiptis į viešąsias įstaigas.“ Constitution of the Portuguese Republic of April 2, 1976, as amended on August 4, 2005, žiūrėta 2014 m. lapkričio 30 d., http://app.parlamento.pt/site_antigo/ingles/cons_leg/Constitution_VII_revisao_definitive.pdf.

Prancūzijos Respublikos Konstitucijos (1946 m. spalio 27 d.) preambulėje „Tauta skelbia visų prancūzų solidarumą ir lygybę kilus sunkumams dėl nacionalinių nelaimių“.

Slovakijos Respublikos Konstitucijos 32 str.: „Piliečiai turi teisę priešintis bet kam, kas kėsina į žmogaus teisių ir laisvių, įtvirtintų šioje Konstitucijoje, demokratinę tvarką, jei Konstitucijoje įtvirtintų institucijų veikla ir veiksmingas teisiųjų priemonių taikymas yra neįmanomas.“ Constitution of the Slovak Republic of October 1, 1992, as amended on May 1, 2006, žiūrėta 2014 m. lapkričio 30 d., <http://www.nrsr.sk/web/default.aspx?SectionId=124>.

Vengrijos Respublikos Pagrindinio Įstatymo C str. 2 d.: „Niekas negali savo veiksmais siekti jėga įgyti valdžios, ja naudotis arba siekti išskirtinės valdžios. Kiekvienas turi teisę ir pareigą teisėtai būdais priešintis tokiems mėginimams.“ The Fundamental Law of Hungary of April 25, 2011, žiūrėta 2014 m. lapkričio 30 d., <http://www.mkab.hu/rules/fundamental-law>.

Vokietijos Federacinės Respublikos Pagrindinio Įstatymo 20 str. 4 d.: „Kiekvienam, kuris imtųsi šią tvarką panaikinti, visi vokiečiai turi teisę pasipriešinti, jei kita pagalba negalima“.

⁹⁰⁸ Egidijus Šileikis, *Alternatyvi konstitucinė teisė* (Vilnius: Teisėsinė informacijos centras, 2005), 593.

analizuojamas pasipriešinimo teisės konstitucinis turinys, atsakant į kelis klausimus: kas yra pasipriešinimo teisės turėtojai (subjektai); prieš ką yra nukreiptas pasipriešinimas arba kas yra priešinimosi adresatai; kada atsiranda pasipriešinimo teisė ir kaip ji gali (turi) būti įgyvendinama?

6.2.1. Subjektų, turinčių pasipriešinimo teisę, ratas

Pastebėtina, kad konstitucijose esama nuostatų, kuriose pasipriešinimo teisė *expressis verbis* priskirta pilietinei tautai, kuri steigia valstybę, pavyzdžiui: Lietuvos Respublikos Konstitucijos 3 str. 2 d. – „Tauta ir kiekvienas pilietis“, Vokietijos PĮ 20 str. 4 d. – „visi vokiečiai“ PĮ 116 str. 1 d. prasme, Prancūzijos Konstitucijos preambulėje – „visų prancūzų“. Mokslinėje doktrinoje pasipriešinimo teisė suprantama tiek kaip *politine*⁹⁰⁹, tiek kaip *pilietinė*⁹¹⁰ teisė, tačiau ne tik dėl formalios nuostatos konstrukcijos, bet ir dėl turinio. Savime suprantama, kad valstybės valdžia kyla ne iš bet kokios tautos, tačiau pilietinės tautos, kuriai priklauso suverenitetas. Kaip konstatavo Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas: „tik Lietuvos Respublikos piliečiai, t. y. valstybinė bendruomenė – pilietinė Tauta, turi teisę kurti Lietuvos valstybę, t. y. tik piliečiai turi teisę spręsti, kokia turi būti Lietuvos valstybė, nustatyti Lietuvos valstybės konstitucinę santvarką, valstybės valdžią įgyvendinančių institucijų sąrangą, asmens ir valstybės teisinių santykių pagrindus, šalies ūkio sistemą ir pan. Įgyvendindami piliečių teises ir laisves, piliečiai dalyvauja vykdant Tautos suverenitetą“⁹¹¹. Todėl abejotina, ar pasipriešinimo teisę gali įgyvendinti užsieniečiai (asmenys be pilietybės, ar, juo labiau, kitų valstybių piliečiai), nepriklausomai nuo to, jie laikinai ar nuolat gyvena Lietuvos Respublikos teritorijoje. Nors, anot E. Šileikio, pasipriešinimo teisės kildinimas iš valstybinės bendruomenės suvereniteto, kaip tik nesuteikia pagrindo teigti, kad užsienietis, ar asmuo be pilietybės, esantys Lietuvos jurisdikcijoje, neįgyja imuniteto, adekvataus kitų pasipriešinimo dalyvių (Lietuvos piliečių – aut. past.) imunitetui, jei konstitucingai įgyvendina pasipriešinimo teisę⁹¹². Toks aiškinimas neabejotinai atitiktų Vengrijos Pagrindinį Įstatymą („Kiekvienas <...>“) ar Portugalijos Konstituciją („Visi <...>“), kadangi pasipriešinimo teisė eksplicitiškai nepriskiriama išimtinai tik valstybės piliečiams.

Be to, teisiškai egzistuoja *diskrecija, laisva piliečio nuožiūra*, ar jis norės, ar ne pasinaudoti konstituciniu įgaliojimu priešintis antikonstituciniams bandymams įvykdyti valstybės perversmą. Todėl tai, kad pasipriešinimo teisė yra *subjektinė teisė*, bet *ne pareiga*⁹¹³, sąlygoja dispozityvi konstitucinė nuostata (pvz., „turi teisę priešintis“ Lietuvos

⁹⁰⁹ Klaus Stern, *Das Staatsrecht der Bundesrepublik Deutschland: allgemeine Lehren der Grundrechte. Band III/2.* (München: Verlag C. H. Beck.1994), 1791.

⁹¹⁰ Žr.: Michael Kloepfer, *Verfassungsrecht. Band II: Grundrechte. 1. Auflage* (München: Beck, 2010), 625; Roman Herzog, „GG Art. 20“, iš *Kommentar zum Grundgesetz. 66. Ergänzungslieferung 2012*, Günter Dürig, Theodor Maunz, *beck-online. Die Datenbank*, žiūrėta 2013 m. birželio 26 d., <http://beck-online.beck.de/>.

⁹¹¹ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2003 m. gruodžio 30 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2003, Nr. 124-5643; Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. gegužės 10 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2006, Nr. 52-1917.

⁹¹² Egidijus Šileikis, *Alternatyvi konstitucinė teisė* (Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2005), 591.

⁹¹³ Žr.: Egidijus Šileikis, *Alternatyvi konstitucinė teisė* (Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2005), 546, 590; Roman Herzog, „GG Art. 20“, iš *Kommentar zum Grundgesetz. 66. Ergänzungslieferung 2012*, Günter Dürig, Theodor Maunz, *beck-online. Die Datenbank*, žiūrėta 2013 m. birželio 26 d., <http://beck-online.beck.de/>.

Konstitucijos 3 str. 2d., Čekijos Pagrindinių teisių ir laisvių chartijos 23 str., Slovakijos Konstitucijos 32 str., arba „turi teisę pasipriešinti“ Argentinos Konstitucijos 36 str., Vokietijos Pagrindinio Įstatymo 20 str. 4d.⁹¹⁴). Jei pilietis visgi naudojasi ja, tuomet jis turi laikytis tam tikrų konstitucinių reikalavimų, susijusių su šios teisės įgyvendinimu, kurie bus aptariami tolesniuose šios darbo dalies skirsniuose.

Pasipriešinimas ne tik kaip teisė, bet ir pareiga įtvirtinta Graikijos Konstitucijoje (120 str. 4 d.) bei Vengrijos Pagrindiniame Įstatyme (C str. 2 d.). Kita vertus, galima pritarti E. Šileikio argumentui, kad ši „subjektinė galimybė“ iš dalies siejasi su konstituciniu imperatyvu – ginti valstybę ginkluoto užpuolimo metu (Lietuvos Konstitucijos 139 str. 1 d. „Lietuvos valstybės gynimas nuo užsienio ginkluoto užpuolimo – kiekvieno Lietuvos Respublikos piliečio teisė ir pareiga“), t. y. kai kalbame apie objektinę (konstituciškai būtiną) gynimą⁹¹⁵, t. y. piliečiams atliekant karo prievolę, kaip karo ar alternatyviąją krašto apsaugos tarnybą ar kitomis formomis. Kitaip tariant, iškilus valstybės konstitucinio būvio (valstybės nepriklausomybės, teritorijos vientisumo, konstitucinės santvarkos) grėsmei, piliečiams atsiranda pareiga saugoti ir ginti valstybę, todėl Lietuvos Konstitucijos 139 straipsnis tampa specialiąja norma 3 straipsnio 2 dalies atžvilgiu. Manytina ir tai, kad tokiu atveju pirmiausiai yra įgyvendintinas 139 str. (karo prievolė), o atsižvelgiant į Konstitucijos normų sisteminių ryšį, kartu realizuojama 3 str. 2 d. (pasipriešinimo teisė). Anot E. Šileikio, šios konstitucinės nuostatos lemia, kad įstatymų leidėjas negali nustatyti baudžiamosios atsakomybės piliečiams, kurie nesipriešino, t. y. neįgyvendino 3 str. 2 d. įtvirtintos teisės (pvz., valstybės perversmo atveju); ir atvirkščiai, tokį įgaliojimą turi Seimas, kai 3 str. 2 d. veikia kartu su 139 str. 1 d., t. y. esant objektinei būtinybei ginti valstybę ir todėl konstituciškai pateisina įstatymines nuostatas: Lietuvos Respublikos ginkluotos gynybos ir pasipriešinimo agresijai įstatymo⁹¹⁶ 11 str. (Draudimas kolaboruoti), 12 str. 2 d. (Draudimas bendradarbiauti su okupacine administracija), Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso⁹¹⁷ 120 str. (Kolaboravimas)⁹¹⁸. Įstatymo 12 str. 2 d. ar Baudžiamojo kodekso 120 str. nustatytas draudimas kolaboruoti siejamas su okupacija, kuri agresorei valstybei nesuteikia jokių teisių į puolamos valstybės teritoriją. Tačiau aneksiją lydi naujos teisės sistemos bei valstybės institucijų sistemos įtvirtinimas, kai nukariavus visą valstybės teritoriją, ji prijungiama prie kitos valstybės⁹¹⁹. Jei nebėra pagal ankstesnę konstitucinę santvarką

⁹¹⁴ Tačiau nuo šios pamatinės nuostatos skiriasi Vokietijos 1946 m. Heseno Konstitucijos 147 str. ir 1947 m. Bremeno Konstitucijos 19 str., kurie pasipriešinimą prieš „valstybės perversmą iš viršaus“ priskiria prie kiekvieno piliečio *pareigos*. Kaip vienintelį galimą pasipriešinimo elgesį bent jau Heseno Konstitucija numato – kreipimąsi į Heseno Konstitucinį Teismą. Tokį reglamentavimą R. Herzog vertina kritiškai, o PĮ 20 str. 4 d. nurodo kaip realistiškesnę, kadangi sprendimą dėl pasipriešinimo vykdymo priskiria pavienio piliečio diskrecijai, tačiau taip pat jam suteikia tokias teises, kurios yra būtinos, kad nugalėtų „valstybės perversmą iš viršaus“, o taip pat „valstybės perversmą iš apačios“. Žr.: Roman Herzog, „GG Art. 20“, iš *Kommentar zum Grundgesetz. 66. Ergänzungslieferung 2012*, Günter Dürig, Theodor Maunz, *beck-online. Die Datenbank*, žiūrėta 2013 m. birželio 26 d., <http://beck-online.beck.de/>.

⁹¹⁵ Egidijus Šileikis, *Alternatyvi konstitucinė teisė* (Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2005), 547.

⁹¹⁶ Lietuvos Respublikos ginkluotos gynybos ir pasipriešinimo agresijai įstatymas. *Valstybės žinios*, 2000, Nr. 64-1927.

⁹¹⁷ Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso patvirtinimo ir įsigaliojimo įstatymas. *Valstybės žinios*, 2000, Nr. 89-2741.

⁹¹⁸ Egidijus Šileikis, *Alternatyvi konstitucinė teisė* (Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2005), 590.

⁹¹⁹ Beje, klasikinėje tarptautinėje teisėje tokia aneksija buvo teisėta, o šiuolaikinė tarptautinė teisė nepripažįsta aneksijos, kuri įvykdyta naudojant jėgą ar grasinant jėga. Žr.: Vilenas Vadapalas, *Tarptautinė teisė* (Vilnius: Eugrimas, 2006), 494. Michael Akehurst ir Peter Malanczuk, *Šiuolaikinis tarptautinės teisės įvadas* (Vilnius: Eugrimas, 2000), 194–195. Saulius Katuoka, „Agresijos samprata tarptautinėje teisėje“, *Jurisprudencija* Nr. 10(88) (2006): 19.

egzistavusios valstybės monopolijos okupuotoje teritorijoje, tuomet svarstyтина, ar tikrai tebėra pareiga ginti valstybę remiantis Konstitucijos 139 str. ir priešintis pagal 3 str. 2 d.? Todėl manytina, kad agresijos atveju, kai vyksta valstybės gynimas nuo užsienio ginkluoto užpuolimo, pasipriešinimas (3 str. 2 d. prasme) yra ne tik teisė, bet ir pareiga (139 str. atžvilgiu), o įvykus aneksijai, jei užsienio valstybei pavyktų pasikėsinti į valstybės suverenitetą, teritorinį vientisumą ar konstitucinę santvarką, pasipriešinimas būtų tik kaip teisė. Kita vertus, jei aneksija, taip pat neteisėta kaip ir okupacija, tuomet asmenų, kurie visgi imasi pasipriešinimo aneksuotoje teritorijoje, elgesiui keliami tokie pat reikalavimai (apie tai detaliau bus analizuojama šio darbo 6.2.5. skirsnyje) kaip ir pasipriešinimui agresijos atveju.

Tai, kad pasipriešinimo leidimas skiriamas suverenios valstybės (pilielinės) tautos nariams, kurių nusistatytai konstitucinei santvarkai, valstybės būviui *per se* kyla grėsmė, nebūtinai reiškia, kad pasipriešinimo teisė pagal įgyvendinimo būdą priskirtina tik prie kolektyvinių, ar tik prie individualių teisių. Nors akivaizdu, kad pasipriešinimas konstitucinės tvarkos apsaugai gali būti sėkmingas tik jei remiamasi ne pavieniais asmenimis, bet didelėmis ir organizuotomis grupėmis⁹²⁰. Visgi Lietuvos Konstitucija šiuo klausimu išsiskiria tuo, kad pasipriešinimo teisės įgyvendinimą pavieniui ar su grupe patvirtino *expressis verbis* („Tauta ir kiekvienas pilietis“), todėl leidžia teigti, kad ji yra tiek individuali, tiek ir kolektyvinė teisė, kuri, kaip nurodė prof. T. Birmontienė, gali būti vadinama net solidarumo teise⁹²¹. Kita vertus kitų valstybių konstitucijose (pvz., Argentinos – „visi piliečiai turi“ 36 str., Graikijos – „graikų, kurie turi“ 120 str. 4 d., Vokietijos – „visi vokiečiai turi“ 20 str. 4 d. ar Čekijos, Slovakijos – „Piliečiai turi“ 23 str. bei 32 str.) įtvirtintos formuluotės sudaro išpūdį, jog ši teisė gali būti įgyvendinama vien kolektyviai. Visgi J. Isensee mano, kad pasipriešinimo ir pasipriešinimo teisės turėtojais konstituciškai yra tik individualūs, pavieniai asmenys, nes konstituciškai garantuojama ne kolektyvinė teisė, bet individuali pagrindinė teisė⁹²². To paties požiūrio laikosi ir daugelis kitų autorių⁹²³ bei M. Kloepfer⁹²⁴ nurodydamas,

⁹²⁰ Reikia prisiminti Dž. Locko doktriną, kad „nejmanoma vienam ar keletui prispaustų žmonių suardyti valdžią, kai dauguma žmonių mano, kad tai su jais nesujie“, tačiau jei „veiksmai paliečia tautos daugumą arba jeigu žala ir prispauda <...>, kurių priežastys ar padariniai aiškiai kelia pavojų visiems, ir jeigu žmonės yra įsitikinę, kad jų įstatymai, <...> yra pavojuje, tai <...>, kaip tokiu atveju juos galima sulaukyti nuo priešinimosi neteisėtai prieš juos naudojamai jėgai“? Žr.: Džonas Lockas, *Esė apie tikrąją pilietinės valdžios kilmę, apimtį ir tikslą. Antras traktatas apie valdžią* (Vilnius: Mintis. 1992), 175–176.

⁹²¹ Toma Birmontienė, „Žmogaus teisės ir laisvės“, iš *Lietuvos konstitucinė teisė*, redakcinė kolegija: Egidijus Jarašiūnas, Vytautas Sinkevičius, Juozas Žilys, Milda Vainiūtė (Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2017), 271.

⁹²² Josef Isensee, *Das legalisierte Widerstandsrecht. Eine staatsrechtl. Analyse d. Art. 20 Abs. 4 Grundgesetz*. Berlin, Zürich, (Gehlen: Bad Homburg [u. a.] 1969), 45.

⁹²³ Žr.: Wolfram Höfling, „Widerstand im Rechtsstaat“, iš *Handbuch der Grundrechte in Deutschland und Europa. Band II*, Detlef Merten, Hans-Jürgen Papier (Heidelberg: V. C. F. Müller Verlag, 2013), 603; Roman Herzog, „GG Art. 20“, iš *Kommentar zum Grundgesetz. 66. Ergänzungslieferung 2012*, Günter Dürig, Theodor Maunz, beck-online. Die Datenbank, žiūrėta 2013 m. birželio 26 d., <http://beck-online.beck.de/>; Rudolf Dolzer, „Der Widerstandsfall“, iš *Handbuch des Staatsrechts. Band VII: Normativität und Schutz der Verfassung – Internationale Beziehungen*, Josef Isensee, Paul Kirchhof (Heidelberg: C. F. Müller Verlag, 1992), 472; Klaus Stern, *Das Staatsrecht der Bundesrepublik Deutschland: allgemeine Lehren der Grundrechte. Band III/2*. (München: Verlag C. H. Beck. 1994), 1791; Yulia Razmetaeva, „The Right to Resist and the Right of Rebellion“, *Jurisprudencija* 21(3) (2014): 768.

⁹²⁴ Michael Kloepfer, *Verfassungsrecht. Band II: Grundrechte. 1. Auflage* (München: Beck, 2010), 625.

kad konstitucinė formuluotė „visi vokiečiai“ „nereiškia Tautos, kaip kolektyvo, o individualų asmenį“, kaip pasipriešinimo teisės turėtoją. Be to, tai, kad Estijos Konstitucija („Kiekvienas Estijos pilietis“ 54 str.) ar Vengrijos Pagrindinis Įstatymas („Kiekvienas turi“ C str. 2 d.) pasipriešinimą eksplicitiškai priskiria tik prie individualių teisių, tikrai nereiškia, kad ją negali būti naudojama kartu su kitais, t. y. kolektyviai.

J. Isensse abejoja, ar pasipriešinimo teisė „pagal savo pobūdį“ (Vokietijos PĮ 19 str. 3 d. prasme) galėtų būti viena iš tų pagrindinių teisių, kuri taip pat (šalies) juridiniams asmenims taikoma⁹²⁵. Bet atsizvelgiant į pajėgios apsiginti (gynybinės) demokratijos (vok. k. *wehrhafte Demokratie*) sustiprinimo idėją ir remiantis Vokietijos PĮ 19 str. 3 d. visgi yra manančių⁹²⁶, kad pasipriešinimo teisė gali būti pripažįstama ir valstybės juridiniams asmenims, *inter alia* politinėms partijoms, profesinėms sąjungoms, bažnyčioms⁹²⁷. Kaip minėta, praktiškai tik organizuotų grupių įgyvendinama pasipriešinimo teisė turi sėkmingos konstitucijos apsaugos perspektyvą. Tačiau Lietuvos Respublikos Konstitucijoje įtvirtinta pasipriešinimo teisė ko gero turėtų būti priskiriama tik Tautai ir kiekvienam piliečiui, o juridinių asmenų įgyvendinama tokia teisė sunkiai įsivaizduojama; greičiau juridinis asmuo galėtų būtų viena iš priemonių, naudojamų Tautos ar piliečio įgyvendinant pasipriešinimą.

Kita vertus, valstybės valdžios institucijos ir (ar) pareigūnai dėl teisinės valstybės gali ir turi kovoti su konstitucijos priešais, tačiau taikydami kitas jiems konstitucijos priskirtas priemones⁹²⁸. Be to, konstitucinė nuostata, įtvirtinanti pasipriešinimo teisę, nėra priemonė išvengti nepaprastosios padėties konstitucijos sudėtingų suvaržymų, nėra antros pakopos nepaprastoji konstitucinė teisė⁹²⁹. Lietuvos Respublikos ginkluotos gynybos ir pasipriešinimo agresijai įstatymo 9 str. 5 d. nustato, kad kol vyksta ginkluota gynyba ir pasipriešinimas agresijai, yra taikomas karo padėties teisinis režimas, nepaisant to, ar karo padėtis teisės aktų nustatyta tvarka buvo įvesta. Vadinas, valdžios institucijos neturėtų galėti remtis pasipriešinimo teise, jei jos nepasiekė savo tikslų su „įprastos“ nepaprastosios padėties įgaliojimais⁹³⁰. Kaip minėta, tik esant *visiškai valstybinės organizacijos žlugimui*, valstybė tarsi išnyksta ir nebūtų ir tuo pačiu visi viešųjų

⁹²⁵ Josef Isensse, *Das legalisierte Widerstandsrecht. Eine staatsrechtl. Analyse d. Art. 20 Abs. 4 Grundgesetz*. Berlin, Zürich, (Gehlen: Bad Homburg [u. a.] 1969), 48.

⁹²⁶ Žr.: Michael Kloepfer, *Verfassungsrecht. Band II: Grundrechte. 1. Auflage* (München: Beck, 2010), 625; Wolfram Höfling, „Widerstand im Rechtsstaat“, iš *Handbuch der Grundrechte in Deutschland und Europa. Band II*, Detlef Merten, Hans-Jürgen Papier (Heidelberg: V. C. F. Müller Verlag, 2013), 603; Klaus Kröger, *Widerstandsrecht und demokratische Verfassung* (Tübingen: Mohr Siebeck, 1971), 11.

⁹²⁷ Rudolf Dolzer, „Der Widerstandsfall“, iš *Handbuch des Staatsrechts. Band VII: Normativität und Schutz der Verfassung – Internationale Beziehungen*, Josef Isensee, Paul Kirchhof (Heidelberg: C. F. Müller Verlag, 1992), 472.

⁹²⁸ Pvz., PĮ 18 str. (pagrindinių teisių netekimas, kai priešinamasi laisvai demokratinėi santvarkai), 21 str. 2 d. (Federalinio Konstitucinio Teismo kompetencija paskelbti politines partijas antikonstitucinėmis, jeigu jų tikslai arba elgsena kenkia laisvai demokratinėi santvarkai arba siekia ją panaikinti, kelia grėsmę VFR egzistavimui). Žr.: Michael Kloepfer, *Verfassungsrecht. Band II: Grundrechte. 1. Auflage* (München: Beck, 2010), 625.

⁹²⁹ Žr.: Karl-Peter Sommermann, „Artikel 20“, iš *Kommentar zum Grundgesetz: GG Band 2: Artikel 20 bis 82*, Hermann Mangoldt, Friedrich Klein, Christian Starck, Bernhard Kempen, Peter J. Tettinger, Rudolf Streinz, Claus Dieter Classen et al. (München: Verlag C. H. Beck, 2010), 149; Josef Isensse, *Das legalisierte Widerstandsrecht. Eine staatsrechtl. Analyse d. Art. 20 Abs. 4 Grundgesetz*. Berlin, Zürich, (Gehlen: Bad Homburg [u. a.] 1969), 48.

⁹³⁰ Josef Isensse, *Das legalisierte Widerstandsrecht. Eine staatsrechtl. Analyse d. Art. 20 Abs. 4 Grundgesetz*. Berlin, Zürich, (Gehlen: Bad Homburg [u. a.] 1969), 48.

funkcijų vykdytojai (valstybės pareigūnai) „grįžta atgal“ į privatų statusą, todėl įgyja teisę remtis konstitucine pasipriešinimo teise⁹³¹. „Tauta, kaip *pouvoir constitué* (sudaryta valdžia), tarsi grįžta prie statuso *pouvoir constituant* (steigiamoji valdžia)“⁹³².

Lietuvos Respublikos Konstitucijos 3 straipsnio 2 dalyje nustatyta teisė priešintis nėra dalis nepaprastosios padėties instituto, nustatyto Konstitucijos 144 straipsnyje, kuris taip pat skirtas konstitucinei santvarkai ginti, kai jai iškyla grėsmė. Tačiau teisė paskelbti nepaprastąją padėtį, visų pirma, yra tik valstybės valdžios institucijų (Lietuvos Respublikos Prezidento bei Seimo) prerogatyva, o suvereniteto turėtojai, kaip pasipriešinimo teisės turėtojai, šiuo atveju netinkami tokiam įgaliojimui įgyvendinti, jie neturėtų galėti remtis ir Konstitucijos 3 straipsnio 2 dalimi. Kadangi pasipriešinimo teisė suprantama, kaip *ultima ratio*. Tuo tarpu, valstybės valdžios pareigūnai, kol vykdo savo Konstitucijoje jiems priskirtus įgaliojimus (net ir nepaprastosios ar karo padėties metu), kaip minėta, negali įgyvendinti pasipriešinimo teisės, kurią įtvirtina Konstitucijos 3 straipsnio 2 dalies norma.

6.2.2. Pasipriešinimo teisės įgyvendinimo pradžia bei pabaiga

Laiko požiūriu pasipriešinimo teisė egzistuos tol, kol bus ginamos konstitucinės vertybės, kurioms saugoti ši teisė skirta (pvz., Lietuvoje – valstybės nepriklausomybė, teritorijos vientisumas, konstitucinė santvarka 3 str. 2 d., Argentinoje – institucinė tvarka ir demokratinė sistema 36 str., Čekijoje – žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių, įtvirtintų Chartijoje, demokratinė tvarka 23 str., Estijoje – konstitucinė santvarka 54 str., Graikijoje – Konstitucija 120 str. 4 d., Slovakijoje – žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių, įtvirtintų Konstitucijoje, demokratinė tvarka 32 str.). Vokietijos Federalinis Konstitucinis Teismas nurodė, kad pasipriešinimo teisė gali būti pateikiama „tik išsaugojimo prasme, t. y. kaip skubi teisė, kad išsaugoti arba atkurti teisinę tvarką“⁹³³.

Lietuvos Konstitucijos 3 str. 2 d. pasipriešinimo teisės įgyvendinimo pradžios momentą susieja su aplinkybe, kai „prievarta kėsina“ į valstybės nepriklausomybę, teritorijos vientisumą, konstitucinę santvarką. Panašiai ir kitų valstybių konstitucinės nuostatos leidžia pasipriešinimą prieš *bandymus* minėtas konstitucines vertybes panaikinti („imasi“ – Vokietijos Pagrindinio Įstatymo 20 str. 4 d., „imasi jėgos veiksmy“ – Argentinos Konstitucijos 36 str.). Vadinasi, teisė priešintis neatsiranda tik kai (baigiasi) panaikinama valstybės nepriklausomybė, teritorijos vientisumas, konstitucinė santvarka, o įgyja norminį veikimą kai kas nors jau „pasikėsina“ pašalinti. Šis iš baudžiamosios teisės pasiskolintas terminas žymi laiko ribą pasipriešinimo padėties

⁹³¹ Josef Isensee, *Das legalisierte Widerstandsrecht. Eine staatsrechtl. Analyse d. Art. 20 Abs. 4 Grundgesetz*. Berlin, Zürich, (Gehlen: Bad Homburg [u. a.] 1969), 49.

⁹³² Karl-Peter Sommermann, „Artikel 20“, iš *Kommentar zum Grundgesetz: GG Band 2: Artikel 20 bis 82*, Hermann Mangoldt, Friedrich Klein, Christian Starck, Bernhard Kempfen, Peter J. Tettinger, Rudolf Streinz, Claus Dieter Classen et al. (München: Verlag C. H. Beck, 2010), 149.

⁹³³ „Das Widerstandsrecht kann *nur im konservierenden Sinne* benutzt werden, d. h. als Notrecht zur Bewahrung oder Wiederherstellung der Rechtsordnung“. Žr.: Urteil des Ersten Senats des Deutschen Bundesverfassungsgerichts vom 17. August 1956 (BVerfGE 5, 85) – 1 BvB 2/51.

atsiradimui. Todėl pirmiausiai turi pakakti kitų priemonių, t. y. valstybės institucijų ir pareigūnų, pasikėsinimui užkardyti. Konstitucijos 118 straipsnio 2 dalis numato, kad įstatymo nustatytais atvejais prokuroras gina ne tik asmens, bet ir visuomenės bei valstybės teises ir teisėtus interesus. Baudžiamojo kodekso⁹³⁴ XVI skyriaus atitinkami straipsniai numato baudžiamąją atsakomybę už nusikaltimus Lietuvos valstybės nepriklausomybei, teritorijos vientisumui ir konstitucinei santvarkai, o taip pat ir rengimąsi padaryti šias nusikalstamas veikas. Vadinasi, turi būti organizuojamas ikiteisminis tyrimas, kuriam vadovauja prokuroras. Piliečių dalyvavimas šiame procese pasireikštų nebent pagalba ikiteisminio tyrimo institucijoms išaiškinti minėtus nusikaltimus⁹³⁵, todėl būtų įgyvendinama ne bendroji konstitucinė norma, suteikianti teisę priešintis, o specialiosios normos, nustatančios baudžiamąjį procesą bei baudžiamąją atsakomybę.

Jei vyksta valstybės perversmas, kuriuo kėsinamasi į valstybės nepriklausomybę, teritorijos vientisumą ir konstitucinę santvarką, konstituciškai nėra jokių reikšmingų pereinamųjų etapų tarp įprastos padėties ir padėties, kai galima imtis pasipriešinimo⁹³⁶. Tačiau užsienio valstybės agresijos atveju ginkluotos gynybos ir pasipriešinimo pradžia siejama su agresijos akto⁹³⁷ pradžia (Respublikos ginkluotos gynybos ir pasipriešinimo agresijai įstatymas 5 str. 1 d.), o pabaiga – atrėmus agresiją ir jai pasibaigus. Be to, įstatymas reikalauja, kad teisėtai ir laisvai veikianti valstybės gynybos civilinė ir karinė vadovybė, o jai negalint veikti, – laisvai veikianti Tautos pasipriešinimo vadovybė konstatuotų ginkluotos gynybos ir pasipriešinimo agresijai pabaigą (14 str.). Tokia ordinarinė nuostata reiškia ginkluotos gynybos ir pasipriešinimo pabaigos paskelbimą, esant dvejopo pobūdžio aplinkybėms: pirmiausiai, jei aneksija ar okupacija neįvyksta, pabaigą skelbia – teisėtai ir laisvai veikianti valstybės gynybos civilinė ir karinė vadovybė⁹³⁸, kurios sudėtyje esantys pareigūnai neprarado savo įgaliojimų; priešingu atveju, jei aneksija ar okupacija įvyktų – laisvai veikianti Tautos pasipriešinimo

⁹³⁴ Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso patvirtinimo ir įsigaliojimo įstatymas. Baudžiamasis kodeksas. *Valstybės žinios*. 2000, Nr. 89-2741.

⁹³⁵ Esama nuomonių, kad paprasčiausi parengiamieji ar paruošiamieji veiksmai pasikėsinti į konstitucinę santvarką nesuteikia pasipriešinimo teisės, todėl neapima šios konstitucinės nuostatos. Žr.: Wolfram Höfling, „Widerstand im Rechtsstaat“, iš *Handbuch der Grundrechte in Deutschland und Europa. Band II*, Detlef Merten, Hans-Jürgen Papier (Heidelberg: V. C. F. Müller Verlag, 2013), 604; Jan Heinemann, „Das Widerstandsrecht nach Art. 20 Abs. 4 GG.“, iš *Wehrhafte Demokratie: Beiträge über die Regelungen zum Schutze der freiheitlichen demokratischen Grundordnung*, Markus Thiel (Tübingen: Mohr Siebeck, 2003), 114; Josef Isensee, *Das legalisierte Widerstandsrecht. Eine staatsrechtl. Analyse d. Art. 20 Abs. 4 Grundgesetz*. Berlin, Zürich, (Gehlen: Bad Homburg [u. a.] 1969), 25.

⁹³⁶ Rudolf Dolzer, „Der Widerstandsfall“, iš *Handbuch des Staatsrechts. Band VII: Normativität und Schutz der Verfassung – Internationale Beziehungen*, Josef Isensee, Paul Kirchhof (Heidelberg: C. F. Müller Verlag, 1992), 468.

⁹³⁷ Konkretūs veiksmai, kurie laikomi agresijos aktu, yra reglamentuoti be kita ko Lietuvos Respublikos ginkluotos gynybos ir pasipriešinimo agresijai įstatymo 5 str. 2 d.

⁹³⁸ Tiesa, Respublikos ginkluotos gynybos ir pasipriešinimo agresijai įstatymas nedetalizuoja, ar prieš skelbiant ginkluotos gynybos ir pasipriešinimo pabaigą civiliai ir kariniai pareigūnai (Respublikos Prezidentas, krašto apsaugos ministras, ginkluotųjų pajėgų (kariuomenės) vadas) turi priimti bendrą sprendimą, ar bet kuris iš jų gali skelbti minėtą sprendimą. Kadangi pagal Krašto apsaugos sistemos organizavimo ir karo tarnybos įstatymą (14 str.) vadovavimas valstybės gynybai prasideda nuo Respublikos Prezidento, tai manytina, kad ir sprendimo paskelbimo teisė prioritetu tvarka pirmiausiai suteikiama valstybės vadovui, kaip vyriausiajam ginkluotųjų pajėgų vadui, o jam nesant ar negalint priimti ir paskelbti tokio sprendimo, atitinkamai kiti minėti pareigūnai. Žr.: Krašto apsaugos sistemos organizavimo ir karo tarnybos įstatymas. *Valstybės žinios*. 1998, Nr. 49-1325.

vadovybė, kuri, manytina, kad skelbtų ne tik pasipriešinimo pabaigą bet ir valstybės nepriklausomybės atkūrimą.

Kitas klausimas, koks yra pasipriešinimo teisės santykis su kolektyvinės gynybos principu, kai dėl narystės NATO ir JT yra laiduojama valstybių narių pagalba ginkluotos agresijos metu? Ginkluotos gynybos ir pasipriešinimo agresijai įstatymo 6 straipsnio 3 dalis, reglamentuojanti besąlyginę ginkluotą gynybą agresijos atveju, imperatyviai nustato teisę priešintis agresoriui ir okupantui, nelaukiant, kol bus suteikta tarptautinė pagalba. Be to, atsižvelgiant į tai, kad tiek pagal Konstitucijos 3 straipsnio 2 dalį, tiek pagal minėtą įstatymą pasipriešinimas baigiasi tik atrėmus agresiją ir jai pasibaigus (14 str.), galima daryti prielaidą, kad Tauta ir kiekvienas pilietis gali ir turi priešintis net ir tuomet, kai yra sulaukiama tarptautinė pagalba, kuri kyla iš kolektyvinės gynybos principo.

Tačiau ne tik pasikėsinimas, bet ir įvykdytas prievarta konstitucinės santvarkos panaikinimas atitinkamai suteikia teisinį pagrindą pasipriešinimo padėčiai atsirasti. Šiame kontekste paminėtinas 1944–1953 m. vykęs lietuvių pasipriešinimas, kuris kartais įvardijamas ir kaip rezistencija ar partizaninis karas, sovietinei valdžiai po 1940 m. birželio 15 d. įvykdytos Lietuvos okupacijos. Visgi, sutinkama ir kita prieštaringai vertinama nuomonė, kad užbaigus konstitucinės santvarkos puolimą, taip pat pasibaigia pasipriešinimo padėtis, ginta konstitucija galutinai netenka teisinės galios, nes konstitucinės santvarkos priešrinkimai įgyvendintų naują tvarką, todėl būtų pašalintas pozityviosios pasipriešinimo teisės pagrindas⁹³⁹. Tačiau teisiniu požiūriu tokia nuomonė yra klaidinga, nes iš neteisėtumo negali kilti jokia teisė (*ex injuria ius non oritur*). Todėl 1990 m. kovo 11 d. Lietuvos Respublikos Aukščiausioji Taryba, reikšdama Tautos valią, paskelbė, kad „yra atstatomas 1940 metais svetimos jėgos panaikintas Lietuvos Valstybės suvereninių galių vykdymas, ir nuo šiol Lietuva vėl yra nepriklausoma valstybė“⁹⁴⁰, o taip pat, kad 1938 m. gegužės 12 d. Lietuvos Konstitucijos veikimas buvo neteisėtai sustabdytas, Sovietų Sąjungai 1940 m. birželio 15 d. įvykdžius agresiją prieš nepriklausomą Lietuvos valstybę ir ją aneksavus⁹⁴¹. Ir nors tarpukario Lietuvos konstitucijose teisė priešintis nebuvo įtvirtinta, tačiau tai neatėmė galimybės priešintis okupacinei valdžiai. Arba, kaip nurodo J. Heinemann, tokiu atveju lieka tik pasinaudoti prigimtinės teisės suteikta pasipriešinimo teise⁹⁴². Tačiau kartu pateikiamas ir kontrargumentas, kad toks aiškinimas nėra nei konstitucijos tekstu pagrįstas, nei būtinas pagal pozityviosios pasipriešinimo teisės teleologiją, kadangi pasipriešinimo teisė užsibaigia tik su naujos tvarkos, pagrįstos tiesiogine valstybės gyventojų, kaip *pouvoir constituant* turėtojų, valia, įsisteigimu⁹⁴³. Kitaip tariant, pasipriešinimo

⁹³⁹ Žr.: Josef Isensee, *Das legalisierte Widerstandsrecht. Eine staatsrechtl. Analyse d. Art. 20 Abs. 4 Grundgesetz*. Berlin, Zürich, (Gehlen: Bad Homburg [u. a.] 1969), 26.

⁹⁴⁰ Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos 1990 m. kovo 11 d. aktas „Dėl Lietuvos nepriklausomos valstybės atstatymo“. *Lietuvos aidas*. 1990, Nr. 11-0.

⁹⁴¹ Lietuvos Respublikos įstatymas „Dėl 1938 metų gegužės 12 dienos Lietuvos Konstitucijos galiojimo atstatymo“. *Lietuvos aidas*. 1990, Nr. 11-0.

⁹⁴² Jan Heinemann, „Das Widerstandsrecht nach Art. 20 Abs. 4 GG.“, iš *Wehrhafte Demokratie: Beiträge über die Regelungen zum Schutze der freiheitlichen demokratischen Grundordnung*, Markus Thiel (Tübingen: Mohr Siebeck, 2003), 114.

⁹⁴³ Žr.: Wolfram Höfling, „Widerstand im Rechtsstaat“, iš *Handbuch der Grundrechte in Deutschland und Europa. Band II*, Detlef Merten, Hans-Jürgen Papier (Heidelberg: V. C. F. Müller Verlag, 2013), 605; Jan Heinemann, „Das Widerstands-

teisė baigiasi, kai tik konstitucinės valstybės valdžios institucijos vėl yra pasirengusios ir gali veikti⁹⁴⁴.

Skirtingai nei baudžiamajame įstatyme, kuriame nusikalstamos veikos sudėtis yra gana konkreti ir aiški dėl siauros teisės normos formuluotės, Lietuvos Respublikos Konstitucijos 3 str. 2 d. (ne išimtis ir kitų valstybių, kurios šioje darbo dalyje analizuojamos, pasipriešinimo teisės konstitucinės nuostatos) objektyvioji veikos sudėtis išlieka be ryškių bruožų, todėl patikimas atribojimas tarp pasirengimo ir bandomųjų veikų sukelia didelių sunkumų. O tai, kaip minėta, svarbu vertinant, ar pasipriešinimo teisė gali būti įgyvendinama. Todėl šiam aiškinimo sunkumui panaikinti arba bent jau jo svarbai sumažinti, rėmimasi pasipriešinimo teise reikėtų daryti priklausomą ir nuo kitų reikšmingų aplinkybių nustatymo.

6.2.3. Pasipriešinimo teisė, kaip *ultima ratio*

Yra manoma, kad pasipriešinimo teisei suteikiamas teisinis poveikis pasipriešinimo veiksmų metu tik (laikina) nesant valstybės valdžios monopolijos⁹⁴⁵, t. y. pasipriešinimo teisė yra kaip *ultima ratio*⁹⁴⁶. Nors Lietuvos Respublikos Konstitucijos 3 straipsnio 2 dalis nenustato formuluotės – „jei jokia kita pagalba negalima“, tačiau atsižvelgiant į visą konstitucinį reguliavimą, negalima paneigti teorinių svarstymų dėl pasipriešinimo teisės, kaip *ultima ratio*. Be to, mokslinė doktrina, rodos, sutampa šiuo klausimu, kaip teigia E. Šileikis, „analizuojama teisė (K. 3 str. 2 d.) yra *kraštutinė (išimtinė)*: jos įgyvendinimas yra konstitucingas tik esant *objektyviai būtinybei* pažaboti *realų* smurtinį kėsinimąsi, kai *akivaizdžiai* negalima įgyvendinti kitų savignyos priemonių (K. 9 str.; 30 str. 1 d.)“⁹⁴⁷, kurios skirtos piliečiams valdyti savo šalį. Autorius pasipriešinimo teisės, kaip *ultima ratio* įgyvendinimą, pirmiausiai, sieja su tokiais atvejais, kai valstybės valdžios institucijos (Seimas, Respublikos Prezidentas, Vyriausybė ar Konstitucinis Teismas) veiktų paneigdamos fundamentalias konstitucines vertybes ir nebebūtų piliečiams kitų priemonių jas paveikti, o taip pat nesant galimybių (arba jos visiškai neefektyvios) įgyvendinti teisminį gynimo būdą⁹⁴⁸.

Vadinasi, šios teisės veikimas apsiriboja tik išimtiniais atvejais, kurių paprastai kitose valstybėse nustato eksplicitinė konstitucinė nuostata: Vokietijos PĮ 20 str. 4 d. – „jei jokia kita pagalba negalima“, Čekijos Pagrindinių teisių ir laisvių chartijos 23 str. –

recht nach Art. 20 Abs. 4 GG.“, iš *Wehrhafte Demokratie: Beiträge über die Regelungen zum Schutze der freiheitlichen demokratischen Grundordnung*, Markus Thiel (Tübingen: Mohr Siebeck, 2003), 115; Klaus Stern, *Das Staatsrecht der Bundesrepublik Deutschland: Staatsorgane, Staatsfunktionen, Finanz- und Haushaltverfassung, Notstandsverfassung. Band II*. (München: Verlag C. H. Beck, 1980), 1517.

⁹⁴⁴ Michael Kloepfer, *Verfassungsrecht. Band II: Grundrechte. 1. Auflage* (München: Beck, 2010), 625.

⁹⁴⁵ Jan Heinemann, „Das Widerstandsrecht nach Art. 20 Abs. 4 GG.“, iš *Wehrhafte Demokratie: Beiträge über die Regelungen zum Schutze der freiheitlichen demokratischen Grundordnung*, Markus Thiel (Tübingen: Mohr Siebeck, 2003), 99.

⁹⁴⁶ Žr.: Michael Kloepfer, *Verfassungsrecht. Band II: Grundrechte. 1. Auflage* (München: Beck, 2010), 625; Roman Herzog, „GG Art. 20“, iš *Kommentar zum Grundgesetz. 66. Ergänzungslieferung 2012*, Günter Dürig, Theodor Maunz, *beck-online. Die Datenbank*, žiūrėta 2013 m. birželio 26 d., <http://beck-online.beck.de/>.

⁹⁴⁷ Egidijus Šileikis, *Alternatyvi konstitucinė teisė* (Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2005), 592.

⁹⁴⁸ Egidijus Šileikis, *Alternatyvi konstitucinė teisė* (Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2005), 548, 592.

„jeigu konstitucinių organų veikla ir efektyvus įstatyminių priemonių panaudojimas sužlugęs“, Portugalijos Konstitucijos 21 str. – „kai neįmanoma kreiptis į viešąsias įstaigas“, Slovakijos Konstitucijos 32 str. – „jei Konstitucijoje įtvirtintų institucijų veikla ir veiksmingas teisinių priemonių taikymas yra neįmanomas“. Priešingu atveju, pasipriešinimo veiksmai, atliekami prieš ar po pasipriešinimo padėties, yra baudžiami⁹⁴⁹. Kaip nurodo K. Stern, „pagalba“ yra galima tol, kol valstybiniai organai *gali* ir *nori* ginti bei atstatyti konstitucinę santvarką. Jei trūksta bent vienos iš sąlygų, tuomet atsiranda teisė priešintis⁹⁵⁰. Tačiau toks požiūris lemia pavojų pasipriešinimo teisės statusui, jos galiojimo sąlygai, kadangi reikia įvertinti valstybinių organų norėjimą, tiek jų sugebėjimą išsaugoti konstitucinę santvarką, o šių aplinkybių nustatymas yra neaiškus ir manipuliacijos pažeidžiamas. Gali kilti abejonių dėl to, ar pasipriešinimo teisė jau galima, nes valstybinis aukščiausių organų veikimas yra paremtas (politiniu) įvertinimu, o svarstymai dėl priemonių, skirtų atremti konstitucinius priešus, tinkamumo gali nuvesti prie to, kad „neveiklumas į kolaboravimą“ pereina⁹⁵¹. Kaip išeitį iš susidariusios situacijos K. Stern nurodo, kad valdžios institucijų neveiklumas įgalina piliečių pasipriešinimą, kai *aiškiai* atpažįstama, kad valstybės valdžia nebenori ginti konstitucinės santvarkos. Pasipriešinimo teisė reikalauja, kad būtų *akivaizdumo sąlyga*⁹⁵². J. Isensee papildomai nurodo, kad turi būti ir ėmimosi (tiek įvykdymo, tiek ir bandymo) *akivaizdumas*, t. y. kai „ardomoji veikla <...> pasiekia visuotinai atpažįstamą mastą“⁹⁵³. Neabejotina, kad šiai mokslinei nuomonei didelę įtaką padarė Vokietijos Federalinio Konstitucinio Teismo doktrina: „neteisybė, prieš kurią kovojama pasipriešinimu, turi būti *akivaizdi* ir visos teisinėje sistemoje turimos teisių gynimo priemonės turi *teikti taip mažai vilties dėl veiksmingos pagalbos*, kad pasipriešinimo įgyvendinimas yra paskutinė likusi priemonė išsaugant arba atkuriant teisę“⁹⁵⁴.

Kita vertus, laiko požiūriu akivaizdumas gali ilgam nukelti pasipriešinimo situacijos atsiradimą; būtent dėl pasipriešinimo organizuotumo trūkumo ir nesant piliečių būtinų sprendimų atitinkamose situacijose. Tačiau doktriniškai būtų nenuoseklu pasipriešinimo situaciją patvirtinti tik, jei dauguma gyventojų *ex ante* pripažįsta grėsmę konstitucinei santvarkai⁹⁵⁵, nes, kaip minėta, pasipriešinimo teisė, visų pirma, yra indi-

⁹⁴⁹ Michael Klempfer, *Verfassungsrecht. Band II: Grundrechte. 1. Auflage* (München: Beck, 2010), 626.

⁹⁵⁰ Žr.: Klaus Stern, *Das Staatsrecht der Bundesrepublik Deutschland: Staatsorgane, Staatsfunktionen, Finanz- und Haushaltverfassung, Notstandsverfassung. Band II.* (München: Verlag C. H. Beck, 1980), 1520–1521; Rudolf Dolzer, „Der Widerstandsfall“, iš *Handbuch des Staatsrechts. Band VII: Normativität und Schutz der Verfassung – Internationale Beziehungen*, Josef Isensee, Paul Kirchhof (Heidelberg: C. F. Müller Verlag, 1992), 473.

⁹⁵¹ Klaus Stern, *Das Staatsrecht der Bundesrepublik Deutschland: Staatsorgane, Staatsfunktionen, Finanz- und Haushaltverfassung, Notstandsverfassung. Band II.* (München: Verlag C. H. Beck, 1980), 1520–1521.

⁹⁵² Klaus Stern, *Das Staatsrecht der Bundesrepublik Deutschland: Staatsorgane, Staatsfunktionen, Finanz- und Haushaltverfassung, Notstandsverfassung. Band II.* (München: Verlag C. H. Beck, 1980), 1520–1521.

⁹⁵³ Josef Isensee, *Das legalisierte Widerstandsrecht. Eine staatsrechtl. Analyse d. Art. 20 Abs. 4 Grundgesetz*, Berlin, Zürich, (Gehlen: Bad Homburg [u. a.] 1969), 23–24.

⁹⁵⁴ Urteil des Ersten Senats des Deutschen Bundesverfassungsgerichts vom 17. August 1956 (BVerfGE 5, 85) – 1 BvB 2/51.

⁹⁵⁵ Pagal tokį kriterijų, anot R. Dolzer, nacionalsocializmo laikais vargu, ar pasipriešinimo teisė iš viso būtų buvusi patvirtinta, nes, kaip teisingai nuorodo J. Heinemann, nacionalsocialistams ypač rūpėjo sukurti jų veiklos teisėtumo įspūdį. Žr.: Rudolf Dolzer, „Der Widerstandsfall“, iš *Handbuch des Staatsrechts. Band VII: Normativität und Schutz der Verfassung – Internationale Beziehungen*, Josef Isensee, Paul Kirchhof (Heidelberg: C. F. Müller Verlag, 1992), 468; Jan

vidualiai įgyvendinama teisė, todėl pavieniai asmenys negali laukti tautos sprendimo priėmimo. Tad susiduriama su ta pačia problema, jog pilietis gali nuspręsti, ar kompetentingos institucijos nori ir gali ginti konstituciją. Akivaizdu, kad sprendimas imtis pasipriešinimo yra sąlygotas riboto asmeninio sprendimų priėmimo sugebėjimo, kurį nulemia, viena vertus, konstitucijos priešininkų sunkiai numatoma padėtis, turimos pajėgos ar strategija, kita vertus, tokiose situacijose piliečiams sunkiai pastebima ir valdžios institucijų valios forma⁹⁵⁶ (ypač turint omenyje, kad valstybės institucijos tokioje situacijoje galimai neskelbtų savo ketinimų). Per didelis piliečių pakantumas (laukiant valdžios institucijų sprendimo) gali pakenkti pasipriešinimo teisei, sėkmingai jos baigčiai. Be to, visuomet yra rizika, kad pilietis klaidingai įvertins sąlygas pasipriešinimo teisei atsirasti, ypač esant valstybės perversmui. Todėl teisingai nurodo K. Stern, kad pasipriešinimas ir revoliucija visuomet egzistuoja šalia vienas kito⁹⁵⁷.

Vokietijoje (kaip ir Čekijoje, Portugalijoje ar Slovakijoje) konstituciškai pasipriešinimas neleistinas, jeigu kokia nors dar kita priemonė suteikia viltį (perspektyvą), kad pasiseks. Kitaip tariant, yra taikoma *subsidiarumo* sąlyga⁹⁵⁸. Subsidiarumo sąlyga lemia tai, kad jeigu vis dar veikia atskiros konstitucinės institucijos, tuomet teisė priešintis nesuteikiama. Kaip minėta, šios vis dar veikiančios, konstituciškai lojalios valstybės institucijos neturi teisės ir pačios remtis pasipriešinimo teise ir tokiu būdu bendradarbiauti su piliečių pasipriešinimo grupėmis. Dar labiau nepriimtina yra peržengti neteisėto viešpatavimo pakeitimo konstitucine valdžia tikslą ir išnaudoti pasipriešinimą tam tikrų politinių reikalavimų įgyvendinimui, kaip pvz., tai atsitiko su streiku esant Kapp'o pučui⁹⁵⁹. Kita vertus, R. Herzog neatmeta bendradarbiavimo galimybės, tačiau nurodo, kad *bendradarbiavimas* galimas tik toks, kad piliečiai, kaip pasipriešinimo vykdytojai, remiasi savo ypatingąja pasipriešinimo teise, o minėtos valstybės institucijos – įprastaisiais įgaliojimais, esant *normaliai* jurisdikcinei tvarkai (įskaitant

Heinemann, „Das Widerstandsrecht nach Art. 20 Abs. 4 GG.“, iš *Wehrhafte Demokratie: Beiträge über die Regelungen zum Schutz der freiheitlichen demokratischen Grundordnung*, Markus Thiel (Tübingen: Mohr Siebeck, 2003), 114.

⁹⁵⁶ Rudolf Dolzer, „Der Widerstandfall“, iš *Handbuch des Staatsrechts. Band VII: Normativität und Schutz der Verfassung – Internationale Beziehungen*, Josef Isensee, Paul Kirchhof (Heidelberg: C. F. Müller Verlag, 1992), 473.

⁹⁵⁷ Klaus Stern, *Das Staatsrecht der Bundesrepublik Deutschland: Staatsorgane, Staatsfunktionen, Finanz- und Haushaltverfassung, Notstandsverfassung. Band II.* (München: Verlag C. H. Beck, 1980), 1500.

⁹⁵⁸ Roman Herzog, „GG Art. 20“, iš *Kommentar zum Grundgesetz. 66. Ergänzungslieferung 2012*, Günter Dürig, Theodor Maunz, *beck-online. Die Datenbank*, žiūrėta 2013 m. birželio 26 d., <http://beck-online.beck.de/>.

⁹⁵⁹ 1920 m. įvykdytas nesėkmingai pasibaigęs Wolfgang'o Kapp'o pučas. Pučistai rėmėsi savanorių korpusais ir kai kuriais Reichsvero daliniais bei tikėjosi nuversti koalicinę autokratinę vyriausybę, kuriai vadovavo socialdemokratai, panaikinti Veimaro respubliką (kaip 1918 m. Lapkričio revoliucijos rezultata) ir sukurti karinę diktatūrą. Kadangi Reichsveras nebuvo pasirošęs prieš pučistus imtis karinių veiksmų, daugelis ministrų su kancleriu Gustav'u Bauer'iu ir Reicho Prezidentu Friedrich'u Ebert'u pabėgo iš Berlyno. 1920 m. kovo 13 d. visuose didžiuosiuose miestuose pasirodė socialdemokratų vyriausybės narių ir SPD partijos pirmininko Otto Wels'o pasirašytas kvietimą į visuotinį streiką, kuris ypač Reichsvere sukėlė tokį stiprų nepasitenkinimą, kad Reicho vyriausybė nedelsiant atsiribojo nuo šio kvietimo. Visgi tai buvo didžiausias kada nors Vokietijos istorijoje kilęs visuotinis streikas, prasidėjęs kovo 14 d. Berlyne, o kovo 15 d. apėmęs visą Reichą. Nebuvo jokio geležinkelio susisiekimo, tramvajų miestuose, pašto, jokio telefono ryšio, laikraščiai, visi fabrikai ir visos institucijos buvo uždarytos. Berlyne nebuvo net vandens, dujų ar elektros šviesos. Valstybinės institucijos ir tarnautojai atsiskė bendradarbiauti su pučo vykdytojais. Visuotinis streikas lėmė viešųjų paslaugų paralyžių, todėl šis Berlyno ministrų panaudotas pasipriešinimas susilpnino Kapp'o pajėgas, ir jis nebeįėjė išlaikyti valdžios, nors valstybė ir buvo atsidūrusi ant pilietinio karo ribos. Galiausiai pučas buvo įveiktas per keturias dienas, o kovo 17 d. Kapp'as pabėgė į Švediją. Žr.: „Der Lüttwitz-Kapp-Putsch 1920“, *Deutsches Historisches Museum*, žiūrėta 2019 m. spalio 26 d., <https://www.dhm.de/lemo/kapitel/weimarer-republik/innenpolitik/kapp/>.

vadinamajai nepaprastosios padėties Konstitucijai) pagal Pagrindinį Įstatymą⁹⁶⁰. Kitaip tariant, valstybės institucijos gali norėti, bet nebegalėti ginti numatytas konstitucines vertybes ir nutarti, kad turimų priemonių nebepakanka, ar jos bus neefektyvios, netinkamos. Todėl tokioje situacijoje galimas bendradarbiavimas su piliečiais, kurie įvertinę valstybės valdžios institucijų *norėjimą*, tačiau *akivaizdų negalėjimą* ginti bei atstatyti konstitucinę santvarką, patys imasi pasipriešinimo. Tačiau abejotina, ar tuomet valstybės valdžia tebeturi monopoliją, ar ji beegzistuoja, jei nebegali priimti ir taikyti būtinų priemonių konstitucinei santvarkai išlaikyti. Priešingu atveju galima įžvelgti tam tikrą pavojų, kad esant kėsinimuisi į konstitucinę santvarką, ir valstybės institucijoms ar pareigūnams nesiimant būtinų priemonių, pastarieji tokiu neveikimu veikia užpuolikų naudai, t. y. „vykdomas valstybės perversmas iš viršaus“ ar kolaboravimasis su okupantu.

R. Herzog mano, kad „politinės“ valstybės institucijos (tokios kaip Bundestagas, Bundesratas, Federalinė Vyriausybė) tikrai turi teisę piliečius *viešai kviešti pasipriešinti* arba paskelbti jam lygiavertį viešą *pareiškimą*, kad yra puolami konstituciniais principais ir negali būti tikimasi pagalbos iš valstybinių institucijų⁹⁶¹. Federalinis Prezidentas būtų ne išimtis, tačiau Vokietijoje pagal Pagrindinį Įstatymą atsiranda kontrasignacijos būtinybė (58 str.), o Lietuvoje tokio imperatyvo nėra. Priešingai, Konstitucinis Teismas minėto politinio pobūdžio pareiškimo negali paskelbti. Tačiau, R. Herzog svarsto, jog paprasta konstitucinio teismo nagrinėjimo tvarka priimta išvada, kad tam tikra perversmingų valstybės institucijų elgsena yra nesuderinama su vienu iš Vokietijos PĮ 20 str. 1–3 d. nustatytų konstitucinių principų⁹⁶², gali sukelti tokį patį poveikį⁹⁶³, t. y. pasipriešinimą. Galima kelti klausimą, ar esant valstybės perversmui (ir ypač panaudojant ginkluotą jėgą), būtų spėta kreiptis į Konstitucinį Teismą. Abejotina ir tai, ar Konstitucinis Teismas spėtų tokį klausimą išspręsti, ir ypač atsižvelgiant į tai, kad jis galimai būtų panaikintas, jog retrospektyviai nepasisakytų dėl perversmingų valstybės institucijų elgsenos nekonstitucingumo, kartu nesukeltų piliečių pasipriešinimo.

Pastebėtina, kad pasipriešinimo agresijai metu taikomas karo padėties teisinis režimas, kuris galėtų egzistuoti ir tik *de facto*, bet ne *de jure*, jei kompetentingos institucijos (Lietuvos Respublikos Seimas, Respublikos Prezidentas) nespėtų paskelbti karo padėties. Tokiu atveju karo padėties teisinis režimas *de jure* egzistuojęs nebent tik remiantis Ginkluotos gynybos ir pasipriešinimo agresijai įstatymo 9 straipsnio 5 dali-

⁹⁶⁰ Roman Herzog, „GG Art. 20“, iš *Kommentar zum Grundgesetz. 66. Ergänzungslieferung 2012*, Günter Dürig, Theodor Maunz, *beck-online. Die Datenbank*, žiūrėta 2013 m. birželio 26 d., <http://beck-online.beck.de/>.

⁹⁶¹ Roman Herzog, „GG Art. 20“, iš *Kommentar zum Grundgesetz. 66. Ergänzungslieferung 2012*, Günter Dürig, Theodor Maunz, *beck-online. Die Datenbank*, žiūrėta 2013 m. birželio 26 d., <http://beck-online.beck.de/>.

⁹⁶² 20 straipsnis.

Vokietijos Federacinė Respublika yra demokratinė ir socialinė federalinė valstybė.

Visa valstybinė valdžia kyla iš Tautos. Tauta ją vykdo per rinkimus ir balsavimus ir per ypatingas įstatymų leidžiamosios, vykdomosios ir teisminės valdžios institucijas.

Įstatymų leidybą saisto konstitucine santvarka, vykdomąją ir teisminę valdžias – įstatymas ir teisė.

⁹⁶³ Roman Herzog, „GG Art. 20“, iš *Kommentar zum Grundgesetz. 66. Ergänzungslieferung 2012*, Günter Dürig, Theodor Maunz, *beck-online. Die Datenbank*, žiūrėta 2013 m. birželio 26 d., <http://beck-online.beck.de/>.

mi⁹⁶⁴, o piliečiai be jokio valstybinės institucijos kvietimo priešintis, galėtų įgyvendinti šią teisę. Atitinkamai, galima svarstyti, kad jei Konstitucijos ir Karo padėties įstatymo nustatyta tvarka visgi būtų įvesta karo padėtis, tai piliečiai kartu būtų pakviesti priešintis agresijai. Nepriklausomai nuo to, ar Seimas, Respublikos Prezidentas eksplicitiškai įtrauktų tokią nuostatą į priimamą teisės aktą (nutarimą ar dekretą) dėl karo padėties įvedimo, ar ne, kadangi pradėtų veikti Ginkluotos gynybos ir pasipriešinimo agresijai įstatymas, detalizuojantis Konstitucijos 3 straipsnio 2 dalyje numatytą pasipriešinimo teisės įgyvendinimą užsienio valstybės agresijos metu.

Tačiau valstybės valdžios institucijos yra tik vienas iš subjektų, kurių elgesys gali būti kaip kėsinimasis į valstybės nepriklausomybę, teritorijos vientisumą, konstitucinę santvarką. Todėl toliau bus nagrinėjama, koks kėsinimasis (tiek pagal savo pobūdį, tiek pagal subjektus) į pasipriešinimo teisę ginamas konstitucines vertybes sudaro teisinį pagrindą šią teisę įgyvendinti.

6.2.4. Kėsinimosi objektas, pobūdis bei subjektai

Kaip minėta, pasipriešinimas yra legitimus tik jei ginamos ar bandomos atkurti tokios konstitucinės vertybės, kurioms apsaugoti ši teisė skirta. Paprastai tai yra tautos, valstybinės bendruomenės pamatinės vertybės, kurios, kaip nurodo W. Höfling, turi konstituiruojančią (steigiamąją) prasmę⁹⁶⁵, pavyzdžiui, Lietuvoje – valstybės nepriklausomybė, teritorijos vientisumas, konstitucinė santvarka⁹⁶⁶ (3 str. 2 d.), Argentinoje – institucinė tvarka ir demokratinė sistema (36 str.), Čekijoje – žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių, įtvirtintų Chartijoje, demokratinė tvarka (23 str.), Estijoje – konstitucinė santvarka (54 str.), Graikijoje – Konstitucija (120 str. 4 d.), Slovakijoje – žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių, įtvirtintų Konstitucijoje, demokratinė tvarka (32 str.). Beje, vienintelė Vokietija yra tiesiogiai įtvirtinusi Pagrindiniame Įstatyme (79 str. 3 d.), jog konstituciniai principai įtvirtinti 20 straipsnyje, *inter alia* pasipriešinimo teisė, negali būti keičiami. Tokiu būdu nustatytas substantyvinius konstitucijos keitimo ribojimas.

Akivaizdu, kad konstitucijoje tautos nustatytos valdymo sistemos pakeitimas į proletariato ar karinę diktatūrą arba į Sovietų Respubliką tikrai nėra suderinama su laisva demokratine konstitucine santvarka, kad valstybinė valdžia kyla iš Tautos ir kad suverenią galią tauta vykdo tiesiogiai ar per demokratiškai išrinktus atstovus. Tai

⁹⁶⁴ „Ginkluotos gynybos ir pasipriešinimo agresijai metu taikomas karo padėties teisinis režimas, nepaisant to, ar karo padėtis Konstitucijos ir Karo padėties įstatymo nustatyta tvarka buvo įvesta“.

⁹⁶⁵ Wolfram Höfling, „Widerstand im Rechtsstaat“, iš *Handbuch der Grundrechte in Deutschland und Europa. Band II*, Detlef Merten, Hans-Jürgen Papier (Heidelberg: V. C. F. Müller Verlag, 2013), 603.

⁹⁶⁶ Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas yra konstatavęs, kad „Lietuvos Respublikos konstitucinė santvarka grindžiama žmogaus ir piliečio teisių bei laisvių, kaip didžiausios vertybės, prioritetu, taip pat principais, įtvirtinančiais Tautos suverenitetą, valstybės nepriklausomybę ir teritorinį vientisumą, demokratiją, valstybės valdymo formą – respubliką, valstybės valdžių atskyrimą, jų savarankiškumą ir pusiausvyrą, vietos savivaldą ir pan. Saugoti konstitucinę santvarką – tai reiškia neleisti, kad būtų kėsinamasi į Konstitucijoje nustatytus socialinius, ekonominius, politinius santykius, sudarančius asmens, visuomenės ir valstybės gyvenimo pagrindus.“ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1999 m. lapkričio 23 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 1999, Nr. 101-2916; Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2009 m. rugsėjo 24 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2009, Nr. 115-4888.

būtų valstybės perversmas, kuriuo siekiama įtvirtinti visiškai skirtingos „substancijos“ tvarką, net jei ji formaliai ir įvardijama kaip konstitucinė (demokratinė) santvarka. Ir priešingai, vieno demokratinio valstybės valdymo pakeitimas į kitą valstybės valdymo formą (prezidentinę respubliką, parlamentinę respubliką, mišrią (pusiauprezidentinę) respubliką ar net parlamentinę monarchiją), jei ji pagrįsta realiu demokratiniu režimu ir jei toks konstitucinis pakeitimas būtų atliktas pagal tam numatytą formalią teisėkūros procedūrą, nesudaro „kėsinimo“ į konstitucines vertybes Lietuvos Konstitucijos 3 straipsnio 2 dalies prasme. Vadinasi, sprendžiant konkrečiu atveju, ar galima remtis prasipriešinimo teise, turėtų būti įvertinami kėsinimosi tiek *materialiniai* teisiniai, tiek ir *formalūs* teisiniai aspektai.

Kaip minėta, gali būti, jog perversmininkai norės įtvirtinti aiškiai labai skirtingą konstitucinę santvarką (pavyzdžiui, karinę diktatūrą), o tokių norą pagrįs teigdami, kad siekia įvykdyti „geresnės“ demokratijos idėją, teisinės valstybės ir socialinės valstybės koncepciją⁹⁶⁷. Todėl pasipriešinimu galima atsakyti ir tokiam kėsinimuisi, kuris paremtas *subjektyviu įsitikinimu*, kad „baigiant“ esamą konstituciją „geresnė“ ar „tikresnė“ demokratija sukuriama, kad „pagaliau vykdoma“ socialinės valstybės funkcija ar pan., kas daugiau yra kaip frazės⁹⁶⁸. Beje, kėsinimasis ne būtina turi būti nukreiptas iš karto į visas minėtas konstitucines vertybes (Lietuvos atveju – valstybės nepriklausomybę, teritorijos vientisumą, konstitucinę santvarką). Tačiau net jei ir puolama bent viena konstitucinė vertybė, turi būti ketinimas ją pašalinti (ar bent mažiausiai jos turinį iškraipyti į priešingą reikšmę)⁹⁶⁹, t. y. kėsinimasis į ginamų objektų „kompleksinę esmę“⁹⁷⁰. Šiuo atveju nepakanka atskirų teisės pažeidimų, kurie atsiranda dėl piliečių elgesio arba valstybės institucijų ar pareigūnų *ultra vires*⁹⁷¹. Nebent pavyksta nustatyti tikruosius ketinimus, kad už atskiro(-ų) teisės pažeidimo(-ų) slypi kėsinimasis panaikinti konstitucines vertybes, kurias apginti begalima tik pasitelkus pasipriešinimo teisę.

Kaip pavyzdį būtų galima paminėti Ukrainoje 2013 m. lapkričio 21 d. prasidėjusius protestus po to, kai tuometinė Ukrainos Vyriausybė sustabdė pasirengimą pasirašyti Ukrainos ir Europos Sąjungos Asociacijos sutartį, o prezidentas V. Janukovičius 2013 m. lapkričio 28–29 d. Vilniuje nepasirašė Asociacijos sutarties su Europos Sąjunga. Kijevo Nepriklausomybės aikštėje (Maidane) prasidėjo masiniai žmonių protestai dėl atsisakytos geopolitinės orientacijos, kuria paprastai grindžiama demokratinė valstybių konstitucinė santvarka. Dar daugiau, protestuotojai ir opozicija Aukščiausioje Radoje (parlamente) reikalavo atkurti Ukrainos Konstitucijos 2004 m. gruodžio 8 d. pataisą, įtvirtinusią politinį kompromisą dėl prezidento galių sumažinimo bei po-

⁹⁶⁷ Roman Herzog, „GG Art. 20“, iš *Kommentar zum Grundgesetz. 66. Ergänzungslieferung 2012*, Günter Dürig, Theodor Maunz, *beck-online. Die Datenbank*, žiūrėta 2013 m. birželio 26 d., <http://beck-online.beck.de/>.

⁹⁶⁸ Roman Herzog, „GG Art. 20“, iš *Kommentar zum Grundgesetz. 66. Ergänzungslieferung 2012*, Günter Dürig, Theodor Maunz, *beck-online. Die Datenbank*, žiūrėta 2013 m. birželio 26 d., <http://beck-online.beck.de/>.

⁹⁶⁹ Roman Herzog, „GG Art. 20“, iš *Kommentar zum Grundgesetz. 66. Ergänzungslieferung 2012*, Günter Dürig, Theodor Maunz, *beck-online. Die Datenbank*, žiūrėta 2013 m. birželio 26 d., <http://beck-online.beck.de/>.

⁹⁷⁰ Egidijus Šileikis, *Alternatyvi konstitucinė teisė* (Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2005), 591.

⁹⁷¹ Jei valstybėje vis dar yra galimos teisių gynimo priemonės, tuomet teisė priešintis nesuteikiama. Kiekvienam pripažįstama pasipriešinimo teisė vis dėlto nekelia pavojaus valdžiai kiekviena menkiausia proga ir jos neardo. Žr.: Džonas Lockas, *Esė apie tikrąją pilietinės valdžios kilmę, apimtį ir tikslą. Antras traktatas apie valdžią* (Vilnius: Mintis. 1992), 174.

litinių partijų kaip oficialių valdžios elementų institucionalizavimo⁹⁷², ir kurią 2010 m. V. Janukovičiui laimėjus Prezidento rinkimus Ukrainos Konstitucinis Teismas pripažino prieštaraujančia 1996 m. Ukrainos Konstitucijai, atsižvelgiant į tokio pakeitimo svarstymo bei priėmimo konstitucinės tvarkos pažeidimą⁹⁷³. Pastarasis Konstitucinio Teismo sprendimas buvo pasmerktas, kaip „tylus valstybės perversmas“⁹⁷⁴, kadangi buvo palankus prezidentui V. Janukovičiui. Iki 2014 m. vasario 22 d. šimtai protestuotojų žuvo, nes Ukrainos vidaus reikalų ministras davė leidimą policijos pareigūnams naudoti tarnybinis šaunamuosius ginklus prieš protestuotojus⁹⁷⁵. Galiausiai, 2014 m. vasario 21 d. Ukrainos Parlamentas priėmė įstatymą⁹⁷⁶, kuriuo atkūrė Ukrainos Konstitucijos 2004 m. gruodžio 8 d. pakeitimo galiojimą, tačiau prezidentas V. Janukovičius, turėjęs pasirašyti minėtą įstatymą, išvyko į Rusiją⁹⁷⁷. Todėl 2014 m. vasarį 22 d. Aukščiausioji Rada priėmė nutarimus, kuriais pripažino, kad prezidentas pasitraukė nuo savo konstitucinių pareigų vykdymo, ir paskyrė naujus prezidento rinkimus⁹⁷⁸.

Minėta, kad *akivaizdumo sąlyga* taikoma ne tik sprendžiant, ar kitos konstitucinės santvarkos gynimo priemonės yra įmanomos, bet ir vertinant *kėsinimosi realumą*. Dar daugiau, kaip būtina šios teisės įgyvendinimo sąlyga, kylančią iš 3 straipsnio 2 dalies normos hipotezės, E. Šileikis nurodo, kad kėsinimasis turi būti *prievartinis (smurtinis)*. To paties požiūrio laikosi ir K. Jovaišas⁹⁷⁹. Prievarta ar smurtas, kaip kėsinimasis

⁹⁷² „A New Constitution for Ukraine?“, *Democracy Reporting International*, 2019 m. birželio 27 d., <https://democracy-reporting.org/a-new-constitution-for-ukraine-briefing-paper/>.

⁹⁷³ Ukrainos Konstitucinis Teismas 2010 m. rugsėjo 30 d. sprendime (dėl Ukrainos įstatymo Nr. 2222-IV „Dėl Ukrainos Konstitucijos pakeitimų“, priimtų 2004 m. gruodžio 8 d., atitikties Ukrainos Konstitucijai (konstitucingumo)) nustatė, kad patvirtintas įstatymo projektas siek tiek skyrėsi nuo galutinio teksto, kuriuo buvo priimtos konstitucinės pataisos, ir nurodė, kad tai turi pagrindą panaikinti visą teisės aktą dėl Konstitucijos pakeitimų, t. y. net ir tas pakeitimų nuostatas, dėl kurių Konstitucinis Teismas oficialių pakeitimų procedūrų metu buvo pateikęs nuomonę dėl atitikties Ukrainos Konstitucijos 157 ir 158 straipsnių reikalavimams.

Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 252 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України “Про внесення змін до Конституції України” від 8 грудня 2004 року № 2222-IV (справа про додержання процедури внесення змін до Конституції України).

⁹⁷⁴ „A New Constitution for Ukraine?“, *Democracy Reporting International*, 2019 m. birželio 27 d., <https://democracy-reporting.org/a-new-constitution-for-ukraine-briefing-paper/>.

⁹⁷⁵ „Ukrainian police armed with combat weapons: interior ministry“, *Reuters.com*, 2014 m. vasario 20 d., <https://www.reuters.com/article/us-ukraine-police-weapons/ukrainian-police-armed-with-combat-weapons-interior-ministry-idUSBREA1J17U20140220>.

⁹⁷⁶ Закон України “Про відновлення дії окремих положень Конституції України”, Відомості Верховної Ради (ВВР), 2014, № 11, ст.143, žiūrėta 2020 m. liepos 2 d., <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/742-18#Text>.

⁹⁷⁷ 2019 m. sausio 24 d. Kijevo Obolonės rajono teismas už akių nuteisė buvusį prezidentą V. Janukovičių 13 metų kalėti už valstybės išdavimą ir „pagalbą vykdant agresyvią karą“ prieš Ukrainą. Tačiau ne tik V. Janukovičiui, bet ir dviem buvusiesiems gynybos ministrams pareikšti įtarimai nuo 2012 iki 2014 metų įvykdžius valstybės išdavystę: „Tai buvo veiksmai, nukreipti prieš Ukrainos suverenitetą ir teritorinį vientisumą, kuriais buvo siekiama sužlugdyti šalies gynybinius pajėgumus, padėti Rusijos kenkėjiškai veiklai prieš Ukrainą“. „Įtariamieji nuo 2012 iki 2014 metų vykdė tikslią Ukrainos gynybos pajėgumų sumažinimą per vadinamąją Ukrainos ginkluotųjų pajėgų reformą, kurios esmė buvo kariuomenės sumažinimas, dalies karinių dalinių išformavimas, jų dislokavimo vietų pakeitimas. Tokie veiksmai vyko ir Krymo autonominės respublikos teritorijoje, kuri vėliau buvo aneksuota Rusijos“. „Buvęs Ukrainos prezidentas Janukovičius įtariamasis valstybės išdavimu“, *LRT.LT*, 2020 m. birželio 24 d., <https://www.lrt.lt/naujienos/pasaulyje/6/1191452/buves-ukrainos-prezidentas-janukovycius-itariamasis-valstybes-isdavimu>.

⁹⁷⁸ Yulia Razmetaeva, „The Right to Resist and the Right of Rebellion“, *Jurisprudencija* 21(3) (2014): 770.

⁹⁷⁹ Genovaitė Dambrauskienė ir kt., *Lietuvos Respublikos Konstitucijos komentaras. Pirma dalis* (Vilnius: Teisės institutas, 2000), 58.

kvalifikuojanti aplinkybė, sutinkami ir kitų valstybių konstitucijose. Pavyzdžiui, Estijos Konstitucija leidžia imtis pasipriešinimo esant konstitucinės santvarkos „prievartiniam pakeitimui“ (54 str.), Graikijos Konstitucija – kai yra bandymas „smurtu panaikinti Konstituciją“ (120 str. 4 d.) ar Argentinos Konstitucija – jei jos laikymąsi nutraukia „jėgos veiksmai“ (36 str.).

Prievarta (smurtas) gali būti ne tik fizinė, bet ir psichinė, kuri suprantamas kaip poveikis „*verčiant bijoti (bauginant)*, kad dėl tolesnių grasinančiojo veiksmų ar neveikimo atsiras tam tikrų neigiamų pasekmių“⁹⁸⁰. Tai iliustruoja 1940 m. Lietuvos okupavimas bei aneksija, kurie įvykdyti be realaus ginkluotųjų pajėgų panaudojimo, t. y. nepasireiškė jokių akivaizdžiu fiziniu kėsanimusi į valstybės nepriklausomybę, konstitucinę santvarką. Realios fizinės prievartos Sovietų Sąjungai anuomet net ir neprireikė. Lietuvos valstybės valdžia suvokusi neišvengiamos karinės invazijos grėsmę⁹⁸¹, kuri atliko bauginamąją paskirtį, patenkino 1940 m. birželio 14 d. Sovietų Sąjungos ultimatumą, kurio vienas iš reikalavimų buvo įsileisti į Lietuvos teritoriją papildomą sovietų karinį kontingentą⁹⁸². Vėliau remiantis sovietinių okupantų interesais bei atitinkamais 1938 m. Lietuvos Konstitucijos straipsniais buvo keičiama konstitucinė santvarka. Galiausiai įvykių kulminacija tapo 1940 m. liepos 21 d., kai prisidengiant tariama tautos valia buvo priimta Lietuvos įstojimo SSRS sudėtį deklaracija⁹⁸³. Lietuvos Tarybų Socialistinė Respublika (toliau – Lietuvos TSR) tapo Tarybų Sąjungos teritoriniu-administraciniu vienetu, kurį okupacinė valdžia 1940 m. rugpjūčio 3 d. įjungė į TSRS sudėtį. Okupacijos padariniams legitimuoti Lietuvos TSR „liaudies seimas“ rugpjūčio 24 d. paskelbė vadinamąją Lietuvos TSR konstituciją, kuri konstatavo, kad Lietuvos TSR įvedama tarybinė santvarka⁹⁸⁴.

E. Šileikis nurodo, jog „prisimenant 1940 m. „Liaudies Seimo“ ar „Liaudies Vyriausybės“ veiklą <...> diskutuotina, ar teisė priešintis gali būti įgyvendinta prieš *norminius aktus* ar *politines rezoliucijas-pareiškimus* leidžiančias institucijas (Seimą, Respublikos Prezidentą, Vyriausybę), kurios nepriima *realinių* valdymo aktų, tiesiogiai lemiančių prievartą“⁹⁸⁵. Tačiau kaip minėta, vertinant kėsanimosi pobūdį turi būti atsižvelgta ne tik į *formalius*, bet ir į *materialinius* teisinius aspektus, nes tai, kas formaliai gal ir teisėta, turinio požiūriu gali būti steigiamosios valdžios nusistatytos konstitucinės santvarkos esminis pažeidimas. Todėl manytina, kad tiek Sovietų Sąjungos ultimatumas, tiek ir Lietuvos valstybės pareigūnų (besikolaboravusių su sovietine valdžia) veikla, net jei

⁹⁸⁰ Oleg Fedosiuk, „Psichinės prievartos samprata baudžiamojoje teisėje“. *Jurisprudencija* 21(13) (2001): 105.

⁹⁸¹ Genovaitė Dambrauskienė ir kt., *Lietuvos Respublikos Konstitucijos komentaras. Pirma dalis* (Vilnius: Teisės institutas, 2000), 19.

⁹⁸² Mindaugas Maksimaitis, „Lietuvos sovietizacija. Autentiškos Lietuvos konstitucinės raidos pertrūkis“, iš *Lietuvos konstitucinė teisė*, redakcinė kolegija: Egidijus Jarašiūnas, Vytautas Sinkevičius, Juozas Žilys, Milda Vainiūtė (Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2017), 101.

⁹⁸³ Mindaugas Maksimaitis, „Lietuvos sovietizacija. Autentiškos Lietuvos konstitucinės raidos pertrūkis“, iš *Lietuvos konstitucinė teisė*, redakcinė kolegija: Egidijus Jarašiūnas, Vytautas Sinkevičius, Juozas Žilys, Milda Vainiūtė (Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2017), 103.

⁹⁸⁴ Nijolė Maslauskienė, „Parlamentarizmo idėja ir okupuotos Lietuvos valdymo sistema 1940–1941 m.“, *Parlamento studijos* Nr.1 (2004), http://www.parlamentostudijos.lt/Nr3/Istorija_Maslauskienė.htm.

⁹⁸⁵ Egidijus Šileikis, *Alternatyvi konstitucinė teisė* (Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2005), 592.

jie tiesiogiai nelėmė prievartos, akivaizdžiai buvo nukreipta prieš valstybės nepriklausomybę ir konstitucinę santvarką, t. y. norėta šias konstitucines vertybes panaikinti ar bent mažiausiai iškreipti jų esmę. Vertinant retrospektyviai, akivaizdu, kad įvykdytos veikos, kaip *kėsinimasis*, sudarė pagrindą Tautai ir kiekvienam piliečiui imtis pasipriešinimo, nors tuo metu ši teisė nebuvo nei 1938 m. Konstitucijoje, nei kituose teisės aktuose įtvirtinta.

Matyt neatsitiktinai, o atsižvelgiant į istorinę patirtį, Lietuvos Ginkluotos gynybos ir pasipriešinimo agresijai įstatyme⁹⁸⁶, pirmiausiai, orientuojamasi į agresiją bei okupaciją, kaip svarbiausius pagrindus piliečių pasipriešinimui atsirasti. Būtų galima kelti klausimą, ar įstatyme nėra pernelyg siauriai nurodytas kėsinimosi subjektas bei būdas – užsienio valstybės agresija bei okupacija? Atsižvelgiant į pasipriešinimo teisės įgyvendinimo pradžia (žr. plačiau 6.2.2. skirsnį) bei aptartą kėsinimosi pobūdį, akivaizdu, kad pasipriešinimas gali būti panaudojamas ne tik prieš užsienio valstybės neteisėtą jėgą (agresorių, okupantą), bet ir valstybės valdžią ar tiesiog prieš kiekvieną, kuris (fizine ar (ir) psichine) prievarta akivaizdžiai kėsinasi į valstybės nepriklausomybę, teritorinį vientisumą, konstitucinę santvarką, o kitos šių konstitucinių vertybių gynimo priemonės nėra galimos arba neefektyvios. Minėta ir tai, kad Konstitucija nenustato imperatyvo reglamentuoti šios teisės įgyvendinimo tvarką. Todėl nesant ordinarinio teisinio reguliavimo pasipriešinimui, kaip *ultima ratio*, prieš valstybės perversmą reglamentuoti, Konstitucijos viršenybės bei tiesioginio taikymo principai leidžia tiesiogiai remtis Konstitucija (6 str. 2 d.), *inter alia* Konstitucijos 3 str. 2 d.

Vokietijoje, priešingai, atsižvelgiant į istorinę patirtį, sutinkama nuomonė, kad puolimas prieš konstitucinę santvarką turi kilti iš valstybės *vidaus*, o agresija iš *išorės* nepatenka į PĮ 20 str. 4 d. panaudojimo sritį⁹⁸⁷, nes valstybės gynybos atveju piliečiai negali veikti remiantis pasipriešinimo teise. Tuo metu pagal konstituciją savo įgaliojimus įgyvendina kompetentingos civilinės valdžios institucijos bei ginkluotosios pajėgos. Tačiau atsižvelgiant į naujausią istorinę patirtį ir šiuo dieninio valstybingumo sąlygas, toks griežtas atskyrimas nebėra taikomas⁹⁸⁸. Argumentuojama tuo, kad ne visada priešai iš išorės siekia tik valstybės nepriklausomybę ar teritorijos vientisumą pažeisti ir todėl įvykdo agresiją, panaudodami ar grasindami panaudoti ginkluotą jėgą. Kalbant apie užsienio agresorius, kurie turi tikslą kitos valstybės konstitucinę santvarką pakeisti, šiam tikslui pasiekti gali imtis infiltracijos ar kitų įsiskverbimo į valdymo sistemą priemonių, įvairiausių formos pagalbos iš vidinių valstybės institucijų⁹⁸⁹ ar piliečių, kurie tokiu bendradarbiavimu sukelia valstybės perversmą.

⁹⁸⁶ Lietuvos Respublikos ginkluotos gynybos ir pasipriešinimo agresijai įstatymas. *Valstybės žinios*. 2000, Nr. 64-1927.

⁹⁸⁷ Žr.: Josef Isensee, *Das legalisierte Widerstandsrecht. Eine staatsrechtl. Analyse d. Art. 20 Abs. 4 Grundgesetz*. Berlin, Zürich, (Gehlen: Bad Homburg [u. a.] 1969), 18; Rudolf Dolzer, „Der Widerstandsfall“, iš *Handbuch des Staatsrechts. Band VII: Normativität und Schutz der Verfassung – Internationale Beziehungen*, Josef Isensee, Paul Kirchhof (Heidelberg: C. F. Müller Verlag, 1992), 471.

⁹⁸⁸ Žr.: Wolfram Höfling, „Widerstand im Rechtsstaat“, iš *Handbuch der Grundrechte in Deutschland und Europa. Band II*, Detlef Merten, Hans-Jürgen Papier (Heidelberg: V. C. F. Müller Verlag, 2013), 604; Rudolf Dolzer, „Der Widerstandsfall“, iš *Handbuch des Staatsrechts. Band VII: Normativität und Schutz der Verfassung – Internationale Beziehungen*, Josef Isensee, Paul Kirchhof (Heidelberg: C. F. Müller Verlag, 1992), 471.

⁹⁸⁹ Klaus Stern, *Das Staatsrecht der Bundesrepublik Deutschland: Staatsorgane, Staatsfunktionen, Finanz- und Haushaltverfassung, Notstandsverfassung. Band II*. (München: Verlag C. H. Beck, 1980), 1517.

Be to, konstitucinė formuluotė numato gana platų kėsinimosi į konstitucinę santvarką subjektų ratą, kartu pasipriešinimo teisės adresatus: būtent „bet kam, kas“ arba „kiekvienas, kuris“. Tai apima *valstybės institucijas bei pareigūnus*, pavienius *asmenis*, taip pat organizuotas *jų grupes, užsienio agresorių*. Visai nėra skirtumo, ar besikėsinantieji į valstybės nepriklausomybę, teritorijos vientisumą ar konstitucinę santvarką yra valdžios institucijų atstovai ar privatūs asmenys. Kėsinimasis gali pasireikšti tiek aktyviais veiksmais, tiek ir neveikimu, o subjektai paprastai turi anarchistinius ar separatistinius siekius⁹⁹⁰.

Vadinasi, pasipriešinimo teisė gali būti nukreipta ne tik prieš valstybės perversmą „iš viršaus“, kuriam esant teisėtai pareigas užėmę asmenys piktnaudžiauja savo įgaliojimais bei siekia jų daugiau nei turi pagal konstituciją, ar užsienio agresiją, bet ir vadinamąjį valstybės perversmą „iš apačios“⁹⁹¹. Pastarasis kėsinimosi subjektas užsienio teisinėje literatūroje kartais įvardijamas, kaip „*nevalstybinio pobūdžio revoliucinės pajėgos*“⁹⁹² tuo atveju, kai pavienės arba didelės asmenų grupės bando įvykdyt perversmą, prieš kurį valstybės institucijos *negali* apsiginti ar *nenori* su juo kovoti, nežiūrint to, kad perversmininkai gali remtis tautos daugumos valia⁹⁹³. K. Stern išvelgia pavojų pilietiniam karui kilti⁹⁹⁴. Tačiau pasipriešinimo teisė turi būti išskirtinė laikina priemonė esamos demokratinės konstitucinės santvarkos naudai, o ne „kilpa žygiui į pilietinį karą“⁹⁹⁵. Beje, J. Heinemann mano, kad konstitucinė pasipriešinimo teisė legi-

⁹⁹⁰ Viena vertus, paprastai valstybių konstitucijos *expressis verbis* ar implicitiškai draudžia puolamąjį karą, tačiau svarstyti klausimas, ar konstituciškai leistina pasipriešinimo teisė, jei valstybės institucijos (pirmiausiai – valstybės valdovas, kaip vyriausiasis ginkluotųjų pajėgų vadas) savo veiksmus yra nukreipę prieš kitos valstybės nepriklausomybę, konstitucinę santvarką ar teritorinį vientisumą. Ir ypač, jei tokioje situacijoje kitos valstybės institucijos (parlamentas ar vyriausybė, taip pat konstitucinis teismas, pvz., Rusijos Federacijos Konstitucinis Teismas per vieną dieną 2014 m. kovo 19 d. priėmęs nutarimą dėl vadinamosios Krymo priėmimo į Rusijos Federacijos sudėtį sutarties teisėtumo) neisiima teisinių priemonių, kad būtų sulaukyta neteisėtai prieš kitą valstybę besielgianti institucija. Atrodo, galime įžvelgti valstybės institucijų nenorą, tačiau kita vertus juk *kėsinamasi į kitos valstybės konstitucinę santvarką, teritorinį vientisumą*, todėl atrodytu, kad pasipriešinimas neleistinas. Visgi abejotina, ar demokratiškai veikianti valstybinė bendruomenė suteikė savo įsteigtoms institucijoms tokius įgaliojimus. Todėl, jei valstybės institucijos, pareigūnai savo veiksmus yra nukreipę prieš kitos valstybės teritorinį vientisumą, konstitucinę santvarką (nebūtinai agresija, kaip kėsinimosi pobūdis), vadinasi, ji kartu veikia nedemokratiškai, antikonstituciškai, todėl pažeidžiant savos valstybės tariamą demokratinę tvarką. Atitinkamai galima daryti išvadą, kad tauta gali imtis pasipriešinimo. Tokia prielaida leistina net tada, jei valstybės institucija, pareigūnas veikia sudarydami teisėtumo įspūdį ar jei tai tėra tik pavienis konstitucinis pažeidimas, kadangi tai nepaneigta, jog yra kėsinamasi pažeisti savo valstybės konstitucinės santvarkos esmę (demokratinį valstybės valdymą), *inter alia* kitos valstybės nepriklausomybę, teritorinį vientisumą. Tačiau, kaip minėta, pasipriešinimo teisė negarantuoja sėkmės, todėl visuomet lieka tikimybė, kad pasipriešinusieji gali atsidurti situacijoje, jog jiems bus taikoma baudžiamoji atsakomybė už veiksmus prieš teisėtai (ar bent jau formaliai) veikiančias institucijas.

⁹⁹¹ Wolfram Höfling, „Widerstand im Rechtsstaat“, iš *Handbuch der Grundrechte in Deutschland und Europa. Band II*, Detlef Merten, Hans-Jürgen Papier (Heidelberg: V. C. F. Müller Verlag, 2013), 605.

⁹⁹² Roman Herzog, „GG Art. 20“, iš *Kommentar zum Grundgesetz. 66. Ergänzungslieferung 2012*, Günter Dürig, Theodor Maunz, beck-online. *Die Datenbank*, žiūrėta 2013 m. birželio 26 d., <http://beck-online.beck.de/>.

⁹⁹³ Josef Isensee, *Das legalisierte Widerstandsrecht. Eine staatsrechtl. Analyse d. Art. 20 Abs. 4 Grundgesetz*. Berlin, Zürich, (Gehlen: Bad Homburg [u. a.] 1969), 31.

⁹⁹⁴ Klaus Stern, *Das Staatsrecht der Bundesrepublik Deutschland: Staatsorgane, Staatsfunktionen, Finanz- und Haushaltverfassung, Notstandsverfassung. Band II*. (München: Verlag C. H. Beck, 1980), 1518.

⁹⁹⁵ Wolfram Höfling, „Widerstand im Rechtsstaat“, iš *Handbuch der Grundrechte in Deutschland und Europa. Band II*, Detlef Merten, Hans-Jürgen Papier (Heidelberg: V. C. F. Müller Verlag, 2013), 609.

timuoja ne revoliuciją prieš jau nustatytą kitą „konstitucinę santvarką“, o tik išimtinai saugojimą esamos konstitucinės santvarkos⁹⁹⁶. Todėl teisingai nurodo Ul. Karpen, kad normos struktūros „archimedinis“ atskaitos taškas yra konstitucinė santvarka⁹⁹⁷, kuri ginama pasipriešinimu. Tuo tarpu pilietinio nepaklusnumo *teisë*, kaip eufemistinis revoliucijos apibūdinimas, neegzistuoja, o tie, kas jį sukelia, turi pripažinti demokratiškai nustatytą tvarką⁹⁹⁸.

Visgi pasipriešinimas bei revoliucija turi ir panašumų, pirmiausiai, dėl to, jog abiem atvejais paprastai naudojama jėga. Pasekmių požiūriu, jei jie yra nesėkmingi, susilaukia baudžiamosios atsakomybės⁹⁹⁹, jeigu pavyksta, įgauna konstitucinę reikšmę. Tačiau tuo jų bendrumas baigiasi. Savo ketinimu jie yra visiškai skirtingi: revoliucija yra perversmas, pažeidimas esamos (teisėtos) tvarkos, pasipriešinimo teisė yra išsaugojimas ar atkūrimas esamos (teisėtos) tvarkos. Revoliucija yra siekiama naujos konstitucinės (teisinės) tvarkos kūrimo, ar jos visumos, ar bent jau esminių jos bruožų pakeitimo. Todėl pasipriešinimo teisė sukuria ne revoliuciją, priešingai – kontrrevoliuciją¹⁰⁰⁰. Žinoma, konstitucijos suteikiama pasipriešinimo teisė negali užtikrinti jokios sėkmės perspektyvos. Todėl savaime suprantama, kad pralaimėjimo atveju pasipriešinimą vykdančiams nesuteikiamos jokios apsaugos garantijos nuo nuteisimo ir politinio persekiojimo. Taigi toliau analizuojama, kokios pasipriešinimo formos bei priemonės leistinos pagal konstituciją, kad būtų apgintos ar atkurtos saugomos konstitucinės vertybės: valstybės nepriklausomybė, teritorinis vientisumas, konstitucinės santvarka.

⁹⁹⁶ Jan Heinemann, „Das Widerstandsrecht nach Art. 20 Abs. 4 GG.“, iš *Wehrhafte Demokratie: Beiträge über die Regelungen zum Schutze der freiheitlichen demokratischen Grundordnung*, Markus Thiel (Tübingen: Mohr Siebeck, 2003), 114.

⁹⁹⁷ Ulrich Karpen, „Zivil Ungehorsam“ im demokratischen Rechtsstaat“, *Juristen Zeitung* Band 39 Nr. 6 (1984), 249.

⁹⁹⁸ Wolfram Höfling, „Widerstand im Rechtsstaat“, iš *Handbuch der Grundrechte in Deutschland und Europa. Band II*, Detlef Merten, Hans-Jürgen Papier (Heidelberg: V. C. F. Müller Verlag, 2013), 609.

Tačiau detalesnis revoliucijos, pilietinio karo palyginimas ar atbigojimas nepatenka į tyrimo objektą, todėl nebus šiame darbe analizuojamas. Galima paminėti tik tiek, kad po Antrojo pasaulinio karo vyravo „ilgalaikė taika“ be tarpvalstybinių karų. Tačiau laikotarpiu nuo 1989 iki 2006 metų pasaulyje valstybių *viduje* vyko 115 pilietinių karų (iš 122 karų) daugelyje skurdžiausių pasaulio tautų. Harvardo universiteto profesorius David'as Armitage pažymi, kad pagrindinės šiuolaikinės revoliucijos bent savo esme ir didele eigos dalimi, buvo pilietiniai karai. Žr.: David Armitage, „Civil War and Revolution. What can the study of civil war bring to our understanding of revolutions?“, *Agora* Vol. 44, No. 2 (2009): 18, 22.

⁹⁹⁹ Pavyzdžiui, nacionalsocializmo laikais Vokietijoje vyravusi ideologija reikalavo visų institucijų ir visų piliečių besąlyginio lojalumo vadui (vok. k. *Führer*), todėl nebuvo suteikta pasipriešinimo teisė. Pasipriešinusieji buvo nuteisti bendra tvarka mirties bausme, kaip ir baudžiamosios teisės pažeidėjai. Žr.: Rudolf Dolzer, „Der Widerstandsfall“, iš *Handbuch des Staatsrechts. Band VII: Normativität und Schutz der Verfassung – Internationale Beziehungen*, Josef Isensee, Paul Kirchhof (Heidelberg: C. F. Müller Verlag, 1992), 459–460.

Taip pat ir po Kapp'o pučo majoras Traugot'as von Jagow'as, kaip vienas iš pučo iniciatorių, kuris pučo laikotarpiu (1920 m. kovo 13–17d.) buvo „Vidaus reikalų ministras“, remiantis Baudžiamuoju kodeksu (§ 81 Abs. I Nr. 2 StGB, „Hochverrat“) buvo kaltintas valstybės išdavimu, todėl jam norėta skirti mirties bausmę. Tačiau 1921 m. gruodžio 21 d. jis buvo nuteistas už bendrininkavimą valstybės išdavime, kadangi Aukščiausiasis Teismas atsisūvelgė į lengvinančią aplinkybę – jo „nesavanaudišką patriotizmą“, todėl skyrė minimalią penkerių metų laisvės atėmimo bausmę. Žr.: Jürgen W. Schmidt, „Die Landräte des Kreises Westprignitz von 1860–1920“, iš *Mitteilungen des Vereins für Geschichte der Prignitz. Bd.12.*, Uwe Czubatynski (Perleberg: Hohnholt GmbH, 2012), 17–18.

¹⁰⁰⁰ Rudolf Dolzer, „Der Widerstandsfall“, iš *Handbuch des Staatsrechts. Band VII: Normativität und Schutz der Verfassung – Internationale Beziehungen*, Josef Isensee, Paul Kirchhof (Heidelberg: C. F. Müller Verlag, 1992), 474.

6.2.5. Pasipriešinimo formos bei priemonės, leistinos pagal konstituciją ir būtinos pasipriešinimu saugomų konstitucinių vertybių išsaugojimui, atkūrimui

Lietuvos Respublikos Konstitucija (3 str. 2 d.), kaip ir daugelio kitų valstybių konstitucijos, paprastai nedetalizuoja piliečių elgesio, kuris tiesiog įvardijamas kaip pasipriešinimas. Visgi, Graikijos Konstitucijoje nurodyta, kad priešintis reikia „visomis įmanomomis priemonėmis“ (120 str. 4 d.), Vengrijos Konstitucijoje įtvirtintas teisėtumo reikalavimas: „teisėtai būdais priešintis“ (C str. 2 d.), o Portugalijos Konstitucija įgalina jėgos panaudojimą: „priešintis tvarkai, kuri pažeidžia jų teises, laisves ar garantijas, ir panaudoti jėgą, kad atremtų bet kokią agresiją“ (21 str.).

Pasipriešinimo veiksmai, kurie pagal konstituciją skirti konstitucinės (teisinės) santvarkos apsaugai, turėtų būti suvokiami kaip valstybės gynybos (tiek plačiąja prasme, tiek ir siaurąją prasme) priemonės. Todėl reikia atlikti tam tikrą atskyrimą, kad suvoktume, koks elgesys, kaip pasipriešinimas, leistinas Konstitucijos 3 straipsnio 2 dalies prasme. Veiksmai kurie, esant įprastai galiojančiai teisei tvarkai, būtų teisėti (pavyzdžiui, vieša kritika, streikai, kreipimasis į teismus, Konstitucinį Teismą ar net apkalta ir pan.) taip pat gali būti pasipriešinimas, tačiau bendrąja šio žodžio prasme, *inter alia* kaip valstybės gynybos plačiąja prasme priemonė. Tokie veiksmai negalėtų būti priskiriami prie pasipriešinimo, kaip valstybės gynybos siaurąją prasme priemonės (Konstitucijos 3 str. 2 d. prasme), nes „leistinas pasipriešinimas nėra pasipriešinimas“¹⁰⁰¹.

Mokslinėje doktrinoje¹⁰⁰² sutartinai nurodoma, kad pasipriešinimas apima *passivus* ir *aktivus pasipriešinimo formas* (nepaklusnumą bei priedartą) ir kad konstitucinė nuostata legitimuoja priemones, kurios pagal iki tol galiojusią teisinę tvarką yra *neteisėtos*. W. Höfling tai grindžia pozityvistinės pasipriešinimo teisės teleologija, todėl yra leistini veiksmai, kurie įprastoje konstitucinėje valstybės būklėje pažeistų teisę, pirmiausiai, baudžiamąją teisę (žinoma, tam tikrais atvejais ir civilinę teisę). Kitaip tariant pasipriešinimo atveju žmogus atšaukia „valstybinį prašymą paklusti“¹⁰⁰³. Toks apibūdinimas tinkamas kalbant apie valstybės perversmą, o taip pat aneksijos atveju. Vadinas, pasipriešinimą vykdantiems piliečiams veikimo laisvės sfera išplečiama, ir leidžiama tų, kurie kėsinaisi konstitucinę santvarką panaikinti, ar jau įvykdė tokį pasikėsinimą, puolimą sustabdyti, nutraukti. Tuo pačiu yra pateisinamas „valstybės dominavimo monopolijos pažeidimas“¹⁰⁰⁴. Todėl ne veltui teigiama, kad pasipriešinimo

¹⁰⁰¹ Klaus Stern, *Das Staatsrecht der Bundesrepublik Deutschland: Staatsorgane, Staatsfunktionen, Finanz- und Haushaltverfassung, Notstandsverfassung. Band II.* (München: Verlag C. H. Beck, 1980), 1522.

¹⁰⁰² Žr.: Josef Isensee, *Das legalisierte Widerstandsrecht. Eine staatsrechtl. Analyse d. Art. 20 Abs. 4 Grundgesetz.* Berlin, Zürich, (Gehlen: Bad Homburg [u. a.] 1969), 61–63; Klaus Stern, *Das Staatsrecht der Bundesrepublik Deutschland: Staatsorgane, Staatsfunktionen, Finanz- und Haushaltverfassung, Notstandsverfassung. Band II.* (München: Verlag C. H. Beck, 1980), 1522; Jan Heinemann, „Das Widerstandsrecht nach Art. 20 Abs. 4 GG.“, iš *Wehrhafte Demokratie: Beiträge über die Regelungen zum Schutze der freiheitlichen demokratischen Grundordnung*, Markus Thiel (Tübingen: Mohr Siebeck, 2003), 125; Roman Herzog, „GG Art. 20“, iš *Kommentar zum Grundgesetz. 66. Ergänzungslieferung 2012*, Günter Dürig, Theodor Maunz, *beck-online. Die Datenbank*, žiūrėta 2013 m. birželio 26 d., <http://beck-online.beck.de/>; Wolfram Höfling, „Widerstand im Rechtsstaat“, iš *Handbuch der Grundrechte in Deutschland und Europa. Band II*, Detlef Merten, Hans-Jürgen Papier (Heidelberg: V. C. F. Müller Verlag, 2013), 607.

¹⁰⁰³ Adolf Arndt, „Agraphoi Nomi (Widerstand und Aufstand)“, *Neue Juristische Wochenschrift* 15 (1962): 430.

¹⁰⁰⁴ Klaus Stern, *Das Staatsrecht der Bundesrepublik Deutschland: Staatsorgane, Staatsfunktionen, Finanz- und Haushaltverfassung, Notstandsverfassung. Band II.* (München: Verlag C. H. Beck, 1980), 1522.

teisė turi būti kaip *ultima ratio*, kai nebėra valstybinės valdžios monopolijos, arba po aneksijos, kai įsteigiama nauja valstybės valdžia, kuri vis tiek yra neteisėta ir niekinė, todėl tam tikra prasme ir negaliojanti. Tačiau tai neleidžia spręsti, kurios konkrečiai pasipriešinimo veikos yra leidžiamos pasipriešinimo situacijoje. Atsižvelgiant į skirtingas aplinkybes, būtų galima abejoti, ar iš viso yra įmanoma (tikslinga) sudaryti tokią sąrašą, nes niekada nežinia, koks kėsinimasis gali prasidėti ir kokių priemonių jam atremti gali prireikti. Visgi galėtume paminėti keletą pasipriešinimo būdų, kurie skiriasi priklausomai nuo to, ar yra remiamasi pasyvaus ar aktyvaus pasipriešinimo forma.

Pasyvus pasipriešinimas tinkamas tokiems atvejams, jei nauja niekinė teisinė tvarka nustatytų pareigą veikti (pvz., mokėti mokesčius, įvairias rinkliavas ar atlikti karo prievolę), o piliečiai atsisakytų šias pareigas vykdyti. Tai galioja nepaklusnumui ir prieš visus įstatymus ar teisės aktus, kurie tiesiogiai pažeidžia konstituciją (tačiau ne simptomiškai, o kėsinasi panaikinti jos esmę), taip pat nepaklusnumui prieš visus administracinius veiksmus, kurie akivaizdžiai yra valstybės perversmo pobūdžio ir dėl to yra negaliojantys. Pasyvus pasipriešinimo, pasireiškusio lietuvių nepaklusnumu SSRS okupacijos įstatymams ir įsakymams, imtasi po to, kai 1940 m. birželio 15 d. SSRS okupavo, o vėliau aneksavo Lietuvą, o būtent 1944 m. vasarą sovietinei vyriausybei pradėjus prievartinį Lietuvos gyventojų mobilizavimą į raudonąją armiją, „jaunimas ėmė masiškai vengti mobilizacijos, slapstyti“¹⁰⁰⁵. Kartu 1944–1953 m. prasidėjo bei vyko aktyvus ginkluotas partizaninis pasipriešinimas sovietinei okupacijai (tai priskirtina prie aktyvios pasipriešinimo formos). 1949 m. vasario 10–20 d. visų partizanų apygardų vadų suvažiavime „Lietuvos ginkluoto pasipriešinimo organizaciją buvo nutarta pavadinti Lietuvos Laisvės Kovos Sąjūdžiu“¹⁰⁰⁶ (toliau – LLKS). 1949 m. vasario 16 d. LLKS priėmė Deklaraciją¹⁰⁰⁷, kurioje ne tik nustatyti būsimos nepriklausomos Lietuvos valstybės konstituciniai pamatai¹⁰⁰⁸, bet ir „centralizuotas visas Lietuvos partizaninis judėjimas“¹⁰⁰⁹. Lietuvos laisvės kovose taip pat paminėtina dvasininkų aktyvi parama partizanams: klebonijos ar vienuolyno patalpos buvo suteikiamos rengiant partizanų suvažiavimus, kunigai parūpindavo partizanams vaistų, dokumentų bei platino jų spaudą¹⁰¹⁰.

¹⁰⁰⁵ Algirdas Jakubčionis, Vytautas Sinkevičius ir Dainius Žalimas, „Sovietų Sąjungos agresija ir Lietuvos okupacija 1940–1990 metais. Pasipriešinimas sovietinei okupacijai: Lietuvos Laisvės Kovos Sąjūdžio Tarybos 1949 m. vasario 16 d. Deklaracija“, iš *Lietuvos konstitucionalizmas: ištakos, raida ir dabartis*, Algirdas Jakubčionis, Egidijus Jarašiūnas, Jevgenij Machovenko, Mindaugas Maksimaitis, Vytautas Sinkevičius, Irena Valikonytė, Dainius Žalimas, Juozas Žilys (Vilnius: Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas, 2018), 113.

¹⁰⁰⁶ Vytautas Sinkevičius, „Lietuvos Laisvės Kovos Sąjūdžio Tarybos 1949 m. vasario 16 d. deklaracija“, iš *Lietuvos konstitucinė teisė*, redakcinė kolegija: Egidijus Jarašiūnas, Vytautas Sinkevičius, Juozas Žilys, Milda Vainiūtė (Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2017), 111.

¹⁰⁰⁷ Lietuvos Respublikos įstatymas „Dėl Lietuvos Laisvės Kovos Sąjūdžio Tarybos 1949 m. vasario 16 d. deklaracijos“. *Valstybės žinios*. 1999, Nr. 11-241.

¹⁰⁰⁸ Vytautas Sinkevičius, „Lietuvos Laisvės Kovos Sąjūdžio Tarybos 1949 m. vasario 16 d. deklaracija“, iš *Lietuvos konstitucinė teisė*, redakcinė kolegija: Egidijus Jarašiūnas, Vytautas Sinkevičius, Juozas Žilys, Milda Vainiūtė (Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2017), 111.

¹⁰⁰⁹ Vytautas Sinkevičius, „Lietuvos Laisvės Kovos Sąjūdžio Tarybos 1949 m. vasario 16 d. deklaracija Lietuvos teisės sistemoje“, iš *Regnum est: 1990 M. Kovo 11-osios Nepriklausomybės Aktui – 20: Liber amicorum Vytautui Landsbergiui*, atsakingasis redaktorius Gediminas Mesonis (Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2010), 57.

¹⁰¹⁰ Arūnas Streikus, „Kunigų dalyvavimas ginkluotojo pasipriešinimo sąjūdyje“, *Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis*, t. 26 (2005): 654–655.

Lietuvos Respublikos ginkluotos gynybos ir pasipriešinimo agresijai įstatyme taip pat numatyta, kad okupavusios valstybės įstatymai negalioja ir neprivalomi vykdyti, o Lietuvos Respublikos teritorijoje ir toliau galioja Lietuvos Respublikos Konstitucija, tačiau iš ordinarinių teisės aktų minimi tik Lietuvos Respublikos įstatymai bei tarptautinės sutartys (10 str. 1 d.). Pasyviam pasipriešinimui priskiriamas ir nesikolaboravimas su valstybės perversmininkais ar okupantais. Paminėtina Argentinos Konstitucija, kuri tiesiogiai nustato, jog Konstitucija galioja, net jei jos laikymąsi pertraukia jėgos veiksmais, kurie tokiu atveju yra laikomi niekiniais (36 str.), vadinasi, jiems galima nepaklusti.

Aktyvios pasipriešinimo formos, kaip ir pasyvaus pasipriešinimo atveju, veikimas turi būti *neteisėtas* esant įprastai teisei tvarkai. Dažniausiai yra nurodomas toks elgesys: faktų ir planų atskleidimas, kurie paprastai būtų laikomi valstybės paslaptimi, turto sugadinimas, sunaikinimas ar konfiskavimas, kelių ir tiltų blokavimas, komunalinių linijų paralyžius, ryšio tinklų, įskaitant visuomenės informavimo priemonių, sutrikdymas arba naudojimas, asmenų sulaikymas, neleistinos spaudos platinimas, partizaninių būrių sudarymas. Ir visa tai gali būti vykdoma panaudojant ginklus. Kaip matyti iš sąrašo, daugelis šių veikų sudaro civilinės teisės deliktų ar baudžiamosios teisės nusikalstamų veikų sudėtis. Kai kurie mokslininkai¹⁰¹¹ tvirtina, kad pasipriešinimo teisė pateisina ne tik smurtą prieš asmenis, bet ir kraštutiniu atveju – žudymą, ypač “tironų nužudymą”¹⁰¹², tačiau detalesnių argumentų tokiam požiūriui nepateikia.

Būtina prisiminti Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo¹⁰¹³ doktriną dėl žmogaus teisių ir laisvių ribojimo, kuris turi atitikti šias sąlygas: „tai daroma įstatymu; ribojimai yra būtini demokratinėje visuomenėje, siekiant apsaugoti kitų asmenų teises bei laisves ir Konstitucijoje įtvirtintas vertybes, taip pat konstituciškai svarbius tikslus; ribojimais *negali būti paneigiama teisių ir laisvių prigimtis bei jų esmė* (išskirta aut.); turi būti laikomasi konstitucinio proporcingumo principo”¹⁰¹⁴. Be to,

¹⁰¹¹ Josef Isenisse, *Das legalisierte Widerstandsrecht. Eine staatsrechtl. Analyse d. Art. 20 Abs. 4 Grundgesetz*. Berlin, Zürich, (Gehlen: Bad Homburg [u. a.] 1969), 63; Klaus Stern, *Das Staatsrecht der Bundesrepublik Deutschland: Staatsorgane, Staatsfunktionen, Finanz- und Haushaltverfassung, Notstandsverfassung. Band II*. (München: Verlag C. H. Beck, 1980), 1523.

¹⁰¹² Michael Kloepfer, *Verfassungsrecht. Band II: Grundrechte. 1. Auflage* (München: Beck, 2010), 625. Visuotinės žmogaus teisių deklaracijos, priimtos ir paskelbtos Generalinės Asamblėjos 1948 m. gruodžio 10 d. rezolucija 217 A (III), preambuleje taip pat nurodyta, kad žmogus nerasdamas jokios kitos išeities gali būti priverstas sukilti prieš tironiją ir priespaudą, todėl „būtina, kad žmogaus teisės saugotų įstatymo galia“. Tačiau šis tarptautinis dokumentas pirmiausiai skirtas žmogaus teisių apsaugai reglamentuoti, o ne valstybių narių suvereniteto ar teritorinio vientisumo gynybos pagrindams nustatyti.

Nepaisant visuotinių prigimtinių teisės tradicijų, atrodo, kad nėra jokių tarptautinės ir Europos Sąjungos taisyklių, reglamentuojančių pasipriešinimo teisę. Žr.: Michael Kloepfer, *Verfassungsrecht. Band II: Grundrechte. 1. Auflage* (München: Beck, 2010), 627.

¹⁰¹³ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2002 m. kovo 14 d., 2004 m. gruodžio 29 d. nutarimai.

¹⁰¹⁴ Ši doktrina atitinka Europos Žmogaus Teisių Teismo suformuotą žmogaus teisių ribojimo doktriną, o taip pat Europos Sąjungos pagrindinių teisių chartijos 52 str. 1 d. formuluojamą principą, kad bet koks Chartijos pripažintų teisių ir laisvių apribojimas turi būti nustatytas įstatymo ir nekeisti šių teisių bei laisvių esmės. Žr.: Toma Birmontienė, „Žmogaus teisės ir laisvės“, iš *Lietuvos konstitucinė teisė*, redakcinė kolegija: Egidijus Jarašiūnas, Vytautas Sinkevičius, Juozas Žilyis, Milda Vainiūtė (Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2017), 285.

Teismas yra pažymėjęs, kad „žmogaus gyvybė ir jo orumas sudaro asmenybės vientisumą, reiškia žmogaus esmę; gyvybė ir orumas yra neatimamos žmogaus savybės, todėl negali būti traktuojamos atskirai; <...> įvykdžius mirties nuosprendį kartu yra paneigiama ir nusikaltėlio žmogiškoji esmė, jis netenka bet kokio žmogaus orumo, <...>“¹⁰¹⁵. Todėl atrodytų, kad Tautos ir kiekvieno piliečio teisei priešintis neturėtų būti suteikiamas prioritetas prieš Konstitucijos 18 straipsnyje įtvirtintą žmogaus teisių ir laisvių prigimtinį pobūdį, o taip pat prigimtine teise į gyvybę, kuri yra absoliuti, todėl ir neribojama. Visgi, reikia nepamiršti ir kitos svarbios aplinkybės, kad priešinimasis galimas dvejopo pobūdžio kėsinimosi subjektams: arba užsienio agresoriui, arba valstybės perversmininkams (tiek valstybės valdžios institucijoms, tiek ir piliečiams ar jų grupėms).

Kai pasipriešinimo adresatas yra užsienio agresorius ar okupantas, tuomet reikia atsižvelgti į tai, kad karo padėties metu (nepriklausomai nuo to ar ji yra *de jure* paskelbta, ar tik *de facto* egzistuoja) Lietuvos Respublikos jurisdikcijai priklausantys asmenys privalo laikytis visuotinai pripažintų tarptautinės humanitarinės teisės normų¹⁰¹⁶. Pirmiausiai paminėtini šie tarptautiniai dokumentai, kaip tarptautinės humanitarinės teisės šaltiniai: 1899 m. ir 1907 m. Hagos konvencijos¹⁰¹⁷, keturios 1949 m. Ženevos konvencijos¹⁰¹⁸ dėl karo aukų apsaugos, jų 1977 ir 2005 m. papildomi protokolai¹⁰¹⁹. Juose įtvirtinta ne tik civilių ir sužeistųjų, karo belaisvių apsauga, bet ir reglamentuojami karo (ginkluoto konflikto¹⁰²⁰) veiksmų vedimo būdai bei metodai,

¹⁰¹⁵ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1998 m. gruodžio 9 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 1998, Nr. 109-3004.

¹⁰¹⁶ Žr.: Lietuvos Respublikos karo padėties įstatymo 11 str. 5 d., 13 str. 2 d. 2 p., 31 str. 1 d. (suvestinė redakcija nuo 2021-01-01). *Valstybės žinios*. 2000, N. 52-1482; Lietuvos Respublikos ginkluotos gynybos ir pasipriešinimo agresijai įstatymo 13 str. *Valstybės žinios*. 2000, Nr. 64-1927.

¹⁰¹⁷ Žr.: „Treaties, States Parties and Commentaries“, ICRC, žiūrėta 2017 m. gruodžio 22 d., <https://www.icrc.org/applic/ihl/ihl.nsf/vwTreatiesHistoricalByDate.xsp>.

Pastebėtina, kad pagal Konstituciją tik tos tarptautinės sutartys, kurias ratifikavo Lietuvos Respublikos Seimas, yra sudedamoji Lietuvos Respublikos teisinės sistemos dalis (Konstitucijos 138 str. 3 d.), o *pacta sunt servanda* principas įpareigoja laikytis prisimėtų tarptautinių įsipareigojimų. Tačiau 1899 m. ir 1907 m. Hagos konvencijų Seimas nėra ratifikavęs. Kita vertus, minėta, kad Karo padėties bei Ginkluotos gynybos ir pasipriešinimo agresijai įstatymuose tiesiogiai nustatytas imperatyvas karo padėties metu laikytis visuotinai pripažintų tarptautinės humanitarinės teisės normų. Būtu galima svarstyti, ar Hagos konvencijos, nustatančios karo sausumoje normas, buvusias paprotinės teisės dalimi, yra kaip *ius cogens* normos, todėl visuotinai privalomos net ir neratifikuotos. Kita vertus, V. Vadapalas teigia, kad valstybės privalo „laikytis paprotinės humanitarinės teisės, net jei jos nėra kokių nors tarptautinių humanitarinės teisės sutarčių dalyvės“. Žr.: Vilenas Vadapalas, *Tarptautinė teisė* (Vilnius: Eugrimas, 2006), 499.

¹⁰¹⁸ 1949 m. rugpjūčio 12 d. Ženevos konvencija „Dėl sužeistųjų ir ligonių padėties veikiančiose armijose pagerinimo“. *Valstybės žinios*. 2000, Nr. 63-1905. 1949 m. rugpjūčio 12 d. Ženevos konvencija „Dėl sužeistųjų, sergančiųjų ir skętančiųjų ginkluotųjų pajėgų narių jūrose padėties pagerinimo“. *Valstybės žinios*. 2000, Nr. 63-1906. 1949 m. rugpjūčio 12 d. Ženevos konvencija „Dėl elgesio su karo belaisviais“. *Valstybės žinios*. 2000, Nr. 63-1907. 1949 m. rugpjūčio 12 d. Ženevos konvencija „Dėl civilių apsaugos karo metu“. *Valstybės žinios*. 2000, Nr. 63-1908.

¹⁰¹⁹ 1949 m. rugpjūčio 12 d. Ženevos konvencijų Papildomas protokolai dėl tarptautinių ginkluotų konfliktų aukų apsaugos (I protokolas). *Valstybės žinios*. 2000, Nr. 63-1909. 1949 m. rugpjūčio 12 d. Ženevos konvencijų Papildomas protokolai dėl netarptautinių ginkluotų konfliktų aukų apsaugos (II protokolas). *Valstybės žinios*. 2000, Nr. 63-1910. 1949 m. rugpjūčio 12 d. Ženevos konvencijų Papildomas protokolai dėl papildomos skiriamosios emblemos priėmimo (III protokolas). *Valstybės žinios*. 2007, Nr. 114-4635.

¹⁰²⁰ Tačiau Lietuvos Respublikos Konstitucijoje nenustatytas ginkluoto konflikto terminas, kuris naudojamas tarptautiniuose dokumentuose. Atsižvelgiant į 1949 m. Ženevos konvencijas, jų papildomus protokolus bei tarptautinių teisimų jurisprudenciją, tarptautinės teisės mokslinėje doktrinoje išskiriami dvejopo pobūdžio ginkluoti konfliktai: *tarptautinis* ginkluotas konfliktas yra tuomet, kai skelbiamas karas arba kyla koks nors kitas ginkluotas konfliktas dviem arba daugiau valstybių, net jei viena iš jų karo nepripažįsta; okupavus visą arba dalį valstybės teritorijos, net jei okupacijai

inter alia karių ir kitų asmenų prilyginamų kombatantams¹⁰²¹ statusas, suteikiantis galimybę teisėtai naudoti ginklą, *inter alia* žudyti priešo kombatantus. Tačiau turi būti laikomasi jau minėtose tarptautinėse sutartyse nustatytų kariavimo taisyklių (arba kaip nurodoma tarptautinėje teisėje – karo įstatymų ir papročių). Priešingu atveju pasipriešinimo dalyvis, net ir turintis kombatanto statusą, turėtų atsakyti už nusikaltimus žmoniškumui ir karo nusikaltimus (pagal Baudžiamojo kodekso 99–113¹ str.).

Tuo tarpu esant valstybės perversmui, kuris pagal tarptautinę teisę nėra prilyginamas tarptautiniam ginkluotam konfliktui (karui), pasipriešinimo dalyviams nesuteikiamas kombatanto statusas¹⁰²². Todėl jie turi tarsi ribotas priešintis nuo kėsinių į konstitucinę santvarką galimybes, o pasipriešinimas gali būti *a priori* pasmerktas neturint galimybės nužudyti. Kadangi pasipriešinimą vykdančiams nesuteikiamos jokios apsaugos garantijos, todėl akivaizdu, kad pralaimėjimo atveju jiems gresia nuteisimas ne tik už padarytus civilinės teisės deliktus, bet ir baudžiamosios teisės nusikalstamas veikas, kaip pavyzdžiui, už nužudymą (pagal Baudžiamojo kodekso 129 str.).

Vadinasi, pilietis, įgyvendinęs teisę priešintis, neįgyja absoliutaus imuniteto nuo teisinės atsakomybės pagal Lietuvos Respublikos baudžiamuosius įstatymus¹⁰²³. Tad ar galima pasipriešinimu padaryti žalą subjektui, kuris prievarta kėsinosi į Konstitucijos 3 straipsnio 2 dalyje minimas konstitucines vertybes, ar net tretiesiems asmenims, ku-

nesipriešinama ginklu. Tokio ginkluoto konflikto metu konflikto šalių kovojantys atstovai įgyja kombatanto statusą, o nekovojuojantys – civiliams numatytą apsaugą. *Netarptautinis* ginkluotas konfliktas yra toks ginkluotas konfliktas, kuris vyksta kokios nors valstybės „<...> teritorijoje tarp jos ginkluotųjų pajėgų ir disidentų ginkluotųjų pajėgų arba kitų organizuotų ginkluotųjų grupių, šios, pakludamos atsakingai vadovybei, vykdo tokią jos teritorijos dalies kontrolę, kuri leidžia joms įgyvendinti nenutrūkstamus ir suderintus karo veiksmus <...>.“ Tokio ginkluoto konflikto metu konflikto šalių kovojantys atstovai neįgyja kombatanto statuso, o ne(be)dalyvaujantiems konflikte, t. y. civiliams, sužeistiesiems bei kitiems *hors de combat* – taikoma humanitarinė apsauga pagal Ženevos konvencijų bendrųjų nuostatų 3 straipsnį. Pastebėtina, kad riaušės, paskiri ir stichiniai prievartos veiksmai bei kiti panašūs veiksmai nėra laikomi ginkluotais konfliktais. Žr.: Vilenas Vadapalas, *Tarptautinė teisė* (Vilnius: Eugrimas, 2006), 496. Violeta Vasiliauskienė, „Ginkluoto konflikto samprata ir „karas su terorizmu““, *Teisė* 82 (2012): 180–197; Justinas Žilinskas, „Ginkluoto konflikto samprata tarptautinėje humanitarinėje teisėje ir jos taikymo problemos moderniuose ginkluotuose konfliktuose“, *Jurisprudencija* 2(104) (2008): 91–100; *Prosecutor v. Dusko Tadic (Appeal Judgement)*, IT-94-1-A, International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia (ICTY), 15 July 1999; *The Military and Paramilitary Activities in and against Nicaragua (Nicaragua v. United States of America)*, Merits, Judgment. I.C.J. Reports 1986, p. 14.

¹⁰²¹ Sąvokos turinys pateiktas tarptautinės humanitarinės teisės doktrinoje, nurodant, kad tai – asmuo, kuris 1) priklauso kariaujančios šalies reguliariosios pajėgos ar yra ginkluotųjų pajėgų savanoris, 2) ir todėl dalyvaudamas tarptautiniam ginkluotame konflikte teisėtai gali naudoti ginklą. Partizanai, kaip ginkluoto pasipriešinimo dalyviai taip pat turi kombatanto statusą. Žr.: Vilenas Vadapalas, *Tarptautinė teisė* (Vilnius: Eugrimas, 2006), 495.

Minėtina, kad pagal Karo padėties įstatymą (redakcija nuo 2021-01-01) ginkluotųjų pajėgų vado sprendimu koviniai asmenų ir jų organizacijų ginkluoto pasipriešinimo vienetai (toliau – ginkluoto pasipriešinimo vienetai) priskiriami ginkluotuosiosioms pajėgoms ir jiems skiriamos ginkluotos gynybos užduotys (11 str. 3 d.), taip pat partizanų vienetai tampa ginkluotųjų pajėgų dalimi ginkluotųjų pajėgų vado sprendimu. Partizanų vienetai vykdo ginkluotųjų pajėgų vado nurodymus bei savarankiškus ginkluoto pasipriešinimo veiksmus okupuotoje Lietuvos valstybės teritorijoje, juos koordinuodami su ginkluotųjų pajėgų vadu (11 str. 4 d.). Vadinasi, ginkluoto pasipriešinimo ir partizanų vienetų veiksmams yra koordinuojami karinės vadovybės ir taip yra sustiprinami valstybės gynybos pajėgumai. Be to, šie ginkluoto pasipriešinimo ir partizanų vienetai turi atitikti kombatanto kriterijus, nustatytus tarptautinėje humanitarinėje teisėje.

¹⁰²² Kaip išimti reikia paminėti Claus'ą von Stauffenberg'ą, kuris, būdamas karininku Antrojo Pasaulinio karo metu, buvo vienas pagrindinių pasikėsinimo į Hitlerį 1944 m. liepos 20 d. organizatorių ir vykdytojų. Šis išpuolis yra žinomas, kaip svarbiausias karinio pasipriešinimo bandymas nacionalsocializmo eroje. Žr.: Eckart Thurich, „20. Juli 1944-Attentat auf Hitler“, *Bundeszentrale für politische Bildung: Themenblätter im Unterricht*. Nr. 37, žiūrėta 2019 m. spalio 26 d., <http://www.bpb.de/shop/lernen/themenblaetter/36594/20-juli-1944>.

¹⁰²³ Egidijus Šileikis, *Alternatyvi konstitucinė teisė* (Vilnius: Teisėsinė informacijos centras, 2005), 593.

rie nėra valstybės perversmininkai, okupantai. Susiduriame su reikalavimais, kurių turi laikytis pasipriešinimo dalyviai imdamiesi viena vertus leistino, kita vertus neteisėto (esant įprastai teisei padėčiai) elgesio. Paprastai pasipriešinimui taikomi tie apribojimai, kurie taikomi veikiant valstybės institucijoms. Kitaip tariant, pasipriešinimo elgesiui yra taikomi „*tinkamumo, būtinumo ir proporcingumo reikalavimai*“¹⁰²⁴, nes piliečiams yra suteikiama „gynybos teisė, kuri paprastai priskirtina vykdomajai valdžiai“¹⁰²⁵. Tik tuomet kai laikomasi minėtų reikalavimų, pasipriešinimo teisė yra kaip „procesinė užkarda patraukti atsakomybėn Lietuvos valstybės jurisdikcijoje esantį asmenį“¹⁰²⁶. Bet kuri pasipriešinimo forma turi tarnauti konstitucinės santvarkos išsaugojimui ir neperžengti šio tikslo, draudžiama piktnaudžiauti šia konstitucine teise. Pasipriešinimo vykdytojų taikomos priemonės turi būti priklausomos nuo „realių *sėkmės perspektyvų*“¹⁰²⁷, t. y. pasirenkamos tinkamiausios, kartu švelniausios priemonės tikslui pasiekti, naudojamos proporcingai, sukeltiant kuo mažiau žalos. Nebūtina pasipriešinimo elgesiu iš karto paveikiama visa grėsmė (kėsinimosi subjektas), pakanka, kad dalyvis suteiktų bent tam tikrą indėlį atkuriant saugomą konstitucinę santvarką.

Yra manoma, kad ir prieš nedalyvaujančius trečiuosius asmenis galima imtis aptartas konstitucines sąlygas atitinkančio elgesio, *inter alia* padarant žalą¹⁰²⁸, jei įvertinus visą situaciją priemonės prieš faktinius perversmininkus, okupantus yra neįmanomos ar nepakankamos, arba jei perversmininkai, okupantai per trečiuosius asmenis gali mai gali sukelti žalą. Priešingu atveju, pasipriešinimas būtų iš pat pradžių pasmerktas nesėkmei¹⁰²⁹.

¹⁰²⁴ Klaus Stern, *Das Staatsrecht der Bundesrepublik Deutschland: Staatsorgane, Staatsfunktionen, Finanz- und Haushaltverfassung, Notstandsverfassung. Band II.* (München: Verlag C. H. Beck, 1980), 1521.

¹⁰²⁵ Wolfram Höfling, „Widerstand im Rechtsstaat“, iš *Handbuch der Grundrechte in Deutschland und Europa. Band II*, Detlef Merten, Hans-Jürgen Papier (Heidelberg: V. C. F. Müller Verlag, 2013), 607.

¹⁰²⁶ Egidijus Šileikis, *Alternatyvi konstitucinė teisė* (Vilnius: Teisinis informacijos centras, 2005), 593.

¹⁰²⁷ Josef Isensee, *Das legalisierte Widerstandsrecht. Eine staatsrechtl. Analyse d. Art. 20 Abs. 4 Grundgesetz.* Berlin, Zürich, (Gehlen: Bad Homburg [u. a.] 1969), 77.

¹⁰²⁸ Jei įgyvendinant pasipriešinimo teisę padaroma žala, tuomet žalos atlyginimo teisinis reguliavimas orientuojamas į tai, kad pasipriešinimo dalyviai veikė vietoje valstybės valdžios tam, kad apsaugotų konstitucinę santvarką. Vadinasi, trečiųjų asmenų žalos atlyginimo reikalavimai būtų nukreipti ne prieš pasipriešinimo dalyvius, bet prieš valstybę, kai (jei) ji būtų sėkmingai apginta ar atkurta. Be to, tretieji asmenys savo reikalavimus galėtų pateikti tada, jei jie patirtų žalą be jų pačių kaltės, t. y. be jų indėlio, kad būtų paskatintas pasipriešinimo įgyvendinimas. Žr.: Rudolf Dolzer, „Der Widerstandsfall“, iš *Handbuch des Staatsrechts. Band VII: Normativität und Schutz der Verfassung – Internationale Beziehungen*, Josef Isensee, Paul Kirchhof (Heidelberg: C. F. Müller Verlag, 1992), 478.

Nors detalesnė žalos atlyginimo tretiesiems asmenims analizė nepatenka į šio darbo tyrimo objektą, tačiau trumpai galima paminėti, kad Lietuvoje tokio teisinio reguliavimo visgi nėra. 1997 m. priimto „Asmenų, nukentėjusių nuo 1939–1990 metų okupacijų, teisinio statuso įstatymo“ 9 str. 1 d. nurodyta, kad įstatymų nustatyta tvarka yra skiriama socialinė rūpyba ir valstybės parama bei kompensacijos ir lengvatos tik asmenims, nukentėjusiems nuo 1939–1990 metų okupacijų, bet ne nuo pasipriešinimo dalyvių. Žr.: Lietuvos Respublikos asmenų, nukentėjusių nuo 1939–1990 metų okupacijų, teisinio statuso įstatymas. *Valstybės žinios*. 1997, Nr. 66-1609. Karo padėties įstatymo (redakcija nuo 2021-01-01) 32 straipsnyje numatyta, kad „fizinį, juridinių asmenų, organizacijų, neturinčių juridinio asmens statuso, šių organizacijų ir juridinių asmenų padalinių, išskyrus valstybės ir savivaldybių institucijas ir įstaigas, turtui dėl karo padėties metu vykdytų valstybės ginkluotos gynybos veiksmų atsiradusi žala atlyginama atšaukus karo padėties įstatymų nustatytais sąlygomis ir tvarka“.

¹⁰²⁹ Josef Isensee, *Das legalisierte Widerstandsrecht. Eine staatsrechtl. Analyse d. Art. 20 Abs. 4 Grundgesetz.* Berlin, Zürich, (Gehlen: Bad Homburg [u. a.] 1969), 70.

Reikia paminėti, kad pasipriešinimo teisė neleidžia elgesio iš keršto, linčo teismo, arba kitaip tariant – „atsiskaitymo su politiniais priešininkais“. Dž. Lockas taip pat akcentavo, kad tauta gali atremti „dabartinį puolimą, bet neturi kerštauti už praeities skriaudas“¹⁰³⁰, nes tai netarnauja konstitucinės tvarkos išsaugojimui ar atkūrimui. Tačiau tai nepaneigia galimybės pritaikyti atitinkamą teisinę atsakomybę (paprastai baudžiamąją ar tarptautinę baudžiamąją) kėsinimosi subjektams, jei jie būtų sulaukinti sėkmingai užsibaigus pasipriešinimui. Todėl K. Stern pastebi, kad „žinant dažnai pasitaikančią pasipriešinimo teisės degeneraciją, lieka apsvarstyti: įstatymas, nukalė ginklą, kuris geriau būtų likęs nerašyto įstatymo apvalkale“¹⁰³¹.

Galiausiai, ar konstitucija taip pat sukuria teisinį pagrindą tam, kad atskiri piliečiai ar jų susivienijimai rengiasi ir gal net iš tiesų pasiruošia pasipriešinimo padėčiai, nors kėsinimosi dar nėra? Pirmiausiai, egzistuoja kiekvieno piliečio pareiga laikytis, užtikrinti ir saugoti esamą konstitucinę santvarką. Tačiau neturi būti pamiršta valstybės monopolija, nes valstybės institucijoms, *inter alia* ginkluotosioms pajėgoms, kyla pareiga užtikrinti ir saugoti valstybės suverenumą, teritorinį vientisumą ar konstitucinę santvarką ir ypač kai kyla (tiek iš išorės, tiek valstybės viduje) grėsmės. Ir nors pasipriešinimo teisė neapima „prevencinės savignyos“¹⁰³², tačiau J. Isensse mano, kad esant įtemptai valstybės vidaus politinei situacijai taip pat gali būti teisėtas iš anksto tam tikrų „santūrių organizacinių priemonių“, tinkamų pasipriešinimui pagal konstituciją, pasirengimas. Nors autorius nedetalizuoja, kokios tos priemonės, tačiau viena-reikšmiškai su juo galima sutikti, kad „sistemiškas apsiginklavimas“ ar net „privaičių („socialinių“) ginkluotųjų pajėgų“ suformavimas nėra tos priemonės, kurias būtų galima pateisinti remiantis konstitucine pasipriešinimo teise, jei konstitucijoje nurodytos pasipriešinimui prasidėti būtinos sąlygos dar neįvyko, arba bent jau nėra neišvengiamos¹⁰³³. Priešingu atveju svarstyтина, ar tokios priemonės nepažeidžia galiojančios baudžiamosios teisės (pvz., įgyvendinamos Baudžiamojo kodekso XXXVI skyriuje „Nusikaltimai ir baudžiamieji nusižengimai, susiję su disponavimu ginklais, šaudmenimis, sprogmenimis, sprogstamosiomis ar radioaktyviosiomis medžiagomis arba karine įranga“ nurodytos nusikalstamų veikų sudėty).

Apibendrinimas

XVI a. ir XVII a. valstybių nustatytoje teisėje pasipriešinimo teisė neegzistavo, tuo tarpu prigimtinės teisės doktrina ja remiasi. Anglijos teisės sistemoje pasipriešinimo teisės idėja išsilaikė ilgiausiai, todėl ji įvardijama, kaip „klasikinė“ pasipriešinimo teisės šalis. Dž. Locko teorija apie sąlyginę viešpatavimo sutartį ir apie asmens laisvės teisę, kaip pasipriešinimo teisės pagrindą, vėliau pasklido po Anglijos kolonijas Ame-

¹⁰³⁰ Džonas Lockas, *Esė apie tikrąją pilietinės valdžios kilmę, apimtį ir tikslą. Antras traktatas apie valdžią* (Vilnius: Mintis, 1992), 196.

¹⁰³¹ Klaus Stern, *Das Staatsrecht der Bundesrepublik Deutschland: Staatsorgane, Staatsfunktionen, Finanz- und Haushaltverfassung, Notstandsverfassung. Band II.* (München: Verlag C. H. Beck, 1980), 1523.

¹⁰³² Egidijus Šileikis, *Alternatyvi konstitucinė teisė* (Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2005), 591.

¹⁰³³ Josef Isensse, *Das legalisierte Widerstandsrecht. Eine staatsrechtl. Analyse d. Art. 20 Abs. 4 Grundgesetz.* Berlin, Zürich, (Gehlen: Bad Homburg [u. a.] 1969), 94.

rikoje. Amerikos Nepriklausomybės deklaracija, paremta pasipriešinimo teisės idėja, paveikė Prancūziją. Vokietijoje tik po pasipriešinimo teisės pripažinimo Federalinio Konstitucinio Teismo doktrinoje ji buvo konstitucionalizuota.

Pasipriešinimo teisė, nustatyta Lietuvos Respublikos Konstitucijos 3 straipsnio 2 dalyje, turi pasitarnauti tik esamos demokratinės konstitucinės santvarkos, valstybės nepriklausomybės ar teritorinio vientisumo išsaugojimui. Todėl yra nepriimtina, jeigu vietoje vienos neteisėtos valdžios įsteigiama ir įgyvendinama kita neteisėta valdžia, turinti tik kitokių požymių nei ankstesnioji. Pasipriešinimas galimas prieš kiekvieną – nepriklausomai nuo to, kas vykdo (agresorius, okupantas, perversmininkas „iš viršaus“ ar „iš apačios“) – konstitucinės santvarkos, valstybės būvio *per se* panaikinimą, bet ne atskirų konstitucijos normų pažeidimą. Todėl pasipriešinimo teisė yra, kaip *ultima ratio*.

Tautos ar piliečio sprendimas imtis pasipriešinimo (Konstitucijos 3 str. 2 d. prasme) yra „egzistencinis“, nes sprendimo priėmimo metu jo teisingumui nėra jokios kontrolės institucijos; subjektui, vykdančiam pasipriešinimo teisę, nesuteikiamos jokios apsaugos garantijos, viena vertus, nuo nuteisimo ir politinio persekiojimo, jei pasipriešinimas būtų nesėkmingas, kita vertus, neteisingai įvertinus pavojų (valstybės nepriklausomybei, teritoriniam vientisumui, konstitucinei santvarkai), gresia kaltinimai pažeidus esamą teisinę tvarką.

Galiausiai galima konstatuoti, kad konstitucinė pasipriešinimo teisė (kaip viena iš valstybės gynybos siaurąją prasme priemonių) veikia kaip pateisinamas pagrindas, t. y. įprastas su civilinės teisės ar baudžiamosios teisės veikos sudėties įgyvendinimu susijusias teises pasekmes daro negalimas. Tačiau konstitucijos laiduojama pasipriešinimo teisė turi tokį poveikį tik tada, kai konstitucinė santvarka atkuriamą pasipriešinimo pabaigoje, kadangi ši teisė negarantuoja sėkmės, lygiai taip pat neatima ir pralaimėjimo rizikos nei iš vieno dalyvaujančio subjekto. Todėl antikonstitucinėms pajėgoms visgi įgijus persvarą, išsikovojus pripažinimą ar tiesiog sugebėjus sukurti naują politinę tvarką, toliau nuo jų priklausys, kaip jos susidoros su praėjusio konflikto pasekmėmis, ypač kaip teisėtai jas likviduos.

IŠVADOS IR PASIŪLYMAI

Remiantis atlikta mokslinės doktrinos, Lietuvos bei užsienio valstybių konstitucijų, teisės aktų, taip pat konstitucinės justicijos institucijų bei EŽTT ir ESTT jurisprudencijos, susijusios su tyrimo objektu, analize ir jos pagrindu pateiktomis išvargomis, galima konstatuoti, kad išsikeltas tyrimo tikslas bei uždaviniai pasiekti, o ginamieji tyrimo teiginiai pasitvirtino. Toliau pateikiamos išvados:

1. Valstybės gynimas siaurąja prasme suprantamas kaip valstybės (jos teritorinės, žmogiškosios (pilietinės tautos) bei valstybinės valdžios) egzistavimo gynyba nuo išorinių ginkluotų užpuolimų, o valstybės gynimas plačiąja prasme apima ne tik valstybės formaliojo egzistavimo gynybą nuo išorinių grėsmių, bet ir jos turiningojo egzistavimo, kurį įprasmina konstitucinė santvarka paremta demokratiniu valdymu, teisinės valstybės principais, gynybą.

Valstybės gynybos konstitucinis institutas – tai konstitucinės teisės normų visuma, kuri reguliuoja teisinius santykius tarp pagrindinių valstybės gynimo užtikrinimo subjektų (civilinių ir karinių valstybės institucijų, piliečių), kai panaudojamos konstitucinės valstybės gynimo priemonės, taip pat nustato konstitucinius principus, susijusius su valstybės gynyba.

2. Tarpukariu galiojant laikinosioms konstitucijoms valstybės gynybos laikinieji konstituciniai pagrindai buvo gana lakoniški, o tai suponavo įstatymų leidėjo laisvę įstatymais reguliuoti valstybės gynimo tvarką. Kartu susiformavo praktika, kai karšto apsaugos ministru buvo skiriamas karininkas, neišėjęs į atsargą, kadangi konstitucijose nebuvo tai draudžiančio imperatyvo. Anuomet Lietuvos teisės sistema pasižymėjo dar ir tuo, kad kai kada valstybės gynybos priemonės (pavyzdžiui, karo prievolė, valstybės gynimo taryba) pirmiau būdavo nustatytos įstatymais, o tik vėliau įtvirtintos konstitucijose.

Nuolatinėse (1922 m., 1928 m., 1938 m.) konstitucijose buvo nustatyta, kad Respublikos Prezidentas yra vyriausiasis ginkluotųjų pajėgų vadas (viršininkas). Pagrindinė valstybės valdžios institucija pagal 1922 m. Konstituciją atsakinga už ginkluotųjų pajėgų tvarkymą bei vadovavimą buvo Ministrų Kabinetas, taip pat krašto apsaugos ministras, kurių veiklos kontrolę atliko civilinė valdžios institucija – Seimas. Tačiau po 1926 m. gruodžio mėn. įvykdyto perversmo 1928 m. Konstitucijoje nebeliko pastarosios nuostatos, o (1927 m. balandžio 12 d.) paleidus Seimą, neliko Ministrų Kabineto bei krašto apsaugos ministro veiklos, *inter alia* ginkluotųjų pajėgų, parlamentinės kontrolės.

Nuolatinės konstitucijos įtvirtino ginkluotųjų pajėgų suformavimo imperatyvą bei visuotinės karo prievolės konstitucinius pagrindus. 1922 m. ir 1928 m. Konstitucijos nustatė, kad dvasininkai atleidžiami nuo karo prievolės. Įstatymuose numatytas kariuomenės formavimas ne tik savanoriškumo, bet ir privalomosios karo tarnybos pagrindu, kurią atliko tik vyrai, o moterys implicitiškai buvo atleidžiamos nuo karo prievolės. 1936 m. pirmą kartą leista moterų savanoriškoji tarnyba, tačiau tik karo metu. Nors alternatyvios karo tarnybos užuominų nebu-

vo konstitucijose, visgi 1936 m. Karo prievolės įstatymas numatė karo mokesčius kaip alternatyvą.

1990 m. kovo 11 d. atstačius Lietuvos nepriklausomybę Laikinajame Pagrindiniame Įstatyme randamos valstybės gynimo konstitucinio instituto tik užuomazgos. Lietuvos Respublikos Aukščiausioji Taryba konstituciniais aktais, įstatymais bei poįstatyminiais teisės aktais konsekventiškai kūrė valstybės gynybos institutą bei su juo susijusį teisinį reguliavimą. Buvo būtina nutraukti sovietinės krašto apsaugos sistemos galiojimą Lietuvoje bei pasiekti, kad iš Lietuvos teritorijos būtų išvesta okupacinė kariuomenė, kuri kėlė pavojų valstybės suverenumui. Lietuvos atsakas į sovietinės armijos karinę agresiją pasireiškė taikiu tautos pasipriešimu. Aukščiausiosios Tarybos pasiekimas – okupacinės kariuomenės išvedimas iš Lietuvos – atsispinti 1992 m. spalio 25 d. Konstitucijos 3 straipsnio 2 dalyje, Konstituciniame įstatyme „Dėl Lietuvos valstybės“ ir Konstituciniame akte „Dėl Lietuvos Respublikos nesijungimo į postsovietines Rytų sąjungas“.

3. Lietuvos Respublikos Konstitucija tiesiogiai nedetalizuoja ginkluotųjų pajėgų panaudojimo formų, tačiau remiantis Konstitucijoje įtvirtintu implicitiniu reguliavimu, Konstitucinio Teismo jurisprudencija išskirtinos pagrindinės ginkluotųjų pajėgų panaudojimo formos: naudojimas valstybės karinei gynybai išoriniam saugumui užtikrinti (valstybės gynyba siaurąja prasme); naudojimas ne karinei valstybės gynybai vidiniam saugumui užtikrinti (viena iš valstybės gynybos plačiąją prasme priemonių). Ginkluotųjų pajėgų pirminė konstitucinė paskirtis yra valstybės karinė gynyba. Todėl problema dėl ginkluotųjų pajėgų panaudojimo teisėtumo sprendžiama susiejant ginkluotųjų pajėgų panaudojimą su būtinosiomis sąlygomis: tikslinis susisaistymas „gynybai“, pajėgų panaudojimas puolimui atremti; gynybos objektas – valstybė (jos suverenitetas ir teritorijos neliečiamybė) bei sąjunginė valstybė (individuali bei kolektyvinė savigny); išorinis ginkluotas užpuolimas.

Negalima sutikti su požiūriu, kad valstybės gynybos objektas siejamas tik su valstybės egzistavimu *de jure* arba teritorine valstybės gynyba, kadangi konstituciškai ginkluotųjų pajėgų panaudojimas valstybės karinei gynybai apima ir sąjunginės valstybės gynybą bei būtinąją pagalbą užpultai valstybei, kaip konstitucinė pareiga vykdyti prisiimtus tarptautinius įsipareigojimus (*pacta sunt servanda*). Taikos metu ginkluotosios pajėgos, *inter alia* tarptautinės bei nacionalinės karinės pratybos bei kariniai renginiai, neatlieka gynybinės paskirties, jie skirti tik gynybiniams pajėgumams sukurti ir palaikyti, taip pat pasitarnauja kaip priešo atgrasinimo ir kaip prevencinė priemonė, o karo metu – gynybiniam tikslams. Teikiant pagalbą civilinėms valdžios institucijoms valstybės viduje, kai kyla grėsmė konstitucinei santvarkai ar visuomenės rimčiai, ginkluotosios pajėgos atlieka antrinę užduotį ir yra taikomos kaip *ultima ratio*, kurias naudojant turi būti laikomasi proporcingumo principo; karinės valstybės institucijos negali turėti pirmenybės prieš civilines valstybės institucijas.

4. Demokratinės civilinės karių ir sukarintų valstybės institucijų kontrolės principas reikalauja dichotomijos tarp karinių valstybės institucijų ir civilinių valstybės

institucijų. Pastarosios turi viršenybę karinių valstybės institucijų atžvilgiu, todėl karinių valstybės institucijų bei jų pareigūnų sprendimai turi būti grindžiami civilinių valstybės institucijų sprendimais. Be to, karinės valstybės institucijos turi būti atskaitingos civilinėms valstybės institucijoms ir jų kontroliuojamos.

Vadovavimo valstybės gynybai ir karinėms operacijoms (strateginio, operacinio ar taktinio) lygmenų išskyrimas leidžia apibrėžti atsakomybės už valstybės gynybą pasiskirstymą. Šio vadovavimo metu negali būti deviacijos nuo paskirtų kompetencijos ribų, be to, turi būti dermė tarp civilinės valstybės valdžios patvirtintos valstybės gynybos strategijos ir kariškių autonomiškai vykdomo operacinio vadovavimo bei taktinės veiklos, kuri paremta civilinės valstybės valdžios patvirtinta strategija. Todėl valstybės gynybos metu būtinas karinių ir civilinių valstybės institucijų bendradarbiavimas. Ši simbiozė užtikrinta konstituciškai, tiek per politinį kariuomenės vado paskyrimą, tiek leidžiant kariuomenės vadui dalyvauti ir balsuoti Valstybės gynimo tarybos posėdžiuose. Atitinkamai, Respublikos Prezidento ir krašto apsaugos ministro vadovavimas karinėms operacijoms (operaciniu ir (ar) taktiniu lygmeniu) sumažintų ginkluotųjų pajėgų efektyvumą, taip pat karinę valstybės gynybą. Valstybės vadovo, kaip vyriausiojo valstybės ginkluotųjų pajėgų vado, konstitucinis statusas implikuoja jo įgaliojimus strateginiu lygmeniu vadovauti valstybės ginkluotosioms pajėgoms, skirti aukščiausius ginkluotųjų pajėgų vadus ir karininkus. Valstybės gynimo reikalų tvarkymas priklauso vykdomosios valdžios kompetencijai, todėl Seimas atlieka Vyriausybės bei krašto apsaugos ministro, taip pat kariuomenės ir krašto apsaugos institucijų veiklos parlamentinę kontrolę.

Sprendžiant problemą, kokios valstybės valdžios institucijos priima sprendimus valstybės gynimo klausimais, vadovaujamosi Seimo ir Respublikos Prezidento galių valstybės gynimo srityje atribojimo ir derinimo taisyklės, t. y. Seimas negali vienasmeniškai priimti sprendimo panaudoti valstybės gynimo priemonę (skelbti (atšaukti) karo padėtį, mobilizaciją (demobilizaciją), panaudoti ginkluotąsias pajėgas). Seimas gali priimti šiuos sprendimus tik Respublikos Prezidento teikimu. Tokį Prezidento įgaliojimą suponuoja jo ypatingas, kaip vyriausiojo ginkluotųjų pajėgų vado, konstitucinis statusas, kurio negali perimti jokia kita institucija ar pareigūnas. Tačiau valstybės ginkluoto užpuolimo, *inter alia* kolektyvinės gynybos atveju Respublikos Prezidentui nevykdant savo konstitucinės pareigos pagal Konstitucijos 142 straipsnio 2 dalį, Seimas galėtų ir be Respublikos Prezidento teikimo priimti nutarimą dėl ginkluotos gynybos, karo padėties ar mobilizacijos.

5. Pagal Konstituciją Valstybės gynimo taryba yra viena iš svarbiausių su valstybės gynyba susijusių klausimų svarstymo ir jų koordinavimo institucija, kurios nariais yra ir aukščiausieji valstybės pareigūnai, atsakingi už vadovavimą ginkluotosioms pajėgoms bei jų tvarkymą. Tačiau Valstybės gynimo taryba neturi įgaliojimų priimti kitoms valstybės institucijoms, jų pareigūnams, kitiems asmenims privalomų sprendimų. Valstybės gynimo taryba gali formuluoti pasiūlymus Seimui, Vyriausybei, kitoms vykdomosios valdžios institucijoms, jų pareigūnams,

savivaldybėms ir kitiems subjektams. Valstybės gynimo taryba savo nutarimais negali įsiterpti į kitoms valstybės institucijoms, jų pareigūnams priskirtų įgaliojimų vykdymą.

6. Pagal Konstituciją įstatymų leidėjas turi pareigą sudaryti ginkluotąsias pajėgas, kurių pirminė funkcija – ginti valstybę nuo užsienio ginkluoto užpuolimo, todėl iš Konstitucijos taip pat kyla draudimas panaikinti ginkluotąsias pajėgas, kaip valstybės egzistavimo garantą. Įstatymų leidėjas be kita ko turi plačią diskreciją reglamentuoti krašto apsaugos sistemos organizavimą, *inter alia* nustatyti karo tarnybos rūšis, išsaugant karo prievolę bei jos įgyvendinimo formas (privalomąją karo tarnybą bei alternatyviąją krašto apsaugos tarnybą), atidėjimo ar atleidimo nuo privalomosios karo tarnybos ar alternatyvios krašto apsaugos tarnybos pagrindus ir pan.

Konstitucijos 139 straipsnio 2 dalyje nustatyta karo prievolė visiems Lietuvos Respublikos piliečiams. Ši nuostata aiškinama atsižvelgiant į Konstitucijos 29 straipsnį, kuriame įtvirtintas asmenų lygiateisiškumo principas. Iš to seka karinio teisingumo principas, kuriuo remiantis turi būti įgyvendinama ne tik karo tarnyba, bet ir alternatyvioji krašto apsaugos tarnyba. Dabartinis teisinis reguliavimas, susijęs su nevienoda šių tarnybų trukme bei apmokėjimu už tarnybos laiką, lemia galimai prieštaravimą Konstitucijai. Be to, alternatyvioji krašto apsaugos tarnyba nėra karo prievolinko laisvai, savo nuožiūra pasirenkama, o yra kaip surogatas karo tarnybai, todėl šios tarnybos formos nėra absoliučiai lygiavertės, t. y. skiriasi šių tarnybų įgyvendinimas (karo prievolinkas, atsisakęs karo tarnybos dėl religinių ar pacifistinių įsitikinimų, atlieka alternatyviąją krašto apsaugos tarnybą dirbdamas visuomenei naudingą darbą, kuris nesusijęs su ginklo, specialiųjų priemonių ir prievartos naudojimu).

Konstitucinio asmenų lygiateisiškumo principo implikuojamas karinis teisingumas būtų pažeistas įstatymų leidėjui nustatant atleidimo nuo karo prievolės pagrindus, nepagrįstus objektyvumo kriterijumi (aplinkybėmis, dėl kurių pilietis negali atlikti tokios tarnybos). Karo prievolės išimtis, nustatytos Karo prievolės įstatymo 3 straipsnio 1–5 punktuose, ir karo tarnybos išimtis, nustatytos Karo prievolės įstatymo 15 straipsnio 1 dalyje, manytina, yra konstitucingos. Tačiau besikeičiančios visuomeninio gyvenimo aplinkybės, modernios karinės technikos panaudojimo ir kitos subalansavimo galimybės panaikina biologinių sugebėjimų skirtumą tarp vyrų ir moterų, kaip objektyvų pagrindą absoliučiam moterų atleidimui nuo karo prievolės.

Formuojant ginkluotąsias pajėgas ir sprendžiant problemą dėl karo tarnybos rūšies, *inter alia* visuotinės karo prievolės (jos įgyvendinimo formų įvairovės), ar dėl karo tarnybos trukmės, svarbu įvertinti geopolitinę situaciją bei valstybės išorinio saugumo aplinką, suderinti tarpusavyje kelias konstitucines vertybes (valstybės ūkio (ekonominį) pajėgumą, kolektyvinio saugumo garantą), atsižvelgti į konstitucinę pareigą užtikrinti ginkluotųjų pajėgų veiksmingumą ne tik taikos, bet ir karinės grėsmės (ginkluoto užpuolimo) atveju, taip pat užtikrinti atskirų karo prievolinkų veiksmingumą gynyboje ir karinio teisingumo principą. Todėl

pagal Konstituciją įstatymų leidėjas gali suformuoti ginkluotąsias pajėgas remdamasis karinio personalo poreikiu, t. y. taikant karių, kviečiamų į privalomąją pradinę karo tarnybą, ribinius skaičius, kurie turi būti realiai įgyvendinami.

Konstitucijoje implicitiškai įtvirtintas karinio teisingumo principas reikalauja ne tik visuotinumą ir lygybės imperatyvus išlaikyti pašaukiant atlikti karo tarnybą, bet ir įpareigoti šauktinį atlikti alternatyvią krašto apsaugos tarnybą, jei jis atsisako karo tarnybos dėl sąžinės, o ne karo prievolę administruojančiai institucijai pačiai nuspręsti skirti atlikti civilinę tarnybą ar ne, jei pakanka atliekančių karo tarnybą pagal patvirtintus ribinius karių skaičius. Tokia praktika iš dalies prisidedė prie konstitucinės doktrinos parengti piliečius valstybės gynybai ne vien tik su ginklu, taip pat didintų valstybės gynybos veiksmingumą.

7. Pasipriešinimo teisė, nustatyta Konstitucijos 3 straipsnio 2 dalyje, turi pasitarauti tik esamos demokratinės konstitucinės santvarkos, valstybės nepriklausomybės ar teritorinio vientisumo išsaugojimui. Todėl yra nepriimtina, jeigu vietoje vienos neteisėtos valdžios įsteigiama ir įgyvendinama kita neteisėta valdžia, turinti tik kitokių požymių nei ankstesnioji. Pasipriešinimas galimas prieš kiekvieną – nepriklausomai nuo to, kas vykdo (agresorius, okupantas, perversmininkas „iš viršaus“ ar „iš apačios“) – konstitucinės santvarkos, valstybės būvio *per se* panaikinimą, bet ne atskirų konstitucijos normų pažeidimą. Todėl pasipriešinimo teisė yra, kaip *ultima ratio*.

Tautos ar piliečio sprendimas imtis pasipriešinimo (Konstitucijos 3 str. 2 d. prasme) yra „egzistencinis“, nes sprendimo priėmimo metu jo teisingumui nėra jokios kontrolės institucijos; subjektui, vykdančiam pasipriešinimo teisę, nesuteikiamos jokios apsaugos garantijos, viena vertus, nuo nuteisimo ir politinio persekiojimo, jei pasipriešinimas būtų nesėkmingas, kita vertus, neteisingai įvertinus pavojų (valstybės nepriklausomybei, teritoriniam vientisumui, konstitucinei santvarkai), gresia kaltinimai pažeidus esamą teisinę tvarką.

Galima konstatuoti, kad konstitucinė pasipriešinimo teisė (kaip viena iš valstybės gynybos siaurąją prasme priemonių) veikia kaip pateisinamas pagrindas, t. y. įprastas su civilinės teisės ar baudžiamosios teisės veikos sudėties įgyvendinimu susijusias teises pasekmes daro negalimas. Tačiau konstitucijos laiduojama pasipriešinimo teisė turi tokį poveikį tik tada, kai konstitucinė santvarka atkurama pasipriešinimo pabaigoje, kadangi ši teisė negarantuoja sėkmės, lygiai taip pat neatima ir pralaimėjimo rizikos nei iš vieno dalyvaujančio subjekto. Todėl antikonstitucinėms pajėgoms visgi įgijus persvarą, išsikovojuos pripažinimą ar tiesiog sugebėjus sukurti naują politinę tvarką, toliau nuo jų priklausys, kaip jos susidoros su praėjusio konflikto pasekmėmis, ypač kaip teisėtai jas likviduos.

Pasiūlymai, susiję su tyrimo problematika:

1. Tam, kad būtų užtikrintas demokratinės civilinės karių ir sukarintų valstybės institucijų kontrolės principas, siūloma įstatymų leidėjui pakeisti Nacionalinio saugumo pagrindų įstatymo priedėlio I dalies 8 skyriaus 2 pastraipos paskutinio

sakinio nuostatą ir ją išdėstyti taip: „*Jis taip pat turi būti informuojamas apie Ne mažesnio kaip dalinio dydžio ginkluotųjų pajėgų vienetų karinis vienetas taikos metu gali judėjimą judėti už patvirtintų jo manevravimo teritorinių ribų tik pagal krašto apsaugos ministro įsakymą, suderintą su Respublikos Prezidentu*“.

2. Dabartinis konstitucinis reguliavimas suponuoja, kad visi Valstybės gynimo tarybos nariai yra lygiateisiai, todėl kviečiant Valstybės gynimo tarybos posėdį negali būti kviečiami ne visi jos nariai. Todėl siūloma įstatymų leidėjui papildyti Valstybės gynimo tarybos įstatymo 5 straipsnio 3 dalį ir ją išdėstyti taip: „*Į Valstybės gynimo tarybos posėdžius privalo būti kviečiami visi jos nariai. Nė vienam iš Valstybės gynimo tarybos narių neleidžiama perduoti savo įgaliojimų kitiems asmenims*“.
3. Siūloma įstatymų leidėjui kreiptis į Konstitucinį Teismą, kadangi manytina, kad Seimo statuto 186² straipsnio 1 dalis, kurioje nustatyta, kad Seimo Pirmininkas arba jo pareigas laikinai einantis Seimo Pirmininko pavaduotojas, o ne Respublikos Prezidentas, kaip vyriausiasis ginkluotųjų pajėgų vadas, rengia ir teikia Seimo nutarimų projektus įgyvendinant Seimo įgaliojimus, numatytus Konstitucijos 142 straipsnio 1 dalyje (karo padėties paskelbimą (atšaukimą), mobilizaciją (demobilizaciją), panaudoti ginkluotąsias pajėgas), galimai prieštarauja Konstitucijos 84 straipsnio 16 ir 17 p., 142 straipsnio 2 daliai.
4. Atsižvelgiant į užsienio valstybių Nacionalinio saugumo (gynybos) tarybų sudėtį bei kompetenciją, taip pat Lietuvos Valstybės gynimo tarybai įstatymu suteiktus platesnius įgaliojimus nei nustatyta Konstitucijoje, siūloma įstatymų leidėjui pakeisti Konstitucijos 140 straipsnio 1 dalį ir ją išdėstyti taip: „*Svarbiausius valstybės gynybos nacionalinio saugumo klausimus svarsto ir koordinuoja Valstybės gynimo Nacionalinio saugumo taryba, į kurią įeina Respublikos Prezidentas, Ministras Pirmininkas, Seimo Pirmininkas, krašto apsaugos ministras, užsienio reikalų ministras, vidaus reikalų ministras ir kariuomenės vadas. Valstybės gynimo Nacionalinio saugumo tarybai vadovauja Respublikos Prezidentas. Jos sudarymo, veiklos tvarką ir įgaliojimus nustato įstatymas*“. Pakeitus Konstitucijos 140 str. 1 d., atitinkamai reikėtų taisyti ir Valstybės gynimo tarybos įstatymą, Nacionalinio saugumo pagrindų įstatymą bei Krašto apsaugos sistemos organizavimo ir karo tarnybos įstatymą.
5. Tobulinant alternatyviosios krašto apsaugos tarnybos teisinį reguliavimą, siūloma įstatymų leidėjui Karo prievolės įstatyme nustatyti šios civilinės tarnybos užduočių sritis (pavyzdžiui, aplinkos apsaugos, gamtos apsaugos ir kraštovaizdžio tvarkymo, socialinio darbo, socialinės paramos, slaugos, pagalbos jaunimui ir pagyvenusiems asmenims, ambulatorinės priežiūros ir aptarnavimo, priešgaisrinės gelbėjimo tarnybos, civilinės saugos sistemos sritys), taip pat nedviprasmiškai išdėstyti draudimą atlikti darbus, susijusius su ginklo, specialiųjų priemonių ir prievartos naudojimu.
6. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2000 m. vasario 23 d. nutarimo Nr. 206 „Dėl Alternatyviosios krašto apsaugos tarnybos atlikimo valstybės ir savivaldybių institucijose ir įstaigose tvarkos aprašo patvirtinimo“ 2 d. nuostata („Alternatyvioji

tarnyba atliekama įstaigose dirbant visuomenei naudingą darbą“), nenustatanti draudimo skirti atlikti darbų, susijusių su ginklo, specialiųjų priemonių ir prievartos naudojimu, galimai prieštarauja Karo prievolės įstatymo 16 straipsnio 4 daliai. Todėl nurodytas Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas turėtų būti atitinkamai pakoreguotas.

7. Kadangi kyla abejonių dėl Karo prievolės įstatymo 3 straipsnio 6 punkto nuostatos, kuria moterys atleidžiamos nuo karo prievolės, konstitucingumo, todėl siūloma įstatymų leidėjui pakeisti Lietuvos Respublikos Konstitucijos 139 straipsnio 2 dalį ir ją išdėstyti taip: „*Įstatymo nustatyta tvarka Lietuvos Respublikos piliečiai vyrai privalo atlikti karo ar alternatyviąją krašto apsaugos tarnybą. Lietuvos Respublikos piliečių moterų karinė tarnyba yra savanoriška*“.
8. Kadangi trūksta teisinio reguliavimo dėl alternatyvios krašto apsaugos tarnybos įskaitymo, kai karo prievolinkas baigia arba atlieka alternatyviąją krašto apsaugos tarnybą kitose valstybėse turint Vyriausybės leidimą, todėl siūloma įstatymų leidėjui papildyti Karo prievolės įstatymo 16 straipsnį 7 dalimi, numatant, kad: „*Lietuvos kariuomenės vado sprendimu karo prievolinkui alternatyvioji krašto apsaugos tarnyba įskaitoma, kai karo prievolinkas baigia arba atlieka alternatyviąją krašto apsaugos tarnybą kitose NATO ar Europos Sąjungos valstybėse narėse turint Vyriausybės leidimą*“.
9. Atsižvelgiant į Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo suformuotą konstitucinę doktriną, taip pat EŽTT doktriną, suformuotą byloje *Glor v. Switzerland*, o taip pat siekiant realiai įgyvendinti visuotinę karo prievolę (kartu užtikrinti konstitucinį asmenų lygiateisiškumo, *inter alia* karinio teisingumo principą) siūlytina papildyti Karo prievolės įstatymą ir nustatyti, kad priklausomai nuo nustatyto karo prievolinko neįgalumo (darbingumo lygio) ar ligos sunkumo, pašaukti tokius karo prievolinkus atlikti karinę tarnybą, kuri atitiktų asmens fizinius pajėgumus ir (ar) profesinį išsilavinimą ir jei karo prievolinkas nekelia pavojaus savo ir kitų žmonių sveikatai, ir jei tokia tarnyba įmanoma medicininio požiūriu.
10. Kadangi Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas yra konstatavęs, kad „Konstitucijos 141 straipsnyje nurodyti asmenys, atliekantys tikrąją karo arba alternatyviąją tarnybą, <...> negali būti ne tik savivaldybių tarybų nariais, bet ir savivaldybių tarybų sudaromų ir joms atskaitingų vykdomųjų organų pareigūnais ar darbuotojais“ (2002 m. gruodžio 24 d. nutarimas), todėl reikėtų Karo prievolės įstatymo 15 straipsnio 1 dalies 3 punktą papildyti nuostata, kad privalomoji pradinė karo tarnyba individualia tvarka atidedama šiems karo prievolinkams: „*Seimo, Vyriausybės, Europos Parlamento ir savivaldybių tarybų nariams, savivaldybės administracijos direktoriui, savivaldybės administracijos direktoriaus pavaduotojui*.“
11. Siūloma įstatymų leidėjui kreiptis į Lietuvos Respublikos Konstitucinį Teismą, kadangi kyla abejonių, ar Seimo rinkimų, rinkimų į Europos Parlamentą įstatymai ta apimtimi, kuria Lietuvos šaulių sąjungos nariai, savanoriškos nenuo- latinės karo tarnybos kariai, kariūnai gali būti renkami Seimo nariais, Europos

parlamento nariais, neprieštarauja Konstitucijos 141 straipsniui; taip pat, ar Savivaldybių tarybų rinkimų įstatymo 91 straipsnio 1 dalis ta apimtimi, kuria nenustatyta, kad savivaldybės tarybos nario pareigos yra nesuderinamos su Lietuvos šaulių sąjungos nario pareigomis, neprieštarauja Konstitucijos 141 straipsniui.

12. Siūlytina Seimui, tvirtinant karių ribinius skaičius, nustatyti atliekančių nuolatinę privalomąją pradinę karo tarnybą karių ribinius skaičius atsižvelgiant į esamą, realų savanorių skaičių, nes tai reikštų, kad nuolatinės privalomosios pradinės karo tarnybos karių norma pasiekiamą savanoriais ir dėl to nėra kariu teisingumo pažeidimo. Priešingu atveju kyla problema dėl asmenų lygybės principo pažeidimo, kai atlikti karo tarnybą yra pašaukiami ne visi valstybės piliečiai, todėl svarstyтина, ar neturėtų būti karo prievolės kompensavimo mokestis įvedamas Lietuvoje, tačiau tam reikėtų Konstitucijos 139 straipsnio pakeitimo, nustatant, kad *„Lietuvos Respublikos piliečiai vyrai, kurie neatlieka nei karo, nei alternatyviosios krašto apsaugos tarnybos, privalo mokėti kompensaciją“*.

LITERATŪROS SĄRAŠAS

Lietuvos Respublikos norminiai teisės aktai

1. 1991 m. liepos 29 d. sutartis tarp Rusijos Tarybų Federacinės Socialistinės Respublikos ir Lietuvos Respublikos „Dėl tarpvalstybinių santykių pagrindų“. *LRS. Žiūrėta* 2020 m. gegužės 28 d. <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.97613>
2. Konstitucinis aktas „Dėl Lietuvos Respublikos nesijungimo į postsovietines Rytų sąjungas“. *Lietuvos aidas*. 1992, Nr. 111-0.
3. Konstitucinis įstatymas „Dėl Lietuvos Valstybės“. *Lietuvos aidas*, 1991, Nr. 31-0.
4. Lietuvos Respubliko krašto apsaugos sistemos organizavimo ir karo tarnybos įstatymas. *Valstybės žinios*. 1998, Nr. 49-1325.
5. Lietuvos Respubliko Seimo 2019 m. gruodžio 19 d. nutarimas Nr. XIII-2710 „Dėl Lietuvos Respublikos karinių vienetų dalyvavimo tarptautinėse operacijose“. *TAR*. 2019, Nr. 20690.
6. Lietuvos Respublikos alternatyvios (darbo) tarnybos prievolės įstatymas. *Lietuvos aidas*. 1990, Nr. 106-0.
7. Lietuvos Respublikos asmenų, nukentėjusių nuo 1939–1990 metų okupacijų, teisinio statuso įstatymas. *Valstybės žinios*. 1997, Nr. 66-1609.
8. Lietuvos Respublikos asociacijų įstatymas. *Valstybės žinios*. 2004, Nr. 25-745.
9. Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos 1990 m. balandžio 9 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos piliečių šaukimo į TSRS ginkluotąsias pajėgas“. *Lietuvos aidas*. 1990, Nr. 18-0.
10. Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos 1990 m. kovo 11 d. aktas „Dėl Lietuvos nepriklausomos valstybės atstatymo“. *Lietuvos aidas*. 1990, Nr. 11-0.
11. Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos 1990 m. kovo 12 d. nutarimas Nr. I-17 „Dėl 1967 m. spalio 12 d. TSRS visuotinės karinės prievolės įstatymo negaliojimo Lietuvos Respublikos teritorijoje“. *Valstybės žinios*. 1990, Nr. 9-233.
12. Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos 1990 m. kovo 13 d. kreipimasis į TSRS Aukščiausiosios Tarybos Pirmininką. *Valstybės žinios*. 1990, Nr. 9-234.
13. Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos 1990 m. kovo 14 d. nutarimas Nr. I-24 „Dėl TSRS gynybos ministerijos karinių komisariatų, esančių Lietuvos Respublikos teritorijoje, veiklos nutraukimo“. *Lietuvos aidas*. 1990, Nr. 11-0.
14. Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos 1990 m. kovo 19 d. pareiškimas „Dėl Tarybinių ginkluotųjų pajėgų Lietuvoje statuso“. *Valstybės žinios*. 1990, Nr. 9-255.
15. Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos 1991 m. rugpjūčio 1 d. kreipimasis į visas pasaulio demokratines valstybes dėl TSRS represinių struktūrų išvedimo iš Lietuvos. *Valstybės žinios*. 1991, Nr. 23-607.
16. Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos 1991 m. rugpjūčio 27 d. nutarimas Nr. I-1705 „Dėl visiško SSRS ginkluotųjų pajėgų išvedimo iš Lietuvos Respublikos“. *Valstybės žinios*. 1991, Nr. 25-672.

17. Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos 1991 m. sausio 12 d. nutarimas Nr. I-934 „Dėl priemonių Lietuvos Respublikai ginti“. *Lietuvos aidas*. 1991, Nr. 9-0.
18. Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos 1991 m. sausio 11 d. kreipimasis į Lietuvos Respublikos žmones. *Valstybės žinios*. 1991, Nr. 3-54.
19. Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos 1991 m. sausio 13 d. kreipimasis į pasaulio vyriausybes. *Valstybės žinios*. 1991, Nr. 3-65.
20. Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos 1991 m. sausio 13 d. nutarimas Nr. I-936 „Dėl Lietuvos Respublikos Laikinosios gynybos vadovybės sudarymo“. *Valstybės žinios*. 1991, Nr. 3-58.
21. Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos 1991 m. sausio 13 d. pareiškimas. *Valstybės žinios*. 1991, Nr. 3-67.
22. Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos 1991 m. sausio 14 d. pareiškimas „Dėl Tarybų Sąjungos masinės informacijos priemonių dezinformacijos apie padėtį Lietuvos Respublikoje“. *LRS. Žiūrėta* 2019 m. lapkričio 29 d. <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.118708>.
23. Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos 1991 m. sausio 14 d. pareiškimas „Dėl TSRS ginkluotųjų pajėgų neteisėtų veiksmų“. *LRS. Žiūrėta* 2019 m. lapkričio 29 d. <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.118494>.
24. Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos 1991 m. sausio 14 d. nutarimas Nr. I-946 „Dėl vadinamojo „nacionalinio gelbėjimo komiteto“ veiklos politinio ir teisinio įvertinimo“. *Lietuvos aidas*. 1991, Nr. 10-0.
25. Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos 1991 m. sausio 16 d. nutarimas Nr. I-956 „Dėl Lietuvos Respublikos gyventojų apklausos“. *Lietuvos aidas*. 1991, Nr. 12-0.
26. Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos 1991 m. sausio 28 d. pareiškimo „Dėl agresijos prieš Lietuvą plėtimo ir karinės diktatūros grėsmės TSR Sąjungoje“. *Valstybės žinios*. 1991, Nr. 4-114.
27. Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos 1991 m. sausio 7 d. pareiškimas „Dėl TSRS ginkluotųjų pajėgų veiksmų“. *Valstybės žinios*. 1991, Nr. 2-47.
28. Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos 1992 m. birželio 8 d. nutarimas Nr. I-2623 „Dėl Konstitucinio akto „Dėl Lietuvos Respublikos nesijungimo į post-sovietines Rytų sąjungas“ įgyvendinimo“. *Lietuvos aidas*. 1992, Nr. 111-0.
29. Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos 1992 m. lapkričio 19 d. aktas Nr. I-3066 „Lietuvos Respublikos kariuomenės atkūrimo aktas“. *Lietuvos aidas*. 1992, Nr. 229-0.
30. Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso patvirtinimo ir įsigaliojimo įstatymas. *Valstybės žinios*. 2000, Nr. 89-2741.
31. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso patvirtinimo, įsigaliojimo ir įgyvendinimo įstatymas. Baudžiamojo proceso kodeksas. *Valstybės žinios*. 2002, Nr. 37-1341.
32. Lietuvos Respublikos civilinės saugos įstatymas. *Valstybės žinios*. 1998, Nr. 115-3230.
33. Lietuvos Respublikos ginkluotos gynybos ir pasipriešinimo agresijai įstatymas. *Valstybės žinios*. 2000, Nr. 64-1927.

34. Lietuvos Respublikos įstatymas „Dėl 1938 metų gegužės 12 dienos Lietuvos Konstitucijos galiojimo atstatymo“. *Lietuvos aidas*. 1990, Nr. 11-0.
35. Lietuvos Respublikos įstatymas „Dėl kai kurių Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso ir Lietuvos Respublikos administracinių teisės pažeidimų kodekso straipsnių pripažinimo netekusiais galios“. *Valstybės žinios*. 1990, Nr. 9-232.
36. Lietuvos Respublikos įstatymas „Dėl Lietuvos Laisvės Kovos Sąjūdžio Tarybos 1949 m. vasario 16 d. deklaracijos“. *Valstybės žinios*. 1999, Nr. 11-241.
37. Lietuvos Respublikos įstatymas „Dėl Lietuvos Respublikos Laikinojo Pagrindinio Įstatymo“. *Vyriausybės žinios*. 1990, Nr. 9-224.
38. Lietuvos Respublikos įstatymas „Dėl Lietuvos Respublikos Laikinojo Pagrindinio Įstatymo 2 straipsnio papildymo“. *Lietuvos aidas*. 1991, Nr. 44-0.
39. Lietuvos Respublikos įstatymas „Dėl Lietuvos Respublikos laikinosios gynybos vadovybės įgaliojimų“. *Lietuvos aidas*. 1991, Nr. 151-0.
40. Lietuvos Respublikos įstatymas „Dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės emigracijoje“. *Lietuvos aidas*. 1991, Nr. 9-0.
41. Lietuvos Respublikos įstatymas dėl Lisabonos sutarties, iš dalies keičiančios Europos Sąjungos sutartį ir Europos bendrijos steigimo sutartį, ratifikavimo. *Valstybės žinios*. 2008, Nr. 56-2123.
42. Lietuvos Respublikos karinės jėgos naudojimo statuto patvirtinimo įstatymas. *Valstybės žinios*. 2000, Nr. 35-974.
43. Lietuvos Respublikos karo padėties įstatymas. *Valstybės žinios*. 2000, Nr. 52-1482.
44. Lietuvos Respublikos karo padėties įstatymo Nr. VIII-1721 pakeitimo įstatymas. *TAR*. 2020, Nr. 1586.
45. Lietuvos Respublikos karo prievolės įstatymas. *Valstybės žinios*. 1996, Nr. 106-2427.
46. Lietuvos Respublikos karo prievolės įstatymo Nr. I-1593 3, 15 ir 26 straipsnių pakeitimo įstatymas. *TAR*. 2017, Nr. 21597.
47. Lietuvos Respublikos karo prievolės įstatymo Nr. I-1593 3, 15, 26, 29 ir 31 straipsnių pakeitimo įstatymas. *TAR*. 2020, Nr. 15868.
48. Lietuvos Respublikos Konstitucija. *Valstybės žinios*. 1992, Nr. 33-1014.
49. Lietuvos Respublikos konstitucinių įstatymų sąrašo konstitucinis įstatymas. *Valstybės žinios*. 2012, Nr. 36-1772.
50. Lietuvos Respublikos krašto apsaugos ministro 2005 m. gegužės 9 d. įsakymas Nr. V-561 „Dėl Lietuvos karių etikos kodekso patvirtinimo“. *Valstybės žinios*. 2005, Nr. 63-2248.
51. Lietuvos Respublikos krašto apsaugos ministro 2009 m. gruodžio 15 d. įsakymas Nr. V-1177 „Dėl Lietuvos šaulių sąjungos statuto patvirtinimo“. *Valstybės žinios*, 2010, Nr. 6-246.
52. Lietuvos Respublikos krašto apsaugos ministro 2011 m. spalio 13 d. įsakymas Nr. V-1154 „Dėl šaukimo į privalomąją pradinę karo tarnybą tvarkos aprašo patvirtinimo“. *Valstybės žinios*. 2011, Nr. 128-6098.
53. Lietuvos Respublikos krašto apsaugos ministro 2013 m. lapkričio 22 d. įsakymas Nr. V-1057 „Dėl Privalomosios pradinės karo tarnybos ir tarnybos rezerve atidėjimo karo prievolinkui ministro sprendimu tvarkos aprašo patvirtinimo“. *Valstybės žinios*. 2013, Nr. 124-6334.

54. Lietuvos Respublikos krašto apsaugos ministro 2015 m. rugpjūčio 19 d. įsakymas Nr. V-849 „Lietuvos Respublikos piliečių rengimo ginkluotai valstybės gynybai strategija“. *KAM. Žiūrėta* 2020 m. gegužės 28 d. https://kam.lt/lt/gynybos_politika_490/aktualus_dokumentai_492/strateginiai_dokumentai_494.html.
55. Lietuvos Respublikos krašto apsaugos ministro 2017 m. kovo 22 d. įsakymas Nr. V-259 „Krašto apsaugos ministro 2017–2022 m. gairės“. *KAM. Žiūrėta* 2020 m. gegužės 28 d. https://kam.lt/lt/administracine_informacija/planavimo_dokumentai_579.html.
56. Lietuvos Respublikos krašto apsaugos tarnybos įstatymas. *Lietuvos aidas*. 1990, Nr. 132-0.
57. Lietuvos Respublikos laikinasis krašto apsaugos prievolės įstatymas. *Lietuvos aidas*. 1990, Nr. 45-0.
58. Lietuvos Respublikos laikinasis valstybės gynimo tarybos įstatymas. *Valstybės žinios*. 1993, Nr. 20-493.
59. Lietuvos Respublikos mobilizacijos ir mobilizacinio rezervo rengimo įstatymas. *Valstybės žinios*. 1996, Nr. 116-2695.
60. Lietuvos Respublikos mokslo ir studijų įstatymas. *Valstybės žinios*. 2009, Nr. 54-2140.
61. Lietuvos Respublikos nacionalinio saugumo pagrindų įstatymas. *Valstybės žinios*. 1997, Nr. 2-16.
62. Lietuvos Respublikos Prezidentas 1993 m. rugsėjo 24 d. dekretas Nr. 141 „Dėl Lietuvos Respublikos kariuomenės vado kandidatūros“. *Valstybės žinios*. 1993, Nr. 50-985.
63. Lietuvos Respublikos Prezidento 2019 m. lapkričio 13 d. dekretas Nr. 1K-116 „Dėl Lietuvos Respublikos Seimo nutarimo „Dėl Lietuvos Respublikos karinių vienetų dalyvavimo tarptautinėse operacijose“. *TAR*. 2019, Nr. 18161.
64. Lietuvos Respublikos principinės kariuomenės struktūros 2019 metais, planuojamos principinės kariuomenės struktūros 2024 metais nustatymo, karių, civilinę krašto apsaugos tarnybą atliekančių statutinių valstybės tarnautojų ir kariuomenės darbuotojų, dirbančių pagal darbo sutartis ir gaunančių darbo užmokestį iš valstybės biudžeto ir valstybės pinigų fondų (išskyrus darbuotojus, gaunančius darbo užmokestį iš Europos Sąjungos struktūrinės, kitos Europos Sąjungos finansinės paramos ir tarptautinės finansinės paramos lėšų (išskyrus techninės paramos lėšas), ribinio skaičiaus 2019 m. ir 2024 m. patvirtinimo įstatymas. *TAR*. 2018, Nr. 9836.
65. Lietuvos Respublikos religinių bendruomenių ir bendrijų įstatymas. *Valstybės žinios*. 1995, Nr. 89-1985.
66. Lietuvos Respublikos rinkimų į Europos Parlamentą įstatymas. *Valstybės žinios*. 2003, Nr. 115-5192.
67. Lietuvos Respublikos savanoriškosios krašto apsaugos tarnybos įstatymas. *Lietuvos aidas*. 1991, Nr. 14-0.
68. Lietuvos Respublikos savivaldybių tarybų rinkimų įstatymas. *Valstybės žinios*. 1994, Nr. 53-996.
69. Lietuvos Respublikos Seime atstovaujama partijų 2018 m. rugsėjo 10 d. susitarimas „Dėl Lietuvos gynybos politikos gairių“. Žiūrėta 2019 m. spalio 14 d. <https://lrv.lt/lt/naujienos/pasirasytas-susitarimas-del-lietuvos-gynybos-politikos-gairiu>.

70. Lietuvos Respublikos Seimo 1993 m. birželio 3 d. nutarimas Nr. I-171 „Dėl Lietuvos Respublikos laikinojo valstybės gynimo tarybos įstatymo įgyvendinimo“. *Valstybės žinios*. 1993, Nr. 20-494.
71. Lietuvos Respublikos Seimo 1993 m. spalio 19 d. nutarimas Nr. I-278 „Dėl Lietuvos Respublikos kariuomenės vado kandidatūros“. *Valstybės žinios*. 1993, Nr. 55-1066.
72. Lietuvos Respublikos Seimo 2002 m. gegužės 28 d. nutarimas Nr. IX-907 „Dėl Nacionalinio saugumo strategijos patvirtinimo“. *Valstybės žinios*. 2002, Nr. 56-2233.
73. Lietuvos Respublikos Seimo rinkimų įstatymo. *Lietuvos aidas*. 1992, Nr. 139-0.
74. Lietuvos Respublikos šaulių sąjungos įstatymo pakeitimo įstatymas. *Valstybės žinios*. 2009, Nr. 95-4033.
75. Lietuvos Respublikos tarptautinių operacijų, pratybų ir kitų karinio bendradarbiavimo renginių įstatymas. *Valstybės žinios*. 1994, Nr. 58-113.
76. Lietuvos Respublikos valstybės gynimo tarybos įstatymas. *Valstybės žinios*. 1997, Nr. 41-992.
77. Lietuvos Respublikos valstybės ir tarnybos paslapčių įstatymas. *Valstybės žinios*. 1999, Nr. 105-3019.
78. Lietuvos Respublikos vietos savivaldos įstatymas. *Valstybės žinios*. 1994, Nr. 55-1049.
79. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1990 m. rugpjūčio 20 d. potvarkis Nr. 216p „Dėl Apsaugos tarnybos prie Krašto apsaugos departamento įsteigimo“. *KAM. Žiūrėta* 2019 m. gegužės 14 d. https://kam.lt/lt/naujienos_874/aktualijos_875/krasto_apsaugos_departamentui__30_31076.html.
80. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1991 m. spalio 10 d. nutarimas Nr. 413 „Dėl naujų šaukimo tikrojon krašto apsaugos ir alternatyviojon (darbo) tarnybon“. *Valstybės žinios*. 1991, Nr. 31-845.
81. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2000 m. vasario 23 d. nutarimas Nr. 206 „Dėl alternatyviosios krašto apsaugos tarnybos atlikimo valstybės ir savivaldybių institucijose ir įstaigose tvarkos aprašo patvirtinimo“. *Valstybės žinios*. 2000, Nr. 18-435.
82. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2006 m. kovo 9 d. nutarimas Nr. 241 „Dėl ekstremalių įvykių kriterijų patvirtinimo“. *Valstybės žinios*. 2011, Nr. 107-5059.
83. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2008 m. birželio 18 d. nutarimas Nr. 620 „Dėl naujos redakcijos Lietuvos Respublikos karo prievolės įstatymo koncepcijos patvirtinimo“. *Valstybės žinios*. 2008, Nr. 75-2942.
84. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2019 m. kovo 27 d. nutarimas Nr. 289 „Dėl Lietuvos Respublikos nacionalinio saugumo pagrindų įstatymo Nr. VIII-49 priedėlio pakeitimo įstatymo, Lietuvos Respublikos krašto apsaugos sistemos organizavimo ir karo tarnybos įstatymo Nr. VIII-723 18 straipsnio pakeitimo įstatymo, Lietuvos Respublikos nepaprastosios padėties įstatymo Nr. IX-938 2, 3, 13, 14, 15, 16, 20, 21, 24 ir 31 straipsnių pakeitimo įstatymo, Lietuvos Respublikos valstybės rezervo įstatymo Nr. VIII-1908 2, 4 ir 13 straipsnių pakeitimo įstatymo, Lietuvos Respublikos biudžeto sandaros įstatymo Nr. I-430 15 straipsnio pakeitimo įstatymo projektų pateikimo Lietuvos Respublikos Seimui“. *TAR*, 2019, Nr. 5064.
85. Lietuvos vyriausiojo archyvaro tarnybos 2011 m. liepos 4 d. įsakymas Nr. V-117 „Dėl dokumentų rengimo taisyklių patvirtinimo“. *Valstybės žinios*. 2011, Nr. 88-4229.

86. Vyriausybės 1992 m. balandžio 23 d. potvarkis Nr. 398p „Dėl alternatyviosios tarnybos“. LRS. Žiūrėta 2018 m. rugpjūčio 19 d. <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lit/TAD/TAIS.7210?jfwid=15ba8n0uha>.

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo praktika ir Konstitucinio Teismo teisėjų atskirosios nuomonės

1. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1994 m. sausio 19 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 1994, Nr. 7-116.
2. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1995 m. spalio 26 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 1995, Nr. 89-2007.
3. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1995 m. gruodžio 6 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 1995, Nr. 101-2264.
4. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1996 m. gegužės 29 d. sprendimas. *Valstybės žinios*. 1996, Nr. 57-1364.
5. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1996 m. lapkričio 12 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 1996, Nr. 112-2558.
6. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1997 m. gegužės 29 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 1997, Nr. 49-1173, atitaisymas – 1997-06-06, Nr. 50.
7. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1998 m. sausio 10 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 1998, Nr. 5-99.
8. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1998 m. balandžio 21 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 1998, Nr. 39-1044.
9. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1998 m. gruodžio 9 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 1998, Nr. 109-3004.
10. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1999 m. kovo 4 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 1999, Nr. 23-666
11. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1999 m. balandžio 20 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 1999, Nr. 36-1094, atitaisymas – 1999-04-30, Nr. 38.
12. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1999 m. birželio 3 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 1999, Nr. 50-1624.
13. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1999 m. liepos 9 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 1999, Nr. 61-2015.
14. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1999 m. lapkričio 23 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 1999, Nr. 101-2916.
15. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1999 m. gruodžio 21 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 1999, Nr. 109-3192.
16. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2000 m. vasario 10 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2000, Nr. 14-370.
17. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2000 m. spalio 18 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2000, Nr. 88-2724.
18. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2000 m. gruodžio 6 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2000, Nr. 105-3318.
19. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2001 m. balandžio 26 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2001, Nr. 37-1259.

20. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2002 m. sausio 14 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 2002-01-18, Nr. 5-186.
21. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2002 m. kovo 14 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2002, Nr. 28-1003.
22. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2002 m. birželio 19 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2002, Nr. 62-2515.
23. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2002 m. liepos 2 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2002-07-05, Nr. 69-2832.
24. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2002 m. liepos 11 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2002, Nr. 72-3080.
25. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2002 m. gruodžio 24 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2003, Nr. 19-828.
26. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2003 m. kovo 4 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2003, Nr. 24-1004.
27. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2003 m. gegužės 30 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2003, Nr. 53-236.
28. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2003 m. gruodžio 30 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2003, Nr. 124-5643.
29. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2004 m. vasario 11 d. sprendimas. *Valstybės žinios*. 2004, Nr. 24-740.
30. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2004 m. vasario 13 d. sprendimas. *Valstybės žinios*. 2004, Nr. 26-822.
31. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2004 m. gegužės 13 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2004, Nr. 81-2903.
32. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 13 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2004, Nr. 181- 6708; Atitaisymas: 2004, Nr. 186.
33. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 29 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2005, Nr. 1-7.
34. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2005 m. liepos 8 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2005, Nr. 87-3274.
35. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2005 m. rugpjūčio 23 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2005, Nr. 152-5605.
36. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. kovo 14 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2006, Nr. 30-1050.
37. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. kovo 28 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 2006-03-31, Nr. 36-1292.
38. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. gegužės 10 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2006, Nr. 52-1917.
39. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2007 m. vasario 9 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2007, Nr. 19-722.
40. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2007 m. spalio 22 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 2007-11-24, Nr. 121-4965, atitaisymas – 2007.12.01, Nr.: 125.
41. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2007 m. lapkričio 13 d. sprendimas. *Valstybės žinios*, 2007-11-17, Nr. 118-4830.

42. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2009 m. kovo 2 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 2009-03-05, Nr. 25-988.
43. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2009 m. birželio 22 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2009, Nr. 75-3074.
44. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2009 m. rugsėjo 24 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2009, Nr. 115-4888.
45. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2009 m. gruodžio 11 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 2009-12-15, Nr. 148-6632.
46. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2010 m. vasario 26 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2010, Nr. 25-1179.
47. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2010 m. gegužės 13 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2010, Nr. 56-2766.
48. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2011 m. kovo 15 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2011, Nr. 32-1503.
49. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2011 m. liepos 7 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2011, Nr. 84-4106.
50. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2011 m. rugsėjo 28 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2011, Nr. 118-5564.
51. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2011 m. lapkričio 17 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2011, Nr. 141-6634.
52. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2012 m. vasario 27 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 2012-02-29, Nr. 26-1200.
53. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2012 m. spalio 31 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2012, Nr. 127-6406.
54. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2013 m. liepos 1 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2013, Nr. 103-5079.
55. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2014 m. sausio 24 d. nutarimas. *TAR*, 2014, Nr. 478.
56. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2014 m. vasario 14 d. nutarimas. *TAR*, 2014-02-17, Nr. 1664.
57. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2014 m. liepos 11 d. nutarimas. *TAR*, 2014-07-11, Nr. 10117.
58. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2015 m. balandžio 3 d. nutarimas. *TAR*, 2015-04-03, Nr. 5147.
59. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2015 m. gegužės 6 d. nutarimas. *TAR*, 2015-05-06, Nr. 6809.
60. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2015 m. lapkričio 19 d. nutarimas. *TAR*, 2015-11-19, Nr. 18423.
61. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2015 m. lapkričio 4 d. nutarimas. *TAR*, 2015-11-04, Nr. 17587.
62. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2016 m. vasario 17 d. nutarimas. *TAR*, 2016-02-17, Nr. 2985.
63. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2016 m. gruodžio 22 d. nutarimas. *TAR*, 2016-12-23, Nr. 29337.

64. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2017 m. liepos 4 d. nutarimas. *TAR*, 2017-07-04, Nr. 1147.
65. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo teisėjų Gintaro Godos ir Danutės Jočienės atskiroji nuomonė dėl Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2017 m. liepos 4 d. nutarimo „Dėl Lietuvos Respublikos karo prievolės įstatymo nuostatos atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ Nr. KT 9-N7/2017.
66. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2018 m. birželio 6 d. nutarimas. *TAR*, 2018-06-06, Nr. 9478.

Lietuvos XX a. pradžios Konstitucijos ir teisės aktai

1. Draudžiamasis įstatymas dalyvauti kariškiams politikoje. *Laikinosios Vyriausybės žinios*. 1919, Nr. 5-63.
2. Dvasininkų, kurie atleidžiami nuo karinės prievolės, sąrašas. *Vyriausybės žinios*. 1930, Nr. 323-2203.
3. Įsakymas „Dėl ypatingųjų krašto apsaugos įstatų“. *Laikinosios Vyriausybės žinios*. 1920, Nr. 20-255.
4. Įsakymas dėl karo stovio paskelbimo. *Laikinosios Vyriausybės žinios*. 1919, Nr. 4-49.
5. Įsakymas dėl karo stovio paskelbimo. *Laikinosios Vyriausybės žinios*. 1919, Nr. 4-47.
6. Įsakymas dėl karo stovio paskelbimo. *Laikinosios Vyriausybės žinios*. 1919, Nr. 4-48.
7. Įstatymas karo stoviui įvesti. *Vyriausybės žinios*. 1920, Nr. 41-430.
8. Įstatymo karo stoviui įvesti pakeitimas. *Vyriausybės žinios*. 1922, Nr. 105-823.
9. Karinės prievolės įstatymas. *Vyriausybės žinios*. 1922, Nr. 91-760.
10. Karinės prievolės įstatymas. *Vyriausybės žinios*. 1936, Nr. 538-3734.
11. Kariuomenės vadovybės įstatymas. *Vyriausybės žinios*. 1934, Nr. 465-3259.
12. Karo stovio įvedimo aktas. *Vyriausybės žinios*. 1926, Nr. 242-1582.
13. Laikinieji naujokų šaukimo įstatai. *Laikinosios Vyriausybės žinios*. 1919-10-08, Nr. 13.
14. Laikinoji Lietuvos Valstybės Konstitucija. *Vyriausybės žinios*. 1920, Nr. 37-407.
15. Lietuvos Konstitucija. *Vyriausybės žinios*. 1938, Nr. 608-4271.
16. Lietuvos Respublikos Prezidento 1940 m. birželio 16 d. aktas Nr. 753 „Dėl valstybės gynimo meto paskelbimo“, *LCVA, f. 922, ap. 1, b. 59, l. 94. Archyvai.lt. Žiūrėta* 2019 m. sausio 28 d., <http://www.archyvai.lt/exhibitions/okupac/p20.htm>.
17. Lietuvos Valstybės Konstitucija. *Vyriausybės žinios*. 1922, Nr. 100-799.
18. Lietuvos Valstybės Konstitucija. *Vyriausybės žinios*. 1928, Nr. 275-1778.
19. Lietuvos Valstybės Laikinosios Konstitucijos pamatiniai dėsniai. *Laikinosios Vyriausybės žinios*. 1918, Nr. 1-1.
20. Lietuvos Valstybės Laikinosios Konstitucijos pamatiniai dėsniai. *Laikinosios Vyriausybės žinios*. 1919, Nr. 6-24.
21. Lietuvos Vyriausybės įsakymas. *Vyriausybės žinios*. 1920, Nr. 40-418.
22. Nepaprastojo meto įstatymas. *Vyriausybės žinios*. 1939, Nr. 644-4701.
23. Neutralumo įstatymas. *Vyriausybės žinios*. 1939, Nr. 632-4535.
24. Pašaukimas savanorių į krašto apsaugą. *Laikinosios Vyriausybės žinios*. 1918, Nr. 1-3.
25. Respublikos Prezidento aktas. *Vyriausybės žinios*. 1926, Nr. 242-1582a.
26. Respublikos Prezidento aktas. *Vyriausybės žinios*. 1939, Nr. 637-4643.

27. Sąlygos įstojimo į Lietuvos krašto apsaugą. *Laikinosios Vyriausybės žinios*. 1918, Nr. 1-4.
28. Sustiprintos Apsaugos Įstatymas. *Vyriausybės žinios*. 1925, Nr. 194-1318.
29. Ypatingi valstybės apsaugos įstatai. *Laikinosios Vyriausybės žinios*. 1919, Nr. 4-42.
30. Ypatingi valstybės apsaugos įstatai. *Laikinosios Vyriausybės žinios*. 1919, Nr. 5-55.

Tarptautiniai teisės aktai

1. 1949 m. rugpjūčio 12 d. Ženevos konvencija „Dėl civilių apsaugos karo metu“. *Valstybės žinios*. 2000, Nr. 63-1908.
2. 1949 m. rugpjūčio 12 d. Ženevos konvencija „Dėl elgesio su karo belaisviais“. *Valstybės žinios*. 2000, Nr. 63-1907.
3. 1949 m. rugpjūčio 12 d. Ženevos konvencija „Dėl sužeistųjų ir ligonių padėties veikiančiose armijose pagerinimo“. *Valstybės žinios*. 2000, Nr. 63-1905.
4. 1949 m. rugpjūčio 12 d. Ženevos konvencija „Dėl sužeistųjų, sergančiųjų ir skęstančiųjų ginkluotųjų pajėgų narių jūrose padėties pagerinimo“. *Valstybės žinios*. 2000, Nr. 63-1906.
5. 1949 m. rugpjūčio 12 d. Ženevos konvencijų Papildomas protokolai dėl tarptautinių ginkluotų konfliktų aukų apsaugos (I protokolai). *Valstybės žinios*. 2000, Nr. 63-1909.
6. 1949 m. rugpjūčio 12 d. Ženevos konvencijų Papildomas protokolai dėl netarptautinių ginkluotų konfliktų aukų apsaugos (II protokolai). *Valstybės žinios*. 2000, Nr. 63-1910.
7. 1949 m. rugpjūčio 12 d. Ženevos konvencijų Papildomas protokolai dėl papildomos skiriamosios emblemos priėmimo (III protokolai). *Valstybės žinios*. 2007, Nr. 114-4635.
8. 1976 m. vasario 9 d. Tarybos direktyva dėl vienodo požiūrio į vyrus ir moteris principo taikymo įsidarbinimo, profesinio mokymo, pareigų paaugštinimo ir darbo sąlygų atžvilgiu (76/207/EEB). OL L 39, 1976 2 14, p. 40–42.
9. European Treaty Series – No. 166 European Convention on Nationality. Strasbourg, 6.XI.1997, <http://conventions.coe.int/Treaty/en/Treaties/Html/166.htm>
10. European Treaty Series – No. 43 Convention on the Reduction of Cases of Multiple Nationality and on Military Obligations in Cases of Multiple Nationality. Strasbourg, 6.V.1963. <https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list/-/conventions/treaty/043>.
11. Europos Sąjungos pagrindinių teisių chartija. OL C 326, 2012 10 26, p. 391–407.
12. Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija. *Valstybės žinios*. 1995, Nr. 40-987.
13. Jungtinių Tautų Chartija. *Valstybės žinios*. 2002, Nr. 15-557.
14. Sutarties dėl Europos Sąjungos veikimo suvestinė redakcija, OL C 326, 2012 10 26, p. 47–390.
15. Šiaurės Atlanto sutartis. *Valstybės žinios*. 2004, Nr. 40-1299.
16. Tarptautinio baudžiamojo teismo Romos statutai, priimtas 1998 m. liepos 17 d. Jungtinių Tautų diplomatinėje įgaliotųjų atstovų konferencijoje, skirtoje Tarptautinio baudžiamojo teismo įsteigimui. *Valstybės žinios*, 2003, Nr. 49-2165.

17. Tarptautinio baudžiamojo teismo Romos statuto pakeitimai dėl agresijos nusikaltimo ir 8 straipsnio pakeitimai. TAR. 2015, Nr. 19274,
18. Tarptautinis pilietinių ir politinių teisių paktas. *Valstybės žinios*. 2002, Nr. 77-3288.

Tarptautinių teismų sprendimai

1. C-186/01 *Alexander Dory v. Bundesrepublik Deutschland*, [2003] ECR I-02479.
2. C-273/97 *Angela Maria Sirdar v The Army Board and Secretary of State for Defence*, [1999] ECR I-07403.
3. C-285/98 *Tanja Kreil v Bundesrepublik Deutschland*, [2000] ECR I-00069.
4. Europos Žmogaus Teisių Teismo 1994-07-18 sprendimas *Karlheinz Schmidt v. Germany* 13580/88, CE:ECHR:1994:0718JUD001358088.
5. Europos Žmogaus Teisių Teismo 2000-07-25 sprendimas *Smith and Grady v. the United Kingdom* 33985/96, 33986/96, CE:ECHR:2000:0725JUD003398596.
6. Europos Žmogaus Teisių Teismo 2004-07-08 sprendimas *Ilaşcu and Others v. Moldova and Russia* 48787/99, ECLI:CE:ECHR:2004:0708JUD004878799
7. Europos Žmogaus Teisių Teismo 2009-04-30 sprendimas *Glor v. Switzerland* 13444/04, CE:ECHR:2009:0430JUD001344404.
8. Europos Žmogaus Teisių Teismo 2011-07-07 sprendimas *Bayatyan v. Armenia* 23459/03, ECLI:CE:ECHR:2011:0707JUD002345903.
9. Europos Žmogaus Teisių Teismo 2012-10-19 sprendimas *Catan and others v. the Republic of Moldova and Russia* [GC] 43370/04, 8252/05 and 18454/06, ECLI:CE:ECHR:2012:1019JUD004337004.
10. Europos Žmogaus Teisių Teismo 2017-10-12 sprendimas *Adyan and others v. Armenia* 75604/11, ECLI:CE:ECHR:2017:1012JUD007560411.
11. *Oil Platforms (Islamic Republic of Iran v. United States of America)*, 2003 I.C.J. 161.
12. *Prosecutor v. Dusko Tadic (Appeal Judgement)*, IT-94-1-A, International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia (ICTY), 15 July 1999.
13. *The Military and Paramilitary Activities in and against Nicaragua (Nicaragua v. United States of America)*, Merits, Judgment. I.C.J. Reports 1986, p. 14.
14. *Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Bosnia and Herzegovina v. Serbia and Montenegro)*, Judgment, I.C.J. Reports 2007, p. 43.

Tarptautinių institucijų ataskaitos, deklaracijos, komunikatai, nuomonės

1. Definition of Aggression, United Nations General Assembly Resolution 3314 (XXIX), 2319th plenary meeting on 14 December 1974.
2. European Commission for Democracy Through Law (Venice Commission), Compilation of Venice Commission Opinions and Reports on States of Emergency, Strasbourg, 16 April 2020, CDL-PI(2020)003, [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-PI\(2020\)003-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-PI(2020)003-e)
3. European Commission for Democracy Through Law (Venice Commission), Opinion on the Draft Constitutional Law on “Protection of The Nation” of France, Opinion No. 838/2016, Strasbourg, 14 March 2016, CDL-AD(2016)006, [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD\(2016\)006](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2016)006).

4. European Commission for Democracy Through Law (Venice Commission), Turkey – Opinion on the Legal Framework governing Curfews, Opinion No. 842 / 2016, Strasbourg, 13 June 2016, CDL-AD(2016)010, [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD\(2016\)010](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2016)010)
5. European Commission for Democracy Through Law (Venice Commission), Report on the Democratic Control of the Armed Forces, Study no. 389 / 2006, Strasbourg, 23 April 2008, CDL-AD(2008)004, [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD\(2008\)004-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2008)004-e)
6. Geneva Centre for the Democratic Control of Armed Forces, 05/2008. Žiūrēta 2020 m. sausio 30 d. https://www.files.ethz.ch/isn/55845/17_bg_dem_control_armed_forces.pdf.
7. UN General Assembly, Measures to be taken against propaganda and the inciters of a new war, 3 November 1947, A/RES/110. Žiūrēta 2019 m. lapkričio 25 d. <https://www.refworld.org/docid/3b00f08e58.html>.
8. “Brussels Summit Declaration” issued on 11 Jul. 2018 by the Heads of State and Government participating in the meeting of the North Atlantic Council in Brussels 11-12 July 2018 https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_156624.htm.
9. European Commission. Turkey 2005 Progress Report. Brussels, 9 November 2005, SEC (2005) 1426. <https://ec.europa.eu/transparency/regdoc/rep/2/2005/EN/2-2005-1426-EN-1-0.Pdf>.

Užsienio valstybių konstitucijos ir kiti teisės aktai

1. Armeebbericht 2010 des Bundesrates, vom 1. Oktober 2010, BBl 2010 8871, 8885.
2. Authorization for Use of Military Force against Iraq Resolution of 2002, Pub L 107-243, 116 Stat 1498 (Oct. 16, 2002)).
3. Bundes-Verfassungsgesetz der Republik Österreich vom 19. Dezember 1945. Žiūrēta 2019 m. birželio 7 d. <https://www.ris.bka.gv.at/GeltendeFassung.wxe?Abfrage=Bundesnormen&Gesetzesnummer=10000138>.
4. Bundesgesetz über die Errichtung eines Nationalen Sicherheitsrates, StF: BGBl. I Nr. 122/2001 (NR: GP XXI IA 505/A AB 809 S. 80. BR: AB 6470 S. 681.)
5. Bundesgesetz über die Wehrpflichtersatzabgabe, Änderung vom 16. März 2018, <https://www.admin.ch/opc/de/official-compilation/2018/3269.pdf>.
6. Bundesgesetz über die Wehrpflichtersatzabgabe, vom 12. Juni 1959, BGBl 1959 I, S. 1540, Fassung vom 1. Januar 2019. Žiūrēta 2019 m. rugpjūčio 2 d. <https://www.admin.ch/opc/de/classified-compilation/19590129/index.html>.
7. Bundesgesetz, mit dem ein Nationaler Sicherheitsrat eingerichtet und das Wehrgesetz 1990 geändert wird, BGBl. I Nr. 30/2008.
8. Bundesverfassung der Schweizerischen Eidgenossenschaft vom 18. April 1999. Žiūrēta 2019 m. rugpjūčio 2 d. <http://www.admin.ch/opc/de/classified-compilation/19995395/index.html#a37>.
9. Charter of fundamental rights and freedoms of December 16, 1992, as amended by constitutional act No. 162/1998 Coll. Žiūrēta 2019 m. lapkričio 30 d. https://www.usoud.cz/fileadmin/user_upload/ustavni_soud_www/Pravni_uprava/AJ/Listina_English_version.pdf.

10. Code de la défense, version consolidée au 29 mars 2020. Žiūrėta 2020 m. balandžio 3 d. http://www.legifrance.gouv.fr/affichCode.do;jsessionid=024740DD63636E9B71BDB40FBBB441F3.tpDila16v_3?cidTexte=LEGITEXT000006071307&dateTexte=29990101&categorieLien=cid.
11. Constitution du 4 octobre 1958, Version consolidée au 06 avril 2020. Žiūrėta 2020 m. balandžio 6 d. <https://www.legifrance.gouv.fr/affichTexte.do?cidTexte=LEGITEXT000006071194>.
12. Constitution of 3 September 1791. Žiūrėta 2014 m. lapkričio 3 d. <<http://www.historywiz.com/primarysources/const1791text.html>.
13. Constitution of 4 October 1958. Žiūrėta 2014 m. lapkričio 3 d. <http://www.assemblee-nationale.fr/english/>.
14. Constitution of the Commonwealth of Pennsylvania, passed in September 28, 1776. Žiūrėta 2014 m. gruodžio 28 d. http://sites.state.pa.us/PA_Constitution.html.
15. Constitution of the Portuguese Republic of April 2, 1976, as amended on August 4, 2005. Žiūrėta 2014 m. lapkričio 30 d. http://app.parlamento.pt/site_antigo/ingles/cons_leg/Constitution_VII_revisao_definitive.pdf.
16. Constitution of the Republic of Turkey, as amended on July 23, 1995; Act No. 4121, May 2019. Žiūrėta 2019 m. liepos 18 d. https://global.tbmm.gov.tr/docs/constitution_en_2019.pdf.
17. Constitution of the Slovak Republic of October 1, 1992, as amended on May 1, 2006. Žiūrėta 2014 m. lapkričio 30 d. <http://www.nrsr.sk/web/default.aspx?SectionId=124>.
18. Constitution of the State of Texas, as Adopted in February 15, 1876. Žiūrėta 2014 m. gruodžio 28 d. <http://tarlton.law.utexas.edu/constitutions/texas1876>.
19. Constitution of the United States. Žiūrėta 2014 m. liepos 1 d. http://www.senate.gov/civics/constitution_item/constitution.htm.
20. Das Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland vom 23. Mai 1949. Žiūrėta 2014 m. liepos 1 d. <http://www.gesetze-im-internet.de/gg/BJNR000010949.html>.
21. Declaration of Rights and Other Amendments, North Carolina Ratifying Convention, 1 August 1788. Žiūrėta 2014 m. gruodžio 28 d. http://press-pubs.uchicago.edu/founders/documents/bill_of_rights10.html.
22. Die Geschäftsordnung des Bundessicherheitsrates vom 27. Januar 1959 in der Fassung vom 4. Juni 2014, Drucksache 18/1626.
23. Erklärung der Menschen- und Bürgerrechte vom 26. August 1789. Žiūrėta 2014 m. lapkričio 3 d. <http://www.verfassungen.eu/f/ferklaerung89.htm>.
24. Закон України “Про відновлення дії окремих положень Конституції України”, Відомості Верховної Ради (ВВР). 2014, № 11, ст.143. Žiūrėta 2020 m. liepos 2 d. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/742-18#Text>.
25. Закон України про Раду національної безпеки і оборони України, Документ 183/98-вр, чинний, поточна редакція – Редакція від 31.12.2014, підстава 43–19.
26. Податковий кодекс України. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2011, № 13–14, № 15–16, № 17, ст.112). Žiūrėta 2015 m. sausio 20 d. <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>.

27. Gesetz über die Bildung des Nationalen Verteidigungsrates der Deutschen Demokratischen Republik vom 10. Februar 1960. Žiūrėta 2018 m. vasario 9 d. http://www.documentarchiv.de/ddr/1960/ddr-nationaler-verteidigungsrat_ges.html.
28. Les Constitutions de la France depuis 1789, Paris (Flammarion); Übersetzung von: Kaspar Sutter, November 2007. Žiūrėta 2014 m. kovo 14 d. https://www.servat.unibe.ch/verfg/fr/1793_constitution-unterricht.pdf
29. Magna Carta of 1215, British Library Board. Žiūrėta 2014 m. lapkričio 3 d. <http://www.bl.uk/magna-carta/articles/magna-carta-english-translation>.
30. National Constitution of the Argentine Republic of May 1, 1853, as amended on August 22, 1994. Žiūrėta 2014 m. lapkričio 30 d. http://pdba.georgetown.edu/Constitutions/Argentina/argen94_e.html.
31. Organisation des pouvoirs en matière de défense et de sécurité. Žiūrėta 2020 m. kovo 14 d. <https://www.defense.gouv.fr/fre/portail/ministere/organisation-du-ministere-des-armees/organisation-des-pouvoirs-en-matiere-de-defense-et-de-securite>.
32. Rules of procedure of the national defence council, as amended by the President of the Republic with directive no. 152 of 1 July 2011. Žiūrėta 2015 m. vasario 24 d. <http://www.president.ee/en/president/institutions/148-national-defence-council/5261-rules-of-procedure-of-the-national-defence-council-/layout-institution.html>
33. The Constitution of Greece of June 11, 1975, as amended on May 27, 2008. Žiūrėta 2014 m. lapkričio 30 d. <http://www.hri.org/docs/syntaxma/>.
34. The Constitution of the Commonwealth of Kentucky, as adopted in 1891, Kentucky Legislature. Žiūrėta 2014 m. gruodžio 28 d. <http://www.lrc.ky.gov/legresou/constitu/intro.htm>.
35. The Constitution of the Republic of Estonia, as amended on April 13, 2011, žiūrėta 2014 m. lapkričio 30 d., <http://www.legalextext.ee/et/andmebaas/tekst.asp?loc=text&dok=X0000K2&keel=en&pg=1&ptyyp=RT&tyyp=X&query=p%F5hiseadus>).
36. The Constitution of the Republic of Poland, as amended on 2nd April 1997. Žiūrėta 2015 m. vasario 9 d. <http://trybunal.gov.pl/en/about-the-tribunal/legal-basis/the-constitution-of-the-republic-of-poland/>.
37. The Constitution of the Republic of Turkey, as amended on July 23, 1995. Žiūrėta 2015 m. vasario 9 d. <http://www.mfa.gov.tr/constitution-of-the-republic-of-turkey.en.mfa>.
38. The Constitution of the Republic of Ukraine, as amended on February 21, 2014. Žiūrėta 2015 m. vasario 9 d. <http://www.legislationline.org/documents/section/constitutions/country/52>.
39. The Constitution of the State of New Hampshire, as adopted in October 31, 1783. Žiūrėta 2014 m. gruodžio 28 d. <http://www.nh.gov/constitution/constitution.html>.
40. The Constitution of the state of Tennessee, adopted in February 23, 1870. Žiūrėta 2014 m. gruodžio 28 d. <https://www.cpotn.com/documents/tennessee-constitution.html>.
41. The Declaration of Independence (July 4, 1776), The Charters of Freedom. Žiūrėta 2014 m. lapkričio 3 d. http://www.archives.gov/exhibits/charters/declaration_transcript.html.

42. The Fundamental Law of Hungary of April 25, 2011. Žiūrėta 2014 m. lapkričio 30 d. <http://www.mkab.hu/rules/fundamental-law>.
43. The Instrument of Government (1974:152). Žiūrėta 2015 m. kovo 22 d. http://www.riksdagen.se/sv/Dokument-Lagar/Lagar/Svenskforfattningssamling/Kungorelse-1974152-om-beslu_sfs-1974-152/.
44. The National Security Act of 1947 (PL 235 – 61 Stat. 496; U.S.C. 402), amended by the National Security Act Amendments of 1949 (63 Stat. 579; 50 U.S.C. 401 et seq.).
45. The Peacetime National Defence Act (RT I 2002, 57, 354; 2003, 13, 69). Žiūrėta 2018 m. vasario 9 d., <https://www.riigiteataja.ee/en/eli/507012015003/consolide>.
46. The War Powers Resolution, Pub. L. No. 93-148, 87 Stat. 555 (1973), codified at 50 U.S.C., 1541-1548).
47. Verfassung der Freien Hansestadt Bremen, vom 21. Oktober 1947 (Brem.GBl. S. 251). Žiūrėta 2014 m. lapkričio 7 d. <http://www.verfassungen.de/de/hb/bremen47-index.htm>.
48. Verfassung des Freistaates Sachsen (SächsGVBl. Jg. 1992 Bl.-Nr. 20 S. 243). Žiūrėta 2014 m. lapkričio 7 d. <http://www.revosax.sachsen.de/Details.do?sid=3304516086657>.
49. Verfassung des Landes Hessen, vom 1. Dezember 1946 (GVBl. 1946, 229). Žiūrėta 2014 m. lapkričio 7 d. http://www.landesrecht-hessen.de/gesetze/10_1verfassung/10-1-verfass/verfass.htm.
50. Verfassung des Landes Sachsen-Anhalt, vom 16. Juli 1992 (GVBl. LSA 1992, 600). Žiūrėta 2014 m. lapkričio 7 d. <http://www.landesrecht.sachsen-anhalt.de/jportal/?quelle=jlink&query=Verf+ST&psml=bssahprod.psml&max=true&aiz=true>.
51. Verfassung von Berlin, vom 23. November 1995 (GVBl. S. 779). Žiūrėta 2014 m. lapkričio 7 d. <http://gesetze.berlin.de/default.aspx?vpath=bibdata%2Fges%2FBlnVerf%2Fcont%2FBlnVerf.htm>.
52. Virginia Declaration of Rights (June 12, 1776), The Charters of Freedom. Žiūrėta 2014 m. lapkričio 3 d. http://www.archives.gov/exhibits/charters/virginia_declaration_of_rights.html.
53. Wehrpflichtgesetz in der Fassung der Bekanntmachung vom 15. August 2011 (BGBl. I S. 1730), das zuletzt durch Artikel 4 des Gesetzes vom 4. August 2019 (BGBl. I S. 1147) geändert worden ist. Žiūrėta 2019 m. birželio 30 d. <http://www.gesetze-im-internet.de/wehrpflg/BJNR006510956.html>.
54. Wehrsteuergesetz (WehrStG), RStGBI. 1937, I, 821.

Užsienio valstybių konstitucinės justicijos institucijų aktai

1. *Arver v. United States Case (Selective Draft Law Case)* (245 U.S. 366 (1918))
2. Beschluß des Ersten Senats des Deutschen Bundesverfassungsgerichts vom 24. Januar 1995 (BVerfGE 92, 91), 1 BvL 18/93 und 5, 6, 7/94, 1 BvR 403, 569/94.
3. Beschluß des Ersten Senats des Deutschen Bundesverfassungsgerichts vom 17. Oktober 1961 (BVerfGE 13, 167) – 1 BvL 5/61.
4. Beschluß des Ersten Senats des Deutschen Bundesverfassungsgerichts vom 20. Dezember 1960 (BVerfGE 12, 45) – 1 BvL 21/60.
5. Beschluß des Ersten Senats des Deutschen Bundesverfassungsgerichts vom 26. Mai 1970 (BVerfGE 28, 243) – 1 BvR 83, 244 und 345/69.

6. Beschluss des Zweiten Senats des Deutschen Bundesverfassungsgerichts vom 17. Mai 2004 – 2 BvR 821/04.
7. Beschluss des Zweiten Senats des Deutschen Bundesverfassungsgerichts vom 27. März 2002 – 2 BvL 2/02.
8. Beschluss des Zweiten Senats des Deutschen Bundesverfassungsgerichts vom 23. Oktober 2006 – 2 BvR 1797/06.
9. Beschluss des Zweiten Senats des Deutschen Bundesverfassungsgerichts vom 5. November 1974 (BVerfGE 38, 154) – 2 BvL 6/71.
10. Beschluss des Zweiten Senats des Deutschen Bundesverfassungsgerichts vom 24. März 1976 (BVerfGE 42, 64) – 2 BvR 804/75.
11. *Butler v. Perry*, 240 U.S. 328 (1916).
12. Case of Proclamations, 1610. Žiūrēta 2018 m. rugpjūcio 5 d. <http://www.bailii.org/ew/cases/EWHC/KB/1610/J22.html>.
13. *Council of Civil Service Unions & others v. Minister for the Civil Service*, 1985. Žiūrēta 2018 m. rugpjūcio 3 d. <http://www.bailii.org/uk/cases/UKHL/1984/9.html>.
14. *Heflin v. Sanford* (142 F.2d 798 (5th Cir. 1944)).
15. Judgment of the Constitutional Review Chamber of the Estonian Supreme Court of 21 December 1994, III-4/A-11/94.
16. *Kneedler v. Lane Case* (45 Pa. St. 238 (1863)).
17. Militärbefugnisgesetz teilweise verfassungswidrig, VfGH Österreich, G 363/02, 23.01.2004.
18. Organisationsform des Zivildienstes verfassungswidrig, VfGH Österreich, G 6/04, V 20/04, 15.10.2004.
19. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 252 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України “Про внесення змін до Конституції України” від 8 грудня 2004 року № 2222-IV (справа про додержання процедури внесення змін до Конституції України).
20. *United States v. Seeger*, 380 U.S. 163 (1965).
21. Urteil der I. sozialrechtlichen Abteilung des Schweizerischen Bundesgerichts vom 31. August 2012, 8C_44/2012.
22. Urteil der II. öffentlichrechtlichen Abteilung des Schweizerischen Bundesgerichts vom 11. Juli 2003, 2P.131/2002.
23. Urteil der II. öffentlichrechtlichen Abteilung des Schweizerischen Bundesgerichts vom 23. April 1997, BGE 123 I 56.
24. Urteil der II. öffentlichrechtlichen Abteilung des Schweizerischen Bundesgerichts vom 21. Januar 2010, 2C_221 / 2009) Urteil der II. öffentlichrechtlichen Abteilung des Schweizerischen Bundesgerichts vom 10. Oktober 2016, 2C_875/2016.
25. Urteil der II. öffentlichrechtlichen Abteilung des Schweizerischen Bundesgerichts vom 24. August 2017, 2C_1051/2016.
26. Urteil der II. Sozialrechtlichen Abteilung des Schweizerischen Bundesgerichts vom 4. Mai 2012, 9C_617 / 2011.
27. Urteil des Ersten Senats des Deutschen Bundesverfassungsgerichts vom 17. Dezember 1953 (BVerfGE 3, 58) – 1 BvR 147/52

28. Urteil des Ersten Senats des Deutschen Bundesverfassungsgerichts vom 17. August 1956 (BVerfGE 5, 85) – 1 BvB 2/51.
29. Urteil des Ersten Senats des Deutschen Bundesverfassungsgerichts vom 15. Februar 2006 (BVerfGE 115, 118) BvR 357/05.
30. Urteil des Zweiten Senats des Deutschen Bundesverfassungsgerichts vom 30. Juni 2009 – 2 BvE 2/08.
31. Urteil des Zweiten Senats des Deutschen Bundesverfassungsgerichts vom 5. April 1952 (BVerfGE 1, 208) – 2 BvH 1/52.
32. Urteil des Zweiten Senats des Deutschen Bundesverfassungsgerichts vom 16. März 1955 (BVerfGE 4, 144) – 2 BvK 1/54.
33. Urteil des Zweiten Senats des Deutschen Bundesverfassungsgerichts vom 13. April 1978 auf die mündliche Verhandlung vom 30. November und 1. Dezember 1977 (BVerfGE 48, 127) – 2 BvF 1,2,4,5/77.
34. Urteil des Zweiten Senats des Deutschen Bundesverfassungsgerichts vom 24. April 1985 aufgrund der mündlichen Verhandlung vom 30. Januar 1985 (BVerfGE 69, 1) – 2 BvF 2, 3, 4/83 und 2/84
35. Urteil des Zweiten Senats des Deutschen Bundesverfassungsgerichts vom 12. Juli 1994 aufgrund der mündlichen Verhandlung vom 19. und 20. April 1994 (BVerfGE 90, 286) – 2 BvE 3/92, 5/93, 7/93, 8/93.
36. *Welsh v. United States* 398 U.S. 333 (1970).

Lietuvos ir Vokietijos administracinių teismų sprendimai

1. BVerwG, Urteil vom 8.2.1963 – BVerwG VII C 92/62.
2. BVerwGE 24, 1, Urteil vom 25.3.1966 – VII C 21/63.
3. BVerwGE 34, 291, Urteile vom 11.12.1969 – VIII C 46.68.
4. BVerwGE 36, 323, Urteil vom 26.11.1970 – VIII C 104.68.
5. BVerwGE 45, 197, Urteil vom 19.06.1974 – VIII C 89.73;
6. BVerwGE 61, 152, Urteil vom 14.11.1980 – 8 C 12.79.
7. BVerwGE 92, 153, Urteil vom 26.02.1993 – 8 C 20.92.
8. BVerwGE, Urteil vom 19.01.2005 – 6 C 9.04.
9. Lietuvos vyriausiasis administracinio teismo 2019-04-10 sprendimas administracinėje byloje Nr. A-601-415/2019.
10. Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2020-06-17 nutartis administracinėje byloje Nr. A-405-502/2020.
11. Vilniaus apygardos administracinio teismo 2018-07-23 sprendimas administracinėje byloje Nr. I-2879-1063/2018.

Mokslinė ir kita specialioji literatūra

1. Adamovich, Ludwig K., Bernd-Christian Funk, ir Gerhart Holzinger. *Österreichisches Staatsrecht. Band 2: staatliche Organisation*. Springer-Verlag Vienna, 2008.
2. Akehurst, Michael, ir Peter Malanczuk. *Šiuolaikinis tarptautinės teisės įvadas*. Vilnius: Eugrimas, 2000.
3. Andriulis, Vytautas, Mindaugas Maksimaitis, Vytautas Pakalniškis, Justinas Sigitas Pečkaitis, ir Antanas Šenavičius. *Lietuvos teisės istorija*. Vilnius: Justitia, 2002.

4. Andriškevičius, Jonas. „Lietuvos kariuomenės vado institucijos atkūrimas“. Iš *Krašto apsaugai – 15. 2005 m. balandžio 22 d. konferencijos medžiaga*, atsakingasis redaktorius Gintautas Surgailis, 41–47. Vilnius: Krašto apsaugos ministerija ir Generolo Jono Žemaičio Lietuvos karo akademija, 2005.
5. Armitage, David. „Civil War and Revolution. What can the study of civil war bring to our understanding of revolutions?“ *Agora* Vol. 44, No. 2 (2009): 18–22.
6. Arndt, Adolf. „Agraphoi Nomi (Widerstand und Aufstand)“. *Neue Juristische Wochenschrift* 15 (1962): 430–433.
7. Bagdonavičius, Vaclovas, et al. *Lietuvos nacionalinis saugumas: teorija ir realijos*. Vilnius: Filosofijos, sociologijos ir teisės institutas, 1994.
8. Bajarūnas, Eitvydas, ir Vytautas Keršanskas. „Hibridinės grėsmės: turinio, keliamų iššūkių ir priemonių įveikti jas analizė“. *Lietuvos metinė strateginė apžvalga 2017–2018*, 16 tomas (2018): 127–172.
9. Baldus, Manfred. „Gefahrenabwehr in Ausnahmefällen – das Luftsicherheitsgesetz auf dem Prüfstand“. *Die Neue Zeitschrift für Verwaltungsrecht*, (2006): 532–535.
10. Balkus, Tomas. „Civilių demokratinė kariuomenės kontrolė“, *Kardas* Nr. 5(452) (2011): 9–13.
11. Becker, Jürgen. „Die wehrhafte Demokratie des Grundgesetzes“. Iš *Handbuch des Staatsrechts. Band VII: Normativität und Schutz der Verfassung – Internationale Beziehungen*, Josef Isensee, Paul Kirchhof, 309-360. Heidelberg: C. F. Müller Verlag, 1992.
12. *Bildung: Themenblätter im Unterricht. Nr. 37*. Žiūrėta 2019 m. spalio 26 d. <http://www.bpb.de/shop/lernen/themenblaetter/36594/20-juli-1944>.
13. Birmontienė, Toma. „Konstitucinės teisės mokslo raida 1990-2017 metais“. Iš *Lietuvos konstitucinė teisė*, redakcinė kolegija: Egidijus Jarašiūnas, Vytautas Sinkevičius, Juozas Žilys, Milda Vainiūtė, 62–77. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2017.
14. Birmontienė, Toma. „Žmogaus teisės ir laisvės“. Iš *Lietuvos konstitucinė teisė*, redakcinė kolegija: Egidijus Jarašiūnas, Vytautas Sinkevičius, Juozas Žilys, Milda Vainiūtė, 263-302. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2017.
15. Blinstrubis, Tomas. „Valstybės ir bažnyčios konstitucinių santykių probleminiai aspektai“. Daktaro disertacija, Mykolo Romerio universitetas, 2012.
16. Blome, Thomas. *Das Grundrecht auf Wehrgleichheit*. Peter Lang GmbH, Internationaler Verlag der Wissenschaften, 2012.
17. Böckenförde, Ernst Wolfgang. *Die Organisationsgewalt im Bereich der Regierung. Eine Untersuchung zum Staatsrecht der Bundesrepublik Deutschland*. Berlin: Duncker & Humblot, 1964.
18. Britt, Jasson. „Unwilling Warriors: An Examination of the Power to Conscript in Peacetime“. *Northwestern Journal of Law & Social Policy* Vol. 4, Issue 2 (2009): 399–423.
19. Codex Iuris Canonici. 1983. Žiūrėta 2019 m. liepos 1 d. http://www.vatican.va/archive/cdc/index_ge.htm.

20. Conrad, Hermann. *Deutsche Rechtsgeschichte: Band II: Neuzeit bis 1806*. C.F. Müller, Unveränderter Nachdruck der 1966.
21. Cutler, Robert. „The Development of the National Security Council“. *Foreign Affairs* Vol. 34, No. 3 (1956): 441–458.
22. *Dabartinės lietuvių kalbos žodynas*. Žiūrėta 2020 m. vasario 24 d. <http://dz.lki.lt/search/>.
23. Dambrauskienė, Genovaitė, Tomas Davulis, Egidijus Jarašiūnas, Karolis Jovaišas, A. Klimas, Antanas Marcijonas, Bronius Sudavičius, Dalia Mikulėnienė, Jolita Sinkevičiūtė, Augustinas Normantas, Ipolitas Nekrošius, Vytautas Nekrošius, Gina Pajuodienė, Vladas Pavidonis, P. Pumpa, Jonas Prapiestis, Alfonsas Vaišvila, ir Juozas Žilys. *Lietuvos Respublikos Konstitucijos komentaras. Pirmą dalis*. Vilnius: Teisės institutas, 2000.
24. De Vogue, Ariane. „Was Trump’s Syria strike legal? An expert weighs in“, *CNNpolitics*, 2017 m. lapkričio 7 d. <https://edition.cnn.com/2017/04/07/politics/was-trump-syria-strike-legal/index.html>.
25. Dellinger, Walter. „Deployment of United States Armed Forces into Haiti, September 27, 1994“. Žiūrėta 2018 m. rugpjūčio 2 d. <http://www.justice.gov/olc/haiti.htm>.
26. Doehring, Karl. „Das Friedensgebot des Grundgesetzes“. Iš *Handbuch des Staatsrechts. Band VII: Normativität und Schutz der Verfassung – Internationale Beziehungen*, Josef Isensee, Paul Kirchhof, 687–710. Heidelberg: C. F. Müller Verlag, 1992.
27. Doehring, Karl. „Verbietet das Grundgesetz den freiwilligen Waffendienst von Frauen in der Bundeswehr? Zur Auslegung des Art. 12a, Abs. 4, Satz 2 GG.“. *Neue Zs.f. Wehrrecht* 39 (1997): 45–53.
28. Dolzer, Rudolf. „Der Widerstandsfall“. Iš *Handbuch des Staatsrechts. Band VII: Normativität und Schutz der Verfassung – Internationale Beziehungen*, Josef Isensee, Paul Kirchhof, 455–482. Heidelberg: C. F. Müller Verlag, 1992.
29. Edinger, Hans. *Denkbare abgabenrechtliche Konzeption zu einer Wehrausgleichsabgabe*. Heidelberg, 1981.
30. Ekardt, Felix. „Wehrpflicht nur für Männer – vereinbar mit der Geschlechteregalität aus Art. 79 Abs. 3 GG?“, *Deutsches Verwaltungsblatt* Heft 15 (2001): 1171–1179.
31. Enders, Christoph. „Bürgerrecht auf Ungehorsam? Von den Grundlagen und Grenzen bürgerlicher Freiheit“. *Der Staat* Vol. 25, No. 3 (1986), 351–372.
32. Epping, Volker. „GG Art. 65a“. Iš *Kommentar zum Grundgesetz*. 66. Ergänzungslieferung 2012, Günter Dürig, Theodor Maunz, *beck-online*. Die Datenbank. Žiūrėta 2013 m. birželio 26 d. <http://beck-online.beck.de/>.
33. *Europos Sąjungos teisė*. (iš anglų k. vertė Michail Cvelich). Vilnius: Eugrimas, 2007.
34. Fedosiuk, Oleg. „Psichinės prievartos samprata baudžiamojoje teisėje“. *Jurisprudencija* 21(13) (2001): 101–115.
35. Fiebig, Jan-Peter. *Der Einsatz der Bundeswehr im Innern: Verfassungsrechtliche Zulässigkeit von innerstaatlichen Verwendungen der Streitkräfte bei Großveranstaltungen und terroristischen Bedrohungen*. Berlin: Duncker & Humblot, 2004.
36. Fleischhauer, Jens. *Wehrpflichtarmee und Wehrgerechtigkeit: Die Verfassungsmäßigkeit der allgemeinen Wehrpflicht im Blickwinkel sicherheitspolitischer, gesell-*

- schaftlicher und demographischer Veränderungen*. Hamburg: Verlag Dr. Kovac, 2007.
37. Freeman, Harrop. A. „The Constitutionality of Peacetime Conscription“. *Faculty Publications Paper 1057* (1945): 40–82.
 38. Fritz, Christian G. *American Sovereigns: The People and America's Constitutional Tradition Before the Civil War*. New York: Cambridge University Press, 2007.
 39. Georgelin, Jean-Louis. „The Pol/Mil Interface and War: the French at the Beginning of the Twenty-First Century“. Iš *The Oxford Handbook of War*, Yves Boyer, Julian Lindley-French, 242–256. New York: Oxford University Press Inc., 2012.
 40. Ginsburg, Tom, Daniel Lansberg-Rodriguez, ir Mila Versteeg. „When to Overthrow Your Government: The Right to Resist in the World's Constitutions“. *UCLA Law Review* Vol. 60, No. 5 (2013): 1184–1260.
 41. Gričius, Algirdas, ir Kęstutis Paulauskas. „Demokratinė civilinė ginkluotųjų pajėgų kontrolė Lietuvoje“. *Lietuvos metinė strateginė apžvalga 2002*, (2003): 217–236.
 42. Hamilton, Alexander. „The Powers Necessary to the Common Defense Further Considered“. *Federalist No. 24*. Žiūrėta 2017 m. liepos 5 d., <https://guides.loc.gov/federalist-papers/text-21-30#s-lg-box-wrapper-25493337>.
 43. Hasebe, Yasuo. „War Powers“. Iš *The Oxford handbook of comparative constitutional law*, Michel Rosenfeld, András Sajó, 463–480. Oxford: Oxford University Press, 2012.
 44. Heckel, Johannes. *Wehrverfassung und Wehrrecht des Großdeutschen Reiches. I. Teil: Gestalt und Recht der Wehrmacht. Der Waffendienst*. Hamburg: Hanseatische Verlagsanstalt, 1939.
 45. Heinemann, Jan. „Das Widerstandsrecht nach Art. 20 Abs. 4 GG.“. Iš *Wehrhafte Demokratie: Beiträge über die Regelungen zum Schutze der freiheitlichen demokratischen Grundordnung*, Markus Thiel, 99–128. Tübingen: Mohr Siebeck, 2003.
 46. Herzog, Roman. „GG Art. 20“. Iš *Kommentar zum Grundgesetz*. 66. Ergänzungslieferung 2012, Günter Dürig, Theodor Maunz, *beck-online. Die Datenbank*. Žiūrėta 2013 m. birželio 26 d. <http://beck-online.beck.de/>.
 47. Heun, Werner. „Artikel 12a. Wehr- und Ersatzdienstpflicht“. Iš *Grundgesetz-Kommentar. Band I, Artikel 1–19. 3. Auflage*, Horst Dreier, 1313–1336. Tübingen: Mohr Siebeck, 2013.
 48. Hintze, Otto. „Staatsverfassung und Heeresverfassung“. Iš *Staat und Verfassung. Gesammelte Abhandlungen zur allg. Verfassungsgeschichte, 2. Auflage*, Gerhard Oestreich, Otto Hintze, 52–83 (Göttingen, 1962).
 49. Hobbes, Thomas. *Leviathanas*. Vilnius: Pradai, 1999.
 50. Höfling, Wolfram. „Widerstand im Rechtsstaat“. Iš *Handbuch der Grundrechte in Deutschland und Europa. Band II*, Detlef Merten, Hans-Jürgen Papier, 593–612. Heidelberg: V. C. F. Müller Verlag, 2013.
 51. Ipsen, Knut. *Rechtsgrundlagen und Institutionalisierung der atlantisch-west-europäischen Verteidigung*. Hamburg: Hansischer Gildenverlag Heitmann, 1967.
 52. Isensee, Josef. *Das legalisierte Widerstandsrecht: eine staatsrechtliche Analyse des Art. 20 Abs. 4 Grundgesetz*. Bad Homburg [u.a.]: Gehlen, 1969.

53. Jakubčionis, Algirdas, Vytautas Sinkevičius, ir Dainius Žalimas. „Sovietų Sąjungos agresija ir Lietuvos okupacija 1940–1990 metais. Pasipriešinimas sovietinei okupacijai: Lietuvos Laisvės Kovos Sąjūdžio Tarybos 1949 m. vasario 16 d. Deklaracija“. Iš *Lietuvos konstitucionalizmas: ištakos, raida ir dabartis*, Algirdas Jakubčionis, Egidijus Jarašiūnas, Jevgenij Machovenko, Mindaugas Maksimaitis, Vytautas Sinkevičius, Irena Valikonytė, Dainius Žalimas, Juozas Žilys, 93–123. Vilnius: Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas, 2018.
54. Jarašiūnas, Egidijus, ir Ernestas Spruogis, „Legislatyvinės omisijos problemos konstitucinėje jurisprudencijoje“, *Konstitucinė jurisprudencija: Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo biuletenis* Nr. 4 (80) (2007): 369–406.
55. Jarašiūnas, Egidijus. „Konstitucionalizmo priešistorė: Ištakos ar pirmavaizdis?“, *Jurisprudencija* 4(118) (2009): 21–46.
56. Jarašiūnas, Egidijus. „Lietuvos Respublikos 1992 m. Konstitucija: nuo pagrindinio įstatymo iki aukščiausiosios teisės“. Iš *Lietuvos konstitucinė teisė: raida, institucijos, teisių apsauga, savivalda: kolektyvinė monografija*, Toma Birmontienė, Kęstutis Jankauskas, Egidijus Jarašiūnas, Mindaugas Maksimaitis, Gediminas Mesonis, Alvydas Pumputis, Vytautas Sinkevičius, Saulė Vidrinskaitė, Juozas Žilys, Edita Žiobienė, 96–134. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2007.
57. Jarašiūnas, Egidijus. „V Respublikos Konstitucija (Prancūzijos 1958 m. Konstitucija)“. Iš *Šiuolaikinė konstitucija: studijos apie užsienio šalių konstitucinį reguliavimą. Kolektyvinė monografija*, Toma Birmontienė, Ona Buišienė, Egidijus Jarašiūnas, Gediminas Mesonis, Viktorija Staugaitytė, Milda Vainiutė, Elena Vaitiekienė, Saulė Vidrinskaitė, Juozas Žilys, 52–80. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2005.
58. Jeanne Kinney, Giraldo. „Defence Budgets and Civilian Oversight“. *Occasional Paper No. 9*, (2001), 5–35. https://calhoun.nps.edu/bitstream/handle/10945/43360/Giraldo_defense_budgets_2001.pdf?sequence=1&isAllowed=y.
59. Jellinek, Georg. *Allgemeine Staatslehre*, 3. Auflage. Berlin: O. Häring, 1924.
60. Jermalavičius, Tomas. „Karo prievolė Lietuvoje: orientyrai diskusijai“. Iš *Profesionalioji kariuomenė: vakarų šalių patirtis ir perspektyvos Lietuvoje: monografija*, atsakingoji redaktorė Jūratė Novagrockienė, 8–29. Vilnius: Generolo Jono Žemaičio Lietuvos karo akademija, 2005.
61. Kalinauskas, Gintaras. *Parlamentinė kontrolė*, 1 d.: Teorija, 2 d.: Praktika. Vilnius: VĮ Registrų centras, 2010–2011.
62. Kant, Immanuel. „The Metaphysics of Morals“. Iš *Practical Philosophy*, redaktorius Mary J. Gregor, 353–604. Cambridge University Press, 1996.
63. Kantas, Immanuelis. „Moralės metafizikos pagrindai“. Iš *Filosofijos istorijos chrestomatija. XIX ir XX amžių Vakarų Europos ir Amerikos filosofija*, sudarytojas Bronius Genzelis. 20–31. Vilnius: Mintis, 1974.
64. Karpen, Ulrich. „„Ziviler Ungehorsam“ im demokratischen Rechtsstaat“. *Juristen Zeitung* Band 39, Nr. 6. (1984): 249–262.
65. Katilius, Artūras. *Lietuvos Respublikos krašto apsaugos departamento Mokomasis junginys 1990–1991 m.* Vilnius: Generolo Jono Žemaičio Lietuvos karo akademija, 2011.

66. Katuoka, Saulius. „Agresijos samprata tarptautinėje teisėje“. *Jurisprudencija* Nr. 10(88) (2006): 16–21.
67. Kilinskas, Kęstutis. „Hibridinis karas: orientuojanti ar klaidinanti sąvoka analizuojant Rusijos karinius veiksmus Ukrainoje?“. *Lietuvos metinė strateginė apžvalga 2015–2016*, 14 tomas (2016): 131–149.
68. Kirchhof, Ferdinand. Verteidigung und Bundeswehr. Iš *Handbuch des Staatsrechts. Band IV: Aufgaben des Staates. Dritte Auflage*, Josef Isensee, Paul Kirchhof, 633–670. Heidelberg: C. F. Müller Verlag, 2006.
69. Kloepfer, Michael. *Verfassungsrecht. Band II: Grundrechte*. 1. Auflage. München: Beck, 2010.
70. Klümper, Mathias. *Legitimation für Wehrpflicht? Eine Betrachtung unter verfassungsrechtlichen, historischen, ökonomischen und sicherheitspolitischen Gesichtspunkten*. Frankfurt am Main: Lang, 2002.
71. Knelangen, Wilhelm. *Das Politikfeld innere Sicherheit im Integrationsprozess. Die Entstehung einer europäischen Politik der inneren Sicherheit*. Opladen: Leske & Budrich, 2001.
72. Krašto apsaugos ministerija. *Lietuvos gynybos politikos „Baltoji knyga“*, atsakingas redaktorius: Kęstutis Paulauskas. Vilnius: Krašto apsaugos ministerija, 2006.
73. Krause, Keith. *Towards a practical human security agenda*. DCAF Policy Paper 26. Genf: Geneva Centre for the Democratic Control of Armed Forces, 2007.
74. Kröger, Klaus. *Widerstandsrecht und demokratische Verfassung*. Tübingen: Mohr Siebeck, 1971.
75. Krüger, Herbert. *Allgemeine Staatslehre*. Stuttgart: Kohlhammer, 1966.
76. Kuodys, Modestas. „Karo padėties režimas Lietuvos Respublikoje 1919–1940 m.“. Daktaro disertacija, Vytauto Didžiojo universitetas, 2009.
77. Kūris, Egidijus. „Koordinaciniai ir determinaciniai konstituciniai principai (2)“. *Jurisprudencija* 27(19) (2002): 59–74.
78. Leisner, Walter. *Die Demokratische Anarchie.: Verlust der Ordnung als Staatsprinzip?* Berlin: Duncker & Humblot, 1982.
79. Leonaitė, Erika, ir Dainius Žalimas. „Krymo aneksija ir mėginimas ją pateisinti tarptautinės teisės kontekste“. *Lietuvos metinė strateginė apžvalga 2015–2016* 14 tomas (2016): 11–57.
80. Leonas, Petras. *Teisės enciklopedijos paskaitos: Sociologijos paskaitos. T.II*. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2005.
81. Lesčius, Vytautas. „Lietuvos kariuomenės gynybos planai ir priemonės galimai lenkų agresijai atremti 1921–1937 m.“. Iš *Karo archyvas. T. 28*, atsakingasis redaktorius Gintautas Surgailis, 149–304. Vilnius: Generolo Jono Žemaičio Lietuvos karo akademija, 2013.
82. Lesčius, Vytautas. *Lietuvos kariuomenė nepriklausomybės kovose 1918–1920 m*. Vilnius: Generolo Jono Žemaičio Lietuvos karo akademija, 2004.
83. Levi, Margaret. „The Institution of Conscription“. *Social Science History* Vol. 20, No. 1 (1996): 133–167.
84. Linke, Tobias. „Innere Sicherheit durch die Bundeswehr?“. *Archiv des öffentlichen Rechts* Vol. 129, No. 4 (2004): 489–541.

85. Lockas, Džonas. *Esė apie tikrąją pilietinės valdžios kilmę, apimtį ir tikslą. Antras traktatas apie valdžią*. Vilnius: Mintis, 1992.
86. Lukaitytė, Regina. „Lietuvos religinės mažumos 1918–1940 m. valstybės globoje“. *Bažnyčios istorijos studijos III*, T.32B. (2010): 243–294. <http://talpykla.elaba.lt/elaba-fedora/objects/elaba:23020648/datastreams/MAIN/content>.
87. Lutze, Christian. „Abwehr terroristischer Angriffe als Verteidigungsaufgabe der Bundeswehr“. *Neue Zeitschrift für die Wehrrecht* Nr.45 (2003): 101–115.
88. Machovenko, Jevgenij. „Nacionalinės teisės tradicijos ir paveldo vaidmuo reguliuojant piliečio ir valstybės santykius 1791 m. gegužės 3 d. Konstitucijoje“. *Parlamento studijos* Nr. 13 (2012). http://www.parlamentostudijos.lt/Nr13/13_teise_1.htm.
89. Maksimaitis, Mindaugas. „1920 m. Laikinoji Lietuvos Valstybės Konstitucija“. Iš *Lietuvos konstitucinė teisė*, redakcinė kolegija: Egidijus Jarašiūnas, Vytautas Sinkevičius, Juozas Žilys, Milda Vainiutė, 90–91. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2017.
90. Maksimaitis, Mindaugas. „Dar apie 1919 metų Lietuvos Laikinosios Konstitucijos pamatinius dėsnius“. *Teisė* 107 (2018): 157–164.
91. Maksimaitis, Mindaugas. „Lietuvos sovietizacija. Autentiškos Lietuvos konstitucinės raidos pertrūkis“. Iš *Lietuvos konstitucinė teisė*, redakcinė kolegija: Egidijus Jarašiūnas, Vytautas Sinkevičius, Juozas Žilys, Milda Vainiutė, 101–104. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2017.
92. Maksimaitis, Mindaugas. „Lietuvos valstybės konstitucingumo ištakos LDK ir Abiejų Tautų Respublikoje“. Iš *Lietuvos konstitucinė teisė*, redakcinė kolegija: Egidijus Jarašiūnas, Vytautas Sinkevičius, Juozas Žilys, Milda Vainiutė, 81–82. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2017.
93. Maksimaitis, Mindaugas. „Rusijos teisės šaltiniai Lietuvoje 1918–1940 m.“. *Jurisprudencija* 19(2) (2012): 403–418.
94. Maslauskienė, Nijolė. „Parlamentarizmo idėja ir okupuotos Lietuvos valdymo sistema 1940–1941 m.“. *Parlamento studijos* Nr.1 (2004). [HTTP://WWW.PARLAMENTOSTUDIJOS.LT/NR3/ISTORIJA_MASLAUSKIENE.HTM](http://WWW.PARLAMENTOSTUDIJOS.LT/NR3/ISTORIJA_MASLAUSKIENE.HTM).
95. Maslow, Abraham Harold. „A Theory of Human Motivation“. *Psychological Review* 50(4) (1943): 370–396. Žiūrėta 2014 m. liepos 10 d. <http://psychclassics.yorku.ca/Maslow/motivation.htm>.
96. Mesonis, Gediminas. *Konstitucijos interpretavimo metodologiniai pagrindai*. Vilnius: Registrų centras, 2010.
97. Mesonis, Gediminas. „1990 m. kovo 11 d. nepriklausomybės aktas: politinė valia teisinėje formoje“. Iš *Regnum est: 1990 M. Kovo 11-osios Nepriklausomybės Aktui – 20: Liber amicorum Vytautui Landsbergiui*, atsakingasis redaktorius Gediminas Mesonis, 107–116. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2010.
98. Montesquieu, Charles-Louis De Secondat. *Apie įstatymų dvasią*. Vilnius: Mintis, 2004.
99. Norgėla, Jurgis. „Lietuvos stojimas į NATO ir profesionalioji kariuomenė“. Iš *Profesionalioji kariuomenė: vakarų šalių patirtis ir perspektyvos Lietuvoje: monografija*, atsakingoji redaktorė Jūratė Novagrockienė, 47–70. Vilnius: Generolo Jono Žemaičio Lietuvos karo akademija, 2005.

100. Paust, Jordan J. „Constitutionality of U.S. Participation in the United Nations-Authorized War in Libya“. *Emory International Law Review* Vol. 26 Issue 43 (2012): 43–67.
101. Petrauskaitė, Audronė, Rolanda Kazlauskaitė Markelienė, ir Rasa Gedminienė. *Šalies saugumas ir gynyba*. Vilnius: Generolo Jono Žemaičio Lietuvos karo akademija, 2016.
102. Plečkaitis, Vytautas. „Kaiatsisakoma ginti tėvynę ir pasikėsinama į respubliką“. *Kultūra. Lrytas.lt*. 2010 m. liepos 23 d. <http://kultura.lrytas.lt/-12798598531279140498-kaiatsisakoma-ginti-t%C4%97vyn%C4%99-ir-pasik%C4%97sinama-%C4%AF-respublik%C4%85.htm>.
103. Quaker Council for European Affairs, *The Right to Conscientious Objection in Europe: A Review of the Current Situation*, 2005 m. balandis. <https://www.refworld.org/docid/42b141794.html>.
104. Quaritsch, Helmut. „Führung und Organisation der Streitkräfte im demokratisch-parlamentarischen Staat“. *Veröffentlichungen der Vereinigung der Deutschen Saatsrechtslehrer* 26 (1968): 207–259.
105. Radvilas, Gediminas. „Valstybės gynimo taryboje – Lietuvos Respublikos ypatingieji klausimai“. *Kardas* Nr. 54(452) (2011): 2–7.
106. Raila, Eligijus. *1791 m. gegužės 3 d. Konstitucija*. Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2001.
107. Raila, Eligijus. „Abiejų Tautų tarpusavio įsipareigojimas (1791.10.20)“. *Magnus Ducatus Lithuaniae*. 2013 m. vasario 26 d. <http://www.mdl.projektas.vu.lt/apie-projekta/mdl-kalendorius/tarpusavio-ispipareigojimas/>.
108. Randelzhofer, Albrecht. „GG Art. 24“. Iš *Kommentar zum Grundgesetz*. 66. *Ergänzungslieferung 2012*, Günter Dürig, Theodor Maunz, *beck-online*. *Die Datenbank*. Žiūrėta 2013 m. birželio 26 d. <http://beck-online.beck.de/>.
109. Razmetaeva, Yulia. „The Right to Resist and the Right of Rebellion“. *Jurisprudencija* 21(3) (2014): 758–784.
110. Rieder, K. „Wehrpflichtersatzabgabe – Die Abgabe kurz erklärt“. *Eidgenössische Steuerverwaltung*, 2019 m. kovo 28 d., <https://www.estv.admin.ch/estv/de/home/direkte-bundessteuer/wehrpflichtersatzabgabe/fachinformationen/die-abgabe-kurz-erklaert.html>.
111. Römeris, Mykolas. *Valstybė ir jos konstitucinė teisė. D. 2. Konstitucinės institucijos. T. 1, Suverenitetas*. Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto Teisių fakultetas, 1939.
112. Sachs, Michael. „Frauen an die Front? Die deutsche Wehrverfassung nach dem Spruch des EuGH in Sachen Tanja Kreil“. *Nordrhein-Westfälische Verwaltungsblätter*, Heft 11 (2000): 405–413.
113. Sattler, Henriette. „Terrorabwehr durch die Streitkräfte nicht ohne Grundgesetzänderung“. *Neue Zeitschrift für Verwaltungsrecht* Heft 11 (2004): 1286–1291.
114. Schmidt, Jürgen W. „Die Landräte des Kreises Westprignitz von 1860–1920“. Iš *Mitteilungen des Vereins für Geschichte der Prignitz. Bd.12.*, Uwe Czubatynski, 5–60. Perleberg: Hohnholt GmbH, 2012.
115. Schneider, Hans. *Widerstand im Rechtsstaat: Vortrag*. Karlsruhe: C.F. Müller, 1969.

116. Scholz, Rupert. „GG Art. 12a“. Iš *Kommentar zum Grundgesetz*. 66. *Ergänzungslieferung 2012*, Günter Dürig, Theodor Maunz, beck-online. *Die Datenbank*. Žiūrėta 2013 m. birželio 26 d. <http://beck-online.beck.de/>.
117. Sharp, Gene. *Pilietinė gynyba. Postmilitarinių ginklų sistema*. Vilnius: Mintis, 1992.
118. Sinkevičius, Vytautas. „Kovo 11-oji: Nepriklausomybės atkūrimo teisinė konstrukcija“. *Jurisprudencija* 3(121) (2010): 55–71.
119. Sinkevičius, Vytautas. „Kaip Lietuvoje atsirado pirmasis konstitucinis įstatymas“. *Jurisprudencija* 21(2) (2014): 421–439.
120. Sinkevičius, Vytautas. „Konstitucinis aktas „Dėl Lietuvos Respublikos nesijungimo į postsovietines Rytų sąjungas““. Iš *Lietuvos konstitucionalizmas: ištakos, raida ir dabartis*, Algirdas Jakubčionis, Egidijus Jarašiūnas, Jevgenij Machovenko, Mindaugas Maksimaitis, Vytautas Sinkevičius, Irena Valikonytė, Dainius Žalimas, Juozas Žilys, 173–177. Vilnius: Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas, 2018.
121. Sinkevičius, Vytautas. „Legislatyvinė omisija Konstitucinio Teismo nutarimuose: kai kurie diskusiniai klausimai“. *Jurisprudencija* 24(2) (2017): 238–255.
122. Sinkevičius, Vytautas. „Lietuvos Laisvės Kovos Sąjūdžio Tarybos 1949 m. vasario 16 d. deklaracija“. Iš *Lietuvos konstitucinė teisė*, redakcinė kolegija: Egidijus Jarašiūnas, Vytautas Sinkevičius, Juozas Žilys, Milda Vainiutė, 111–113. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2017.
123. Sinkevičius, Vytautas. „Lietuvos Laisvės Kovos Sąjūdžio Tarybos 1949 m. vasario 16 d. deklaracija Lietuvos teisės sistemoje“. Iš *Regnum est: 1990 M. Kovo 11-osios Nepriklausomybės Aktui – 20: Liber amicorum Vytautui Landsbergiui*, atsakingasis redaktorius Gediminas Mesonis, 55–74. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2010.
124. Sinkevičius, Vytautas. *Lietuvos parlamento teisė: vadovėlis*. Vilnius: Mykolo Romerio Universitetas, 2013.
125. Sinkevičius, Vytautas. *Parlamento teisės studijos*. Vilnius: Mykolo Romerio Universitetas, 2011.
126. Sommermann, Karl-Peter. „Artikel 20“. Iš *Kommentar zum Grundgesetz: GG Band 2: Artikel 20 bis 82*, Hermann Mangoldt, Friedrich Klein, Christian Starck, Bernhard Kempen, Peter J. Tettinger, Rudolf Streinz, Claus Dieter Classen et al., 1–166. München: Verlag C. H. Beck, 2010.
127. Stern, Klaus. *Das Staatsrecht der Bundesrepublik Deutschland: allgemeine Lehren der Grundrechte. Band III/2*. München: Verlag C. H. Beck, 1994.
128. Stern, Klaus. *Das Staatsrecht der Bundesrepublik Deutschland: Staatsorgane, Staatsfunktionen, Finanz- und Haushaltverfassung, Notstandsverfassung. Band II*. München: Verlag C. H. Beck, 1980.
129. Streikus, Arūnas. „Kunigų dalyvavimas ginkluotojo pasipriešinimo sąjūdyje“. *Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis*, t. 26 (2005): 653–657.
130. Sturm, Roland. „Das politische System Großbritanniens“. Iš *Die politischen Systeme Westeuropas*, 4., aktualizuota ir išleista nauja versija, Wolfgang Ismayr (Hrsg.), 265–306. Wiesbaden, 2009.
131. Surgailis, Gintautas. *Rusijos kariuomenės išvedimas, 1990–1993*. Vilnius: Generolo Jono Žemaičio Lietuvos karo akademija, 2005.

132. Šapronas, Robertas. „Ar vis dar reikia Lietuvai šauktinių karių?“. Iš *Profesionalioji kariuomenė: vakarų šalių patirtis ir perspektyvos Lietuvoje: monografija*, atsakingoji redaktorė Jūratė Novagrockienė, 30–46. Vilnius: Generolo Jono Žemaičio Lietuvos karo akademija, 2005.
133. Šileikis, Egidijus. *Alternatyvi konstitucinė teisė*. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2005.
134. Tancredi, Antonello. „The Russian Annexation of the Crimea: Questions Relating to the Use of Force“. *QIL, Zoom out I* (2014). http://www.qil-qdi.org/wp-content/uploads/2014/05/CRIMEA_Tancredi_FINAL-1.pdf.
135. The Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights, *Conscientious Objection to Military Service*. United Nations: Geneva, February 2013.
136. Tyla, Antanas. „Kvarta (mokestis)“. Iš *Visuotinė lietuvių enciklopedija, T. XI*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2007.
137. Trapp, Kimberley N. “Back to Basics: Necessity, Proportionality, and the Right of Self-Defence against Non-State Terrorist Actors”. *The International and Comparative Law Quarterly* Nr. 56(1) (2007): 141–156.
138. Trapp, Kimberley N. „The Use of Force against Terrorists: A Reply to Christian J. Tams“. *The European Journal of International Law* Nr. 20(4) (2009):1049–1055.
139. Tribe, Laurence H. *American Constitutional Law, 3rd edn, volume I*. The Foundation Press, 1999.
140. Truska, Liudas. „Parlamentarizmo I Lietuvos Respublikoje (1918–1940 m.) bruožai“. *Parlamento studijos 2* (2004). [HTTP://WWW.PARLAMENTOSTUDIJS.LT/NR3/ISTORIJA_TRUSKA.HTM](http://WWW.PARLAMENTOSTUDIJS.LT/NR3/ISTORIJA_TRUSKA.HTM).
141. Ulozevičiūtė, Žaneta. „Lietuvos dalyvavimas tarptautinėse taikos operacijose: narystės NATO ir ES iššūkiai“. *Lietuvos metinė strateginė apžvalga* t. 3 (2004): 215–228.
142. Vadapalas, Vilenas. *Tarptautinė teisė*. Vilnius: Eugrimas, 2006.
143. Vadapalas, Vilenas. „Lietuvos Respublikos stojimo į Europos Sąjungą konstituciniai pagrindai“. Iš *Europos Sąjungos teisė ir Lietuva*, mokslinis redaktorius Vilenas Vadapalas, 11–27. Vilnius: Justitia, 2002.
144. Vaičaitis, Vaidotas. „Keletas minčių apie išimtinės padėties teisinio režimo konstitucinį vertinimą Lietuvoje“. *Teise.Pro*. 2020 m. gegužės 1 d. <http://www.teise.pro/index.php/2020/05/01/v-vaicaitis-keletas-minciu-apie-isimtines-padeties-teisinio-rezimo-konstitucini-vertinima-lietuvoje/>
145. Vaičaitis, Vaidotas. „1791 m. gegužės 3-iosios Konstitucija ir Lietuvos konstitucingumo tradicija“. *Parlamento studijos 14* (2013). [HTTP://WWW.PARLAMENTOSTUDIJS.LT/NR14/14_TEISE_1.HTM](http://WWW.PARLAMENTOSTUDIJS.LT/NR14/14_TEISE_1.HTM).
146. Vaičaitis, Vaidotas. „Prezidentė galės nešaukti Valstybės gynimo tarybos net kilus karui?“. *Alfa.lt*. 2014 m. kovo 7 d. <http://www.alfa.lt/straipsnis/15697683/prezidente-gales-nesaukti-valstybes-gynimo-tarybos-net-kilus-karui/#ixzz3ThxQ286q>.
147. Vaičėnionis, Jonas. „Lietuvos kariuomenės skaičiai 1920–1939 m.“. Iš *Karo archyvas. T. 17*, atsakingasis redaktorius Gintautas Surgailis, 144–180. Vilnius: Generolo Jono Žemaičio Lietuvos karo akademija, 2002.

148. Vainiutė, Milda. „Vokietijos Federacinės Respublikos Prezidento konstitucinis statusas“. Iš *Prezidentas valstybinės valdžios institucijų sistemoje*, mokslinis redaktorius: Gediminas Mesonis, 475–496. Vilnius: MES, 2011.
149. Vainorienė, Aušra. „Nepaprastosios padėties teisiniai pagrindai“. Daktaro disertacija, Vilniaus universitetas, 2018.
150. Vaitiekienė, Elena, ir Gediminas Mesonis. *Lyginamoji konstitucinė teisė*. Vilnius: Justitia, 2011.
151. Vansevicius, Stasys. *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės žemės privilegijos*. Vilnius: Vilniaus universitetas, 1962.
152. Vasiliauskaitė, Violeta. „Ginkluoto konflikto samprata ir „karas su terorizmu“. *Teisė* 82 (2012): 180–197.
153. Vasiliauskienė, Violeta. „Teroristų veiksmai kaip ginkluotas užpuolimas“. *Teisė* 66(2) (2008): 99–111.
154. Vasiliauskienė, Violeta. „Kova su terorizmu tarptautinės humanitarinės teisės kontekste“. Daktaro disertacija, Vilniaus universitetas, 2014.
155. Vinkleris, Paulius. *Lietuvos Respublikos Prezidento statusas ir įgaliojimai*. Vilnius: VĮ Teisinės informacijos centras, 2002.
156. Vitzthum, Wolfgang Graf. „Der Spannungs- und der Verteidigungsfall“. Iš *Handbuch des Staatsrechts. Band VII: Normativität und Schutz der Verfassung – Internationale Beziehungen*, Josef Isensee, Paul Kirchhof, 415–454. Heidelberg: C. F. Müller Verlag, 1992.
157. Voßkuhle, Andreas. *Das Kompensationsprinzip. Grundlagen einer prospektiven Ausgleichsordnung für die Folgen privater Freiheitsbetätigung – Zur Flexibilisierung des Verwaltungsrechts am Beispiel des Umwelt- und Planungsrechts*. Mohr Siebeck, 1999.
158. Werkner, Ines-Jacqueline. „Die Verflechtung innerer und äußerer Sicherheit. Aktuelle Tendenzen in Deutschland im Lichte europäischer Entwicklungen“. *Zeitschrift für Außen Sicherheitspolitik* 4 (2011): 65–87.
159. Wiefelspütz, Dieter. „Sicherheit vor den Gefahren des internationalen Terrorismus durch den Einsatz der Streitkräfte?“. *Neue Zeitschrift für die Wehrrecht (NZWehrrecht)*. 45/1 (2003): 45–65.
160. Wiefelspütz, Dieter. *Der Auslandseinsatz der Bundeswehr und das Parlamentsbeteiligungsgesetz. Zweite Auflage*. Frankfurt am Main: Verl. für Polizeiwissenschaft Lorei, 2012.
161. Wiefelspütz, Dieter. *Der Einsatz bewaffneter deutscher Streitkräfte und der Konstitutive Parlamentsvorbehalt*. Baden-Baden: Nomos, 2003.
162. Wiefelspütz, Dieter. *Reform der Wehrverfassung*. Frankfurt am Main, Verl. für Polizeiwiss., Lorei, 2008.
163. Zimmer, Mark. *Einsätze der Bundeswehr im Rahmen kollektiver Sicherheit: Staats- und völkerrechtliche Grundlagen unter Berücksichtigung des BVerfG-Urteils vom 12.07.1994*. Peter Lang GmbH, 1995.
164. Žalimas, Dainius. „1990 m. kovo 11 d. Lietuvos Respublikos nepriklausomybės atkūrimo teisiniai aktai“. *Bernardinai.lt*. 2009 m. kovo 9 d. <http://www.bernardinai.lt/straipsnis/2009-03-09-dainius-zalimas-1990-m-kovo-11-d-lietuvos-respublikos-nepriklausomybes-atkurimo-teisiniai-aktai/17944>.

165. Žalimas, Dainius. „Sąjūdis ir Lietuvos Respublikos Nepriklausomybės atkūrimas“. Iš *Kelias į nepriklausomybę: Lietuvos Sąjūdis 1988–1991*, sudarė Bronislovas Genzelis, Angonita Rupšytė, 163–218. Kaunas: Šviesa, 2010.
166. Žalimas, Dainius. „Konstitucinio užsienio valstybių karinių bazių draudimo turinys“. *Konstitucinė jurisprudencija: Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo biuletenis* Nr. 1(9) (2008): 339–356.
167. Žalimas, Dainius. „Konstitucinis Lietuvos Respublikos užsienio politikos tikslų ir principų įtvirtinimas“. *Konstitucinė jurisprudencija: Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo biuletenis* Nr. 1(25) (2012): 373–402.
168. Žalimas, Dainius. „Sąjūdžio kelias į Kovo 11-ąją: nuo „tarybinio“ valstybingumo iki Lietuvos valstybės tęstinumo koncepcijos“. Iš *Regnum est: 1990 M. Kovo 11-osios Nepriklausomybės Aktui – 20: Liber amicorum Vytautui Landsbergiui*, atsakingasis redaktorius Gediminas Mesonis, 75–105. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2010.
169. Žalimas, Dainius. „SSRS agresija prieš Lietuvos Respubliką 1991 metų sausį: tarptautiniai teisiniai aspektai (III)“. *Bernardinai.lt*. 2010 m. sausio 13 d. <http://www.bernardinai.lt/straipsnis/2010-01-13-dainius-zalimas-ssrs-agresija-pries-lietuvas-respublika-1991-metu-sausi-tarptautiniai-teisiniai-aspektai-iii/38246>
170. Žalimas, Dainius. „Valstybės geopolitinės orientacijos principas Lietuvos Respublikos Konstitucijoje“. *Konstitucinė jurisprudencija: Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo biuletenis* Nr. 4 (36) (2014): 211–217.
171. Žalimas, Dainius. „Teisinis kelias į NATO: vieno įstatymo istorija“. Iš *Lietuva ir NATO: 10 metų kartu*, redakcinės kolegijos pirmininkas Juozas Olekas, 79–94. Vilnius: Lietuvos Respublikos krašto apsaugos ministerija, 2014.
172. Žalimas, Dainius. „Valstybės gynimo konstituciniai pagrindai“. Iš *Lietuvos konstitucinė teisė*, redakcinė kolegija: Egidijus Jarašiūnas, Vytautas Sinkevičius, Juozas Žilys, Milda Vainiutė, 779–799. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2017.
173. Žilinskas, Justinas. „Ginkluoto konflikto samprata tarptautinėje humanitarinėje teisėje ir jos taikymo problemos moderniuose ginkluotuose konfliktuose“. *Jurisprudencija* 2(104) (2008): 91–100.
174. Žilys, Juozas. „1991 m. vasario 9 d. visuotinė gyventojų apklausa (plebiscitas) konstitucingumo raidos kontekste“. Iš *Lietuvos konstitucinė teisė*, redakcinė kolegija: Egidijus Jarašiūnas, Vytautas Sinkevičius, Juozas Žilys, Milda Vainiutė, 143–147. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2017.
175. Žilys, Juozas. „1992 m. birželio 14 d. referendumas dėl buvusios SSRS kariuomenės besąlygiško ir neatidėliotino išvedimo iš Lietuvos Respublikos teritorijos 1992 metais ir žalos Lietuvai atlyginimo konstitucinėje genezėje“. *Jurisprudencija* 18(2) (2011): 467–496.
176. Žilys, Juozas. „Lietuvos Respublikos Laikinojo Pagrindinio Įstatymo politinė teisinė genezė: pagrindiniai formos ir turinio sąveikos bruožai“. Iš *Lietuvos konstitucinė teisė*, redakcinė kolegija: Egidijus Jarašiūnas, Vytautas Sinkevičius, Juozas Žilys, Milda Vainiutė, 134–140. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2017.

177. „1918 m. lapkričio 23 d. atkurta LR kariuomenė“. *Lietuvos kariuomenė*. Žiūrėta 2019 m. lapkričio 6 d. http://kariuomene.kam.lt/lt/kariuomenes_atributika/karo_istorija/1918_m_lapkricio_23_d_atkurta_lr_kariuomene.html
178. „2019 m. šaukimo eiga“. *Karys.lt*. Žiūrėta 2019 m. spalio 16 d. <https://www.karys.lt/tarnybos-budai/nuolatine-privalomoji-pradine-karo-tarnyba/2019-m.-saukimo-eiga/261>
179. „Aktualu šauktiniams“. *KAM*. Žiūrėta 2015 m. rugsėjo 23 d., http://www.kam.lt/lt/aktuali_informacija_apie_privalomaja_karine_tarnyba.html.
180. „Allgemeine Wehrpflicht: Schweizer Erfolgsmodell in akuten Nöten“. *Neue Zürcher Zeitung*. 2018 m. gegužės 18 d. <https://www.nzz.ch/meinung/allgemeine-wehrpflicht-schweizer-erfolgsmodell-in-akuten-noeten-ld.1377726>
181. „Alternatyviąją krašto apsaugos tarnybą nori atlikti 26 žmonės“. *15min.lt*. 2018 lapkričio 28 d. <https://www.15min.lt/naujiena/aktualu/lietuva/alternatyviaja-kras-to-apsaugos-tarnyba-nori-atlikti-26-zmones-56-1066410?all#print>.
182. „Ankstesni referendumai“. Lietuvos Respublikos Vyriausioji rinkimų komisija. Žiūrėta 2019 m. lapkričio 29 d., <https://www.vrk.lt/ankstesni>.
183. „Aukščiausiosios Tarybos dokumentai“. *LRS*. Žiūrėta 2019 m. lapkričio 19 d., https://www.lrs.lt/sip/portal.show?p_r=4076&p_k=1.
184. „Baigiamas 2019 metų šaukimas į nuolatinę privalomąją pradinę karo tarnybą“. *Karys.lt*. Žiūrėta 2020 m. gegužės 18 d. <https://www.karys.lt/bendraukime/naujienos/baigiamas-2019-metu-saukimas-i-nuolatine-privalomaja-pradine-karo-tarnyba/296>.
185. „Bundessicherheitsrat“. *bds.vu*. Žiūrėta 2015 m. vasario 24 d. <http://www.ruestungsindustrie.info/export/bundessicherheitsrat>.
186. „Bundessicherheitsrat“. *Bundesministerium der Verteidigung*. Žiūrėta 2020 m. gegužės 24 d., <https://www.bmvg.de/de/bundessicherheitsrat-bsr--14556>.
187. „Buęs Ukrainos prezidentas Janukovyčius įtariamasis valstybės išdavimu“. *LRT.LT*. 2020 m. birželio 24 d. <https://www.lrt.lt/naujienos/pasaulyje/6/1191452/buves-ukrainos-prezidentas-janukovycius-itariamasis-valstybes-isdavimu>.
188. „Country Policy and Information Note. Turkey: Military service“. *Gov.uk*. Atnaujinta 2018 m. rugsėjo 6 d. https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/738856/Turkey_-_Military_service_-_CPIN_-_v2.0__September_2018_.pdf
189. „Der Lüttwitz-Kapp-Putsch 1920“. *Deutsches Historisches Museum*. Žiūrėta 2019 m. spalio 26 d. <https://www.dhm.de/lemo/kapitel/weimarer-republik/innenpolitik/kapp/>.
190. „Dia da Defesa Nacional“, žiūrėta 2019 m. gegužės 14 d. https://juventude.gov.pt/Cidania/DiaDefesaNacional/Paginas/dia_defesa_nacional.aspx.
191. „Entschädigungen für Dienstleistende“. *ahv-iv.ch*. Žiūrėta 2019 m. liepos 27 d., <https://www.ahv-iv.ch/de/Sozialversicherungen/Erwerbsersatzordnung-Mutterschaftsentschädigung-EO-MSE/Entschädigungen-für-Dienstleistende#qa-1184>.
192. „Establishment of a National Security Council“. *The official site of the British Prime Minister's Office*. Žiūrėta 2020 m. gegužės 25 d. <http://webarchive.nationalar->

- chives.gov.uk/20130109092234/http://number10.gov.uk/news/establishment-of-a-national-security-council/.
193. „Europoje į madą grįžta privalomoji karo tarnyba: kodėl?“. *15min.lt*. 2017 m. rug-sėjo 9 d. <https://www.15min.lt/naujiena/aktualu/pasaulis/europoje-i-mada-griz-ta-privalomoji-karo-tarnyba-kodel-57-834552>;
 194. „Gehalt für Grundwehrdiener (Bundesheer) in Österreich“. *finanz.at*. Žiūrėta 2019 m. liepos 27 d. <https://www.finanz.at/gehalt/grundwehrdiener/>
 195. „Gehalt für Zivildienner in Österreich“, *finanz.at*. Žiūrėta 2019 m. liepos 27 d. <https://www.finanz.at/gehalt/zivildienst/>.
 196. „Ispanų jaunimas rado būdą, kaip išsisukti nuo krizės“. *delfi.lt*. 2013 m. rugpjūčio 8 d. <https://www.delfi.lt/verslas/verslas/ispanu-jaunimas-rado-buda-kaip-issisukti-nuo-krizes.d?id=62023755>.
 197. „Ivestas sustiprintos apsaugos metas Kauno mieste ir apskrityje“. Šaltinis. 1938 m. gruodžio 17 d., 51(1153): 830.
 198. „Journée défense et citoyenneté“. Žiūrėta 2019 m. gegužės 14 d. <https://www.defense.gouv.fr/jdc>.
 199. „Karo prievolė Estijoje: „Kam taisyti tai, kas nėra sugedę?“. *15min.lt*. 2017 m. rug-sėjo 13 d. <https://www.15min.lt/naujiena/aktualu/pasaulis/karo-prievole-estijoje-kam-taisyti-tai-kas-nera-sugede-57-841114?copied>.
 200. „Kas ir kaip prisidėtų prie šalies krašto gynybos?“. *LRT.lt*. 2014 m. balandžio 23 d. http://www.lrt.lt/naujienos/lietuvoje/2/41640/kas_ir_kaip_prisidetu_prie_salies_krasto_gynybos_
 201. „Krašto apsaugos sistemos personalo skaičiaus pokytis“. *Kam.lt*. Žiūrėta 2020 m. gegužės 26 d. https://kam.lt/lt/personalo_politika_512/skaiciai_ir_faktai_537.html.
 202. „Lietuvoje į politinę darbotvarkę grįš šauktinių klausimas“. *lzinios.lt*. 2015 m. vasario 7 d. <http://lzinios.lt/lzinios/Lietuvoje/i-politine-darbotvarke-gris-sauktiniu-klausimas/196351>.
 203. „Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės parlamentas (XV–XVIII a.)“. *LRS*. Žiūrėta 2018 m. sausio 11 d. http://www3.lrs.lt/pls/inter/w5_show?p_r=1003&p_k=1.
 204. „Lietuvos okupacija ir aneksija 1940 metais“. *Archyvai.lt*. Žiūrėta 2018 m. sausio 29 d. <http://www.archyvai.lt/exhibitions/okupac/pratarme.htm>.
 205. „Mannerheim Gustaf (1867–1951)“. *National Biography of Finland*. Žiūrėta 2019 m. gruodžio 30 d. <https://kansallisbiografia.fi/english/person/625>.
 206. „A New Constitution for Ukraine?“, *Democracy Reporting International*, 2019 m. birželio 27 d., <https://democracy-reporting.org/a-new-constitution-for-ukraine-briefing-paper/>.
 207. „National Defence Council“. *president.ee*. Žiūrėta 2020 m. gegužės 25 d. <https://www.president.ee/en/president/institutions/1031-national-defence-council/5262-national-defence-council/layout-institution.html>.
 208. „National Security Council“. *Gov.uk*. Žiūrėta 2020 m. gegužės 24 d. <https://www.gov.uk/government/organisations/national-security/groups/national-security-council>.
 209. „National Security Council“. *Whitehouse.gov*. Žiūrėta 2019 m. vasario 9 d. <https://www.whitehouse.gov/nsc/>.

210. „New military service law approved“. *Hurriyetdailynews.com*. 2019 m. birželio 25 d. <http://www.hurriyetdailynews.com/turkish-parliament-ratifies-new-military-service-law-144475>
211. „Norwegen führt Wehrpflicht für Frauen ein“. *Diepresse.com*. Žiūrėta 2019 m. balandžio 10 d. <https://diepresse.com/home/ausland/aussenpolitik/3888780/Norwegen-fuehrt-Wehrpflicht-fuer-Frauen-ein->
212. „Pagrindiniai socialiniai rodikliai“. *Sodra.lt*. Žiūrėta 2020 m. gruodžio 16 d. <https://www.sodra.lt/lt/situacijos/pagrindiniai-socialiniai-rodikliai>
213. „Schweden schafft die Wehrpflicht ab“. *Nzz.ch*. Žiūrėta 2019 m. balandžio 10 d. https://www.nzz.ch/schweden_schafft_die_wehrpflicht_ab-1.6342965.
214. „Seimas Abiejų Tautų Respublikoje (XVI–XVIII a.)“. *LRS*. Žiūrėta 2018 m. sausio 11 d. http://www3.lrs.lt/pls/inter/w5_show?p_r=1004&p_k=1.
215. „Svarbesnieji valstybės atstatymo 1990 03 11 – 1992 10 25 įvykiai“. *Lrs.lt*. 2019 m. lapkričio 6 d., <https://www.lrs.lt/datos/kovo11/ivykiai.htm>.
216. „Svarbi diena šauktiniams: dabar tai klius“. *Delfi.lt*. 2015 m. birželio 11 d. <https://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/svarbi-diena-sauktiniams-dabar-tai-klius.d?id=68214538>.
217. „Sweden returns draft amid security worries and soldier shortage“. *Reuters.com*. Žiūrėta 2019 m. balandžio 10 d. <https://www.reuters.com/article/us-sweden-military-idUSKBN1690ND>.
218. „The National Security Council“. *National Security Bureau*. Žiūrėta 2019 m. vasario 24 d. <https://en.bbn.gov.pl/en/president-of-poland/national-security-council/about-the-national-sec/99/The-National-Security-Council.html>.
219. „The US may revisit military drafts. Here’s what life is like in 10 countries that already have them“. *Businessinsider.com*. Žiūrėta 2019 m. balandžio 17 d. <https://www.businessinsider.com/countries-around-world-still-mandate-military-service-2019-2#7-north-korea-7>.
220. „Treaties, States Parties and Commentaries“. *ICRC*. Žiūrėta 2017 m. gruodžio 22 d. <https://www.icrc.org/applic/ihl/ihl.nsf/vwTreatiesHistoricalByDate.xsp>
221. „Türkei erlaubt Freikauf vom Wehrdienst“. *Focus.de*. 2011 m. gruodžio 14 d. https://www.focus.de/politik/ausland/militaer-tuerkei-erlaubt-freikauf-vom-wehrdienst_aid_694004.html
222. „Türkischer Wehrdienst – das müssen Sie beachten“. *Helpster.de*. Žiūrėta 2019 m. liepos 18 d. http://www.helpster.de/tuerkischer-wehrdienst-das-muessen-sie-beachten_99128.
223. „Ukrainian police armed with combat weapons: interior ministry“. *Reuters.com*. 2014 m. vasario 20 d. <https://www.reuters.com/article/us-ukraine-police-weapons/ukrainian-police-armed-with-combat-weapons-interior-ministry-idUSBREA1J17U20140220>.
224. „Værnepligt: Nu bliver du indkaldt digitalt“. *Forsvaret.dk*. 2015 m. lapkričio 10 d. https://www2.forsvaret.dk/nyheder/overige_nyheder/Pages/VærnepligtNubli-verduindkaldtdigitalt.aspx.

225. „VRK: kariai savanoriai gali tapti savivaldybių tarybų nariais“. *LRT*. 2019 m. kovo 22 d. <https://www.lrt.lt/naujienos/lietuvoje/2/917144/vrk-kariai-savanoriai-gali-tapti-savivaldybiu-tarybu-nariais>.
226. „Wehrpflicht international – ein Überblick“. *Žiūrėta* 2015 m. spalio 28 d. http://www.bundeswehr.de/portal/a/bwde!/ut/p/c4/HcZBD0AgDAXRs3gBunfnL-dRdgSI_ECTQ2OtrzOQlQyd9NX5wseJuXGmnI2D15rxFcVOHQMtgSSrOJI-eKkLW_yOkTTWpHyj1si0v6sdIAQ!!/.
227. „Wehrpflichtersatzabgabe neu auch nach dem 30. Geburtstag“. *Nau.ch*. 2019 m. vasario 7 d. <https://www.nau.ch/politik/bundeshaus/wehrpflichtersatzabgabe-neu-auch-nach-dem-30-geburtstag-65481093>.
228. „Zahlenspiele mit der Wehrgerechtigkeit“, *Frankfurter Allgemeiner Politik*. *Žiūrėta* 2019 liepos 31 d. <http://www.faz.net/aktuell/politik/inland/wehrpflicht-debatte-zahlenspiele-mit-der-wehrgerechtigkeit-1464645.html>.

MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETAS

Kristina Kenstavičienė

VALSTYBĖS GYNYBOS KONSTITUCINIS
INSTITUTAS: TEISINIO REGULIAVIMO RAIDA
IR PROBLEMOS

Daktaro disertacijos santrauka
Socialiniai mokslai, teisė (S 001)

Vilnius, 2021

Daktaro disertacija rengta 2011–2020 metais Mykolo Romerio universitete, ginama Mykolo Romerio universitete pagal Mykolo Romerio universitetui ir Vytauto Didžiojo universitetui Lietuvos Respublikos švietimo, mokslo ir sporto ministro 2019 m. vasario 22 d. įsakymu Nr. V-160 suteiktą doktorantūros teisę.

Mokslinis vadovas:

prof. dr. Vytautas Sinkevičius (Mykolo Romerio universitetas, socialiniai mokslai, teisė, S 001).

Daktaro disertacija ginama Mykolo Romerio universiteto ir Vytauto Didžiojo universiteto teisės mokslo krypties taryboje:

Pirmininkė:

prof. dr. Toma Birmontienė (Mykolo Romerio universitetas, socialiniai mokslai, teisė, S 001).

Nariai:

prof. dr. Eglė Bilevičiūtė (Mykolo Romerio universitetas, socialiniai mokslai, teisė, S 001);

prof. dr. Gediminas Mesonis (Mykolo Romerio universitetas, socialiniai mokslai, teisė, S 001);

doc. dr. Anita Rodina (Latvijos universitetas, Latvijos Respublika, socialiniai mokslai, teisė, S 001);

prof. dr. Alvydas Šakočius (Generolo Jono Žemaičio Lietuvos karo akademija, socialiniai mokslai, teisė, S 001).

Daktaro disertacija bus ginama viešame Teisės mokslo krypties tarybos posėdyje 2021 m. vasario 18 d. 14 val. Mykolo Romerio universiteto I-414 aud.

Adresas: Ateities g. 20, LT-08303 Vilnius, Lietuva

Daktaro disertacijos santrauka išsiųsta 2021 m. sausio 18 d.

Daktaro disertaciją galima peržiūrėti Lietuvos nacionalinėje Martyno Mažvydo bibliotekoje (Gedimino pr. 51, Vilnius), Mykolo Romerio universiteto bibliotekoje (Ateities g. 20, Vilnius) ir Vytauto Didžiojo universiteto bibliotekoje (K. Donelaičio g. 52, Kaunas).

VALSTYBĖS GYNYBOS KONSTITUCINIS INSTITUTAS: TEISINIO REGULIAVIMO RAIDA IR PROBLEMOS

SANTRAUKA

Darbo aktualumas

Iki XX amžiaus pradžios tarptautinė teisė pripažino kiekvienos valstybės teisę panaudoti prieš kitą valstybę karines priemones – *jus ad bellum*. Tik po Pirmojo pasaulinio karo Tautų Sąjunga dokumentiškai patvirtino ir pasmerkė agresiją¹⁰³⁴. Taigi, tradiciškai pagrindinė grėsmė nacionaliniam saugumui yra laikomas karinis užpuolimas.

Atkūrus nepriklausomą Lietuvos valstybę (1990 m. kovo 11 d.) buvo pradėti kurti valstybės gynimo ir su juo susijusio tarptautinio bendradarbiavimo bei krašto apsaugos sistemos organizavimo teisiniai (konstituciniai) pagrindai. Nuo 1991 m. rugsėjo 17 d. Lietuva tapo Jungtinių Tautų¹⁰³⁵ nare, o nuo 2004 m. kovo 29 d., kai įsigaliojo 2004 m. kovo 10 d. Seimo ratifikuota Šiaurės Atlanto Sutartis¹⁰³⁶, – NATO nare. Lietuvos Respublikai tapus Šiaurės Atlanto Sutarties Organizacijos nare, jos geopolitinė ir saugumo aplinka iš esmės pasikeitė, kadangi valstybių narystė NATO ir kolektyvinės gynybos principu grindžiama jos gynyba yra veiksminga ir patikima bet kurio agresoriaus atgrasinimo priemonė bei geriausiai užtikrina konstitucinių vertybių apsaugą.

Dėl pasikeitusios saugumo aplinkos ir kokybiškai kitokių ginkluotųjų pajėgų uždavinių 1990–2010 m. daugumoje Europos ir NATO valstybių vyko gynybos reformos: mažinti nebereikalingi kariniai teritoriniai vienetai, laikinai sustabdyta ar atsisakyta privalomosios pradinės karo tarnybos, o kariuomenės imta formuoti dažniausiai iš profesionalių ir savanorių karių, atsisakyta nenaudojamos infrastruktūros ir pasenusios karinės įrangos¹⁰³⁷. Visgi Rusijos agresija prieš kaimynines valstybes – aneksuotas Krymas, okupuotos Rytų Ukrainos, Gruzijos, Moldovos teritorijos, Kaliningrado (Karaliaučiaus) srityje telkiamos didelio masto puolamojo pobūdžio pajėgos ir rengiamos jų pratybos, kuriose imituojami kariniai veiksmai prieš NATO, – parodo, kad karinė grėsmė yra padidėjusi, o valstybės saugumo aplinka

¹⁰³⁴ Vaclovas Bagdonavičius, et al. *Lietuvos nacionalinis saugumas: teorija ir realijos* (Vilnius: Filosofijos, sociologijos ir teisės institutas. 1994), 14.

¹⁰³⁵ Ši tarptautinė organizacija įsteigta ir veikia pagal 1945 m. birželio 26 d. pasirašytą Jungtinių Tautų Chartiją, kurios 51 straipsnyje yra pripažįstama kiekvienos valstybės, Jungtinių Tautų narės, teisė į individualią ir kolektyvinę savignyą

¹⁰³⁶ Pagal Šiaurės Atlanto Sutarties nuostatas NATO savo veiklą grindžia trimis pagrindiniais principais: taikaus tarptautinių ginčų sprendimo, jėgos nenaudojimo ir kolektyvinės savignyos.

¹⁰³⁷ Masinės, iš privalomosios karo tarnybos karių sudarytos kariuomenės tiko NATO valstybėms rengiantis ilgiamis įpratiems karams ir lėtai judančiai fronto linijai. Šiuolaikines grėsmes, galinčias kilti bet kur ir bet kada, laiku tinkamai pašalinti gali tik greitai reaguojančios, mobilios, profesionalios ir gerai ginkluotos pajėgos. Naujos misijos reikalauja, kad karys būtų visapusiškai profesionalus. Žr.: Krašto apsaugos ministerija, *Lietuvos gynybos politikos „Baltoji knyga“*, atsakingas redaktorius: Kęstutis Paulauskas (Vilnius: Krašto apsaugos ministerija. 2006), 12.

yra sunkiai prognozuojama ir dinamiška¹⁰³⁸. Valstybės suverenumui ir teritoriniam vientisumui kelia grėsmę ne tik karinės, bet ir naujos, nekarinės grėsmės, kadangi į valstybės suverenitetą gali būti pasikėsinta užmaskuotomis (taikiomis ar nekarinėmis) priemonėmis (pvz., informacinėmis, kibernetinėmis, energetinėmis, ekonominėmis, finansinėmis, teisinėmis, diplomatinėmis). Todėl valstybės gynyba yra svarbi valstybės nepriklausomybės ir teritorinio vientisumo išsaugojimui, kartu išlieka aktuali valstybės gynybos konstitucinio instituto ir su juo susijusio teisinio reguliavimo analizė. Esant ekstraordinarinėms situacijoms (karo ar nepaprastosios padėties metu) valstybės valdžios institucijos gali imtis išskirtinių priemonių grėsmėms pašalinti. Tačiau ir ypatingų situacijų metu valstybės valdžios institucijos negali nepaisyti teisinės valstybės principo ir kitų reikalavimų, kylančių iš Konstitucijos, tam, kad nebūtų piknaudžiaujama išskirtinėmis priemonėmis. Būtina išanalizuoti, kam Konstitucija nustato pareigą ginti valstybę ir kokiais būdais bei priemonėmis ji ginama. Taip pat būtina išsiaiškinti, kas pagal Konstituciją turi įgaliojimus priimti sprendimus valstybės gynybos klausimais. Išsamesnis suvokimas apie valstybės gynybos konstitucinį institutą gali padėti apsaugoti valstybę (ir jos konstitucinę santvarką) bei sumažinti galimybę kilti tarptautiniams (ginkluotiems) konfliktams, ypač jei sprendimai dėl valstybės gynybos susiję su karinės jėgos panaudojimu, taip pat būtų geriau užtikrinama ginkluotųjų pajėgų civilinė kontrolė.

Lietuvos Konstitucijos preambulė, kuri kaip „raktas konstitucinio reguliavimo sistemai suprasti“¹⁰³⁹, skelbia valstybės gynimo svarbą: „Lietuvių tauta prieš daugelį amžių *sukūrusi Lietuvos valstybę, <...> šimtmečiais atkakliai gynusi savo laisvę ir nepriklausomybę, <...>*“. Nacionalinio saugumo pagrindų įstatyme¹⁰⁴⁰ nacionalinio saugumo objektai išvardijami pradedant nuo *žmogaus ir tautos*, kaip pirmąpradžio valstybės kūrėjo, o tik po to nurodoma *valstybės nepriklausomybė, konstitucinė santvarka, valstybės teritorijos vientisumas. Žmogus (atitinkamai tauta) ir valstybė yra pagrindinė ašis apie kurią sukasi ne tik nacionalinis saugumas, bet ir valstybės gynyba, kadangi valstybės klestėjimas ir žmonių gerovės kūrimas galimas pirmiausiai saugioje valsty-*

¹⁰³⁸ Be to, šiandien ir NATO kitokia nei 1989 m. Subyrėjus SSRS iki tol tradicine laikyta NATO misija pasipriešinti galimai Sovietų Sąjungos ekspansijai nebeteiko prasmės. Tradicinės karinės agresijos prieš suverenų valstybių teritoriją grėsmę keičia nauji neįprasti saugumo iššūkiai. Etniniai konfliktai, masinio naikinimo ginklų plėtra, tarptautinis terorizmas, nelegali migracija, organizuotas nusikalstamumas tapo pagrindinėmis grėsmėmis Europos (o tuo pačiu ir atskirų valstybių – aut. past.) saugumo aplinkai. Saugumo aplinka dabar yra labai dinamiška – vienu grėsmių tikimybė mažėja, kitų – auga, todėl ir moderni šiuolaikinė kariuomenė turi būti organizuota taip, kad galėtų lankščiai ir greitai prisitaikyti prie atitinkamų pokyčių. Iki XXI a. pagrindinė kiekvienos valstybės kariuomenės misija buvo atgrasinti nuo galimo ginkluotos jėgos panaudojimo prieš valstybę ir ginti teritoriją, jeigu ją užpultų. Nors atgrasinimas tebėra svarbi šiuolaikinės kariuomenės paskirtis, tačiau keičiasi pats atgrasinimo objektas, priešas: pagrindiniu grėsmės šaltiniu tampa jau ne kitų valstybių ginkluotos pajėgos, bet nevalstybiniai dariniai, teroristinės grupuotės, dažnai remiamos autoritarinių režimų ir naudojančios nekonvencines kovos priemones. Tokios priemonės jau nukreiptos ne prieš valstybių teritoriją ir net ne prieš karinius objektus, bet prieš lengvai pažeidžiamus veiklos centrus (ambasadas, oro uostus, autobusų ir traukinių stotis), strateginę ekonomikos infrastruktūrą (naftos gręžimo platformas) ar tiesiogiai prieš civilius gyventojus (masinio susibuvimo vietas, stadionus ir pan.). Žr.: Krašto apsaugos ministerija, *Lietuvos gynybos politikos „Baltoji knyga“*, atsakingas redaktorius: Kęstutis Paulauskas (Vilnius: Krašto apsaugos ministerija. 2006), 11.

¹⁰³⁹ Egidijus Jarašiūnas, „Lietuvos Respublikos 1992 m. Konstitucija: nuo pagrindinio įstatymo iki aukščiausiosios teisės“, iš *Lietuvos konstitucinė teisė: raida, institucijos, teisių apsauga, savivalda: kolektyvinė monografija*, Toma Birmontienė, ir kt. (Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2007), 103.

¹⁰⁴⁰ Lietuvos Respublikos nacionalinio saugumo pagrindų įstatymas. *Valstybės žinios*. 1997, Nr. 2-16.

bėje. P. Leonas taip pat teigė, kad „karo jėgos organizavimas yra didžiausias valstybės uždavinys dėl to, kad sėkmingas apsigynimas nuo priešų lemia jos gyvybę“¹⁰⁴¹. Visgi Lietuvos Konstitucinis Teismas yra konstatavęs, kad „pasirengimas ginti valstybę yra gana plati sąvoka“, kuri „negali būti suprantamas tik kaip tarnyba kariniam parengimui įgyti“¹⁰⁴². Todėl yra svarbu, kad piliečiai, net ir neatliekantys tikrosios karo tarnybos, būtų iš anksto tinkamai parengti ginti valstybę. Būtina ugdyti visuomenės sąmoningumą įsitraukti į valstybės gynybą atliekant ne tik karo prievolę, bet ir pasinaudojant pasipriešinimo teise. Kaip nurodo E. Bajarūnas, V. Keršanskas, „ginantis nuo hibridinių grėsmių, privalu vadovautis visapusiškos (angl. comprehensive) gynybos koncepcija“¹⁰⁴³.

Konstitucinės teisės doktrinoje¹⁰⁴⁴ sutinkamas *visuotinės gynybos principas*, kurį suponuoja Konstitucijos 3 straipsnio 2 dalis¹⁰⁴⁵, o taip pat 139 straipsnio 1 dalis¹⁰⁴⁶. Tačiau reikėtų papildyti, kad ši visuotinės gynybos principą netiesiogiai suponuoja ir kiti Konstitucijos straipsniai, kuriuose numatytas ne tik Tautos ir kiekvieno piliečio, bet ir atitinkamų civilinių institucijų (Seimo, Prezidento, Valstybės gynimo tarybos, Vyriausybės, krašto apsaugos ministro) bei karinių ir sukarintų valstybės institucijų (ginkluotųjų pajėgų, kariuomenės vado) dalyvavimas valstybės gynime: 67 straipsnio 20 punktas¹⁰⁴⁷, 84 straipsnio 16 punktas¹⁰⁴⁸, 140 straipsnio 1 ir 3 dalys¹⁰⁴⁹, 141 straipsnis¹⁰⁵⁰, 142 straipsnis¹⁰⁵¹.

¹⁰⁴¹ Petras Leonas, *Teisės enciklopedijos paskaitos: Sociologijos paskaitos. T.II* (Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2005), 88.

¹⁰⁴² „šalies gynybos poreikiai ir priemonės gali būti labai įvairūs, apimantys ne tik kariuomenės ir ginkluotės didinimą siekiant sustiprinti valstybės karinę galią, bet ir su ginkluota gynyba tiesiogiai nesusijusias informacines-technologines, gamybines ir kitas panašaus pobūdžio priemones, tam tikru aspektu lemiančias valstybės karinės galios stiprinimą“. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2017 m. liepos 4 d nutarimas. TAR, 2017-07-04, Nr. 1147. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2009 m. rugsėjo 24 d nutarimas. *Valstybės žinios*. 2009, Nr. 115-4888.

¹⁰⁴³ Eitvydas Bajarūnas ir Vytautas Keršanskas, „Hibridinės grėsmės: turinio, keliamų iššūkių ir priemonių įveikti jas analizė“, *Lietuvos metinė strateginė apžvalga 2017–2018* 16 tomas (2018): 151.

¹⁰⁴⁴ Dainius Žalimas, „Valstybės gynimo konstituciniai pagrindai“, iš *Lietuvos konstitucinė teisė*, redakcinė kolegija: Egidijus Jarašiūnas, Vytautas Šnekičius, Juozas Žilys, Milda Vainiūtė (Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2017), 782.

¹⁰⁴⁵ „Tauta ir kiekvienas pilietis turi teisę priešintis bet kam, kas prievarta kėsina į Lietuvos valstybės nepriklausomybę, teritorijos vientisumą, konstitucinę santvarką“.

¹⁰⁴⁶ „Lietuvos valstybės gynimas nuo užsienio ginkluoto užpuolimo – kiekvieno Lietuvos Respublikos piliečio teisė ir pareiga“.

¹⁰⁴⁷ Seimas „įveda tiesioginį valdymą, karo ir nepaprastąją padėtį, skelbia mobilizaciją ir priima sprendimą panaudoti ginkluotąsias pajėgas“.

¹⁰⁴⁸ Respublikos Prezidentas „ginkluoto užpuolimo, gresiančio valstybės suverenumui ar teritorijos vientisumui, atveju priima sprendimus dėl gynybos nuo ginkluotos agresijos, karo padėties įvedimo, taip pat dėl mobilizacijos ir pateikia šiuos sprendimus tvirtinti artimiausiam Seimo posėdžiui“.

¹⁰⁴⁹ „Svarbiausius valstybės gynybos klausimus svarsto ir koordinuoja Valstybės gynimo taryba, į kurią įeina Respublikos Prezidentas, Ministras Pirmininkas, Seimo Pirmininkas, krašto apsaugos ministras ir kariuomenės vadas. <...> Už valstybės ginkluotųjų pajėgų tvarkymą ir vadovavimą joms Seimui yra atsakingi Vyriausybė, krašto apsaugos ministras, kariuomenės vadas. <...>“

¹⁰⁵⁰ „Asmenys, atliekantys tikrąją karo arba alternatyviąją tarnybą, taip pat neišėję į atsargą krašto apsaugos sistemos, policijos ir vidaus tarnybos karininkai, puskarininkai ir liktiniai, kitų sukarintų ir saugumo tarnybų apmokami pareigūnai negali būti Seimo nariais ir savivaldybių tarybų nariais. Jie negali užimti renkamų ar skiriamų pareigų civilinėje valstybinėje tarnyboje, dalyvauti politinių partijų ir politinių organizacijų veikloje“.

¹⁰⁵¹ „Seimas įveda karo padėtį, skelbia mobilizaciją ar demobilizaciją, priima sprendimą panaudoti ginkluotąsias pajėgas, kai prireikia ginti Tėvynę arba vykdyti Lietuvos valstybės tarptautinius įsipareigojimus.“

Todėl aktualu ir būtina išanalizuoti valstybės gynybos konstitucinio instituto atskirus elementus, t. y. subjektus, kurie pagal Konstituciją vadovauja, organizuoja ar vykdo valstybės gynybą (Respublikos Prezidentas, Seimas, Vyriausybė, krašto apsaugos ministras, kariuomenės vadas, ginkluotosios pajėgos, piliečiai), taip pat kai kurias priemones, visų pirma, konstitucines, taikomas valstybės gynybai užtikrinti (ginkluotųjų pajėgų panaudojimas, karo padėties įvedimas, mobilizacijos paskelbimas, karo ir alternatyvioji krašto apsaugos tarnyba, tautos ir kiekvieno piliečio konstitucinė teisė priešintis).

Tiriamoji problema

Konstitucijos XIII skirsnio „Užsienio politika ir valstybės gynimas“ nuostatos įtvirtina valstybės gynybos, *inter alia* valstybės saugumo, konstitucinius pagrindus: 135 ir 136 straipsniai (valstybės tarptautinio bendradarbiavimo, susijusio su *inter alia* valstybės gynyba, konstituciniai pagrindai¹⁰⁵² bei karo propagandos draudimo principas), „137 straipsnis (masinio naikinimo ginklų ir užsienio karinių bazių draudimo principai), 139 straipsnis (karo prievolės, karo ir alternatyviosios krašto apsaugos tarnybos bei krašto apsaugos organizavimo pagrindai), 140 straipsnis (valstybės gynimo institucijos), 141 straipsnis (karinėse ir sukarintose valstybės institucijose tarnaujančių asmenų veiklos ribojimai), 142 straipsnis (ginkluotųjų pajėgų panaudojimo, karo padėties ir mobilizacijos pagrindai), 144 straipsnis (nepaprastosios padėties pagrindai)“¹⁰⁵³, 145 straipsnis (žmogaus teisių ir laisvių ribojimas karo ar nepaprastosios padėties metu), 146 straipsnis (karių ir valstybės gynėjų teisių pagrindai). Tačiau valstybės gynybos konstitucinį institutą sudaro ir kiti pavieniai Konstitucijos straipsniai: 3 straipsnio 2 dalis (konstitucinė pasipriešinimo teisė), 8 straipsnis (valstybinės valdžios ar jos institucijos užgrobimo smurtu neteisėtumas ir antikonstitucingumas), 67 straipsnio 20 punktas (Seimo teisė įvesti tiesioginį valdymą, karo ir nepaprastąją padėtį, skelbti mobilizaciją, panaudoti ginkluotąsias pajėgas), 84 straipsnio 14–16 punktai (Prezidento teisė skirti ir atleisti kariuomenės vadą Seimo pritarimu, suteikti aukščiausius karinius laipsnius, priimti sprendimą dėl valstybės gynybos), 94 straipsnio 1 punktas (Vyriausybės konstitucinė pareiga saugoti Lietuvos Respublikos teritorijos neliečiamybę, garantuoti valstybės saugumą ir viešąją tvarką).

Teisės mokslinėje doktrinoje pripažįstamas Konstitucijos normų abstraktumas, kuris kartu su Konstitucijos normų „konkurencija“ bei Konstitucijos sisteminiu pobūdžiu determinuoja Konstitucijos interpretavimo poreikį¹⁰⁵⁴, *inter alia* valstybės gy-

Ginkluoto užpuolimo atveju, kai kyla grėsmė valstybės suverenumui ar teritorijos vientisumui, Respublikos Prezidentas nedelsdamas priima sprendimą dėl gynybos nuo ginkluotos agresijos, įveda karo padėtį visoje Valstybėje ar jos dalyje, skelbia mobilizaciją ir teikia šiuos sprendimus tvirtinti artimiausiam Seimo posėdžiui, o tarp Seimo sesijų – nedelsdamas šaukia neeilinę Seimo sesiją. Seimas patvirtina arba panaikina Respublikos Prezidento sprendimą.

¹⁰⁵² Reikia pažymėti, kad šis tarptautinis bendradarbiavimas susijęs ir su valstybės geopolitinės orientacijos principu, kuris išvedamas iš Konstitucinio akto „Dėl Lietuvos Respublikos narystės Europos Sąjungoje“.

¹⁰⁵³ Dainius Žalimas, „Valstybės gynimo konstituciniai pagrindai“, iš *Lietuvos konstitucinė teisė*, redakcinė kolegija: Egidijus Jarašiūnas, Vytautas Sinkevičius, Juozas Žilys, Milda Vainiūtė (Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2017), 782.

¹⁰⁵⁴ Gediminas Mesonis, *Konstitucijos interpretavimo metodologiniai pagrindai* (Vilnius: Registrų centras, 2010), 43.

nybos konstitucinio instituto nuostatų, sudarančių atskirus šio instituto elementus, turinio interpretavimo poreikį. Lietuvos mokslinėje doktrinoje valstybės gynybos konstitucinis institutas nėra sistemiškai išnagrinėtas arba tirtas tik fragmentiškai. Tyrimė analizuojamas valstybės gynybos teisinio reguliavimo problemas sieja fundamentalus klausimas: koks yra konstitucinio valstybės gynybos institutų sudarančių normų, kurios nustato valstybės gynybos subjektus ir jiems Konstitucija priskirtas valstybės gynimo priemonės, turinys, determinuojantis ordinarinį valstybės gynybos teisinį reguliavimą?

Todėl susiduriama su poreikiu išskirti kelias sąlygiškai savarankiškas probleminių klausimų grupes, kurias nulemia konstitucinį valstybės gynybos institutų sudarančių normų sugrupavimas pagal šio instituto elementus (valstybės gynybos subjektus bei priemones). Tačiau pirmiausia, būtina suprasti sąvoką „valstybės gynimas“, o turinio analizė lemia tolimesnę tyrimo kryptį. Toliau būtina išsiaiškinti, kaip istoriniame kontekste kito valstybės gynybos konstitucinis institutas, kokios buvo šio instituto teisinio reglamentavimo problemos retrospektyviniu požiūriu ir kokia jų reikšmė perspektyviniu požiūriu. Trečias bei ketvirtas probleminių klausimų blokas skiriamas instituciniams (kariniams ir civiliniams) valstybės gynimo subjektams. Būtina atsakyti, ar Konstitucija leidžia panaikinti kariuomenę (ginkluotąsias pajėgas), todėl šis klausimas siejamas su kariuomenės sudarymo konstituciniu pagrindimu. Be to, kokiais konstituciškai teisėtai tikslais gali būti panaudojamos ginkluotosios pajėgos. Ar valstybėje esanti ginkluota jėga – kariuomenė (ginkluotosios pajėgos) – gali imtis valstybės gynybos savarankiškai, be jokio įgaliojimo, o gal ši jėga gana plačiu mastu gali būti naudojama ir valstybės viduje nesant ginkluoto valstybės užpuolimo?

Civilinės valstybės gynimo institucijos analizuojamos keliant probleminių klausimų, kokios valstybės valdžios institucijos priima sprendimus valstybės gynimo klausimais, visų pirma, dėl ginkluotos valstybės gynybos, karo padėties ar mobilizacijos paskelbimo, ir kaip jos šį įgaliojimą pasidalija tarpusavyje. Be to, kaip demokratinis civilinis karių ir sukarintų valstybės institucijų kontrolės principas lemia atsakomybės už valstybės gynybą pasiskirstymą tarp civilinių ir karinių valstybės gynimo institucijų.

Kartu analizuojama, kokią vietą valstybės gynimo institucijų sistemoje užima Valstybės gynimo taryba, atsižvelgiant į jos konstitucinę sudėtį, veiklos organizavimą ir kompetenciją. Ar konstitucinė nuostata „Valstybės gynimo taryba svarsto ir koordinuoja svarbiausius valstybės gynybos klausimus“ implikuoja šiai institucijai teisę priimti imperatyvius sprendimus Vyriausybei, krašto apsaugos ministrui, kariuomenės vadui, *inter alia* Seimui, kuriam pastarieji atsakingi už valstybės ginkluotųjų pajėgų tvarkymą ir vadovavimą joms? Todėl atsižvelgiant į valdžių padalijimo principą bei Lietuvos valstybės geopolitinės orientacijos principą sprendžiama, kokios yra valstybės gynimo reikalų tvarkymo institucijos ir kaip jos tarpusavyje pasidalija įgaliojimus valstybės gynimo klausimais.

Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas 2009 m. rugsėjo 24 d. nutarime buvo pasisakęs dėl karo prievolės sustabdymo konstitucingumo, tačiau tai nereiškia, kad visi su karo prievole susiję klausimai išnagrinėti. 2015 m. Lietuvoje atnaujinus karo prievolės vykdymą, kitas probleminis klausimas, su kuriuo susiduriame, – teisė į karo

prievolės lygiateisiškumą arba, kaip vadinama Vokietijos konstitucinėje bei mokslinėje doktrinoje, karinio teisingumo principo¹⁰⁵⁵ (vok. k. *der Grundsatz der Wehrrechtigkeit*) užtikrinimas. Atsakius į šį klausimą, atsakytume ir dėl karo prievolės (ne) konstitucingumo, kai atlikti karo tarnybą yra pašaukiami ne visi valstybės piliečiai, kadangi ginkluotosios pajėgos formuojamos remiantis karinio personalo poreikiu. Be kita ko, kyla klausimas, ar moterų atleidimas nuo karo prievolės (ir ypač jei Konstitucija *expressis verbis* to nenumato) tikrai remiasi objektyviu pagrindu. Svarstyтина, ar būtų galima pasiekti karinį teisingumą įvedant karo prievolės kompensavimo mokesčių visiems netarnaujantiems karo prievolinkams. Atsižvelgiant į tai, kad karo prievolė yra įgyvendinama ne tik privalomosios, bet ir ją pakeičiančios alternatyviosios krašto apsaugos tarnybos pagrindu, analizuojama, ar alternatyvioji krašto apsaugos tarnyba yra paritetinė ar diskriminacinė karo tarnybos atžvilgiu? Be to, remiantis Konstitucijos 139 straipsnio 2 dalies eksplisicite nuostata, kyla klausimas, ar alternatyvioji krašto apsaugos tarnyba gali būti karo prievolinko laisvai, savo nuožiūra pasirenkama vietoje privalomosios karo tarnybos? Svarstyтина, ar karo prievolę administruojanti institucija gali pati nuspręsti skirti ar ne atlikti alternatyviają krašto apsaugos tarnybą, jei pakanka karo prievolinkų, atliekančių karo tarnybą pagal Seimo patvirtintus ribinius karių skaičius. Taip pat problema kyla ir dėl to, kad pagal dabartinį teisinį reguliavimą alternatyvioji krašto apsaugos tarnyba gali būti paskiriama atlikti krašto apsaugos sistemos institucijose.

Galiausiai, kyla klausimas, kaip valstybės gynimo visuotinumas, imperatyvumas lemia Konstitucijos 3 straipsnio 2 dalyje įtvirtintos tautos ir kiekvieno piliečio „teisę priešintis bet kam, kas prievarta kėsina į Lietuvos valstybės nepriklausomybę, teritorijos vientisumą, konstitucinę santvarką“ turinį. Svarbu išsiaiškinti, kam Konstitucija suteikia teisę priešintis, kada galima pradėti naudotis pasipriešinimo teise, o kada reikia ją baigti, be to, kas gali būti ginama konstitucine pasipriešinimo teise ir kokios jos formos bei priemonės, leistinos pagal Konstituciją.

Darbo naujumas ir reikšmė

Disertacinis darbas naujas dviem aspektais: 1) jame pirmą kartą išsamiai, sistemiškai nagrinėjamas valstybės gynybos institutas kaip konstitucinės teisės dalis, kadangi Lietuvos teisės moksle tirti tik atskiri šio instituto aspektai ir iki šiol nebuvo kompleksinio tyrimo. Be to, valstybės gynyba, kaip mokslinių tyrinėjimų objektas, dažniausia analizuojama politologiniu arba tarptautinės teisės aspektais, nenagrinėjant valstybės gynybos konstituciniu požiūriu; 2) disertaciniame darbe nagrinėjamos valstybės gynybos teisinio reguliavimo problemos (kaip pavyzdžiui, karo prievolės konstitucingumo pagrindai, *inter alia* moterų karinė prievolė, karinio teisingumo užtikrinimas,

¹⁰⁵⁵ Reikia pastebėti, kad „karinio teisingumo“ terminas gali būti suprantamas dvejopai: 1) kaip visuotinės karo prievolės lygiateisiškumas; 2) kaip specialių karo lauko teismų vykdomas teisingumas. Tačiau šiame disertaciniame darbe, atsižvelgiant į tyrimo objektą, bus remiamasi kariniu teisingumu suprantamu, kaip visuotinės karo prievolės vykdymas asmenų lygiateisiškumo požiūriu.

pasipriešinimo teisės konstitucinis turinys), kurios Lietuvos teisinėje mokslinėje doktrinoje taip pat nebuvo analizuojamos.

Disertacinis darbas yra pirma išsami valstybės gynimo, kaip konstitucinės teisės instituto, studija, kuri turi mokslinę teorinę ir praktinę reikšmę. Tikimasi, kad disertacinis darbas bus naudingas praktiniu aspektu, kadangi jame bandoma atskleisti ydingas, o gal net, autorės nuomone, Konstitucijai prieštaraujančias įstatymų nuostatas. Todėl darbe siūloma, kaip galima tobulinti esamą teisinį reglamentavimą, kad jis būtų ne tik aiškesnis, bet, svarbiausia, atitiktų aukščiausiąją teisę – Konstituciją, nes būtent tokį siekį teisėkūros subjektams ne viename savo nutarimų akcentuoja Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas. Taigi įstatymų leidėjas galės tyrimo rezultatus bei pateiktus pasiūlymus panaudoti parlamentinėje praktikoje tobulindamas valstybės gynybos teisinį (konstitucinį) reguliavimą.

Fundamentalių valstybės gynybos pagrindų analizė ir ištyrimas padės karo prievolininkams bei krašto apsaugos institucijų darbuotojams ir pareigūnams realizuoti praktinius karo prievolės aspektus, ypač vykdant šaukimus į nuolatinę privalomąją karinę tarnybą ir sprendžiant dėl karo prievolininko karo tarnybos atidėjimo, jei karo prievolininkas atsisako karo tarnybos dėl religinių ar pacifistinių įsitikinimų ir jei jam turėtų būti paskirta atlikti alternatyviąją krašto apsaugos tarnybą.

Moksliniu teoriniu požiūriu tyrimo rezultatai galėtų būti reikšmingi tolimesniam kai kurių valstybės gynybos konstitucinio instituto klausimų, kurie šiame darbe dėl ribotos darbo apimties tik paminėti (kaip pavyzdžiui, valstybės gynybos konstituciniai principai), mokslinės doktrinos plėtojimui. Be to, tyrimo rezultatai gali būti panaudoti pedagoginiais ar edukaciniais tikslais, t. y. studijuojant Lietuvos konstitucinės teisės, lyginamosios konstitucinės teisės disciplinas: studentai supažindinami su Lietuvos valstybės gynybos konstituciniu institutu ir kai kuriais jo aspektais (ypatumais) užsienio valstybėse.

Tyrimo objektas

Disertacinio darbo tyrimo objektas – valstybės gynybos konstitucinio instituto normos, kurios nustato valstybės gynybos subjektus ir jiems Konstitucija priskirtas valstybės gynimo priemonės, taip pat valstybės gynybos teisinio reglamentavimo raida ir problemos. Kartu tai *a priori* nubrėžia tam tikras šio darbo tyrimo ribas, kadangi darbe nebus nagrinėjami tokie teisiniai režimai, kaip nepaprastoji padėtis, mobilizacija ar karo padėtis, o tik apsiribojama valstybės valdžios institucijų įgaliojimų pasidalijimu, kai priimami sprendimai panaudoti minėtas valstybės gynimo priemones Konstitucijos 142 straipsnyje numatytais pagrindais. Be to, darbe nebus paliesti tokie klausimai kaip: Seimo, Prezidento ar savivaldybių tarybų įgaliojimų pratęsimas karo veiksmų metu (Konstitucijos 143 str.), piliečių teisių ir laisvių ribojimas karo ar nepaprastosios padėties metu (145 str.), karių teisės ir laisvės (karo tarnybos metu ir baigus tarnybą) (Konstitucijos 146 str.), nebus tiriami ir tokie valstybės gynimo konstituciniai principai, kaip karo propagandos draudimo (Konstitucijos 135 str. 2 d.) ar masinio naikinimo ginklų draudimo (Konstitucijos 137 str.) principai.

Šiame darbe taip pat nenagrinėjami klausimai, susiję su „hibridiniu karu“, kuris po Rusijos Federacijos įvykdytos Krymo aneksijos 2014 m. ir Rytų Ukraino teritorijos okupacijos tapo ypač aktualus karybos ekspertams, politikams ar krašto apsaugos institucijų pareigūnams. Visgi šis naujas Lietuvos Respublikos Konstitucijoje eksplisitiškai neįtvirtintas terminas pastaruosius kelerius metus plačiai naudojamas ne tik visuomenės informavimo priemonėse, bet ir teisėkūroje¹⁰⁵⁶. Todėl kai kurie su hibridinėmis grėsmėmis susiję aspektai, kai nepaprastosios padėties, sukeltos krizės, metu naudojamos ginkluotosios pajėgos vidiniam valstybės saugumui užtikrinti, neišvenigiamai analizuojami šiame darbe.

Darbo tikslas ir uždaviniai

Disertacinio darbo tikslas – išanalizuoti valstybės gynybos konstitucinį institutą ir su juo susijusį teisinį reguliavimą bei atskleisti teisinio reglamentavimo problemas.

Tam, kad būtų pasiektas tyrimo tikslas, išsikeliama šie disertacinio darbo uždaviniai:

1. Išanalizuoti valstybės gynybos sampratą plačiaja ir siauraja prasme bei pateikti valstybės gynybos konstitucinio instituto sąvoką.
2. Ištirti valstybės gynybos konstitucinio instituto raidą bei teisinio reguliavimo problemas istoriniu kontekstu.
3. Atlikti ginkluotųjų pajėgų panaudojimo – tiek pagal pirminę paskirtį – karinei (individualiai ir (ar) kolektyvinei) valstybės gynybai, tiek teikiant pagalbą valstybės institucijoms – konstitucinių pagrindų analizę.
4. Išanalizuoti pagrindinių sprendimus valstybės gynimo klausimais priimančių institucijų (Seimo ir Prezidento, kaip vyriausiojo ginkluotųjų pajėgų vado) ir valstybės gynimo reikalų tvarkymo institucijų (Vyriausybės, krašto apsaugos ministro, kariuomenės vado) įgaliojimus ir tarpusavio santykius, kai panaudojamos valstybės gynimo priemonės.
5. Išnagrinėti Valstybės gynimo tarybos, kaip vienos iš svarbiausių su valstybės gynyba susijusių klausimų svarstymo ir jų koordinavimo konstitucinės institucijos, sudėtį, veiklos organizavimą bei įgaliojimus.
6. Ištirti visuotinės karo prievolės konstitucinius pagrindus bei kai kurių ordinario reguliavimo nuostatų, susijusių su atleidimu nuo karo prievolės ir karo tarnybos atidėjimu, konstitucingumo problemas bei pateikti jų sprendimo būdus.
7. Atlikti pasipriešinimo teisės, kaip valstybės gynybos vienos iš priemonių, konstitucinio turinio analizę, pateikiant šios teisės genezę pasaulyje.

¹⁰⁵⁶ Lietuvos Respublikos Seimo 2002 m. gegužės 28 d. nutarime Nr. IX-907 „Dėl Nacionalinio saugumo strategijos patvirtinimo“ minimos ne tik „hibridinės grėsmės“, bet ir „hibridinis karas“. „Hibridinės atakos“, kaip sukeliančios valstybėje krizes, nurodomos Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2019 m. kovo 27 d. nutarimo Nr. 289 (TAR, 2019, Nr. 5064) priedo aiškinamajame rašte, o taip pat „hibridinių grėsmių“ stebėjimo, veiksmingu užkardymo bei valdymo siekiama Lietuvos Respublikos Seime atstovaujama partijų 2018 m. rugsėjo 10 d. susitarime „Dėl Lietuvos gynybos politikos gairių“ (žiūrėta 2019 m. spalio 14 d., <https://lr.lt/lt/naujienos/pasirasytas-susitarimas-del-lietuvos-gynybos-politikos-gairiu>).

Ginamieji disertacijos teiginiai

1. Valstybės gynybos konstitucinis institutas nustato prioritetinių konstitucinių vertybių apsaugos ir gynimo konstitucinius pagrindus, kurie apima valstybės gynybos subjektus (civilines ir karines valstybės institucija bei piliečius) ir imperatyvą užtikrinti valstybės gynybą jiems Konstitucijos priskirtais būdais (priemonėmis).
2. Iš Konstitucijos įstatymų leidėjui kyla pareiga sudaryti konstituciškai institucionalizuotą valstybės gynybos elementą – kariuomenę (ginkluotąsias pajėgas) ir panaudoti jas pagal pirminę paskirtį – individualiai ar kolektyvinei gynybai.
3. Demokratinis civilinis karių ir sukarintų valstybės institucijų kontrolės principas lemia, kad civilinės ir karinės institucijos yra atskiros, karinės valstybės institucijos yra atskaitingos civilinėms valstybės institucijoms ir jų kontroliuojamos, o valstybės geopolitinė orientacija ir valdžių padalijimo principas lemia, kad valstybės gynimo institucijos savo kompetencijos ribose priima ir įgyvendina sprendimus valstybės gynimo klausimais, užtikrindamos, kad būtų laikomasi prisiimtų įsipareigojimų tarptautinės taikos, saugumo ir gynybos stiprinimo srityse.
4. Įstatymų leidėjui sprendžiant dėl kariuomenės organizavimo vienos ar kelių karo tarnybos rūšių (profesinės, savanoriškosios ar privalomosios karo tarnybos) pagrindū, ši sprendimą saisto konstituciniai reikalavimai: karinio teisingumo (asmenų lygiateisiškumo) principas ir ginkluotųjų pajėgų veiksmingumas.

Tyrimų apžvalga

Nagrinėjant valstybės gynybos konstitucinio instituto teorinius bei praktinius aspektus kompleksiskai, disertaciniame darbe remiamasi teisės mokslininkų darbais: monografijomis, mokslinėmis studijomis ir straipsniais. Pastebėtina, kad valstybės gynimo temos kai kurie aspektai daugiausiai nagrinėjami istorikų, tarptautinės humanitarinės teisės mokslininkų ar karybos specialistų (karių ir krašto apsaugos institucijų pareigūnų) darbuose. Juose valstybės gynyba netiriama, kaip konstitucinės teisės institutas, o analizė paprastai apsiriboja istoriniu, tarptautinės teisės, kariniu ar politologiniu aspektais. Šioje disertacijoje pratęsimi ankstesni tyrimai, analizės ir įžvalgos, kurių pagrindū toliau plėtojami su valstybės gynyba susiję klausimai konstitucinės teisės plotmėje.

D. Žalimo¹⁰⁵⁷, E. Šileikio¹⁰⁵⁸ moksliniai tyrinėjimai yra svarbūs pagrindinėms sąvokoms, susijusioms su valstybės gynybos konstituciniu institutu, nagrinėti ir apibrėžti. D. Žalimas tyrė ne tik valstybės gynimo sampratą, bet ir analizavo valstybės gynimo konstitucinius principus: valstybės geopolitinės orientacijos¹⁰⁵⁹ ir užsienio valstybių

¹⁰⁵⁷ Dainius Žalimas, „Valstybės gynimo konstituciniai pagrindai“, iš *Lietuvos konstitucinė teisė*, redakcinė kolegija: Egidijus Jarašiūnas, Vytautas Sinkevičius, Juozas Žilys, Milda Vainiūtė (Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2017).

¹⁰⁵⁸ Egidijus Šileikis, *Alternatyvi konstitucinė teisė* (Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2005).

¹⁰⁵⁹ Dainius Žalimas, „Konstitucinis Lietuvos Respublikos užsienio politikos tikslų ir principų įtvirtinimas“, *Konstitucinė jurisprudencija: Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo biuletenis* Nr. 1 (25) (2012): 373–402; Dainius Žalimas, „Valstybės geopolitinės orientacijos principas Lietuvos Respublikos Konstitucijoje“, *Konstitucinė jurisprudencija: Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo biuletenis* Nr. 4 (36) (2014): 211–217.

karinių bazių draudimo¹⁰⁶⁰. A. Gričius, K. Paulauskas atlikto demokratinės civilinės ginkluotųjų pajėgų kontrolės principo įgyvendinimo praktikoje analizė¹⁰⁶¹. Šio konstitucinio principo turinį tyrė ir kpt. Tomas Balkus¹⁰⁶².

Apie atskirus valstybės gynybos instituto aspektus (galima teigti, kad pakankamai fragmentiškai) savo straipsniuose ir (arba) pranešimuose yra užsiminę ir kiti Lietuvos teisės mokslininkai: J. Žilys¹⁰⁶³, V. Sinkevičius¹⁰⁶⁴, G. Mesonis¹⁰⁶⁵.

Lietuvos Respublikos Prezidento, *inter alia* kaip kai vyriausiojo ginkluotųjų pajėgų vado, statusą ir įgaliojimus nagrinėjo bei analizavo P. Vinkleris¹⁰⁶⁶ 2002 metais. Šiandien dauguma įstatymų ir įstatymų lydymųjų aktų yra pakitę, todėl kai kurios P. Vinklerio tyrimo išvados prarado aktualumą.

Nepaprastosios padėties teisinį reguliavimą išanalizavo A. Vainorienė¹⁰⁶⁷. Autorė tyrė nepaprastosios padėties ištakas (pradedant nuo Senovės Romos laikų), taip pat nepaprastosios padėties teisinius pagrindus tarptautinėje viešojoje teisėje, tyrė ne tik Lietuvos nepaprastosios padėties teisinius pagrindus (konstitucinį bei įstatyminį reguliavimą), bet ir atliko užsienio valstybių konstitucinės teisės lyginamąjį tyrimą nepaprastosios padėties reguliavimo kontekste.

Karo padėtį, kuri Lietuvoje tarpukariu ilgą laiką veikė *de facto*, įvairiais aspektais (pateikiant nepaprastosios (ypatingosios) padėties rūšis, karo padėties praktinį funkcionavimą valstybės valdyme, ginkluotose pajėgose, visuomenėje, tame tarpe ir mobilizaciją, valstybines rekvizicijas, karo komendantų veiklą) išsamiai tyrė istorikas M. Kuodys¹⁰⁶⁸.

¹⁰⁶⁰ Dainius Žalimas, „Konstitucinio užsienio valstybių karinių bazių draudimo turinys“, *Konstitucinė jurisprudencija: Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo biuletenis* Nr. 1(9) (2008): 339–356.

¹⁰⁶¹ Algirdas Gričius, Kęstutis Paulauskas, „Demokratinė civilinė ginkluotųjų pajėgų kontrolė Lietuvoje“, *Lietuvos metinė strateginė apžvalga 2002*, (2003): 217–236.

¹⁰⁶² Tomas Balkus, „Civilijų demokratinė kariuomenės kontrolė“, *Kardas* Nr. 5 (452) (2011): 9–13.

¹⁰⁶³ Juozas Žilys, „1992 m. birželio 14 d. referendumas dėl buvusios SSRS kariuomenės besąlygiško ir neatidėliotino išvedimo iš Lietuvos Respublikos teritorijos 1992 metais ir žalos Lietuvai atlyginimo konstitucinėje gėnezėje“, *Jurisprudencija* 18(2) (2011); Juozas Žilys, „Lietuvos Respublikos Laikinojo Pagrindinio Įstatymo politinė teisinė gėnezė: pagrindiniai formos ir turinio sąveikos bruožai“, iš *Lietuvos konstitucinė teisė*, redakcinė kolegija: Egidijus Jarašiūnas, Vytautas Sinkevičius, Juozas Žilys, Milda Vainiūtė (Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2017); Juozas Žilys, „1991 m. vasario 9 d. visuotinė gyventojų apklausa (plebiscitas) konstitucingumo raidos kontekste“, iš *Lietuvos konstitucinė teisė*, redakcinė kolegija: Egidijus Jarašiūnas, Vytautas Sinkevičius, Juozas Žilys, Milda Vainiūtė (Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2017).

¹⁰⁶⁴ Vytautas Sinkevičius, „Konstitucinis aktas „Dėl Lietuvos Respublikos nesijungimo į postsovietines Rytų sąjungas““, iš *Lietuvos konstitucionalizmas: ištakos, raida ir dabartis*, Algirdas Jakubčionis, Egidijus Jarašiūnas, Jevgenij Machovenko, Mindaugas Maksimaitis, Vytautas Sinkevičius, Irena Valikonytė, Dainius Žalimas, Juozas Žilys (Vilnius: Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas, 2018); Vytautas Sinkevičius, *Lietuvos parlamento teisė: vadovėlis*. Vilnius: Mykolo Romerio Universitetas, 2013; Vytautas Sinkevičius, „Kovo 11-oji: Nepriklausomybės atkūrimo teisinė konstrukcija“, *Jurisprudencija* 3(121) (2010); Vytautas Sinkevičius, „Lietuvos Laisvės Kovos Sąjūdžio Tarybos 1949 m. vasario 16 d. deklaracija Lietuvos teisės sistemoje“, iš *Regnum est: 1990 M. Kovo 11-osios Nepriklausomybės Aktui – 20: Liber amicorum Vytautui Landsbergiui*, atsakingasis redaktorius Gediminas Mesonis (Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2010).

¹⁰⁶⁵ Gediminas Mesonis, „1990 m. kovo 11 d. nepriklausomybės aktas: politinė valia teisinėje formoje“, iš *Regnum est: 1990 M. Kovo 11-osios Nepriklausomybės Aktui – 20: Liber amicorum Vytautui Landsbergiui*, atsakingasis redaktorius Gediminas Mesonis (Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2010).

¹⁰⁶⁶ Paulius Vinkleris, *Lietuvos Respublikos Prezidento statusas ir įgaliojimai* (Vilnius: VĮ Teisinės informacijos centras, 2002).

¹⁰⁶⁷ Aušra Vainorienė, „Nepaprastosios padėties teisiniai pagrindai“ (daktaro disertacija, Vilniaus universitetas, 2018).

¹⁰⁶⁸ Modestas Kuodys, „Karo padėties režimas Lietuvoje 1919–1940 m.“ (daktaro disertacija, Vytauto Didžiojo universitetas, 2009).

Valstybės gynybos teisinio reglamentavimo Lietuvoje istorinei raidai suprasti reikšmingi E. Jarašiūno¹⁰⁶⁹ ir M. Maksimaičio¹⁰⁷⁰, V. Vaičičiaus¹⁰⁷¹ darbai. Lietuvos kariuomenės formavimą ar nepriklausomybės kovas 1918–1940 m. tyrinėjo istorikai V. Lesčius¹⁰⁷², J. Vaičenonis¹⁰⁷³. Paminėtini Č.V. Stankevičiaus¹⁰⁷⁴ bei G. Surgailio darbai¹⁰⁷⁵, kuriuose detaliai išanalizuotas Rusijos kariuomenės išvedimas iš Lietuvos 1990–1993 m. Apie karinę reformą Lietuvoje atsisakant privalomojo šaukimo į karo tarnybą ir pereinant prie profesionalios bei savanorių kariuomenės yra atskiras leidinys, parengtas Lietuvos karo akademijos,¹⁰⁷⁶ kuriame publikuoti kariškių, dirbančių krašto apsaugos sistemoje, straipsniai. Todėl šiame disertaciniame darbe nenagrinėjami privalomosios karo, savanoriškosios ar profesinės karo tarnybos privalumai bei trūkumai. Priešingai, bandoma analizuoti karo prievolę konstitucingumo aspektu, nes Lietuvos teisės mokslininkų darbų šiuo klausimu stinga.

V. Vadapalas¹⁰⁷⁷ analizavo Jungtinių Tautų Chartijos sukurtą kolektyvinio saugumo sistemą bei pasaulinę praktiką palaikant tarptautinę taiką ir saugumą, apibrėžia savigynos sąvokas, įtvirtintą Jungtinių Tautų Chartijos 51 straipsnyje, sampratą ir jos vykdymo sąlygas. Autorius aptaria ir pateikia sąvokas „ginkluotas užpuolimas“ ir „agresija“. J. Žilinskas¹⁰⁷⁸, S. Katuoka¹⁰⁷⁹, V. Vasiliauskienė¹⁰⁸⁰ savo moksliniuose darbuose taip pat apibrėžia sąvoką „ginkluotas užpuolimas“, nagrinėja agresijos sampratą bei teroristų veiksmus kaip ginkluotą užpuolimą.

¹⁰⁶⁹ Egidijus Jarašiūnas, „Konstitucionalizmo priešistorė: Ištakos ar pirmavaizdis?“, *Jurisprudencija* 4(118) (2009): 21–46.

¹⁰⁷⁰ Mindaugas Maksimaitis, „1920 m. Laikinoji Lietuvos Valstybės Konstitucija“, iš *Lietuvos konstitucinė teisė*, redakcinė kolegija: Egidijus Jarašiūnas, Vytautas Sinkevičius, Juozas Žilys, Milda Vainiūtė (Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2017); Mindaugas Maksimaitis, „Dar apie 1919 metų Lietuvos Laikinosios Konstitucijos pamatinius dėsnius“, *Teisė* 107 (2018): 157–164; Mindaugas Maksimaitis, „Lietuvos valstybės konstitucingumo ištakos LDK ir Abiejų Tautų Respublikoje“, iš *Lietuvos konstitucinė teisė*, redakcinė kolegija: Egidijus Jarašiūnas, Vytautas Sinkevičius, Juozas Žilys, Milda Vainiūtė (Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2017); Mindaugas Maksimaitis, „Rusijos teisės šaltiniai Lietuvoje 1918–1940 m.“, *Jurisprudencija* 19(2) (2012): 403–418.

¹⁰⁷¹ Vaidotas Vaičiaitis, „1791 m. gegužės 3-iosios Konstitucija ir Lietuvos konstitucingumo tradicija“, *Parlamento studijos* 14 (2013), http://www.parlamentostudijos.lt/Nr14/14_teise_1.htm.

¹⁰⁷² Vytautas Lesčius, *Lietuvos kariuomenė nepriklausomybės kovose 1918–1920 m.* (Vilnius: Generolo Jono Žemaičio Lietuvos karo akademija, 2004).

¹⁰⁷³ Jonas Vaičenonis, „Lietuvos kariuomenės skaičiai 1920–1939 m.“, iš *Karo archyvas. T. 17*, atsakingasis redaktorius Gintautas Surgailis (Vilnius: Generolo Jono Žemaičio Lietuvos karo akademija, 2002).

¹⁰⁷⁴ Česlovas Vytautas Stankevičius, *Sudėtingas Lietuvos derybų su Maskva kelias 1990–1992 metais* (Vilnius: Petro ofsetas, 2013).

¹⁰⁷⁵ Gintautas Surgailis, *Rusijos kariuomenės išvedimas, 1990–1993* (Vilnius: Generolo J. Žemaičio Lietuvos karo akademija, 2005).

¹⁰⁷⁶ Tomas Jermalavičius, „Karo prievolė Lietuvoje: orientyrai diskusijai“; Jurgis Norgėla, „Lietuvos stojimas į NATO ir profesionalioji kariuomenė“; Robertas Šapronas, „Ar vis dar reikia Lietuvai šauktinių karių?“, iš *Profesionalioji kariuomenė: vakarų šalių patirtis ir perspektyvos Lietuvoje: monografija*, atsakingoji redaktorė Jūratė Novagrockienė (Vilnius: Generolo Jono Žemaičio Lietuvos karo akademija, 2005).

¹⁰⁷⁷ Vilenas Vadapalas, *Tarptautinė teisė* (Vilnius: Eugrimas, 2006).

¹⁰⁷⁸ Justinas Žilinskas, „Ginkluoto konflikto samprata tarptautinėje humanitarinėje teisėje ir jos taikymo problemos moderniose ginkluotose konfliktuose“, *Jurisprudencija* 2(104) (2008): 91–100.

¹⁰⁷⁹ Saulius Katuoka, „Agresijos samprata tarptautinėje teisėje“, *Jurisprudencija* Nr. 10(88) (2006): 16–21.

¹⁰⁸⁰ Violeta Vasiliauskienė, „Ginkluoto konflikto samprata ir „karas su terorizmu““, *Teisė* 82 (2012): 180–197.

Violeta Vasiliauskienė, „Kova su terorizmu tarptautinės humanitarinės teisės kontekste“ (daktaro disertacija, Vilniaus universitetas, 2014).

E. Bajarūnas ir V. Keršanskas bendrame straipsnyje¹⁰⁸¹ nagrinėja ypač aktualią hibridinio karo temą teoriniu bei praktiniu aspektais, remdamiesi besitęsiančia karine agresija Rytų Ukrainoje ir įvykdyta Krymo aneksija. Autoriai pateikia hibridinių grėsmių turinio analizę, taip pat tiria iššūkius ir priemones šioms grėsmėms įveikti. K. Kilinskas¹⁰⁸² taip pat tiria hibridinį karą, tačiau pirmiausiai analizuoja hibridinio karo teorijos raidą, susiformavimo aplinkybes bei recepciją vakarų valstybių ir Rusijos kariuomenėje. Tuo tarpu E. Leonaitė bei D. Žalimas¹⁰⁸³ Krymo aneksiją nagrinėja tarptautinės teisės kontekste, jėgos draudimo principo ir tautų apsisprendimo principo aspektais.

Pastebėtina, kad Lietuvos teisės mokslininkų darbuose stinga sisteminio požiūrio į problemas, susijusias su valstybės gynyba kaip konstitucinės teisės institutu. Todėl disertaciniame darbe remtasi užsienio teisės mokslininkų veikalais, kuriuose sprendžiamos atskiros teisinės problemos valstybės gynimo klausimais. Kadangi nemažai duomenų surinkta stažuotės Vokietijos Frydricho – Aleksanderio Erlangeno – Niurnbergo universitete metu naudojantis šio universiteto bibliotekos ištekliais (mokslinėmis studijomis, teisės žurnalais, moksliniais straipsniais, disertacijomis valstybės gynybos srityje) ir elektroninėmis duomenų bazėmis (OPACplus, Duncker&Humblot eLibrary, Juris – das Rechtsportal ir pan.), todėl disertacinio darbo rezultatai pasiekti remiantis daugiausiai germaniškos teisės (Vokietija, Austrija, Šveicarija) autoritetinių mokslininkų, kurie nagrinėja įvairius valstybės gynybos teisinio reguliavimo aspektus, tyrimais ir konstitucinės justicijos institucijų bei tarptautinių teismų doktrina.

Ginkluotųjų pajėgų panaudojimą valstybės gynybai nuo išorinio ginkluoto užpuolimo ar valstybės viduje yra tyrę F. Kirchhof¹⁰⁸⁴, D. Wiefelspütz¹⁰⁸⁵, K. Ipsen¹⁰⁸⁶, M. Zimmer¹⁰⁸⁷, K. Doehring¹⁰⁸⁸, A. Randelzhofer¹⁰⁸⁹. K. N. Trapp¹⁰⁹⁰ sutelkia dėmesį į

¹⁰⁸¹ Eitvydas Bajarūnas ir Vytautas Keršanskas, „Hibridinės grėsmės: turinio, keliamų iššūkių ir priemonių įveikti jas analizė“, *Lietuvos metinė strateginė apžvalga 2017–2018* 16 tomas (2018): 127–172.

¹⁰⁸² Kęstutis Kilinskas, „Hibridinis karas: orientuojanti ar klaidinanti sąvoka analizuojant Rusijos karinius veiksmus Ukrainoje?“, *Lietuvos metinė strateginė apžvalga 2015–2016* 14 tomas (2016): 131–149.

¹⁰⁸³ Erika Leonaitė ir Dainius Žalimas, „Krymo aneksija ir mėginimas ją pateisinti tarptautinės teisės kontekste“, *Lietuvos metinė strateginė apžvalga 2015–2016*, 14 tomas (2016): 11–57.

¹⁰⁸⁴ Ferdinand Kirchhof, „Verteidigung und Bundeswehr“, iš *Handbuch des Staatsrechts. Band IV: Aufgaben des Staates. Dritte Auflage*, Josef Isensee, Paul Kirchhof (Heidelberg: C. F. Müller Verlag, 2006).

¹⁰⁸⁵ Dieter Wiefelspütz, *Der Einsatz bewaffneter deutscher Streitkräfte und der Konstitutive Parlamentsvorbehalt* (Baden-Baden: Nomos, 2003); Dieter Wiefelspütz, *Reform der Wehrverfassung* (Frankfurt am Main, Verl. für Polizeiwiss., Lorei, 2008).

¹⁰⁸⁶ Knut Ipsen, *Rechtsgrundlagen und Internationalisierung der atlantisch-westeuropäischen Verteidigung* (Hamburg: Hansischer Guldenverlag Heitmann, 1967).

¹⁰⁸⁷ Mark Zimmer, *Einsätze der Bundeswehr im Rahmen kollektiver Sicherheit: Staats- und völkerrechtliche Grundlagen unter Berücksichtigung des BVerfG-Urteils vom 12.07.1994*. (Peter Lang GmbH, 1995).

¹⁰⁸⁸ Karl Doehring, „Das Friedensgebot des Grundgesetzes“, iš *Handbuch des Staatsrechts. Band VII: Normativität und Schutz der Verfassung – Internationale Beziehungen*, Josef Isensee, Paul Kirchhof (Heidelberg: C. F. Müller Verlag, 1992).

¹⁰⁸⁹ Albrecht Randelzhofer, „GG Art. 24“, iš *Kommentar zum Grundgesetz. 66. Ergänzungslieferung 2012*, Günter Dürig, Theodor Maunz, *beck-online. Die Datenbank*, žiūrėta 2013 m. birželio 26 d., <http://beck-online.beck.de/>.

¹⁰⁹⁰ Kimberley N. Trapp, „Back to Basics: Necessity, Proportionality, and the Right of Self-Defence against Non-State Terrorist Actors“, *The International and Comparative Law Quarterly* Nr. 56(1) (2007): 141–156; Kimberley N. Trapp, „The Use of Force against Terrorists: A Reply to Christian J. Tams“, *The European Journal of International Law* Nr. 20(4) (2009): 1049–1055.

teisę panaudoti karinę jęgą savigynos tikslais, ypač ginantis nuo nevalstybinių subjektų (teroristinių išpuolių).

Įstatymų leidžiamosios ir vykdomosios valdžių karinių įgaliojimų pasidalijimą nagrinėjo Y. Hasebe¹⁰⁹¹, Jordan J. Paust¹⁰⁹², Laurence H. Tribe¹⁰⁹³, G. Dürig ir V. Epping¹⁰⁹⁴.

Karo prievolę, kaip atskirą institutą, analizavo T. Blome¹⁰⁹⁵, J. Fleischhauer¹⁰⁹⁶, W. Heun¹⁰⁹⁷, R. Scholz¹⁰⁹⁸, K. Stern¹⁰⁹⁹. A. Voßkuhle¹¹⁰⁰, kaip ir T. Blome, J. Fleischhauer savo darbuose kėlė klausimą dėl karo prievolės kompensacijos mokėjimo, kai neatliekama karo prievolės pareiga natūra. Karo prievolės konstitucingumą JAV, ypač taikos metu, analizavo H. A. Freeman¹¹⁰¹, J. Britt¹¹⁰².

Pasipriešinimo teisės turinį tyrė W.Höfling¹¹⁰³, R. Herzog¹¹⁰⁴, M.Kloepfer¹¹⁰⁵, K.-P Sommermann¹¹⁰⁶, J.Heinemann¹¹⁰⁷, R. Dolzer¹¹⁰⁸, J. Isensee¹¹⁰⁹. Krymo aneksijos

¹⁰⁹¹ Yasuo Hasebe, „War Powers“, iš *The Oxford handbook of comparative constitutional law*, Michel Rosenfeld, Andrés Sajó (Oxford: Oxford University Press, 2012).

¹⁰⁹² Jordan J. Paust, „Constitutionality of U.S. Participation in the United Nations-Authorized War in Libya“, *Emory International Law Review* Vol. 26 Issue 43 (2012): 43–67.

¹⁰⁹³ Laurence H. Tribe, *American Constitutional Law, 3rd edn, volume I.* (The Foundation Press, 1999).

¹⁰⁹⁴ Volker Epping, „GG Art. 65a“, iš *Kommentar zum Grundgesetz*. 66. Ergänzungslieferung 2012, Günter Dürig, Theodor Maunz, *beck-online. Die Datenbank*, žiūrėta 2013 m. birželio 26 d. <http://beck-online.beck.de/>.

¹⁰⁹⁵ Thomas Blome, *Das Grundrecht auf Wehrlichkeit* (Peter Lang GmbH, Internationaler Verlag der Wissenschaften, 2012).

¹⁰⁹⁶ Jens Fleischhauer, *Wehrpflichtarmee und Wehrgerechtigkeit: Die Verfassungsmäßigkeit der allgemeinen Wehrpflicht im Blickwinkel sicherheitspolitischer, gesellschaftlicher und demographischer Veränderungen* (Hamburg: Verlag Dr. Kovac, 2007).

¹⁰⁹⁷ Werner Heun, „Artikel 12a. Wehr- und Ersatzdienstpflicht“, iš *Grundgesetz-Kommentar*. Band I, Artikel 1–19. 3. Auflage, Horst Dreier (Tübingen: Mohr Siebeck, 2013).

¹⁰⁹⁸ Rupert Scholz, „GG Art. 12a“, iš *Kommentar zum Grundgesetz*. 66. Ergänzungslieferung 2012, Günter Dürig, Theodor Maunz, *beck-online. Die Datenbank*, žiūrėta 2013 m. birželio 26 d., <http://beck-online.beck.de/>.

¹⁰⁹⁹ Klaus Stern, *Das Staatsrecht der Bundesrepublik Deutschland: Staatsorgane, Staatsfunktionen, Finanz- und Haushaltverfassung, Notstandsverfassung. Band II.* (München: Verlag C. H. Beck, 1980).

¹¹⁰⁰ Andreas Voßkuhle, *Das Kompensationsprinzip. Grundlagen einer prospektiven Ausgleichsordnung für die Folgen privater Freiheitsbetätigung – Zur Flexibilisierung des Verwaltungsrechts am Beispiel des Umwelt- und Planungsrechts* (Mohr Siebeck, 1999).

¹¹⁰¹ Harrop. A. Freeman, „The Constitutionality of Peacetime Conscriptio“, *Faculty Publications Paper 1057* (1945): 40–82.

¹¹⁰² Jason Britt, „Unwilling Warriors: An Examination of the Power to Conscript in Peacetime“, *Northwestern Journal of Law & Social Policy* Vol. 4, Issue 2 (2009): 399–423.

¹¹⁰³ Wolfram Höfling, „Widerstand im Rechtsstaat“, iš *Handbuch der Grundrechte in Deutschland und Europa. Band II*, Detlef Merten, Hans-Jürgen Papier (Heidelberg: V. C. F. Müller Verlag, 2013).

¹¹⁰⁴ Roman Herzog, „GG Art. 20“, iš *Kommentar zum Grundgesetz*. 66. Ergänzungslieferung 2012, Günter Dürig, Theodor Maunz, *beck-online. Die Datenbank*, žiūrėta 2013 m. birželio 26 d., <http://beck-online.beck.de/>.

¹¹⁰⁵ Michael Kloepfer, *Verfassungsrecht. Band II: Grundrechte. 1. Auflage* (München: Beck, 2010).

¹¹⁰⁶ Karl-Peter Sommermann, „Artikel 20“, iš *Kommentar zum Grundgesetz: GG Band 2: Artikel 20 bis 82*, Hermann Mangoldt, Friedrich Klein, Christian Starck, Bernhard Kempfen, Peter J. Tettinger, Rudolf Streinz, Claus Dieter Classen et al. (München: Verlag C. H. Beck, 2010).

¹¹⁰⁷ Jan Heinemann, „Das Widerstandsrecht nach Art. 20 Abs. 4 GG.“, iš *Wehrhafte Demokratie: Beiträge über die Regelungen zum Schutze der freiheitlichen demokratischen Grundordnung*, Markus Thiel (Tübingen: Mohr Siebeck, 2003).

¹¹⁰⁸ Rudolf Dolzer, „Der Widerstandsfall“, iš *Handbuch des Staatsrechts. Band VII: Normativität und Schutz der Verfassung – Internationale Beziehungen*, Josef Isensee, Paul Kirchhof (Heidelberg: C. F. Müller Verlag, 1992).

¹¹⁰⁹ Josef Isensee, *Das legalisierte Widerstandsrecht. Eine staatsrechtl. Analyse d. Art. 20 Abs. 4 Grundgesetz*. Berlin, Zürich, (Gehlen: Bad Homburg [u. a.] 1969).

kontekste Y. Razmetaeva¹¹¹⁰ analizavo teisę priešintis ir teisę sukilti, pateikdama šių teisių sampratą, realizavimo sąlygas, tikslus ir formas.

Darbo metodologija

Darbe, norint visapusiškai išanalizuoti tiriamus reiškinius bei pasiekti planingą mokslinį pažinimą, naudojami įvairūs teoriniai tyrimo metodai (*dokumentų analizės, sisteminės analizės, lingvistinis, lyginamasis istorinis, lyginamasis, sintezės*), analizuojant skirtingą mokslinę doktriną, Lietuvos bei užsienio valstybių konstitucijas, teisės aktus taip pat konstitucinės justicijos institucijų ir EŽTT bei ESTT jurisprudenciją, susijusią su tyrimo objektu. Pirmiausiai taikytas *dokumentų analizės metodas*, nagrinėjant Lietuvos ir kitų valstybių konstitucijas ir kitus teisės aktus, Lietuvos Konstitucinio Teismo, tarptautinių teismų ir užsienio valstybių teismų baigiamuosius aktus.

Sisteminės analizės metodu nustatyti ir išskirti valstybės gynybos institutą sudarantys elementai ir jų ypatybės bei tarpusavio ryšiai, taip pat šio instituto vieta ir reikšmė konstitucinio reguliavimo visumoje. Šis metodas taikytas sistemiskai analizuojant atskirų konstitucijos nuostatų turinį: tiek kartu su kitomis konstitucijos nuostatomis, tiek atsižvelgiant į Lietuvos Konstitucinio Teismo ar tarptautinių teismų ir užsienio valstybių teismų doktriną.

Lingvistiniu metodu nustatytas konstitucijų ir kitų teisės aktų turinys bei prasmė, remiantis jų žodine išraiška¹¹¹¹. Tiriamų dokumentų tekstai analizuoti vadovaujantis gramatikos, sintaksės ir kitomis kalbos taisyklėmis.

Lyginamasis istorinis metodas taikytas analizuojant senesnius ir naujausius literatūros šaltinius bei anksčiau ir šiuo metu galiojančius teisės aktus, kurie leido susipažinti su valstybės gynybos institutu įvairiais istoriniais laikotarpiais, taip pat įvertinti istorinę patirtį bei atskleisti, kokios priežastys lėmė teisinio reguliavimo pokyčius. Istorinis metodas leido suprasti 1992 m. spalio 25 d. Konstitucijos 3 straipsnio 2 dalies ar Konstitucijos sudedamųjų dalių (Konstitucinio įstatymo „Dėl Lietuvos valstybės“ ir Konstitucinio akto „Dėl Lietuvos Respublikos nesijungimo į postsovietines Rytų sąjungas“) atsiradimą nulėmusius įvykius bei kontekstą po 1990 kovo 11 d. nepriklausomybės paskelbimo. Istorinis metodas pasitelktas atskleidžiant pasipriešinimo teisės genezę pasaulyje.

Lyginamuoju metodu atskleisti įvairių valstybių konstitucinių nuostatų panašumai ir skirtumai, kurie sugretinti su Lietuvos valstybės gynybos instituto teisiniu reguliavimu, tuo pačiu pasiremta užsienio valstybių patirtimi, kad būtų galima spręsti Lietuvos

¹¹¹⁰ Yulia Razmetaeva, „The Right to Resist and the Right of Rebellion“, *Jurisprudencija* 21(3) (2014): 758–784.

¹¹¹¹ Visgi Konstitucini Teismas savo jurisprudencijoje yra konstatavęs, „Konstitucijos negalima aiškinti vien pažodžiui, vien taikant lingvistinį (verbalinį) metodą“, tačiau negalima suabsoliutinti „ir jokio kito Konstitucijos aiškinimo metodo; aiškinant Konstituciją privalu taikyti įvairius teisės aiškinimo metodus: sisteminį, bendrųjų teisės principų, loginį, teleologinį, įstatymų leidėjo ketinimų, precedentų, istorinį, lyginamąjį ir kt.; tik šitaip – visapusiškai – aiškinant Konstituciją galima sudaryti prielaidas realizuoti jos, kaip visuomenės sutarties ir aukščiausios teisinės galios akto, paskirtį, užtikrinti, kad nebus nukrypta nuo Konstitucijos prasmės, nebus paneigta Konstitucijos dvasia ir gyvenime bus įtvirtintos tos vertybės, kuriomis Tauta grindžia savo pačios priimtą Konstituciją“ (Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2004 m. gegužės 25 d., 2004 m. gruodžio 13 d., 2006 m. kovo 28 d., 2006 m. birželio 6 d., 2009 m. rugsėjo 24 d., 2012 m. vasario 27 d. nutarimai.).

teisinio reguliavimo problemas, kylančias valstybės gynybos srityje. Remiantis išanalizuotais faktais, darbe taikytas *sintezės metodas*, nustatant, kokie Lietuvos valstybės gynybos konstitucinio instituto aspektai yra atskleisti ir koks yra ši institutą sudarančių nuostatų turinys bei teisinio reguliavimo problemos.

Tyrimo rezultatai ir darbo struktūra

Disertacinį darbą sudaro įvadas, dėstomoji dalis, išvados ir pasiūlymai, naudotos literatūros sąrašas, santraukos lietuvių bei anglų kalbomis. Atsižvelgiant į išsikeltus tyrimo uždavinius, darbo dėstomąją dalį sudaro šeši skyriai, kurie suskirstyti į atskirus poskyrius bei skirsnius, atskleidžiančius atskirus valstybės gynybos instituto aspektus, o jų visuma sudaro sisteminę valstybės gynybos konstitucinio instituto mokslinę analizę. Įvade pristatomas disertacinio darbo aktualumas, tiriamoji problema, darbo naujumas ir reikšmė, darbo tikslas ir uždaviniai, ginamieji disertacijos teiginiai, taip pat pateikta disertacinio darbo tema atliktų tyrimų Lietuvoje ir užsienyje apžvalga, darbo metodologija.

Pirmajame disertacinio darbo skyriuje nagrinėjamas valstybės saugumo užtikrinimo poreikis ir valstybės gynyba, kaip dvi tarpusavyje susijusios kategorijos, taip pat valstybės apsaugos ir konstitucijos apsaugos tarpusavio ryšys. Pabaigoje, pateikiama termino „valstybės gynyba“ samprata siauruoju ir plačiuoju aspektu, taip pat suformuluojamas valstybės gynybos konstitucinio instituto apibrėžimas.

Antrajame skyriuje analizuojama valstybės gynybos teisinio reguliavimo raida nuo XIV a. pab., kuri siejama su LDK rašytinės teisės atsiradimu, iki 1918 m., aptariami Lietuvos valstybės gynybos konstituciniai pagrindai ir ordinarinis reguliavimas nuo 1918 m. iki 1940 m. Disertacinio darbo antrajame skyriuje analizuojamos po Lietuvos nepriklausomybės paskelbimo 1990 m. kovo 11 d. iškilusios problemos dėl sovietinės kariuomenės išvedimo iš Lietuvos teritorijos ir savos kariuomenės organizavimo, ypač atsižvelgiant į tai, kad Laikinis pagrindinis įstatymas tuo metu beveik nenustatė jokių valstybės gynimo konstitucinių pagrindų.

Trečiajame skyriuje nagrinėjami ginkluotųjų pajėgų, kaip karinės valstybės gynybos priemonės, panaudojimo konstituciniai pagrindai. Pirmiausiai analizuojama, kaip konstitucinis valstybės apsaugos užtikrinimo tikslas įpareigoja įstatymų leidėją sudaryti ginkluotąsias pajėgas. Tiriamos ginkluotųjų pajėgų panaudojimo ribos, išskiriant dvi grupes atvejų, kada galimas jų panaudojimas, t. y. karinei gynybai, garantuojant išorinį Lietuvos valstybės saugumą, taip pat vykdant prisiimtus tarptautinius įsipareigojimus (kolektyvinėje gynyboje), ir ne karinei gynybai valstybės viduje, garantuojant vidinį Lietuvos valstybės saugumą.

Ketvirtajame skyriuje nagrinėjami pagrindiniai konstituciniai subjektai ir valstybės valdžios institucijos, dalyvaujantys valstybės gynybos (siauruoju požiūriu) vadovavime, organizavime ar vykdyme, jų įgaliojimai ir tarpusavio santykiai, kai panaudojamos valstybės gynimo priemonės. Iš pradžių tiriamos pagrindinius sprendimus valstybės gynimo klausimais priimančios institucijos: Seimas ir Prezidentas, kaip vyriausiasis ginkluotųjų pajėgų vadas; po to – valstybės gynimo reikalų tvarkymo institucijos:

Vyriausybė, krašto apsaugos ministras, kariuomenės vadas. Taip pat analizuojama, kaip Vokietijoje, D. Britanijoje, Prancūzijoje ir Jungtinėse Amerikos Valstijose (toliau – JAV) karinius įgaliojimus, tame tarpe dėl ginkluotųjų pajėgų panaudojimo, dalinasi įstatymų leidžiamoji ir vykdomoji valdžios. Skyrčiau pabaigoje tiriama Lietuvos Valstybės gynimo tarybos sudėtis, veiklos organizavimas ir kompetencija bei įgaliojimai. Išanalizavus užsienio valstybių (Austrijos, Vokietijos, Estijos, D. Britanijos, JAV, Prancūzijos, Lenkijos, Turkijos, Ukrainos) Nacionalinio saugumo (gynybos) tarybų ypatumus siūloma atitinkamai pakeisti Lietuvos Konstitucijos 140 straipsnį, nustatant naują Valstybės gynimo tarybos pavadinimą, šią instituciją atitinkančią kompetenciją bei sudėtį.

Penktajame skyriuje analizuojami visuotinės karo prievolės konstituciniai pagrindai bei kai kurių Karo prievolės įstatymo nuostatų, susijusių su atleidimu nuo karo prievolės ir karo tarnybos atidėjimu, konstitucingumo problemos bei pateikiami jų sprendimo būdai. Todėl vienas iš klausimų, ar visuotinė karo prievolė, kai ji įgyvendinama, atitinka konstitucinį asmenų lygiateisiškumo bei karinio teisingumo principus. Atitinkamai keliamas klausimas, kaip karo prievolę lemia konstitucinis valstybės apsaugos užtikrinimo tikslas. Atsakant į išsikeltus klausimus atsigręžta į gausią ir ilgametę Vokietijos, Šveicarijos konstitucinę doktriną, kurioje pateikiami konstitucijos išaiškinimai, susiję su (visuotinė) karo prievole, neabejotinai galintys pasitarnauti interpretuojant Lietuvos Konstitucijoje įtvirtintą (visuotinę) karo prievolę. Siekiant asmenų lygiateisiškumo, *inter alia* karinio teisingumo, kai įgyvendinama karo prievolė, darbo autorė pateikia pasiūlymą nustatyti (ar bent jau apsvarstyti idėją nustatyti) karo prievolės kompensavimo mokestį Lietuvoje, atsižvelgiant į Šveicarijos pavyzdį.

Šeštajame skyriuje analizuojamas pasipriešinimo teisės, kaip valstybės gynybos vienos iš priemonių, konstitucinis turinys, pateikiant šios teisės genezę pasaulyje. Analizuojamas šios teisės kaip *ultima ratio* pobūdis bei įgyvendinimo pradžia ir pabaiga. Yra atskleidžiamas subjektų, kurie kėsinaisi į konstitucinę santvarką ar valstybės būvį *per se*, ratas, o taip pat subjektų, turinčių pasipriešinimo teisę, ratas. Analizuojamos pasipriešinimo formos ir priemonės, leistinos pagal konstituciją bei būtinos pasipriešinimo saugomų konstitucinių vertybių išsaugojimui ir atkūrimui. Šie klausimai nagrinėjami remiantis ne tik Lietuvos, bet ir skirtingų valstybių (Argentinos, Čekijos, Graikijos, Portugalijos, Slovakijos, Vengrijos, Vokietijos) konstitucijų nuostatomis, įtvirtinančiomis teisę priešintis.

IŠVADOS IR PASIŪLYMAI

Remiantis atlikta mokslinės doktrinos, Lietuvos bei užsienio valstybių konstitucijų, teisės aktų, taip pat konstitucinės justicijos institucijų bei EŽTT ir ESTT jurisprudencijos, susijusios su tyrimo objektu, analize ir jos pagrindu pateiktomis išvalgomis, galima konstatuoti, kad išsikeltas tyrimo tikslas bei uždaviniai pasiekti, o ginamieji tyrimo teiginiai pasitvirtino. Toliau pateikiamos išvados:

1. Valstybės gynimas siaurąja prasme suprantamas kaip valstybės (jos teritorinės, žmogiškosios (pilietinės tautos) bei valstybinės valdžios) egzistavimo gynyba nuo išorinių ginkluotų užpuolimų, o valstybės gynimas plačiąja prasme apima ne tik valstybės formaliojo egzistavimo gynybą nuo išorinių grėsmių, bet ir jos turiningojo egzistavimo, kurį įprasmina konstitucinė santvarka paremta demokratiniu valdymu, teisinės valstybės principais, gynybą.

Valstybės gynybos konstitucinis institutas – tai konstitucinės teisės normų visuma, kuri reguliuoja teisinius santykius tarp pagrindinių valstybės gynimo užtikrinimo subjektų (civilinių ir karinių valstybės institucijų, piliečių), kai panaudojamos konstitucinės valstybės gynimo priemonės, taip pat nustato konstitucinius principus, susijusius su valstybės gynyba.

2. Tarpukariu galiojant laikinosioms konstitucijoms valstybės gynybos laikinieji konstituciniai pagrindai buvo gana lakoniški, o tai suponavo įstatymų leidėjo laisvę įstatymais reguliuoti valstybės gynimo tvarką. Kartu susiformavo praktika, kai karšto apsaugos ministru buvo skiriamas karininkas, neišėjęs į atsargą, kadangi konstitucijose nebuvo tai draudžiančio imperatyvo. Anuomet Lietuvos teisės sistema pasižymėjo dar ir tuo, kad kai kada valstybės gynybos priemonės (pavyzdžiui, karo prievolė, valstybės gynimo taryba) pirmiau būdavo nustatytos įstatymais, o tik vėliau įtvirtintos konstitucijose.

Nuolatinėse (1922 m., 1928 m., 1938 m.) konstitucijose buvo nustatyta, kad Respublikos Prezidentas yra vyriausiasis ginkluotųjų pajėgų vadas (viršininkas). Pagrindinė valstybės valdžios institucija pagal 1922 m. Konstituciją atsakinga už ginkluotųjų pajėgų tvarkymą bei vadovavimą buvo Ministrų Kabinetas, taip pat krašto apsaugos ministras, kurių veiklos kontrolę atliko civilinė valdžios institucija – Seimas. Tačiau po 1926 m. gruodžio mėn. įvykdyto perversmo 1928 m. Konstitucijoje nebeliko pastarosios nuostatos, o (1927 m. balandžio 12 d.) paleidus Seimą, neliko Ministrų Kabineto bei krašto apsaugos ministro veiklos, *inter alia* ginkluotųjų pajėgų, parlamentinės kontrolės.

Nuolatinės konstitucijos įtvirtino ginkluotųjų pajėgų suformavimo imperatyvą bei visuotinės karo prievolės konstitucinius pagrindus. 1922 m. ir 1928 m. Konstitucijos nustatė, kad dvasininkai atleidžiami nuo karo prievolės. Įstatymuose numatytas kariuomenės formavimas ne tik savanoriškumo, bet ir privalomosios karo tarnybos pagrindu, kurią atliko tik vyrai, o moterys implicitiškai buvo atleidžiamos nuo karo prievolės. 1936 m. pirmą kartą leista moterų savanoriškoji tarnyba, tačiau tik karo metu. Nors alternatyvios karo tarnybos užuominų nebuvo konstitucijose, visgi 1936 m. Karo prievolės įstatymas numatė karo mokesčius kaip alternatyvą.

1990 m. kovo 11 d. atstaičius Lietuvos nepriklausomybę Laikinajame Pagrindiniame Įstatyme randamos valstybės gynimo konstitucinio instituto tik užuomazgos. Lietuvos Respublikos Aukščiausioji Taryba konstituciniais aktais, įstatymais bei poįstatyminiais teisės aktais konsekventiškai kūrė valstybės gynybos institutą bei su juo susijusį teisinį reguliavimą. Buvo būtina nutraukti sovietinės krašto apsaugos sistemos galiojimą Lietuvoje bei pasiekti, kad iš Lietuvos teritorijos būtų išvesta okupacinė kariuomenė, kuri kėlė pavojų valstybės suverenumui. Lietuvos atsakas į sovietinės armijos karinę agresiją pasireiškė taikiu tautos pasipriešinimu. Aukščiausiosios Tarybos pasiekimas – okupacinės kariuomenės išvedimas iš Lietuvos – atspinti 1992 m. spalio 25 d. Konstitucijos 3 straipsnio 2 dalyje, Konstituciniame įstatyme „Dėl Lietuvos valstybės“ ir Konstituciniame akte „Dėl Lietuvos Respublikos nesijungimo į postsovietines Rytų sąjungas“.

3. Lietuvos Respublikos Konstitucija tiesiogiai nedetalizuoja ginkluotųjų pajėgų panaudojimo formų, tačiau remiantis Konstitucijoje įtvirtintu implicitiniu reguliavimu, Konstitucinio Teismo jurisprudencija išskirtinos pagrindinės ginkluotųjų pajėgų panaudojimo formos: naudojimas valstybės karinei gynybai išoriniam saugumui užtikrinti (valstybės gynyba siaurąja prasme); naudojimas ne karinei valstybės gynybai vidiniam saugumui užtikrinti (viena iš valstybės gynybos plačiąją prasme priemonių). Ginkluotųjų pajėgų pirminė konstitucinė paskirtis yra valstybės karinė gynyba. Todėl problema dėl ginkluotųjų pajėgų panaudojimo teisėtumo sprendžiama susiejant ginkluotųjų pajėgų panaudojimą su būtinosiomis sąlygomis: tikslinis susisaistymas „gynybai“, pajėgų panaudojimas puolimui atremti; gynybos objektas – valstybė (jos suverenitetas ir teritorijos neliečiamybė) bei sąjunginė valstybė (individuali bei kolektyvinė savigny); išorinis ginkluotas užpuolimas.

Negalima sutikti su požiūriu, kad valstybės gynybos objektas siejamas tik su valstybės egzistavimu *de jure* arba teritorine valstybės gynyba, kadangi konstituciškai ginkluotųjų pajėgų panaudojimas valstybės karinei gynybai apima ir sąjunginės valstybės gynybą bei būtinąją pagalbą užpultai valstybei, kaip konstitucinė pareiga vykdyti prisiimtus tarptautinius įsipareigojimus (*pacta sunt servanda*). Taikos metu ginkluotosios pajėgos, *inter alia* tarptautinės bei nacionalinės karinės pratybos bei kariniai renginiai, neatlieka gynybinės paskirties, jie skirti tik gynybiniais pajėgumams sukurti ir palaikyti, taip pat pasitarnauja kaip prieš atgrasinimo ir kaip prevencinė priemonė, o karo metu – gynybiniais tikslams. Teikiant pagalbą civilinėms valdžios institucijoms valstybės viduje, kai kyla grėsmė konstitucinei santvarkai ar visuomenės rimčiai, ginkluotosios pajėgos atlieka antrinę užduotį ir yra taikomos kaip *ultima ratio*, kurias naudojant turi būti laikomasi proporcingumo principo; karinės valstybės institucijos negali turėti pirmenybės prieš civilines valstybės institucijas.

4. Demokratinės civilinės karių ir sukarintų valstybės institucijų kontrolės principas reikalauja dichotomijos tarp karinių valstybės institucijų ir civilinių valstybės institucijų. Pastarosios turi viršenybę karinių valstybės institucijų atžvilgiu, todėl karinių valstybės institucijų bei jų pareigūnų sprendimai turi būti grindžia-

mi civilinių valstybės institucijų sprendimais. Be to, karinės valstybės institucijos turi būti atskaitingos civilinėms valstybės institucijoms ir jų kontroliuojamos. Vadovavimo valstybės gynybai ir karinėms operacijoms (strateginio, operacinio ar taktinio) lygmenų išskyrimas leidžia apibrėžti atsakomybės už valstybės gynybą pasiskirstymą. Šio vadovavimo metu negali būti deviacijos nuo paskirtų kompetencijos ribų, be to, turi būti dermė tarp civilinės valstybės valdžios patvirtintos valstybės gynybos strategijos ir kariškių autonomiškai vykdomo operacinio vadovavimo bei taktinės veiklos, kuri paremta civilinės valstybės valdžios patvirtinta strategija. Todėl valstybės gynybos metu būtinas karinių ir civilinių valstybės institucijų bendradarbiavimas. Ši simbiozė užtikrinta konstituciškai, tiek per politinį kariuomenės vado paskyrimą, tiek leidžiant kariuomenės vadui dalyvauti ir balsuoti Valstybės gynimo tarybos posėdžiuose. Atitinkamai, Respublikos Prezidento ir krašto apsaugos ministro vadovavimas karinėms operacijoms (operaciniu ir (ar) taktiniu lygmeniu) sumažintų ginkluotųjų pajėgų efektyvumą, taip pat karinę valstybės gynybą. Valstybės vadovo, kaip vyriausiojo valstybės ginkluotųjų pajėgų vado, konstitucinis statusas implikuoja jo įgaliojimus strateginiu lygmeniu vadovauti valstybės ginkluotosioms pajėgoms, skirti aukščiausius ginkluotųjų pajėgų vadus ir karininkus. Valstybės gynimo reikalų tvarkymas priklauso vykdomosios valdžios kompetencijai, todėl Seimas atlieka Vyriausybės bei krašto apsaugos ministro, taip pat kariuomenės ir krašto apsaugos institucijų veiklos parlamentinę kontrolę.

Sprendžiant problemą, kokios valstybės valdžios institucijos priima sprendimus valstybės gynimo klausimais, vadovaujamosi Seimo ir Respublikos Prezidento galių valstybės gynimo srityje atribojimo ir derinimo taisyklės, t. y. Seimas negali vienasmeniškai priimti sprendimo panaudoti valstybės gynimo priemonę (skelbti (atšaukti) karo padėtį, mobilizaciją (demobilizaciją), panaudoti ginkluotąsias pajėgas). Seimas gali priimti šiuos sprendimus tik Respublikos Prezidento teikimu. Tokį Prezidento įgaliojimą suponuoja jo ypatingas, kaip vyriausiojo ginkluotųjų pajėgų vado, konstitucinis statusas, kurio negali perimti jokia kita institucija ar pareigūnas. Tačiau valstybės ginkluoto užpuolimo, *inter alia* kolektyvinės gynybos atveju Respublikos Prezidentui nevykdant savo konstitucinės pareigos pagal Konstitucijos 142 straipsnio 2 dalį, Seimas galėtų ir be Respublikos Prezidento teikimo priimti nutarimą dėl ginkluotos gynybos, karo padėties ar mobilizacijos.

5. Pagal Konstituciją Valstybės gynimo taryba yra viena iš svarbiausių su valstybės gynyba susijusių klausimų svarstymo ir jų koordinavimo institucija, kurios nariais yra ir aukščiausieji valstybės pareigūnai, atsakingi už vadovavimą ginkluotosioms pajėgoms bei jų tvarkymą. Tačiau Valstybės gynimo taryba neturi įgaliojimų priimti kitoms valstybės institucijoms, jų pareigūnams, kitiems asmenims privalomų sprendimų. Valstybės gynimo taryba gali formuluoti pasiūlymus Seimui, Vyriausybei, kitoms vykdomosios valdžios institucijoms, jų pareigūnams, savivaldybėms ir kitiems subjektams. Valstybės gynimo taryba savo nutarimais negali įsiterpti į kitoms valstybės institucijoms, jų pareigūnams priskirtų įgaliojimų vykdymą.

6. Pagal Konstituciją įstatymų leidėjas turi pareigą sudaryti ginkluotąsias pajėgas, kurių pirminė funkcija – ginti valstybę nuo užsienio ginkluoto užpuolimo, todėl iš Konstitucijos taip pat kyla draudimas panaikinti ginkluotąsias pajėgas, kaip valstybės egzistavimo garantą. Įstatymų leidėjas be kita ko turi plačią diskreciją reglamentuoti krašto apsaugos sistemos organizavimą, *inter alia* nustatyti karo tarnybos rūšis, išsaugant karo prievolę bei jos įgyvendinimo formas (privalomąją karo tarnybą bei alternatyviąją krašto apsaugos tarnybą), atidėjimo ar atleidimo nuo privalomosios karo tarnybos ar alternatyvios krašto apsaugos tarnybos pagrindus ir pan.

Konstitucijos 139 straipsnio 2 dalyje nustatyta karo prievolė visiems Lietuvos Respublikos piliečiams. Ši nuostata aiškinama atsižvelgiant į Konstitucijos 29 straipsnį, kuriame įtvirtintas asmenų lygiateisiškumo principas. Iš to seka karinio teisingumo principas, kuriuo remiantis turi būti įgyvendinama ne tik karo tarnyba, bet ir alternatyvioji krašto apsaugos tarnyba. Dabartinis teisinis reguliavimas, susijęs su nevienoda šių tarnybų trukme bei apmokėjimu už tarnybos laiką, lemia galimai prieštaravimą Konstitucijai. Be to, alternatyvioji krašto apsaugos tarnyba nėra karo prievolinko laisvai, savo nuožiūra pasirenkama, o yra kaip surogatas karo tarnybai, todėl šios tarnybos formos nėra absoliučiai lygiavertės, t. y. skiriasi šių tarnybų įgyvendinimas (karo prievolinkas, atsisakęs karo tarnybos dėl religinių ar pacifistinių įsitikinimų, atlieka alternatyviąją krašto apsaugos tarnybą dirbdamas visuomenei naudingą darbą, kuris nesusijęs su ginklo, specialiųjų priemonių ir prievartos naudojimu).

Konstitucinio asmenų lygiateisiškumo principo implikuojamas karinis teisingumas būtų pažeistas įstatymų leidėjui nustatant atleidimo nuo karo prievolės pagrindus, nepagrįstus objektyvumo kriterijumi (aplinkybėmis, dėl kurių pilietis negali atlikti tokios tarnybos). Karo prievolės išimties, nustatytos Karo prievolės įstatymo 3 straipsnio 1–5 punktuose, ir karo tarnybos išimties, nustatytos Karo prievolės įstatymo 15 straipsnio 1 dalyje, manytina, yra konstitucingos. Tačiau besikeičiančios visuomeninio gyvenimo aplinkybės, modernios karinės technikos panaudojimo ir kitos subalansavimo galimybės panaikina biologinių sugebėjimų skirtumą tarp vyrų ir moterų, kaip objektyvų pagrindą absoliučiam moterų atleidimui nuo karo prievolės.

Formuojant ginkluotąsias pajėgas ir sprendžiant problemą dėl karo tarnybos rūšies, *inter alia* visuotinės karo prievolės (jos įgyvendinimo formų įvairovės), ar dėl karo tarnybos trukmės, svarbu įvertinti geopolitinę situaciją bei valstybės išorinio saugumo aplinką, suderinti tarpusavyje kelias konstitucines vertybes (valstybės ūkio (ekonominį) pajėgumą, kolektyvinio saugumo garantą), atsižvelgti į konstitucinę pareigą užtikrinti ginkluotųjų pajėgų veiksmingumą ne tik taikos, bet ir karinės grėsmės (ginkluoto užpuolimo) atveju, taip pat užtikrinti atskirų karo prievolinkų veiksmingumą gynyboje ir karinio teisingumo principą. Todėl pagal Konstituciją įstatymų leidėjas gali suformuoti ginkluotąsias pajėgas remdamasis karinio personalo poreikiu, t. y. taikant karių, kviečiamų į privalomąją pradinę karo tarnybą, ribinius skaičius, kurie turi būti realiai įgyvendinami.

Konstitucijoje implicitiškai įtvirtintas karinio teisingumo principas reikalauja ne tik visuotinumą ir lygybę imperatyvus išlaikyti pašaukiant atlikti karo tarnybą, bet ir įpareigoti šauktinį atlikti alternatyvią krašto apsaugos tarnybą, jei jis atsisako karo tarnybos dėl sąžinės, o ne karo prievolę administruojančiai institucijai pačiai nuspręsti skirti atlikti civilinę tarnybą ar ne, jei pakanka atliekančių karo tarnybą pagal patvirtintus ribinius karių skaičius. Tokia praktika iš dalies prisidedė prie konstitucinės doktrinos parengti piliečius valstybės gynybai ne vien tik su ginklu, taip pat didintų valstybės gynybos veiksmingumą.

7. Pasipriešinimo teisė, nustatyta Konstitucijos 3 straipsnio 2 dalyje, turi pasitarauti tik esamos demokratinės konstitucinės santvarkos, valstybės nepriklausomybės ar teritorinio vientisumo išsaugojimui. Todėl yra nepriimtina, jeigu vietoje vienos neteisėtos valdžios įsteigiama ir įgyvendinama kita neteisėta valdžia, turinti tik kitokių požymių nei ankstesnioji. Pasipriešinimas galimas prieš kiekvieną – nepriklausomai nuo to, kas vykdo (agresorius, okupantas, perversmininkas „iš viršaus“ ar „iš apačios“) – konstitucinės santvarkos, valstybės būvio *per se* panaikinimą, bet ne atskirų konstitucijos normų pažeidimą. Todėl pasipriešinimo teisė yra, kaip *ultima ratio*.

Tautos ar piliečio sprendimas imtis pasipriešinimo (Konstitucijos 3 str. 2 d. prasme) yra „egzistencinis“, nes sprendimo priėmimo metu jo teisingumui nėra jokios kontrolės institucijos; subjektui, vykdančiam pasipriešinimo teisę, nesuteikiamos jokios apsaugos garantijos, viena vertus, nuo nuteisimo ir politinio persekiojimo, jei pasipriešinimas būtų nesėkmingas, kita vertus, neteisingai įvertinus pavojų (valstybės nepriklausomybei, teritoriniam vientisumui, konstitucinei santvarkai), gresia kaltinimai pažeidus esamą teisinę tvarką.

Galiausiai galima konstatuoti, kad konstitucinė pasipriešinimo teisė (kaip viena iš valstybės gynybos siaurąją prasmę priemonių) veikia kaip pateisinamas pagrindas, t. y. įprastas su civilinės teisės ar baudžiamosios teisės veikos sudėties įgyvendinimu susijusias teises pasekmes daro negalimas. Tačiau konstitucijos laiduojama pasipriešinimo teisė turi tokį poveikį tik tada, kai konstitucinė santvarka atkurama pasipriešinimo pabaigoje, kadangi ši teisė negarantuoja sėkmės, lygiai taip pat neatima ir pralaimėjimo rizikos nei iš vieno dalyvaujančio subjekto. Todėl antikonstitucinėms pajėgoms visgi įgijus persvarą, išsikovojus pripažinimą ar tiesiog sugebėjus sukurti naują politinę tvarką, toliau nuo jų priklausys, kaip jos susidoros su praėjusio konflikto pasekmėmis, ypač kaip teisėtai jas likviduos.

Pasiūlymai, susiję su tyrimo problematika:

1. Tam, kad būtų užtikrintas demokratinės civilinės karių ir sukarintų valstybės institucijų kontrolės principas, siūloma įstatymų leidėjui pakeisti Nacionalinio saugumo pagrindų įstatymo priedėlio 1 dalies 8 skyriaus 2 pastraipos paskutinio sakinio nuostatą ir ją išdėstyti taip: „*Jis taip pat turi būti informuojamas apie Ne mažesnio kaip dalinio dydžio ginkluotųjų pajėgų vienetų karinis vienetą taikos metu gali judėjimą judėti už patvirtintų jo manevravimo teritorinių*

ribų tik pagal krašto apsaugos ministro įsakymą, suderintą su Respublikos Prezidentu“.

2. Dabartinis konstitucinis reguliavimas suponuoja, kad visi Valstybės gynimo tarybos nariai yra lygiateisiai, todėl kviečiant Valstybės gynimo tarybos posėdį negali būti kviečiami ne visi jos nariai. Todėl siūloma įstatymų leidėjui papildyti Valstybės gynimo tarybos įstatymo 5 straipsnio 3 dalį ir ją išdėstyti taip: **„Į Valstybės gynimo tarybos posėdžius privalo būti kviečiami visi jos nariai. Nė vienam iš Valstybės gynimo tarybos narių neleidžiama perduoti savo įgaliojimų kitiems asmenims“.**
3. Siūloma įstatymų leidėjui kreiptis į Konstitucinį Teismą, kadangi manytina, kad Seimo statuto 186² straipsnio 1 dalis, kurioje nustatyta, kad Seimo Pirmininkas arba jo pareigas laikinai einantis Seimo Pirmininko pavaduotojas, o ne Respublikos Prezidentas, kaip vyriausiasis ginkluotųjų pajėgų vadas, rengia ir teikia Seimo nutarimų projektus įgyvendinant Seimo įgaliojimus, numatytus Konstitucijos 142 straipsnio 1 dalyje (karo padėties paskelbimą (atsaukimą), mobilizaciją (demobilizaciją), panaudoti ginkluotąsias pajėgas), galimai prieštarauja Konstitucijos 84 straipsnio 16 ir 17 p., 142 straipsnio 2 daliai.
4. Atsižvelgiant į užsienio valstybių Nacionalinio saugumo (gynybos) tarybų sudėtį bei kompetenciją, taip pat Lietuvos Valstybės gynimo tarybai įstatymu suteiktus platesnius įgaliojimus nei nustatyta Konstitucijoje, siūloma įstatymų leidėjui pakeisti Konstitucijos 140 straipsnio 1 dalį ir ją išdėstyti taip: **„Svarbiausius valstybės gynybos nacionalinio saugumo klausimus svarsto ir koordinuoja Valstybės gynimo Nacionalinio saugumo taryba, į kurią įeina Respublikos Prezidentas, Ministras Pirmininkas, Seimo Pirmininkas, krašto apsaugos ministras, užsienio reikalų ministras, vidaus reikalų ministras ir kariuomenės vadas. Valstybės gynimo Nacionalinio saugumo tarybai vadovauja Respublikos Prezidentas. Jos sudarymo, veiklos tvarką ir įgaliojimus nustato įstatymas“.** Pakeitus Konstitucijos 140 str. 1 d., atitinkamai reikėtų taisyti ir Valstybės gynimo tarybos įstatymą, Nacionalinio saugumo pagrindų įstatymą bei Krašto apsaugos sistemos organizavimo ir karo tarnybos įstatymą.
5. Tobulinant alternatyviosios krašto apsaugos tarnybos teisinį reguliavimą, siūloma įstatymų leidėjui Karo prievolės įstatyme nustatyti šios civilinės tarnybos užduočių sritis (pavyzdžiui, aplinkos apsaugos, gamtos apsaugos ir kraštovaizdžio tvarkymo, socialinio darbo, socialinės paramos, slaugos, pagalbos jaunimui ir pagyvenusiems asmenims, ambulatorinės priežiūros ir aptarnavimo, priešgaisrinės gelbėjimo tarnybos, civilinės saugos sistemos sritys), taip pat nedviprasmiškai išdėstyti draudimą atlikti darbus, susijusius su ginklo, specialiųjų priemonių ir prievartos naudojimu.
6. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2000 m. vasario 23 d. nutarimo Nr. 206 „Dėl Alternatyviosios krašto apsaugos tarnybos atlikimo valstybės ir savivaldybių institucijose ir įstaigose tvarkos aprašo patvirtinimo“ 2 d. nuostata („Alternatyvioji tarnyba atliekama įstaigose dirbant visuomenei naudingą darbą“), nenustatanti draudimo skirti atlikti darbų, susijusių su ginklo, specialiųjų priemonių ir prie-

vartos naudojimu, galimai prieštarauja Karo prievolės įstatymo 16 straipsnio 4 daliai. Todėl nurodytas Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas turėtų būti atitinkamai pakoreguotas.

7. Kadangi kyla abejonų dėl Karo prievolės įstatymo 3 straipsnio 6 punkto nuostatos, kuria moterys atleidžiamos nuo karo prievolės, konstitucingumo, todėl siūloma įstatymų leidėjui pakeisti Lietuvos Respublikos Konstitucijos 139 straipsnio 2 dalį ir ją išdėstyti taip: „*Įstatymo nustatyta tvarka Lietuvos Respublikos piliečiai vyrai privalo atlikti karo ar alternatyviąją krašto apsaugos tarnybą. Lietuvos Respublikos piliečių moterų karinė tarnyba yra savanoriška*“.
8. Kadangi trūksta teisinio reguliavimo dėl alternatyvios krašto apsaugos tarnybos įskaitymo, kai karo prievolinkas baigia arba atlieka alternatyviąją krašto apsaugos tarnybą kitose valstybėse turint Vyriausybės leidimą, todėl siūloma įstatymų leidėjui papildyti Karo prievolės įstatymo 16 straipsnį 7 dalimi, numatant, kad: „*Lietuvos kariuomenės vado sprendimu karo prievolinkui alternatyvioji krašto apsaugos tarnyba įskaitoma, kai karo prievolinkas baigia arba atlieka alternatyviąją krašto apsaugos tarnybą kitose NATO ar Europos Sąjungos valstybėse narėse turint Vyriausybės leidimą*“.
9. Atsižvelgiant į Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo suformuotą konstitucinę doktriną, taip pat EŽTT doktriną, suformuotą byloje *Glor v. Switzerland*, o taip pat siekiant realiai įgyvendinti visuotinę karo prievolę (kartu užtikrinti konstitucinį asmenų lygiateisiškumo, *inter alia* karinio teisingumo principą) siūlytina papildyti Karo prievolės įstatymą ir nustatyti, kad priklausomai nuo nustatyto karo prievolinko neįgalumo (darbingumo lygio) ar ligos sunkumo, pašaukti tokius karo prievolinkus atlikti karinę tarnybą, kuri atitiktų asmens fizinius pajėgumus ir (ar) profesinį išsilavinimą ir jei karo prievolinkas nekelia pavojaus savo ir kitų žmonių sveikatai, ir jei tokia tarnyba įmanoma medicininio požiūriu.
10. Kadangi Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas yra konstatavęs, kad „Konstitucijos 141 straipsnyje nurodyti asmenys, atliekantys tikrąją karo arba alternatyviąją tarnybą, <...> negali būti ne tik savivaldybių tarybų nariais, bet ir savivaldybių tarybų sudaromų ir joms atskaitingų vykdomųjų organų pareigūnais ar darbuotojais“ (2002 m. gruodžio 24 d. nutarimas), todėl reikėtų Karo prievolės įstatymo 15 straipsnio 1 dalies 3 punktą papildyti nuostata, kad privalomoji pradinė karo tarnyba individualia tvarka atidedama šiems karo prievolinkams: „*Seimo, Vyriausybės, Europos Parlamento ir savivaldybių tarybų nariams, savivaldybės administracijos direktoriui, savivaldybės administracijos direktoriaus pavaduotojui*.“
11. Siūloma įstatymų leidėjui kreiptis į Lietuvos Respublikos Konstitucinį Teismą, kadangi kyla abejonų, ar Seimo rinkimų, rinkimų į Europos Parlamentą įstatymai ta apimtimi, kuria Lietuvos šaulių sąjungos nariai, savanoriškos nenuolatinės karo tarnybos kariai, kariūnai gali būti renkami Seimo nariais, Europos parlamento nariais, neprieštarauja Konstitucijos 141 straipsniui; taip pat, ar Savivaldybių tarybų rinkimų įstatymo 91 straipsnio 1 dalis ta apimtimi, kuria nenustatyta,

kad savivaldybės tarybos nario pareigos yra nesuderinamos su Lietuvos šaulių sąjungos nario pareigomis, neprieštarauja Konstitucijos 141 straipsniui.

12. Siūlytina Seimui, tvirtinant karių ribinius skaičius, nustatyti atliekančių nuolatinę privalomąją pradinę karo tarnybą karių ribinius skaičius atsižvelgiant į esamą, realų savanorių skaičių, nes tai reikštų, kad nuolatinės privalomosios pradinės karo tarnybos karių norma pasiekiamą savanoriais ir dėl to nėra karinio teisingumo pažeidimo. Priešingu atveju kyla problema dėl asmenų lygybės principo pažeidimo, kai atlikti karo tarnybą yra pašaukiami ne visi valstybės piliečiai, todėl svarstyтина, ar neturėtų būti karo prievolės kompensavimo mokestis įvedamas Lietuvoje, tačiau tam reikėtų Konstitucijos 139 straipsnio pakeitimo, nustatant, kad *„Lietuvos Respublikos piliečiai vyrai, kurie neatlieka nei karo, nei alternatyvios krašto apsaugos tarnybos, privalo mokėti kompensaciją“*.

Publikacijos disertacijos tema

1. Kenstavičienė, Kristina. „Karo prievolės konstituciniai pagrindai ir kai kurie ordinarinio teisinio reguliavimo konstitucingumo aspektai“. *Lietuvos metinė strateginė apžvalga, 2014–2015*, t.13 (2015): 193–213.
2. Kenstavičienė, Kristina. „Constitutional fundamentals of conscription and some aspects of the ordinary legal regulation of constitutionality“. *Lithuanian Annual Strategic Review, 2014–2015*, vol. 13 (2015): 191–213.
3. Kenstavičienė, Kristina. „Ginkluotųjų pajėgų konstitucinė paskirtis ir panaudojimo ribos valstybės saugumui užtikrinti“. *Naujų idėjų beiškant: vadyba, ekonomika ir teisė 2014 = Catching up New Ideas: Management, Economics and Law' 2014: tarptautinė mokslinė praktinė konferencija, 2014 m. balandžio 17 d.: straipsnių rinkinys*. Kaunas: Kauno kolegija (2014): 79–87.
4. Kenstavičienė, Kristina. „Egipto gynybos ministro 2013 m. liepos 3 d. veiksmų konstituciniai pagrindai: lyginamoji analizė“. *Socialinių mokslų studijos* Nr. 6(1) (2014): 114–134.

Pranešimai konferencijose disertacijos tema

„Constitutional Content of the Right to Resistance as one of the Means of the State Defense“. Tarptautinė mokslinė konferencija STIC2015 (Social Transformations in Contemporary Society, Mykolo Romerio universitetas). 2015 m. birželio mėn.

„Ginkluotųjų pajėgų konstitucinė paskirtis ir panaudojimo ribos valstybės saugumui užtikrinti“. Tarptautinė mokslinė praktinė konferencija „Naujų idėjų beiškant: vadyba, ekonomika ir teisė 2014“ (Catching up New Ideas: Management, Economics and Law' 2014, Kauno kolegija). 2014 m. balandžio mėn.

„Ginkluotųjų pajėgų panaudojimo konstituciniai pagrindai“ („Constitutional Basis of the Use of the Armed Forces“). Tarptautinė mokslinė konferencija SOCIN2013 (Social Innovations: Theoretical and Practical Insights2013, Mykolo Romerio universitetas). 2013 m. spalio mėn.

Mokslinė stažuotė

2013 06 21–2013 07 21 – mokslinė stažuotė Frydricho-Aleksanderio Erlangeno – Niurnbergo universitete (Vokietijoje).

Gyvenimo aprašymas

Išsilavinimas

- 2011–2020 m.** doktorantūros studijos Mykolo Romerio universitete Teisės fakultete
- 2009 m.** įgytas teisės magistro laipsnis (Mykolo Romerio universitetas)
- 2007 m.** įgytas teisės bakalauro laipsnis (Mykolo Romerio universitetas)

Darbo patirtis

- Nuo 2020 m.** lektorė Mykolo Romerio universiteto Teisės mokyklos Viešosios teisės instituto
- 2013–2020 m.** lektorė Mykolo Romerio universiteto Teisės fakulteto Konstitucinės ir administracinės teisės katedros
- 2009–2013 m.** lektorė Mykolo Romerio universiteto Teisės fakulteto Konstitucinės teisės katedros
- 2006–2010 m.** referentė Mykolo Romerio universiteto Teisės fakulteto Baudžiamosios teisės katedros

MYKOLAS ROMERIS UNIVERSITY

Kristina Kenstavičienė

CONSTITUTIONAL INSTITUTION OF
NATIONAL DEFENCE: DEVELOPMENT AND
PROBLEMS OF LEGAL REGULATION

Summary of Doctoral Dissertation
Social Sciences, Law (S 001)

Vilnius, 2021

The doctoral dissertation has been prepared in 2011–2020, defended at Mykolas Romeris University according to the right to perform PhD studies given to Mykolas Romeris University and Vytautas Magnus University by Order No. V-160 of the Minister of Education, Science and Sport of the Republic of Lithuania, dated 22 February 2019.

Scientific supervisor:

Prof. Dr. Vytautas Sinkevičius (Mykolas Romeris University, Social Sciences, Law, S 001).

The doctoral dissertation is going to be defended before the Defence Board in the Field of the Science of Law of Mykolas Romeris University and Vytautas Magnus University:

Chairperson:

Prof. Dr. Toma Birmontienė (Mykolas Romeris University, Social Sciences, Law, S 001).

Members:

Prof. Dr. Eglė Bilevičiūtė (Mykolas Romeris University, Social Sciences, Law, S 001);

Prof. Dr. Gediminas Mesonis (Mykolas Romeris University, Social Sciences, Law, S 001);

Assoc. Prof. Dr. Anita Rodina (University of Latvia, Latvia, Social Sciences, Law, S 001);

Prof. Dr. Alvydas Šakočius (General Jonas Žemaitis Military Academy of Lithuania, Social Sciences, Law, S 001).

The doctoral dissertation will be defended in a public meeting of the Defence Board in the Field of the Science of Law in Room I-414 at Mykolas Romeris University on February 18, 2021, at 2.00 p.m.

Address: Ateities g. 20, LT-08303 Vilnius, Lithuania

The summary of the doctoral dissertation was sent out on January 18, 2021.

The doctoral dissertation can be accessed in Martynas Mažvydas National Library of Lithuania (Gedimino pr. 51, Vilnius), in the library of Mykolas Romeris University (Ateities g. 20, Vilnius) and in the library of Vytautas Magnus University (K. Donelaičio g. 52, Kaunas).

CONSTITUTIONAL INSTITUTION OF NATIONAL DEFENCE: DEVELOPMENT AND PROBLEMS OF LEGAL REGULATION

SUMMARY

Relevance of the dissertation

Until the beginning of the 20th century, international law recognised that each State had the right to use military measures against another State – *jus ad bellum*. It was only after World War I that the Union of Nations condemned aggression in its documents¹¹¹². Thus, traditionally, a military attack is considered a major threat to national security.

After the restoration of the independent State of Lithuania (on 11 March 1990), the legal (constitutional) framework for national defence and related international cooperation and the organisation of the national defence system started to be created. On 17 September 1991, Lithuania became a member of the United Nations¹¹¹³ and on 29 March 2004, when the North Atlantic Treaty ratified by the Seimas on 10 March 2004 came into effect,¹¹¹⁴ also a member of the NATO. When the Republic of Lithuania became a member of the North Atlantic Treaty Organization, its geopolitical and security environment changed in essence, as the membership of the State in the NATO and its defence based on the principle of collective defence are an efficient and reliable measure of deterrence of any aggressor and best ensures the protection of constitutional values.

Defence reforms have taken place in most European and NATO countries in 1990–2010 due to the change in the security environment and qualitatively different tasks of the armed forces: redundant military territorial units were refused, the initial mandatory military service has been suspended or abolished, while armed forces started to be formed mainly from professional and volunteer servicemen, non-used infrastructure and outdated military equipment has been refused.¹¹¹⁵ However, the

¹¹¹² Vaclovas Bagdonavičius, et al. *Lietuvos nacionalinis saugumas: teorija ir realijos* (Vilnius: Filosofijos, sociologijos ir teisės institutas. 1994), 14.

¹¹¹³ This international organization is established and operates under the Charter of the United Nations signed on 26 June 1945, Article 51 of which recognizes the right of each State, a member of the United Nations, to individual and collective self-defence.

¹¹¹⁴ Under the provisions of the North Atlantic Treaty, the NATO bases its activities on three basic principles: peaceful settlement of international disputes, non-use of force and collective self-defence.

¹¹¹⁵ Mass troops formed from servicemen in the mandatory military service suited the NATO States in getting ready for long usual wars and a slow-moving front line. Modern threats that may occur anywhere and at any time can only be adequately addressed in a timely manner by fast-reacting, mobile, professional and well-armed forces. New missions require that a serviceman is professional in all terms. See the Ministry of National Defence, *Lietuvos gynybos politikos Baltoji knyga*, editor in charge: Kęstutis Paulauskas (Vilnius: Ministry of National Defence. 2006), 12.

Russian aggression against neighbouring countries, including the annexation of Crimea, the occupied territories of Eastern Ukraine, Georgia, Moldova, the gathering and exercise of large-scale attack forces in the Kaliningrad Oblast, simulating military actions against the NATO, shows that the military threat has increased and the security environment of the State is dynamic and difficult to predict¹¹¹⁶. The sovereignty and territorial integrity of the State faces not only military threats, but also new, non-military threats, as the State sovereignty may be encroached upon by insidious (peaceful or non-military) measures (e.g. information, cyber, energy, economic, financial, legal, diplomatic measures). National defence is therefore important for the preservation of the independence and territorial integrity of the State, which means that the analysis of the constitutional institution of national defence and related legal regulation remains relevant. In the presence of extra-ordinary situations (martial law or state of emergency), state authorities can take exceptional measures to address the threats. But even in the presence of extra-ordinary situations, state authorities may not disregard the principle of the rule of law and other requirements arising from the Constitution in order that exceptional measures are not abused. It is necessary to analyse on whom the Constitution imposes the duty to defend the State and in what ways and by what measures it is to be defended. It is also necessary to make clear who, according to the Constitution, has the power to take decisions on State defence matters. A more comprehensive understanding of the constitutional institution of national defence can help to protect the State (and its constitutional order) and reduce the possibility of arising of international (armed) conflicts, especially if decisions on national defence are related to the use of military force, and also to better ensure civilian control of the armed forces.

The preamble of the Constitution of Lithuania, which is “a key to understanding the constitutional regulatory system”¹¹¹⁷, announces the importance of national

¹¹¹⁶ In addition, the NATO is different today from what it was in 1989. After the disintegration of the USSR, the NATO mission to oppose the possible expansion of the Soviet Union, which was considered to be its traditional mission until then, lost its purpose. The threat of traditional military aggression against the territory of sovereign states is being replaced by new unusual security challenges. Ethnic conflicts, the development of weapons of mass destruction, international terrorism, illegal migration, organized crime have become major threats to the security environment in Europe (and in individual states, too – *the author's comment*). The security environment now is very dynamic, the probability of some threats decreasing and of others growing, and modern contemporary troops, therefore, must also be organized in such a way as to be able to adapt flexibly and quickly to the relevant changes. Until the 21st century, the main mission of the armed forces of each state was to deter one from the possible use of armed forces against the state and to defend the territory, if attacked. Although deterrence remains an important purpose of modern armed forces, but the object of deterrence, the enemy is changing: the main source of threat is no longer the armed forces of other states, but non-state formations, terrorist groups, often supported by authoritarian regimes and using non-conventional means of fighting. Such measures are no longer directed against the territory of states, not even against military objects, but against easily attacked centres of activities (embassies, airports, bus and train stations), strategic economic infrastructure (oil drilling platforms) or directly against the civilian population (places of mass gatherings, stadiums, etc.). See the Ministry of National Defence, *Lietuvos gynybos politikos Baltoji knyga*, editor in charge: Kęstutis Paulauskas (Vilnius: Ministry of National Defence. 2006), 11.

¹¹¹⁷ Egidijus Jarašiūnas, „Lietuvos Respublikos 1992 m. Konstitucija: nuo pagrindinio įstatymo iki aukščiausiosios teisės“, iš *Lietuvos konstitucinė teisė: raida, institucijos, teisių apsauga, savivalda: kolektyvinė monografija*, Toma Birmontienė, ir kt. (Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2007), 103.

defence: “The Lithuanian Nation *having created the State of Lithuania* many centuries ago, <...> having for centuries staunchly *defended its freedom and independence*, <...>”. The Law on the Basics of National Security¹¹¹⁸ lists objects of national security starting from *human being* and *nation*, as the primordial creator of the State, and only then indicates independence of the *State*, constitutional order and territorial integrity of the State. Human being (respectively, the nation) and the State are the main axis not only of national security, but also of national defence, as prosperity of the State and the creation of people’s welfare is possible in a State which is, first of all, secure. P. Leonas also stated that “the organization of the military force is the main task of the State because successful defence against enemies leads to its life”¹¹¹⁹. However, the Constitutional Court of Lithuania has stated that “readiness to defend the State is a rather broad concept”, which “cannot be understood only as a service for getting military training”¹¹²⁰. It is therefore important that citizens, even those who do not go into active military service, are properly pre-prepared to defend the State. It is necessary to raise public awareness of the need to take part in national defence not only in the form of performance of the obligation to do military service, but also in the form of resistance. As indicated by E. Bajarūnas, V. Keršanskas, “the concept of comprehensive defence must be a guiding principle in defence against hybrid threats”¹¹²¹.

The doctrine of constitutional law¹¹²² includes *the principle of universal defence*, which is enshrined in paragraph 2 of Article 3¹¹²³, also in paragraph 1 of Article 139¹¹²⁴ of the Constitution. It should be added, however, that this principle of universal defence is indirectly implied also in other articles of the Constitution, which provide for participation not only of the Nation and each citizen, but also of relevant civilian institutions (the Seimas, the President, the State Defence Council, the Government, the Minister of National Defence) and military and paramilitary state institutions (the armed forces, the Commander of the Armed Forces) in the defence of the State:

¹¹¹⁸ The Law of the Republic of Lithuania on the Basics of National Security. *Valstybės žinios*. 1997, No. 2-16.

¹¹¹⁹ Petras Leonas, *Teisės enciklopedijos paskaitos: Sociologijos paskaitos. T.III* (Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2005), 88.

¹¹²⁰ “the needs and means of national defence may be very diverse, including not only the expansion of the armed forces and of armaments in order to strengthen the military power of the State, but also the information-technological, industrial, and other means of a similar nature, which are not directly related to armed defence but, in a certain aspect, help to strengthen the military power of the State”. Ruling of the Constitutional Court of the Republic of Lithuania, dated 4 July 2017. *Register of Legal Acts*, 4 July 2017, No. 1147. Ruling of the Constitutional Court of the Republic of Lithuania, dated 24 September 2009. *Valstybės žinios*. 2009, No. 115-4888.

¹¹²¹ Eitvydas Bajarūnas ir Vytautas Keršanskas, „Hibridinės grėsmės: turinio, keliamų iššūkių ir priemonių įveikti jas analizė“, *Lietuvos metinė strateginė apžvalga 2017–2018* 16 tomas (2018): 151.

¹¹²² Dainius Žalimas, „Valstybės gynimo konstituciniai pagrindai“, iš *Lietuvos konstitucinė teisė*, redakcinė kolegija: Egidijus Jarašiūnas, Vytautas Sinkevičius, Juozas Žilys, Milda Vainiūtė (Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2017), 782.

¹¹²³ “The Nation and each citizen shall have the right to resist anyone who encroaches on the independence, territorial integrity, and constitutional order of the State of Lithuania by force.”

¹¹²⁴ “The defence of the State of Lithuania against a foreign armed attack shall be the right and duty of each citizen of the Republic of Lithuania.”

subparagraph 20 of Article 67¹¹²⁵, subparagraph 16 of Article 84¹¹²⁶, paragraphs 1 and 3 of Article 140¹¹²⁷, Article 141¹¹²⁸, Article 142¹¹²⁹.

It is therefore relevant and necessary to analyse individual elements of the constitutional institution of national defence, i.e. subjects, which, according to the Constitution, lead, organise or perform national defence (the President of the Republic, the Seimas, the Government, the Minister of National Defence, the Commander of the Armed Forces, the armed forces, citizens), as well as certain measures, first of all, constitutional ones, which apply in ensuring defence of the State (use of armed forces, imposition of martial law, announcement of mobilisation, military and alternative national defence service, the constitutional right of the Nation and of each citizen to resist).

The problem under research

The provisions of Chapter XIII “Foreign Policy and National Defence” of the Constitution enshrine the constitutional basis of national defence, *inter alia*, the security of the State: Articles 135 and 136 (the constitutional basis for international cooperation of the State, related, *inter alia*, to national defence¹¹³⁰ and the principle of prohibition of war propaganda), “Article 137 (the principle of prohibition of weapons of mass destruction and foreign military bases), Article 139 (fundamentals of the obligation to do military service, of military and alternative national defence service and of organisation of national defence), Article 140 (institutions of national defence), Article 141 (restrictions on activities of persons serving in military and paramilitary state institutions), Article 142 (fundamentals of the use of armed forces, martial law and mobilisa-

¹¹²⁵ The Seimas “shall impose direct rule and martial law, declare states of emergency, announce mobilisation, and adopt a decision to use the armed forces”.

¹¹²⁶ The President of the Republic “shall adopt, in the event of an armed attack which threatens State sovereignty or territorial integrity, decisions concerning defence against such armed aggression, the imposition of martial law as well as mobilisation, and submit these decisions to the next sitting of the Seimas for approval”.

¹¹²⁷ “The main issues of State defence shall be considered and co-ordinated by the State Defence Council which consists of the President of the Republic, the Prime Minister, the Speaker of the Seimas, the Minister of National Defence, and the Commander of the Armed Forces. <...>

The Government, the Minister of National Defence, and the Commander of the Armed Forces shall be responsible to the Seimas for the administration and command of the armed forces of the State. <...>”

¹¹²⁸ “Persons performing actual military service or alternative service, as well as officers of the national defence system, the police and the interior, non-commissioned officers, re-enlistees, and other paid officials of paramilitary and security services who have not retired to the reserve may not be Members of the Seimas or members of municipal councils. They may not hold any elective or appointive office in the State civil service, nor may they take part in the activities of political parties and organisations.”

¹¹²⁹ “The Seimas shall impose martial law, announce mobilisation or demobilisation, adopt a decision to use the armed forces when a need arises to defend the Homeland or to fulfil the international obligations of the State of Lithuania. In the event of an armed attack which threatens the sovereignty of the State or its territorial integrity, the President of the Republic shall immediately adopt a decision on the defence against the armed aggression, impose martial law throughout the State or in its separate part, announce mobilisation, and submit these decisions to the next sitting of the Seimas for approval, while in the period between sessions of the Seimas he shall immediately convene an extraordinary session of the Seimas. The Seimas shall approve or overrule the decision of the President of the Republic.”

¹¹³⁰ It is to be noted that this international cooperation is also related to the principle of geopolitical orientation of the State, which is derived from the Constitutional Act “On Membership of the Republic of Lithuania in the European Union”.

tion), Article 144 (fundamentals of state of emergency)¹¹³¹, Article 145 (restriction on human rights and freedoms during martial law or a state of emergency), Article 146 (fundamentals of rights of servicemen and defenders of the State). But the constitutional institution of national defence is also comprised of other isolated articles of the Constitution: paragraph 2 of Article 3 (constitutional right to resist), Article 8 (unlawfulness and anti-constitutional nature of seizure of State power or of its institution by force), subparagraph 20 of Article 67 (the right of the Seimas to impose direct rule and martial law, declare states of emergency, announce mobilisation, and to use the armed forces), subparagraphs 14–16 of Article 84 (the right of the President to appoint and dismiss, upon the assent of the Seimas, the Commander of the Armed Forces, to confer the highest military ranks, to adopt a decision on national defence), subparagraph 1 of Article 94 (the constitutional duty of the Government to protect the inviolability of the territory of the Republic of Lithuania, guarantee State security and public order).

The doctrine of legal science recognises the abstract nature of the Constitution provisions, which along with the “competition” of the Constitution provisions and the systemic character of the Constitution, determines the need to interpret the Constitution¹¹³², *inter alia*, the need to interpret the content of the provisions on the constitutional institution of national defence, forming separate elements of this institution. In the Lithuanian scientific doctrine, the constitutional institution of national defence has not been systematically researched or was researched only in a fragmented way. The problems of legal regulation of national defence analysed in the research are linked by a fundamental question: what is the content of the rules forming the constitutional institution of national defence, which define the subjects of national defence and measures of national defence assigned to them by the Constitution, that determines the ordinary legal regulation of national defence?

Therefore, there is a need to point out several conditionally independent groups of problem issues, which are determined by grouping of rules forming the constitutional institution of national defence according to elements of this institution (national defence subjects and measures). But, first of all, one needs to understand the concept of “national defence” as the analysis of the content determines a further direction of the research. Then it is necessary to find out how the constitutional institution of national defence developed in the historical context, what the problems of legal regulation of this institution were retrospectively and how significant they are prospectively. The third and the fourth blocks of problem issues are intended for institutional (military and civilian) national defence subjects. It is necessary to answer whether the Constitution allows to eliminate the army (the armed forces), therefore, this issue concerns the constitutional basis for army formation. In addition, it needs to be answered for what constitutionally lawful purposes the armed forces can be used. Can the armed force existing in the State – the army (the armed

¹¹³¹ Dainius Žalimas, „Valstybės gynimo konstituciniai pagrindai“, iš *Lietuvos konstitucinė teisė*, redakcinė kolegija: Egidijus Jarašiūnas, Vytautas Sinkevičius, Juozas Žilys, Milda Vainiūtė (Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2017), 782.

¹¹³² Gediminas Mesonis, *Konstitucijos interpretavimo metodologiniai pagrindai* (Vilnius: Registrų centras, 2010), 43.

forces) – undertake national defence independently, without any authorisation, or maybe this force can be used rather widely also inside the State, absent an armed attack against the State?

Civilian institutions of national defence are analysed, raising a problem issue what state authorities take decisions on issues of national defence, first of all, on armed defence of the State, imposition of martial law or announcement of mobilisation, and how they share this authority among themselves. Also, how the democratic principle of civilian control over servicemen and paramilitary state institutions determines the distribution of responsibility for national defence between civilian and military national defence institutions.

It is also analysed what place the State Defence Council takes in the system of national defence institutions, taking into account its constitutional composition, organisation of its activities and competence. Does the constitutional provision “The main issues of State defence shall be considered and co-ordinated by the State Defence Council” imply that this institution has the right to take decisions imperative for the Government, the Minister of National Defence, the Commander of the Armed Forces, *inter alia*, for the Seimas, to which the latter report for administration and command of the armed forces of the State? Therefore, taking into account the principle of the separation of powers and the principle of the geopolitical orientation of the State of Lithuania, it is judged what national defence affairs management institutions are and how they share powers on national defence issues.

The Constitutional Court of the Republic of Lithuania pronounced in its ruling of 24 September 2009 on the constitutionality of the suspension of the obligation to do military service, but that does not mean that all matters relating to the obligation to do military service have been examined. When performance of the obligation to do military service was resumed in Lithuania in 2015, another problem issue we face is the right to equal treatment in terms of the obligation to do military service or, as it is called in the German constitutional and scientific doctrine, ensuring the principle of military justice¹¹³³ (in German, *der Grundsatz der Wehrgerechtigkeit*). Upon answering this question, we would also have the answer the question about (non-)constitutionality of the obligation to do military service when not all citizens of the State are conscripted because the armed forces are formed based on the need for military personnel. In addition to other things, a question arises whether exemption of women from the obligation to do military service (and especially if the Constitution does not provide for it *expressis verbis*) really has an objective basis. It is worth considering whether military justice could be achieved by imposing the military service compensation tax on everybody subject to the obligation to do military service who do not serve. Given that the obligation to do military service is implemented not only as mandatory but also as alternative national defence service, replacing it, it is analysed whether the al-

¹¹³³ It is noteworthy that the term of “military justice” can be understood in two ways: (1) as equal treatment with regard to the universal obligation to do military service; (2) as justice administered by a special court martial. However, in this dissertation, with regard to the object of the research, military justice will be understood as equal treatment in terms of performing the universal obligation to do military service.

ternative national defence service is on a par with or discriminatory with regard to military service. Besides, based on the explicit provision of paragraph 2 of Article 139 of the Constitution, a question arises whether the alternative national defence service can be opted for by a person subject to the obligation to do military service instead of the mandatory military service freely, at his own discretion. It is worth considering whether the institution administering the obligation to do military service can decide by itself whether or not to order a person to go into alternative national defence service provided that the number of persons subject to the obligation to do military service who actually serve is enough according to the threshold numbers of servicemen approved by the Seimas. The problem also arises due to the fact that according to the current legal regulation, one may be ordered to do alternative national defence service in institutions of the national defence system.

Finally, a question arises as to how the universality, imperativeness of national defence determine the content of the Nation's and of each citizen's "right to resist anyone who encroaches on the independence, territorial integrity, and constitutional order of the State of Lithuania by force", as enshrined in paragraph 2 of Article 3 of the Constitution. It is important to clarify whom the Constitution gives the right to resist, when the right to resistance can start to be exercised and when such exercise has to end, also what can be defended by the constitutional right to resist and what forms and measures of resistance allowed by the Constitution are.

Novelty and importance of the paper

The dissertation is novel in two aspects: (1) it examines the institution of national defence as a part of constitutional law in a detailed, systematic manner for the first time, as in the Lithuanian science of law only individual aspects of this institution have been researched and no complex research has been done until now. Besides, national defence, as an object of scientific research, has been mainly analysed in the political science or international law aspects, without considering national defence from the constitutional point of view; (2) the dissertation examines problems of legal regulation of national defence (such as, for example, the constitutional basis for the obligation to do military service, *inter alia*, women's obligation to do military service, ensuring military justice, the constitutional content of the right to resist), which have not been analysed in the Lithuanian doctrine of the science of law, either.

The dissertation is the first detailed study of national defence as the institution of constitutional law, which has academic theoretical and practical value. It is expected that the dissertation will be useful from a practical point of view, as it attempts to reveal flawed provisions of laws, which, the author believes, may be even contrary to the Constitution. The dissertation, therefore, suggests how to improve the current legal regulation to make it not only clearer but, what is more important, to make it conforming to the supreme law, i.e. to the Constitution, as the Constitutional Court of the Republic of Lithuania accentuates namely this aspiration for legislative authorities in a number of its rulings. The legislator will be able to use the results of this research and

the presented suggestions in the parliamentary practice in order to improve the legal (constitutional) regulation of national defence.

The analysis and study of fundamental grounds of national defence will help persons subject to the obligation to do military service, as well as staff and officers of institutions of national defence to implement practical aspects of the obligation to do military service, especially when drafting for continuous mandatory military service and deciding on postponement of military service of a person subject to the obligation to do military service if such a person refuses to do military service due to religious or pacifistic beliefs and whether he should be appointed to do alternative national defence service.

From a scientific theoretical point of view, the results of the research could be significant for further development of the scientific doctrine on certain issues of the constitutional institution of national defence, which have been only touched upon herein due to the limited scope of this paper (as, for example, the constitutional principles of national defence). In addition, the results of the research can be used for teaching or educational purposes, i.e. in studying the subjects of Lithuanian constitutional law, comparative constitutional law: students are introduced to the constitutional institution of defence of the State of Lithuania and some of the aspects (features) of this institution in foreign countries.

Object of the research

The object of the research in this dissertation is rules of the constitutional institution of national defence, which determine subjects of national defence and national defence measures assigned to them by the Constitution, also development and problems of legal regulation of national defence. At the same time, it *a priori* defines certain limits of the research herein, as the paper will not examine such legal regimes as state of emergency, mobilisation or martial law, it limits itself to sharing of powers of state authorities when taking decisions to use the said measures of national defence on the grounds provided for in Article 142 of the Constitution. Besides, the paper will not touch upon such issues as: extension of the term of powers of the Seimas, the President of the Republic or of municipal councils in the course of military actions (Article 143 of the Constitution), limitation of citizens' rights and freedoms after the imposition of martial law or the declaration of a state of emergency (Article 145), servicemen's rights and freedoms (during and after military service) (Article 146 of the Constitution), nor will it study such constitutional principles of national defence as the principles of prohibition of war propaganda (paragraph 2 of Article 135 of the Constitution) or prohibition of weapons of mass destruction (Article 137 of the Constitution).

This paper does not examine issues in connection with "hybrid war", either, which after the annexation of Crimea by the Russian Federation in 2014 and the occupation of territories in Eastern Ukraine, has become of particular interest to military experts, politicians or officials of national defence institutions. However, this new concept, which is not explicitly provided for in the Constitution of the Republic of Lithuania,

has been widely used not only in mass media but also in legislation for the past few years¹¹³⁴. Therefore, this paper unavoidably analyses some aspects related to hybrid threats, when armed forces are used to ensure the internal security of the State in a state of emergency caused by a crisis.

Purpose and objectives of the paper

The purpose of the dissertation is to analyse the constitutional institution of national defence and related legal regulation and to reveal problems of legal regulation.

In order to achieve this purpose of the research, the following objectives of the dissertation are formulated:

1. To analyse the concept of national defence in the broad and narrow sense and to present a concept of the constitutional institution of national defence.
2. To study the development of the constitutional institution of national defence and problems of legal regulation in the historical context.
3. To perform an analysis of constitutional grounds for use of the armed forces both for their primary purpose, i.e. for military (individual and/or collective) defence of the State and for helping state authorities.
4. To analyse powers and interrelationship of the main institutions taking decisions on national defence issues (the Seimas and the President, as the Commander-in-Chief of the Armed Forces of the State) and the institutions handling national defence affairs (the Government, the Minister of National Defence, the Commander of the Armed Forces) in case of use of national defence measures.
5. To analyse the composition, organisation of activities and powers of the State Defence Council, as one of the most important constitutional bodies in the consideration and coordination of national defence related matters.
6. To study constitutional grounds for the universal obligation to do military service and problems of constitutionality of some ordinary regulation provisions in connection with exemption from the obligation to do military service and postponement of military service and to suggest methods for their solution.
7. To perform analysis of the constitutional content of the right to resist, as one of the national defence measures, by presenting the genesis of this right in the world.

Dissertation statements to be defended

1. The constitutional institution of national defence sets forth constitutional grounds for protection and defence of priority constitutional values, which cover subjects of national defence (civilian and military institutions of the State and its

¹¹³⁴ The Seimas of the Republic of Lithuania in its Resolution No. IX-907 “On approval of the National Security Strategy”, dated 28 May 2002, mentions not only “hybrid threats” but also “hybrid war”. “Hybrid attacks”, as causing crises in the State, are indicated in the explanatory letter of the appendix to Resolution No. 289 of the Government of the Republic of Lithuania, dated 27 March 2019 (*Register of Legal Acts*, 2019, No. 5064), monitoring, effective prevention and control of “hybrid threats” is also sought in the agreement among political parties represented in the Seimas of the Republic of Lithuania “On guidelines of the defence policy of Lithuania”, dated 10 September 2018 (visited on 14 October 2019, <https://lrv.lt/lt/naujienos/pasirasytas-susitarimas-del-lietuvos-gynybos-politikos-gairiu>).

- citizens) and the imperative to ensure national defence by ways (measures) assigned to them by the Constitution.
2. The Constitution imposes a duty on the legislator to form a constitutionally institutionalised national defence element – the army (the armed forces), and to use it for the primary purpose – for individual or collective defence.
 3. The democratic principle of civilian control over military and paramilitary state institutions determines that civilian and military institutions are separate, military institutions of the State report to civilian institutions of the State and are controlled by them, and the geopolitical orientation of the State and the principle of separation of powers determine that national defence institutions, acting within their areas of competence, take and implement decisions on national defence issues, ensuring that the commitments made in the areas of international peace, security and defence improvement are respected.
 4. When the legislator takes a decision on organisation of the armed forces on the basis of one or several types of military service (professional, volunteer or mandatory military service), this decision is bound by constitutional requirements: the principle of military justice (equal treatment of persons) and the effectiveness of the armed forces.

Overview of researches

In complex examination of theoretical and practical aspects of the constitutional institution of national defence, the dissertation refers to works of scientists of law: monographs, scientific studies and articles. It should be noted that some aspects of the national defence topic are mainly dealt with in the works of historians, international humanitarian law scientists or military experts (servicemen and officers of national defence institutions). However, national defence is not researched in such works as an institution of constitutional law and the analysis is generally limited to historical, international law, military or political aspects. This dissertation is a continuation of previous research, analyses and insights, using them as a basis for further development of national defence related issues in the context of constitutional law.

The academic research by D. Žalimas¹¹³⁵, E. Šileikis¹¹³⁶ is important for examination and definition of key concepts relating to the constitutional institution of national defence. D. Žalimas has researched not only the concept of national defence but also analysed the constitutional principles of national defence: the geopolitical orientation of the State¹¹³⁷ and prohibition of foreign military bases¹¹³⁸. A. Gričius,

¹¹³⁵ Dainius Žalimas, „Valstybės gynimo konstituciniai pagrindai“, iš *Lietuvos konstitucinė teisė*, redakcinė kolegija: Egidijus Jarašiūnas, Vytautas Sinkevičius, Juozas Žilys, Milda Vainiūtė (Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2017).

¹¹³⁶ Egidijus Šileikis, *Alternatyvi konstitucinė teisė* (Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2005).

¹¹³⁷ Dainius Žalimas, „Konstitucinis Lietuvos Respublikos užsienio politikos tikslų ir principų įtvirtinimas“, *Konstitucinė jurisprudencija: Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo biuletenis* Nr. 1(25) (2012): 373-402; Dainius Žalimas, „Valstybės geopolitinės orientacijos principas Lietuvos Respublikos Konstitucijoje“, *Konstitucinė jurisprudencija: Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo biuletenis* Nr. 4 (36) (2014): 211–217.

¹¹³⁸ Dainius Žalimas, „Konstitucinio užsienio valstybių karinių bazių draudimo turinys“, *Konstitucinė jurisprudencija: Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo biuletenis* Nr. 1(9) (2008): 339–356.

K. Paulauskas have performed an analysis of the practical implementation of the democratic principle of civilian control over the armed forces¹¹³⁹. The content of this constitutional principle has also been researched by captain Tomas Balkus¹¹⁴⁰.

Other Lithuanian scientists of law touched upon individual aspects of the national defence institution (in a rather fragmented manner, one may say) in their articles and/or reports: J. Žilys¹¹⁴¹, V. Sinkevičius¹¹⁴², G. Mesonis¹¹⁴³.

The status and powers of the President of the Republic of Lithuania, *inter alia*, as the Commander-in-Chief of the Armed Forces of the State, was studied and analysed by P. Vinkleris¹¹⁴⁴ in 2002. Today, many laws and subordinate legal acts have changed, therefore, some conclusions in the research by P. Vinkleris have lost their relevance.

The legal regulation of the state of emergency was analysed by A. Vainorienė¹¹⁴⁵. The author researched the origins of the state of emergency (starting from the Ancient Rome), also legal basis for the state of emergency in international public law, she researched the legal basis (constitutional and legislative regulation) of the state of emergency not only in Lithuania, but also performed a comparative research of constitutional law of foreign states in terms of regulation of the state of emergency.

The martial law, which was in Lithuania *de facto* for a long time in the period between WWI and WWII, has been thoroughly investigated by historian M. Kuodys in various respects (presenting types of the state of emergency (extraordinary state), practical functioning of the martial law in the governance of the State, in the armed

¹¹³⁹ Algirdas Gričius, Kęstutis Paulauskas, „Demokratinė civilinė ginkluotųjų pajėgų kontrolė Lietuvoje“, *Lietuvos metinė strateginė apžvalga 2002*, (2003): 217–236.

¹¹⁴⁰ Tomas Balkus, „Civilijų demokratinė kariuomenės kontrolė“, *Kardas* Nr. 5 (452) (2011): 9–13.

¹¹⁴¹ Juozas Žilys, „1992 m. birželio 14 d. referendumas dėl buvusios SSRS kariuomenės besąlygiško ir neatidėliotino išvedimo iš Lietuvos Respublikos teritorijos 1992 metais ir žalos Lietuvai atlyginimo konstituciniame genezėje“, *Jurisprudencija* 18(2) (2011); Juozas Žilys, „Lietuvos Respublikos Laikinojo Pagrindinio Įstatymo politinė teisinė genezė: pagrindiniai formos ir turinio sąveikos bruožai“, iš *Lietuvos konstitucinė teisė*, redakcinė kolegija: Egidijus Jarašiūnas, Vytautas Sinkevičius, Juozas Žilys, Milda Vainiūtė (Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2017); Juozas Žilys, „1991 m. vasario 9 d. visuotinė gyventojų apklausa (plebiscitas) konstitucingumo raidos kontekste“, iš *Lietuvos konstitucinė teisė*, redakcinė kolegija: Egidijus Jarašiūnas, Vytautas Sinkevičius, Juozas Žilys, Milda Vainiūtė (Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2017).

¹¹⁴² Vytautas Sinkevičius, „Konstitucinis aktas „Dėl Lietuvos Respublikos nesijungimo į postsovietines Rytų sąjungas“, iš *Lietuvos konstitucionalizmas: ištakos, raida ir dabartis*, Algirdas Jakubėionis, Egidijus Jarašiūnas, Jevgenij Machovenko, Mindaugas Maksimaitis, Vytautas Sinkevičius, Irena Valikonytė, Dainius Žalimas, Juozas Žilys (Vilnius: Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas, 2018); Vytautas Sinkevičius, *Lietuvos parlamento teisė: vadovėlis*. Vilnius: Mykolo Romerio Universitetas, 2013; Vytautas Sinkevičius, „Kovo 11-oji: Nepriklausomybės atkūrimo teisinė konstrukcija“, *Jurisprudencija* 3(121) (2010); Vytautas Sinkevičius, „Lietuvos Laisvės Kovos Sąjūdžio Tarybos 1949 m. vasario 16 d. deklaracija Lietuvos teisės sistemoje“, iš *Regnum est: 1990 M. Kovo 11-osios Nepriklausomybės Aktui – 20: Liber amicorum Vytautui Landsbergiui*, atsakingasis redaktorius Gediminas Mesonis (Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2010).

¹¹⁴³ Gediminas Mesonis, „1990 m. kovo 11 d. nepriklausomybės aktas: politinė valia teisinėje formoje“, iš *Regnum est: 1990 M. Kovo 11-osios Nepriklausomybės Aktui – 20: Liber amicorum Vytautui Landsbergiui*, atsakingasis redaktorius Gediminas Mesonis (Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2010).

¹¹⁴⁴ Paulius Vinkleris, *Lietuvos Respublikos Prezidento statusas ir įgaliojimai* (Vilnius: VĮ Teisinės informacijos centras, 2002).

¹¹⁴⁵ Aušra Vainorienė, „Nepaprastosios padėties teisiniai pagrindai“ (daktaro disertacija, Vilniaus universitetas, 2018).

forces, in the society, including mobilization, state requisition, activities of military commandants)¹¹⁴⁶.

Works of E. Jarašiūnas¹¹⁴⁷ and M. Maksimaitis¹¹⁴⁸, V. Vaičaitis¹¹⁴⁹ are important for the understanding of the historical development of the legal regulation of national defence in Lithuania. The formation of the Lithuanian army or fights for independence in 1918–1940 were researched by historians V. Lesčius¹¹⁵⁰, J. Vaičenonis¹¹⁵¹. One should also mention the works of Č. V. Stankevičius¹¹⁵² and G. Surgailis¹¹⁵³, where the authors thoroughly analysed the withdrawal of the Russian troops from Lithuania in 1990–1993. There is a separate publication about the military reform in Lithuania by abolition of mandatory conscription to the military service and switching to the armed forces of professionals and volunteers, prepared by the Military Academy of Lithuania,¹¹⁵⁴ where articles of military personnel working in the national defence system were published. Therefore, this dissertation does not examine advantages and disadvantages of mandatory military service, volunteer or professional military service. On the contrary, it aims to analyse the obligation to do military service in the aspect of constitutionality, as works of the Lithuanian scientists of law on this issue are scarce.

V. Vadapalas¹¹⁵⁵ analysed the system of collective security created by the United Nations Charter and global practices in maintaining international peace and security, defined the understanding of the concept of self-defence, provided for in Article 51 of the United Nations Charter, and conditions for its performance. The author discusses and presents the concepts of an “armed attack” and “aggression”. In their academic

¹¹⁴⁶ Modestas Kuodys, „Karo padėties režimas Lietuvoje Respublikoje 1919–1940 m.“ (daktaro disertacija, Vytauto Didžiojo universitetas, 2009).

¹¹⁴⁷ Egidijus Jarašiūnas, „Konstitucionalizmo priešistorė: Ištakos ar pirmavaizdis?“, *Jurisprudencija* 4(118) (2009): 21–46.

¹¹⁴⁸ Mindaugas Maksimaitis, „1920 m. Laikinoji Lietuvos Valstybės Konstitucija“, iš *Lietuvos konstitucinė teisė*, redakcinė kolegija: Egidijus Jarašiūnas, Vytautas Sinkevičius, Juozas Žilys, Milda Vainiūtė (Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2017); Mindaugas Maksimaitis, „Dar apie 1919 metų Lietuvos Laikinosios Konstitucijos pamatinius dėsnius“, *Teisė* 107 (2018): 157–164; Mindaugas Maksimaitis, „Lietuvos valstybės konstitucingumo ištakos LDK ir Abiejų Tautų Respublikoje“, iš *Lietuvos konstitucinė teisė*, redakcinė kolegija: Egidijus Jarašiūnas, Vytautas Sinkevičius, Juozas Žilys, Milda Vainiūtė (Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2017); Mindaugas Maksimaitis, „Rusijos teisės šaltiniai Lietuvoje 1918–1940 m.“, *Jurisprudencija* 19(2) (2012): 403–418.

¹¹⁴⁹ Vaidotas Vaičaitis, „1791 m. gegužės 3-iosios Konstitucija ir Lietuvos konstitucingumo tradicija“, *Parlamento studijos* 14 (2013), http://www.parlamentostudijos.lt/Nr14/14_teise_1.htm.

¹¹⁵⁰ Vytautas Lesčius, *Lietuvos kariuomenė nepriklausomybės kovose 1918–1920 m.* (Vilnius: Generolo Jono Žemaičio Lietuvos karo akademija, 2004).

¹¹⁵¹ Jonas Vaičenonis, „Lietuvos kariuomenės skaičiai 1920–1939 m.“, iš *Karo archyvas. T. 17*, atsakingasis redaktorius Gintautas Surgailis (Vilnius: Generolo Jono Žemaičio Lietuvos karo akademija, 2002).

¹¹⁵² Česlovas Vytautas Stankevičius, *Sudėtingas Lietuvos derybų su Maskva kelias 1990–1992 metais* (Vilnius: Petro ofsetas, 2013).

¹¹⁵³ Gintautas Surgailis, *Rusijos kariuomenės išvedimas, 1990–1993* (Vilnius: Generolo J. Žemaičio Lietuvos karo akademija, 2005).

¹¹⁵⁴ Tomas Jermalavičius, „Karo prievolė Lietuvoje: orientyrai diskusijai“; Jurgis Norgėla, „Lietuvos stojimas į NATO ir profesionalioji kariuomenė“; Robertas Šapronas, „Ar vis dar reikia Lietuvai šaukštinių karių?“, iš *Profesionalioji kariuomenė: vakarų šalių patirtis ir perspektyvos Lietuvoje: monografija*, atsakingoji redaktorė Jūratė Novagrockienė (Vilnius: Generolo Jono Žemaičio Lietuvos karo akademija, 2005).

¹¹⁵⁵ Vilenas Vadapalas, *Tarptautinė teisė* (Vilnius: Eugrimas, 2006).

papers, J. Žilinskas¹¹⁵⁶, S. Katuoka¹¹⁵⁷, V. Vasiliauskienė¹¹⁵⁸ also define the concept of an “armed attack”, examine the understanding of aggression and terrorist actions as an armed attack.

E. Bajarūnas and V. Keršanskas in their common article¹¹⁵⁹ examine a particularly relevant topic of hybrid war in theoretical and practical aspects, referring to the continuing military aggression in Eastern Ukraine and the annexation of Crimea. The authors provide an analysis of the content of hybrid threats, also study challenges and measures to address these threats. K. Kilinskas¹¹⁶⁰ also studies hybrid war, but, at first, he analyses the development of hybrid war theory, circumstances of its formation and its reception in the Western and Russian armies. Meanwhile, E. Leonaitė and D. Žalimas¹¹⁶¹ examine the annexation of Crimea in the context of international law, in the aspects of the principle of prohibition of force and the principle self-determination of peoples.

It is noteworthy that works of the Lithuanian scientists of law lack a systematic approach to problems related to national defence as an institution of constitutional law. Therefore, in the dissertation, I referred to papers of foreign scientists of law, which deal with individual legal problems on national defence issues. As much data was collected during my internship in Friedrich–Alexander University Erlangen–Nürnberg in Germany, using library resources of this university (scientific studies, journals of law, academic articles, dissertations on national defence) and its electronic databases (OPACplus, Duncker&Humblot eLibrary, Juris – das Rechtsportal and the like), the results of this dissertation have been mainly achieved referring to researches of authoritative scientists of Germanic law (Germany, Austria, Switzerland), who examine various aspects of legal regulation of national defence, and the doctrine developed by institutions of constitutional justice and international courts.

Use of armed forces for defence of the State from an external armed attack or inside the State has been investigated by F. Kirchhof¹¹⁶², D. Wiefelspütz¹¹⁶³, K. Ipsen¹¹⁶⁴,

¹¹⁵⁶ Justinas Žilinskas, „Ginkluoto konflikto samprata tarptautinėje humanitarinėje teisėje ir jos taikymo problemas moderniuose ginkluotuose konfliktuose“, *Jurisprudencija* 2(104) (2008): 91–100.

¹¹⁵⁷ Saulius Katuoka, „Agresijos samprata tarptautinėje teisėje“, *Jurisprudencija* Nr. 10(88) (2006): 16–21.

¹¹⁵⁸ Violeta Vasiliauskienė, „Ginkluoto konflikto samprata ir „karas su terorizmu““, *Teisė* 82 (2012): 180–197. Violeta Vasiliauskienė, „Kova su terorizmu tarptautinės humanitarinės teisės kontekste“ (daktaro disertacija, Vilniaus universitetas, 2014).

¹¹⁵⁹ Eitvydas Bajarūnas ir Vytautas Keršanskas, „Hibridinės grėsmės: turinio, keliamų iššūkių ir priemonių įveikti jas analizė“, *Lietuvos metinė strateginė apžvalga 2017-2018* 16 tomas (2018): 127–172.

¹¹⁶⁰ Kęstutis Kilinskas, „Hibridinis karas: orientuojanti ar klaidinanti sąvoka analizuojant Rusijos karinius veiksmus Ukrainoje?“, *Lietuvos metinė strateginė apžvalga 2015–2016* 14 tomas (2016): 131–149.

¹¹⁶¹ Erika Leonaitė ir Dainius Žalimas, „Krymo aneksija ir mėginimas ją pateisinti tarptautinės teisės kontekste“, *Lietuvos metinė strateginė apžvalga 2015-2016*, 14 tomas (2016): 11–57.

¹¹⁶² Ferdinand Kirchhof, „Verteidigung und Bundeswehr“, iš *Handbuch des Staatsrechts. Band IV: Aufgaben des Staates. Dritte Auflage*, Josef Isensee, Paul Kirchhof (Heidelberg: C. F. Müller Verlag, 2006).

¹¹⁶³ Dieter Wiefelspütz, *Der Einsatz bewaffneter deutscher Streitkräfte und der Konstitutive Parlamentsvorbehalt* (Baden-Baden: Nomos, 2003); Dieter Wiefelspütz, *Reform der Wehrverfassung* (Frankfurt am Main, Verl. für Polizeiwiss., Lorei, 2008).

¹¹⁶⁴ Knut Ipsen, *Rechtsgrundlagen und Institutionalisierung der atlantisch-westeuropäischen Verteidigung* (Hamburg: Hansischer Gildenverlag Heitmann, 1967).

M. Zimmer¹¹⁶⁵, K. Doehring¹¹⁶⁶, A. Randelzhofer¹¹⁶⁷. K. N. Trapp¹¹⁶⁸ focuses attention on the right to use military force for self-defence, especially in defence from non-state actors (terrorist attacks).

The sharing of military powers between the legislative and executive authorities has been examined by Y. Hasebe¹¹⁶⁹, Jordan J. Paust¹¹⁷⁰, Laurence H. Tribe¹¹⁷¹, G. Dürig and V. Epping¹¹⁷².

The obligation to do military service, as a separate institution, has been analysed by T. Blome¹¹⁷³, J. Fleischhauer¹¹⁷⁴, W. Heun¹¹⁷⁵, R. Scholz¹¹⁷⁶, K. Stern¹¹⁷⁷. A. Voßkuhle¹¹⁷⁸, as well as T. Blome, J. Fleischhauer, in their works, raised an issue of payment of military service compensation when one does not perform his obligation to do military service as such when one is subject to it. H. A. Freeman¹¹⁷⁹, J. Britt¹¹⁸⁰ analysed the constitutionality of the obligation to do military service in the USA, especially during peace.

¹¹⁶⁵ Mark Zimmer, *Einsätze der Bundeswehr im Rahmen kollektiver Sicherheit: Staats- und völkerrechtliche Grundlagen unter Berücksichtigung des BVerfG-Urteils vom 12.07.1994*. (Peter Lang GmbH, 1995).

¹¹⁶⁶ Karl Doehring, „Das Friedensgebot des Grundgesetzes“, in *Handbuch des Staatsrechts. Band VII: Normativität und Schutz der Verfassung – Internationale Beziehungen*, Josef Isensee, Paul Kirchhof (Heidelberg: C. F. Müller Verlag, 1992).

¹¹⁶⁷ Albrecht Randelzhofer, „GG Art. 24“, in *Kommentar zum Grundgesetz. 66. Ergänzungslieferung 2012*, Günter Dürig, Theodor Maunz, *beck-online. Die Datenbank*, Zürich 2013 m. birzelio 26 d., <http://beck-online.beck.de/>.

¹¹⁶⁸ Kimberley N. Trapp, „Back to Basics: Necessity, Proportionality, and the Right of Self-Defence against Non-State Terrorist Actors“, *The International and Comparative Law Quarterly* Nr. 56(1) (2007): 141–156; Kimberley N. Trapp, „The Use of Force against Terrorists: A Reply to Christian J. Tams“, *The European Journal of International Law* Nr. 20(4) (2009): 1049–1055.

¹¹⁶⁹ Yasuo Hasebe, „War Powers“, in *The Oxford handbook of comparative constitutional law*, Michel Rosenfeld, Andrés Sajó (Oxford: Oxford University Press, 2012).

¹¹⁷⁰ Jordan J. Paust, „Constitutionality of U.S. Participation in the United Nations-Authorized War in Libya“, *Emory International Law Review* Vol. 26 Issue 43 (2012): 43–67.

¹¹⁷¹ Laurence H. Tribe, *American Constitutional Law, 3rd edn, volume I*. (The Foundation Press, 1999).

¹¹⁷² Volker Epping, „GG Art. 65a“, in *Kommentar zum Grundgesetz. 66. Ergänzungslieferung 2012*, Günter Dürig, Theodor Maunz, *beck-online. Die Datenbank*, Zürich 2013 m. birzelio 26 d. <http://beck-online.beck.de/>.

¹¹⁷³ Thomas Blome, *Das Grundrecht auf Wehrgleichheit* (Peter Lang GmbH, Internationaler Verlag der Wissenschaften, 2012).

¹¹⁷⁴ Jens Fleischhauer, *Wehrpflichtarmee und Wehrgerechtigkeit: Die Verfassungsmäßigkeit der allgemeinen Wehrpflicht im Blickwinkel sicherheitspolitischer, gesellschaftlicher und demographischer Veränderungen* (Hamburg: Verlag Dr. Kovac, 2007).

¹¹⁷⁵ Werner Heun, „Artikel 12a. Wehr- und Ersatzdienstpflicht“, in *Grundgesetz-Kommentar. Band I, Artikel 1-19. 3. Auflage*, Horst Dreier (Tübingen: Mohr Siebeck, 2013).

¹¹⁷⁶ Rupert Scholz, „GG Art. 12a“, in *Kommentar zum Grundgesetz. 66. Ergänzungslieferung 2012*, Günter Dürig, Theodor Maunz, *beck-online. Die Datenbank*, Zürich 2013 m. birzelio 26 d., <http://beck-online.beck.de/>.

¹¹⁷⁷ Klaus Stern, *Das Staatsrecht der Bundesrepublik Deutschland: Staatsorgane, Staatsfunktionen, Finanz- und Haushaltverfassung, Notstandsverfassung. Band II*. (München: Verlag C. H. Beck, 1980).

¹¹⁷⁸ Andreas Voßkuhle, *Das Kompensationsprinzip. Grundlagen einer prospektiven Ausgleichsordnung für die Folgen privater Freiheitsbetätigung – Zur Flexibilisierung des Verwaltungsrechts am Beispiel des Umwelt- und Planungsrechts* (Mohr Siebeck, 1999).

¹¹⁷⁹ Harrop. A. Freeman, „The Constitutionality of Peacetime Conscription“, *Faculty Publications Paper 1057* (1945): 40–82.

¹¹⁸⁰ Jason Britt, „Unwilling Warriors: An Examination of the Power to Conscript in Peacetime“, *Northwestern Journal of Law & Social Policy* Vol. 4, Issue 2 (2009): 399–423.

The content of the right to resist was researched by W. Höfling¹¹⁸¹, R. Herzog¹¹⁸², M. Kloepfer¹¹⁸³, K.-P. Sommermann¹¹⁸⁴, J. Heinemann¹¹⁸⁵, R. Dolzer¹¹⁸⁶, J. Isensee¹¹⁸⁷. In the context of the annexation of Crimea, Y. Razmetaeva¹¹⁸⁸ analysed the right to resist and the right to rebel, presenting the concept of these rights, conditions of their realisation, their purposes and forms.

Methods used in the paper

The dissertation, in order to fully analyse the phenomena under research and to achieve step-by-step scientific knowledge, uses a variety of theoretical research methods (*methods of analysis of documents, systemic analysis, linguistic, comparative historical, comparative, synthesis methods*), analysing various scientific doctrine, constitutions and legal acts of Lithuania and of foreign states, also the jurisprudence of institutions of constitutional justice and of the ECHR and the CJEU, pertaining to the object of the research. The *method of analysis of documents* was used first to examine constitutions and legal acts of Lithuania and of foreign states, the final acts of the Constitutional Court of Lithuania, international courts and foreign courts.

The *method of systemic analysis* was used to determine and point out elements forming the institution of national defence and their peculiarities and interrelation, also the place and significance of this institution in the overall constitutional regulation. This method was used in a systemic analysis of the content of individual provisions of the Constitution: both in conjunction with other provisions of the Constitution and with regard to the doctrine of the Constitutional Court of Lithuania or international courts and foreign courts.

The *linguistic method* was used to determine the content and meaning of constitutions and other legal acts based on their verbal expression¹¹⁸⁹. The texts of the researched documents were analysed according to grammar, syntax and other language rules.

¹¹⁸¹ Wolfram Höfling, „Widerstand im Rechtsstaat“, is *Handbuch der Grundrechte in Deutschland und Europa. Band II*, Detlef Merten, Hans-Jürgen Papier (Heidelberg: V. C. F. Müller Verlag, 2013).

¹¹⁸² Roman Herzog, „GG Art. 20“, is *Kommentar zum Grundgesetz. 66. Ergänzungslieferung 2012*, Günter Dürig, Theodor Maunz, *beck-online. Die Datenbank*, žiūrėta 2013 m. birželio 26 d., <http://beck-online.beck.de/>.

¹¹⁸³ Michael Kloepfer, *Verfassungsrecht. Band II: Grundrechte. 1. Auflage* (München: Beck, 2010).

¹¹⁸⁴ Karl-Peter Sommermann, „Artikel 20“, is *Kommentar zum Grundgesetz: GG Band 2: Artikel 20 bis 82*, Hermann Mangoldt, Friedrich Klein, Christian Starck, Bernhard Kempfen, Peter J. Tettinger, Rudolf Streinz, Claus Dieter Classen et al. (München: Verlag C. H. Beck, 2010).

¹¹⁸⁵ Jan Heinemann, „Das Widerstandsrecht nach Art. 20 Abs. 4 GG.“, is *Wehrhafte Demokratie: Beiträge über die Regelungen zum Schutze der freiheitlichen demokratischen Grundordnung*, Markus Thiel (Tübingen: Mohr Siebeck, 2003).

¹¹⁸⁶ Rudolf Dolzer, „Der Widerstandsfall“, is *Handbuch des Staatsrechts. Band VII: Normativität und Schutz der Verfassung – Internationale Beziehungen*, Josef Isensee, Paul Kirchhof (Heidelberg: C. F. Müller Verlag, 1992).

¹¹⁸⁷ Josef Isensee, *Das legalisierte Widerstandsrecht. Eine staatsrechtl. Analyse d. Art. 20 Abs. 4 Grundgesetz*, Berlin, Zürich, (Gehlen: Bad Homburg [u. a.] 1969).

¹¹⁸⁸ Yulia Razmetaeva, „The Right to Resist and the Right of Rebellion“, *Jurisprudencija* 21(3) (2014): 758–784.

¹¹⁸⁹ The Constitutional Court, however, has stated in its jurisprudence that “the Constitution cannot be read literally only, applying just the linguistic (verbal) method”; but one may also not attach absolute importance “to any other method of interpretation of the Constitution; in interpretation of the Constitution, various methods of interpretation of law must be applied: the systemic method, the method of the general principles of law, logic, teleological method, method of the

The *comparative historical method* was applied to analyse older and latest sources of literature, also previous and currently effective legal acts, which enabled to get familiar with the institution of national defence in various historical periods, also to assess historical experience and to reveal what reasons brought about changes in legal regulation. The historical method has allowed for the understanding of the events and the context which led to the appearance of paragraph 2 of Article 3 of the Constitution of 25 October 1992 or of constituent elements of the Constitution (the Constitutional Law “On the State of Lithuania” and the Constitutional Act “On the Non-Alignment of the Republic of Lithuania to Post-Soviet Eastern Unions”) after the declaration of independence on 11 March 1990. The historical method has been used to reveal the genesis of the right to resist in the world.

The *comparative method* was used to reveal similarities and differences between the constitutional provisions of various states, which were compared to the legal regulation of the institution of national defence of the State of Lithuania, while drawing on the experience of foreign states in order to solve the problems of legal regulation in Lithuania in the field of national defence. Based on the analysis of the facts, the *synthesis method* was used in the paper in order to determine which aspects of the constitutional institution of national defence of the State of Lithuania are revealed and what the content of the provisions forming this institution is and what problems of legal regulation are.

Results of the research and structure of the paper

The dissertation consists of the introduction, the reciting part, conclusions and proposals, list of literature references, summaries in the Lithuanian and English languages. In the light of the research objectives, the reciting part of the paper consists of six chapters, divided into separate subchapters and sections, which reveal the individual aspects of the institution of national defence and which together form a systemic scientific analysis of the constitutional institution of national defence. The introduction presents the relevance of the dissertation, the problem under research, the novelty and significance of the paper, the purpose and objectives of the paper, dissertation statements to be defended, also gives an overview of previous research carried out on the topic of the dissertation both in Lithuania and abroad, the methods used in the paper.

The First Chapter of the dissertation examines the need to ensure national security and national defence as two interrelated categories, as well as the interrelation between national security and protection of the Constitution. At the end, the concept of “national defence” is presented in the narrow and broad sense, the definition of the constitutional institution of national defence is formulated.

legislator's intentions, method of precedents, historical, comparative method, etc.; it is only this way, i.e. comprehensive interpretation of the Constitution, that makes it possible to create pre-conditions for realisation of its purpose as that of the contract within the society and the act of the supreme legal power, to ensure that the meaning of the Constitution is not deviated from, the spirit of the Constitution is not denied and that those values, on which the Nation bases the Constitution adopted by itself, are reinforced in life” (rulings of the Constitutional Court of the Republic of Lithuania, dated 25 May 2004, 13 December 2004, 28 March 2006, 6 June 2006, 24 September 2009, 27 February 2012).

The Second Chapter analyses the development of legal regulation of national defence from the end of the 14th century, which is linked to the appearance of written law in the Grand Duchy of Lithuania, until 1918, discusses the constitutional basis for defence of the State of Lithuania and its ordinary regulation from 1918 to 1940. The Second Chapter of the dissertation analyses problems after the declaration of independence of the State of Lithuania on 11 March 1990 concerning the withdrawal of the Soviet troops from the territory of Lithuania and the organization of its own armed forces, especially given that the Provisional Main Law did not provide for almost any constitutional basis for national defence at that time.

The Third Chapter examines the constitutional basis for the use of the armed forces as the military means of national defence. First of all, it analyses how the constitutional aim to ensure national security obligates the legislator to form the armed forces. The limits of use of the armed forces are studied, forming two groups of cases when their use is possible, i.e. for military defence, to guarantee external security of the State of Lithuania, also to perform the assumed international obligations (in collective defence), and for non-military defence within the State, to guarantee inner security of the State of Lithuania.

The Fourth Chapter examines main constitutional subjects and state institutions, taking part in the command, organization or implementation of national defence (in the narrow sense), their powers and interrelationship, when national defence measures are used. At first, the institutions taking key decisions on national defence issues are studied: the Seimas and the President, as the Commander-in-Chief of the Armed Forces of the State; then the institutions handling national defence affairs: the Government, the Minister of National Defence, the Commander of the Armed Forces. It is also analysed how military powers, including powers to use the armed forces, are shared between the legislative and executive authorities in Germany, Great Britain, France and the United States of America (hereinafter referred to as the USA). At the end of the chapter, the paper studies the composition, organisation of activity, competence and powers of the State Defence Council of Lithuania. Upon analysis of peculiarities of national security (defence) councils of foreign states (Austria, Germany, Estonia, Great Britain, the USA, France, Poland, Turkey, Ukraine), it is proposed to amend Article 140 of the Constitution of Lithuania accordingly, by providing for a new name of the State Defence Council, the competence and composition of this institution.

The Fifth Chapter analyses the constitutional grounds for the universal obligation to do military service and the problems of constitutionality of some provisions of the Law on National Conscription in connection with exemption from the obligation to do military service and postponement of military service and suggests ways to solve them. Therefore, one of the questions is whether the universal obligation to do military service, when implemented, is in line with the constitutional principles of equal treatment of persons and military justice. Accordingly, a question is raised how the obligation to do military service is determined by the constitutional purpose to ensure protection of the State. To answer these questions, reference is made to ample and long-standing constitutional doctrine of Germany, Switzerland, which presents

interpretations of the constitution in relation to the (universal) obligation to do military service, which certainly can help in interpreting the (universal) obligation to do military service provided for in the Constitution of Lithuania. Seeking equal treatment of persons, *inter alia*, military justice, when the obligation to do military service is implemented, the author of the paper makes a proposal to impose (or at least to discuss the idea to impose) the military service compensation tax in Lithuania, taking into account the Swiss example.

The Sixth Chapter analyses the constitutional content of the right to resist as one of the national defence measures, presenting the genesis of this right in the world. The character of this right as *ultima ratio*, also the start and the end of exercising it, are analysed. The group of subjects, encroaching upon constitutional order or the existence of the State *per se*, as well as the group of subjects having the right to resist, are revealed. Forms and measures of resistance, allowed by the Constitution and necessary for preservation and restoration of constitutional values defended by resistance, are analysed. These issues are examined referring to provisions not only of the Constitution of Lithuania but also of constitutions of different states (Argentina, Czech Republic, Greece, Portugal, Slovakia, Hungary, Germany), which provide for the right to resist.

CONCLUSIONS AND PROPOSALS

Based on the analysis of the scientific doctrine, constitutions, legal acts of Lithuania and foreign countries, the jurisprudence of institutions of constitutional justice, the ECHR and the CJEU in connection with the object of the research and the insights made in such analysis, it can be stated that the purpose and the objectives of the research have been achieved, and the statements to be defended confirmed to be true. The conclusions are as follows:

1. The national defence in the narrow sense is understood as defence of the existence of the State (its territorial, human (civil nation) and governmental power) from external armed attacks, whereas national defence in the broad sense includes not only defence of formal existence of the State from external threats, but also defence of its meaningful existence, which is brought about by the constitutional order based on democratic governance, the principles of the rule of law. The constitutional institution of national defence is the entirety of rules of constitutional law, which regulates legal relations between the main subjects ensuring national defence (civilian and military state institutions, citizens), when constitutional measures of national defence are used, also sets constitutional principles related to national defence.
2. When provisional constitutions were in effect between WWI and WWII, the provisional constitutional basis for national defence was rather laconic, which implied the legislator's freedom to issue laws to regulate the procedure of national defence. At the same time, a practice was formed whereby a military officer who has not retired to the reserve was appointed Minister of National Defence, as the constitutions did not imperatively prohibit that. At that time, the Lithuanian legal system was also characterized by the fact that, in some cases, national defence measures (such as the obligation to do military service, the State Defence Council) were at first laid down by law and only subsequently enshrined in the constitutions.

The permanent constitutions (of 1922, 1928, 1938) established that the President of the Republic was also the Commander-in-Chief of the Armed Forces (Head). According to the Constitution of 1922, the main state institution responsible for administration and command of the armed forces was the Cabinet of Ministers, also the Minister of National Defence, activities of were controlled by a civilian state institution – the Seimas. However, after the coup in December 1926, this provision was removed from the Constitution of 1928, and after the release of the Seimas (on 12 April 1927), there was no parliamentary control over the activities of the Cabinet of Ministers and the Minister of National Defence, *inter alia*, over the armed forces.

The permanent constitutions established the imperative of formation of the armed forces and the constitutional grounds for the universal obligation to do military service. The Constitutions of 1922 and 1928 also established that clergymen were exempted from the obligation to do military service. Laws provided

for formation of the armed forces not only on the basis of volunteer but also mandatory military service, which was done by men only, whereas women were implicitly exempted from the obligation to do military service. It was for the first time in 1936 that women's volunteer service was allowed, but only during war. Though the constitutions had no hints about any alternative military service, nevertheless the 1936 Law on National Conscription provided for war taxes as an alternative.

After the restoration of Lithuania's independence on 11 March 1990, the Provisional Main Law contained only the starting elements of the constitutional institution of national defence. The Supreme Council of the Republic of Lithuania, through constitutional acts, laws and subordinate legal acts, was consequently creating the institution of national defence and related legal regulation. It was necessary to discontinue the validity of the Soviet national defence system in Lithuania and to achieve that the occupation army, which posed a threat for the sovereignty of the State, would be withdrawn from the territory of Lithuania. The response of Lithuania to military aggression by the Soviet army was in the form of peaceful resistance of the nation. The achievement of the Supreme Council – the withdrawal of the occupation army from Lithuania – is reflected in paragraph 2 of Article 3 of the Constitution of 25 October 1992, in the Constitutional Law “On the State of Lithuania” and in the Constitutional Act “On the Non-Alignment of the Republic of Lithuania to Post-Soviet Eastern Unions”.

3. The Constitution of the Republic of Lithuania does not directly specify forms of use of the armed forces, however, based on implicit regulation enshrined in the Constitution, the jurisprudence of the Constitutional Court, the following main forms of use of the armed forces are to be pointed out: use for military defence of the State in order to ensure external security (national defence in the narrow sense); use for non-military defence of the State in order to ensure internal security (one of the measures of national defence in the broad sense). The primary constitutional purpose of the armed forces is military defence of the State. Therefore, the problem of lawfulness of use of the armed forces is solved by linking use of the armed forces to necessary conditions: target commitment for “defence”, use of the armed forces to withstand an attack; the defence object is the State (its sovereignty and territorial integrity) and an allied state (individual and collective self-defence); an external armed attack.

One cannot accept an approach that the national defence object is related only to *de jure* existence of the State or territorial defence of the State, as constitutionally, the use of the armed forces in the military defence of the State also includes defence of an allied state and essential assistance to the state under attack, as a constitutional duty to comply with international obligations (*pacta sunt servanda*). During peace, the armed forces, *inter alia*, international and national military training and military events, do not serve the defence purpose, they are intended only for building and maintaining defence capabilities, also serving as a deter-

rent to the enemy and as a preventive measure and, during war, they are used for defence purposes.

In case of giving assistance to civilian institutions within the State, where constitutional order or public peace are in danger, the armed forces serve a secondary objective and are used as *ultima ratio*, which use must follow the principle of proportionality; military institutions cannot have priority over civilian institutions of the State.

4. The principle of democratic civilian control over servicemen and paramilitary state institutions requires dichotomy between military institutions and civilian institutions of the State. The latter take precedence over the military institutions of the State, therefore, decisions of the military institutions of the State and their officials must be based on decisions of civilian institutions of the State. Besides, military institutions of the State must report to civilian institutions of the State and must be under their control.

The distinction between the levels of leading national defence and commanding military operations (strategic, operational or tactic) allows for the definition of the allocation of responsibilities in national defence. During such leadership and command, there may be no deviation from the limits of the competences assigned, besides, there must be consistency between the national defence strategy approved by civilian institutions and operational command and tactical activities performed by servicemen autonomously, which are based on the strategy approved by civilian institutions. Therefore, during national defence, cooperation between military and civilian institutions of the State is necessary. This symbiosis is ensured constitutionally, both through the political appointment of the Commander of the Armed Forces and by allowing the Commander of the Armed Forces to attend and vote at the meetings of the State Defence Council. Accordingly, command of military operations (at operational and/or tactical levels) by the President of the Republic and the Minister of National Defence would reduce the effectiveness of the armed forces, also military defence of the State. The constitutional status of the Head of the State as the Commander-in-Chief of the Armed Forces of the State implies his mandate to command the armed forces of the State at a strategic level, to appoint top commanders and officers of the armed forces. The administration of national defence matters is within the competence of executive authorities, therefore, the Seimas performs parliamentary control over the activities of the Government and the Minister of National Defence, also of the armed forces and the national defence institutions.

In solving the problem what state institutions are to take decisions on national defence issues, the rule of the delimitation and coordination of powers of the Seimas and the President of the Republic in the field of national defence is followed, i.e. the Seimas cannot take a decision to use a national defence measure (to impose (cancel) martial law, announce (cancel) mobilisation (demobilisation), to use the armed forces) on its own. The Seimas may take these decisions only at the proposal of the President of the Republic. Such a power of the President is

implied from his particular constitutional status as that of the Commander-in-Chief of the Armed Forces, which may not be taken over by any other institution or official. However if, in case of an armed attack of the State, *inter alia*, in case of collective defence, the President of the Republic defaults on this constitutional duty he has under paragraph 2 of Article 142 of the Constitution, the Seimas could pass a resolution on the armed defence, martial law or mobilisation also without a proposal from the President of the Republic.

5. According to the Constitution, the State Defence Council is one of the most important institutions for the consideration and coordination of national defence related matters, among the members of which are also top officials of the State responsible for the command and administration of the armed forces. However, the State Defence Council has no power to take decisions which are binding on other state institutions, their officials and other persons. The State Defence Council may formulate proposals for the Seimas, the Government, other executive authorities, their officials, municipalities and other entities. The State Defence Council may not, by its resolutions, intervene in the exercise of the powers assigned to other state institutions, their officials.
6. According to the Constitution, the legislator has a duty to form the armed forces, whose primary function is to defend the State from a foreign armed attack, therefore, the prohibition to liquidate the armed forces, as a guarantor of existence of the State, originates from the Constitution, too. The legislator, among other things, has wide discretion to regulate the organisation of the national defence system, *inter alia*, to determine types of military service, preserving the obligation to do military service and forms of its implementation (mandatory military service and alternative national defence service), grounds for postponement or exemption from mandatory military service and alternative national defence service, etc.

Paragraph 2 of Article 139 of the Constitution provides for the obligation to do military service of all citizens of the Republic of Lithuania. This provision is to be interpreted in light of Article 29 of the Constitution, which establishes the principle of equal treatment of persons. It leads to the principle of military justice, according to which not only military service, but also alternative national defence service must be implemented. The current legal regulation, which concerns the different duration of these types of service and different payment for service time, is possibly in conflict with the Constitution. Moreover, alternative national defence service is not freely chosen by a person subject to the obligation to do military service at his discretion, it is a replacement of military service, therefore, these forms of service are not totally equivalent, i.e. the implementation of these forms of service is different (a person subject to the obligation to do military service, who has refused to do military service due to religious or pacifistic beliefs, does alternative national defence service by doing work useful for the society, which is not related to use of weapons, special measures and coercion).

Military justice, implicated by the constitutional principle of equal treatment of persons, would be violated if the legislator set grounds for exemption from the obligation to do military service not based on the criterion of objectivity (circumstances, by reason of which a citizen cannot do such service). The exemptions from the obligation to do military service laid down in paragraphs 1–5 of Article 3 of the Law on National Conscription and exemptions from military service laid down in paragraph 1 of Article 15 of the Law on National Conscription are to be considered as constitutional. However, the changing context of public life, the use of modern military equipment and other balancing options eliminate the difference in biological capabilities between men and women as an objective basis for the absolute exemption of women from the obligation to do military service.

In formation of the armed forces and solving the problem concerning the type of military service, *inter alia*, the universal obligation to do military service (variety of the forms of its implementation), or the duration of military service, it is important to assess the geopolitical situation and the environment of the external security of the State, to combine several constitutional values (the economic capacity of the State, guarantor of collective security), take into account the constitutional duty to ensure the effectiveness of the armed forces not only during peace but also in the event of a military threat (armed attack), also to ensure the effectiveness of individual persons subject to the obligation to do military service in defence and the principle of military justice. Therefore, according to the Constitution, the legislator may form the armed forces on the basis of the need for military personnel, i.e. using threshold numbers of servicemen conscripted for initial mandatory military service, which must be really achievable.

The principle of military justice implicitly enshrined in the Constitution requires not only to maintain the imperatives of universality and equality in case of conscription for military service, but also to obligate a conscript to do alternative national defence service if he refuses to do military service for reasons of conscience, whereas the institution administering the obligation to do service other than by way of military service is to decide itself whether or not to assign persons to do civilian service if there are enough servicemen doing military service according to the approved threshold numbers of servicemen. Such a practice would partially contribute to the constitutional doctrine of preparing citizens for national defence not solely by use of weapons and would also increase the effectiveness of national defence.

7. The right to resist, as set out in paragraph 2 of Article 3 of the Constitution, must serve only for preservation of the existing democratic constitutional order, the independence of the State or its territorial integrity. It is, therefore, unacceptable if, instead of one illegal power, another illegal power is established and implemented, just having other characteristics than the previous one. One may resist each elimination of constitutional order or the existence of the State *per se* – no matter who does it (aggressor, invader, persons making coup d'état “from above”

or “from below”) – but one may not exercise resistance against violation of individual constitutional rules. The right of resistance is, therefore, kind of *ultima ratio*.

The decision of the nation or a citizen to undertake resistance (as understood in paragraph 2 of Article 3 of the Constitution) is “existential”, as at the time of such a decision, there is no institution of control over its correctness; the subject, exercising the right to resist is not given any guarantees of protection, on the one hand, from conviction and political persecution, if the resistance turns out to be unsuccessful, on the other hand, in case of wrong assessment of danger (for the independence of the State, its territorial integrity, constitutional order), one may be accused of violation of the existing legal order.

Finally, it can be stated that the constitutional right to resist (as one of measures of national defence in the narrow sense) serves as a basis for justification, i.e. it makes the usual legal consequences in connection with the implementation of elements of an act under civil law or criminal law impossible. However, the right to resist enshrined in the Constitution has such an effect only when constitutional order is restored at the end of the resistance, because this right does not guarantee success, equally as it does not exclude the risk of losing for any of the subjects involved. Therefore, if the unconstitutional forces nevertheless prevail, gain recognition or simply manage to create new political order, it is further up to them how they will cope with the consequences of the past conflict, especially how lawfully they will liquidate them.

Proposals related to the problems under research:

1. In order to ensure the principle of democratic civilian control over servicemen and paramilitary state institutions, it is proposed that the legislator amend the provision of the last sentence in paragraph 2 of Chapter 8 of Part I of the Annex to the Law on the Basics of National Security as follows: *“He must also be informed of the movement of a military unit of a size no less than a battalion beyond the territory of its manoeuvres During peace, a military unit of a size no less than a battalion can move beyond the approved boundaries of the territory of its manoeuvres only by order of the Minister of National Defence, pre-approved by the President of the Republic.”*
2. The current constitutional regulation implies that all members of the State Defence Council have equal rights, therefore, in case of convocation of a meeting of the State Defence Council, it is impossible to convene only some of its members. It is therefore proposed that the legislator supplement paragraph 3 of Article 5 of the Law on the State Defence Council and recast it as follows: *“All members of the State Defence Council shall be invited to meetings of the State Defence Council. None of the State Defence Council members shall be allowed to assign his powers to other persons”.*

3. It is proposed that the legislator should apply to the Constitutional Court, as presumably paragraph 1 of Article 186² of the Statute of the Seimas, which says that when the powers of the Seimas as provided for in paragraph 1 of Article 142 of the Constitution (imposition or lifting of martial law, announcement of mobilisation (demobilisation), the use of the armed forces) are exercised, draft resolutions of the Seimas shall be drawn up and submitted by the Speaker of the Seimas or a Deputy Speaker of the Seimas temporarily acting as the Speaker of the Seimas (not by the President of the Republic as the Commander-in-Chief of the Armed Forces), is possibly in conflict with paragraphs 16 and 17 of Article 84, paragraph 2 of Article 142 of the Constitution.
4. In view of the composition and competence of the National Security (Defence) Councils of foreign states, also broader powers conferred by law on the State Defence Council of Lithuania beyond those laid down in the Constitution, it is proposed that the legislator amend paragraph 1 of Article 140 of the Constitution as follows: *“The main issues of ~~national defence~~ **national security** shall be considered and co-ordinated by the ~~State Defence~~ **National Security** Council, which consists of the President of the Republic, the Prime Minister, the Speaker of the Seimas, the Minister of National Defence, **the Minister of Foreign Affairs, the Minister of the Interior** and the Commander of the Armed Forces. ~~The State Defence National Security~~ **Security** Council shall be headed by the President of the Republic. The procedure for its formation and activities, as well as its powers, shall be established by law.”* Upon amendment of paragraph 1 of Article 140 of the Constitution, the Law on the State Defence Council, the Law on the Basics of National Security and the Law on the Organisation of the National Defence System and Military Service should be amended accordingly.
5. For the purpose of improving the legal regulation of the alternative national defence service, it is proposed that the legislator provides for the following areas of assignments for civilian service in the Law on National Conscription (for example, areas of environmental protection, nature preservation and landscape management, social work, social support, nursing, help for the young and the elderly, outpatient care and service, fire and rescue service, civil protection system), also unambiguously states prohibition to do work related to use of weapons, special measures and coercion.
6. The provision of paragraph 2 of Resolution No. 206 of the Government of the Republic of Lithuania “On approval of the Description of the Procedure for Performance of Alternative National Defence Service in State and Municipal Institutions and Establishments”, dated 23 February 2000 (“Alternative service shall be performed in institutions by doing work useful for the society”), not providing for the prohibition to assign one to do work related to use of weapons, special measures and coercion, is possibly in conflict with paragraph 4 of Article 16 of the Law on National Conscription. Therefore, the above-indicated resolution of the Government of the Republic of Lithuania should be amended accordingly.

7. As there are doubts about the constitutionality of the provision of paragraph 6 of Article 3 of the Law on National Conscription, by which women are exempted from the obligation to do military service, therefore, it is proposed that the legislator amends paragraph 2 of Article 139 of the Constitution of Lithuania as follows: *“The men citizens of the Republic of Lithuania must perform military or alternative national defence service according to the procedure established by law. **Military service of women citizens of the Republic of Lithuania shall be voluntary.**”*
8. As legal regulation is lacking about inclusion of alternative national defence service, when a person subject to the obligation to do military service completes or performs alternative national defence service in other states, with the Government’s permission, therefore, it is proposed that the legislator should supplement Article 16 of the Law on National Conscription with paragraph 7, providing that: *“Alternative national defence service shall be regarded as done by a person subject to the obligation to do military service by a decision of the Commander of the Armed Forces of Lithuania, when the person subject to the obligation to do military service completes or performs alternative national defence service in other Member States of the NATO or the European Union, having the Government’s permission for this.”*
9. In view of the constitutional doctrine developed by the Constitutional Court of the Republic of Lithuania, also the doctrine of the ECHR formed in the case *Glor v. Switzerland*, also in order to really implement the universal obligation to do military service (simultaneously ensuring the constitutional principle of equal treatment of persons, *inter alia*, the principle of military justice), it is proposed to supplement the Law on National Conscription and to establish that, depending on the established severity of disability (level of working capacity) or disease of a person subject to the obligation to do military service, to conscript such persons subject to the obligation to do military service to do service, which would be in line with the person’s physical capacity and/or professional education, provided that the person subject to the obligation to do military service does not pose danger for his and other person’s health and provided that such service is medically possible.
10. As the Constitutional Court of the Republic of Lithuania has stated that “persons indicated in Article 141 of the Constitution, performing active military or alternative service, <...> cannot be not only members of municipal councils, but also officers or employees of executive bodies formed by and reporting to municipal councils” (ruling of 24 December 2002), therefore, a provision should be added to subparagraph 3 of paragraph 1 of Article 15 of the Law on National Conscription saying that initial mandatory military service is individually postponed for the following persons subject to the obligation to do military service: *“members of the Seimas, the Government, the European Parliament and municipal councils, **director of the administration of a municipality, deputy director of the administration of a municipality**”*.

11. It is proposed that the legislator should apply to the Constitutional Court of the Republic of Lithuania, as there are doubts whether the Law on Elections to the Seimas, the Law on Elections to the European Parliament to the extent by which members of the Lithuanian Riflemen's Union, servicemen of voluntary non-continuous military service, cadets can be elected members of the Seimas, members of the European Union, are not in conflict with Article 141 of the Constitution; also whether paragraph 1 of Article 91 of the Law on Elections to Municipal Councils to the extent it does not say that the office of a member of a municipal council is incompatible with duties of a member of the Lithuanian Riflemen's Union, is not in conflict with Article 141 of the Constitution.
12. It is proposed that the Seimas, when approving threshold numbers of servicemen, would set threshold numbers of servicemen doing continuous initial mandatory military service with regard to the existing, real number of volunteers, as it would mean that the norm of servicemen in continuous initial mandatory military service is reached by volunteers and therefore there is no violation of military justice. In case of the contrary, there is a problem of violation of the principle of equal treatment of persons, when not all citizens of the State are conscripted, therefore, it is to be considered whether a military service compensation tax should be introduced in Lithuania, but in order to do this, Article 139 of the Constitution should be amended, establishing that *"The men citizens of the Republic of Lithuania, who do neither military service nor alternative national defence service, must pay a compensation"*.

Publications on the topic of the dissertation

1. Kenstavičienė, Kristina. „Karo prievolės konstituciniai pagrindai ir kai kurie ordinarinio teisinio reguliavimo konstitucingumo aspektai“. *Lietuvos metinė strateginė apžvalga, 2014–2015*, t.13 (2015): 193–213.
2. Kenstavičienė, Kristina. „Constitutional fundamentals of conscription and some aspects of the ordinary legal regulation of constitutionality“. *Lithuanian Annual Strategic Review, 2014–2015*, vol. 13 (2015): 191–213.
3. Kenstavičienė, Kristina. „Ginkluotųjų pajėgų konstitucinė paskirtis ir panaudojimo ribos valstybės saugumui užtikrinti“. *Naujų idėjų beiškant: vadyba, ekonomika ir teisė 2014 = Catching up New Ideas: Management, Economics and Law' 2014: tarptautinė mokslinė praktinė konferencija, 2014 m. balandžio 17 d.: straipsnių rinkinys*. Kaunas: Kauno kolegija (2014): 79–87.
4. Kenstavičienė, Kristina. „Egipto gynybos ministro 2013 m. liepos 3 d. veiksmų konstituciniai pagrindai: lyginamoji analizė“. *Socialinių mokslų studijos* Nr. 6(1) (2014): 114–134.

Presentations at conferences on the topic of dissertation

„Constitutional Content of the Right to Resistance as one of the Means of the State Defense“. Tarptautinė mokslinė konferencija STIC2015 (Social Transformations in Contemporary Society, Mykolo Romerio universitetas). 2015 m. birželio mėn.

„Ginkluotųjų pajėgų konstitucinė paskirtis ir panaudojimo ribos valstybės saugumui užtikrinti“. Tarptautinė mokslinė praktinė konferencija „Naujų idėjų beiškant: vadyba, ekonomika ir teisė 2014“ (Catching up New Ideas: Management, Economics and Law' 2014, Kauno kolegija). 2014 m. balandžio mėn.

„Ginkluotųjų pajėgų panaudojimo konstituciniai pagrindai“ („Constitutional Basis of the Use of the Armed Forces“). Tarptautinė mokslinė konferencija SOCIN2013 (Social Innovations: Theoretical and Practical Insights2013, Mykolo Romerio universitetas). 2013 m. spalio mėn.

Curriculum vitae

Education

- 2011–2020** doctoral studies in the Faculty of Law at Mykolas Romeris University
- 2009** Master of Law (Mykolas Romeris University)
- 2007** Bachelor of Law (Mykolas Romeris University)

Work experience

- From 2020** lecturer in the Institute of Public Law of the Law School at Mykolas Romeris University
- 2013–2020** lecturer in the Department of Constitutional and Administrative Law of the Faculty of Law at Mykolas Romeris University
- 2009–2013** lecturer in the Department of Constitutional Law of the Faculty of Law at Mykolas Romeris University
- 2006–2010** rapporteur in the Department of Criminal Law of the Faculty of Law at Mykolas Romeris University

Academic internship

21 June 2013 – 21 July 2013 – academic internship in Friedrich–Alexander University Erlangen–Nürnberg (in Germany).

Kenstavičienė, Kristina

VALSTYBĖS GYNYBOS KONSTITUCINIS INSTITUTAS: TEISINIO REGULIAVIMO RAIDA IR PROBLEMOS: daktaro disertacija. – Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2021. P. 352.

Bibliogr. 258–289 p.

Šis tyrimas yra skirtas išanalizuoti valstybės gynybos konstitucinį institutą ir su juo susijusį teisinį reguliavimą bei atskleisti teisinio reglamentavimo problemas. Tyrime analizuojamas valstybės gynybos teisinio reguliavimo problemas siejama fundamentalus klausimas: koks yra konstitucinio valstybės gynybos institutą sudarančių normų, kurios nustato valstybės gynybos subjektus ir jiems Konstitucija priskirtas valstybės gynimo priemonės, turinys, determinuojantis ordinarinį valstybės gynybos teisinį reguliavimą? Atsižvelgiant į minėtą probleminį klausimą darbe visų pirma analizuojama termino valstybės gynyba samprata siauruoju ir plačiuoju aspektu, taip pat nagrinėjami ginkluotųjų pajėgų, kaip karinės valstybės gynybos priemonės, panaudojimo konstituciniai pagrindai. Analizuojama kokios valstybės valdžios institucijos priima sprendimus valstybės gynimo klausimais, visų pirma, dėl ginkluotos valstybės gynybos, karo padėties ar mobilizacijos paskelbimo, ir kaip jos šį įgaliojimą pasidalija tarpusavyje. Be to, kaip demokratinis civilinis karių ir sukarintų valstybės institucijų kontrolės principas lemia atsakomybės už valstybės gynybą pasiskirstymą tarp civilinių ir karinių valstybės gynimo institucijų. Disertaciniame tyrime taip pat analizuojami visuotinės karo prievolės konstituciniai pagrindai bei kai kurių Karo prievolės įstatymo nuostatų, susijusių su atleidimu nuo karo prievolės ir karo tarnybos atidėjimu, konstitucingumo problemos bei pateikiami jų sprendimo būdai. Galiausiai, nagrinėjamas pasipriešinimo teisės, kaip valstybės gynybos vienos iš priemonių, konstitucinis turinys.

This study is designed to analyse the constitutional institution of national defence and related legal regulation and to reveal problems of legal regulation. The problems of legal regulation of national defence analysed in the research are linked by a fundamental question: what is the content of the rules forming the constitutional institution of national defence, which define the subjects of national defence and measures of national defence assigned to them by the Constitution, that determines the ordinary legal regulation of national defence? With regard to the aforementioned fundamental problem issue, the paper will aim, in particular, to analyse the concept of national defence in the broad and narrow sense, also examines the constitutional basis for the use of the armed forces as the military means of national defence. It is also analysed what state authorities take decisions on issues of national defence, first of all, on armed defence of the State, imposition of martial law or announcement of mobilisation, and how they share this authority among themselves. Also, how the democratic principle of civilian control over servicemen and paramilitary state institutions determines the distribution of responsibility for national defence between civilian and military national defence institutions. It is analysed the constitutional grounds for the universal obligation to do military service and the problems of constitutionality of some provisions of the Law on National Conscription in connection with exemption from the obligation to do military service and postponement of military service and suggests ways to solve them. Finally, it is analysed the constitutional content of the right to resist as one of the national defence measures.

Kristina Kenstavičienė

VALSTYBĖS GYNYBOS KONSTITUCINIS INSTITUTAS:
TEISINIO REGULAVIMO RAIDA IR PROBLEMOS

Daktaro disertacija
Socialiniai mokslai, teisė (S 001)

Mykolo Romerio universitetas
Ateities g. 20, Vilnius
Puslapis internete www.mruni.eu
El. paštas roffice@mruni.eu
Tiražas 20 egz.

Parengė spaudai leidykla „Žara“

Spausdino BĮ UAB „Baltijos kopija“
Kareivių g. 13B, 09109 Vilnius
spauda@kopija.lt
<http://kopija.lt>

